تېيىپجان ئېلىيېۋ

ئەسەرلەر

(ماقالىلەر، خەت-چەكلەر، ئەسلىمىلەر ۋە ھېكايىلەر)

مىللەتلەر نەشرىياتى

تېيىپجان ئېلىيېۋ

ئەسەرلەر

(ماقالىلەر، خەت - چەكلەر، ئەسلىمىلەر ۋە ھېكايىلەر)

مىللەتلەر نەشرىياتى

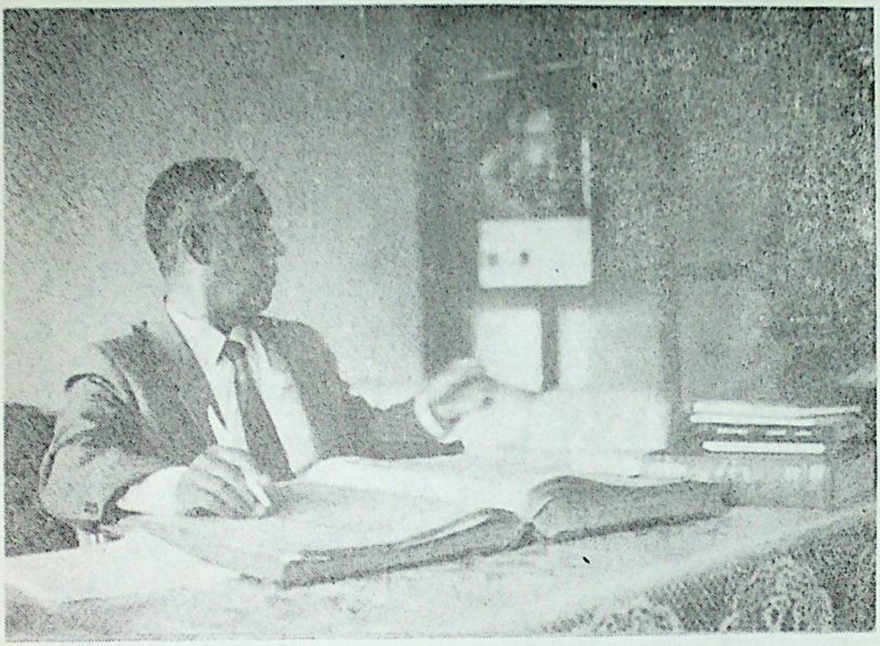

شائىر تېيىپجان ئېلىيېۋ ئىجادىيەت ئۈستىدە.

مۇندەرىجە

ماقالىلەر، خەت ـ چەكلەر

ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدىكى يېڭى بۇرۇلۇش .... (1)
كونسېرت تېكستلىرى توغرىسىدا .... (17)
ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك شائىرى .... (35)
ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ جەڭگىۋار تېمىسى .... (74)
بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بىر نەزەر .... (90)
خەلق قوشاقلىرىنىڭ ياخشى ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلايلى!
.... (120)
شېئىرىيەت توغرىسىدا ياش ھەۋەسكارلار بىلەن سۆھبەت..... (140)
نۇر ئوغلىنىڭ ناخشىسى .... (168)
شانلىق دەستۇر .... (175)
«تارىم» تېخىمۇ جۇش ئۇرسۇن .... (188)
شېئىردىكى "مەن" توغرىسىدا .... (196)
ئەدەبىيات بېغىدا "يېڭى دۇنيا" گۈللىرىمۇ تەكشى ئېچىلىشى
كېرەك .... (199)
«ئەزىزسەن ۋەتىنىم، گۈزەلسەن ھامان» .... (203)
شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئەدەبىي مىراسى توغرىسىدا
.... (206)

ئا. خوجىنىڭ «باھار بىلەن كەلگەن شېئىرلار» توپلىمىغا
كىرىش سۆز .... (221)
ناخشىدا شېئىر بىلەن مۇزىكىنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتى
توغرىسىدا .... (225)
«يېڭى رۇبائىيلار» كىتابىغا كىرىش سۆز .... (236)
ئەلىشىر ناۋايى .... (253)
«ئابدۇللا ئارىپوۋ شېئىرلىرىدىن تاللانما»غا كىرىش سۆز...... (281)
شائىرنىڭ ئانىسى خەلق، ئۇ ئانىنى رازى قىلىش بىلەنلا
قەدىرلىك .... (283)
يولداش نەجمىدىنگە خەت .... (286)
ئىنىم ئەخەت تۇردىغا خەت .... (291)
يولداش جاڭ شىرۇڭ! .... (295)
ئىنىم ئەركىنجان ياسىنغا! .... (297)
يولداش ئابدۇروسۇل ئۆمەر! .... (298)
يولداش ئابدۇروسۇل ئۆمەر! .... (299)
ئەدەبىياتىمىز ھەققىدە بەزى قاراشلىرىم .... (300)
شېئىرىيەت ھەققىدە .... (305)

ئەسلىمىلەر، ھېكايىلەر

قايغۇلۇق كۈنلەردىكى ئەسلىمىلەر .... (305)
بىر تويىنىڭ تارىخى .... (315)
ئەينەك .... (355)
تۈركىيىدە 20 كۈن .... (373)
شائىرنىڭ ئۆيىدە .... (405)

ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدىكى
يېڭى بۇرۇلۇش

ئەدەبىيات-سەنئەت ئادەملەر ھاياتىنىڭ ئاجرالماس مۈلكىدۇر. ئادەملەر ئۇ ئارقىلىق ئۆز تۇرمۇشىنى، ئىدىيىسىنى، ئارزۇسىنى، كۆرۈشىنى ئىپادىلەيدۇ. قىسقىسى، ئادەملەر ئۇنى ئۆزىنىڭ مەلۇم مەقسىتى ئۈچۈن ئىشقا سالىدۇ.

بارلىق شەكىلدىكى ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ ئانىسى خەلق ئاممىسى ئىچىدىكى ئەدەبىيات-سەنئەتتۇر. رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئۆزىنىڭ يەنئەن ئەدەبىيات-سەنئەت سۆھبەت يىغىنىدا قىلغان مەشھۇر ئىلمىي دوكلاتىدا شۇنداق دېگەنىدى: "...ئادەملەر ھاياتىدا ئەزەلدىنلا خەلق ئەدەبىيات-سەنئىتىنىڭ خەزىنىسى بار. بۇلار تەبىئىي فورمىدىكى نەرسىلەر، يىرىك نەرسىلەر، ئەمما بۇلار ئەڭ جانلىق، ئەڭ باي، ئەڭ ئاساسىي نەرسىلەر. بۇلار بارلىق ئىنسان قولى بىلەن ئىشلىنىپ چىققان ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرىنى كۆركەملەشتۈرىدۇ. ئۇلار بارلىق ئىنسان كۈچى بىلەن ئىشلىنىپ چىقىدىغان ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ پۈتمەس-تۈگىمەس بۇلىقى بولىدۇ".

ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ ئاجرالماس بىر قىسمى قوشاقتۇر. قوشاق ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ يىرىك ئەنئەنىلىرىدىن بىرى. ئۇ، سەنئەت جەھەتتىن، ئۆزگىچە شېئىرىيەتنىڭ ئەڭ ئېسىل، گۈزەل

شەكلى خەلق ناخشىلىرىدۇر... مەزمۇنى سىياسىي ۋەقە ياكى مۇھەببەتتۇر. ناخشىلارنىڭ ئومۇمىي خاراكتېرى — قايغۇ ۋە ھەسرەتتىن ئىبارەت".

چۈقان ۋەلىخانوۋ ئېيتقان "قايغۇ ۋە ھەسرەت" ئۆتمۈشتىكى ئۇيغۇر قوشاقلىرىنىڭ ئومۇملاشقان خاراكتېرى ئىدى.

قايغۇ - ھەسرەت بار يەردە ئازادلىققا ئىنتىلىشنىڭ بولۇشى — بۇ، بىرتەبىئىي ئەھۋالدۇر. ئۇيغۇر خەلقى ئۆز بېشىغا چۈشكەن كۈلپەت - ئەلەملەرگە "سەللەملا" دەپ تۇرىۋەرمىدى. ئۇلار ئازادلىقنى خالاپ، كۈرەشكە ئىنتىلدى، نۇرغۇن قانلارنى تۆكتى. لېكىن زامانىنىڭ قارا كۈچلىرى ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىغان ئازادلىق ھەرىكىتىنى بوغۇپ تاشلىدى. لېكىن خەلق ئۆز ئۈمىدىدىن ۋاز كەچمىدى. ئۇلار قاراڭغۇ قىستاڭلاردا زۇلۇمغا نەپرەت ئوقۇدى ۋە كۈرەش ناخشىلىرىنى قورقماي توۋلىدى.

يامۇلنىڭ ئىچى زەيلىك،
بۇ دەردلەرگە نېمە دەيلىك.
ئەرلىككە بەلنى باغلاپ،
ياخشىلىقنى ئىزدەيلىك.
ئۆستەڭ ياقىلاپ بېرىپ،
تېرىۋالدىم غازاڭنى.
ئالدىرىمىغىن زالىملار،
بىز بېرىمىز جاجاڭنى.

ئۆتمۈشنىڭ چىرىك ھاكىمىيىتى ئۇيغۇر خەلقىنى ۋە ئۇنىڭ ئەزىز ئىستەكلىرىنى ئۇجۇقتۇرالمىدى. ئاخىرى خەلق دۈشمەنلىرى ئۆزى كولىغان ئورىغا ئۆزى چۈشتى.

نەمۇنىلىرىنى يىقتان مۇزىكىلىق ئەدەبىياتتۇر. مەزمۇن جەھەتتىن، خەلق ئاممىسىنىڭ تۇرمۇشىنى ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتقا بولغان كۆز قارىشىنى ئىپادىلەيدۇ. پرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ يازغۇچىسى م. گوركى رۇس خەلق قوشاقلىرى توغرۇلۇق سۆزلەپ ئۇنى "رۇس خەلقىنىڭ تارىخى" دەپ ئاتىغان ئىدى. بو سۆز ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىغىمۇ تېگىشلىك باھادۇر.

ئۇيغۇر خەلقى ۋەتىنىمىزدىكى بارلىق مىللەتلەردەك ئۆتمۈشتە ناھايىتى قاتتىق ئېزىلدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئازاب-كۈلپەت ئىچىدە قالغان ئېچىنىشلىق ھاياتىنى ئۆز قوشاقلىرىدا ئىپادىلىدى ۋە قارا كۈنلەرگە غەزەپ-نەپرەت بىلدۈردى.

ئەجەب بىر زامان بولدى،
ئالەم چۆرگىلەي دەيدۇ.
يۈرەكتىكى زەرداپ سۇ،
قانغا ئۆرۈلەي دەيدۇ.
ئاھ ئۇرارمەن، ئاھ ئۇرارمەن،
ئاھلىرىم توتقاي سىنى،
كۆز يېشىم دەريا بولۇپ،
بىلىقلىرىم يۇتقاي سىنى.

ئۆتمۈشتە ئۇيغۇر خەلقى نېمە توغرۇلۇق ناخشا ئېيتمىسۇن، ئۇنىڭدا پۈتۈن دەۋرنىڭ مۇڭى ئۇرغاتتى. 1858-يىلى قازاق خەلقىنىڭ دەسلەپكى ئالىمى چوقان ۋەلىخانوۋ شىنجاڭغا قىلغان ساياھىتىدە ئۇيغۇر قوشاقلىرىنى ئايرىم زوق بىلەن ئۆگەندى. ئۇ، ئۆزى توپلىغان تېرىيالىلارغا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، ئۇيغۇر قوشاقلىرى ھەققىدە شۇنداق دېدى: "بۇ يەردىكى شېئىرىيەتنىڭ بىردىنبىر

شەپقەت بىلەن سۈرتتى
كۆزىمىزنىڭ يېشىنى.

ئۆلكىمىزدە كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە يۈرگۈزۈلگەن سىياسىي، ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەر مېھنەتكەش خەلقنىڭ يۈرىكىدە يېڭى-يېڭى تۇيغۇلارنى ئويغاتتى. بولۇپمۇ ئۆلكىمىزنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يۈرگۈزۈلگەن يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھات ھەرىكىتى جەريانىدا دېھقانلار قەددىنى كۆتۈرۈپ ئەسىرلەردىن بېرى كۈتكەن ئۈمىدلىرى باسقۇچلۇق ھالدا ئەمەلگە ئېشىپ باردى. مۇشۇ كۈرەش جەريانىدا مېھنەتكەش خەلق ئۆزلىرىنىڭ سىنىپىي دۈشمەنلىرىنى ئايرىپ ئالالىدى. دېھقانلار ئۆزلىرىنىڭ قاراڭغۇ ئۆتمۈشلىرىنى ئەسلەپ، يېڭى تونۇشلىرى ئاساسىدا مىڭ يىللىق دەرد-ئەلەملىرىنى تۆكتى ۋە مېھنەتكەش خەلقنىڭ كۆتۈرۈلگەن جەڭگىۋار قەددىنى مەغرۇرلۇق بىلەن كۈيلىدى.

دەرد بولغانۇ، دەرد بولغان،
ئەمگەكچىگە دەرد بولغان.
ئەمگەكچىنىڭ تاپقىنىنى،
پومېشچىكلار يەپ بولغان.
دەردى بايۇ، دەردى بار،
كەمبەغەلنىڭ دەردى بار.
دەردنى تارتقان دەردمەنلەر،
ئەمدى بولدى ئەتىۋار.

ئېزىلگەن مېھنەتكەش خەلق ئۆزلىرىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى زومىگەر، پومېشچىكلارنى كۈرەشكە تارتتى. زالىملارنىڭ قىلغان ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز جىنايەتلىرىنى خەلق تۆمۈردەك دەلىل-پاكىتلار

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ دانا يېتەكچىلىكىدە، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئۇزۇن يىللىق مۇشەققەتلىك كۈرەشلىرى نەتىجىسىدە ۋە دوستىمىز سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ غەمخورلۇقى ۋە ياردىمى ئارقىسىدا ۋەتىنىمىزدە ئازادلىق تېڭى يورىدى. خەلق جۇڭگوسىدىكى بارلىق مىللەتلەر ئەسىرلەردىن بېرى زارىقىپ كۈتكەن ئازادلىق كۈنلىرىگە ئۇلاشتى. جۈملىدىن ئۇيغۇر خەلقىمۇ تۆت يىلغا يېقىن ئازادلىق دەۋر ئىچىدە سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت جەھەتتىن زور ئۇتۇقلارغا ئېرىشتى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ يۈرگۈزگەن توغرا مىللىي سىياسىتى ئۆلكىمىزدە ھەقىقىي مىللىي دوستلۇقنى مەيدانغا كەلتۈردى. ھەممە مىللەت خەلقلىرىدە كوممۇنىستىك پارتىيىگە، خەلق ھۆكۈمىتىگە، رەئىس ماۋ زېدۇڭغا بولغان مۇھەببەت كۈچەيدى ۋە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بەختلىك كېلەچىكىگە مەھكەم ئىشەنچ باغلىدى.

ئۆلكىمىزگە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ كىرىشى خەلقىمىزگە ئازادلىقنىڭ كەلگەنلىكىدىن دېرەك بەردى. خەلق ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ نىجات يۇلتۇزى دەپ تونۇدى ۋە بۇندىن كېيىنكى ھاياتقا زور ئىشەنچ ۋە خۇشاللىق بىلەن قارىدى. خەلقنىڭ بۇ ئىشەنچ ۋە خۇشاللىقى ئۇلارنىڭ ئازاد ناخشىلىرىدىمۇ جاراڭلىدى.

تاڭلار ئېتىپ، كۈن چىقتى،
نۇرى ئۇنىڭ بۆلەكچى.
يېڭى كەلگەن ئارمىيە
ئاجىزلارغا يۆلەكچى.
ئارمىيىمىز سىلىدى
ئاجىزلارنىڭ بېشىنى.

ماۋجۇشىنىڭ دەۋرىدە،
تۇمشۇقىغا مۇشت يېدى.

يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن يېزىدا دېھقانلار ھەممىگە خوجايىن بولدى. يەرلەر ئۆز ئىگىسىگە قايتتى. يەر - ماكانىغا، سايمان - ئۈلاغقا، ئوزۇق - تۈلۈككە ئېرىشكەن نامرات ئەمگەكچىلەر ئەركىن ئەمگەك ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتى. فېئوداللىق زەنجىرى ئۈزۈلۈپ، يېڭى ھاياتنىڭ باشلىنىشى ۋاتقانلىقىدىن دېرەك بەرگەن بۇ ئەھۋال دېھقانلار ھاياتىدا قىزغىن خۇشاللىق ياراتتى. بۇ خۇشاللىق يېزىنىڭ تارىخىدىكى بىرىنچى چوڭ ۋەقە بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئازاد يېزىدا دەرد - ئەلەمسىز، قايغۇ - ھەسرەتسىز ناخشىلار ياڭراپ كەتتى:

بۇلۇت كەتتى، جۇت كەتتى،
ئاسمانلارمۇ سۈزۈلدى.
پومېشچىكنىڭ بىزنى بوققان
زەنجىرلىرى ئۈزۈلدى.

ئىشىك ئالدى چىمەنزار،
سۇ قويۇپ سولاتماسمەن.
ئازاد بولغان كۆنۈمنى،
ئۆلسەممۇ ئۇنۇتماسمەن.

كونا يېزا ئۆزگەردى. يېزىدىكى ئاچارچىلىق، قاششاقلىقنىڭ يىلتىزى قۇرىدى. ھەربىر دېھقان ئۆزى تەر تۆككەن مېھنەتنىڭ ھالاۋىتىنى كۆرۈشكە باشلىدى، خەلق مۇندىن كېيىنكى بولىدىغان زور تەرەققىياتقا ئالدىنئالا ئىشەنچ باغلىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى ماۋ زېدۇڭ دەۋرىدە ياشىغىنى ئۈچۈن بەختلىك دەپ ھېس قىلىپ مۇنداق

بىلەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا تىسقىلەپ قويدى ۋە ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ يېڭىلمەس ئۇلۇغ كۈچىنى تونۇتتى. چۈنكى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئۇلارنى شۇنداق بۈيۈك ھوقۇقتا ئىگە قىلغانىدى. بۇ ئەھۋاللار خەلقنىڭ جەڭگىۋار قوشاقلىرىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى.

كومىنداڭدىن ئايرىلىپ،
پومېشچىكلار يىغلايدۇ.
قىلغۇلۇقنى قىپ بولۇپ،
ئەمدى نېمدەپ يىغلايدۇ.
ئازاب چەككەن كەمبەغەل،
بۈگۈن دەردنى تۆكىدۇ.
زومىگەر، پومېشچىكلار،
دالدا يەرگە مۆكىدۇ.
مۆكۈۋالساڭ مۆكۈۋال،
ئىزدەپ يۈرۈپ تاپىمىز.
ئەمدى سىرىڭ پاش بولدى
تاناۋىڭنى تارتىمىز.

خەلق كۆرىشى غالىبىيەت قازاندى. خەلق دۈشمەنلىرى ئۆز قىلمىشىغا لايىق جازانى تارتتى. خەلق دېموكراتىيە دىكتاتۇرىسى قارارنىيەت، ۋەھشىي دۈشمەنلەر ئۈستىدىن ئۈستۈنلۈك قازاندى، بۇنىڭ بىلەن دەرد-ئەلەمدىن ئىچى-قارنى بوشىغان خەلق ئۆز قوشاقلىرىدا دۈشمەنلەرنىڭ ئەپت-بەشرىسىنى ۋە ھالاكەتلىك ئاقىۋىتىنى كۈيلىدى:

ئۆز ۋاقتىدا پومېشچىك،
ئۇچۇپ يۈرگەن قۇش ئىدى.

يۇرۇك دوستلار بارايلى،
كادىرلارنىڭ ئالدىغا.
دەردىمىزنى ئېيتايلى،
ئادالەتچى باللىغا.
ئەجەب كەلدى زوقىمىز
كادىرلارنىڭ يولىغا.
ئۇلار زادى تەگمىدى
خەلقنىڭ بىر تال قىلىغا.
يېڭى ئۆستەڭنىڭ تاللىرى
شېخىدا مارجانلىرى.
ئادىللىقتا بىر ئىكەن
ماۋجۇشىنىڭ باللىرى.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا يېزىدا ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتى زور كۈچ بىلەن قانات يايدى. كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ مېھنەت ھەققىدىكى نەزەرىيىسى يېزىدا ھەقىقىي ئەمگەكچىنىڭ قەدىر-قىممىتىنى ئۆستۈردى. ئىشلەپچىقىرىشتا خەلقنىڭ يېڭى-يېڭى نەمۇنىلىرى، ئىجادىيەتلىرى تۇغۇلۇشقا باشلىدى. فېئوداللىق جەمئىيەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى خەلقنىڭ، جەمئىيەتنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتىكى يېڭى تۇرمۇش تەلەپلىرىگە جاۋاب بېرەلمەيتتى. بۇ ھال فېئوداللىق تۈزۈمنىڭ ئەڭ چىرىك نۇقتىسى ئىدى. يېڭى دېموكراتىزملىق ئىنقىلاب بۇ چىرىك نۇقتىنىڭ بىتچىتىنى چىقاردى. شۇنداقلا جەمئىيەتنىڭ يېڭى يەنى خەلقنىڭ ئۆسۈۋاتقان تەلىپىگە لايىق مۇناسىۋەت ئورناتتى، مېھنەتكە بولغان يېڭى كۆز قاراش ئۆستى. ئازاد ئەمگەك يېڭى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسى

قوشاقلارنى توقۇدى.

ئۇ ئۆيۈقتىمۇ پاختا بار،
بۇ ئۆيۈقتىمۇ پاختا بار.
ماۋ زېدۇڭنىڭ دەۋرىدە،
ئەمگەكچىنىڭ بەختى بار.

ئازادلىق نەتىجىسىدە قولغا كەلگەن يېڭى ھاياتنى، توقچىلىققا قاراپ يۈكسىلىۋاتقان تۇرمۇشنى ۋە كېلەچەكتىكى زور تەرەققىياتنى كۆچادىكى قوشاقچى موللا تۇردى مۇنداق دەپ تەسۋىرلىدى.

ئازاد بولۇپ ئۆلكىمىز،
كىيدۇق يېڭى چاپاننى.
تاغار ـ تاغار ئۇن تارتىپ،
تولغاپ يېدۇق ئاق نانىنى.
ئەمگەك دېدى پارتىيە،
ئۆستەڭ چاپتى ئارمىيە.
شۇنداق ماڭساق كۆپ ئۆتمەي،
گۈلزار بولۇر ھەممە يە.

يېزىدا چىققان قوشاقلار ئىچىدە كادىرلار توغرىسىدىكى قوشاقلارمۇ خېلى جىق. يېزىغا ئىجتىمائىي ئىسلاھات خىزمىتى بىلەن چىققان كادىرلار پارتىيە سىياسىتىنى جارى قىلدى. ئۇلار ئۆز ئەمەلىيىتى بىلەن پارتىيە سىياسىتىگە ۋەكىللىك قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ خەلقلەر ئۇلارنى "پارتىيىنىڭ غۇنچىلىرى"، "ماۋجۇشىنىڭ باللىرى"، دەپ ئاتىدى ۋە ئۇلارنىڭ خەلقپەرۋەر ئىشىنى ئۆز ناخشىلىرىدا ئىپادىلىدى:

ئۆتمۈشتىكى بۇزۇقلار ،
خىيال ئەيلىمەك بىزگە.

بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسىي تېمىسى دېھقان ھاياتىدۇر. شۇنداقلا خەلق قوشاقلىرىمۇ ھازىر مۇشۇ تېمىدا ئۆسمەكتە. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئىشچىلار ئارىسىدىمۇ ئىشچىلار ھاياتى توغرىسىدىكى قوشاقلار تۇغۇلماقتا. مەلۇمكى ئىشچىلارنىڭ ھاياتى ئازادلىقتىن بۇرۇن بەك ئېغىرچىلىقتا ئىدى. ئۇلاردا ھوقۇق دېگەن نەرسە زادىلا يوق ئىدى. ئۆتمۈشتىكى خاك ئىشچىلىرى ئارىسىدىكى قوشاقلار ئۇلارنىڭ ھاياتىنىڭ نە قەدەر ئېچىنىشلىق ئىكەنلىكىنى تولۇق گەۋدىلەندۈرىدۇ.

زوخاڭدىن چۈشۈپ بېرىپ،
سۇنى چاپقان ئوخشايمەن.
بەرگىنى سۇنۇق ياماق،
جاننى ساتقان ئوخشايمەن.
ئەردى يۇپاڭمۇ دەيمىز،
سەندى يۇپاڭمۇ دەيمىز.
داڭقىدىن چۈشكەن ناننى،
خام سۇغا چىلاپ يەيمىز.

ئىشچىلارنىڭ ھاياتى ئازادلىقتىن كېيىن يېڭى باسقۇچقا كۆتۈرۈلدى. بولۇپمۇ زاۋۇت، كانلاردا ئېلىپ بېرىلغان خەلقچىلىق ئىسلاھات ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدا يېڭى دەۋر ياراتتى. شۇنداقلا ئۇلار ئازاد ئەمگەك تۈزۈمىنى ئورناتتى. بۈگۈن ئۇلار جەمئىيەتنىڭ ئالدىنقى ئەزاسى ۋە دۆلەتنىڭ رەھبىرىي كۈچىگە ئايلاندى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئۆزلىرىنى ئەركىن ۋە خۇشال ھېس قىلىدۇ. شۇنداقلا

بىر تېمىسى بولۇپ قالدى:

دوست ـ دۈشمەننى چۈشەندۇق،
بەختىمىزگە ئىشەندۇق.
ئەمدى يەتتۇق مەقسەتكە،
كېچە ـ كۈندۈز ئىشلەيلۇق.
ئېرىقىمنى ئوي ئويدۇم،
چۆرىسىگە گۈل قويدۇم.
ماۋجۇشىنىڭ دەۋرىدە،
ئىشچانلىققا قول قويدۇم.
كەل ئەمگەكچى يولداشلار،
ئۆملۈشەيلى بەرىمىز.
ھەمكارلىشىپ ئىشلىسەك،
بوشقا كەتمەس تەرىمىز.

خەلق نۇرغۇن كۈرەش بەدىلىگە كەلگەن ئۆزلىرىنىڭ سۆيۈملۈك بەختىنى ئاسرايدۇ. بۈگۈن ئۇلاردا سىياسىي سەزگۈرلۈك ئۆسمەكتە. ئۇلار كومپارتىيە رەھبەرلىكىدە دۈشمەنلەرنىڭ ھەر خىل، ھەر شەكىلدىكى رەخۋازلىقىغا قارشى كۈرەشكە تەييار. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئۇلۇغ كۈچىگە بارغانسېرى قاتتىق ئىشەنمەكتە. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلار خەلق دۈشمەنلىرىنى ئالدىنئالا ئاگاھلاندۇرىدۇ؛ خەلق دۈشمەنلىرىنىڭ يۈرگۈزگەن ۋە يۈرگۈزمەكچى بولغان بۇزۇق ھەرىكەتلىرىگە ئۆزلىرىنىڭ دادىللىق بىلەن زەربە بېرىشتە تەييار ئىكەنلىكىنى ئۆز ناخشىلىرىدىمۇ تووۇلايدۇ.

ئاتنى باغلىدىم توزگە،
بۇ يىل تېرىدىم كۆزگە.

ماۋجۇشىنىڭ دەۋرىدە،
ھەممە مىللەت ئۈم بولدى.

ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشەنگە ياردەم بېرىش ھەرىكىتى ئۈلكىمىزدە ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە ئىنتېرناتسىئونالىزىملىق دولقۇننى كۆچەيتتى. ئۇيغۇر خەلقى پۈتۈن دۇنيا ئۇچۇن تىنچلىقنىڭ زۆرۈرلۈكىنى، سۆيۈملۈك قوشنىمىز چاۋشەن خەلقىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەرنى يوقىتىشنىڭ لازىملىقىنى شۇنداقلا خەلقئارا تاجاۋۇزچى ئۇرۇش خۇمار لاگېرغا قارشى كۈرەشنى كۈچەيتىپ ئۇرۇش ئوتىنى يوقىتىشنىڭ مۇھىملىقىنى چۈشىنىدۇ ۋە بۇ يولدا ئۆزلىرى ئۆتەشكە لازىم بولغان ۋەزىپىنىڭ ئۇلۇغ ۋە شەرەپلىك ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۇيغۇر قوشاقلىرىدا ئوتلۇق ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە ئىنتېرناتسىئوناللىق روھ زور كۈچ بىلەن جاراڭلايدۇ.

بۇلبۇل چىداپ تۇرامدۇ،
قاغا قونسا گۈلشەنگە.
ئۇچار قانىتىم بولسا،
ئۇچۇپ بارسام چاۋشەنگە.

تۆت يىلغا يېقىن بولغان ئازادلىق دەۋر خەلقىمىز ھاياتىدا سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىلا ئەمەس، بەلكى خەلقىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈشتىمۇ چوڭ ئۆزگىرىشلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى. خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىي ـ مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ يېڭى ـ يېڭى شەرتلىرىنى ياراتماقتا. جۈملىدىن ساۋاتسىزلىقنى يوقىتىش ھەرىكىتى كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۆلكىمىزدە كەڭ ـ كۆلەملىك ئاممىۋى ھەرىكەتكە ئايلىنىپ كەتتى. ھەربىر جايدا خەلقنىڭ ئوقۇشقا، مەدەنىيەتكە بولغان يېڭى كۆز قارىشى ۋە يېڭى تەلەپلىرى ئۆسۈپ

ئۇلارنىڭ قوشاقلىرىدا ئازادلىق ئاۋازى ۋە كوممۇنىستىك پارتىيە ھەم رەئىس ماۋ زېدۇڭغا بولغان چەكسىز مۇھەببەت جاراڭلايدۇ.

ئاتىمىز سەن ماۋ زېدۇڭ،
ئانىمىز سەن ماۋ زېدۇڭ.
خاڭلارغا يورۇق بەرگەن،
كۈنىمىز سەن ماۋ زېدۇڭ.
بۈگۈن بىزنىڭ زاۋۇتتا،
ئازادلىقنىڭ ئاۋازى.
شۇنىڭ ئۈچۈن ئىشچىلار،
ماۋ زېدۇڭدىن كۆپ رازى.

كۆپ مىللەتلىك بۇ ئۆلكىدە ئۆتمۈشتە مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بەك يامان ئىدى. ئېكسپلاتاتور سىنىپلار مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا بۆزغۇنچىلىق سېلىپ، ئۇزاق يىللىق مىللىي جاڭجاللاردىن ئۆزلىرى نەپ ئالاتتى. پەقەت كوممۇنىستىك پارتىيىلا شىنجاڭدا مىللىي مەسىلىنى توغرى ھەل قىلىشنىڭ داغدام يولىنى ئاچتى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى بۇرۇنقى يامان مۇناسىۋەتلەر ئورنىغا يېڭى دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورنىدى. بۇ ئۆلكىمىزنىڭ تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن تارىخىي غالىبىيەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ خەلقىمىز بۇ غالىبىيەتتىن ئىلھاملانماي، زوقلانماي تۇرالمايدۇ. بۇ ھال ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىمۇ يېڭى تېما ئاچتى. شۇنداقلا خەلق قوشاقلىرىدىمۇ كۈيلەنمەكتە:

گومىنداڭلار گۇم بولدى،
ئەجەب ياخشى كۈن بولدى.

گۈگچەنداڭ يېتىپ كەلدى،
يۇرتىمىزغا نۇر چېچىپ.
كەمبەغەللەرگە كۈچ بەردى،
ئازادلىققا يول ئېچىپ.
ئۇزۇن يىللار ئېزىلدۇق،
گومىنداڭنىڭ قولىدا.
ئەمدىغىنا قۇتۇلدۇق،
ماۋجۇشىنىڭ يولىدا.

كومپارتىيە، ماۋجۇشى خەلقىمىزنىڭ نىجات يۇلتۇزىدۇر. خەلقىمىز بۈگۈن كومپارتىيىگە ۋە ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك داھىيسى رەئىس ماۋ زېدۇڭغا يېتىشكەنلىكى ئۈچۈن تاغدەك خۇشال. ئۆتمۈشتىكى ئېغىر كۈنلەرنى ئەسلىگەندە، شۇنداقلا بۈگۈنكى ئازادلىققا قاندا ق ئېرىشكەنلىكىنى ئويلىغاندا كومپارتىيە ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا مىسلىسىز ئۇلۇغ بولۇپ گەۋدىلىنىدۇ. كۇچا 4 ـ رايوندىكى 50 ياشلىق قوشاقچى ئابدۇللا بۇ توغرۇلۇق مۇنداق قوشاق ئوقۇدى:

ئوي ئېتىزمۇ ئۈنسىكەن،
دۆڭ ئېتىزمۇ ئۈسسكەن.
ئەللىك يىلنىڭ ئالدىدا،
ماۋجۇشىمىز بولسىكەن.

خەلق ئۆزلىرىنى يوروقلۇققا ئېلىپ چىققان ۋە مۇڭلۇق يۈرىكىنى خۇشاللىق بىلەن تولدۇرغان كومپارتىيىگە ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭغا ئۆز يۈرىكىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىكى مۇھەببىتىنى ئاتايدۇ. پارتىيە ۋە داھىيغا شان ـ شەرەپ تىلەيدۇ.

باردى. چۈنكى خەلق قولغا كەلگەن ئۇتۇقلارنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئىلىم-بىلىمنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلماقتا. شۇنداقلا بۇرۇنقى نادانلىقنىڭ ساقلىنىشى يېڭى زامانىمىزغا ياراشمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ ۋە بۇ ھەقتە ناخشا ئېيتىدۇ:

ئىشىك ئالدى شاپتۇلا،
يۈرىكىمدە گەپ تولا.
بۇرۇنقى نادانلىقنى،
ئەمدى قىلساق سەت بولا.

بۈگۈن ئۆلكىمىزدە خەلق ھاياتى يېڭى باسقۇچقا كۆتۈرۈلدى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمۇ يېڭى باسقۇچتا ئۆسۈۋاتماقتا. ئۇيغۇر خەلقى بۈگۈن نېمە توغرۇلۇق ناخشا ئېيتمىسۇن، ئۇنىڭدا خۇشاللىق، مەغرۇرلۇق جاراڭلايدۇ. چۈنكى بۈگۈن ئۇنىڭ ھاياتىغا ۋە ناخشىسىغا مۇڭ-ھەسرەت بېرىدىغان بۇرۇنقى دەھشەتلىك ئىجتىمائىي تۈزۈم بىتچىت قىلىنغان. ئەمدى بۇ ئۆلكىدە خۇشال ھايات باشلانماقتا ۋە تەرەققىي قىلماقتا. بۇ ھايات خەلقىمىزنىڭ ئەسىرلەردىن بېرى چاڭقىپ كۈتكىنى ئىدى. خەلقىمىزنى بۇ كۈنگە جۇڭگو كومپارتىيىسى ۋە داھىيمىز رەئىس ماۋ زېدۇڭ يەتكۈزدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلقىمىز پارتىيە ۋە ماۋ زېدۇڭنى جان-دىلى بىلەن سۆيىدۇ. كومپارتىيە ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭ بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مەركىزىي تېمىسى بولۇپ قالدى. چۈنكى ئۆلكىمىزدە مەۋجۇت بولۇۋاتقان بارلىق يېڭى ئۆزگىرىشلەر كومپارتىيە ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ ئىدىيىسى، پولىتىكىسى ۋە بىۋاستە يېتەكچىلىكى بىلەن زىچ باغلىنىدۇ. كومپارتىيە ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ ئۇلۇغلۇقى توغرىسىدا خەلق ئۆزىنىڭ چوڭقۇر يۈرىكىدىكى چۈشەنچىسىنى ئۆز ناخشىسىدا كۈيلەيدۇ:

كونسېرت تېكىستلىرى توغرىسىدا

كونسېرت تېكىستلىرىنىڭ ناچارلىقى توغرىسىدىكى مەسىلىنى بىزنىڭ بۈگۈنكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتىمىزدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان مەسىلىلەردىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ. بىزنىڭ ھازىرقى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتىمىزدىكى ئەڭ چوڭ كەمچىلىك كۆز ئالدىمىزدىكى جىددىي ۋەزىپىلەر بىلەن ماسلىشىپ بارالماسلىق، يەنى پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسەت ۋە قارارلىرىغا ئۆز ۋاقتىدا جاۋاب بېرەلمەسلىك، رېئاللىقنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرەلمەسلىك، جەمئىيەتنىڭ تەلىپىدىن ئارقىدا قېلىش، شۇنداقلا سەنئەت بىلەن سىياسەتنىڭ، مەزمۇن بىلەن شەكىلنىڭ بىرلەشمەسلىكىگە ئوخشاش ئەھۋاللاردا ئىپادىلىنىدۇ. دۇرۇست، سەنئەتكارلىرىمىزنىڭ ئۆيۈشتۈرۈشى بىلەن كۆز ئالدىمىزدىكى جىددىي ۋەزىپىلەرگە بېغىشلانغان بىر قاتار ناخشىلار (يالغۇز كىشىلىك ناخشا، خور، لەپەر، ئۇسسۇللۇق ناخشا ۋە باشقىلار) مەيدانغا چىقىپ تۇرىدۇ. لېكىن بۇ خىل يېڭى تېمىدىكى ناخشىلار سەنئەت جەھەتتىن بەك ناچار ئىكەنلىكى ئۈچۈن جامائەتچىلىكىمىزنىڭ ئانچە ئالقىشىغا ئىگە بولالماي كېلىۋاتىدۇ.

بىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتىمىزدە "سىياسىي تەرىپى چاتاق بولمىسىلا بولىدۇ" دېگەن ئەرزەن ئىجادىيەت خاھىشى مەۋجۇت، بولۇپمۇ بۇ خىل ئەھۋال بىزنىڭ ناخشا تېكىستلىرىمىزدە

ئىلىخونىڭ غوللىرى،
ئالىيېشىل گۈللىرى.
كۈندىن ـ كۈنگە گۈللىسۇن،
پارتىيىنىڭ يوللىرى،
ئاق بەلباغمۇ توقۇيمەن،
كۆك بەلباغمۇ توقۇيمەن.
ماۋجۇشى، ستالىنغا،
يۈزمىڭ رەھمەت ئوقۇيمەن.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تارىخى، مىللىي ئەنئەنىلىرى بىلەن يېڭى دېموكراتىزملىق ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ بىرلەشكەن بىر پۈتۈن شەكلى بولغان ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتى بۈگۈن ئازاد زامان قۇچىقىدا ئۆسمەكتە. بۇلۇپمۇ بۈگۈنكى زور بۇرۇلۇش جەريانىدا ئۆسۈۋاتقان ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى يېڭى ئەدەبىيات تەرەققىياتىنىڭ ئالدىنقى نەمۇنىسى بولماقتا. بۇ ئىستىقبالى كەڭ ۋە شەرەپلىك ئەدەبىياتتۇر. چۈنكى بۇ ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتىغا رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ ئىلغار ئەدەبىي ـ سەنئەت نىشانى بايراقدار بولماقتا.

1955 ـ يىل 8 ـ ئاي.

كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە داھىيمىز ماۋ زېدۇڭنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى بەدىئىي رەۋىشتە گەۋدىلەندۇرۇپ بەرگەن بىرەر تېكىستنىمۇ ئالاھىدە كۆرسىتىش قىيىن. جۈملىدىن ئۇلارنىڭ ئىچىدە خېلى ياخشى دەپ ئاتالغانلاردىن «كومپارتىيە» (يالغۇز كىشىلىك ناخشا)، «ياشا داھىي» (ئومۇمىي خور)، «داھىيمىزياشا» (ئۇسسۇللۇق ناخشا)غا ئوخشاش-لارنىڭ تېكىستلىرىگە نەزەر سالىدىغان بولساق، كۆپرەك يالىڭاچ شوئار، يېقىمسىز تەسۋىرلەر بىلەن تولغانلىقىنى كۆرەلەيمىز.

«كومپارتىيە» دېگەن ناخشىنىڭ تېكىستىدا مۇنداق مىسرالار بار:

كومپارتىيە ھۆر، ئادالەت،
يوقتۇر ئەمدى جاھالەت.
ياشا-ياشا كومپارتىيە،
بىزگە بەردىڭ سائادەت.

بۇ بىر كۇپلېت تېكىستتىكى "ئادالەت"، "جاھالەت"، "سائادەت" دېگەن قاپىيىداش سۆزلەرنىڭ بولۇشى، سۆزلەرنىڭ تۆت مىسراغا تىزىلىپ بىر كۇپلېت تۈسكە كىرىشى، رىتىملىق بولۇشى ئۇنى بىرقەدەر شېئىرىي شەكىلگە يېقىنلاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. لېكىن ئۇنىڭدا نازۇك، چوڭقۇر پىكىر، مەقسەتنى گەۋدىلەندۈرگىدەك ۋە كىشىنى ھاياجانغا سالغىدەك تەسۋىرىي سۆزلەر يوق ھېسابىدا. ئۇنىڭ ئۈستىگە مىسرالارنىڭ بىر-بىرسى بىلەن مۇناسىۋىتىمۇ زىچ ئەمەس. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، "ھۆر" دېگەن سۆز پارتىيىنىڭ ئۇلۇغۋارلىق خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلالمايدىغان سۆز. قىسقىسى، بۇ تېكىستقا ئىلھام بەرگەن نەرسە تۇرمۇش پاكىتلىرى بولماي، پەقەت ياسانچۇق قاپىيىلەر دېيىشكە بولىدۇ.

ئالاھىدە گەۋدىلىنىدۇ. بۇنداق قاراش ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ سىياسەت.
نى سەنئەت ئارقىلىق ئىپادىلەش پرىنسىپىغا پۈتۈنلەي ياتتۇر. مۇنداق
"ئەرزەن ئىجادىيەت" خاھىشى بىزنىڭ ناخشا تېكىستلىرىمىزدە ئالدى
بىلەن شوئارچىلىق، قۇرۇق سەپسەتىچىلىك بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ.
بىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزدىكى (جۈملىدىن پوئېزىيىمىزدىكى)
ھەددىدىن ئاشقان شوئارچىلىق توغرىسىدا بولۇۋاتقان گەپلەر خېلى
كۆپ. شۇنىڭدەك شوئارچىلىقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ
يەتمىگەنلەرمۇ ئاز ئەمەس.

زادى پوئېزىيىمىزدىكى شوئارچىلىق دېگەن نېمە؟ شوئارچىلىقنىڭ
ئىپادىلىرى خىلمۇخىل بولغانلىقتىن، بۇنىڭغا مۇكەممەل جاۋاب
بېرىش ئاسان ئەمەس، قىسقا قىلىپ ئېيتقاندا، شوئارچىلىق
سىياسەتنى، مەلۇم سىياسىي ـ نەزەرىيىۋى فورمۇللارنى مىسرالارغا
تىزىپ، قاپىيەلەشتۈرۈش بىلەن مەقسەتنى تۈرمۇشقا باغلىماي يالىڭاچ
سۆزلەر ئارقىلىق ئىپادىلەشكە ئۇرۇنىدىغان ئىجادىيەت مېتودىدۇر.
مۇنداق "شېئىر"لار پوئېزىيىنىڭ گۈزەللىك ۋاسىتىلىرى بىلەن
قوراللانمىغاچقا ۋە تۇرمۇش پاكىتلىرىنى ئىپادىلەپ بېرەلمىگەچكە
كىشىگە بەدىئىي زوق بېرەلمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئېيتماقچى
بولغان ياخشى مەقسەتنى سۇيۇقلاشتۇرىدۇ. قىسقىسى، ئۇ، بەدىئىي
ئەسەر بولالمايدۇ.

ئەمدى گەپنى شوئارچىلىقنىڭ كونېرت تېكىستلىرىدىكى
ئىپادىسىغا بۇرايلۇق. ئۆلكىلىك مىللىي سەنئەت ئۆمىكىنىڭ سەھنىدە
ئىجرا قىلغان ۋە ئىجرا قىلىۋاتقان ناخشىلىرىنىڭ ئىچىدە مەخسۇس
جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە، داھىيىمىز رەئىس ماۋ زېدۇڭغا
بېغىشلانغانلىرى 20 گە يېتىدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ ئىچىدە جۇڭگو

دېگەن سۆزدىن باشقا سۆزلەر تېپىلماسمۇ؟ بەدىئىي ئەسەرنىڭ مەنىسى ئەنە شۇ "ياشا" دېگەن سۆزلەرنى يالىڭاچ ھالدا تەكرارلاۋېرىش بولماي، بەدىئىي ۋاستىلەر ئارقىلىق شۇنى گۈزەل قىلىپ ئىپادىلەپ بېرىش ئەمەسمۇ؟

بىز يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن «داھىيمىز ياشا» دېگەن ناخشا تېكىستىنىڭ ناچارلىقىغا قارىماي سەھنىلەردە خېلى نۇرغۇن ئىجرا قىلىندى ۋە قىلىنىۋاتىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى ئۇنىڭ مۇزىكىسىنىڭ گۈزەللىكىدە. ۋەھالەنكى بۇ گۈزەل ئاھاڭغا ئىگە بولغان ناخشا سەھنىلەردە شۇنچە كۆپ ئىجرا قىلىنغانغا چۈشلۇق ئۇنىڭ شېئىرىنىڭ بىر-ئىككى مىسراسىمۇ خەلق ئىچىگە رەسمىي تارالغىنى يوق. ئەگەر بۇ ئاھاڭ ئۆزىگە لايىق گۈزەل تېكىست تاپالىغاندا ناخشىلارنىڭ ناخشىسى بولۇشىدا گەپ يوق ئىدى. ئەپسۇسكى، جانسىز تېكىست ئۇنىڭ مۇۋاپپەقىيىتىگە نۇرغۇن پۇتلاشتى.

بۇنداق ئەھۋاللارنى باشقا تېمىدىكى ناخشىلاردىمۇ كۆپ ئۇچرىتىمىز. يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش، يەر ئىسلاھاتىنى يۈرگۈزۈش جەريانىدا دېھقانلارنىڭ ئۆتمۈشتىكى ئېغىر ھاياتىنى، پومېشچىكلارنىڭ زۇلۇم، ئېكسپلاتاتسىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئەمگەكچى دېھقانلار ئاممىسىنىڭ سىنىپىي ئېڭىنى ئۆستۈرۈشكە بېغىشلانغان تېكىستلار يارالدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى خېلى ئەھمىيەتكە ئىگە بولدى. لېكىن ناھايىتى كۆپ قىسمى "بىزنى ئەزدى پومېشچىك"، "زومىگەرلەر يوقالسۇن"، "پومېشچىك دېگەنلەرنىڭ يىلتىزىنى قومۇرايلى". "ئەمگەكچىلەر بىرلىشىپ، ئۈستۈنلۈكنى ئالايلى"، "پومېشچىكنى يوقىتىپ، يېڭى جۇڭگو قۇرايلى" دېگەنگە ئوخشاش شوئارلار، يالىڭاچ گەپلەر بىلەن تولغان. شۇنىڭدەك ئەمگەك تېمىسىغا

«داھىيمىز ياشا» دېگەن ئۇسسۇللۇق ناخشىنىڭ تېكىستى تېخىمۇ ناچار، ئۇنىڭ دەسلەپكى كۇپلېتىنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

بەختىمىزنىڭ تەلىيى —
ماۋ زېدۇڭ ئۇلۇغ داھىي؛
سەن ئامان بول داھىيمىز، ياشا!
كۆڭلىمىز نۇرغا تولدى
سەن بىلەن ئۇلۇغ داھىي،
سەن ئامان بول داھىيمىز، ياشا!

"بەختىمىزنىڭ تەلىيى" دېگەن مىسرانىڭ ئۆزىدە مۇجمەللىك بارلىقىنى سۇرۇشتى قىلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك. "كۆڭلىمىز نۇرغا تولدى، سەن ئۇلۇغ داھىي" دېگەن مىسرالاردا بىرقەدەر شېئىرىيەت بار دېيىشكە بولىدۇ. ئامما باشقا سۆزلەر تولىمۇ يالىڭاچ، قاپىيىسىنىڭمۇ تايىنى يوق. قالغان كۇپلېتلىرىنىڭ ئەھۋالىمۇ مۇشۇ بىرىنچى كۇپلېتتىن پەرقلىنىپ كەتمەيدۇ. قىسقىسى بۇ ناخشىنىڭ سەرلەۋھىسىمۇ "ياشا"، قاپىيىسىمۇ "ياشا"، قايتۇرمىسىمۇ "ياشا"، ئەۋجىلىرىمۇ "ياشا"، مەزمۇنىمۇ "ياشا"، زادى ھەممە نېمىسى دېگۈدەك "ياشا".

ئازادلىقتىن كېيىنكى ھاياتىمىز شەنىگە، كوممۇنىستىك پارتىيە ۋە داھىيمىز رەئىس ماۋ زېدۇڭغا بېغىشلانغان تېكىستلاردا "ياشا" دېگەن سۆزلەر ئىنتايىن كۆپ. دۇرۇست "ياشىسۇن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى"، "ياشىسۇن داھىيمىز رەئىس ماۋ زېدۇڭ" دېگەن شوئارلار خەلقىمىزنىڭ پارتىيە ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭغا بولغان سەمىمىي مۇھەببىتى ۋە مىننەتدارلىقىنىڭ ھەقىقىي ساداسىدۇر. لېكىن شېئىرىيەتتە بۇ مۇھەببەت ۋە مىننەتدارلىقنى ئىپادىلەش ئۈچۈن "ياشا"

ئىككىسىنىڭ بىرسى ئوغرىلانغان تېكىست دەپمۇ ئېيتار. ئۇنداق بولغاندا، «ياشا داھىي» دېگەن تېكىست («داھىي ماۋ زېدۇڭ»دىن كېيىنرەك مەيدانغا چىققانلىقى ئۈچۈن) ئوغرىلانغان تېكىست بولىدۇ. بىراق، ئۇنداق دەپمۇ بولمايدۇ. «داھىي ماۋ زېدۇڭ» دېگەن شېئىردىمۇ، بۇرۇن چىققان بىرقانچە شېئىرلاردا تەكرارلانغان تەسۋىرلەر خېلى جىق ئورۇن ئالغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ "ئوغرىلىۋالغۇدەك"مۇ شېئىر ئەمەس. لېكىن بىزنىڭ دېمەكچى بولغىنىمىز شۇكى، بولغان گەپنى ھەددى-ھېسابسىز تەكرارلاۋېرىشتىن ساقلىنىش كېرەك.

مەلۇم بىر تېمىدا يېزىلغان شېئىرلارنىڭ بىر-بىرىگە ئاساسەن ئوخشاپ كېتىشى بىزنىڭ شائىرلىرىمىزنىڭ تۇرمۇشنى ياخشى، ئەتراپلىق ئۆگەنمىگەنلىكىنىڭ ئەمەلىي ئىسپاتىدۇر (بۇ ئەھۋال بىزنىڭ پروزا ئەسەرلىرىمىزدىمۇ، دراماتۇرگىيىمىزدىمۇ ئېغىر دەرىجىدە مەۋجۇت). ئەگەر مەلۇم بىر تېمىدا ئەسەر يېزىشقا توغرا كەلسە، شۇ ساھەنىڭ تۇرمۇش پاكىتلىرىنى ئەتراپلىق ئۆگىنىپ، تەپەككۇر يۈرگۈزگەندە، ئۇنى ھەر تەرەپلىمىلىك ئەكس ئەتتۈرۈش مۇمكىن. ئەپسۇسكى، بىزنىڭ تېكىست يازغۇچىلىرىمىز مەلۇم بىر تېمىغا بېغىشلاپ بىرەر نەرسە يازماقچى بولغاندا تۇرمۇش پاكىتلىرىنى ئەتراپلىق ئۆگەنمىگەچكە شۇ تېمىغا دائىر ئومۇملاشقان، ئابستراكت چۈشەنچىسىنىلا شېئىري قېلىپقا سېلىش بىلەن چەكلىنىپ قېلىۋاتىدۇ.

بىزدىكى تېكىستلارنىڭ ناھايىتى كۆپ قىسمىنى ئەمگەك تېمىسىغا بېغىشلانغانلىرى تەشكىل قىلىدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ تەگدىن تولىسى بار بولغان گەپلەرنى تەكرارلاۋېرىش (يەنى ئەمگەك، ئىشلەپچىقىرىش

سەن بىلەن كەلدى سائادەت،
سەن بىلەن ھۇرلۇك زامان.
ھەر چېلىشتا، ھەر كۇرەشتە
غەلىبە ئالدۇق سەن بىلەن.
نۇرلىنىپ بارلىق ئېلىم
خۇشال ياشار نامىڭ بىلەن.

قايتۇرمىسى:

بەختىمىز سەن، شانىمىز سەن،
داھىيىمىز ياشا!
ھاھاھاھاھاھاھا
ھاھاھاھا!...

ماۋ زېدۇڭ داھىي،
ئەلنىڭ پاناھى،
باغنىڭ باغۋىنى،
يۇرت پاسىۋانى.

ئۇلۇغ ئېلىم نۇرغا تولۇپ
يۈكسەلدى داھىي يولىدا.
ماۋجۇشى قۇياش كەبى
يورۇتار ۋەتەنىنى نۇرىدا.

ياخشى زەڭ قويغانىدا، بۇ ئىككى تېكىستنىڭ ئاساسەن بىر-بىرسىدىن پەرقى يوقلۇقىنى سېزىۋالغىلى بولىدۇ. بەلكىم بەزىلەر

كم لەمۇلنچى بولسا
شۇنى خالىغىن، دەيدۇ.

بىز ئاخشا تېكستلىرى يېزىش ئۈچۈن فولكلور بايلىقىدىن پايدىلىنىشتا تېخى توغرا ئاساسقا ئىگە بولۇپ كېتەلمەيۋاتىمىز. بۇ — بىزنىڭ فولكلور بايلىقىدىن تەنقىدىي پايدىلىنىشنى تېخى بىلەلمەيۋاتقانلىقىمىزنىڭ، فولكلورنىڭ ئوبدان نەمۇنىلىرىنى هازىرقى زامان پوئېزىيىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈش توغرىسىدىكى چۈشەنچىمىزنىڭ بەك ئۈزەلىكىنىڭ نەتىجىسىدۇر. بۇنىڭ ئەمەلىي ئىپادىسىنى بىز خەلق قوشاقلىرى شەكلىدە يېزىلغان تېكستلاردا نۇرغۇن ئۇچرىتىمىز. مەسىلەن، خەلق قوشاقلىرىدىكى مۇھەببەت تېمىسىغا بېغىشلانغان:

كورلىدىكى بېغىمنىڭ
نەشپۈتى تاتلىق.
مېنىڭ سۆيگەن بىر يارىم بار
...خان ئاتلىق.

دېگەن قوشاقتا سىياسىي تۈس بېرىمىز دەپ، ئۆلكىلىك مىللىي سەنئەت ئۆمىكى ئۇنى مۇنداق ياپلىغان:

كورلىدىكى بېغىمنىڭ
نەشپۈتى تاتلىق.
مېنىڭ پۇشتى - پاناھىم بار
پارتىيە ئاتلىق.

بۇنى قانداق ئىجادىيەت مېتودىنىڭ مەھسۇلى دەپ ئاتاش مۇمكىن؟ "مېنىڭ پۇشتى - پاناھىم بار پارتىيە ئاتلىق" دېگەن سۆزنى قوشۇش بىلەن ئۇنىڭغا سىياسىي تۈس بەرگەنلىك بولامدۇ؟ ئاشۇ سۆزنىڭ پارتىيەمىزنىڭ ئۇلۇغۋارلىقىنى ئېچىپ بېرىشكە خىزمەت

توغرىسىدىكى ئومۇملاشقان چۈشەنچىلەرنى قېلىپلاشتۇرۇش) دائىردە-سىدىن چىقالمايۋاتىدۇ. لېكىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ تېمىغا بېغىشلانغان خېلى ياخشى تېكىستلار بارلىققا كەلدى. مەسىلەن، «ئانا ئارزۇسى»، «دېھقان قىزنىڭ ناخشىسى» ۋە باشقىلار.

ئەمگەك تېمىسىغا بېغىشلانغان، بىر-بىرگە ئوخشاپ كېتىدىغان نەسىھەتكويلۇق بىلەن تولغان نۇرغۇنلىغان تېكىستلاردىن «ئانا ئارزۇسى» دېگەن تېكىستنىڭ ئەھمىيىتى چوڭلۇقىنى ھەممە كىشى بىلەلەيدۇ. بۇ تېكىست ئۆز ئالدىغا يېڭى بىر شەكىل ۋە يېڭى مۇندەرىجىگە ئىگە بولۇشى بىلەنلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇشقا بولغان چوڭقۇر مۇناسىۋىتى بىلەنمۇ ئەھمىيەتلىكتۇر. تۆۋەندە ئۇنى ياخشى تېكىستنىڭ نەمۇنىلىك ۋەكىلى قىلىپ كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ:

بىر يىگىتكە سۆز بەرسەم،
ئويناپ كۈلىمىز دەيدۇ.
كەتمەننى ئېلىپ دېسەم،
باغقا كىرىمىز دەيدۇ.

باغنىڭ ئىچىگە كىرىپ،
كۆردۇق بىز قىزىلگۈلنى.
مەن دېدىم: قىسالمايمەن
ئەمگەك سۆيمىگەن قولنى.

ئانامغا بېرىپ ئېيتسام،
كۆڭۈل بۆلمىگىن، دەيدۇ.

كۆڭلۈمنى ئېلىپ كەتتى،
ھەقەمسايىنىڭ قىزى.

بۇ قوشاقنىڭ دەسلەپكى ئىككى مىسراسى بىلەن كېيىنكى مەقسەتنى ئىپادە قىلىۋاتقان ئىككى مىسراسى ئوتتۇرىسىدا قانداق مۇناسىۋەت بار؟ ھېچقانداق مۇناسىۋەت يوق. يۇقىرىقى ئىككى مىسرا پەقەت بۇ قوشاقنىڭ كۇپلېتىنى شەكىل جەھەتتىن تولدۇرۇشقا، "ھەقەمسايىنىڭ قىزى" دېگەن گەپكە "ئىزى" دېگەن بىر سۆزنى قاپىيداش قىلىش ئۈچۈنلا كەلتۈرۈلگەن.

بىزدە خەلق قوشاقلىرىنىڭ نەمۇنىلىرىدىن پايدىلىنىش ھەققىدىكى چۈشەنچىلەر ئۈززە بولغاچقا دەسلەپكى كۆرسىتىلگەن ياخشى ئۈلگەلەرنىڭ ئورنىغا كېيىنكى كۆرسىتىلگەن ناچار ئۈلگىلەر بىلەن ئاۋارە بولۇشقا ئوخشاش ئەھۋاللار خېلى دەرىجىدە بار. مىسال ئۈچۈن ئاتاقلىق ناخشىلاردىن بولغان «ئازاد زامان»نىڭ ئىككىنچى كۇپلېتىنى كۆرۈپ باقايلى:

ئىشچى ـ دېھقان باللىرى،
قىزىل گۈللۈك باغلىرى.
ئېتىزلىقتا گۈلشەندە،
خۇشال ئۆتەر چاغلىرى.

بۇنىڭدىكى بىرىنچى، ئىككىنچى مىسرا، كۇپلېت ئىچىدىكى بىر تۇتاش مەزمۇنغا ئانچە يېپىشىپ كەتمىگەن. بۇنى گراممانىكا جەھەتتىن تەكشۈرۈپ چىققاندا ناھايىتى مۇجمەل گەپ بولۇپ چىقىدۇ. «دوستلۇق قوشىقى» دېگەن ناخشىنىڭ ئىككىنچى كۇپلېتىنى كۆرۈپ باقايلى:

قىلالمايۋاتقانلىقىنى چۈشىنىش تەس بولمىسا كېرەك. ئەگەر بۇنى فولكلورنىڭ ئوبدان ئۈلگىلىرىنى ھازىرقى زامان پوئېزىيىسى بىلەن بىرلەشتۈرگەنلىك دېگەن چۈشەنچە بولسا، بۇ پۈتۈنلەي مەنتىقىسىز خىيال ۋە جۆيلۈش بولار ئىدى.

* * *

ئۇيغۇر فولكلورىدا دەسلەپكى بىر ياكى ئىككى مىسراسىدا تەبىئەت ياكى بىر ھەرىكەت ئۈستىدە تەسۋىر بېرىلىپ، كېيىنكى مىسرالىرىدا ئەينى مۇددىئا ئىپادىلىنىدىغان قوشاقلار ناھايىتى جىق. ئۇنىڭ بەزىلىرىدە دەسلەپكى مىسرالار بىلەن كېيىنكى مىسرالاردا ئىپادىلىنىدىغان ئەينى مۇددىئا ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى زىچ باغلىنىش بار. مەسىلەن:

ھاۋانى تۇمان باستى،
ئاينى كۆرگىلى بولماس.
كۆڭلۇمگە گۇمان چۈشتى،
يارنى سۆيگىلى بولماس.

ھەقىقەتەن، بۇنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى مىسرالىرىدا تەبىئەت تەسۋىرى بېرىلگەن. لېكىن بۇ تەسۋىرلەر كېيىنكى مىسرالارنىڭ مەزمۇنى بىلەن ناھايىتى يېقىن مۇناسىۋەتلىك. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇنىڭ گۈزەللىكى بەك ئۈستۈن. بىز مۇنداق نەمۇنىلاردىن ئەلۋەتتە پايدىلىنىشىمىز كېرەك. لېكىن بەزى قوشاقلار باركى، ئۇنىڭ دەسلەپكى مىسرالىرىدا بېرىلگەن تەبىئەت، باشقا بىر ھەرىكەت تەسۋىرى كېيىنكى مىسرالاردا بايان قىلىنىدىغان مەقسەتكە زادى مۇناسىۋەتسىز، ياكى بولسىمۇ ناھايىتى يىراق. مەسىلەن:

يۇقىرىدىن چۈشۈپ كەلسەم،
ئىككى بۆرىنىڭ ئىزى.

مۇنداق ئەھۋاللارنىڭ سەھنىلەردە داۋام قىلىپ كېلىشى كىشىنى دىققەتكە سېلىپ قويىدۇ. بۇنداق كېلىشمەسلىكنى ھەل قىلىش ئۈچۈن سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ رەھبەرلىرى، ئىجادىيەت خىزمىتىنىڭ مەسئۇل ئادەملىرى، تېكىست يازغۇچىلار، مۇزىكانتلارنىڭ ئالاھىدە باش قوشۇپ دەسلەپكى بىر مۇقىم پىكىرگە كېلىشى لازىم بولۇپ قالىدۇ. كېلەچەكتە بىزدىمۇ مۇزىكا ھەققىدە ئىلمىي تەكشۈرۈشلەر ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن بۇ جەھەتتىكى كېلىشمەسلىكلەر پۇختا ھەل قىلىنىشى مۇمكىن. لېكىن شۇنداق بولسىمۇ كېلەچەكتىكى پۇختا ھەل قىلىشنى كۈتمەي، ھازىر ھەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان مەسىلىلەرنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ھەل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ ھەقتە ھازىرقى جىددىي تەلەپ شۇكى، تېكىستى ئۇزاق تارىختىن بېرى مۇقىملىشىپ كېلىۋاتقان تارىخىي ناخشىلارغا ئۇنىڭ تارىخىغا مۇناسىۋەتسىز بولغان تېكىستلارنى سالماسلىق، تېكىستلىرى مۇقىملاشقان ناخشىلاردىكى كۇپلېتلىرى بىر-بىرگە قارىمۇقارشى كېلىدىغان ئەھۋالنى يوقىتىپ، مۇزىكىنىڭ روھىغا ماس كېلىدىغان، كۇپلېتلىرى بىر-بىرگە مەزمۇن جەھەتتىن مۇناسىۋەتلىك بولغان تېكىستلارنى قوللىنىشنى يولغا قويۇش لازىم. شۇنىڭدەك مەيلى مۇھەببەت توغرىسىدىكى بولسۇن، مەيلى غېرىبلىق توغرىسىدىكى بولسۇن، ئىش قىلىپ شۇنىڭغا دائىر تېكىستلارنىڭ ئىچىدىن مەزمۇن ۋە سەنئەت جەھەتتىن نەمۇنە بولارلىق قىسىملىرىنى تاللاش كېرەك. ئەكسىنچە ھەقىقىي خەلق ئەدەبىياتىغا ۋەكىللىك قىلالمايدىغان، ئېكسپىلاتاتور سىنىپلارنىڭ ئىدىيىسىنى تەرغىپ قىلىدىغان، خاتا، چىرىك كۆز قاراش بىلەن سۇغىرىلغان، شۇنىڭدەك سەنئەت جەھەتتىن ناچار بولغان تېكىستلارنىڭ سەھنىگە

تاغ بېشىدا قارىغاي،
باغدا بۇلبۇل سايرىغاي.
يۈرىكى بىر دوستلارنى،
دۈشمەن قانداق ئايرىغاي.

بۇنىڭدا دەسلەپكى مىسرالار بىلەن كېيىنكى مىسرالار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ناھايىتى يىراق.

شۇنىڭدەك يۇقىرىدا ياخشى تېكىستقا نەمۇنە قىلىپ كۆرسىتىلگەن «ئانا ئارزۇسى» دېگەن تېكىستىنىڭ ئىككىنچى كۇپلېتىدىمۇ شۇنداق ئەھۋال مەۋجۇت.

ناخشا تېكىستلىرىغا مۇناسىۋەتلىك يەنە بىر مەسىلە ئۈستىدە خېلى كەسكىن پىكىرلەر تۇغۇلماقتا. ئۇ بولسىمۇ خەلق ناخشىلىرىنىڭ تېكىستىنى تاللاش مەسىلىسىگە مۇناسىۋەتلىكتۇر.

مەلۇمكى، خەلق ناخشىلىرى ئۆز بېشىدىن نۇرغۇن تارىخىي جەريانلارنى كەچۈرۈپ ئۆتتى. جۈملىدىن ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى (بولۇپمۇ مۇھەببەت ناخشىلىرى)مەلۇم تارىخىي شارائىتلار ئاستىدا ئۆز ئالدىغا مۇقىملاشقان تېكىستنى ئىگەللەپ كېتەلمىگەچكە، ھەر ياڭزا تېكىستلار بىلەن ئېيتىلىپ كەلمەكتە. شۇنداقلا ھەربىر كىشى ئۆزى بىلگەن ياكى ئۆزى ياقتۇرغان تېكىستلار بىلەن ئېيتىپ كەلمەكتە. شۇنىڭدەك بۇ ئېيتىلغان ناخشىلارنىڭ تېكىستلىرىدا بىرىنچى كۇپلېتىنىڭ ئىككىنچى كۇپلېتى بىلەن زادى مۇناسىۋىتى يوق ۋە بەلكى قارىمۇقارشىلىقلار بار. مەسىلەن، بىرىنچى كۇپلېتقا چىن مۇھەببەت، ئەقىدە توغرىسىدىكى بېيىت سېلىنسا، ئىككىنچى كۇپلېتقا ساختا مۇھەببەت، كۆنىدەشلىك توغرىسىدىكى بېيىتلار سېلىنىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ مەزمۇنىدا ئىزچىللىق بولماي قالىدۇ.

توغرىسىدىكى مەسىلىنى ئالاھىدە ئوتتۇرىغا قويۇشىنىڭ بۈگۈن ناھايىتى جىددىي ئىش بولۇپ تۇرغىنىنى يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن كۆرۈش مۇمكىن. مۇشۇ ئەھۋالنى كۆرگەن بىزنىڭ شائىرلىرىمىز مۇندىن كېيىن بۇ ئىشقا ئىخلاس بىلەن كىرىشىپ يېڭى-يېڭى ئەسەرلەرنى مەيدانغا چىقىرىشى مۇمكىن. بۈگۈن بىزدىكى خەلق ئۆچۈن ئىشلەشكە بەل باغلىغان شائىرلىرىمىز جەمئىيەتنىڭ ۋە خەلقنىڭ بۇ جەھەتتىكى تەلەپلىرىگە قۇلاق يۇپۇرۇۋېلىشىنى ئۆزىگە مۇناسىپ كۆرمەس، ئەلۋەتتە.

لېكىن يۇقىرىقى گەپلەردىن بارلىق كەمچىلىك تېكىست يازغۇچىلاردا، مۇزىكانتلىرىمىز ئۆز ۋەزىپىسىنى تولۇق ئاتقۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ، دېگەن خۇلاسە مۇتلەق چىقمايدۇ، بىزنىڭ مۇزىكانتلىرىمىز ئۆز كەسپى جەھەتتىن تېخى تۇزۇكرەك ئىلمىي ئاساسقا ئىگە ئەمەس. بۇ يەردە ئۇلارنىڭ تېكىست ھەققىدە بىرەر ئاساسلىق چۈشەنچە ئىگەللەشكە ئىنتىلمەيۋاتقانلىقىنى ئالاھىدە ئاتاپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. ھەقىقەتەن ئۇلار ئۆزلىرى تېكىست تاللاشنى تېخى بىلمەيدۇ. پەقەت تېكىستنىڭ رىتىمى مۇزىكا رىتىمىغا لايىق كەلسىلا بولدى دەپ قانائەتلىنىدۇ. نۇرغۇن ناخشىلاردا مۇزىكا بىلەن تېكىستنىڭ ماسلاشماسلىقىدىكى كەمچىلىكتە، مۇزىكانتلارنىڭمۇ ئالاھىدە جاۋابكارلىقى بار.

بۇ يەردە شۇنى تەكىتلەپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ: ناخشا پوئېتىكىلىق ۋە مۇزىكىلىق ئىككى ئېلېمېنتنىڭ قوشۇلۇشىدىن بارلىققا كېلىدىغان لىرىكىلىق ئىجادىيەتتۇر. ناخشىنىڭ يېقىملىق بولۇشى ئۇنىڭ مۇزىكىلىق ئىمتىيازىغا ۋە ئاساسىي ئويىنى بىلدۈرىدىغان تەسىرلىك شېئىرگە، يەنى تېكىستقا مۇناسىۋەتلىك. ياخشى تېكىست

چىقىشىنى چەكلەش كېرەك.

شەكىل تۈرلىرىنى كۆپەيتىشكە ئىنتىلمەسلىك بىزنىڭ بۈگۈنكى ناخشا ئىجادىيىتىمىزنىڭ ئاجىزلىق نۇقتىلىرىنىڭ بىر كۆرۈنۈشىدۇر. بىزدىكى يېڭى يېزىلغان ناخشا تېكىستلىرىنىڭ شەكلى ئۆز دائىرىسىنىڭ تارلىقى بىلەن خەلق قوشاقلىرىدىكى مەلۇم بولغان شەكىللەرنىمۇ تولۇق نامايىش قىلىپ بېرەلمەيۋاتىدۇ. بىزدىكى يېڭى تېكىستلارنىڭ ۋەزنى شەكلى ئاساسەن 7 ۋەزىنلىك، 7 ـ 8 ۋەزىنلىك، 13 ۋەزىنلىكلەردىنلا ئىبارەت. رىتىملىرىمۇ ئاشۇ شەكىللەردە مەۋجۇت بولغان رىتىملار دائىرىسىدىن چىقالىغىنى يوق. دورۇست، بىزنىڭ ناخشا ـ مۇزىكىمىز خەلق قوشاقلىرىنىڭ رىتىمى بىلەن چوڭقۇر مۇناسىۋەتلىك، ناخشا مۇزىكىسىدىكى ئۆزۈندىن بېرى مۇقىملىشىپ كېلىۋاتقان بۇ رىتىم دائىرىسىدىن چىقىپ يېڭى رىتىملار ئاساسىدىكى تېكىست ۋە شۇنىڭغا لايىق مۇزىكا ئىشلەپچىقىرىش ئاسان ئىش ئەمەس. بۇ بىزدىكى شېئىرىيەت رىتىمىغا ۋە مۇزىكا رىتىمىغا يېڭى بايلىق قوشۇش دېگەن سۆز. بۇ بىزنىڭ ناخشا ئىجادىيىتىمىزنىڭ ئالدىدا تەدرىجىي قىلىشقا تېگىشلىك بولغان ئىشلارنىڭ بىر قىسمىدۇر. ناخشا ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقان مۇزىكانت ۋە شائىرلىرىمىزنىڭ ھازىرقى بار بولغان ئىجادىي كۈچى ئۇيۇشقاندا بۇ ساھەدىمۇ خېلى يېڭىلىق يارىتىشنىڭ مۇمكىنلىكىنى ئەمەلىيەت كۆرسىتىۋاتىدۇ. "ئەگەر، — دەيدۇ م. گوركىي، — شائىرلار بىلەن مۇزىكانتلار بىرلىشىپ، يېڭى، تېخى دۇنيادا يوق، بىراق كەلگۈسىدە بولىدىغان ناخشىنى چىقارسا، ئۇنى پۈتۈن جاھان ئالقىشلاپ ئاڭلىغان بولار ئىدى".

ناخشا ئىجادىيىتىمىزنى ياخشىلاش ئۈچۈن تېكىستلارنى ياخشىلاش

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك شائىرى

ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا يېڭى بىر تالانت مەيدانغا چىقىپ كەلدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئازادلىقنى ئارزۇ قىلغان يالقۇنلۇق ناخشىلىرى بىلەن دەردمەن خەلقىنىڭ يۈرىكىگە ئۈمىدلىك تۇيغۇ بېغىشلىدى. ھەقىقەتەنمۇ ئۇنىڭ ناخشىلىرىدا ئالاھىدە بىر يېقىملىق ئاھاڭ بار ئىدى. بىز — ئۇنىڭ زامانداشلىرى، قايغۇ-ھەسرەت مۇڭىنى يېرىپ، ئازادلىق ئىشقىدا چېلىش ناخشىسىنى ياڭراتقۇچى ئوت يۈرەك شائىرنىڭ مەيدانغا كەلگىنىنى كۆرۈپ چەكسىز خۇشال بولغاندۇق. ئۇنىڭ ئاۋازىدىن قانداقتۇر بىر يېڭى تەلپۈنۈش ۋە بارا-بارا ئىنقىلابىي ئىرادە، شۇنىڭدەك بەختلىك كېلەچەككە بولغان زور ئىشەنچ جاراڭلاپ تۇراتتى. ئوچۇقىنى ئېيتقاندا ئۇ، بىزنىڭ 20-ئەسىردىكى ئەدەبىيات مەيدانىدا ئېرىشكەن ئەڭ دەسلەپكى ئىپتىخارىمىز (ماختىنىشىمىز) ئىدى. بىز ئۇنىڭ كېلەچىكىدىن تېخىمۇ زور ۋە شېرىن ئۈمىدلەرنى چوڭ ئىشەنچ بىلەن كۈتەتتۇق. خەلقنىڭ شۇنداق ئۇلۇغ ئىشەنچ ۋە مۇھەببىتىگە ئىگە بولغان كىشى — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتى ۋە ئىنقىلابىي شائىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئىدى. بىراق، ئۇنىڭ ئۆمرى ئۇزۇنغا سوزۇلمىدى. ۋاپاسىز زاماننىڭ قارا كۈچلىرى ئۇنى بىزدىن ۋاقىتسىز ئايرىدى. ئۇ خەلقىنىڭ ئارزۇ ۋە ئىرادىسىنى كۈيلىگەن "گۇناھى" ئۈچۈن خەلق دۈشمەنلىرى تەرىپىدىن ۋەھشىلەرچە ئۆلتۈرۈلدى.

ياخشى ناخشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈشتە ياكى ئەسەرگە ئىلهام بېرىشتە
مۇزىكانتقا زور ياردەم بېرىدۇ. ناخشا تېكىستلىرىدىكى چۈشىنىشلىك
بولغان پوئېتىكىلىق سۆز ئاڭلىغۇچىلارنى مۇزىكىنىڭ كەڭ دولقۇنلۇق
ئېنتوناتسىيلىك بايلىقى بىلەن تەسىرلەندۈرىدۇ. مۇزىكانت تېكىستنىڭ
پوئېتىكىلىق مەزمۇنىنى چۈشەنگەندىلا ئۇنىڭغا يېڭى ئېموتسىيەلىك
مەنە بېرىپ ئۇنى چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ. بۇنىڭدىن ئوچۇق كۆرۈنۈپ
تۇرۇپتىكى، مۇزىكانت تېكىستنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەن،
ئۇ ھەقىقىي ئىجادىيەتنى مەيدانغا كەلتۈرەلمەيدۇ. يىغىنچاقلاپ
ئېيتقاندا، ياخشى ناخشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈشتە مۇزىكانت بىلەن
شائىرنىڭ چوڭقۇر ھەمكارلىقى ئاساسىي ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇنىڭ
ئۈچۈن بىزنىڭ تېكىست يازغۇچىلىرىمىز بىلەن مۇزىكانتلىرىمىزنىڭ
بۇ نۇقتىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشلىرى كېرەك.

1954 ـ يىل 10 ـ ئاي.

ئۇ، ئۆزىنىڭ كىچىكلىكىگە قارىماي، ئائىلىسىنىڭ ئېتىز-ئېرىق ئىش-لىرىغا ياردەملىشەتتى. ئۇ، ئورۇپ ئاتقا ئارتىپ ئەكەلگەن بېدە ۋە ئوت-چۆپلەرنى كۆرگەن قوشنىلار ھەيران بولۇشۇپ، ئۆز بالىلىرىنى لۇتپۇللىچىلىك بولالمىغىنى ئۈچۈن كايىپ جىمىلەيتتى.

زېرەك لۇتپۇللا ئائىلىدە خەت-ساۋاتىنى چىقاردى. كېيىن 1932-يىلى ئاتىسى ئۇنى ئوقۇتۇش ئۈچۈن غۇلجا شەھىرىگە چۈشۈردى. لۇتپۇللا شەھەردىكى تۇغقانلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن ئىلى تاتار باشلانغۇچ مەكتىپىگە كىردى. ئوقۇشتىمۇ ئۇ ساۋاقداشلىرىدىن ئۆزۈپ چىقتى. مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن يىللىرىدىن باشلاپ لۇتپۇللا ئۇيغۇر، تاتار، ئۆزبېك تىللىرىدىكى ئەدەبىي كىتابلارنى ناھايىتى زوق بىلەن ئۆگىنىشكە باشلىدى. ئۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، رەسسىمچىلىككە ۋە رۇس تىلىنى ئۆگىنىشكىمۇ ئايرىم قىزىقىسىندى. لۇتپۇللىدىكى بۇ قىزغىنلىق ۋە تالانت ئايرىم ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئۇنىڭغا بولغان دىققەتنى ئالاھىدە جەلپ قىلدى.

لۇتپۇللا تاتار باشلانغۇچ مەكتىپىدە تۆت يىلچە ئوقۇغاندىن كېيىن، ئىلى رۇس گىمنازىيىسىگە ئوقۇشقا كىردى. ئۇ 2-3 يىلدىن كېيىن رۇسچە ماتېرىياللاردىن خېلى ياخشى پايدىلىنىدىغان بولۇپ قالدى. شۇ يىللىرى بىر تەرەپتىن ئۇ ئەدەبىياتقا دائىر ماتېرىياللارنى ئۆگەندى ۋە شۇنىڭ بىلەن ئەدەبىي يېزىقچىلىق ئىشلىرىغا كىرىشتى. ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىشى شېئىر بىلەن باشلاندى. ئۇزاق ئۆتمەي ئۇنىڭ شېئىرلىرى مەتبۇئات يۈزىدە مۇشتىرىلەر بىلەن پات-پات يۈز كۆرۈشۈپ تۇرىدىغان بولدى. ياش بالىدىكى بۇ تالانتنى كۆرگەن نۇرغۇن ئىلغار ياشلار ئۇنىڭغا ئايرىمچە قىزىقىسىندى. شۇ ۋاقىتتىكى ئىلى ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ئىچىدە ئەدەبىيات مەيدانىدا خېلى كۆزگە

گومنداڭ ئەكسيەتچى ھاكىميىتى شۇ قاتىللىقى بىلەن ئۆزىنىڭ ئىپلاس ئەپت ـ بەشىرىسىنى خەلق ئالدىدا يەنە بىر قېتىم كۆرسەتتى.

ل. مۇتەللىپنىڭ ئەنە شۇ ۋەھشىلەرچە ئۆلتۈرۈلگىنىگە بۇ يىل سېنتەبىردە ئون يىل تولىدۇ. يۈرەككە سىغدۇرۇپ بولمايدىغان بۇ ماتەم خاتىرىسى بىزگە ل. مۇتەللىپنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئەسلىتىدۇ ۋە ئۇنىڭ كۈرەشچان، ئىنقىلابىي پائالىيىتى، باتۇر ناخشىلىرى بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا ئۇنى تېخىمۇ سۆيۈملۈك قىلىپ گەۋدىلەندۈرىدۇ.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ 1922 ـ يىلى تۇغۇلدى. ئۇنىڭ بالىلىق چېغى ئىلى ۋىلايىتىگە قاراشلىق نىلقا ناھىيىسىدە ئۆتتى. ئۇنىڭ دادىسى موللا كىشى بولۇپ، لېكىن ئائىلىسى ئاساسەن دېھقانچىلىق بىلەن تەمىنلىنەتتى.

لۇتپۇللىنىڭ بالىلىق ھاياتىمۇ بۆلەكچىلا ئىدى. ئۇ، بولۇپمۇ چۆچەك، ناخشا، قوشاق ئاڭلاشقا، تېپىشماق ئېيتىشىشقا بەك خۇمار ئىدى. ئۇ، كېچىلىرى ئۆيدە ئاتا ـ ئانىلىرى ئاكا ـ ھەدىلىرىنىلا ئەمەس، بەلكى قولۇم ـ قوشنا ۋە مەھەللىدىكى قېرى ـ چۆرى ـ لەرنىمۇ چۆچەك، قوشاق ئېيتىپ بېرىشكە قىستايتتى. چۆچەك ئېيتىلىۋاتقان يەردە ئۇيقۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن يات نەرسە ئىدى. ئۇ، ئاڭلىغان چۆچەك، ناخشا، قوشاق، تېپىشماقلىرىنى باشقىلارغىمۇ ئېيتىپ بېرىشتىن زېرىكمەيتتى. ماقال، تەمسىللەرنىمۇ خېلى ئەپلىك ئىشلىتەتتى. لۇتپۇللىنىڭ بۇ خۇسۇسىيىتى باشقا بالىلاردىن ئالاھىدە ئايرىلىپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەھەللىدىكى كىشىلەر ئۇنىڭ توغرىسىدا زوقلىنىپ "بۇ چوڭ بولغاندا خېلى چوڭ ئىش تەۋرىتىدىغان نەرسە بولىدۇ" دېيىشەتتى.

لۇتپۇللا كىچىكىدىنلا بەك ئەمگەكچان، زېرەك بالا بولۇپ چىقتى.

مەكتەپ ئۇلىڭغا ئىلمىي ۋە سىياسىي جەھەتتىن خېلى ياخشى نەتىجە بەردى. بۇ چاغلاردا دارىلمۇئەللىمىندە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيە-سىنىڭ بىرقانچە ئەزالىرى ۋە سوۋېتتە ئوقۇپ كەلگەن بىرقانچە يەرلىك ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە (گەرچە ئاشكارا رەۋىشتە بولمىسىمۇ) خېلى ياخشى كوممۇنىستىك تەربىيىۋى خىزمەتنى ئېلىپ بارغانىدى. بۇ تەربىيە باشقا بىرقانچە ئونلىغان ياشلار قاتارىدا لۇتپۇللىدىمۇ خېلى ئىلغار تونۇشلارنى پەيدا قىلدى. شۇنداقلا بۇ تونۇش ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىمۇ ئىپادىلەندى.

1941 ـ يىل لۇتپۇللا سوۋېت مۇتەخەسسىسلىرى قاتناشقان گېئولوگە-يىلىك تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىغا تەرجىمان بولۇپ جەنۇبىي شىنجاڭنى ئايلىنىپ چىقتى. ئۇ، بۇ جەرياندا جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇشى ۋە تارىخىغا دائىر خېلى جانلىق ماتېرىياللارنى يىغدى. بۇ ماتېرى-ياللار ئۇنىڭ كېيىن يېزىپ، لېكىن پۈتتۈرۈشكە ئۈلگۈرەلمىگەن «داۋانلار ئاشقاندا» رومانىنىڭ ئاساسىي ۋەقەلىكى بولغانىدى. شۇن-داقلا ئۇ بۇ جەرياندا سوۋېت كىشىلىرىدىن ھەر جەھەتتىن ياخشى تەسىر ئالدى.

لۇتپۇللا شۇ يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا جەنۇبىي شىنجاڭدىن قايتقاندىن كېيىن ئۈرۈمچى گېزىتخانىسىدا خىزمەتكە ئورۇنلاشتى. بۇ چاغدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىرقانچە ئەزالىرى گېزىتخانىنىڭ خېلى ئاساسلىق (رەھبەرلىك) خىزمىتىدە ئىدى. لۇتپۇللا بۇ يەردىمۇ، ئۇلارنىڭ ياردىمىدىن چەتتە قالمىدى.

لۇتپۇللا گېزىتخانىدا ئىشلەش جەريانىدا ئەدەبىي ئىجادىيەتكە يەنىمۇ چوڭ زوق بىلەن كىرىشتى. «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ «ئەدەبى-يات گۈلزارى» ناملىق مەخسۇس ئەدەبىيات بېتىنى تەشكىل قىلىپ،

كۆرۈنگەن ئەنۋەر ناسىرى ۋە يېڭىدىن ئەدەبىي ئىشقا كىرىشۋاتقان زۇنۇن قادىرىلار ئۇنىڭغا ھەر جەھەتتىن ياردەم قىلدى. لۇتپۇللا شېئىرىيەتتە كۈندىن ـ كۈنگە ئۆسۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ بۇ چاغلاردا يازغان شېئىرلىرىنىڭ ئىچىدە «ھۆرۈن دېھقانىغا»، «مىللەتچىلەرگە زەربە»، «جۇڭگو» دېگەنگە ئوخشاش شېئىرلىرى ئايرىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

لۇتپۇللا رۇس گىمنازىيىسىدە ئۆزىنىڭ سىياسىي، مەدەنىي سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشكە تېخىمۇ چوڭ زوق بىلەن ئىنتىلدى. ئۇ ماركسىزملىق سىياسىي ئەدەبىياتلارغا قىزىقتى، رۇس ۋە سوۋېت ئەدەبىياتىنىڭ داڭلىق ۋەكىللىرى پۇشكىن، لېرمونتوۋ، نېكراسوۋلارنىڭ، گوركى، ماياكوۋسكىلارنىڭ، تاتار شائىرلىرى ئابدۇللا توقاي، ھادى تاقتاش، ئۆزبېك شائىرى غاپۇر غۇلام، سوۋېت ئۇيغۇر شائىرى ئۆمەر مۇھەممىدى ۋە باشقىلارنىڭ نۇرغۇن ئەسەرلىرى بىلەن تونۇش بولدى.

لۇتپۇللا 1939 ـ يىلى ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنگە ئوقۇشقا كىردى. ئۇ، ئوقۇش جەريانىدىمۇ ئىجادىيەت ئىشىنى قىزغىنلىق بىلەن ئېلىپ باردى. ئۆز ـ ئۆزىدىن ئۆگىنىش ۋە ئىجادىيەت يولىدا دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىنىمۇ قولدىن بەرمىدى. لۇتپۇللىنىڭ ئوقۇش جەريانىدا يازغان شېئىرلىرىنىڭ ئىچىدە «ماي، كۆرەشچان ئاي» دېگەن سىياسىي لىرىكىسى مەتبۇئاتقا چىققاندىن كېيىن، ئۇنىڭ نامى تېخىمۇ كەڭ تارالدى. ماياكوۋسكىنىڭ ئەدەبىي ئۇسلۇبىغا يېقىنلاشقان بۇ شېئىر ياش شائىرغا ھەقىقەتەن چوڭ مۇۋەپپەقىيەت بېغىشلىغانىدى.

لۇتپۇللا ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىندە ئىككى يىلچە ئوقۇدى.

بىر تەرەپتىن، گېزىتخانىدا ئىشلىسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، ئاممىۋى مەدەنىي ھەرىكەتلەر (بولۇپمۇ تىياتىر ۋە تەنھەرىكەت ئىشلىرى) بىلەن، شۇنىڭدەك ياش ئەدەبىياتچىلارنى تەربىيىلەش ئىشى بىلەنمۇ قىزغىن شۇغۇللاندى. ئۇ، ئۆزىنىڭ تىياتىر ئىشلىرىغا بولغان زور قىزغىنلىقى ۋە ماھارىتى بىلەن ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تىياتىرنىڭ خىزمىتىنى خېلى ياخشىلاپ يولغا سالدى. «غېرىب – سەنەم»، «تاھىر – زۆھرە» پيېسىلىرىنى سەھنىگە ئېلىپ چىقتى ۋە بۇ ئەسەرلەردە ئۆزى باش روللارنى ئوينىدى. بۇ خىزمەتلىرى بىلەن، ئۇزاق ئۆتمەي ئۇنىڭ پۈتۈن ئاقسۇ تەۋەسىگە داڭقى كەتتى.

لۇتپۇللا مۇندىن باشقا ئىشچىلار، دېھقانلار ۋە ئۇششاق قول ھۈنەرۋەنلەرنىڭ ھاياتىنىمۇ ئۆگىنىپ باردى. شۇنىڭ بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەتنىمۇ قىزغىن داۋاملاشتۇردى. ئاقسۇ گېزىتىدە مەخسۇس «جەنۇب شاملى» دېگەن ئەدەبىيات بېتىنى ئېچىپ، نۇرغۇنلىغان ياش ئەدەبىياتچىلارنى جەلپ قىلدى ۋە ئۆزى «داۋانلار ئاشقاندا» دېگەن رومانىنى داۋاملاشتۇردى.

1943 – يىلدىن كېيىن شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى تېخىمۇ كەسكىنلەشتى. گومىنداڭچىلار شىڭ شىسەينىڭ بۇزغۇنچىلىق سىياسىتىنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈردى. سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودا مۇناسىۋەت ئۈزۈلدى. ھاكىمىيەت ئاپپاراتلىرى چىرىكلەشتى. شىنجاڭدا بىكار تەلەپ ئۇششۇق چىرىكلەرنىڭ سانى ئاشتى، ئالۋان – ياساق كۆپەيدى، ھۆكۈمەت خەلقنىڭ ماددىي ھاياتىغا قىلچىلىك پەرۋا قىلمىدىلا ئەمەس، ۋەھشىلەرچە بۇلاپ – تالىدى، خەلق تۇرمۇشى كۈندىن – كۈنگە يامانلاشتى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە خەلق ئىچىدە گومىنداڭچىلارغا قارشى كۈرەش دولقۇنى كۈندىن –

ئۇنىڭ ئەتراپىغا نۇرغۇنلىغان ئەدەبىياتچىلارنى جەلپ قىلدى.

لۇتپۇللا ئوقۇش ۋە خىزمەت جەريانىدا ياش ئەدەبىياتچىلارغا ئالاھىدە ياردەم بېرىش بىلەن بىللە ئۆزىمۇ بۇ جەرياندا بىرقانچە ئونلىغان ياخشى شېئىرلارنى («يانار تاغلار»، «مەڭگۈلۈك ھەسەن – ھۈسەن»، «تۇن يېرىپ ئىزلار باسقاندا»، «لېنىن شۇنداق ئۆگەت-كەن»، «ياشلىق ئۆگەن»، «يىللارغا جاۋاب» ۋە باشقىلار)، پوئېما («مۇھەببەت ھەم نەپرەت»)، بىرقانچە سەھنە ئەسەرلىرىنى («چىمەن بىلەن پالۋان»، «كۆرەش قىزى»، «ساماساق ئاكاڭ قايناۋدۇ»، «بوراندىن كېيىنكى ئاپتاپ»)، ئەدەبىيات - سەنئەتكە دائىر بىرقانچە تەنقىدىي ۋە ئىلمىي ئەسەرلەر ھەم پىلىيەتۇنلارنى يازدى.

1942 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئۇ، ئۈرۈمچىدە سىقىلىشقا ئۇچرىدى. كوندىن - كونگە رەسۋالىشىپ كېتىۋاتقان شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنى ياقلايدىغان، كوممۇنىستلارنى ھىمايە قىلىدىغان ئىلغار ياشلارنى ئۇجۇقتۇرۇش ھەرىكىتىنى كۈچەيتتى. بۇنىڭ نەتىجە-سىدە لۇتپۇللا ھۆكۈمەتنىڭ گۇمانلىق داگزىسىغا چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇزاق ئۆتمەي شىنجاڭدا گومىنداڭ پارتىيىسى قۇرۇلدى. بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى تېخىمۇ يامانلاشتى. گومىنداڭنىڭ رازۋېتكا ئورۇنلىرى لۇتپۇللانى ئىلاجى قىلىپ ئۈرۈم-چىدىن ھەيدىۋېتىشنىڭ كويىغا چۈشتى. لۇتپۇللانىڭ ئىلغار ھەرىكەتلەر ئۆسۈپ كېتىۋاتقان شىمالىي شىنجاڭدا تۇرۇشى گومىنداڭچىلار ئۇچۇن يامان نەتىجىلەر بېرىشى ئېنىق ئىدى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنى ئاقسۇ گېزىتخانىسىغا خىزمەتكە يۆتكىدى.

لۇتپۇللا ئاقسۇغا كەلگەندىن كېيىن (1944 - يىلىنىڭ باشلىرىدا)،

ئىدى. بۇ توغرۇلۇق شۇ چاغدىكى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارى-سىنىڭ باشلىقى: "ئاقسۇدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەر توغرۇلۇق ئويلىغىنىمدا ئەڭ ئالدى بىلەن كۆز ئالدىمغا مۇتەللىپ كېلىدۇ" دېگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ گومىنداڭچىلار ئۇنى ئايرىمچە تەقىپ ئاستىغا ئالغانىدى. بۇ ئەھۋال لۇتپۇللىنىڭ مەخپىي تەشكىلاتقا ئىزچىل رەھبەرلىك قىلىشقا يار بەرمەيتتى. ئۇ، تەشكىلات ئىشلىرىغا ئەڭ مۇھىم مەسىلىلەر ئۈستىدىلا مەسلىھەت بېرىپ تۇردى.

تەشكىلاتنىڭ ئېلىپ بارغان مەخپىي تەشۋىقى خىزمىتى خەلق ئىچىدە، بولۇپمۇ يەرلىك ئەسكەرلەر ئارىسىدا ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتكە قارشى نارازىلىقنى خېلى كۈچەيتتى. ئاقسۇدىكى يەرلىك ئەسكەرلەرنىڭ ئىلى ئىنقىلابچىلىرىغا قارشى سوقۇشقا مېڭىشىغا نارازىلىق بىلدۈرۈشى، خەلق ئىچىدىكى نارازىلىق ھەرىكەتلەرنىڭ كۈچىيىپ بېرىشى شۇ ئىنقىلابىي تەشكىلاتنىڭ تەشۋىقى خىزمىتى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك ئىدى.

تەشكىلاتنىڭ خىزمىتى بارغانسېرى جىددىيلەشتى. ئۇلار ئىلى ئىنقىلابىي ئەسكەرلىرىنىڭ يېقىنلىشىشى بىلەن قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى پىلانلىغانىدى. لېكىن بۇ تەشكىلاتنىڭ ئىچىگە ھىيلىگەرلىك بىلەن كىرىۋالغان ۋە شۇنىڭ بىلەن تەشكىلاتنىڭ خېلى رەھبىرىي ئورۇنلىرىدىن بىرىنى ئىگىلىگەن ئەشەددىي جاسۇس ھېكىم نۇرنىڭ بۇزغۇنچىلىقى بىلەن ھەرىكەت قاتتىق مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچرىدى. گومىنداڭ رازۋېتكىسى بۇ جاسۇس ئارقىلىق تەشكىلاتنىڭ سىرىدىن خەۋەردار بولغانىدى. ئۇلار ئالدى بىلەن (1945-يىل ئىيۇلنىڭ باشلىرىدا) ل. مۇتەللىپ بىلەن بىلال ئەزىزىنى باشقا بىر نەرسىلەرنى باھانە قىلىپ قولغا ئالغانىدى. تەشكىلات ئۆزلىرىنىڭ

كۆنگە كۆچەيدى. قوزغىلاڭ، كۆتۈرۈلۈشلەر پەيدا بولدى. ئاخىرى "جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى" بولغان ئىلى ئىنقىلابى پارتلىدى
ئىلى ئىنقىلابىنىڭ پارتلىشى ۋە ئۇنىڭ سۈرئەتلىك غەلىبىسى
شىنجاڭنىڭ بارلىق بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىدا گومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە قارشى
ھەرىكەتنى كۆچەيتتى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىنقىلابتىن خۇددى
ئەجەلدىن قورققاندەك قورقىدىغان گومىنداڭچىلار ئۆز ئاساربىتىدىكى
جايلاردا خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى تېخىمۇ قىسىشقا باشلىدى.
ئەنە شۇ يىللىرى ل. مۇتەللىپ ئاقسۇدا چوڭ بىر ئىنقىلابىي
ھەرىكەتكە تۇتۇش قىلدى..
ئاقسۇدا گومىنداڭنىڭ زۇلمى ۋە بۇزغۇنچىلىقى ھەددىدىن بەك
ئېشىپ كەتكەنىدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھاكىمىيەتكە قارشى خەلق
نارازىلىقىمۇ ئېشىپ باردى. نەتىجىدە بىر تۈركۈم ئىلغار ئىنقىلابىي
ياشلار گومىنداڭغا قارشى مەخپىي ھەرىكەتكە كىرىشتى. 1945 - يىلىنىڭ
باشلىرىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مۇنىرىدىن خوجا، بىلال ئەزىزىلەرنىڭ
باشچىلىقىدا ئىنقىلابىي تەشكىلات قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا ئاقسۇ ئەتراپە-
دىكى ئىلغار ئىنقىلابىي روھلۇق ياشلار جەلپ قىلىندى. بۇ
تەشكىلاتنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ئاقسۇدىكى گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنى
ئاغدۇرۇپ، ئىلى ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىگە ھەسسە قوشۇشتىن
ئىبارەت ئىدى. ئۇلار ئالدى بىلەن گومىنداڭنىڭ ئاشكارا ۋە
يوشۇرۇن تۈردىكى بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى ۋە پىلانلىرى ھەققى-
دىكى ماتېرىياللارنى ئىگەللەش ھەم ئىلغار ياشلار ئارىسىدا مەخپىي
تەشۋىق ئېلىپ بېرىپ، تەشكىلات دائىرىسىنى كېڭەيتىش خىزمىتى
بىلەن شۇغۇللاندى.
ل. مۇتەللىپ گومىنداڭچىلار ئۈچۈن ئەڭ چوڭ خەۋپلىك ئادەم

بىيات ۋە سەنئەت جەڭچىسىنىڭ (شۇ دەۋر شارائىتىغا نىسبەتەن) ياخشى نەمۇنىسىدۇر.

داڭلىق سوۋېت يازغۇچىسى نىكولاي ئوستروۋسكى ئۆزىنىڭ «پولات قانداق تاۋلاندى» دېگەن رومانىدا شۇنداق دېگەنىدى: "ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك نەرسە هاياتتۇر. ئۇ ساڭا بىر قېتىملا كېلىدۇ. ئادەم شۇنداق ياشىشى كېرەككى، ئۆتكەن يىللار سېنى ئېچىندۇرمىسۇن. رەزىل ۋە پەس ئۆتمۈشىنىڭ ئۇياتلىقى يۈرەكنى ياندۇرمىسۇن. كىشى ئۆلۈپ كېتىۋاتقاندىمۇ، پۈتۈن كۈچۈم ۋە پۈتۈن ئۆمرۈم دۇنيادا ئەڭ گۈزەل نەرسىگە — كىشىلىكنى ئازاد قىلىش ئىشىغا بېرىلگەنىدى، دېيەلىسۇن".

بىزنىڭ لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئاخىرقى تامچە قېنى قالغىچە ئەنە شۇنداق هايات كەچۈرۈش ئۈچۈن ئىنتىلگەنىدى.

ل. مۇتەللىپ (قاينام ئۆركىشى) 24 يىلغا يېتەر-يەتمەس ئۆمۈر كۆردى. شۇنداقلا ئۇنىڭ ئىجادىيەت دەۋرىمۇ ناهايىتى قىسقا. لېكىن ئۇ، شۇ قىسقا دەۋر ئىچىدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا مەڭگۈ ئۇنتۇلماس قىممەتلىك هەسسە قوشتى.

ل. مۇتەللىپ ئىجادىيىتىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى ئۇنىڭ پوئېزىيىسى (شېئىرىي ئىجادى) تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ بۇ ساهەدىكى پائالىيىتى يېڭى ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنىڭ دەسلەپكى دولقۇنى بولۇپ هېسابلىنىدۇ.

ل. مۇتەللىپ ئىجادىيىتىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئىنتېرناتسىئونالىلىق، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە كوممۇنىستىك پارتىيىگە بولغان مۇهەببەت، ئىمپېرىيالىزم ۋە فاشىزمغا قارشى تۇرۇش، خەلقلەرنىڭ ئازادلىقى ۋە مەدەنىي هاياتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىش. كىشىلەرنى يېڭى هايات ئۈچۈن ئويغىتىش ۋە باشقىلار

ئاساسلىق ئىككى رەھبىرىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، مۇلىرىدىن خوجىنىڭ رەھبەرلىكىدە چىداملىق بىلەن ئىش ئېلىپ بارغان بولسىمۇ، گومىنداڭ ساقچىسى 1945 - يىلى ئىيۇلنىڭ ئاخىرلىرىدا تەشكىلاتنىڭ ئاساسىي قاتناشچىلىرىنى قولغا ئېلىپ بولدى.

لۇتپۇللا ۋە مۇنىردىن خوجا رەھبەرلىكىدىكى تەشكىلات ئەزالىرى گومىنداڭ ساقچىسى ئالدىدا ئۆزلىرىنى مەردانە تۇتتى. ئۇلار ئەڭ دەھشەتلىك قىين - قىستاقلارغا باش ئەگمەي، ئۆزلىرىنىڭ ئىنقىلابىي مەقسىتىگە ھەقىقىي سادىقلىقىنى كۆرسەتتى.

شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ باشلىرىدا ئىلى ئەسكەرلىرى ئاقسۇنى مۇھاسىرىگە ئالدى. گومىنداڭچىلارنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئۇرپۇر - تۇپۇر كۆچىيىپ كەتتى. ئۇلار ئۆلە - تىرىلىشىگە باقماي، ئاقسۇنى ساقلاپ قېلىشقا تىرىشتى. ئەپسۇسكى، ئىلى ئەسكەرلىرىنىڭ تۈرمىدىكى ئىنقىلابچىلارنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىشىغا ئىمكانىيەت يار بەرمىدى. ساقچى شۇ ئۇرپۇر - تۇپۇردا تۈرمىدىكى ئىنقىلابچىلارنى ئارقا - ئارقىدىن ئۆلتۈرۈشكە باشلىدى.

لۇتپۇللا ئاخىرقى نۆۋەتتە ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. ئۇ، ئۆلۈم ئالدىدىمۇ ھېچبىر ھودۇقمىدى. ئاخىرقى نەپسىگىچە ئۆزىنى مەغرۇر تۇتتى ۋە دۈشمەنگە بولغان ئۆتكۈر غەزەپ - نەپرەتتىن يانمىدى.

لۇتپۇللا 1945 - يىللىرى ئىنقىلابىي تەشكىلات خىزمىتى ۋە تۈرمە ھاياتىنى كەچۈرۈش بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت خىزمىتىنى بۇرۇنقىدەك ئېلىپ بارالمىدى. لېكىن شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ ئاخىرقى ۋاقىتلاردا «خىيالچان تىلەكلەر» دېگەن ئۆتكۈر سىياسىي لىرىكىسى ۋە بىرقانچە قىسقا شېئىرلارنى يازدى.

لۇتپۇللىنىڭ ھاياتى ھەقىقىي خەلق پەرزەنتىنىڭ ئىنقىلابىي ئەدە-

شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنىڭ تۈپ ماھىيىتى ۋە ئۇنىڭ نەگە قاراپ يۈز تۇتۇشى ھەققىدە تەلتۆكۈس ئانالىز قىلىۋېلىشىنىڭ زېھنىنى ھازىرلىمىغانىدى. لېكىن ل. مۇتەللىپ قانداقلا بولمىسۇن، ماركسىزمغا ئېتىقاد قىلاتتى. ئۇ، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ شىڭ شىسەينى ماركسىزمغا ئاشكارا قارشى چىقمىغان، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ۋە كوممۇنىستلار بىلەن دوست بولۇپ تۇرغان ۋاقىتتىلا مەدھىيىلىدى. مەسىلىگە تارىخىي نۇقتىدىن قارىغىنىمىزدا، لۇتپۇللىنىڭ شىڭ شىسەي ھەققىدە مەدھىيە يېزىشى ئۇنىڭ "كەمچىلىكى" دېيىشكە ھېچقانداق ئاساس بولالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە شىڭ شىسەيگە مەدھىيە توقۇش ل. مۇتەللىپ ئىجادىنىڭ ئاساسىي مەركىزى بولالمايدۇ. ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە شىڭ شىسەي ۋە گومىنداڭغا قارشى مەزمۇن بىر پۈتۈن مەركىزىي نۇقتىنى ئىگىلىدى. ئەمەلىيەت ــ ئۇنىڭ ھايات يولى، ھەرىكىتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى بىزگە ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ل. مۇتەللىپ ئەدەبىيات مەيدانىغا ئۆزىنىڭ سىتىخىيلىك تەرەققىپەرۋەر ئىدىيىسى بىلەن كىرىپ كەلدى. بۇ ئىدىيە ئۇنىڭ يېشى تولمىغان، شۇنىڭدەك ئۆزىدە بىر پۈتۈن ئىنقىلابىي ئىدىيە ـ كۆز قاراشنىڭ تولۇق شەكىللەنمىگەن ۋاقىتتىكى شېئىرلىرىدا كۆرۈلىدۇ. ئۇنىڭ يازغانلىرىدا كۆپىنچە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن بۇرۇنقى تاتار ئەدەبىياتىنىڭ مەرىپەتپەرۋەر كۆز قارىشىنىڭ جۈملىدىن ئابدۇللا توقاينىڭ تەسىرى بار ئىدى. لېكىن مۇشۇ كۆز قاراشنىڭ ئۆزىمۇ ئۆز ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئەتراپىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئىلغار كۆز قاراشلارغا نىسبەتەن ئانچە تۆۋەن ئەمەس ئىدى. ئۇ بارا ـ بارا تۇرمۇشقا چۆكۈش بىلەن، شۇنىڭدەك رۇس كلاسسىك ئەدەبىـ

تەشكىل قىلىدۇ. ل. مۇتەللىپ ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك يېرىمۇ ئەنە شۇ يەردە!

شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ: ل. مۇتەللىپنىڭ دەسلەپكى ئىجادىيەتلىرىدە شىڭ شىسەيگە بېغىشلانغان مىسرالارنى ئۇچرىتىمىز. لېكىن بۇ مىسرالار ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ ئىلغار ۋە ئىنقىلابىي خاراكتېرىنى يوققا چىقىرالمايدۇ. مەلۇمكى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن شىنجاڭدا خېلى ئىلغار ھەرىكەتلەر يۈرگۈزۈلدى. لېكىن بۇ ھەرىكەتلەر دوستىمىز سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدىكى ئەزالىرى ۋە شىنجاڭدا ئويغىنىۋاتقان ئىلغار كۈچلەرنىڭ پائالىيىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. لېكىن ھىيلىگەرلىك بىلەن ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىۋالغان شىڭ شىسەي دەسلەپتە بۇ ئىلغار ھەرىكەتلەرگە يول قويۇشقا مەجبۇر بولدى. ئۇ، ئۆزىنى سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ۋە كوممۇنىستلار تەرەپ قىلىپ كۆرسەتتى. ئىمپېرىيالىزىمغا قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى يۈرگۈزۈش، خىيانەتچىلەرنى يوقىتىشقا ئوخشاش شوئارلار شۇ دەۋردىكى ھاكىمىيەتنىڭ سىياسىي پرىنسىپى ئىدى. ئومۇمەن شىڭ شىسەينىڭ بۇزغۇنچىلىقى تېخى ئېچىلماي تۇرغان بىر پەيتتە (ئەكسىنچە شىنجاڭدىكى ئىلغار ھەرىكەتلەر شىڭ شىسەي بىلەن مۇناسىۋەتلىك دېگەن چۈشەنچىدە بولغانلىقى ئۈچۈن) ل. مۇتەللىپنىڭ ئايرىم شېئىرلىرىدا ئۇنى مەدھىيىلىشى ئانچە ھەيران قالارلىق ھادىسە ئەمەس. شۇنىڭغىمۇ نەزەر سېلىش كېرەككى، شۇنداق مىسرالارنى يازغان كىچىك لۇتپۇللىدا مەسىلىگە ماركسىستىك نۇقتىئىنەزەردىن قاراش تېخى بەك تۆۋەن ئىدى. شىنجاڭنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ئوبيېكتىپ شارائىتى ل. مۇتەللىپتە

ئالاھىدە باھا بېرىپ،
زوق بىلەن يارىتىپ ئىچتۇق.

ئەنە!
بىزنى تۆت كۆز بىلەن
ساقلاپ تۇرىدۇ ئالدىمىزدا
پۇرۇقلىغان ھەر چوڭ قايناملار،
تېخى بىزقەھرىمانلارچە،
چېقىپ، پارچىلاپ ئۆتىدىغان
بار ئالدىمىزدا نۇرغۇن
ئەسكى پۇتلاش تاملار.
تېخى تونۇگۇنلا تام تۇۋىلىرىدە
توپىغا مىلىنىپ
مەن ئىدىم دوستۇم
ئويناپ يۇرگەن مۇتەللىپ.

مانا بۇگۇن كۇرەش قوينىغا
ئۆزەمنى ئاتتىم،
كۇرەش دولقۇنلىرىدىن
تاتلىق ئىلھاملار ئېلىپ.

ل. مۇتەللىپ خەلق ئازادلىقىنى، بەختىنى يارىتىش ئۇچۇن نېمىگە قارشى تۇرۇپ، نېمىنى تىكلەشنىڭ لازىملىقى ھەققىدە خېلى ياخشى تونۇش ھاسىل قىلغانىدى. ئۇنىڭ بۇ تونۇشى 1938 ـ يىلى يېزىلغان «بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۇلۇم ئېچىلاتتى» دېگەن شېئىرىدە ئۆزىنىڭ گۇزەل ئىپادىسىنى تاپتى. شائىر شۇ ياخشى تونۇشىغا

ياتى ۋە سوۋېت ئەدەبىياتىنى ئۆگىنىش بىلەن مەسىلىگە ماركسىزم-لىق نۇقتىدىن قاراشقا يېقىنلاشتى.
ل. مۇتەللىپ ئۆز ھاياتىنى ئۆلكىمىزنىڭ كېيىنكى يىللىرىدىكى مۇرەككەپ شارائىتى ئىچىدە ئۆتكۈزدى. ھايات ئۇنى ئۆستۈردى. ئۇ ھاياتتىكى قارىمۇقارشىلىقلارغا قىزىقىسىندى. تۇغۇلۇپ ئۆسۈۋاتقان يېڭىلىقلارغا يېقىنلاشتى. ماركسىزملىق ئەدەبىياتنى ئۆگىنىش، ئۇنىڭ پىكرىنى بارغانسېرى ئاچتى. ماياكوۋسكى "شائىر ھاياتنىڭ ئەڭ قايناق يېرىدە ياشىشى كېرەك" دېگەنىدى. ل. مۇتەللىپ ھەقىقەتەنمۇ ھاياتنىڭ شۇنداق قايناق يېرىدە ياشاشقا ئىنتىلدى. ئەنە شۇ ئىنتىلىش ئۇنى كىشىلىك بەختى ئۈچۈن كۈرەش قوينىغا ئېلىپ كىردى. ئۇ، بۇ كۈرەش قوينىدا ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ تەقدىرى چەمبەرچاس باغلانغان سۆيۈملۈك جۇڭخۇا ئېلىنىڭ تەقدىرىگە قىزىقتى، سۆيۈملۈك ئېلىنىڭ دەردىنى، كۈرىشىنى، ئارزۇسىنى ۋە ئىستىقبالىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ۋە ئۆزىنى شۇ ئەلنىڭ ئازادلىقى يولىدا كۈرەش دولقۇنىغا ئېتىشنى شەرەپلىك ئىش دەپ بىلدى. تەدرىجىي تونۇش ئۇنى شۇ ئۇلۇغ مەقسەت ئىگىسى قىلىپ يېتىشتۈردى. بۇ مەقسەت ئۇنىڭ «كۈرەش ئىلھامى» دېگەن لىرىكىسىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى:

ئېغىر يىللارنىڭ
ئېيتقۇسىز قايىنغان قايناملىرىدا
ماتروسلارچە ئۈزۈپ،
باشتىلا قايناپ پىشتۇق.
شۇڭلاشقا، قاينام سۆيىنى
خۇددى كۆجەدەك

لىرىنىڭ مەركەزلىك خاراكتېرىنى بەلگىلەيدۇ. ل. مۇتەللىپ ۋەتەن-
نىڭ ئەزىزلىكىنى، دۈشمەنگە تەسلىم بولماي، ئاخىرغىچە كۈرەش
قىلىپ ھەربىر ۋەتەن پەرزەنتىنىڭ زىممىسىدىكى مۇقەددەس
ۋەزىپىسى، قەرزى ئىكەنلىكىنى جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن كۈيلىدى:

بىل! بۇ يېزا ئاتا-بوۋاڭ،
تۇپرىقى ئۇرۇق-پۇشتۇڭ.
دالىلىرى، گۈلباغلىرى،
ئىگىز تاغلىرى جان دوستۇڭ!

(«تۇن يېرىپ ئىز باسقاندا»)

جۇڭگو!
جۇڭگو!
سۆيۈملۈك يۇرتىمىز سەندۇ!
چۈنكى بىز مىليونلىغان خەلق،
سېنىڭ ئۇماق،
ساپ ھاۋاڭدا چوڭ بولغان.
تېپىپ سېنىڭدىن ئەقىل،
ئۆزىمىزنى تونۇپ ئوڭ بولغان!
ئېھ!...
شۇڭلاشقا جۇڭگو،
بىزنىڭ بويىنىمىزدا تۈگىمەس قەرزىڭ بار.
بىز ئۇنى مۇكەممەل قىلىمىز ئادا،
بۇ توغرۇلۇق جېنىمىز پىدا.

(«جۇڭگو»)

ئاساسەن خەلقىمىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئۈمىدلىرىنى كۈيلىدى. بۇ — كونا تۈزۈمنى ھەيـداپ، خەلقـلەرنىڭ تەڭلىـك، باراۋەرلىكتە ياشاش ۋە مەدەنىي تەرەققىياتقا ئېرىشىش ئۈمىدىدۇر. شائىر بۇ يەردە بەختلىك ھاياتنى يارىتىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن كونا تۈزۈمگە قارشى كۈرەش باشلاش ۋە شۇنىڭ بىلەن ئېزىلـگەنلەرنى بەخـتلىك ھاياتقا يەتكۈ-زۈش لازىـملىقـىنى ئىپادىلـىدى. شۇنىڭ ئۈچـۈنمۇ ئۇ، شېئىرىنى ئاشۇ مەقسەتتىن باشلايدۇ.

كۈرەش - كۈرەش دەپ، دائىما تىرىشىپ تۇرساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.
ھەر قەدەمدە كونا تۈرمۈش بىلەن ئېلىشىپ تۇرساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

شائىر ئۆز ئېلىنىڭ ئازادلىقـى ۋە بەختىگە بولغان تۇسالغۇلۇقلارغا كۆز تاشلاپ، ئەڭ ئالدى بىلەن ئىمپېرىيالىزمـىنىڭ يىرگىنچ قىياپە-تىنى كۆردى. ھەقىقەتەنمۇ ئىمپېرىيالىزم جۇڭگو خەلقىنىڭ ئەركىنلى-كـىنى بوغۇپ، ئېزىـپ كەلـگەن ئەڭ چوڭ ئاپـەت ئىـدى. جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ ئۇزاق يىللىق تارىخىي ئازادلىقـىنى ياقلىغۇچى ھەربىر ۋەتەن پەرزەنتىـگە ئالـدى بىلەن ئىمپېرىـيالىزمغا قارشى كۈرەشـنى كۈچەيتىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشەنـدۈردى. شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەتىنى-مىزگە ئىـمپېـرىيالـىزم تاجاۋۇزى يۈرگـۈزۈلـۈپ تۇرغان بىرچاغدا ۋەتەننى بۇ تاجاۋۇزدىن قۇتۇلـدۇرۇش جۇڭـگو خەلقىنىڭ بىردىنـبىر چوڭ ۋەزىپىـسى بولۇپ قالـدى. يالقۇنلـۇق ۋەتەنپەرۋەر شائىر ل. مۇتەللىپ ئۆزىنىڭ پۈتۈن شائىرلىق كۈچـى بىلەن شۇ تاجاۋۇزچىلىققا قارشى ۋەتەنـنى قوغداش كۈرىـشىنىڭ قاينىمـىغا ئۆزىنى ئاتتى. بۇ تېمىغا بېغىشلانغان ئەسەرلىرى ئۇنىڭ شۇ دەۋردىكى ئىجادىي نەمۇنە-

جاڭ جاۋاب ئورنىغا ئارانلا:
سىلەرنى سېغىندىم،
شوڭلاشقا كەلدىم.
ئاخىرقى ئۆمرۈمدە
بىللە ئۆلەي دېدىم.

دېيەلەيدۇ.

بوۋاينىڭ قەھر - غەزىپى تېخىمۇ ئۆرلەيدۇ. ئەمدى ئۇنىڭ يۈرىكىدىن ئۆز ئوغلىغا بولغان ئوتلۇق نەپرەت ياغرايدۇ:

كەچتىم سېنىڭدەك مېنىڭ ئوغلۇم يوق،
سەندەك ئوغۇلسىز مېنىڭ كۆڭلۈم توق.

بوۋاي بىلەن موماي تاغقا — پارتىزانلار قېشىغا كېتىدۇ. ئېغىر ھەسرەتكە پاتقان جاڭ ئەمدى نەگە بارسۇن؟ كىمدىن مېھرىبانلىق كۈتسۇن؟ ئۇ ئاخىرى ئۆز سۆيگۈسى لى دىن "كۆڭلۈم سۇ ئىچەر" دەپ ئۈمىد قىلىدۇ، ئاخىرى لى ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئەلەم قىلىدۇ، سۆيگۈسى ئۇنىڭغا ئۇنتۇلماس نەپرەت ياغدۇرۇپ پارتىزانلار ئەتراپىغا راۋان بولغاندا، جاڭ چوڭقۇر نومۇس ئىچىدە ئۆز ئىسىنى تاپىدۇ ۋە نەپرەتنى يۈيۈش ئۈچۈن ئۆزىنى قايتىدىن كۈرەشكە بېغىشلايدۇ، نەپرەتنى قان بىلەن يۇيىدۇ.

شائىر بۇ پوئېمىسىدا ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەتنىڭ يۈكسەك ماھىيىتىنى چوڭقۇر ھېسسىيات بىلەن كۈيلىدى. ئۇ پەقەت ۋەتەنگە ھەقىقىي مۇھەببەت باغلالىغان ۋە كېرەك بولسا بۇ يولدا پۈتۈن ھاياتىنى بېرىشكە تەييار تۇرغان ئادەملەر ھەقىقىي مۇھەببەت ئىگىسى، ئۇنىڭدىن ئايرىلغان شەخسىي مۇھەببەت نەپرەتلىك قىلمىشتۇر، دېگەن خۇلاسىنى چىقىرىدۇ. ھەممىنى ۋەتەن ئۈستىگە شۇنداق

ل. مۇتەللىپ ياپونغا قارشى ئۇرۇشقا بېغىشلاپ يازغان «مۇھەب-بەت ھەم نەپرەت» دېگەن پوئېمىسىدا ۋەتەنگە قان-داق مۇھەببەت باغلاش لازىملىقىنى تەسۋىرلىدى. پوئېمىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق:

ئەتراپ ئۇرۇش دەھشىتى بىلەن قاپلانغان يېزىنىڭ خەلقلىرى پارتىزانلار ئەترىتى ئۇيۇشتۇرۇپ دۈشمەنگە قارشى جەڭگە كېتىدۇ. بوۋاي بىلەن موماي ئۆز ھاياتىنى شۇ كۈرەشكە ئاتاپ تاغقا ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغاندا ئۇشتۇمتۇت ئوغلى جاڭ ئۆيگە كىرىپ كېلىدۇ. ۋەتەن ئۈچۈن جەڭگە كەتكەن ئوغلىنىڭ مۇنداق بىمەھەل قايتىپ كەلگىنىنى كۆرگەن ئاتىسى بىلەن ئانىسى ئۇنىڭغا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىپ قالىدۇ. بوۋايغا بىردىنلا كۈچلۈك غەزەپ ئۇلىشىدۇ ۋە بالىسىنى كايىدۇ. ئاتىسىدىكى غەزەپنى كۆرگەن جاڭ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەيدۇ. ئۇ شۇنچە قورقۇنچلۇق يەردىن ئېسەن-ئامان كەلگىنىم ئۈچۈن ئاتا-ئانام مېنى قارشى ئالار، مېھرى بىلەن ئىسسىق باغرىغا باسار دەپ ئويلىسا كېرەك، ئېھتىمالىم. لېكىن ئۇ، ئاتىسىنىڭ بىگىز-دەك قادىلىپ تۇرغان غەزەپلىك كۆزى ئالدىدا گۇناھكارلارچە يەرگە قارايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنى ئاقلاشقا ھېچبىر ئىلاج ۋە بىر ئېغىز گەپمۇ تېپىلمايدۇ. ئۇ، شۇنداق ئوڭايسىزلىنىدىكى، ھەتتا ئۆز سۆيگۈسىنى سېغىنىپ كەلگىنىنىمۇ ئېيتىشقا پېتىنالمايدۇ.

لېكىن قەھرلىك بوۋاي پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بالىسىغا سوئاللىق ھومىيىپ ۋارقىرايدۇ:

— ئېيت نېمە ئۈچۈن
كەلدىڭ بۇ يانغا.
باشقىلار جەڭدە
بويالسا قانغا؟

ئالاھىدە زوق بىلەن قارىدى. شۇنداقلا بۇ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەرنىڭ بېشىدا تۇرغۇچى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ رەھبەرلىك رولىنىمۇ، بۇ كۈرەشنىڭ سىنىپىي خاراك- تېرىنىمۇ، شۇنداقلا ياپونغا قارشى ئۇرۇشتا كومپارتىيىنىڭ تەكىتلىگەن پارتىزانلىق ئۇرۇش تاكتىكىسىنىڭ ئەھمىيىتىنىمۇ چۈشىنىدۇ. ئۇنىڭ بۇ تېمىدا يازغان ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسىدە ئۇرۇشنىڭ شۇ خاراك- تېرى تەسۋىرلىنىدۇ. ئۇ، بۇ ئۇرۇشتا بىرلىك سەپنىڭ ئەھمىيتى ھەققىدە ناھايىتى توغرا پىكىرلەر يۈرگۈزىدۇ. كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ ۋەتەننى جاھانگىرلىك تاجاۋۇزىدىن قۇتقۇزۇش كۈرىشىدە بولسۇن ۋە كېلەچەكتىكى پارلاق ئىستىقبالىمىزنى يارىتىشتا بولسۇن، ھەل قىلغۇچى رول ئوينايدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. ئۇنىڭ بۇ تونۇشى «كۈرەش قىزى» پېيىسىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ پېيىسنى گومىنداڭچىلار سەھنىدىن يىراقلاشتۇردى.

ل. مۇتەللىپ جۇڭگونىڭ تارىخىغا كۆز تاشلاپ، ئۇنىڭ ئۆتمۈش- تىكى قانلىق، پاجىئەلىك مەنزىرىلىرىنى كۆرۈش بىلەن بىللە، كېيىنكى تارىخ بەتلىرىدىن ئۇنىڭ پارلاق ئىستىقبالىنىڭ يېقىنلىشىۋاتقىنىنى بايقىدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ «جۇڭگو»، «قىزىل گۈلگە پۈركەنگەن يەر جاھان» دېگەن شېئىرلىرىدا ۋەتەنىنىڭ قەدىمىي تارىخلىرىنى ۋاراقلاپ، قارا قۇرلار ئاستىغا يوشۇرۇنغان ئېچىنىشلىق خاتىرىلەرنى غەزەپ بىلەن ئەسلەيدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن ئەمدى ۋەتەندە يېڭى تارىخ باشلانغىنىنى، بۇ تارىخ غالىب كۈرەش ۋە پارلاق ئىستىقبال بىلەن يېزىلىدىغىنىنى ئىشەنچ بىلەن كۈيلىدى:

مانا شۇنداق جۇڭگو مەيداندا ئويناپ،
ھەر مىنۇتتا سېنى قوغداپ،

خەۋپ كېلىپ تۇرغاندا، پۈتۈن ھاياتىنى شۇ خەۋپنى يوقىتىش كۆرىشىگە بېغىشلاشقا ئۈندەيدۇ. ۋە شەخسىي مۇھەببەتنى ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت ئالدىدا قۇربان قىلىشنى دەيدۇ.

لۇتپۇللا ياپونغا قارشى ئۇرۇشتا قەھرىمانلارچە جەڭ قىلغان جەڭگىۋار خەلق پەرزەنتلىرىنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشقا تىرىشتى. ئۇ جەڭچى يىگىت («بوراندىن كېيىنكى ئاپتاپ»نىڭ قەھرىمانى) ۋە گۈل («كۆرەش قىزى»نىڭ قەھرىمانى) ئوبرازى ئارقىلىق ۋەتەن ئىشقىدا، ۋەتەن ئازادلىقى يولىدا ئۆزىنىڭ پۈتۈن شەخسىي مەقسەتلىرىنى ئارقىغا تاشلاپ، دەھشەتلىك كۆرەش يوللىرىنى باسقان ھەقىقىي جەڭگىۋار ئەر-ئاياللارنىڭ پائالىيىتىنى كۆرسەتتى. ئۇنىڭ قەھرىمانلىرى ھايات مەنزىرىسىنى تاماشا قىلغۇچىلار ئەمەس، بەلكى ھايات ئۈچۈن بولغان كۆرەشنىڭ ئاكتىپ كۆرەشچىلىرى. ئۇلار كۆرەشسىز بەختنىڭ قولغا كەلمەسلىكىنى چۈشىنىدۇ، باشقىلارنىڭ كۆرەش ھېسابىغا راھەت كۆرۈشنى خالىمايدۇ، بەلكى ئۇلار مىليونلىغان كىشىلەرنىڭ بەختى ئۈچۈن لازىم بولغاندا ئۆزىنىڭ شەخسىي ھاياتىنى قۇربان قىلىشنى ئۆزلىرىنىڭ شەرىپى ۋە ۋەتەن ئالدىدىكى قەرزى دەپ بىلىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ ئىرادىسى «بوراندىن كېيىنكى ئاپتاپ»تىكى قەھرىماننىڭ يۈرىكىدىن چىقىرىپ ئېيتقان ناخشىسىدا شۇنداق ئىپادىلىنىدۇ:

كۆرەشمىگۈنچە ئازادلىق ئەسلا يوق،
سائادەتسىز بۇ كۆڭلىمىز بولماس توق
بەس بۇ يولدا ئەزىز جانلار تەسەددۇق.

. . . .

ل. مۇتەللىپ جۇڭگودا ئۆسۈۋاتقان ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەرگە

ئۇ، چۆل-جەزىرىلەرنى بوستان قىلىشقا،
كىشىلىك دۇنياسىنى گۈلىستان قىلىشقا،
ئېزىلگەننى ئالغا باسار ئىنسان قىلىشقا،
گىگانت يېڭىنى قۇرۇشقا ئۆگەتكەن.

گىتلېر گېرمانىيىسى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا ئويلاتسىزلارچە ھۇجۇم قىلىپ كىرگەندىن كېيىن، فاشىزم پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ تېخىمۇ قاتتىق غەزەپ-نەپرىتىگە ئۇچرىدى. ئەنە شۇ كۈنلەردە سوۋېت خەلقى ئۆز ۋەتىنى، شۇنداقلا دۇنيانىڭ بېشىغا چۈشكەن بۇ ئاپەتنى يوقىتىش ئۈچۈن قەھرىمانلارچە جەڭگە ئاتلاندى. سوۋېت ئىتتىپاقىنى چىن كۆڭلىدىن سۆيگەن لۇتپۇللا ئۆز خەلقى نامىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا بولغان تىلەكداشلىقىنى، فاشىزمغا قارشى غەزەپ-نەپرىتىنى ۋە بۇ ئۇرۇشتا غالىبىيەت لېنىن پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ھەرقانداق قىيىنچىلىقنى يېڭىپ چېنىققان سوۋېت خەلقىگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى چىن دىلى بىلەن كۈيلىدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ «ئەجەل ھودۇقۇشىدا» دېگەن فېلىيەتونىدا گىتلېر ۋە مۇسسولىنىلارنىڭ ھالاكەتلىك ئاقىۋىتىنى بايان قىلدى ھەقىقەتەنمۇ ئۇرۇش، ئاخىرىدا فاشىزمنىڭ مەغلۇبىيىتى، سوتسىيالىزم ۋە خەلق دېموكراتىيە كۈچلىرىنىڭ غالىبىيىتى بىلەن تاماملاندى.

ل. مۇتەللىپ سوۋېت ئىتتىپاقىنى جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازادلىقىغا خالىسانە ياردەم بەرگۈچى بىردىنبىر ھەقىقىي دوست دەپ تونۇش بىلەن، بۇ غەمخورلۇق ۋە ياردەملەرنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ناھايىتى زور ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ خەلقئارا رولىنى ۋە ئۇنىڭ پۈتۈن دۇنيا مېھنەتكەشلىرىنىڭ بەختى ئۈچۈن بىردىنبىر يولەكچى ئىكەنلى-

سىنىڭ ئىستىقبالىڭنى قولغا ئالىمىز.
دۇنيادا بىرلا قىلىپ،
يېڭى مۇستەقىل جۇڭگو قورۇمىز.
جۇڭگودا مەڭگۈ لەپىلدىتىپ،
تائەبەت چۈشمەس قىلىپ،
ئازادلىق تۇغىنى قادايمىز.

(«جۇڭگو»).

شائىر «كۈرەش دولقۇنلىرى» دېگەن شېئىرىدىمۇ "جۇڭگونىڭ ئازادلىقى شەكسىز كەۋدىلەندى" دەپ يازغانىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىشەنچىسى هاياتىنىڭ مەنىسىنى بىلىدىغان ۋە ئۆز ۋەتىنىنىڭ پارلاق ئىستىقبالى ئۈچۈن قىزغىن كۈرەشكە ئاتلانغان ئىنقىلاب جەڭگىۋارلىرىنىڭ ۋە كۈرەشكە يېتەكچىلىك قىلغان جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئىرادىسى بىلەن بىر تۇتاش ئىدى. تارىخ ئاخىرى بۇ ئىشەنچ ۋە ئىرادىنىڭ ھەققانى ۋە غالىبلىقىنى ئىسپاتلىدى.

ل. مۇتەللىپ ئىجادىيىتىدىكى ئەڭ قىممەتلىك بولغان يەنە بىر مەزمۇن ئىنسانلار داهىيسى لېنىنغا، ستالىنغا، ئېزىلگەن مىللەتلەرنىڭ غەمخورى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بولغان مۇھەببەت ۋە ئىنتېرناتسىئونال-لىق روھتۇر. شائىر ئۆزىنىڭ ئەڭ ئوبدان ئەسىرىدىن بىرى بولغان «لېنىن شۇنداق ئۆگەتكەن» دېگەن شېئىرىدا پۈتۈن دۇنيا مېهنەت-كەشلىرىنىڭ ئۇلۇغ داهىيسى لېنىننى ۋە ئۇنىڭ جەڭگىۋار تەلىماتىنى ئۆز يۈرىكىنىڭ ئەڭ قايناق زوقى بىلەن تەسۋىرلىدى. لېنىن ۋە ئۇنىڭ ئىشىنىڭ كىشىلىك تارىخىدىكى ئۇلۇغ ئەهمىيىتى شائىرنىڭ جەڭگىۋار مىسرالىرىدا مەغرۇر جاراڭلايدۇ:

لىقىنى ئىپادىلەپ يازغان «ماي، كۆرەشچان ئاي» «ماي ناخشىسى»، «يانار تاغلار» ۋە باشقا شېئىرلىرى ئۇنىڭ ھەقىقىي ئىنتېرناتسىيوناللىق روھىنى تېخىمۇ روشەن ئىپادىلەيدۇ. شۇنىڭدەك ئۇ دۇنيادىكى ئېزىلگۈچى خەلقلەرنىڭ مۇقەررەر غالىبىيىتىگە ئىشىنىدۇ ۋە بۇ غالەبىيەتنى تەمىنلىگۈچى مېھنەتكەش خەلقنىڭ ئىنقىلابىي سېپىدە تۇرۇپ، بۇ سەپنىڭ كۆرەش ئىرادىسى توغرۇلۇق گىمن ئوقۇيدۇ:

كۆرىشىمىز زۇلۇم بىلەن
قىزىلگۈلگە پۈركەنگىچە يەر جاھان.

ل. مۇتەللىپ ئۆلكىمىزدە ئەسىرلەر بويى ھۆكۈم سۈرۈپ كەلگەن فېئوداللىق تۈزۈمنىڭ ئېغىر كۈلپەتلىرى توغرۇلۇقمۇ يازدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ «چىمەن بىلەن پالۋان»، «چىن مودەن» دېگەن پيېسىلىرىنى شۇ تېمىغا بېغىشلىغانىدى. ئۇ، بۇ ئەسەرلەردە فېئوداللارنىڭ دېھقانلارنى سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئېزىشلىرىنى، فېئوداللارنىڭ زوراۋانلىقى بىلەن دېھقانلارنىڭ ئەزىز-ئىستەكلىرىنىڭ، مۇھەببەتلىرىنىڭ ئاياغ-ئاستى قىلىنىشىنى تەسۋىرلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە دېھقانلارنىڭ فېئودالارغا بولغان قارشىلىقىنىمۇ ئىپادىلىدى. «چىمەن بىلەن پالۋان» پيېسىنىڭ قەھرىمانى پالۋان ياڭجىڭ① ھاكىمىيىتى ۋە يەرلىك فېئودالارنىڭ ئېغىر زۇلۇم ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىسىگە ئۇچرىغان ۋە بارا-بارا بۇ زۇلۇم دەستىدىن ئۇلارغا قارشى غەزەپ-نەپرەت بىلەن يانغان دېھقان ياشلىرىنىڭ ۋەكىلىدۇر. ئېغىر دەرد-كۈلپەتلەر قەھرىمانغا سىنىپىي ئاڭ بېغىشلايدۇ. ئۇ، ئۆزىنىڭ بۇ ھەقتىكى تونۇشىنى زىنداندىكى چېغىدا

---

① ياڭ زېڭشىڭ، جىن شۇرېن

كنى چۈشىنەتتى. ئۇ «ئازادلىق ئۈرۈشىمىزغا» دېگەن شېئىرىنىڭ ئاخىرىدا كۆتۈرەڭگۈ روھ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن مەڭگۈ بىر بولۇپ ياشاشنى چىن يۈرىكى بىلەن كۈيلەيدۇ:

قاينا ئازادلىق كۈرەش، پۈرۈقلاپ قاينا!
مەزلۇملار ئۆملۈشۈپ يېڭى تۇرمۇش قۇرىمىز.
دوست بولۇپ كۆيۈمچان سوۋېت بىلەن ئەبەتكە،
پاراقلاپ كۈلۈپ، بۇ دۇنيادا ئەركىن تۇرىمىز.

شائىر دۇنيادا چىرىپ كېتىۋاتقان كونىلار بىلەن تۇغۇلۇپ ئۆسۈۋاتقان يېڭىلار ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقنى ھاياتتىكى كۈرەشنىڭ ئاساسى مەركىزى دەپ چۈشىنىدۇ. شۇنداقلا جەمئىيەتتىكى ئەزگۈچىلەرنىڭ چىرىپ كېتىۋاتقانلارغا، ئېزىلگۈچى مېھنەتكەش ئاممىنىڭ ئۆسۈپ كېلىۋاتقانلارغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ھەمدە ئۆزىنى شۇ ئۆسۈپ كېتىۋاتقان مېھنەتكەشلەر ئاممىسىنىڭ كۈرەش سېپىدە ھېسابلايدۇ. قايسى دۆلەتتە بولمىسۇن، ئۆسۈۋاتقان ئاشۇ يېڭى كۈرەشچىلەرنى چىن يۈرىكى بىلەن سۆيىدۇ، ئۇلارنىڭ قايغۇسىغىمۇ، خۇشاللىقىغىمۇ ئۆز يۈرىكىنى يېقىن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ بۇ ھېسسىياتى «كۈرەش دولقۇنلىرى» دېگەن شېئىرىدا مۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ:

كىملەر ئۇ، ئېكۋاتور ئاستىدا زۇلۇم تاغلىرى باسقان؟
ئاھ...شۇلارنى ئۇيلاپ ھېچ تېپىرلاپ تۇرالمايمىز.
لېكىن كۆپچىلىك ئېزىلگۈچىلەر ھەممىسى بىزنىڭ ياقتا،
توختا ئالدىرىما...يىللار ئۆتۈپ ئۇلارنى قۇچاقلايمىز.

شائىرنىڭ خەلقئارا مېھنەتكەشلەر ئاممىسىغا بولغان ئۆز مۇھەببىتىنى، ئۇلارنىڭ جەڭگىۋار پائالىيىتىگە بولغان سەممىي تىلەكداش-

دىن ئايرىشقا ئۇرۇنغان قەبىھ ئۇرۇنۇشلارغا، چىرىك ئىدىيىلەرگە قارشى تۇرۇپ كەلدى. ئۇنىڭ بۇ ھەقتىكى تونۇشى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ (جۈملىدىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ) ئىستىقبالى پۈتۈن ئىلىمىزدىكى خەلقلەرنىڭ ئىستىقبالى بىلەن تۇتاش ئىكەن-لىكى، جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ غالىبىيىتى بۇ ئەلدىكى بارلىق مىللەت خەلقلىرىنىڭ ئازادلىقى، بەخت - سائادىتىنى تەمىنلەيدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئۇلۇغ ھەقىقەت بىلەن باغلانغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئۆلكىمىزنىڭ مۇشۇ ھەقىقەت بايرىقى ئاستىدىكى كۆرەش ئىرادىسىنى «بىزنىڭ ئۇتتۇقلار» دېگەن شېئىرىدا مۇنداق ئىپادىلىدى:

جۇڭگودىن ئايرىلماس،
ھېچبىر قايرىلماس،
مۇقەددەس ئۆلكەم
ئىزىدىن تايماس.

لۇتپۇللا ئەمگەك توغرۇلۇقمۇ كۆپ يازدى. ئۇ ھەقىقىي ئەمگەكچى-نىڭ چىن قىياپىتىنى، ئىش قايىنىغان خۇشال ئېتىزلارنى تەسۋىر-لەشكە زوقمەن ئىدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ نۇرغۇن شېئىرلىرىدا ئەمگەكچى دېھقانىنى مۇھەببەت بىلەن كۈيلىدى. چۈنكى شائىر ھەقىقىي ئەمگەك-چىنىڭ قەدىر - قىممىتىنى، ئۇلۇغلىقىنى چۈشىنەتتى. ئۇ، ئۆزىنىڭ «كەل باھار» دېگەن شېئىرىدا باھاردىكى ئازاد ئەمگەك تەنتەنىسىنى سېغىنىپ ناخشا ئېيتتى. ئۇ، تەبىئەتنىڭ ھۆسنىنى ئاچقان باھارغا زوقلىنىپ، ئەركىن ئىش قايىنىغان ئېتىزنى كۆرگۈسى كېلىدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئارزۇسى، ئۇ، ئۆزىنىڭ كۆڭۈللىكى بىلەن شائىرنىڭ ھەۋەسىنى قايىنىتىدۇ. شېرىن ئارمان قوينىغا كىرىپ قالغان شائىر ئۆز يۈرىكىنىڭ لىرىكىسىنى ياڭرىتىدۇ:

ئازادلىقنى چاقىراپ كۆتكەن باتۇر ناخشىسىدا ئىپادىلەيدۇ:

ياشۇلىنىڭ ئىچى زەيلىك،
بۇ دەردلەرگە ئىم دەيلىك؟
ئەرلىككە بەلنى باغلاپ
ياخشىلىقنى ئىزدەيلىك.

ل. مۇتەللىپنىڭ فېئوداللىق زۇلۇمنى تەسۋىرلىگۈچى بۇ ئەسەر-لىرى ئاپتورنىڭ تېخى سىنىپىي كۆرەش ھەققىدىكى تونۇشى ۋە ئەدەبىي ماھىرلىقى دېگەندەك تولۇق بولمىغان ۋاقىتلاردا بارلىققا كەلدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ئەسەردە فېئوداللىق ئېزىش - ئېكسپىلاتاتسىيىنىڭ تۈپ يىلتىزى تولۇق ۋە كونكرېت گەۋدىلەنمەي قالغان. بۇنى لۇتپۇللا ئۆزىمۇ كېيىن سەزگەندى. لېكىن كېيىنكى تونۇشلىرى ئاساسىدا بۇ تېمىدا بىرەر نەرسە يېزىشقا مۇيەسسەر بولالمىدى. گەرچە بۇ توغرۇلۇق خېلى جانلىق ماتېرىياللار توپلاپ ئىشلەشكە ئىنتىلگەن بولسىمۇ، زامانىنىڭ رايى يول قويمىغانىدى.

ل. مۇتەللىپ مىللەتچىلىك ئىدىيىسىدىن ئازاد ئىدى؛ مىللەتچى-لىكنىڭ خەلقلەر ئازادلىقى كۈرىشىنىڭ دۈشمىنى ئىكەنلىكىنى چۈشەن-گەنتى. ئۇ، خېلى كۆپ شېئىرلىرىدا مىللەتچىلىك ئىدىيىسىگە قارشى نەپرەت بىلدۈردى ۋە مىللەتلەرنىڭ ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرلىكىنى چىن يۈرىكىدىن ئارزۇ قىلدى. ئۇ «مىللەتچىلەرگە زەربە» دېگەن شېئىرىدا پەقەت ئۆز مىللىتىنىلا ياخشى كۆرۈپ، باشقا مىللەتلەرنى كەمسىتىش ئۇلارغا ئۆچمەنلىك بىلەن قاراش ئىدىيىسىگە قارشى لەنەت ئوقۇدى. ئۇنىڭ بۇ مەقسىتى «بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى» ۋە باشقا بىرقانچە شېئىرلىرىدىمۇ ئىلگىرى سۈرۈلگەن. شۇنىڭدەك ل. مۇتەللىپ ئۆلكىمىز شىنجاڭنى ۋەتىنىمىز جۇڭگونىڭ ئۈتاش باغرى

قەھرىمانىنىڭ تەقدىرى پۈتۈنلەي باشقىچە. ئۇ ۋەتەن ئازادلىقى ئۈچۈن بولغان كۈرەشنىڭ ئاۋانگارت جەڭچىسى. ئۇ، ئۆز ھاياتىنىڭ، كۈرەشنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىدۇ. ئاپتور جەمئىيىتىمىزدە ئاياللارنى ئەنە شۇنداق پائالىيەتتە كۆرۈشنى چىن يۈرىكى بىلەن ئارزۇ قىلىدۇ. لېكىن بۇ پەقەت ئارزۇلا ئەمەس، بەلكى ئىنقىلابىي كۈرەش مۇھىتىدا بارلىققا كەلگەن ۋە ئۆسۈۋاتقان جەڭگىۋار ئەمەلىيەتتۇر. ل، مۇتەللىپ ئاياللار توغرىسىدىكى شۇنداق يۈكسەك ئىدىيىنى ئۆزىنىڭ بىرقانچە شېئىرلىرىدىمۇ ئىپادىلىدى. ئۇ، خەلقىمىزنىڭ ئاياللار ھەرىكىتىنىڭ، دېموكراتىك ۋە ئىنقىلابىي دولقۇنىنىڭ ئۆسۈۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭ زور ئىستىقبالىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ كۈرەشلىرىگە چوڭقۇر تىلەكداشلىق بىلدۈرىدۇ.

ل. مۇتەللىپ شۇنىڭدەك كېلەچەكنىڭ بولغۇسى ئىگىسى، ئۇلۇغ كۈرەشلەرنىڭ ۋارىسلىرى بولغان بالىلارنى ئاسراش، ئۇلارنى جەڭگىۋار روھتا تەربىيىلەش توغرىسىدا زوق بىلەن يازدى. ئۇ ئۆزىنىڭ «ئوغلۇم مەمەت» دېگەن شېئىرىدا يېڭى ئوي، يېڭى تەلپۈنۈش بىلەن ئۆسۈۋاتقان ياش گۆدەكنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشقا كىرىشتى. مەمەت ئۆزىنىڭ خاراكتېرى بىلەن كىچىكىدىنلا، بەتقىلىق ئويۇنلارنى ئوينايدىغان، قىلىقى سەت، ئالىقانات بالىلاردىن ناھايىتى زور پەرقلىنىدۇ. چۈنكى ئۇ ئىنقىلابىي كۈرەش ئۇلغىيىۋاتقان شارائىتنىڭ پەرزەنتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ شۇ شارائىتنىڭ جەڭچىسى بولۇشقا ئىنتىلىدۇ. بۇ مەۋجۇت بولۇشقا باشلىغان يېڭى خاراكتېر. ئاپتور شۇنىڭ بىلەن بىللە بالىلارنى شۇنداق تەربىيىلەشكە ئۈندەيدۇ ۋە ئۇلارنى كېلەچەكتە ئىنقىلابىي كۈرەشنىڭ قورقماس باتۇر جەڭچىسى سۈپىتىدە كۆرگىسى كېلىدۇ.

كۆكلەم باغرىم كەل،
سېغىندىم سېنى.
ئوماق قوينۇڭغا
تارتىۋال مېنى.
. . . .
جاراڭلىسۇن ئېتىزدا،
ئەمگەك ئاۋازى.
سەيلە قىلسۇن ھەرياندا
باھار پەرۋازى.

ل. مۇتەللىپ ئاياللار ۋە بالىلار توغرىسىدىمۇ يازدى. ئۇنىڭ
خېلى كۆپ ئەسەرلىرىدە ئاياللارنىڭ دەپسەندە قىلىنغان ھوقۇقىنى
تىكلەش، ئۇلارنى ئەرلەر بىلەن تەڭ ھوقۇقتا ئىشلىشتۈرۈش مەقستى
ئىلگىرى سۈرۈلگەن. بۇ مەقسەت ئاياللارنى ئادەم ھېسابلىمايدىغان
فېئوداللىق ئىجتىمائىي تۈزۈمگە قارشى نەپرەت بىلەن باغلانغان
«چىمەن بىلەن پالۋان» ناملىق دراممىسىنىڭ قەھرىمانىدىن بىرسى
بولغان چىمەن فېئوداللىق تۈزۈمنىڭ زۇلۇم ۋە ئېكسپلاتسىيىسى
فېئوداللىق نىكاھ قانۇنىنىڭ كۇلپىتى بىلەن ئۆز ئەقلىدىن ئازدى
ئۇنىڭ ھاياتى شۇ دەۋردىكى كەمبەغەل مېھنەتكەش ئائىلىدىكى
ئاياللارنىڭ تەقدىرىگە خېلى ئورتاق بولغان ئوبرازدۇر. ئاپتور
ئۇنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرىگە چوڭقۇر ئېچىنىش بىلدۈرىدۇ. شۇنداقلا
ئۇ، مۇندىن كېيىن ئاياللار ھاياتىنىڭ بۇنداق پاجىئەلىك تەقدىرىنىڭ
تەكرارلانماسلىقى ئۈچۈن خەلقنى تەڭسىزلىككە قارشى كۈرەش
قىلىشقا ئۈندەيدۇ. ل. مۇتەللىپ ئىنقىلابىي كۈرەش سېپىدىكى
ئاياللارنىڭ ئوبرازىنىمۇ يازدى («كۈرەش قىزى»). بۇنىڭدىكى

بىخۇد ياشىمسۇن، ئۇ ۋاقىتتىمۇ چاپسانراق ئالدىرىسۇن. قىسقىسى كىشىلىك بەختى ئۈچۈن ئۆز ھەسسىسىنى قوشۇپ، ئۆمۈرنى گۈزەل-لىك بىلەن بېيىتسۇن. بۇ ھاياتنىڭ مەزمۇنىدۇر. ل. مۇتەللىپ «يىللارغا جاۋاب»دا مۇشۇنداق يۈكسەك روھنى ئالغا سۈرۈش بىلەن، ئۆزىنىڭ شۇ دەۋردىكى قەلبىگە پۈككەن ياخشى ئارزۇلىرىنى ئوتتۇ-رىغا قويىدى. ئۇ، يىللارنىڭ ئۆتۈشىگە ھەيرانلىنىپ تۇرماستىن، يىللار قويىنىدا ئۆزىنىڭ ئەزىز ئىستەكلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈمىدىنى ئالغا سۈردى. چۈنكى ھەقىقىي ئادەم جاھاندا شۇنداق ياشايدۇ. ئۇ، بۇ شېئىرىدا يىللار ۋە ئادەملەر توغرىسىدىكى چۈشەن-چىسىنى مۇنداق ئىپادىلىدى:

بىراق يىللارنى تىللاش توغرا كەلمەيدۇ،
مەيلى ئۆتۈۋەرسۇن، ئۆزىنىڭ يولى،
ئادەملەرمۇ ۋاقىتنى قولدىن بەرمەيدۇ
چۆللەرنى بوستان قىلغان ئادەملەر قولى.

شائىر تارىخنى ۋاراقلاپ، ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ كۆرەش ناخشىلىرىنى تىڭشىدى. ئۇ، بۇ ناخشىلاردىن ئەسىرلەرنىڭ ئارزۇسىنى چۈشەندى. بۇ ئارزۇ نۇرغۇن قانلىق جەڭلەر ئىچىنى كەزگەن، زىندان، دار ۋە جادۇلارنىڭ دەھشەتلىرىنى كۆرگەن، لېكىن ئۆزىنىڭ يالقۇنجاپ تۇرغان ئوتلىرىنى ئۆچۈرمىگەن ۋە ئەسىرلەر داۋامىدىن ھالقىپ كېلە-چەك ئەۋلادلارغا مىراس بولۇپ قالغان مۇقەددەس ۋەسىيەت بولۇپ ياشاپ كەلدى. ھەربىر ھەقىقىي خەلق پەرزەنتى ئۆزىنى بۇ مۇقەد-دەس ئارزۇنىڭ ھەقدارلىرى دەپ سانايدۇ. بۇ ئارزۇنى زامانىنىڭ يېڭى كۆرەش شارائىتى قويىدا بېيىتىپ، ئۇنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈش يولىدا دۈشمەن بىلەن كۆرەش قىلىش كىشىلىكنىڭ ھەقىقىي پەرزەن-

ل. مۇتەللىپ ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ مۇھىم قىسمىنى ئۇنىڭ ئاخىرقى
ئەسەرلىرى تەشكىل قىلىدۇ. چۈنكى بۇ دەۋردە شائىر ھايات قاينى
مىدا خېلى پىشىپ چېنىققان ۋە دوست-دۈشمەن توغرىسىدا خېلى
چوڭقۇر تونۇش ھاسىل قىلىش بىلەن، دۈشمەنگە قارشى جىددى
ئەمەلىي ھەرىكەتكە كۆچكەنىدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئە
يىرگىنچلىك دۈشمەن بولۇپ گومىنداڭ ھاكىمىيتى گەۋدىلىنەتتى
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، ئۆزىدە ئويغانغان ئىنقىلابىي كۈچنى گومىنداڭ
چىلارغا قارشى كۈرەشكە بېغىشلىغانىدى. بۇ مەقسەت ئۇنىڭ ئىجاد
يىتىدىمۇ ئىپادىلەنىدى. بۇ ئىپادە بولۇپمۇ «يىللارغا جاۋاب
شېئىرىدىن باشلاپ گەۋدىلەنگىلى تۇردى. بۇ شېئىر شائىرنىڭ
ھەقىقەتەن ھاياتقا ئىنقىلابىي كۆز بىلەن قاراپ، چوڭ ئىنقىلابى
ئىشقا تۇتۇش قىلىۋاتقىنىدىن دېرەك بېرىدۇ. «يىللارغا جاۋاب
نەشر قىلىنىش بىلەن ئازادلىقنى خالىغان ھەربىر خەلق پەرزەنتىنىڭ
دىلىدا ئالاھىدە بىر يۈكسەك روھ قوزغىدى. ئۇچۇق ئېيتىش
كېرەككى، ئاشۇ كەمگىچە ھېچكىم ئۇيغۇر پوئېزىيىسىدە «يىللار
جاۋاب»تەك خەلقنىڭ ئىدىيە ۋە ھېسسىياتى بىلەن بىرلەشكە
يالقۇنلۇق شېئىرنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. بۇ شېئىر يالغۇز مەزمۇ
جەھەتتىلا ئەمەس، ئۆزىنىڭ ھەقىقىي شېئىرىيەت كۈچى جەھەتتىنم
شۇ دەۋرگىچىلىك بولغان يېڭى ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنىڭ چوققىسى
بولۇپ قالدى. شائىر بۇ شېئىرىدا ئۆمۈرنىڭ مەنىسىز ئۆتۈشلىرىگ
ئېچىنىدۇ ۋە ھەربىر كىشىنىڭ ئۆمرىنى ياخشى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن
ئالدىراش لازىملىقىنى جېكىلەيدۇ. ۋاقىت ھەقىقەتەن ئۆز ئادىتى
بىلەن ئۆتۈۋېرىدۇ. كىچىكلەر چوڭ بولىدۇ، چوڭلا قېرىيدۇ، لېكى
ئادەملەر ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك نەرسە شۇكى، ئۇ يىللار قوينىد

ئايرىلغانلىقىنى كېلەچەك ئەۋلادقا ئۆزىنىڭ كۆرەش ئارزۇلىرىنى تاپشۇرىدۇ.

يىللار مەيدەمنى كىرىپ قاقاقلاپ كۈلمە،
ئالدىمدا قىزىرىشتىن ئارتۇق كۆرىمەن ئۆلۈمنى.
قىرىتمەن دەپ ئەسلا كۆڭۈل بۆلمە،
ئاخىرقى جەڭگە ئاتاپ قويارمەن ئوغلۇمنى.

شائىر خەلقىنىڭ ھەقىقىي ئازادلىقى ئۈچۈن بولغان كۆرەشنىڭ ئاخىرى يېڭىش تاپىدىغانلىقىغا چىن يۈرىكى بىلەن ئىشەنگىنى ئۈچۈن مەغرۇر سۆزلەيدۇ ۋە بۇ يولدا قىلىنغان ئەمگەكنىڭ كىشىلىك تارىخىغا قىممەتلىك ۋە ئۇنتۇلماس تۆھپە بولىدىغانلىقىنىمۇ ئىشەنچ بىلەن كۈيلەيدۇ. بۇ ئىشەنچ ئۇنىڭ يىللارغا بەرگەن جاۋابى ئىدى:

يىللار دېڭىزى دولقۇنلۇق بولساڭمۇ،
ئۇپقۇنلىرىڭنى يارىدۇ بىزنىڭ كاراپ،
يىلنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قورقۇتۇپ باقساڭمۇ،
ئىجاد يىللارنى قىرىتىدۇ. دەپ بېرىمىز جاۋاپ.

ل. مۇتەللىپنىڭ كېيىنكى ئىجادىيىتىنىڭ ئىچىدە ئايرىم دىققەتنى جەلپ قىلىدىغان ئەسىرى «خىيالچان تىلەكلەر» شېئىرىدۇر. بۇ شېئىرنى لۇتپۇللا ئاقسۇدا گومىنداڭچىلارغا قارشى تەشكىللىك ھەرىكەت ئۇيۇشتۇرۇش ئارپىسىدا يازغان.

بۇ يەردە شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدىكى، ل. مۇتەللىپ ئاقسۇدا ئۆزىنىڭ ئىلغار پىكرى، ئىنقىلابىي روھى بىلەن نۇرغۇنلىغان ياشلارنىڭ چوڭقۇر مۇھەببىتىگە ئېرىشكەن چاغدا، گومىنداڭچىلار ئۇنى ئىنقىلابىي ھەرىكەتتىن توساپ، ئۆزلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىشقا ئۇرۇنغانىدى. شۇنىڭدەك گومىنداڭلار ل. مۇتەللىپنىڭ ئەتراپىدىكى

تىدۇر. ل. مۇتەللىپ بۇ مۇقەددەس ئارزۇلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش
نىڭ پەيتىنى ئىزدەپ، ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى مۇشۇ يول
بېغىشلىدى.

ل. مۇتەللىپ ئەنە شۇ مۇقەددەس ئىشتىكى ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسىنى
تونۇش بىلەن، ئۆزىدە تەۋرەنمەس ئىرادە تىكلىدى. ئۇ، كۆرەش
يولىغا نەزەر تاشلاپ گومىنداڭچىلارنىڭ پۈتۈنلەي چىرىكلەشكەن
گۇرۇھلار تۈركۈمى ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ خەلق بىلەن قايناتما
قېنى قوشۇلمايدىغانلىقىنى ياخشى بايقىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بەختنى
ئۇلار ئىگىدارچىلىق قىلغان ھاكىمىيەتكە باش قويۇپ، يېلىنىش
ئەمەس، قانلىق جەڭگە ئاتلىنىش بىلەنلا قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن
لىكىگە قاتتىق ئىشەندى. ئۇ، ئۆزىدە شۇ قانلىق جەڭگە كىرىش
پېتىنالىغىدەك كۈچنى ھازىرلاشقا كىرىشتى. ئۇنىڭ ناخشىلىرىدىمۇ
ئەمدى باتۇرلۇق، جەڭگىۋار روھ زور كۈچ بىلەن جاراڭلاشقا
باشلىدى:

ئېسىلارمەن مىلتىق ئېتىپ تاۋلانغان قولغا،
يېپىشارمەن بايراق بىلەن ئالغا ئاتلىغان يولغا.
كۆرەش باياۋىنىدا ھارماسمەن ئەسلا،
يېڭىش بىلەن كېلىپ چىقمىز كەڭ، غالىب يولغا.

شائىر ھاياتنى شەرەپلىك ئۆتكۈزۈشنىڭ يولىنى تاپقانىدى. ئۇ
شۇنداق ئېغىر پەيتلەردە قۇلاق يۇپۇرۇپ، بىغەم يۈرۈشنى ۋ
تەتىرەپ قالايمىقان ياشاشنى نومۇسسىزلىق دەپ بىلىدۇ. يىللا
قويىدىكى بۇزۇق خاھىشلارغا ھاياتنى ئويۇنچۇق قىلىپ بېرىشنى
خالىمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ خەلق ئازادلىقى يولىدىكى كۆرەشنى
بىر تامچە قېنىنىمۇ ئايىمايدۇ ۋە بۇ كۆرەش يولىدا ئۆز ھاياتىنى

لەززەتلىك خىيال ئارىسىدا بىقىپ ئاسمانلارغا

تەپەككۇر كۆز بىلەن كۆرىمەن روشەن بۇجەكلەرنى.

جانان ناز ئۇيقۇدا يېتىپ نېچۈك تولغانماس،

ئاشقى كۆتۈپ تۇرسا ئىچىپ يورۇق رۇجەكلەرنى.

شائىرنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكەت قاينىمىغا بولغان كۈچلۈك تەلپۈنۈشىنى گومىنداڭچىلارنىڭ ھېچقانداق رەھىمسىزلىكى توختىتالمىدى. چۈنكى شائىر گومىنداڭچىلارنىڭ چىرىك ئەپت ـ بەشىرىسىنى بىلەتتى. ئۇلار خەلققە ئۇزاق يىللار داۋامىدا ئېغىزىدا دېموكراتىيىنى سېتىپ، ئەمەلىيەتتە بولسا زىنداننى كۆرسەتتى. ئۇلارنىڭ ئالدامچى ۋە توپ ئاساسىدىن خەلققە دۈشمەن ئىكەنلىكىنى ھەم شەخسەن ئۇنىڭ غەزەپلىك يۈرىكىنى يوپۇتۇش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ كېيىنكى ۋاقىتلاردا قىلغان نەيرەڭۋازلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ۋە بۇ نەيرەڭۋازلىققا تىز پۈكمەيدىغان، بوشاشمايدىغان ئۆز ئىرادىسىنى مەغرۇر جاكارلىدى:

سۆيگۈ دېڭىزى چوڭقۇرلۇقىدا مەن بىرقايىنام تۇرسام،

ئۇسسۇلۇغۇم قانداق قانسۇن ئىچىپ كىچىك كۆلچەكلەرنى!

ل. مۇتەللىپ ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى ياخشى چۈشىنەتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە شائىر جەمئىيەتتىكى ۋەقە ـ ھادىسىلەرنى تاماشا قىلغۇچى ئەمەس، بەلكى شۇ ۋەقە ـ ھادىسىلەر بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولغۇچى ۋە كۈرەشنىڭ ئالدىنقى سېپىدە تۇرغۇچى قەھرىماندۇر. ئۇ، ھەقىقىي شائىر ئالدى بىلەن خەلقنى، ۋەتەننى قىزىق مۇھەببەت بىلەن سۆيگۈچى، سەنئەتنى سەنئەت ئۈچۈن ياكى شەخسىي ئىشرەت ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى كۈرەشكە، ئاممىنىڭ مەنپەئىتىگە بېغىشلىغۇچى دەپ چۈشىنىدۇ. ئۇنىڭ بۇ ئىدىيىلى «شائىر توغرىسىدا مۇۋەششەھ» دېگەن

ياشلارغىمۇ شۇنداق يول تۇتقانىدى. لېكىن ل. مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ
سەپداشلىرى گومىنداڭچىلارنىڭ ئۇلارنى ئالدام خالتىسى
چۈشۈرۈش ئۈچۈن قىلىۋاتقان پۈتۈن ھەرىكەتلىرىنىڭ چىرىك
مەقسىتىنى تەلتۆكۈس چۈشىنىپ، ئۇلاردىن تېخىمۇ قاتتىق
يىرگەندى. ل. مۇتەللىپ ئۆزىنىڭ كۈرەش يولىدىن قايتمايدىغان
لىقىنى، بۇ مەقسەتكە ئاخىرقى تامچە قېنى قالغۇچە سادىق بولۇپ
قالىدىغانلىقىنى بۇ شېئىرىدىمۇ ئىپادىلىدى. ئۇ، بۇ شېئىرىنى
(«خىيالچان تىلەكلەر»نى) شۇنداق باشلايدۇ:

تېگىمىز قىمايمەن دوستلار، تىلەيمەن ئالىي تىلەكلەرنى
چۈشۈرمەيمەن كۈرەشكە دەپ تۇرگەن بۇ بىلەكلەرنى.
مەرد باغۋەن خازان قىلماس ۋاقىتسىز باغنى،
تەربىيىسىز سۇلدۇرۇپ گۈل - چېچەكلەرنى.

دەل شۇ چاغلاردا ئىلى ئىنقىلابىي كۈندىن - كۈنگە ئۆسۈپ،
ئۆزىنىڭ غەلىبىلىك يۈرۈشلىرى بىلەن پۈتۈن شىنجاڭنى ھاياجان
كەلتۈرگەندى. شائىر بۇنى تاسادىپىي ھادىسە دەپ ئەمەس،
بەلكى گومىنداڭچىلارنىڭ چىرىكلىشىپ كېتىۋاتقان شارائىتى يېتىش
تۇرگەن توغرا مەقسەتلەرنى ئالدىغا قويغان ئاساسىي بار ئىنقىلابىي
ھەرىكەت دەپ تونىدى. بولۇپمۇ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ گومىن
داڭ ھاكىمىيىتىگە قارشى تۇرۇش پرىنسىپى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى
نىسبەتەن تۇتقان دوستلۇق پوزىتسىيىسى شائىرنى باشقىچىلا ئىلھاملان
دۇردى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ، ئىنقىلابىي ھەرىكەتنى ئۆز مەقسىتىنىڭ
ئۆز ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ يۆلەكچىسى دەپ بىلدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ
بۇ ھەقتىكى تۇيغۇلىرىنى گۈزەل مىسرالارغا تىزدى.

ئۇ ئىجادىيەت دەرياسىغا چۆمۈلگەن،
ئۇ ھەربىر مىسرا تۇۋىگە كۆمۈلگەن.

ل. مۇتەللىپ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھەقىقىي سۆيۈملۈك شائىرىدۇر. ئۇ، نۇرغۇن جەھەتتە ئۆز ئىدىيە ۋە ھېسسىياتىنى خەلق ئاممىسىنىڭ ئىدىيە ۋە ھېسسىياتى بىلەن بىرلەشتۈرگەنىدى. ئۇنىڭ مەزمۇنلۇق ھاياتى ـ خەلقىنىڭ كۈرەشچان مەنپەئىتىگە سادىق ئىنقىلابىي روھى، تەۋرەنمەس ئىرادىسى ـ ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنى ياخشى مەزمۇن بىلەن قوراللاندۇردى. قىسقىسى بىز ئۇنىڭ ئىجادىيىتى ئارقىلىق ئۆز دەۋرىنىڭ خېلى ئىلغار كۆز قاراشلىرىنىڭ گۈزەل ئىپادىسىنى كۆرىمىز.

ل. مۇتەللىپ ئىجادىيىتىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى ئۇنىڭدا گۈزەل ئەدەبىياتنىڭ ياخشى نەمۇنىلىرىنىڭ گەۋدىلىنىشىدىدۇر. ئۇ، ئەدەبىياتنىڭ نۇرغۇن شەكىل ۋە ژانىرلىرىنى ئۆگىنىپ، ئۇنى ئۆز ئىجادىيىتىنىڭ ئالاھىدە ئۇسلۇبىغا ئۇيغۇنلاشتۇردى. شائىر ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى شەكىللەردىن باشقا ماياكوۋسكىنىڭ شېئىرىيەت شەكلىنىمۇ قوبۇل قىلدى ۋە ئۇنى ئۇيغۇر مىللىي شېئىرىيەت شەكلى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، شېئىرىيىتىمىزدە يېڭى ئىزلار ئاچتى. ئۇنىڭ «ماي، كۈرەشچان ئاي»، «كۈرەش ئىلھامى»، «جۇڭگو» ۋە باشقا شېئىرلىرى ماياكوۋسكى ئۇسلۇبىدىن ياخشى پايدىلانغىنىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ل. مۇتەللىپ شېئىرىيىتىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى ئۇنىڭ لىرىكىسىدۇر. مەلۇمكى، لىرىكا ئومۇمىي پوئېزىيىدە زادى كەم بولۇشقا بولمايدىغان نازۇك ئاملدۇر. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ل. مۇتەللىپ ئۆز شېئىرىيىتىنى لىرىكا بىلەن بېيىتىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى.

شېئىرىدا ئۆزىنىڭ چىن مەزمۇنى ۋە بەدىئىي ئىپادىسىنى تاپتى.

ئۆلۈم يوق ساڭا، شائىر زادى ئۆلمەيدۇ،
ئەلنىڭ بۇيۇك گەۋدىسىدە سەن قىزىل قان بول.
چۆرگىلەي، ئۆرگىلەي، سادىغىڭ كېتەي ئەل بويىنىدىن،
ئەلنىڭ تۇيغۇسىغا ئانىدەك كۆيۈمچان بول.

شائىر بۇ شېئىرىدا ھەقىقىي شائىرنىڭ ماھىيىتى ئۇنىڭ ئۆز ئىدىيىسىنى ۋە ھېسسىياتىنى خەلقىنىڭ ئىدىيە، ھېسسىياتىغا بىرلەشتۈرۈشتە، خەلق ھاياتىنى ئىجادىي ئىلھامنىڭ مەنبەسى دەپ بىلىپ، ئۆزىنىڭ شەخسىي ھاياتى ۋە ئىجادىيىتىنى يەنە شۇ خەلقىنىڭ مەنپەئەتىگە خىزمەت قىلدۇرالىشىدا ئىكەنلىكىنى شۇنىڭدەك ئېغىر ئەمگەك مەھسۇلاتى بولغان ئىجادىيەت ئۇچۇن ئىرىنمەي ئۆگىنىش ۋە چىداملىق بىلەن ئىشلەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چىن يۈرىكى بىلەن بايان قىلدى ھەمدە شەخسىي ئابروي ئۇچۇن شائىر بولۇشنى ھەۋەس قىلىدىغانلاردىن كۈلدى. شائىرلىقنى خەلقىنىڭ ھايات مەنپەئەتىدىن يىراقلاشتۇرغۇچىلارغا قارشى كۈچلۈك غەزەپ ۋە نەپرەت ئوقۇدى.

لۇتپۇللا خەلقىنى ھەقىقىي مۇھەببەت بىلەن سۆيگەن، شۇ مۇھەببەت يولىدا ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئەمگىكىنى، ھاياتىنى بەرگەن شائىرنىڭ "مەڭگۈ ئۆلمەس"لىكى ھەققىدە چوڭقۇر ئىشەنچكە ئىگە ئىدى. ئۇنىڭ ھەقىقىي سەنئەتكار ھەققىدىكى چۈشەنچىسى ئۇلۇغ شائىر ئەلىشىر ناۋائىي توغرىسىدا يازغان شېئىرىدا ئاجايىپ گۈزەل ئىپادە بىلەن جارانلىدى:

قوي شائىر، سۆزلىمە جۆيلۈپ يوققا،
ناۋائىي كۆمۈلگەن ئەمەس تۇپراققا.

. . . .

قىلىپ ئىشتىلگەن كۈنلەر بۈگۈن بىزنىڭ ھاياتىمىزدا ئۆزىنىڭ ھەقىقىي ئەمەلىيىتىنى تاپتى. بۇ ئازادلىق تېگى زۇلۇم بىلەن مۈكچەيگەن ئېلىمىزنىڭ قەددىنى كۆتۈردى. ھاياتىمىز يېڭى باسقۇچقا كۆتۈرۈلدى. بىز مانا مۇشۇ ئازاد زامان قۇچىقىدا ياشاپ تۇرغىنىمىزدا بۇ كۈنلەرنىڭ ئىشقىدا يېنىپ ئۆرتەنگەن سۆيۈملۈك شائىرىمىزنىڭ ئارىمىزدا يوقلۇقىنى ئويلىغىنىمىزدا يۈرىكىمىزنىڭ قاتتىق ئېچىشقىنىنى ھېس قىلىمىز.

بىراق ئۇنىڭ كۈرەشچان ئىشلىرى، جەڭگىۋار ناخشىلىرى بىز بىلەن بىللە ۋە مەڭگۈ بىللە بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئۇلۇغ ئارزۇلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدىكى ئىشەنچىمىز، ئىرادىمىز بىزنىڭ يۈرىكىمىزدىكى پۇغان داغلىرىنى يۇيىدۇ.

1955 ـ يىل 8 ـ ئاي.

ئۇ. پۇشكىن، لېرمونتوۋ لىرىكىسىدىن ناھايىتى ياخشى پايدىلاندى
ئۇنىڭ «يىللارغا جاۋاب»، «خىيالىچان تىلەكلەر»گە ئوخشاش
شېئىرلىرى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى لىرىكىنىڭ ئەڭ گۈزەل نەمۇنىلىر
بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شائىر بۇ شېئىرلىرىدا ئۆز ھېسسىياتىنى ئىپاد
لەش ئارقىلىق ئۆز زامانداشلىرىنىڭ ياخشى ھېسسىياتلىرىنى خىيا
ئويدان گەۋدىلەندۈرۈپ بەردى.

ل. مۇتەللىپنىڭ پوئېزىيە ۋە دراما ئىجادىيىتىدىن باش
ئەدەبىي - سەنئەتكە دائىر ئىلمىي ۋە تەنقىدىي ئەسەرلىرىمۇ ئەدەبىيات
مىزدا كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ ئەدەبىي - سەنئەت
دائىر ئىلمىي ۋە تەنقىدىي ئەسەرلىرى ئۆز دەۋرىدىكى ئەدەبىيات -
سەنئەتچىلەرنىڭ ياخشى تەرەپكە قاراپ ئۆسۈشى ئۈچۈن ئالاھىد
تەربىيىۋى رول ئوينىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ل. مۇتەللىپ كېيىنك
ۋاقىتلاردا پروزا ئىجادىيىتىگىمۇ چوڭ زوق بىلەن تۇتۇش قىلغانىدى
ئەپسۇسكى بۇ خىلدىكى ئەسەرلەر قول يازما ھالىتىدە يوقىلىپ كەتتى

ل. مۇتەللىپ ئۆز ھاياتىنىڭ ئېخى چېچەكلەش ئالدىدا تۇرغا
غۇنچىدەك بىرمەزگىلدە ئارىمىزدىن مەڭگۈگە كەتتى. شۇنداقلا ئۇنىڭ
ئەدەبىي پائالىيىتىمۇ ئەمدى بالاغەتكە يېتىۋاتاتتى. لېكىن ناھە
ئۆلۈم ئۇنىڭ ئۇلۇغ ئىستەكلەر بىلەن تولغان ئوتلۇق يۈرىكىنى
ھەرىكىتىنى ۋاقىتسىز توختىتىپ قويدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ رەھبە
لىكىدە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ۋە خەلقىمىزنىڭ ئۇزاق يىللى
ئېلىپ بارغان مۇشەققەتلىك كۈرەشلىرى نەتىجىسىدە بۈگۈن لۇتپۇ
ياشىغان ئۆلكىدىمۇ ئازادلىق تېڭى ئاتتى.

ئۇ ئاخىرقى نەپىسىگىچە چاقچاپ ئۆتكەن ۋە پۈتۈن ئۆمرىنى پ

بولۇپ قالدى.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مەركىزىي تېمىسى بولغان يېزا ئىگىلىكىنى كوپىراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتى تەسۋىرلەنگەن ئەسەرلەردە يېزا ئىگىلىكىدىكى سوتسىيالىستىك ئىلپىمىنتلارنىڭ كونسانىپ ئۆسۈشى، كاپىتالىستىك ستېخىيىنىڭ يىمىرىلىپ كېتىۋاتقانلىقى، كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىرى، ئەمگەكنىڭ يۈكسىلىۋاتقان قەدىر-قىممىتى — قىسقىسى يېزىلاردا شەكىللىنىۋاتقان سوتسىيالىستىك مۇناسىۋەتلەر ئۆزىنىڭ خېلى ئوبدان ئىنكاسىنى تاپماقتا. ئەدەبىياتىمىزدا بۇ تېمىدىكى دەسلەپكى كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئەمگەك يازغۇچى زۇنۇن قادىرى بىلەن مانناپ قادىرىنىڭ ئىجادىيىتى «توي» پىيىسىسى بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللەت. ئالماسنىڭ «قىزىل بايراق»، ئەرشىدىن تاتلىقنىڭ «سادىق بابكا»، «پۇشايمان»، ئا مەسئۇدىنىڭ «ئۇ، ئۆز يولىنى تاپتى» ئارقا-ئارقىدىن جامائەتچىلىكىمىز بىلەن يۈز كۆرۈشتى. بۇ ئەسەرلەر ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلار يېزىلارنىڭ يېڭى قىياپىتى توغرىسىدىكى بولۇپمۇ ھەمكارلىشىش-كوپىراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىنىڭ ئەۋزەللىكى ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىرى توغرىسىدىكى خېلى ئوبدان تەسەۋۋۇرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلىدى.

يېزىلىرىمىزنىڭ يېڭى قىياپىتى ئەدەبىياتىمىزدا ئالدى بىلەن دېھقانلار ئىچىدىن ئۆسۈپ چىقىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئوبرازى ئارقىلىق كۆرۈندۇ. «توي»دىكى خەيرىنىسا، «قىزىل بايراق»تىكى سىيىت، لەيلەملەر ۋە باشقىلار ئاشۇ يېڭى ئادەملەرنىڭ، ئۇلارنىڭ سوتسىيالىزم ئورنىتىش يولىدىكى ئىنتىلىشلىرىنىڭ باشلانغۇچ ئوبرازلىرىدۇر. دېھقانلار تەركىبىدىن چىققان بۇ ئىجابىي ياش كۈچلەر يېزىدا ھەمكارلىشىش ۋە كوپىراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىنىڭ ئاۋانگارد جەڭچىلىرى،

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ جەڭگىۋار تېمىسى

كوممۇنىستىك پارتىيىمىزنىڭ ئىدېئولوگىيىلىك كۇرەش قورالىن
مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئىنقىل
بىلىقى، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ پارتىيىمىزنىڭ كۇرەش ۋەزىپىلىرى بىل
چەمبەرچاس مۇناسىۋىتىدە گەۋدىلىنىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونو
رايونىدىكى بارلىق مىللەت خەلقىنىڭ يېڭى ئەدەبىياتى ئەنە
ئۇلۇغۋار خاراكتېرنى ئىگەللەش ئارقىلىق تۇغۇلدى ۋە تۇغۇلماق
جۇملىدىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئازادلىقتىن بۇيانقى ئالتە يې
جەريانىدا خېلى زور مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشتى. ئىجادىيە
سېپىنىڭ كېڭىيىشى، تېمىلارنىڭ كۇنساناپ بېيىشى، مەزمۇن
بەدىئىيلىك جەھەتتىن ئۆسۈشى بىلەن شەكىللىنىشكە باشلىغان يېڭ
ئەدەبىياتىمىز، ئۆزىنىڭ تەرەققىيات جەريانىدا، پارتىيە تەشۋىقاتىنى
مۇھىم يولەكچىسى سۈپىتىدە ئۆز ئالدىدىكى شەرەپلىك ۋەزىپىلەر
بېجىرىش يولىدا كۇرەش قىلدى ۋە قىلماقتا.

پارتىيىمىزنىڭ باش لۇشيەن، باش ۋەزىپىسى ئېلان قىلىنغانىد
كېيىن، ئۇيغۇر ئەدەبىيات سېپىنىڭ جەڭچىلىرى ئۆز ئالدى
سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ۋە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش خىزمىت
ئۇچۇن ھەسسە قوشۇش ۋەزىپىسى تۇرغانلىقىنى مەغرۇرلۇق بىلە
ھېس قىلدى، دېمەك. سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ۋە سوتسىيالىستى
ئۆزگەرتىش خىزمىتى ئەدەبىياتىمىزنىڭ مۇھىم ۋە مەركىزىي تېمى

باردى. بۇ ئىگىلىك قانچە تەرەققىي قىلغانسېرى، باي دېھقانىنىڭ كاپىتالىستىك ئىنتىلىشى كۈنساناپ ئۇجۇقۇشقا يۈز تۇتۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ ئەپت-بەشىرىسىمۇ ئېچىلىشقا باشلىدى. ھاشىم ئاخۇن ئۇچۇن بۇ ئىككى يۆنىلىش ئوتتۇرىسىدا باشقا يولمۇ يوق ئىكەنلىكى بارغانسېرى روشەنلەشتى. يەككە ئىگىلىكنىڭ ئاجىزلىقلىرى بىلىنگىلى تۇردى. ھاشىم ئاخۇن بۇ ھەقىقەتنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندىن كېيىن، كوپىراتسىيىلىشىشنىڭ ئەۋزەللىكىنى چۈشىنىشكە باشلىدى. ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى جاھىللىقىغا بەك ئۆكۈندى. ئوتتۇرا دېھقانىنىڭ ئۆزگىرىشى ئۇچۇن بۇ بەك خاراكتېرلىك جەريان. ئەسەردە بولۇپمۇ بۇ جەرياننىڭ ماددىي شارائىتلىرى خېلى ياخشى گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

«قىزىل بايراق»تىكى ئوتتۇرا دېھقان دەرۋىش ئاخۇن بىلەن ئۇنىڭ ئوغلى ھېزىممۇ خېلى خاراكتېرلىك ئوبرازلاردۇر. بولۇپمۇ ھېزىمنىڭ كاپىتالىستىك ئىنتىلىشى بەك كۈچلۈك. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىككىلىنىپ تۇرغان دەرۋىش ئاخۇنغا نىسبەتەن ئۇنىڭ ئائىلىدىكى ھۆكۈمرانلىقىمۇ بېسىملىقراق. ئۇنىڭ يەككە ئىگىلىك بىلەن بولغان كۈچلۈك ئىقتىسادىي مەنپەئەتلىرىدىن باشقا كوپىراتىپ تەشكىلاتچىلىرىغا قارىتا شەخسىي ئۆچمەنلىك غەرىزىمۇ ئاز ئەمەس. لېكىن كوپىراتىپ تەشكىلاتىنىڭ تىكلەۋاتقان يېڭى ماددىي شارائىتلىرى، ئۇنىڭ تەشكىلاتچىلىرىنىڭ ئۆسۈپ كېتىۋاتقان ساپ ئىدىيىۋى پەزىلەتلىرى ئالدىدا ئۇ ئىلاجسىز ئۆزىنىڭ چىرىك غەرەزلىرىدىن قول ئۈزۈشكە مەجبۇر بولدى. ئۇنى ھېچكىم قانۇنى جازاغا تارتمىدى، پەقەت كوپىراتسىيىنىڭ ئىجابىي تەسىرى ئۇنى ئۆزىگە تارتتى. ئاپتور كوپىراتسىيىنىڭ يالغۇز ماددىي جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكلىرىنىلا ئەمەس،

پارتىيىنىڭ تايانچ كۈچلىرىدۇر. مۇنداق كۈچلەر بۈگۈن تېز سۈرئەت بىلەن ئۆسمەكتە. ئەدەبىياتىمىزدا ئۇلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشقا كىرىشىش بىز ئۈچۈن چوڭ يېڭىلىق.

كوپېراتسىيىلىشىشنىڭ يەككە ئىگىلىكتىن ھەر جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكىنى ئەمەلىيەتتە كۆرگەن دېھقانلار ئاممىسى كەڭ كۆلەمدە ھەرىكەتكە كېلىپ، "ئۆزەڭنى بىل، ئۆزگىنى قوي" دېگەن كونا دەستۇرىدىن قول ئۈزمەكتە، كاپىتالىستىك ستىخىيىنىڭ تەسىرى كۈنسايىن يىمىرىلىپ بارماقتا. بۇ ھال ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ ئىنتىلىشكە قاراپ مېڭىشىغىمۇ ئالاھىدە تەسىر كۆرسەتتى. يازغۇچى، شائىرلىرىمىز يېزىدىكى سىنىپىي كۈرەشنىڭ ئاشۇ مۇھىم ھالەتلىرىگە ئالاھىدە ئېتىبار بەرگەن ھالدا، ئۇنى ئۆز ئىجادىيىتىدە ئەكس ئەتتۈرمەكتە.

ئوتتۇرا دېھقان توغرىسىدا بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز خېلى جىق ئوبرازغا ئىگە. بولۇپمۇ ھاشىم ئاخۇننىڭ («توي») ئوبرازى ئارقىلىق بىز ئوتتۇرا دېھقاننىڭ يەككە ئىگىلىكتىن قول ئۈزۈشتىكى ناھايىتى مۇھىم جەريانىنى كۆرىمىز. ئۇ، قەدىر ئەھۋال ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگە، دېھقانچىلىق تەجرىبىسىمۇ بار، ئىشچان ئادەم. ئۇنىڭ ئۈچۈن "يەر ئالتۇن قوزۇق"، كوللېكتىپ ئىشلەپچىقىرىش دېگەن قانداقتۇر بىر سىرلىق، يات نەرسە. بولۇپمۇ ئۇنىڭدا ھوسۇلنى قانداق تەقسىم قىلىدىغانلىقى تېخىمۇ ئەندىشىلىك. يېڭىلىقتىن چۆچۈيدىغان، سىنىپىي ئېڭى ئۆسۈپ يېتىلمىگەن بۇ ئادەمنىڭ ئۆملۈشۈشىنىڭ پەزىلىتىنى چۈشىنىشىگە توسقۇن بولۇۋاتقان شارائىتمۇ بار. ئۇ بولسىمۇ باي دېھقان تۇردىنىڭ ئازدۇرۇشى. لېكىن ھەقىقەت دېگەن ھەممىدىن ئۈستۈن. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قۇرۇلغان كوپېراتىپ ئىگىلىكى يەككە ئىگىلىكتىن ھەر جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكىنى جارى قىلىپ

دىكى مەتىنيازنىڭ ھۇرۇنلۇقتىن تىرىشچانلىققا ئۆزگىرىش جەريانى، «قىزىل بايراق»تىكى قادىرنىڭ قۇۋ، مۇغەمبەرلىكتىن ئەستايىدىل تىرىشىپ ئىشلەشكە ئۆتۈش جەريانى ۋە باشقىلاردا كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ تەربىيىۋى رولى خېلى ياخشى ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

يارغۇچى زۇنۇن قادىرنىڭ مەتىنياز ئوبرازىنى يارىتىشتىكى ئەمگىكىگە نەزەر سالغىنىمىزدا، ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئەسەرلىرىنىڭ ئايرىم ئوبرازلىرىنىمۇ ئەسلىگىمىز كېلىدۇ. ئۇنىڭ فېئوداللىق تۈزۈم ھۆكۈمرانلىق قىلىپ تۇرغان بۇرۇنقى يېزىلىرىمىزنىڭ ئاجايىپ ئېچىنىشلىق كارتىنىسىنى كۆرسەتكەن «ماغدۇركەتكەندە» ھېكايىسى-دىكى نامرات دېھقانلارنىڭ تەقدىرى باشقىچە ئىدى. ئۇنىڭدىكى باقى ئەسلىدە بەك ئىشچان ئادەم بولغان؛ لېكىن فېئوداللىق تۈزۈم ئۇنى خاراب قىلىۋەتتى. ئۇنىڭ تەقدىرى ئازادلىقتىن بۇرۇنقى ئەمگەكچى دېھقانلار ئاممىسىنىڭ ئۇزاق يىللىق قايغۇلۇق تارىخى سەرگۈزەشتىسىنى كۆز ئالدىمىزدا گەۋدىلەندۈرىدۇ. لېكىن «چېنىقىش»تا ئادەم تەقدىرىگە كاپالەت يوق بولغان كونا ئىجتىمائىي تۈزۈمدە بوشىشىپ، كېرەكتىن چىقىپ كەتكەن مەتىنياز بۈگۈنكى يېزىلار-دىكى يېڭى مۇناسىۋەتنىڭ تەسىرىدە باشقىچە ئىستىقبالغا ئېرىشتى — ئۆز كەسپىنىڭ تۇراقسىزلىقى، بوشاڭلىقى بىلەن كېرەكتىن چىققان بۇ ئادەمنى يېزىدىكى ھەمكارلىشىش-كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتى رەسمىي ئادەم قاتارىغا قوشتى. ئۇ ئەمدى جەمئىيەتنىڭ ھاجەتلىك بىر ئەزاسى بولۇپ قالدى. ئوقۇغۇچى ئاپتورنىڭ ئىككى دەۋرگە مەنسۇپ بۇ ئىككى ئەسىرى ئارقىلىق شۇنداق خۇلاسىگە كېلىدۇ: كونا ئىجتىمائىي تۈزۈم ئادەمنى كېرەكتىن چىقىرىدۇ، بۈگۈنكى دەۋرىمىز بۇزۇلغاننى تۈزەيدۇ. زۇنۇن قادىرنىڭ بۇ ئىككى ئەسىرى ئىككى

ئۇنىڭ قالاق كىشىلەرگە نىسبەتەن ئۆتكۈزىدىغان مەلۇم ئىدىيىۋى تەربىيىۋى رولىنىمۇ بىرقەدەر كۆرسىتىشكە تىرىشقان.

ئىككىلىنىپ قالغان دېھقانلارنىڭ (ئاساسەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ كوللېكتىپلىششقا قاراپ ئۆزگىرىشىنىڭ دەسلەپكى ھەل قىلغۇچ تۈگۈنى ئۇلارنىڭ ئۆز ئىقرارى بويىچە ئېيتقاندا "يالغۇز ئاتنىڭ چېڭى چىقماس، چېڭى چىقسا دېگى چىقماس" دېگەن مۇھىم نۇقتىنى چۈشىنىش بولدى. ھاشىم ئاخۇن مۇشۇ چۈشەنچىگە كېلىش ئالدىدا ئالدى بىلەن كوپېراتىپچىكلەرنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن مول ھوسۇل ئالغانلىقىنى كۆردى. ئومۇمەن ئۇلارنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى ھېس قىلدى-دە، ئىختىيارسىز "بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ئۇلارنىڭ چۇمۇچمۇ ياغ، قازىنىمۇ ياغ" دەۋەتتى. ئاخىرى ئۇ، ئۆز پۇشايمانلىرىنى ھەسرەت بىلەن خەلقنىڭ ئالدىدا تۆكتى. بۇ پۇشايمان-ھەسرەتلەر ئاخىرى دەرۋىش ئاخۇننىڭمۇ يۈرىكىنى ئەزدى. ئۇنىڭ خامان قىزىنىڭ سۆزىدىن كېيىن "راست ئېيتىسەڭ قىزىم، بىز ھەقىقەتەن كەم ئويلىغان ئىدۇق" دېگەن گەپلىرىدە يەككە ئىگىلىكنىڭ ئاجىزلىقلىرىغا ئىقرار بولغان، كوپېراتسىيىنىڭ ئەۋزەللىكىگە قايىل بولغان كۈچلۈك ھاياجان بار.

يېزا ئىگىلىكنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش جەريانىدا ئەمگەك ۋە تۇرمۇشتا يېڭى مۇناسىۋەتلەر (سوتسىيالىستىك مۇناسىۋەتلەر) ئۆسمەكتە. كوللېكتىپلىق ئادەملەر ئېڭىدا ئەمگەككە قارىتا بولغان توغرا تونۇشنىڭ يۈكسىلىشىگە چوڭ تەسىر بەرمەكتە. كوللېكتىپ ئەمگەكتە سەمىمىي دوستانە ھەمكارلىق ئۆسمەكتە. شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزدا بۇ مۇناسىۋەتنىڭ ياخشى ئىپادىلىرى ۋۇجۇدقا كېلىشكە باشلىدى. يازغۇچى زۇنۇن قادىرنىڭ «چېنىقىش» دېگەن ھېكايىسى

كۆچ بەردى. شائىر ۋە يازغۇچىلىرىمىز پارتىيىمىزنىڭ بۇ مۇھىم قارارىغا ئاۋاز قوشۇپ، يېڭى - يېڭى ئىجادىيەتلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشكە تىرىشتى. ت. ئالماسنىڭ «بىزنىڭ ماياك»، ر. قاسىمۇۋنىڭ «كۆلۈمگە»، ت. ئىلىيېۋنىڭ «شۇنداق قىزنىمىز كۆرەشنى ئەمدى» دېگەن شېئىرلىرى ۋە باشقىلار ئەنە شۇ مۇھىم ۋەزىپىلەرگە بېغىشلانغان دەسلەپكى ئەسەرلەردۇر.

پارتىيىمىز ئوتتۇرىغا قويغان ۋەزىپىلەر بىلەن ماسلىشىش ئەدەبىياتىمىزنىڭ تېماتىكا جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى شەكىللەندۈرۈش بىلەن بىللە، ئۇنىڭ مەزمۇن جەھەتتىمۇ خېلى كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر بارلىققا كەلدى. يازغۇچى، شائىرلىرىمىزنىڭ ئەمەلىي ھاياتقا كىرىشلىرى، ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي، نەزەرىيىۋى سەۋىيىسىنى، بەدىئىي ماھارىتىنى ئۆستۈرۈشكە ئىنتىلىشلىرى ئۇلارنىڭ ھاياتىي رېئاللىق بىلەن تەسۋىرلەش، ئىجادىيىتىنىڭ ئىدىيىۋىلىكىنى كۈچەيتىش، بەدىئىلىكىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە ياخشى ئاساس سېلىپ بەرمەكتە.

بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ جەڭگىۋار تېمىسى بولغان يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىگە بېغىشلانغان ئىجادىيىتىمىزنىڭ قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى ھەققىدە سۆزلىگىنىمىزدە، ئۇنىڭ يېتىشسىزلىكلىرى توغرىسىدىمۇ توختالماي مۇمكىن ئەمەس.

بۇ يېتىشسىزلىكلەر ئالدى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزنىڭ بۇ تېمىدىكى (يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىدىكى) ھايات تەرەققىياتلىرىدىن ئارقىدا قېلىۋاتقانلىقىدا كۆرۈنىدۇ. ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتى ئاپتونوم رايونىمىزدا خېلىدىن بېرى باشلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئەدەبىياتىمىزنىڭ بۇ تېمىدىكى ئىجادىي پائالىيىتى خېلى كېچىكىپ باشلاندى. ئەمدىلىكتە

ئادەمنىڭ تەقدىرى توغرىسىدىكى ئەڭ جانلىق ئەدەبىي ھۆججەت!

يازغۇچىلىرىمىز يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى كۆرسىتىش جەريانىدا ئۇنىڭ تېخنىكىنى جارى قىلىش ئوكۇشلۇق شارائىتلىرى توغرىسىدىمۇ توختىلىپ ئۆتتى. قالاق يەككە ئىگىلىك ھۆكۈم سۈرگەن يېزىدا زامانىۋى تېخنىكىدىن پايدىلىنىشنى يولغا قويۇشمۇ چوڭ ئىسلاھات. بۇ ئىسلاھات غەلىبىلىرىنىڭ دەسلەپكى ئۈلگىلىرىنى ھەمكارلىشىش - كوپېراتىپلىشىشكە ئۇيۇشقانلار ياراتتى، ئۇلار بۇ ئالاھىدىلىكى بىلەن تەبىئىي ئاپەتكە قارشى كۆرەشنى خېلى ياخشى ئۇيۇشتۇردى. يەككە ئىگىلىكتە بولسا تېخنىكىدىن تولۇق پايدىلىنىشنىڭ ئىمكانىيىتى يوق، شۇنىڭ بىلەن ئۇلاردا تەبىئىي ئاپەتكە قارشى كۆرەش قىلىشنىڭ، مول ھوسۇل ئېلىشنىڭ تەدبىرلىرىمۇ ئاجىز. يەككە دېھقانلارنىڭ مۇشۇ نۇقتىنى چۈشىنىشكە باشلىشى كوپېراتىسىيەلەشتۈرۈش ھەرىكىتىنىڭ تەرەققىياتىنى سىلجىتىشتا ئالاھىدە رول ئوينىغانلىقى توغرىسىدىمۇ يازغۇچىلىرىمىز بىرقەدەر ئىپادىلارنى بەردى.

پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى 6 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتىسىيەلەشتۈرۈش توغرىسىدىكى تارىخىي قارارى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىزدىمۇ "ئومۇمىيۈزلۈك پىلانلاش، رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش" پرىنسىپى ئاستىدا، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتىسىيەلەشتۈرۈشنىڭ كەڭ دولقۇنى باشلىنىپ كەتتى. خىزمەتتە ساقلانغان قانائەتلىنىش، يۈرەكسىزلىككە ئوخشاش ئوڭچىللىق خاھىشلارنى تۈزىتىش بىلەن، خىزمەتتىكى دادىللىق كۈچەيدى. زامانىمىزنىڭ بۇ چوڭ كۆرەش دولقۇنى ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتىسىيەلەشتۈرۈش تېمىسىدىكى ئىجادىيىتىگە يېڭى

بىر قەدەر ئىپادىلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ خاراكتېرلىرىدا ئۆزگىچىلىك، سۇنئىيلىك بەك كۆپ. دۇرۇست، بىر قىسىم يازغۇچىلىرىمىز ئۆز ئەسەرلىرىدىكى سەلبىي پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشتا خېلى مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشتى. مەسىلەن، «توي»دىكى تۇردى ئاخۇن ۋە نىيازلارنىڭ، «قىزىل بايراق»تىكى ھېزىملارنىڭ ئوبرازىدا كىشىنىڭ ئېسىدە قالغۇدەك تىپىك خاراكتېرلار بار. شۇنىڭدەك ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ ئىككىلىنىش جەريانىدىكى خاراكتېرىنى ئىپادىلىگەن ياخشى ئوبرازلارمۇ شەكىللەندى. ئەپسۇسكى، ئەمگەك، سىنىپىي كۈرەش جەريانىدا ئۆسۈۋاتقان ئالدىنقى قاتاردىكى ياشلار-نىڭ ئۈلگىلىك تىپلىرى، دېھقانلار ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان پارتىيە ۋە كوپېراتىپ تەشكىلاتچىلىرىنىڭ كىشىنى قايىل قىلغۇدەك ئوبراز-لىرى تېخى يارىتىلغىنى يوق. زۇنۇن قادىرى بىلەن ماناپ قادىرى «توي» پيېسسىدە خەيرىنىسا ئارقىلىق يېزىدا ئۆسۈۋاتقان ئاكتىپ ياشلارنىڭ ئوبرازىنى كۆرسىتىشكە بىرقەدەر كۈچ چىقارغان بولدى، لېكىن يېزىدىكى ئاكتىپ ياشلارنىڭ ئەمەلىيەتتىكى خاراكتېرلىرىغا سېلىشتۇرغاندا، خەيرىنىسا ئوبرازىمۇ سۇنئىيلىكتىن خالىي ئەمەسلىكى بايقىلىدۇ. ۋەقەلىك جەريانىدا ئالدىنقى رولغا ئىگە بولمىسىمۇ، لېكىن ئاكتىپلىقتا ئىنتىلىشى بولغان تۇخاننىڭ ئوبرازىدا خېلى تەبىئىيلىك بار. ئۇنىڭ ئەمگەكتىكى كۆڭۈللۈك، خۇش چاقچاق خاراكتېرىنى ئېچىشتا ئاپتورلار خېلى تىرىشقان. ئۇنىڭ خاراكتېرى ئوقۇغۇچى ياكى تاماشىبىننىڭ خاتىرىسىدە قالىدۇ، ئەپسۇسكى، ئۇنىڭدىنمۇ مۇھىم بولغان، ئەسەردىكى ئاساسىي ئىجابىي قەھرىمان خەيرىنىسانىڭ ئوبرازى ئادەم ئەستە ساقلاپ قالىدىغان، كىشىنىڭ زوقىنى ئىختىيارسىز تارتىپ تۇرىدىغان دەرىجىگە كۆتۈرۈلمىگەن.

بۇ ھەرىكەت چوڭ دولقۇن بىلەن قانات يېيىۋاتقاندا، يازغۇچى، شائىرلىرىمىز بۇ تېمىدا ئەدەبىياتىمىزدا چوڭ ئىجادىي دولقۇن كۆتۈرۈشكە ئۈلگۈرەلمىدى. كۆزگە كۆرۈنگەن خېلى ساندىكى شائىر، يازغۇچىلىرىمىز بۇ تېمىغا بېغىشلاپ تۈزۈكرەك بىرەر قۇر نەرسە يېزىشقا ئۈرۈنغىنى يوق. جامائەتچىلىكىمىزگە خېلى ئۈزۈندىن بېرى تونۇلۇپ كەلگەن شائىر ئەلقەم ئەختەم ۋە باشقا بىرقانچە يولداشلارنىڭ مۇشۇ ئاكتۇئال تېمىدىكى بىرەر ئەسىرىنىڭ گېزىت، ژۇرناللاردا كۆرۈنمەيۋاتقانلىقى كىشىنى بەك ئەپسۇسلاندۇرىدۇ.

بارلىققا كەلگەن ئەسەرلەرنىڭ سۈپىتىمۇ بۈگۈنكى تەرەققىيات تەلىپىگە جاۋاب بېرەلىگۈدەك دەرىجىدە ئەمەس. بولۇپمۇ كوپىراتسىيىنىڭ ئالدىنقى مەسىلىلىرىنى، يۇقىرى دەرىجىدىكى يېڭىلىقلارنى كۆرسىتىشكە ئۈلگۈرەلمەيۋاتىمىز، قىسقىسى، ئۆزىمىز يازماق بولغان ئوبىيېكتىتكى تۇرمۇش ھەقىقىتىنىڭ سۈرئىتىدىن ئارقىدا قېلىۋاتىمىز. ئەدەبىياتىمىزدىكى بۇ يېتىشسىزلىكنىڭ ئاساسىي سەۋەبى يازغۇچى، شائىرلىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىنى، كۈرەشنى تەرەققىياتنىڭ يۇقىرى بالدىقىدا تۇرۇپ ئۆگەنمىگەنلىكىدە، بۇ ھال ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزنىڭ رولىنى پاسسىپلىققا چۈشۈرىدۇ. لېكىن بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئىنقىلابىيلىقى يازغۇچى، شائىرلىرىمىزنى تەرەققىياتنىڭ كەينىدە ئەمەس، ئالدىدا تۇرۇشنى تاپىلايدۇ، جامائەتچىلىكىمىزمۇ تەرەققىياتنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ يېزىلغان ئەسەرلەرنى تىلەيدۇ.

يېزىدا كېتىۋاتقان كوپىراتسىيىلىشىش ھەرىكىتى جەريانىدا يېتىشىپ چىققان يېڭى ئادەملەرنىڭ ئوبرازىنى يارىتىش مەسىلىسى بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزنىڭ كۆز ئالدىدىكى كۈندىلىك ۋەزىپىلەر قاتارىغا قويۇلماقتا. يېڭى ئادەملەر ئوبرازى بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزدا

مىزدا بۇ ھەقتىكى تونۇشنىڭ مۇجمەللىكىدىن كېلىپ چىققان، خېلى جىق ئەسەرلەر ئۇچۇن خاراكتېرلىك بولغان بۇ بىر تەرەپلىمە قۇۋۋەتلەش سوتسىيالىزم كۇرىشىگە بېغىشلانغان ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىز ئۇچۇن چوڭ نۇقساندۇر.

ئەسەرلىرىمىزدىكى باي دېھقان توغرىسىدىكى ئىپادىلەرمۇ كىشىنى ھەيرانلىقتا سالىدۇ. بىرقانچە ئەسەرلەردە كوپېراتسىيە قۇرۇلۇشىغا بۇزغۇنچىلىق سالغۇچى باي دېھقانلارنىڭ ھەرىكىتى ۋە ئۇنىڭ مەغلۇبىيىتى تەسۋىرلەندى. باي دېھقان بۇزغۇنچىلىقى ئەسەرلىرىمىزدە كۆپرەك ئۇنىڭ تۇرلۇك پىتنە ۋە ھىيلىلەر بىلەن ئايرىم يەككە دېھقانلارنىڭ كوپېراتىپقا كىرىشىگە توسقۇنلۇق قىلىشلىرى ئارقىلىق ئىپادىلەنمەكتە. شۇنىڭدەك بۇ پىتنىگە ئىشىنىپ، ھىيلىلەرگە ئالدىنىپ قالغان يەككە دېھقانلارغا ئاخىرى كوپېراتىپ ئۆز ئەۋزەللىكى بىلەن ياخشى تەسىر ئۆتكۇزۇپ، ئۇلارنى كوپېراتسىيىلىشىشكە جەلپ قىلىدۇ. بىراق يەككە دېھقانلارنى ئازدۇرۇپ يۇرگەن باي دېھقانلارنىڭ نېمە ئۇچۇن شۇنداق پىتنە تارقاتقانلىقىنىڭ، ھىيلىگەرلىك قىلىپ ئالدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى توغرىسىدا ئېنىق جانلىق ئىپادە يوق. بەزى ئاپتورلىرىمىز ئۇلارغا باي دېھقان دېگەن نامنى بېرىش بىلەنلا، باي دېھقاننىڭ ئوبرازىنى كۆرسىتىش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلغاندەك ھېس قىلسا كېرەك.

كوپېراتسىيە توغرىسىدا يېزىلغان شۇنچە ئەسەرلەر ئىچىدە كوپېراتىپنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى، جۇملىدىن باشقۇرۇش خىزمىتىدىكى كامچىلىقلار ھەققىدە ھېچ گەپ قىلىنمىدى دېسەكمۇ بولىدۇ. كوپېراتىپنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئالاھىدە ياخشىلىقلار بولغاندەك، يېتىشسىزلىكلەرمۇ مەۋجۇت ئىكەنلىكى، ئۇنى تۇزىتىش كېرەكلىكى

مۇنداق ئەھۋاللار باشقا ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرىدە تېخىمۇ كۆپ.

كوپىراتسىيىنىڭ ئەۋزەللىكىنى شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇنىڭ يەككە دېھقانلارغا (بولۇپمۇ ئوتتۇرا دېھقانلارغا) ئۆتكۈزگەن ئىجابىي تەسىرىنى كۆرسىتىشتە ئاپتورلىرىمىز بەك ئاسان يولغا چۈشۈۋالدى. ئەسەرلەردە كوپىراتىپنىڭ ئەۋزەللىكىنى كۆرسىتىشتە ئۇنىڭ مول ھوسۇل ئالغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان ستاتىستىك مەلۇماتلارنى جاكارلاش بىلەنلا مەسىلىنى ھەل قىلماقتا، شۇنىڭدەك كوپىراتسىيىنىڭ مول ھوسۇل ئېلىشتىن باشقا ئالاھىدىلىكلىرىدىن — كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ ئادەملەر ئېڭىغا سىڭدۈرۈۋاتقان ۋە يەكك دېھقانلارغا تەسىر قىلىۋاتقان ئومۇمنىڭ مەنپەئەتىگە كۆيۈنۈش، سەمىمىي دوستانىلىقتا ئوخشاش سوتسىيالىستىك ئىدىيىنىڭ رولىدىن چەتلەپ كېتىۋاتماقتا. كۆپلىگەن ئاپتورلىرىمىز يەككە دېھقانلارنىڭ (ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭلا ئەمەس، بەلكى كەمبەغەل دېھقانلارنىڭمۇ) كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ ئەۋزەللىكىنى، ئۇنىڭ ماددىي جەھەتتىكى — مول ھوسۇل ئالىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ھەقىقەتنى كۆرۈپ كوپىرا-تىپقا كىرىدىغانلىقىنىلا يېزىپ، كوپىراتىپنىڭ ئادەملەر ئېڭىدىكى كونا ئىدىيىنىڭ — كاپىتالىستىك ئىنتىلىشنىڭ ئورنىغا يېڭى، سوتسىيالىستىك ئىدىيىنى سىڭدۈرۈش (ئۆز شەخسىي مەنپەئەتىگە ئەمەس، بەلكى ئومۇمنىڭ پاراۋانلىقىغا كۆيۈنۈش ئىدىيىسىنى) رولىنى ئۇنتۇپ قالدى. كوپىراتىپنىڭ ئەۋزەللىكىنى مۇنداق بىر تەرەپلىمىلىك ئىپادىلەش ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋى سۈپىتىنى ئاجىزلاشتۇرۇشى ۋە يوققا چىقىرىشى مۇمكىن. كوپىراتسىيىنىڭ مەقسىتى مول ھوسۇل ئېلىشنى بىر تەرەپلىمە قۇۋۋەتلەش ئەمەس، بەلكى ئۇ كىشىلەر ئېڭىدا سوتسىيا-لىستىك ئىدىيىنىڭ تۇغۇلۇشنى، ئۆسۈشنىمۇ تەمىنلەيدۇ. ئاپتورلىرى

كىتى جەريانىدا مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسىلا بىر-بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل سۈژېت لىنىيىسىدە ماگىدىغان ۋەقەلىكتىن ئىبارەت بولمىسا كېرەك. بۇنداق بولۇشى ئالدى بىلەن بۇ مەسىلىلەر ئەدەبىياتىمىز ئۈچۈن يېڭى تېما بولغانلىقىدىن، شۇنىڭدەك ئاپتورلىرىمىز تۇرمۇش ھەققىتىنى، ئۇنىڭ ئەتراپلىق شارائىتلىرىنى بىر-بىرىگە ئوخشايدىغان كۆرۈنۈشلىرىنى ئۆگىنىش ئارقىلىق كوپىراتسىيە ھەرىكىتى جەريانىدىكى دەسلەپكى ئومۇمىيۈزلۈك ئەھۋالىنىلا بىلىش بىلەن چەكلىنىپ قالغانلىقىدىندۇر.

قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازىنى گەۋدىلەندۇرۇشتە ئۇنىڭ ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرىنى ئېچىپ كۆرسىتىشنىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە چۈشەنچە بېرىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئانچە زۆرۈرىيىتى يوق. بۇ ئەدەبىياتتىكى مۇقىملاشقان قانۇندۇر. ئەپسۇسكى، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئەسەرلەردە بارلىق پېرسوناژلارنىڭلا ئەمەس، بەلكى ناھايىتى مۇھىم بولغان ئاساسىي قەھرىمانلارنىڭ ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرىمۇ ئوچۇق ئەمەس. پەقەت زۇنۇن قادىرىنىڭ «چېنىقىش»تىكى مەتنىيازنىڭ ئوبرازىنى نەزەرگە ئالمىغاندا، باشقا ئەسەرلەردىكى باشقا قەھرىمانلارنى ئۆزىگە خاس بولغان ئالاھىدە خاراكتېر بىلەن ئاجرىتىپ ئېلىش خېلى قىيىن.

كوپىراتسىيىلىشىش، ھەمكارلىشىش، ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇشقا ۋە مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئىشچى-دېھقانلار ئىتتىپاقىنى كۈيلەشكە بېغىشلانغان شېئىرلىرىمىزدا تەقلىدچىلىك خېلى كۈچلۈكتۇر. بۇ ھەقتىكى شېئىرلارنىڭ كۆپىدە ئېتىزدا ئىشلەپ يۈرگەن بىر قىزنىڭ بولۇشى، ئۇنىڭ ناخشا ئېيتىپ تۇرۇشى، يىراقتىن كەتمەن كۆتۈرۈپ بىر يىگىتنىڭ كېلىشى بىلەن ئىككىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇش

ئەمەلىي ھەقىقەت، بۇ يېتىشسىزلىكلەر كوپېراتىپنىڭ ئىچكى خىزمەت
لىرىگىلا ئەمەس، بەلكى سىرتتىكى يەككە دېھقانلار ئىچىدىكى كوپېر
تىپقا قارىتا تونۇشنىڭ ئۆسۈشىگىمۇ دەخلى قىلىپ كەلدى. بۇ ھا
كوپېراتىپلارنى رەتلەش خىزمىتىدە ئالاھىدە بايقالغان ئېچىنىشلى
پاكىت. لېكىن ھېچبىر ئەسەر بۇ توغرۇلۇق ئېغىز ئاچمىدى. بىزنىڭ
يازغۇچى، شائىرلىرىمىز كوپېراتسىيە خىزمىتىنىڭ ئۇلۇغ ئەھمىيىتىنى
ئۇنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى تەسۋىرلەيدىكەن، ئۇنىڭ ئىچكى
تاشقى جەھەتتىكى قارىمۇقارشىلىقلاردىن خالىي بولمىغان كۆرەش
شارائىتلىرىگە باراۋەر نەزەر سېلىش كېرەك. شۇنىڭدەك كوپېرات
كادىرلىرىنىمۇ تەربىيىلەشنى ئۆز ئىجادىيىتىنىڭ مۇھىم نۇقتى
قىلىشى كېرەك.
يۇقىرىدىكى ئەسەرلەرنىڭ سۇژېت تۈزۈلۈشىدىكى سېخېماتىز
ۋە تەقلىدچىلىك ئاجىزلىقلىرى ئۈستىدە گەپ ئېچىش بىر ھېساب
ئەتتىكەنرەك تۇرسىمۇ، لېكىن بۇ ئاجىزلىققا مەنسۇپ بولغا
مۇھىم نۇقتىلار ھەققىدە ئومۇمىيۈزلۈك پىكىر يۈرگۈزۈش ئورۇنس
بولمىسا كېرەك. ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا مەلۇم بولغان «توي» پيېسىس
بىلەن «قىزىل بايراق» ھېكايىسىنىڭ سۇژېت قۇرۇلۇشىدا خېل
ئوخشاشلىق بار. بۇ ئوخشاشلىق ئۈچۈن ئايرىم ئاپتورلارنى
تەقلىدچىلىك ئەيىبى بىلەن كايىش ئانچە توغرا بولماس، چۈنك
بۇ ئەسەرلەر ھەممىسى بىرۋاقىتنىڭ ئىچىدە بارلىققا كەلدى
شۇنىڭدەك ئەرشىدىن تاتلىقنىڭ «توغرى يول»، «پۇشايمان»، «سادى
بابكا» ھېكايىلىرىدە ھەل قىلىنغان مەسىلەرنىڭ ۋەقەلىكىدى
ئوخشاشلىق يوق ئەمەس. مۇنداق بولۇشى بۇ ئەسەرلەردە قويۇلغا
مەسىلىنىڭ خاراكتېرىدە ئوخشاشلىق بار. لېكىن كوپېراتسىيە ھەر

خەلق قوشاقچىسى ئايۇپ سامساقنىڭ) بۇ تېمىدىكى قوشاقلىرىدىن باشقا، كۆپ ساندىكى شائىرلىرىمىز بۇ ھەقتە تۈزۈكرەك بىرەر ئەسەر ياراتمىدى. بەزى شائىرلار ئۆزىنىڭ بۇ جەھەتتىكى پائالىيەتسىزلىكىنى ئاقلاش ئۈچۈن "كوپىراتسىيە توغرىسىدا ھېكايە يېزىشقا قارىغاندا شېئىر يېزىش قىيىن ئىكەن" دېيىشىدۇ. بۇ ئانچە ئويلاپ قىلىنمىغان سۆز. پروزىغا ماتېرىيال بەرگەن سوتسىيالىزم ئۈچۈن قىلىنىۋاتقان بۇ كۆرەشنىڭ ئاجايىپ باي پاكىتلىرى، ئەجەبا، پوئېزىيە ئۈچۈن ئىلھام بولالمامدۇ؟ پوئېزىيىمىزدىكى بۇ پاسسىپلىقنى تۈگىتىش ئۈچۈن شائىرلىرىمىز ئۆز ئىجادىي پائالىيىتىنى ھەممە تېما ئۈستىدە، بولۇپمۇ ناھايىتى مۇھىم ۋە مەركىزىي ۋەزىپە بولغان يېزا ئىگىلىكىنى كوپىراتسىيىلەشتۈرۈش تېمىسى ئۈستىدە كۈچلۈك جارى قىلىشى كېرەك.

ئالدىمىزدا يېزا ئىگىلىكىنى كوپىراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىنىڭ ئاجايىپ چوڭ دولقۇنى يامرىماقتا. بۇ چوڭ دولقۇن، شۈبھىسىزكى ئەدەبىياتىمىزنىڭ ناھايىتى چوڭ ئىجادىي مەنبەسىدۇر، شۇنداق بولغىنى ئۈچۈنمۇ بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز ئۈچۈن چوڭ مۇۋەپپەقىيەت بولۇپ ھېسابلانغۇسى ئەسەرلەر دەسلەپكى قەدەمدە مۇشۇ تېما ئۈستىدە بارلىققا كېلىشىمۇ شۈبھىسىز. چوڭ دولقۇن قاينىمىدا ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزدە چوڭ دولقۇن باشلاش يازغۇچى، شائىرلىرىمىزنىڭ كۆز ئالدىدىكى ناھايىتى جىددىي ۋەزىپىسىدۇر.

1956 - يىل 1 - ئاي.

توغرىسىدا پاراگىلىشىپ كېتىشلىرى، ئوخشاشلا ناھايىتى كۆپ تەكرا
لاندى. شۇنىڭدەك ئىشچى ـ دېھقانلار ئىتتىپاقىنى كۆيلەش ئۇچۇ
دېھقان قىزنىڭ زاۋۇتتىكى ئىشچىغا كۆزلۈككە مول ھوسۇل ئېلىپ
زاۋۇتقا تونۇلاپ پاختا بېرىش توغرىسىدىكى خېتى ياكى ئىشچى
دېھقان قىزىغا يېزىغا تراكتور ئەۋەتىش توغرىسىدىكى خېتىدىن باش
گەپ يوق. مۇنداق خاراكتېردىكى ئەسەرلەرنىڭ دەسلەپتە بىر ياك
ئىككىسى مەيدانغا كەلگەندە ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئۇچۇن ئۇ يېڭىلى
بولۇپ تۇيۇلسىمۇ، لېكىن بۇ گەپنىڭ تەكرارلىنىۋېرىشى بارغانسېرى
ھەممىسىنىڭ قىممىتىنى يۇيۇپ تاشلىدى. باشقا تېمىدىكى ئەسەرلەر
مىزدىكىگە ئوخشاش كوپېراتسىيىلىشىش ۋە ھەمكارلىشىش توغرى
دىكى ئەسەرلىرىمىزدە جۈملىدىن پوئېزىيىمىزدىمۇ يېڭى ـ يېڭ
ئورىگىنال پىكىر كەم. شۇ سەۋەبتىن مۇشتىرىلار ئىچىدىكى ئەدەبى
ئەسەرلىرىمىزگە قارىتا ئېيتقان "يەنە ئوقۇسا، يەنە شۇ، ھەممى
بىر گەپ" دېگەن رەنجىشلەرگە ئەدەبىيات سېپىمىز قۇلاق يۇپۇرۇ
تۇرالمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن، شائىر، يازغۇچىلىرىمىز تۇرمۇشنىڭ ھە
تەرەپلىمىلىك كارتىنىلىرىنى، يېڭى ـ يېڭى ئوبرازلارنى، يېڭى ـ يېڭ
پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇش ئۈچۈن تىرىشىشلىرى لازىم بولىدۇ.
يۇقىرىدا ئېيتىلغانلار بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى
كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش ھەرىكىتىگە بېغىشلىغان ئىجادىيەتلىرىدىكى
يۇتۇق ۋە كەمچىلىكلىرىنىڭ ھەممىسى بولالمىسىمۇ، لېكىن خېلى مۇھى
قىسمىدۇر. بۇ ھەقتە يېزىلغان ئەسەرلەرنىڭ كۆپچىلىكى پروز
ئەسەرلىرى بولغىنى ئۈچۈن گەپنىمۇ ئاساسەن شۇ توغرىدا قىلدۇق
ئەپسۇسكى، بۇ تېما ئۈستىدە پوئېزىيىمىز تېخى كۆزگە كۆرۈنگۈدەك
بىرنەرسە بەرگىنى يوق. ئايرىم خەلق قوشاقچىلىرىنىڭ (جۈملىدىن

خىيالغا، شەكىل ۋە مەزمۇننا مەيداننى كەڭ ئېچىپ" (ۋ. ئى. لېنىن) بەردى.

جەمئىيەتتىكى قارىمۇقارشىلىقلارنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئۈچۈن، بۇ قارىمۇقارشى كۈچلەرنىڭ تەقدىرىگە ماتېرىيالىستىك ئىلمىي نۇقتىدىن قاراش، يەنى ئۆمرى ئاخىرلىشىپ، تەرەققىياتقا پۈتلاش بولۇۋاتقان سەلبىي كۈچلەرنىڭ تۇغۇلۇپ، ئۆسۈپ كېلىۋاتقان ئىجابىي كۈچلەرگە ئورۇن بوشىتىپ بېرىشى مۇقەررەرلىكىنى، شۇنىڭدەك بۇ باشتىن ئاخىر كۈرەشلەر جەريانى ئىكەنلىكىنى خالىسلىق بىلەن تەسەۋۋۇر قىلىش بىزنىڭ يازغۇچى، شائىرلىرىمىزنىڭ ئەسەرلىرىدىكى ھەقىقەتنى ئۆلچەيدىغان ئۇلۇغ مىزان ئىكەنلىكىدە شەك يوق. پارتىيىمىز بۇ ھەقىقەتنى جارى قىلىش توغرىسىدا بىزنىڭ ئەدەبىيات سېپىمىزگە ئىزچىل تەربىيە بېرىپ كەلمەكتە. يازغۇچىلىرىمىزمۇ بۇنى ئۆز ۋۇجۇدىغا سىڭدۈرۈپ بارماقتا.

ئازادلىقتىن كېيىن تۇغۇلغان يېڭى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تېما، مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىنمۇ كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە بېيىپ كېلىۋاتىدۇ. يازغۇچىلىرىمىز يېڭى زامانىمىزنىڭ ئۇلۇغ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى، بۇ مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈش كۈرىشىنىڭ ھەربىر سېپىدىكى قەھرىمانلىقلارنى، كۈرەش جەريانىدا چېنىقىپ، تەرەققىياتقا ھەسسە قوشۇۋاتقان يېڭى ئادەملەرنى، تېگىشلىك ئۇلۇغ ئارزۇلىرىنى، غەلىبىلىرىمىزنىڭ تەشكىلاتچىسى شانلىق پارتىيىمىزگە بولغان مۇھەببەت ۋە مىننەتدارلىقنى ئەكس ئەتتۈرۈپ كەلمەكتە. زامانىمىز بەخش ئەتكەن بۇ يېڭى تېما ۋە مەزمۇنلارنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە يازغۇچى، شائىرلىرىمىز بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ تۈرلۈك ژانىر ۋە شەكىللىرىنى جارى قىلىشقا تىرىشتى.

بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بىر نەزەر

ئازادلىق بىلەن تەڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ●
مىللەت خەلقىنىڭ ھاياتىدا يېڭى دەۋر ئېچىلدى. شانلىق كومـ
نىستىك پارتىيىمىز يېتەكچىلىك قىلغان ئۇلۇغ ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىـ
بىلەن ئەمگەكچى خەلق ئاممىسىنىڭ ئازاد تارىخى باشلىنىپ كەتتـ
يېڭى ماددىي شارائىت خەلقىنىڭ يېڭى مەدەنىيىتىنى تۇغدۇردى
جۈملىدىن، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شەكلى مىللىي، مەزمۇنى سوتسىيـ
لىستىك ئەدەبىياتى شەكىللىنىشكە باشلىدى. ئېلىمىزدە، جۈملىدىـ
ئاپتونوم رايونىمىزدا يەتتە يىلدىن بۇيان، ئېلىپ بېرىلغا
سىياسىي، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنـ
قۇرۇلۇشلار، بولۇپمۇ سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ۋە سوتسىيالىستىـ
قۇرۇلۇشلارنىڭ تارىخىي غەلىبىلىرى بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزنىـ
تەرەققىياتىغا يېڭى - يېڭى ئوڭۇشلۇق شارائىتلار ياراتماقتـ
پارتىيىمىز ئەدەبىياتنىڭ رولىنى توغرا باھالاپ، ئۇنىڭ نىشان ھـ
ۋەزىپىلىرىنى ناھايىتى ئوچۇق كۆرسىتىپ بەردى. پارتىيىـ
ئەدەبىيات قوشۇنىمىزغا ئالدى بىلەن ئىنقىلابىي ئىدىيىـ
سىڭدۈرۈشنىڭ، كەڭ ئەمگەكچىلەر ئاممىسى ئۈچۈن سادىقلىق بىلە
ئىشلەش ئىرادىسىنى تىكلەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئۆگەتتى، ئەمەلىيە
ئەدەبىياتنىڭ پارتىيىلىككە سادىق بولۇشىنى تاپىلاش بىلەن بىلـ
ئىجادىيەتتىكى "شەخسىي تەشەببۇسقا، شەخسىي قابىلىيەتكە، پىكىر

ئىجادىي يۈكسىلىشتىن دېرەك بەرمەكتە. پارتىيىمىز تەرىپىدىن يېقىندا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئەدەبىيات - سەنئەت ۋە پەننىڭ يېڭى نىشانى ("بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس-بەستە سايراش") بىزنىڭ يازغۇچى، شائىرلىرىمىز ئالدىدا ئىجادىيەتنىڭ يەنىمۇ كەڭ ئىمكانىيىتىنى ئاچتى. شائىر، يازغۇچىلىرىمىز ئۆز ئىجادىيىتىنىڭ دىققەت مەركىزىنى خەلقىمىزنىڭ ئۇلۇغ كۈرەش مەنپەئەتلىرى بىلەن باغلاپ، ئىشچى، دېھقان، ئەسكەر ۋە زىيالىيلاردىن ئىبارەت ئەمگەكچى خەلقلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئىجادىي ئىشقا قىزغىنلىق بىلەن كىرىشمەكتە.

يازغۇچى ۋە دراماتۇرگ زۇنۇن قادىرىنىڭ ئازادلىقتىن كېيىن يازغان «توي» پيېسىسى بىلەن «چېنىقىش» ھېكايىسى جامائەتچىلىكىمىزنىڭ چوڭ قىزىقىشىنى جەلپ قىلدى. يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىگە بېغىشلانغان «توي»دا يېزىدىكى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كۈرىشىنىڭ مۇھىم جەريانلىرى ئۆزىنىڭ بىرقەدەر بەدىئىي ئوبرازىنى تاپتى. ئاپتور بۇنىڭدا ئوتتۇرا دېھقان ئىگىلىكىنىڭ خاراكتېرىنى، ئۇنىڭ كوللېكتىپ ئىگىلىككە ئايلىنىش جەريانىنى، شۇنىڭدەك يېزىدىكى سوتسىيالىستىك كۈرەشنىڭ ئاكتىپ جەڭچىلىرىنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشتا خېلى تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن. بۇ ئەسەر ھازىر تىياتىرلىرىمىز ئۈچۈن خېلى مۇھىم زامانىۋى نومۇرلاردىن بىرسى بولۇپ قالدى. بۇ يىل بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك دراما، تىياتىرلار كۆرىكىدە بۇ پيېسىنى ئىجرا قىلغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت ئۆمىكىنىڭ دراما ئەترىتى (ھازىرقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق دراما تىياتىرى) نىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىششى دراما،

كېيىنكى ۋاقىتلاردا شەكىللىنىشكە باشلىغان پىروزا ۋە درا
تۈركىيە ساھەسىدىكى ئايرىم مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز ھازىرقى زام
ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا مەنسۇپ ئالاھىدە نەتىجىلەردۇر.
يېڭى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى يارىتىش ۋە ئۆستۈرۈش يول
يازغۇچى، شائىرلىرىمىزغا ئالدى بىلەن ئۆز ئەدەبىياتىنىڭ باي
مىللىي ئەنئەنىلىرى تايانچ بولدى. شۇنىڭدەك ئۇلار خەن
ئەدەبىياتىنى، كلاسسىك رۇس ئەدەبىياتى بىلەن سوۋېت ئەدەبىيات
ۋە جاھان ئەدەبىياتىنىڭ ئىلغار نەمۇنىلىرىنى ئىمكانىيەتىن
بارىچە ئۆگىنىپ ئۇلاردىن ناھايىتى چوڭ ئۈلگىلەر ئالماقتا. ھاز
ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى لۇشۈن بىلەن گومورونى، ماۋدۇن بىلى
لاۋشېنى، ئەي چىڭ بىلەن جاۋ شۇلىنى ئۆزلىرىنىڭ ئۇستازى دې
تونۇيدۇ ۋە ئۇلاردىن چوڭ قىزىقىش بىلەن ئۆگىنىدۇ. شۇنىڭدە
پۇشكىن بىلەن لېرمونتوۋنى چېخوۋ بىلەن تولستويىنى، گورك
بىلەن ماياكوۋسكىنى، فادېيېۋ بىلەن شولوخوۋنى، سوۋې
ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قېرىنداش مىللەت يازغۇچىلىرىدىن خەم
ئالىمجان بىلەن غاپۇر غۇلامنى، ئايبېك بىلەن ئابدۇللا قاھارنى
مۇختەر ئەۋېزوۋ بىلەن سابىت مۇقانوۋنى، مۇسرەپوۋ بىلەن موستەفى
ۋە باشقىلارنى ئۇزۇندىن بېرى تونۇيدۇ. شۈبھىسىزكى،
يازغۇچىلارنىڭ تەسىرى يېڭى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىنىش
چوڭ تەربىيىۋى رول ئوينىدى.
يېڭى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ سېپى كۈنساناپ كېڭىيىس
ئۆسۈپ بارماقتا. ئۇ، بۈگۈن بىرقەدەر ئىجادىيىتى شەكىللىن
قالغان ئاپتورلارغا ئىگە. شۇنىڭدەك بۇ سەپكە ئىزچىل قوشۇلۇۋاتق
يېڭى، ياش ئاپتورلارنىڭ پائالىيىتى كۆز ئالدىمىزدىكى چ

لىكى ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇم)، سەھنىدىن چۈشۈرۈۋەتكەن ئىدى. شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، «غۇنچەم»نىڭ بۇرۇنقى نۇسخىسىدا سىنىپىي كۈرەش تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئەمەس، بۇنىڭ سەۋەبىنى ئۆز ۋاقتىدا بۇ مەسىلىنى بۇنىڭدىن ئارتۇق ئىپادىلەپ سەھنىگە چىقىرىشقا زامانىنىڭ رايى يار بەرمەيدىغانلىقى، شۇنىڭدەك ئۇ چاغلاردا ئاپتورنىڭ سىنىپىي كۈرەش توغرىسىدىكى چۈشەنچىسى ئانچە چوڭقۇر ئەمەسلىكى بىلەن چۈشەندۈرۈش مۇمكىن. ئاپتور بۇ ئەسەرنى ئۆتكەن يىللىلا قايتىدىن تۈزەپ چىقالىدى. ئەسەرنىڭ قايتا تۈزىتىلگەن نۇسخىسى ئۆزىنىڭ مەزمۇنى ۋە بەدىئىيلىكى جەھەتتىن بۇرۇنقىسىغا قارىغاندا خېلى بېيىدى (ئاپتور ئۇنى مۇندىن كېيىنمۇ داۋاملىق تۈزىتىپ بارماقچى). شۇنداق قىلىپ كەڭ تاماشاچى ئاممىنىڭ كونا سۆيۈملۈك مۈلكى ئۆزىگە يېڭى كۈچ يىغىپ قايتىدىن سەھنىگە چىقتى.

شائىر تۇرغۇن ئالماسنىڭ بىرقانچە يىلدىن بېرى ياراتقان ئەمگەكلىرى ئۇنىڭ پائالىيىتىدىكى سىلجىشتىن دېرەك بەرمەكتە. ئۇنىڭ «قەشقەر»، «يىراقتىكى دوستلارغا سالام» «ئىككى خەت» قاتارلىق شېئىرلىرى يېڭى ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنىڭ خېلى ياخشى مەھسۇلاتلىرى قاتارىغا كىرىدۇ. دۇرۇس، ئاپتورنىڭ ئۆز ئىجادىيىتى ئۈستىدە ئىزچىل، پۇختا ئەمگەك قىلماسلىقى نەتىجىسىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ قالغان خېلى ساندىكى ئەسەرلىرىنىڭ بەك خاملىقى كىشىنى ئۆكۈنۈشكە سالىدۇ. بىراق، بۇ خام ئەسەرلەر ئارقىلىقلا ئۇنىڭ ئىجادىي تالانتىغا ھۆكۈم چىقىرىش مۇمكىن ئەمەس. تۇرغۇن ئالماس خېلى تالانتلىق شائىر. بۇ تالانت ئۇنىڭ ئايرىم سىياسىي لىرىكىلىرىدا ئوچۇق كۆرۈنىدۇ. بىراق تىل سەنئىتى خېلى تۆۋەن.

تىياتىر كوللېكتىپى ۋە دراماتۇرگ زۇنۇن قادىرنىڭ مۇۋەپپەقىيە
بولۇپلا قالماستىن، يېڭى ئەدەبىياتىمىز، جۈملىدىن درام
تۇرگىيىمىزنىڭمۇ زور ئۇتۇقى. زۇنۇن قادىرنىڭ كوللېكتىپ ئەمگە
شارائىتىنىڭ كىشىلەرنى تەربىيىلەپ چېنىقتۇرغۇچى، كىشىل
ئوتتۇرىسىدىكى دوستانە ھەمكارلىق مۇناسىۋەتلىرىنى شەك
لەندۈرگۈچى ۋە ئۆستۈرگۈچى ئەۋزەللىكلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈش
بېغىشلانغان «چېنىقىش» ھېكايىسىمۇ بۈگۈنكى شەكىللىنىش
باشلىغان پروزا ئىجادىيىتىمىزنىڭ خېلى ئوبدان نەمۇنىلىرىدى
بىرسىدۇر. ئاپتور بۇ ئەسىرىدە ئاساسىي پېرسوناژ بولغان مەتنىيازنى
ئوبرازىنى (ئۆتمۈشنىڭ مەلۇم شارائىتىدە كىچىكىدىن تارتى
بىرمۇ ئىش ياكى ھۈنەرنىڭ پېشىنى تۇتالمىغان بوشاڭ بىر ئادەمنى
كوپىراتىپ كوللېكتىپى تەسىرى ۋە ياردىمى ئارقىسىدا چېنىق
كۆڭۈللۈك تۇرمۇشقا ئېرىشىش جەريانىنى) خېلى جانلىق گەۋدىلە
دۈردى. ئاپتورنىڭ بۇ ئەسىرىدىكى ئالاھىدە بىر ئۇتۇقى تىلىنى
جانلىق ۋە ئوبرازلىقلىقى، مەتنىيازنىڭ ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرىنى
خېلى روشەن ۋە قىزىقارلىق يارىتىلغانلىقىدۇر. زۇنۇن قادىرنى
كېيىنكى ۋاقىتلاردىكى ئىجادىي خىزمىتىنىڭ يەنە بىر كۆز
كۆرۈنەرلىك پائالىيىتىنى مۇندىن 17 يىل بۇرۇن يازغان «غۇنچەم
درامىسىنى قايتىدىن ئىشلەپ چىقىشى بولدى. غۇنچەم ئازادلىقت
بۇرۇنقى دېموكراتىك ئەدەبىياتنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەمۇنىلىرىد
بىرسى بولۇپ، خەلقنىڭ چوڭ ئالقىشىغا ئىگە بولغانىدى. لېكى
ئۆتمۈشتە گومىنداڭچىلار بۇ ئەسەرنى "خەلق ئىچىگە تەپر
سالىدىغان پىتنە" دەپ (ئەمەلىيەتتە گومىنداڭچىلار بۇ ئەسەرن
سىنىپىي كۈرەش ھەقىقىتىنى گەۋدىلەندۈرگەن كۈچىدىن ئەيمەنگە

شېئىرىيىتىنىڭ قايتا جانلىنىپ، ھازىرقى ئەدەبىياتىمىزغا يېرىك - يېرىك تۆھپىلەر تەقدىم قىلىشىغا بولغان جامائەتچىلىك ئىشەنچى ھېلىمۇ مەھكەم.

پېشقەدەم شائىرلىرىمىزدىن نىم شېھىد ۋە ئىبراھىم تۇردىلارنىڭ ئىجادىيىتى ئەدەبىياتىمىزنىڭ خېلى ئۇزۇن جەريانىدىن ئۆرۈن تۇتىدۇ. نىم شېھىد ئۇيغۇر كلاسسىك پوئېزىيىسىنىڭ ئۇيدان شەكىللىرى ئارقىلىق تارىخىي تېمىلاردا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ چارەك ئەسىردىن بۇيانقى سىياسىي، ئىجتىمائىي ئەھۋالى ھەققىدە خېلى گۈزەل ئەسەرلەر ياراتتى ۋە بۈگۈنكى زامانىمىز توغرىسىدىمۇ بىرقەدەر ئەسەرلەر («داھىي ئالدىدا»، «ئالدىدا») يازدى. ئەمما شائىر بەزىدە ئۆز ئالدىغا قويغان تېمىنى باشقۇرالماي، ئۇنىڭدا قويۇلغان مەسىلىنىڭ ماھىيىتى تەلەپ قىلمايدىغان ئۇششۇقچە تەرىپچىلىككە ئۆرۈنۈپ كېتىدۇ. بۇنداق قىلىش پوئېزىيە سەنئىتىنىڭ تەلىپى بولمايلا قالماستىن، بەلكى مەزمۇننىمۇ مۇجمەللەشتۈرۈشى مۇمكىن. شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتۈش لازىمكى، نىم شېھىد ئۆزىگە تونۇش بولغان ۋەقە، ھادىسىلەر ھەققىدە (بولۇپمۇ تارىخىي تېمىلاردا) يازغىنىدا ئەركىن پىكىر يۈرگۈزۈشى ۋە يۇقىرى سەنئەتنى جارى قىلالىشى شۈبھىسىز.

جامائەتچىلىكىمىزگە خېلى ئۆتكۈر ساتىرىك تىلى بىلەن مەشھۇر بولغان ئىبراھىم تۇردىنىڭ ئىدارە ئاپپاراتلىرىمىزدىكى قۇرۇق گەپكە ھەۋەسكار رەسمىيەتچىلەر ئۈستىدىن زەردە بىلەن كۈلىدىغان «قۇرۇپ كەتسۇن قۇرۇق گەپ» دېگەنگە ئوخشاش ساتىرىك شېئىرلىرىنى پوئېزىيىمىزنىڭ بىرقەدەر كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلىرى قاتارىدا ھېسابلىماي بولمايدۇ. ئەپسۇسكى، ئاپتور كۆپ ۋاقىت

بۇ هال ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا مىسرالارنىڭ چىرايلىق، جاراڭلـ
سۆزلەر بىلەن بېزەلمىگەنلىكىدىلا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى يالـغا
رىتورىك جۈملىلەرنىڭ خېلى كەڭ ئورۇن ئېلىشىدا كۆرۈلىـد
تۇرغۇن ئالماس كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۆز تالانتىنى پروزا ساھەسىدە
سىناپ كۆردى. ئۇنىڭ يېزا ئىگىلىك كوپېراتسىيىسىگە بېغىشلانـغ
«قىزىل بايراق» ھېكايىسىنىڭ مەيدانغا چىقىشى، جامائەتچىلىكىمىز
پروزا ژانىرىدىمۇ ئۇنىڭ ئىجادىي ئىمكانىيىتى بارلىقىغا ئىشەنـ
پەيدا قىلدى. مۇندىن باشقا ئۇ ئەدەبىي تەرجىمانلىق ساھەسىدە
بىرقەدەر نەتىجىلەرگە ئىگە. قىسقىسى، ت. ئالماس ئىجادىيىتىنە
يۈكسىلىشىگە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۈستىدە پۇختا ۋە سالماقلـ
بىلەن ئىشلىشى ناھايىتى چوڭ ياردەم بېرەتتى. بىراق ئاپتور بۇ
تولۇق جارى قىلىپ كېتەلمەيۋاتىدۇ.

شائىر ئەلقەم ئەختەم جامائەتچىلىكىمىزگە ئۆزۈنىدىن بىرى —
قۇرۇلۇشى ئەپچىل، جاراڭلىق ۋە مىسرالىرى چاقىقان، ئوقۇغۇچىلا
ناھايىتى چۈشىنىشلىك ئىخچام شېئىرلىرى بىلەن تونۇش. ئۇ، ئـ
ۋىلايەت ئىنقىلابىي دەۋرىدە خېلى ياخشى پوئېتىك ئەسەر
ياراتقانىدى. لېكىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئانچە چوڭ مەھسۇلا
بېرەلمىدى. ئازادلىقتىن كېيىن ئۇنىڭ «تاڭ ئاتقاندا»، «تـ
ئاتتى» قاتارلىق بىرقەدەر ياخشى شېئىرلىرى ئوقۇغۇچىلار بىلـ
يۈز كۆرۈشتى. بىراق، بۇ جەرياندىكى ئىجادىيىتىدە يېڭى-يېڭـ
تېما، يېڭى-يېڭى پىكىرلەرنى بەك ئاز ئۇچرىتىدۇ كىشى. باشقىـ
ئېيتقاندا، ئەلقەم ئەختەمنىڭ كېيىنكى ۋاقىتلاردىكى شېئىرلىـ
يېڭى-يېڭى ھاياتىي ئوبرازلارغا كەمبەغەللىشىپ قالدى. لېكـ
ئۇنىڭ ھەممىگە يېقىملىق بولغان ئۆز ئۇسلۇبىدىكى جاراڭلـ

ئەرشىدىن تاتلىق ئۆزىنىڭ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى (ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش ئارمىيىسى)نىڭ شىنجاڭ يېرىلىرىدىكى سۇ قۇرۇلۇشلىرىغا چىقارغان غەيرىتى توغرىسىدا يازغان «ئاقسۇ دەرياسى» دېگەن شېئىرى، «قۇدۇق ئىچىدىكى يىلان» دېگەن مەسىلى، كېيىنكى ۋاقىتلاردا يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىگە بېغىشلاپ يازغان بىرقانچە ھېكايىلىرى بىلەن مەلۇم مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشتى. بىراق ئۇ، ئۆز شېئىرلىرى ۋە ھېكايىلىرى ئۈستىدە چوڭقۇر تەپەككۇر يۈرگۈزمەيدۇ. شۇنىڭدەك ھەربىر ئەسەرىنىڭ باش تەرىپىنى خېلى دۇرۇس ئىشلەپ، ئاخىرىنى بوشۇتۇۋېتىش ئۇنىڭ ئىجادىي ئىشىدىكى ئىزچىل كېلىۋاتقان نۇقسان.

پوئېزىيىمىزنىڭ ياش تالانتلىرىدىن بولغان رەخىم قاسىم، مەمەتجان سادىقلارنىڭ پائالىيىتىنى (ئۇلارنىڭ بېسىپ ئۆتكەن ئىجادىيەت جەريانىنىڭ قىسقىلىقىغا قارىماي) ئوقۇغۇچىلار خېلى قىزغىنلىق بىلەن كۆزىتىپ بارماقتا. م. سادىقنىڭ «ئانامغا»، «سالام تېرىمدىن!» شېئىرلىرى، يېقىندا يېزىلغان «ئۇلۇغ خەنزۇ خەلقىغە» دېگەن لىرىك پوئېمىسى؛ ر. قاسىمنىڭ «سېنى كۈيلەيمەن»، «توي ياسايمىز يېشىل ئورماندا»، «سېنىڭ تويۇڭغا» دېگەنگە ئوخشاش بىر قىسىم شېئىرلىرى بۇ ياش ئاپتورلارنىڭ ئۆز ئىجادىيىتىدە ئۈزلۈكسىز ئۆسۈۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بىراق، م. سادىق شېئىرلىرىدا كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان يېڭى-يېڭى ئوبرازلىق پىكىرلەر بىلەن قاتار سۆز قۇرۇلۇشىدىكى مۇرەككەپلىك، تەسۋىرلەردىكى (بولۇپمۇ مېتافورىدىكى) مەنتىقسىزلىق ئوخشاش يېتىشسىزلىكلەر مەۋجۇت. بۇ ھال م. سادىق شېئىرىنىڭ خەلق-

ئۆز ئەسرىنىڭ تىلىغا ئېتىبارسىز قارايدۇ، بىر پىكىرلى ئورۇ
كۆپ تەكرارلايدۇ. (بۇ هال ئۇنىڭ «تەنتەنە» دېگەن شېئىر
ئالاهىدە كۆزگە كۆرۈنىدۇ). ئەمما، شۇسى شۇبھىسىزكى، ئىبراھ
تۇردى ئۆزىنىڭ ئىجادىي كۈچىنى ساتىرا ساھەسىدە ئىزچىل جا
قىلسا، ئەدەبىياتىمىزنىڭ بۇ ساھەسىگە خېلى ياخشى تۆھپ
قوشالايدۇ.

تۇردى ساماساق، ئەرشىدىن تاتلىقلار كېيىنكى ۋاقىتلار
كۆپلەپ ئەمگەكلەرنى ئوقۇغۇچىلارغا ئىزچىل تەقدىم قىل
كېلىۋاتىدۇ. ت. سامساقنىڭ هازىرقى ئىجادىيىتى ئاساسەن پوئېز
ساھەسىدە كۆرۈنمەكتە. شۇنىڭدەك ئۇ، باشقا ژانىرلارغ
ئىنتىلىش ئۈستىدە.. ئۇ، زامانىمىزنىڭ يېڭى تېمىلىرىغا هازى
جاۋاب شائىر. ئۇ «دوستلۇق تەشەككۈرى»، «بەخت قۇياشىغ
دېگەن شېئىرلىرى ۋە فولكلور سۇژىتىغا ئاساسلىنىپ كوللېكتىپنىم
رولى توغرىسىدا يازغان «كېڭەش» دېگەن مەسىلى ۋە شۇنىڭ
ئوخشاش بىر قىسىم ئەسەرلىرى بىلەن ئۆسۈۋاتقان تالانت ئىگ
ئىكەنلىكىنى تونۇتتى. بىراق، ئۇ شېئىرنىڭ قائىدە ۋە شەكىللىرىگ
بەرگەن دىققەتنى سۆزلەرنى يىغىنچاق قوراشتۇرۇش، ئوبرازلى
سۆزلەر تاللاش ئۈستىدە تولۇق جارى قىلمايدۇ-دە، بەزىد
مىسرالارنى يالىڭاچ سۆزلەرنىڭ تىزمىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.
لېكىن بۇ هال ئۇنىڭ بارلىق ئىجادىيىتى ئۈچۈن بىردىنبىر
خاراكتېرلىك نۇقسان ئەمەس. ت. سامساق هازىر ئۆز تالانتىنى
كەڭ كۆلەملىك پوئېتىك ئەسەر يېزىش سىنىقىغا سېلىۋاتىدۇ. بۇ
سىناق ئۈستىدە ئۇنىڭ بارا-بارا كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر
قازىنالىشىغا ئىشەنچ بىلدۈرۈش مۇمكىن.

ئابلىمىت مەسئۇدى، ئۆمەر ئىمىن، جاپپار ئەمەت، غەنىزات غەييۇرانى، ئابدۇسالام توختى، ئەزىز نىياز، م. سەپىرى قاتارلىقلار ئەنە شۇ يېڭى كۆچلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالدۇ.

شۇنى تەكرارلاش ئورۇنسىز بولماس: بۈگۈنكى يېڭى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى يۇقىرىدىكى پېشقەدەم ۋە ياش ئاپتورلارنىڭ ئەمگىكى بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ، ئۇ مۇندىن كېيىن مۇشۇ كۈچلەر ۋە كۈنساناپ قوشۇلغۇسى يېڭى كۈچلەرنىڭ پائالىيىتى بىلەن ئۆسۈپ بارىدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتىلغانلار يېڭى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بەدىئىي ۋە غايىۋى جەھەتتىكى بارلىققا كەلتۈرگەن مەلۇم مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە ۋە ئايرىم ئاپتورلارنىڭ ئۆز ئىجادىيىتىگە باغلىق بولغان ئۇتۇق-كەمچىلىكلىرىگە مەنسۇپ. لېكىن بىز ئۆز مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز توغرىسىدا گەپ قىلىدىكەنمىز، بۇنىڭ ھېچقانداق قانائەتلىنىش كەيپىياتى بىلەن كېلىشەلمەيدىغانلىقى ئەمەلىيەتتە ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇم. بىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىز ئۈچۈن ئومۇمىي خاراكتېرلىك بولغان يېتىشسىزلىكلىرىمىزنىڭ سالمىقى يېنىك ئەمەس. بۇ يېتىشسىزلىكنى ئالدى بىلەن، ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىز جامائەتچىلىكنىڭ كۈنساناپ يۈكسىلىۋاتقان تەلىپىدىن ئارقىدا، يازغۇچى، شائىرلىرىمىز بۇ تەلەپلەرنىڭ سۈرئىتىگە ئۈلگۈرەلمەي قېلىۋاتىدۇ، دېگەن پىكىر بىلەن يەكۈنلەشكە بولىدۇ.

بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئالدىدا ھاياتنىڭ چەكسىز كۆرەشچان دولقۇنى يامراپ تۇرۇپتۇ. بىزنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ ئاجايىپ باي تارىخى، كۆرەش يولى ۋە زامانىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرى ھەققىدە ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ كۆڭلى قانائەت تاپقۇدەك بەدىئىي

چىللىق، ئامىمۋىلىق خاراكتېرىنى ئاجىزلاشتۇرماقتا. ئەكسىچە لقچىللىق، ئامىمۋىلىق خاراكتېر ر. قاسىم شېئىرلىرىدا بىرقەد ياخشى گەۋدىلەنسىمۇ (ئۇ، مىسرالارنىڭ يېنىك ۋە ئاھاڭدارلى بولۇشىغا خېلى زوق بىلەن ئىشلەيدۇ)، بىراق، ئۇنىڭدا كىشى هاياجانغا سالىدىغان چوڭقۇر پوئېتىك تەپەككۇر ئىزچىل كۆرۈنمەيد بۇ ئىككى ئاپتور توغرۇلۇق شۇنداق بىر ئومۇمىي پىكىر ئېيتى مۇمكىن: ئۇلار ئۆز ئىجادىيىتىنى خېلى ئۇستۇن غەيرەت ۋە زو بىلەن باشلىغانىدى، گەپ ئەمدى شۇنداق ئۇستۇن غەيرەت زوقنى داۋاملاشتۇرۇشتا ۋە تېخىمۇ ئۆستۈرۈشتە قالدى.

ئايرىم ئاپتورلارنىڭ پائالىيىتى توغرىسىدا سۆزلىگەندە ئابل نازىرى، كېۋىر نىياز، ئەيسا يۈسۈپ، ئابدۇۋەلى خەلپەت قاتارل بىرقەدەر پېشقەدەم يازغۇچى، شائىرلارنىڭ پائالىيىتىمۇ يېڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى شەكىللەندۈرۈشتە مەلۇ ھەسسە قوشقانلىقىنى ئېيتماي بولمايدۇ. بىراق، بۇ ئاپتورلارنى كېيىنكى ۋاقىتلاردىكى پائالىيىتى جامائەتچىلىك تەلىپىدىن ناھايىتى ئارقىدا قالماقتا. ئەمدىلىكتە بۇ ئاپتورلار ئۆز ئەدەبىي پائالىيىتىنى يېڭى زوق بىلەن داۋاملاشتۇرۇشى ھەققىدىكى ئوقۇغۇچىلار تەلىپ قۇلاق سالماي تۇرالمىسا كېرەك.

مۇشۇ بىرقانچە يىلدىن بېرى ئەدەبىياتىمىز سېپىگە يېڭى كۈ سۈپىتىدە قوشۇلۇۋاتقان ياش ئاپتورلارنىڭ ئىجادىي ئىشى ئوقۇغۇچ لارنى ئالاھىدە خۇشال قىلغۇدەك قىزغىن كەيپىيات بىلەن باشلاندى مۇنداق يېڭى كۈچلەر يىلدىن ـ يىلغا كۆپەيمەكتە. ھازىر ئۇلا نەچچە ئونلاپ سانغىلا ئىگە بولۇپ قالماي، بەدىئىي ئىجادىيىتىمىزنى سۈپىتىگىمۇ مەلۇم ئىجابىي تەسىر كۆرسەتمەكتە. يۈسۈپ ئىلياس

مسالغا كەلتۈرمەكچىمەن: يېڭى ئېگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش توغرىسىدىكى مەلۇم مۇۋەپپەقىيەتسىز ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورلىرى شۇ ئەسىرىنى ئىشلەشكە كىرىشىشتىن ئىلگىرى يېڭى ئېگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىگە دائىر ماقالە، دوكلاتلاردا ئومۇملاشتۇرۇلغان (خۇلاسە قىلىنغان) ئەھۋاللار (ئوچۇق ئېيتقاندا، ئايرىم ئوتتۇرا دېھقانلار كوپېراتىپقا كىرىشكە ئۇنىماي، كېيىن كوپېراتىپنىڭ مول ھوسۇل ئالغانلىقىنى كۆرۈپ پۇشايمان قىلغانلىقى، ئاخىرى ئۇنىڭغا قىزىقىپ قوشۇلغانلىقى، بۇ جەرياندا ئايرىم بۇزغۇنچى باي دېھقانلارنىڭ كوپېراتسىيىلىشىشكە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، ئاخىرى پاش بولغانلىقى، بۇ ئىشتا ياشلارنىڭ يەككە دېھقان ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيە ئىگىلىكىگە ئايلاندۇرۇشتا ئاكتىپ رول ئوينىغانلىقى ۋە باشقىلار توغرىسىدىكى باياناتلار) ئاساسىدا سۇژېت تۈزۈپ، ئالدىنئالا پېرسوناژلارنى تىزىملاپ، خاراكتېرلەرنى بەلگىلەپ قويۇشۇپ، بەزىلىرى شۇنىڭ بىلەنلا ھېكايە يېزىشقا كىرىشكەن، بەزىلەر سۇژېت، پېرسوناژ ۋە خاراكتېرلەرنى بەلگىلىۋالغاندىن كېيىن يېزىلارغا چىقىپ ئۆزىنىڭ سخېمىلىرىغا لايىق تاپقانلىرىنى ئىزدەپ خاتىرىلىگەن (لېكىن بۇ خاتىرىلەش جەريانىمۇ تولاراق كوپېراتىپنىڭ دوكلاتلىرى ۋە مەجلىسلىرى ۋە ئايرىم سۆھبەتلىشىشلەر ئۈستىدە بولۇپ، ھەرىكەتنىڭ جانلىق جەريانىدىكى ئۆزى قاتناشقان ۋە ئۆزى كۆرگەن نەرسىلەر ئەمەس) ۋە شۇ ئاساستا ئۆز ئەسىرىنى يېزىپ چىقىشقان. ھاياتنى مۇنداق ئۆگىنىش، مۇنداق تەتقىق قىلىش ۋە مۇنداق يېزىش ئەدەبىي ئەسەرلىرىمىزدىكى قېلىپبازلىق ۋە ئابستراكت تەسەۋۋۇرنىڭ ئاساسىي سەۋەبىدۇر. كېيىنكى ۋاقىتلاردا يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش توغرىسىدا يېزىلغان كۆپلىگەن ئەسەرلەرنىڭ بىر-

ئوبرازلارغا بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز تېخى ناھايىتى كەمبەغەل. بىزنىڭ جامائەتچىلىكىمىز ئۆزىنىڭ ئەتىكى ئىستىقبالى توغرىسىدىكى ئوبرازلارنى كۆرۈشكە، ئۇ ئارقىلىق ئۆزىگە يېڭى غەيرەت، يېڭى ئارزۇلار سىڭدۈرۈشكە قىزىقىدۇ. لېكىن بۇ ئارزۇلار ئالدىدا بىزنىڭ قەلەملىرىمىز قاشاڭلىق قىلماقتا.

يازغۇچىلىرىمىز ئۆزى ياشاپ تۇرغان ھايات قاينىمىغا چوڭقۇر چۆكمىگەچكە، ھادىسىلەرنى ئەتراپلىق تەتقىق قىلمىغاچقا، شۇنىڭدەك "ئىنسانشۇناسلىق" بولغان ئەدەبىياتنىڭ ھايات بىلەن مۇناسىۋىتىنى تولۇق جارى قىلالمىغاچقا، باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ھايات قارىمۇ-قارشىلىقلىرىنى ئىلمىي نۇقتىئىنەزەر ئاساسىدا تەتقىق قىلىشقا ۋە بەدىئىي ئەكس ئەتتۈرۈشكە ئاجىزلىق قىلىۋاتقاچقا، يۈكسەك غايىۋى، بەدىئىيلىككە ئىگە ئەسەرلەرگە بولغان تەشنالىق قاندۇرۇلمايۋاتىدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلىرىمىزدىكى بولۇپمۇ زامانىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرى، يېڭى-يېڭى ئادەملەر ۋە ئۇلارنىڭ كۈرەش پائالىيەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە بېغىشلانغان ئەسەرلەردىكى قېلىپبازلىق ۋە ئابستراكت تەسەۋۋۇرنىڭ كەڭ دەرىجىدە مەۋجۇتلۇقى بىزنىڭ بۈگۈنكى ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزنىڭ ئاجىزلىقىنى گەۋدىلەندۈرۈپ تۇرغان ئەڭ مۇھىم كەمچىلىكىمىز بولۇپ قالماقتا. مۇنداق ئەسەرلەرنىڭ كېلىپ چىقىش مەنبەسىگە نەزەر سالغىنىمىزدا، ئۇلار جانلىق ھايات پاكىتلىرى ئاساسىدىكى كونكرېت ۋەقە، كونكرېت خاراكتېرلاردىن ئومۇملاشقان نەرسىلەر بولماستىن، بەلكى ئالدىن ئومۇملاشتۇرۇلغان فورمۇلالارنىڭ، سخېمىلارنىڭ بىرقەدەر ئەدىبىي شەكلىگە كىرگەن ئابستراكت تەسەۋۋۇرىدىن ئىبارەت. مۇشۇنداق ئەسەرلەر ئاپتورلىرىنىڭ ئىجادىي جەريانىمۇ شۇنى ئىسپاتلىماقتا. مەن مۇنداق بىر ئەھۋالنى

سىيە ئورۇنلىرىدا مۇنداق شېئىرلاردىن نەچچە ئونلاپ بېسىلماي ياتقانلىرىمۇ بار). بۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بىر پىكىردىن — جەڭچىنىڭ ئۆز سۆيگۈسىگە: مەن چېگرىدا سېنى ئەسلەيمەن، چېگرىنىڭ خاتىرجەملىكىنى كۆز قارىچۇغۇمدەك ساقلاشقا تەييارمەن. سەلىمۇ ئۆز ئىشىڭدا ۋەتەننىڭ قۇرۇلۇشىغا كۆپلەپ ھەسسە قوشقىن! دېگەن مەزمۇندىكى خەتتىنلا ئىبارەت. ئەمما گەپ بۇ خەتلەرنىڭ بىر-بىرىگە ئوخشاپ كېتىشىدىلا ئەمەس، بەلكى چېگرا مۇھاپىزەتچىسىنىڭ ئوبرازى، ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس تۇيغۇ-ھېسسىياتلىرىنىڭ ئېچىلماسلىقىدا، شائىر پىكرىنىڭ ئابستراكتلىقىدا. قىسقىسى، بىزنىڭ يازغۇچى، شائىرلىرىمىز ھاياتنىڭ جانلىق پاكىتلىرىغا كەمبەغەل، ئۆزى تەسۋىرلىمەكچى بولغان قەھرىمانلار بىلەن چوڭقۇر تونۇش ئەمەس. تولاراق ئۇلارنىڭ ئاجايىپ جانلىق سەرگۈزەشتىلىرى، ھېس-تۇيغۇلىرى ھەققىدە ئومۇملاشقان چۈشەنچىگە ئىگە. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ خىلمۇخىل جانلىق ئوبرازلارغا بولغان تەلەپ قاندۇرۇلمايۋاتىدۇ.

بىزنىڭ تىپ يارىتىشتىكى ئاجىزلىقلىرىمىز مۇشۇ قېلىپبازلىق ۋە ئابستراكت تەسەۋۋۇر بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. مەن، بۇ يەردە ئاپتورلىرىمىز تىپ دەپ ياراتقان پېرسوناژلارنىڭ ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرى ئۈستىدە شۇنى ئېيتماقچىمەنكى، نۇرغۇنلىغان ئەسەرلىرىمىزدە پېرسوناژلارنىڭ، جۈملىدىن مۇھىم پېرسوناژلارنىڭ شەخسىي خاراكتېرى بىر-بىرىگە نىسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئالاھىدىلىككە ئىگە ئەمەس. دۇرۇس، بەزىدە ئۇلارنىڭ شەخسىي مىجەز-خاراكتېرى توغرىسىدا ئاپتورلار تەرىپىدىن بىر قاتار باياناتلار بېرىلىدۇ، لېكىن بۇ خاراكتېر پېرسوناژلارنىڭ ھەرىكىتى جەريانىدا

بىرىگە ئوخشاپ كېتىشىنىڭ (سۇژېت ۋە خاراكتېرلەر جەھەتتىكى ئوخشاشلىقلارنىڭ) سەۋەبىنى شۇ يەردىن ئىزدەش كېرەك (پەيتى كەلگەندە شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، بەزىلەر بۇ ئوخشاشلىقنى بۇ ئاپتورلارنىڭ ھەممىسى بىر مەسىلە ئۈستىدىلا يازغانلىقى بىلەن چۈشەندۈرمەكچى. لېكىن ئاساسىي مەسىلە، شۇ ھايات توغرىسىدىكى ئابستىراكت تونۇشتىلا يوشۇرۇنغان بولسىمۇ، تۇرمۇشنى ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر ئۆگەنمەسلىكتە). ھەتتا بىر ئاپتور تەرىپىدىن مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدە يېزىلغان بىرقانچە ھېكايىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە ئوخشاپ كېتىشىمۇ شۇنىڭدىن. مەسىلەن، بۇ ھەقتە خېلى جىق ئەمگەكلەرنى ياراتقان ئەرشىدىن تاتلىقنىڭ «پۇشايمان»، «قەست»، «سادىق باپكا» دېگەنگە ئوخشاش ھېكايىلىرىدىكى ئوخشاشلىقنى كۆزدىن كەچۈرسەك، ئاپتورنىڭ شۇ تۇرمۇشقا بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ زىچ ئەمەسلىكى مەلۇم بولىدۇ. بۇنداق ئەھۋال بىزنىڭ پوئېزىيىمىزدە تېخىمۇ ئېغىر. يېقىنقى ۋاقىتلاردا مەتبۇئاتتا چىققان ئونلىغان شېئىر، تېخى بېسلماي تۇرغان يۈزلىگەن شېئىرنىڭ دېمەكچى بولغىنى ئېتىزدا ئىشلەپ تۇرغان بىر قىز بىلەن سۇ توشۇپ ياكى باشقا بىر ئىش بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ قالغان يىگىتنىڭ ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىشى، بىر ـ بىرىگە ئىشلەپچىقىرىش نەمۇنىچىسى بولۇش توغرىسىدا شەرت قويۇشى ياكى ۋەدە بېرىشى، يا بولمىسا شۇنداق شەرت ھەم ۋەدىلەر بىلەن توشقان خەت ئالماشتۇرۇشلاردىن ئىبارەت. بۇ ھال باشقا مەسىلىلەر توغرىسىدا يېزىلغان شېئىرلاردىمۇ كۆرۈلىدۇ. يېقىندىن بېرى چېگرىدا ۋەتەن قوغداش خىزمىتىنى شەرەپ بىلەن ئىجرا قىلىۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ ئۆز خىزمىتىگە بولغان ئىشتىياقىنى، ۋەتەنگە بولغان مۇھەببىتىنى تەسۋىرلەيدىغان شېئىرلاردىن بىرقانچىسى بېسىلدى (رېداك-

ئالدىنئالا بىلىۋالىدۇ. ئەپسۇسكى، ئەسەر بۇ تەقدىرنىڭ قانداق ھەل بولغىنىنى كونكرېت جەريانلاردا كۆرسىتەلمەيدۇ. مۇنداق ئەسەرلەردە ئاپتور ئىجابىي قەھرىمانغا ئاللىقاچان ئوڭۇشلۇق يول تېپىپ، ئۇنىڭ غەلىبىسىنى بەلگىلەپ قويغان بولىدۇ-دە، ئوقۇغۇچىدا يېڭى بىر تۇيغۇ پەيدا قىلالمايدۇ. ئىجابىي قەھرىمانلار ئوبرازىدىكى مۇنداق ئاجىزلىقلارنى كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئەسەرلەردىن بولغان ت. ئالماسنىڭ «قىزىل بايراق»، ز. قادىرنىڭ «توي» دېگەن ئەسەرلىرىدىمۇ كۆرۈش مۇمكىن. تەجرىبىلىك يازغۇچىلاردىن ز. قادىرنىڭ «چېنى-قىش»ىدا مەتنىيازنىڭ خاراكتېرى خېلى دۇرۇس گەۋدىلەنگەن بول-سىمۇ، لېكىن ھېكايىدە دراماتىك جەريان خېلى يېتىشسىز. مەتنى-يازنىڭ ئىشچان ئادەم بولۇپ قاتارغا قوشۇلۇشى، ئۇنى قاتارغا قوشۇش يولىدىكى باشقا ئىجابىي كۈچلەرنىڭ پائالىيىتىدىكى مۇۋەپ-پەقىيەتلەر، ئەمەلىيەتتە ئاددىي نەتىجە ئەمەس. لېكىن، بۇ نەتىجە-لەرنى بارلىققا كەلتۈرۈشتىكى ھەرىكەت جەريانى چولتا. بۇ يەردە ئاپتورنىڭ ھەرىكەت جەريانى ھەققىدىكى باياناتى مەسىلىنى چوڭقۇر ھەل قىلىشتا ئاجىزلىق قىلدى. ت. ئالماس ئۆزىنىڭ «قىزىل بايراق» ھېكايىسىدىكى ئىجابىي قەھرىمان سىيىت ۋە لەيلىلەرنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشتا ئۇلارنىڭ قارشى تەرىپىدىكى ھېزىمنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا مۇناسىۋەتلىك ئېپىزوتلارنى خېلى جانلىق گەۋدىلەندۈردى. بولۇپمۇ ھېزىمنىڭ بۇ ئىككى ياشنىڭ مۇھەببىتىگە قارىتا قىلغان بۇزغۇنچىلىق-لىرى ۋە ئۇنىڭ يېڭىلىش جەريانى ئوقۇغۇچىنى خېلى قانائەتلەندۈ-رىدۇ. بىراق، بۇ سەلبىيلىكنىڭ يېڭىلىشىدىكى يەنە بىر تەرەپ بولغان ھېزىمنىڭ كوپېراتسىيە قۇرۇلۇشىغا بولغان قارشىلىقىنى شەكىللەندۈرگەن باشقا ئىدىيىۋى مەسىلىلەرنى ئاپتور بەك يۈزە ھەل

ئېچىلمايدۇ. شۇنداق ھېكايىلەرمۇ باركى، ئۇنىڭ پېرسوناژلىرىنىڭ ئايرىم - ئايرىم كىشىلەر ئىكەنلىكىنى، قېرى ياكى ياشلىقىنى، ئەر ياكى ئاياللىقىنى دېھقان ياكى كادىرلىقىنى ئاپتور ياكى بىرەر پېرسوناژ ئېيتىپ بەرمىسە، ھەممىسىلا دېگۈدەك بىر ئادەمگە ئوخشاپ كېتىدۇ. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈنمۇ ئوقۇغۇچى كۆپلىگەن ھېكايىلەردىكى پېرسوناژلارنىڭ ھەرىكىتىنى بىر - بىرىگە ئالماشتۇرۇۋېلىپ، ھېكايىنىڭ نېمىنى ھەل قىلماقچى بولغانلىقىنىمۇ ياخشى چۈشىنەلمەي قالىدۇ.

ھاياتنى يۈزە ئۆگىنىش بەدىئىي ئەسەرنىڭ قارىمۇقارشىلىقلارنى جانلىق ۋە چوڭقۇر گەۋدىلەندۈرۈش تەلىپى بىلەن ماسلاشمايدۇ. شۇنداقلا بۇ ئىجابىي قەھرىمان ئوبرازىنىڭ خۇنۇكلىشىشىگە زىچ مۇناسىۋەتلىك مەسىلىدۇر. مەلۇمكى، ئىجابىي قەھرىماننىڭ ئوبرازى كۈچلۈك ھاياتىي زىددىيەتلەر ئىچىدە گەۋدىلىنىدۇ. بۇ قارىمۇ-قارشىلىقلارنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئۇ، مۇشەققەت چېكىدۇ. ئۇنىڭ پەقەت ياخشى نىيەتتە بولغانلىقى، دۇرۇس پىكىر ئېيتقانلىقى بىلەنلا ئىش ھەل بولۇپ كەتمەيدۇ. ئەدەبىي ئەسەرنىڭ مەقسىتى ئۇنىڭ شۇ توغرا پىكرى قانداق شارائىتتا بارلىققا كېلىپ، قانداق ئەمەلگە ئاشقانلىقىنى كۆرسىتىشتۇر. كۆپلىگەن ئەسەرلەردە ئاپتورلار ئىجابىي قەھرىمانلارنىڭ كۈرەش پائالىيىتىنى ناھايىتى ئوڭاي يول بىلەن ھەل قىلىپ قويماقتا. بۇنداق ئەسەرلەردە ئىجابىي قەھرىمانلارنىڭ قارشى تەرىپىدە تۇرغان سەلبىي كۈچلەر باشتىن ئاخىر ئاجىز، ئۆلەمەن قىلىپ كۆرسىتىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئاپتور ھە دېگەندىلا ئىجابىي قەھرىماننى ماختاپ، سەلبىي قەھرىماننى ھاقارەتلەپ چۈشۈشى بىلەن تەڭ ئوقۇ-غۇچى ئۇلارنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا ئاپتور نېمە دېمەكچى بولغىنىنى

تەبىئىي. ئەگەر شۇنداق كەمچىلىكلەر ئىجابىي قەھرىماننىڭ ئىجابىي
خاراكتېرىنىڭ ئۆسۈپ بېرىشى ئۈچۈن مۇناسىۋەتلىك بولىدىكەن،
يەنى ئۇنىڭغا ساۋاق بولىدىكەن (چۈنكى ياخشى ئادەم ئۆز كەمچى-
لىكلىرىنى ئۆز ۋاقتىدا ھېس قىلىپ، ئۇنى تەكرارلىماسقا ھەرىكەت
قىلىدىغۇ!)، ئۇ توغرۇلۇق ئىككىلىنىپ ئولتۇرۇشقا ھاجەت يوق، بۇ
ئەلۋەتتە يېزىلىشقا تېگىشلىك. ئەپسۇسكى، بەزىلەر ئۆز ئىجابىي قەھرى-
مانىغا بەرگەن ئىجابىي خۇسۇسىيەتتىن كۈچلۈك بولغان كەمچىلىكنى
چاپلايدۇ-دە، ئۇنىڭ ئىجابىيلىقىنى يوققا چىقىرىپ تاشلايدۇ. ئىجابىي
قەھرىماننىڭ كەمچىلىكىنى قانداق ئىپادىلەش توغرىسىدا ئاتاقلىق
سوۋېت شائىرى سەمەت ۋۇرغۇننىڭ سوۋېت يازغۇچىلار ئىتتىپاقى
ئىككىنچى سيېزىدا سوۋېت پوئېزىيىسى توغرىسىدا قىلغان دوكلاتىدا
ئوتتۇرىغا قويغان پىكرى ئالاھىدە ئېتىبارغا ئىگە. سەمەت ۋۇرغۇن
بۇ دوكلاتىدا نىزامىنىڭ «خۇسراۋ ۋە شېرىن» داستانىنى مىسالغا
كەلتۈردى. ھەقىقىي ساپ مۇھەببەت ئۈچۈن تاغلارنى تالقان قىلىپ،
چەكسىز باتۇرلۇق كۆرسەتكەن پەرھاد يامان نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ
سۆزىگە ئالدىنىپ ئۆزىنى ئۆلتۈردى. بۇ ئالدىنىشى ئۇنىڭ ئاجىزلى-
قىنى كۆرسىتىشىمۇ مۇمكىن. "لېكىن، — دەيدۇ سەمەت ۋۇرغۇن، —
ئۇنىڭ بۇ كەمچىلىكىدە پەرھاد خاراكتېرىنىڭ ئىجابىي خۇسۇسىيىتى
بار. پەرھاد ساپ ئادەم بولغىنى ئۈچۈن ئادەملەرنىڭ بۇنچىلىك
نومۇسسىز يالغانچىلىقىغا ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ ھەم ئۇنى كۆز ئالدى-
غىمۇ كەلتۈرمەيدۇ. پەرھادنىڭ كىشىلەرگە ئىشىنىپ كېتىش خۇسۇ-
سىيىتى ئۇنىڭ خاراكتېرىنىڭ ساپلىقى ۋە ھەم بەر قارارلىقىدىندۇر".
بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان ۋاقتىمىزدا نىزامىي دەۋرىدىكى ئىجتىمائىي
ئىدېئولوگىيە ئەھۋالىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرەلىسەك، سەمەت

قىلدى. بۇ، ئەمەلىيەتتە ئاپتور ئۆز ئالدىغا قويغان مۇھىم مەسىلە ئىدى، ئۇچۇق ئېيتقاندا ئاپتور مۇھەببەت توقۇنۇشىنى بىرقەدەر جانلىق ھەل قىلدى، يەككە ئىگىلىك بىلەن كوللېكتىپ ئىگىلىك ئوتتۇرىسىدىكى ئىدىيىۋى توقۇنۇشلار تەقدىرىنى چوڭقۇر ۋە جانلىق ھەل قىلالمىدى.

قارىمۇقارشىلىقلارغا ياندىشاي ئۆتتۇش ياكى ئۆلارنى يېتەرلىك گەۋدىلەندۈرمەسلىك نەتىجىسىدە ئىجابىي ئادەملەر ئوبرازىنىڭ مەيدانغا چىقماسلىقى ياكى ناچار چىقىشى، شۇنداقلا مەغلۇبىيىتى مۇقەررەر بولغان سەلبىي كۈچلەرنىڭ قارىمۇقارشىلىقىنى بوشاشتۇرۇش ۋە يۈزە ھەل قىلىش ئۇقۇغۇچىلار ئالدىدا ئۈلگە بولغۇچى ئىجابىي قەھرىماننىڭ قىممىتىنى بوشاشتۇرىدۇ ياكى يوققا چىقىرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە بۇ ئىجابىي كۈچلەرنىڭ پائالىيىتىنى ئۈيۈشتۇرغۇچى پارتىيە رەھبەرلىكىنىڭ رولىنىمۇ خۇنۇكلەشتۇرىدۇ.

ئىجابىي قەھرىمان توغرىسىدا بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئۆز ئارا مۇزاكىرىلىرىدە خېلى ياخشى تونۇشلار ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بىراق بۇنىڭ ئىچىدە ئىجابىي قەھرىماننىڭ كەمچىلىكىنى يېزىش كېرەكمۇ؟ دېگەن سوئالنىڭ ئۆزىدە غەلتىلىك بار. بۇ يەردە شۇ نەرسىنى كېلىشۋالايلۇق: يازغۇچى ئىجابىي قەھرىماننى ئىجابىي خۇسۇسىيەت ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلار ئالدىدا ئۈلگە قىلىش ئۈچۈن يارىتىدۇ. مەقسەت شۇنداق ئىكەن، دېمەك، ئىجابىي قەھرىماننىڭ ئۇتۇقلىرى ۋە كەمچىلىكلىرىنى ئۇنىڭ ئىجابىي خۇسۇسىيىتىنى ئېچىشقا خىزمەت قىلدۇرۇش كېرەك، ئەمەلىيەتتە كەمچىلىكسىز ئادەم بولمايدۇ. شۇنداقلا بىز يازماقچى بولغان ئىجابىي قەھرىمانمۇ شۇ ئەمەلىيەت ئىچىدىن تاللانغان بولىدۇ. ئۇنىڭمۇ كەمچىلىك ئۆتكۈزۈشى

رۇرلۇق بۇرۇن قانچىلىك ئورۇنسىز بولسا، پوئېزىيىمىزنىڭ كېيىنكى ۋاقىتلاردىكى نەتىجىلىرىگە قارىتا تېخىمۇ ئورۇنسىزدۇر. دۇرۇس، بىزنىڭ زامانىۋى پوئېزىيىمىزنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى پىروزا، دراما-تۇرگىيە ساھەمىزگە قارىغاندا بىرقەدەر ئۈستۈن. بۇنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ. بىراق، كېيىنكى ۋاقىتلاردا پوئېزىيىمىزدىكى ئىجا-دىي مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتىدە كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئىلگىرىلەش بول-غىنىنى ئەسلەش قىيىن. بەزىلەر بۇ ئەھۋالنى كۆزگە كۆرۈنگەن شائىرلارنىڭ "ھەممىسى دېگۈدەك پىروزىغا بېرىلىپ كەتتى" دەپمۇ چۈشەندۈرمەكتە. بۇ پىكىردە چوڭ ئاساس يوق. بۇنىڭ مۇھىم سەۋەبى شۇكى، پوئېزىيىمىز جانلىق ھاياتتىن ئايرىلىپ قېلىۋاتىدۇ. بىزدە ھېلىمۇ شېئىرلار كۆپ يېزىلىۋاتىدۇ. بىراق، بۇ ئەسەرلەرنىڭ تولىسى ئىلگىرىكى شېئىرلاردا تەكرارلانغان پىكىرلەرنىڭ باشقىچىرەك شەكىل-دىكى ئىككىنچى ۋارىيانتى دېيىش مۇمكىن. بىزدە پوئېزىيىنىڭ ھاياتقا بولغان مۇناسىۋىتىگە قارىتا تونۇش يېتەرلىك ئەمەس. بەزىلەردە تۇرمۇشنى چوڭقۇر ئۆگىنىش پەقەت ھېكايە، دراما يېزىش ئۈچۈن مۇھىم، پوئېزىيە ئۈچۈن ئانچە مۇھىم ئەمەس، چۈنكى پوئېزىيە ياز-غۇچىنىڭ سۆزگە ئۇستىلىقى، پىكىر بايلىقىغا مۇناسىۋەتلىك دېگەنگە ئوخشاش بىر تۈرلۈك خاتا، مۇجمەل تونۇشلارمۇ بار. بۇنىڭغا ئوخ-شاش سۆزلەرنى مەن شېئىر يېزىشقا ھەۋەسكار ياشلارنىڭ ئاغزىدىن نۇرغۇن ئاڭلىدىم. شائىرنىڭ پىكىر بايلىقى، سۆزگە ئۇستىلىقى تۇر-مۇشتىن ئايرىم نەرسە بولماستىن، بەلكى تۇرمۇشنىڭ مەھسۇلاتىدۇر. شېئىر يېزىش شېئىرىي قائىدىلەرنى بىلىدىغان كىشىلەرنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدۇ. شېئىرىي قائىدىلەرنى بىلىش شائىرلىقنىڭ ئايرىلماس خۇسۇسىيىتى، ئەمما ئاساسىي گەپ شېئىرىي تەپەككۇر يۈرگۈزۈشتە،

ۋۇرغۇننىڭ ھەقلىق ئىكەنلىكىگە ئىشەنچىمىز تېخىمۇ ئاشىدۇ. ئاشۇ
مىسال ئارقىلىق سەمەت ۋۇرغۇن شۇنداق دېمەكچىكى، "ئىجابىي
قەھرىمان خاراكتېرىنىڭ كۈچلۈك ھەم ئاجىز تەرەپلىرى ئۇنىڭ
ئىجابىي بارلىقلىرىنىڭ ھەر خىل كۆرۈنۈشلىرىدە جارىلىشى لازىم".

ئەدەبىي ئىجادىيەت مېتودى بىلەن ئەسلا سىغىشالمايدىغان ناتۇرا-
لىستلىق كېسىلى ھازىرقى كۈندە بىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىش-
لىرىمىزنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىگە خېلى چوڭ پۇتلىكاشاڭ بولۇۋاتماقتا.
ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنى، پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى ئېچىشقا مۇنا-
سىۋەتسىز بولغان ۋە بەلكىم مەلۇم ئىجتىمائىي ماھىيەتنى خاتا چۈشەن-
دۈرۈشكە خىزمەت قىلىدىغان ھالەتلەرنى تەسۋىرلەش بىلەن ئىپادى-
لىنىۋاتقان بىزدىكى ناتۇرالىستلىق كېسىلى يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ھاياتنى
چوڭقۇر تەتقىق قىلماسلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك (چۈنكى ناتۇرا-
لىزمنىڭ مۇھىم خاراكتېرى ھاياتنىڭ تەرەققىيات قانۇنى بىلەن
ھېسابلاشماسلىقتا كۆرۈنىدۇ). مەلۇمكى، يازغۇچى ھايات ھادىسى-
لىرىنى خاتىرىلىگۈچى ياكى كۆچۈرگۈچى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭدىن
ئۆزى ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىشقا مۇناسىۋەتلىك-
لىرىنى تەھلىلىي كۆز بىلەن قاراپ، تاللاپ، بەدىئىي ئەدەبىيات
شەكلىدە ئومۇملاشتۇرغۇچىدۇر. ئەپسۇسكى، بىز بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ
بۇ خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆز ئىجادىيىتىمىزدە مۇۋاپىق جارى قىلىپ كېتەل-
مەيۋاتىمىز. ناتۇرالىستلىق كېسىلى مېنىڭ «بىر توينىڭ تارىخى»
ناملىق بىرىنچى ھېكايەمنىڭ قىسمىتىگە خېلى چوڭ دەخلى بەرگەن-
لىكى مېنى قاتتىق ئۆكۈندۈردى.

بىزنىڭ ئارىمىزدا ھازىرقى پوئېزىيىمىزنىڭ بىرقەدەر مۇۋەپپە-
قىيەتلىرى ھەققىدە قانداقتۇر بىر مەغرۇرلىنىش خاھىشى بار. بۇ مەغ-

مایاك» دېگەن شېئىرنى ئالاھىدە كۆزدە تۇتىمەن). ئەلقەم ئەختەمنىڭ كېيىنكى شېئىرلىرىنىڭ كۆپىدە بۇرۇنقى پىكىرلىرىنى تەكرارلاۋاتقانلىقى توغرىسىدىمۇ ئەپسۇسلانماي تۇرالمايدۇ كىشى. بۇنداق گەپلەرنى پېشقەدەم شائىرلارنىڭ ھەممىسى توغرىسىدا ئېيتىش مۇمكىن، تەجرىبىلىك شائىرلىرىمىز ئۆز ئىجادىي ئىشىغا بولغان تەلەپچانلىقىنى بۇ قەدەر بوشىتىۋېتىشى بەك ئېچىنىشلىق. بۇ ئەھۋال پوئېزىيە ساھەسىدە يېڭىدىن ئىجادىيەتكە تۇتۇش قىلىۋاتقانلارغىمۇ ياخشى تەسىر بەرمەسلىكى ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇم. ئەھۋال شۇنداق بولغاندىكىن پوئېزىيە ئىجادىيىتى ھەققىدە پاسسىپ قاراشلار كۆچىيىدۇ (مەن بۇ يەردە شېئىر يېزىشقا ھەۋەس قىلغۇچى ئايرىم ياشلارنىڭ ئىككى قاپىيە تېپىلسىلا بىر كۇپلېت شېئىر يازغىلى بولىدىكەن دېگەن تونۇشلىرىنى ئەسلىگىم كېلىدۇ. لېكىن ئۇلار ھەققىدە كۆلۈشنىڭ ھاجىتى يوق). پوئېزىيىمىز (ئۇنىڭ ۋەكىللىرى) ئۆزىگە قارىتا كۆچىيىۋاتقان جامائەتچىلىك تەلىپىگە قۇلاق سالماي تۇرالمسا كېرەك.

ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېتىشسىزلىكلىرى توغرىسىدا گەپ قىلغىنىمىزدا، بىزدە باللار ئەدەبىياتىنىڭ رەسمىي قولغا ئېلىنمايۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈش تېخىمۇ كۆڭۈلسىز. بۇ ساھەدە تۇرسۇن مۇھەممەت پەخرىدىن، كېۋىر نىيازلارنىڭ بىر-ئىككى شېئىرىدىن باشقا نەرسىلەرنى سۈرۈشتۈرۈش قېيىن (لېكىن بۇ بار بولغان ئەسەرلەرنىڭ سۈپىتى ياخشى بولمىغىنى ئۈچۈن باللارمۇ قانائەتلىنىپ كەتكىنى يوق). باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش كىتابلىرىنى كۆزدىن كەچۈرگىنىمىزدە بۇ ئەھۋال كىشىنى تېخىمۇ دىققەتكە سالىدۇ. كېلەچەك دەۋرىمىزنىڭ ئىگىلىرى بولغان باللىرىمىز ئۈچۈن مۇۋاپىق ئەسەرلەر يارىتىش بىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزنىڭ تەركى-

ھەقىقىي شېئىر شەكىلدىن ئەمەس، مەزمۇندىن باشلىنىدۇ. دېمەك، شائىر ھاياتتىن ئالغان جانلىق ماتېرىياللىرىغا ۋە ئۇنىڭدىن چىقارغان خۇلاسىلىرىغا ئاساسەن پىكىر يۈرگۈزىدۇ، ئاندىن كېيىن ئۇنى شېئىرىي شەكىل ئارقىلىق ئىپادىلەيدۇ. ئەدەبىياتنىڭ ھەربىر ژانىرى ئۆزىگە خاس ئىپادىلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغىنىدەك، ھەربىر ژانىر ئۈچۈن تۇرمۇش ئۆگىنىش ئۇسۇلىدىمۇ ئوخشىماسلىق بولۇشى مۇمكىن. لېكىن ھەممە ژانىر ئۈچۈن تۇرمۇشنى چوڭقۇر ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئورتاق تەلەپتۇر. ئەگەر پوئېزىيە ئۈچۈن تۇرمۇشنى چوڭقۇر ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىش باشقا ژانىرلارغا ئوخشاش مۇھىم بولمىسا، ئۇ چاغدا پوئېزىيىمىزنىڭ قېلىپبازلىق ۋە ئابستراكت تەسەۋۋۇردىن قۇتۇلالمايۋاتقانلىقىنى ئەيىبلەش ئورۇنسىزلا ئەمەس، بەلكى خاتا بولار ئىدى. قىسقىسى ھاياتتىن ئاجرالغان پوئېزىيە يوق. بۇ مۇتلەق ھەقىقەتنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن يەنە قانداق ئىزاھات لازىم؟ ئەگەر لازىم بولسا ماياكوۋسكىنىڭ مۇنۇ سۆزىنى ئەسلەش كۇپايە: "شائىر ھاياتنىڭ مەركىزىدە ياشاش كېرەك!"

ھازىر پوئېزىيىمىز توغرىسىدا گەپ قىلغاندا كەڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ شائىرلىرىمىزغا قارىتا ھەققانىي يوسۇندا "قانائەتلەنمەيۋاتىمىز" دېگەن سۆزلىرىنى ناھايىتى كۆپ ئاڭلايمىز. بىرقەدەر تەجرىبىسى بار دەپ تونۇلغان شائىرلىرىمىز كېيىنكى ۋاقىتلاردا يامان يېزىشىۋاتىدۇ(مەنمۇ ئۆزەمنى شۇنىڭ ئىچىدە دەپ ھېسابلايمەن، ئەلۋەتتە). ت. ئالماسنىڭ يېقىنقى بەزى شېئىرلىرىنى مىسرالارغا تىزىلىشىنى كۆرۈپلا "شېئىر ئوخشايدۇ" دېمىسە، كىشى ئۇنىڭدىن ھېچبىر پوئېتىك لەززەت ئالالمايدۇ. (مەن بۇ يەردە ت. ئالماسنىڭ ئاكتۇئاللىقى بار، لېكىن تولىمۇ يالىڭاچ، قائىدىسىز مىسرالار بىلەن تولغان «بىزنىڭ

تېمىلاردا يېزىشنى تەلەپ قىلىشنىڭ مۇھىملىقىدا شۈبھە يوق. لېكىن بۇ، ئەدەبىياتقا قويۇلغان بىردىنبىر تەلەپ بولالمايدۇ. تېما تاللاشنى ئاپتورنىڭ ئۆز ئىختىيارى بەلگىلەيدۇ. بىرنىڭ ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئىشچى، دېھقان، ئەسكەر ۋە رېياللىيلاردىن ئىبارەت ئەمگەكچى خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش نىشانىغا ئۇيغۇنلىشىدىغان مەيلى ھازىرقى زامانىۋى تېمىدا بولسۇن، تارىخىي تېمىدا بولسۇن، خالىغان تېمىدا يېزىش مۇمكىن. لېكىن بىزدە تېما تاللاش توغرىسىدىكى تونۇش چوڭقۇر بولمىغاچقا ئاكتۇئال تېمىدىلا يېزىشنى ۋە ئاكتۇئال ۋەزىپىلەرنىڭ ئىچىدىكى مۇھىم ۋە مەركەزلىك ۋەزىپىلەرگە باغلىق بولغان تېمىلاردىلا يېزىشنى قۇۋۋەتلەش، جەمئىيىتىمىزدە چوڭ دولقۇن كۆتۈرۈلمىگەن ئىشلاردىن تېما تاللاشقا رىغبەتلەندۈرمەسلىك خاھىشلىرى مەلۇم دەرىجىدە رول ئويناپ قالغانلىقىنى ئىپتىماي بولمايدۇ، بىزنىڭ ئارىمىزدا ئەدەبىياتنىڭ تەشۋىقى رولىنى ئىنكار قىلىشنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ناتوغرا تونۇشلار بولغانىدى. ئۇلارنىڭ بۇ خاتا تونۇشلىرى ئۇلاراق تېما تاللاش ئۈستىدە مەيدانغا چىققان. مۇنداق تونۇشلارنىڭ قالدۇقلىرىنى ھازىر يوق دەپ ئىيتقىلى بولمايدۇ. بۇ خاتا تونۇش بىزنىڭ ئىجادىي ئىشىمىزغا سەلبىي تەسىر يەتكۈزۈشى مۇمكىن. ئۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرۇش كېرەك. شۇنىڭدەك تېما تاللاشتا كۆز ئالدىمىزدا قوزغالغان بىرەر ھەرىكەتنىلا ئاساس قىلىپ، باشقا تېمىلارنى چارى قىلىشقا يۈرەكسىزلىنىشلەرگە خاتىمە بېرىش كېرەك.

بىز ئەدەبىياتىمىزدا ژانىر ۋە شەكىللەرنى تېخى كەڭ دەرىجىدە جارى قىلىپ كېتەلمەيۋاتىمىز. ئۆزىمىزنىڭ مىللىي شەكىللىرىگە توغرا ۋارىسلىق قىلىش بىلەن باشقا مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىدىكى

بىدىن ئىزچىل ئورۇن ئالالماي كېلىۋاتقىنىنى ھېچقانداق سەۋەب بىلەن ئاقلاش مۇمكىن ئەمەس. يازغۇچى شائىرلىرىمىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدىكى بۇ جىددىي تەلەپكە ئېتىبارسىزلىقىنى تۈگىتىش ۋاقتى كەلمىدىمىكىن؟

ئەدەبىياتىمىزنىڭ تېمىسى ھاياتنىڭ ھەممە تارماقلىرىنى قامداپ كېتىشتىن تېخى يىراقتا، ھاياتىمىزنىڭ ناھايىتى مۇھىم ساھەسى ۋە كۆز ئالدىمىزدا چوڭ ئېتىبار بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇلۇۋاتقان سانائەت قۇرۇلۇشى سېپىدىكى ئىشچىلارنىڭ پائالىيىتى توغرىسىدا ئەدەبىياتىمىز تېخى كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئىجادىي مەھسۇلاتقا ئىگە ئەمەس. ئازادلىقتىن كېيىنكى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئۇلۇغ تارىخىي ئۆزگىرىشلىرى ئىچىدە ئىشچىلار سىنىپىنىڭ رەسمىي شەكىللىنىپ، ئاجايىپ تېز سۈرئەتلەر بىلەن ئۆسۈشى ئىنتايىن چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە ۋەقە ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم. لېكىن بىزنىڭ ئەدەبىيات سېپىمىز بۇ ساھە بويىچە رەسمىي پائالىيەت باشلىيالمىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى نېمە دەپ چۈشەندۈرۈش كېرەك؟

توغرىسىنى ئېيتقاندا، بۇ — بىزنىڭ يازغۇچى، شائىرلىرىمىز سېپىنىڭ كەملەرنى ۋە نېمىلەرنى يېزىش توغرىسىدىكى چۈشەنچىلىرىنىڭ تولۇق ئەمەسلىكىدىن دالالەت بېرىدۇ. شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش توغرا كېلىدىكى، بىزدە ئەدەبىي ئىجادىيەتنى كۆز ئالدىمىزدىكى ئاكتۇئال ۋەزىپىلەرگە ماسلاشتۇرۇش توغرىسىدىكى تەلەپنى تولۇق چۈشەنمەسلىك مەۋجۇت. ئەنە شۇنىڭ ئارقىسىدا ئەدەبىياتىمىزنىڭ تېما بايلىقىنى ئۆستۈرۈش دېگەندەك نەتىجىلەرگە ئېرىشىپ كېتەلمەيۋاتىدۇ. ئاكتۇئال ۋەزىپىلەرگە خىزمەت قىلىش تېما بايلىقىنى ئۆستۈرۈش بىلەن قارىمۇقارشى نەرسە ئەمەس، ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ئاكتۇئال

كېتەلىگىنى يوق. ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئالاھىدە ئەھمىيەتلىك بولغان مەسىلىلەر ھەققىدە ئەدەبىيات تەنقىدىمىز تېخى ئاكتىپ كۈچ چىقارغىنى يوق، نۇرغۇن تەنقىدلەر ئوبيېكت قىلىنغان ئەسەرلەردىكى ئاساسىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتىن كۆرە، ئەدەبىي ئەسەرلەر ئۈچۈن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئومۇمىي قائىدە-پرىنسىپلار ئۈستىدە ئومۇملاشقان پىكىرلەرنى شەرھلەش بىلەن چەكلىنمەكتە. ئۇچۇق ئېيتقاندا، مۇنداق تەنقىدلەر ئاپتورى تەنقىد قىلىشقا تېگىشلىك ئەسەرلەرنىڭ ئۇتۇق-كەمچىلىكلىرىدىكى مەۋجۇت ۋە مۇھىم مەسىلىلەر ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزمەي، ئۆزلىرى بىلگەن ئەدەبىيات قائىدىلىرىغا ئورۇنلۇق ۋە ئورۇنسىز مىسال قىدىرىش بىلەن ئاۋارە بولماقتا. بۇ ئەدەبىيات تەنقىدىدىكى ئەمەلىيەتتىن ئاجراپ قېلىش ياكى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇنلاشماسلىقتۇر. ئەدەبىيات تەنقىدىگە ئەدەبىي قائىدىلار مۇقىملاشقان قېلىپ ئەمەس، ھەممە ئەسەردىن ئەدەبىي قائىدىلارنىڭ ھەممىسى ئۈچۈن توغرا ۋە ناتوغرا مىساللارنى تەلەپ قىلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس. ئەدەبىي تەنقىدكە ئەسەرنىڭ ئۆز گەۋدىسىدىكى ئەمەلىي ئەھۋال ئوبيېكت بولىدۇ. بىزنىڭ ئەدەبىيات تەنقىدىمىز مەزمۇنغا بېيىپ بېرىش كېرەك. ئۇنىڭدا ئايرىم ئەسەرلەر ئۈستىدىلا ئەمەس، ئايرىم تېمىلار ھەققىدە، ئايرىم مەسىلىلەر ھەققىدە، ئايرىم ئاپتورلارنىڭ ئىجادىيىتى ھەققىدە، مەلۇم ۋاقىت ئىچىدىكى ئىجادىيەت ھەققىدە ۋە باشقىلار ھەققىدە يېزىلىشى كېرەك. ئەدەبىيات تەنقىدىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان تەجرىبىلىك يازغۇچىلارنىڭ ئۆز تەجرىبىلىرى ھەققىدە باشقىلار بىلەن ئورتاقلىشىدىغان خاراكتېردىكى ماقالىلەر يېزىشىنى يولغا قويۇش ناھايىتى مۇھىمدۇر.

ياخشى شەكىللەرنىمۇ ئۆزلەشتۈرۈشىمىز كېرەك. بىراق، بىزنىڭ كۆپلىگەن يازغۇچى، شائىرلىرىمىز (بولۇپمۇ ياش شائىرلىرىمىز ۋە بەدىئىي ئىجادىيەت ھەۋەسكارلىرى)دا ئۆز مىللىي ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئەنئەنىسىنى ئۆگىنىش ۋە ئۇنى ئۆز ئىجادىيىتىدە ئەكس ئەتتۈرۈشكە بولغان ئىنتىلىش بەك ئاجىز. ئۇلارنىڭ ئۆز فولكلورى بىلەن تونۇشلۇقى ناھايىتى تۆۋەن. كلاسسىك يازما ئەدەبىيات بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى بەك يۇزە. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدە مىل- لىي شەكىل ئۆزىنىڭ تولۇق ئىپادىسىنى تاپالمايدۇ. ئەدەبىياتىمىز- نىڭ مىللىي خۇسۇسىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە ناھايىتى چوڭ ئەھمە- يەتلىك بولغان مىللىي بايلىقلارنى ئۆگىنىشنى جىددىي ۋەزىپىلەرنىڭ بىرسى دەپ قاراش كېرەك. شۇنىڭدەك ئۆز مىللىي ئەدەبىياتىمىزدا بولمىغان باشقا مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىدىكى شەكىل بايلىقلىرىنى، چوڭ يازغۇچى، شائىرلارنىڭ ماھارىتىنى ئۆگىنىشنى تېخىمۇ كۈچەي- تىش كېرەك. بىزدە تېخى رەسمىي قولغا ئېلىنمايۋاتقان ساتىرىك ئەسەرلەر، مەسەللەر، ئۇچېركلار يېزىش، دراماتۇرگىيىسىنى چوڭ كۈچ بىلەن ئۆستۈرۈش ۋە ناخشا تېكىستلىرىنى ياخشىلاش توغرىسى- دىكى جامائەتچىلىكىمىز تەلىپىگە قۇلاق سېلىپ، ئەمەلىي پائالىيەت باشلاش ۋاقتى يەتتى.

ئەدەبىيات تەنقىدىنى قانات يايدۇرۇش بىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادى- يىتىمىزنىڭ تەرەققىيات مەنپەئىتىگە باغلىق بولغان جىددىي ۋەزىپە- لەرنىڭ بىرسى بولۇپ قالدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئەدەبىي تەنقىد بىخ ئۇرۇشقا باشلىدى. لېكىن ئەدەبىياتىمىز زامانىمىز تەرەققىياتىنىڭ تەلىپىگە جاۋاب بېرىشكە ئاجىزلىق قىلىۋاتقىنىدەك، ئەدەبىيات تەن- قىدى بىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزنىڭ تەلىپى بىلەن ماسلىشىپ

ۋەزىپىسى زامانىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرى، ئۇلۇغ مەقسەتلىرى بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ، يۈكسەك سوتسىيالىستىك قىزغىنلىق بىلەن چوڭ ئەدەبىي ئىجادىي دولقۇننى باشلىۋېتىشتۇر.

1956 ـ يىل 10 ـ ئاي.

ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزنى ئۆستۈرۈشنىڭ بىر ئاملى بولغان سىيا-
سىي ۋە نەزەرىيۋى ئۆگىنىشنى سۇسلاشتۇرۇۋېتىشكە زادى ھەققىمىز
يوق. بىزنىڭ ئارىمىزدا سىياسىي، نەزەرىيۋى ئۆگىنىشكە قىزىقىش
ھېلىمۇ تۆۋەن، بۇ ھال ئالدى بىلەن بىزنىڭ ئەسەرلىرىمىزنىڭ
ئىدىيۋى كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇشقا سەۋەب بولۇپ كەلدى ۋە كەل-
مەكتە. ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى، پارتىيىمىزنىڭ سىياسەت ۋە يولىيو-
رۇقلىرىنى، ئېقىم مەسىلىلىرىنى ئىزچىل ئۆگىنىشنى تەمىنلەش ئۈچۈن
يازغۇچى، شائىرلىرىمىزنىڭ ئۆز ـ ئۆزىدىن ئۆگىنىشىنى قۇۋۋەتلەپلا
قالماستىن، مۇھىم مەسىلىلەر ئۈستىدە سىستېمىلىق ئۆگىنىشنى تەشكى-
لىي جەھەتتىنمۇ باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش كېرەك. شۇنىڭدەك ياز-
غۇچى، شائىرلىرىمىزنىڭ كەسپىي نەزەرىيۋى سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش
ئۈچۈنمۇ شۇنداق قىلىش لازىم.

بىزنىڭ ئەدەبىيات ئىشلىرىمىزغا رەھبەرلىك قىلىدىغان ئورگانلار
ئۆز خىزمەتلىرىنى ئىجادىي ئىشلار بىلەن چوڭقۇر شۇغۇللىنىش دەرى-
جىسىگە كۆتۈرۈش توغرىسىدىكى تەلەپنى قاندۇرۇشنىڭ خېلى كەڭ
ئىمكانىيىتىگە ئىگە. بىراق، بۇ ئىمكانىيەتلەر تولۇق جارى قىلىن-
مايۋاتىدۇ. شۇنىڭدەك، ئەدەبىي نەشرىيات خىزمىتىنىڭ كۆلىمىنى ۋە
سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش كېرەك. بۇ ـ ئىجادىي ئىشلارنىڭ مەن-
پەئىتى بىلەن ناھايىتى زىچ مۇناسىۋەتلىكتۇر.

بىز سوتسىيالىستىك كۈرەش دولقۇنىدا ياشاپ تۇرۇپتىمىز. ئۇلۇغ
زامانىمىز ئۆزىگە مۇناسىپ ئەدەبىياتنى تەلەپ قىلماقتا. شانلىق
پارتىيىمىز بىزنى ھەممە ئىشتا غەلىبىگە باشلاپ كېتىۋاتىدۇ. بىز
سوتسىيالىزم قۇرۇشنىڭ ۋە سوتسىيالىزم ئەدەبىياتىنى يارىتىشنىڭ
ھەممە ئىمكانىيەتلىرىگە ئىگىمىز. ئەدەبىيات سېپىمىز جەڭچىلىرىنىڭ

نەرسگە، زەھەرلىك چۆپكە چىقىرىۋەتتى، ئۇنى تەتقىق قىلىشقا يول قويمىدى. تېخىمۇ ئېچىنىشلىقى شۇكى، كىمكى بۇ بايلىقلارنى ئاسراش، قەدىرلەش ۋە ئۇنىڭغا تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىش توغرىسىدا ئېغىز ئاچسا ياكى بىرەر كونا ناخشىنى ئېيتىپ قويسا، "كونىنى تىرىلدۈرگۈچى"، "بۇرژۇئازىيىنى گەپتىن پايدىلىنىپ ھازىرقىغا دارىتىپ ھۇجۇم قىلغۇچى" دېگەن ئاجايىپ ـ غارايىپ بەتناملار بىلەن بولۇشچە كالتەكلەندى. بۇمۇ ئۇلارنىڭ پارتىيىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىپ ھوقۇق تارتىۋېلىش سۇيىقەستىنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدىكى جىنايى قىلمىشلىرىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى.

لىن بياۋ ھەم "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ" بىتچىت قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى زەھەر ۋە تەسىرلىرى تېخى تازىلانىپ بولمىدى. خېلىغىچە كونا خەلق قوشاقلىرىنىڭ ياخشى ئەنئەنىسى ۋە ئۇنىڭدىن ئۆگىنىش ھەققىدە گەپ ئېچىلسا، ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ ئۆزىنى قاچۇرىدىغان ئادەملەر ئاز ئەمەس. شۇڭا نۆۋەتتە، بۇ ساھەدىمۇ ئىدىيە، نەزەرىيە جەھەتتە ھەق ـ ناھەقنى ئايرىۋېلىش ناھايىتى زۆرۈر.

لىن بياۋ، "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ" ۋە ئۇلارنىڭ قولچوماقلىرى ئېيتقاندەك، كونا خەلق قوشاقلىرىنىڭ ھەممىسىلا سېرىق نەرسىلەرمۇ؟ ھەممىسىلا زەھەرلىك چۆپمۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. بۇ خىل سەپسەتىلەر گەرچە ئاجايىپ ئىنقىلابىي ئىبارىلەرگە ئورالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ماركسىزم بىلەن قىلچە ئالاقىسى يوق. ئۇ تىپىك مېتافىزىكىلىق سەپسەتە. بۇ خىل سەپسەتىنى كونا خەلق قوشاقلىرىنىڭ مول ماتېرىيالى كەسكىن رەت قىلىدۇ.

پرولېتارىيات ئەدەبىي مىراسلارغا تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىدۇ،

خەلق قوشاقلىرىنىڭ ياخشى ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلايلى!

—— قۇمۇلنىڭ كونا قوشاقلىرى توغرىسىدا بەزىبىر تەسىراتلىرىم.

يېقىندا قۇمۇل تەرەپلەرنى ئايلىنىپ كېلىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، كونا خەلق قوشاقلىرىدىن بىرئاز توپلىدىم. بۇنداق قىلىشىمغا ئالدى بىلەن ئۇلۇغ داھىيمىز ماۋجۇشىنىڭ خەلق قوشاقلىرىنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن ئۇزۇق ئېلىش توغرىسىدىكى تەلىمى ئىلھام بەردى.

بۇ قوشاقلارنى رەتلەپ چىقىشتىكى ئاساسىي مەقسىتىم، ئالدى بىلەن كونا خەلق قوشاقلىرىنىڭ ھەممىسىنىلا سېرىق، زەھەرلىك چۆپ دېگەن سەپسەتىلەرگە رەددىيە بېرىش، شۇنىڭ بىلەن بىللە، خەلق قوشاتلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس بەدىئىي خۇسۇسىيىتىنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۆگىنىش ئۈچۈن ئازراق بولسىمۇ پايدىلىنىش ماتېرىيالى تەقدىم قىلىش. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن كونا خەلق قوشاقلىرى توغرۇلۇق بەزىبىر تەسىراتلىرىمنى ئېيتقۇم كەلدى.

* * *

لىن بياۋ ۋە "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ" ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كونا ئېغىز ئەدەبىيات بايلىقىغىمۇ چىق ۋەيرانچىلىق سالدى، جۈملىدىن كونا خەلق قوشاقلىرىنىڭ ھەممىسىنىلا سېرىق

ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇ مەزمۇن ھەم بەدىئىي شەكىل جەھەتتىن ئاددىي، ئەمگەكچى خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا بەكرەك يېقىن. ئۇنىڭدا كۆپرەك ئەمگەكچى خەلقنىڭ تۇرمۇش شارائىتى گەۋدىلەنگەن. ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئىدىيە، ھېسسىياتى قويۇق، شۇنداقلا، ئۇ ئۆتمۈشتە كىتابىي بىلىم ئېلىشنىڭ سىرتىدا كەڭ تارالغان. بۇ، ئۇنىڭ ئالدى بىلەن ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئۆز ئىجاددىيىتى، ئۆز مەنىۋى بايلىقى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. قۇمۇل خەلق قوشاقلىرى بۇنىڭ ياخشى دەلىلى.

بىز مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا قۇمۇلدا ئىجاد قىلىنغان «شىڭشىڭشىيا قوشاقلىرى»نى ئەسلەپ ئۆتەيلى. ئۇنىڭدا ئىپادىلەنگەن ئىدىيىلەردىن ئېزىلگەن ئەمگەكچى خەلقنىڭ تۇرمۇش ئوبرازىنى ئېنىق كۆرىمىز. بۇ قوشاقلار قۇمۇل ۋاڭى شامەخسۇتنىڭ شەپقەتسىز ئالۋاڭ ـ سەيسىسكە تۇتۇلغان، زۇلۇم دەستىدىن يۈرەك ـ باغرى ئۆرتەنگەن يوقسۇللارنىڭ دەرد ـ ئەلەملىك شىكايىتى. ئۇنىڭدا زالىم شامەخسۇتقا، شۇنداقلا چىرىك فېئوداللىق تۈزۈمگە قارشى غەزەپ ـ نەپرەت ئوتى يالقۇنجاپ تۇرىدۇ. بۇ تارىخنىڭ توغرا ئىپادىيىسى، ئۆز قىياپىتى. ئۇ، ئۆزلىرىنىڭ ياۋۇز ھۆكۈمرانلىقىنى ئەلنىڭ بەخت ـ سائادىتى دەپ ئاقلاپ كەلگەن فېئودال ۋاڭلارنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ غالچىلىرىنىڭ جۆيلۈشلىرىگە، ساختا تارىخچىلىقىغا قارىتا ناھايىتى كۈچلۈك رەددىيە.

بىز ئۆتمۈشتە ئالۋاڭ ـ سېلىق تۆلىيەلمىگەنلىكى، زۇلۇمغا قارشىلىق كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، ۋاڭلارنىڭ شەپقەتسىز ئەمرى بىلەن نوم، باغداش قاتارلىق جايلارغا پالىنىپ، گۇناھكار سۈپىتىدە ۋاڭلار ئۈچۈن ئىشلەپ ۋەيران بولغان دەردمەنلەرنىڭ مۇنۇ ناخشى-

ئۇنىڭغا تارىخىي ماتېرىيالىزملىق نۇقتىدىن قارايدۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە
قانداق نەرسە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئالدى بىلەن ئۇنى ئوبيېكتىپ
ھالدا، ئەستايىدىل تەھلىل ـ تەتقىق قىلىپ، ئۇنىڭ شاكىلىنى
چىقىرىۋېتىپ، مېغىزىنى قوبۇل قىلىدۇ. ئۇلۇغ داھىيمىز ۋە ئۇستازىمىز
ماۋجۇشى بۇرۇن ئۆتكەن بارلىق پرولېتارىيات داھىيلىرىغا ئوخشاش
مەدەنىي مىراسلارغا، جۈملىدىن خەلق قوشاقلىرىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت
بەرگەن، ئۇنى تەتقىق قىلغان، ئۆزىنىڭ شانلىق ئەسەرلىرىدە خەلق
قوشاقلىرىنىڭ ئىپادىلەش ئۇسۇلىدىنمۇ ئۇنۇملۇك پايدىلانغان.
ماۋجۇشى ئۆزىنىڭ ئۇلۇغۋار شېئىرىي ئەسەرلىرىدە خەلق قوشاقلىرىغا
ۋارىسلىق قىلىشنىڭ شانلىق ئۈلگىسىنى ياراتقان، شۇنىڭدەك خەلق
قوشاقلىرىنى تەتقىق قىلىشنى، ئۆگىنىشنى ئىزچىل تەكىتلەپ كەلگەن.
بولۇپمۇ يولداش چېن يىغا شېئىرىيەت توغرىسىدا يازغان خېتىدە
خەلق قوشاقلىرىغا ناھايىتى يۈكسەك باھا بېرىپ، ئۇنىڭدىن ئوزۇق
ئېلىشنى نۇقتىلىق تەكىتلىدى. ماۋجۇشىنىڭ بۇ خېتى لىن بياۋ ھەم
"تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ قوشاقچىلىق گۈلزارىمىزغا سالغان
بۇزغۇنچىلىقىدىن ئۈزۈل ـ كېسىل ھېساب ئېلىپ، ئۇنىڭ زەھەر ۋە
تەسىرلىرىنى تەلتۆكۈس تازىلاپ، كونا خەلق قوشاقلىرىغا تەنقىدىي
ۋارىسلىق قىلىپ، يېڭى شېئىرىيىتىمىزنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن
كۈچلۈك ئىدىيىۋى قورال ۋە يېتەكچى دەستۇر.

ھەرقايسى مىللەت خەلقلىرىنىڭ ئەدەبىيات تارىخى شۇنى
ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇكى، مەدەنىي مىراسلار ئىچىدە ئۇزاق
تارىخىي جەريان داۋامىدا ئىجاد قىلىنىپ، ئېغىزدىن ئېغىزغا
ئەۋلادتىن ئەۋلادقا كۆچۈپ، بارغانسېرى بېيىپ بارغان ئېغىز
ئەدەبىياتى، جۈملىدىن خەلق قوشاقلىرى بىرقەدەر ساغلام بايلىق.

ئۇرۇنۇش دېگىلى بولسۇن!
دەرۋەقە كونا قوشاقلار ئىچىدە ئەكسىيەتچى هۆكۈمران سىنىپ-لارنىڭ مەنپەئىتىنى هىمايە قىلىدىغان، ئەمگەكچى خەلقنى خۇنۇك-لەشتۈرىدىغان، ئۇلارنى مەڭگۇ قۇللۇقتا تۇندەيدىغان ئەكسىيەتچى قوشاقلارمۇ بار. بۇ ئەكسىيەتچى سىنىپلارنىڭ ئەسىرلەر بويى هۆكۈمران ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەنلىكى ۋە ئۇلارنىڭ هۆكۈمران ئىدىيىسىنىڭ جەمئىيەتكە تەسىر كۆرسەتكەنلىكى سەۋەبىدىن تۇغۇلغان بىر خىل خۇنۇك ئەهۋال. لېكىن شۇنداق بولسىمۇ، ئەمگەكچى خەلقنى هاقارەتلەپ، ئەزگۈچىلەرنى مەدھىيىلەيدىغان قوشاقلارنىڭ ئەمگەكچى خەلق ئارىسىدا كەڭ خېرىدارى بولغان ئەمەس. بۇنداق نەرسىلەرگە بىز هەرگىزمۇ ۋارىسلىق قىلمايمىز.
كونا خەلق قوشاقلىرى ئىچىدىكى غېرىب-مۇساپىرلىق مۇڭلىرى خېلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ. بىز بۇ ئارقىلىق ئۆتمۈشتە يوقسۇزچىلىق دەردىدە، تۈرلۈك زۇلۇم دەستىدە خانىۋەيران بولغان ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئەلەملىك شىكايىتىنى ئاڭلايمىز. مەسىلەن:

ئەجەبمۇ تاڭ ئاتمايدۇ،
مەن بىلەن قېرىشقاندەك.
غېرىبمەن-مۇساپىرمەن،
لاچىن سوققان توشقاندەك.
غېرىبتۇرمەن، غېرىبتۇرمەن،
زار غېرىبتۇرمەن.
غېرىبلىقتا زەپىرەڭدەك،
سارغىيىپ تۇرمەن.

لىرىنى ئاڭلاپ باقايلى:

نوم دېمەڭلار، نوم دېمەڭلار،
نوم دېگەن زىندان ئىكەن.
يوللىرى قارىغۇ تىكەن،
خەلقلىرى ئالۋاڭدىكەن.

زوركىنىڭ باشىغا چىقسام،
كۆرۈندى قۇمۇل باغلىرى.
ئاھ ئۇرۇپ قان يىغلىسام،
سېرىلدى سەرۋەك تاغلىرى.

بۇ قوشاقلاردا ئۆتمۈشتىكى ئەمگەكچى ئەجدادلارنىڭ زۇلۇم ئاستىدىكى ئېچىنىشلىق تۇرمۇشى ناھايىتى جانلىق ئەكس ئەتكەن. ئۇنىڭ ھەربىر مىسراسىدىن زۇلۇم دەستىدىن ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلغان دەردمەنلەرنىڭ سەرسانلىق زارى يېغىپ تۇرىدۇ.

ئېنىقكى، زۇلۇمغا قارشىلىق كۆرسەتكەن ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئۆز ئىجادىيىتى بولغان بۇ قوشاقلار ئۇلارنىڭ ئەدسىيەتچى ھۆكۈمران سىنىپلارغا قارشى بىر خىل كۈرەش ۋاستىسى ئىدى. زۇلۇمغا قارشى بۇ شىكايەتنامىلەر زۇلمەتلىك تۈزۈمگە قارشى غەزەپ ئوتىنى ياقىدۇ، يالقۇنجىتىدۇ، كۈرەشكە ئۈندەيدۇ. ئۇنى بۈگۈنكى ئەۋلادلار ئاڭلىسا، ئۆز ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرىدىن خەۋەردار بولىدۇ. بۈگۈنكى بەختىيار ھاياتنىڭ قەدرىگە تېخىمۇ يېتىدۇ، دەھشەتلىك كونا ئىجتىمائىي تۈزۈمنى تىرىلدۈرمەكچى بولغانلارغا قارشى كۈرەش ئىرادىسىنى كۈچەيتىدۇ. بۇنداق قوشاقلارنى ئەسلەشنى، ئېيتىشنى قانداقمۇ كونىنى تىرىلدۈرۈشكە

كونا ئۇيغۇر قوشاقلىرى ئىچىدە ئىشقى-مۇھەببەت تېمىسىدىكى قوشاقلار ناھايىتى زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. لىن بىياۋ، "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ ئەڭ قاتتىق ئەيىبلىشىگە، ھاقارىتىگە ئۇچرىغانلىرىمۇ مۇشۇ تېمىدىكى قوشاقلار بولدى. ئۇلار ئۆزلىرىچە مۇھەببەت قوشاقلىرىدىن يىرگىنىدىغانلىقىنى جاكارلاپ، ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەرگە بۇ تېمىدىن ئۇزۇل-كېسىل قول ئۈزۈش توغرۇلۇق مۇستەبىتلىك پەرمانىنى چۈشۈردى.

مۇھەببەت، ئائىلە تېمىسى بەدىئىي ئەدەبىياتتا ھەرگىزمۇ زورلاپ تېڭىلغان نەرسە ئەمەس (يوق نەرسىنى، چاكىنا نەرسىنى بەدىئىي ئەدەبىياتقا زورلاپ تېڭىش لىن بىياۋ، "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"قا ئوخشاش بىرنېمىلەرنىڭ ئىشى). مۇھەببەت، ئائىلە رېئاللىقتا، ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا مەۋجۇت نەرسە. ئۇ، ئىنسانلار ھاياتىنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى ھەم مۇھىم بىر ساھەسى، بەدىئىي ئەدەبىيات ھەرگىز چەتلەپ كېتەلمەيدىغان، بەلكى ئەكس ئەتتۈرۈشى زۆرۈر بولغان تۇرمۇش، شۇڭلاشقىمۇ ئۇ بارلىق مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم بىر تېمىسى بولۇپ كەلگەن. قىز-يىگىت مۇھەببىتىنى، ئائىلە مۇھەببىتىنى يېزىش پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ ئىشى ئەمەس دېيىش ئۇنى پرولېتارىيات تۇرمۇشىغا مەنسۇپ ئەمەس دېگەنلىك. بۇ پرولېتارىياتنى ھاقارەتلەشتىن، پرولېتارىياتنىڭ ئوبرازىنى رېئاللىققا يات، ئىنسانىي ھېسسىياتى يوق، ياسالما چاكىنا فىگۇرىغا ئايلاندۇرۇش سەپسەتىسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. شۇ نەرسە ناھايىتى ئېنىقكى، ئىنسانلار تۇرمۇشىنىڭ مەلۇم تەرەققىيات جەريانىنىڭ مەھسۇلى بولغان مۇھەببەت ۋە ئائىلە ھەممە سىنىپ كىشىلىرىنىڭ تۇرمۇشىغا ئورتاق ھادىسە. لېكىن مۇھەببەت ھەم ئائىلىگە نىسبەتەن ھەربىر

ئاتام مېنى، ئانام مېنى،
ئېمىدەپ تاپتىكىن.
شۇ بۇ كۈنگە قالارىمنى،
بىلمەيمىدىكىن.

بۇ خىل قوشاقلاردا بىز ئۆتمۈشتىكى خانىۋەيران بولغان غېرىب - مۇساپىرلارنىڭ ئېچىنىشلىق ئوبرازىنى كۆرىمىز. كونكرېت شەخسنىڭ ئاھزارىدىن شۇ جەمئىيەتنىڭ ساداسىنى ئاڭلايمىز. بۇنى ئەسلەشنىڭ بۈگۈنكى كۈندە دۆلەتنىڭ ئەركىن ھوقۇقلۇق پۇقراسىغا، ئۆز يۇرتىنىڭ خوجايىنلىرىغا ئايلانغان ئەۋلادلار ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئۆز دەۋرىگە تېخىمۇ يېتىشى ئۈچۈن چوڭقۇر تەربىيىۋى ئەھمىيىتى بار.
ئىجتىمائىي ئەخلاق - پەزىلەت توغرىسىدىكى قوشاقلارنىڭ كۆپىدە ئەمگەكچى خەلققە خاس بولغان ئالىيجاناب ئەخلاق - پەزىلەت تەرغىپ قىلىنىدۇ، ئېكسپىلاتاتور سىنىپىنىڭ چىرىك ئەخلاقى تەنقىد قىلىنىدۇ. مەسىلەن:

تەكەببۇر ئەيلىمە ھەرگىز،
مەگەرچە ئاسمان بولساڭ.
ئۆزەڭنى بارچىدىن كەم تۇت،
سۇلايمان پادىشاھ بولساڭ.

بۇ قوشاقلاردا كەمتەر بولۇش، ئۆزىنى بىلىشكە ئوخشاش ئالىيجاناب پەزىلەت تەرغىپ قىلىنغان. شۇنىڭدەك ئېكسپىلاتاتور سىنىپلارغا خاس بولغان تەكەببۇرلۇق، يوغانچىلىق ئىللەتلىرى ئۈستىلىق بىلەن قامچىلانغان.

قارا قاشىم بار مېنىڭ،
كۆيدۈرمە قاش لازىم ئەمەس.
بىر ئاداشىم بار مېنىڭ،
ئىككى ئاداش لازىم ئەمەس.

دېگەن قوشاقنى ئالايلى. ئۇنىڭدا ياسالما گۈزەللىككە قىزىقىشنىڭ، "يار ئۈستىگە يار تۇتۇش"تىن ئىبارەت ئۇچىغا چىققان قەبىھلىكنىڭ ھەقىقىي مۇھەببەتكە يات نەرسە ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان.

ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئۆز تەبىئىتىگە يات بولغان سەممىي- يەتسىزلىك، ۋاپاسىزلىق كونا خەلق قوشاقلىرىدا نەپرەت بىلەن ئەيىبلەنگەن. «بىۋاپانى سۆيمەيمەن» دېگەن تېما ئاستىدىكى قوشاق خەلق قوشاقلىرىدا ۋاپاسىزلىقنىڭ رەزىل ئوبرازى تەسۋىرلەنگەن ھەم ئۇنىڭغا كۈچلۈك نەپرەت ياغدۇرۇلغان. مەسىلەن:

بىۋاپا بۈگۈن بارادۇر،
تاڭلا ئۇنۇتقاي يارىنى.

دېيىشىڭىز قوي تېرىسى،
مەيدىڭىزگە ياقىسىز.
دىتىڭىزنىڭ يوقلۇقىدىن
ھەممە خەققە باقىسىز.

بۇ قوشاقلاردا ۋاپاسىزلىققا نەپرەت، ئەمگەكچى خەلققە خاس بولغان سەممىيەتكە، ئالىيجاناب ئەخلاققا مەدھىيە ئوقۇلغان.

كونا جەمئىيەتتىكى نىكاھ تۈزۈمى ھەقىقىي مۇھەببەتنىڭ كاپالىتى بولغان ئەمەس، بەلكى ئۇنى خارلاشنىڭ، بولۇپمۇ ئاياللار ھوقۇقىنى

تارىخنىي دەۋرنىڭ، ھەربىر سىنىپنىڭ كۆز قارشى، مۇناسىۋىتى ئوخشاش ئەمەس، ھەربىر سىنىپنىڭ ئۆزىگە خاس ئىجتىمائىي ئورنى ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئىدىيە ۋە ئەخلاقىنى شەكىللەندۈرگەن. ئېكسپىلاتاتسىيىچى سىنىپلارنىڭ ئېھتىياجى، چىرىك ئىدىيە ۋە ئەخلاقى ئۇلارنىڭ مۇھەببەت ۋە ئائىلىگە بولغان مۇناسىۋىتىدە چوقۇم ئەكس ئېتىدۇ. كونا خەلق قوشاقلىرى ئارىسىدا ئېكسپىلاتاتسىيىچى سىنىپلارنىڭ ئائىلە ۋە مۇھەببەتكە بولغان مۇناسىۋىتىنى، توقلۇقتىن تۇغۇلغان شوخلۇقىنى، كەيپ ـ ساپانى تەرغىپ قىلىدىغان قوشاقلارمۇ خېلى بار. لېكىن بۇ چىرىك نەرسىلەر ھەرگىز ئەمگەكچى خەلقنىڭ مۇھەببەت ۋە ئائىلىگە بولغان ساغلام كۆزقاراشلىرىنى، ئالىيجاناب ئىدىيە، ئەخلاقىغا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. ئۇ كونا خەلق قوشاقلىرىنىڭ ئاساسىي ئېقىمى ئەمەس. ئاساسىي ئېقىم ئەمگەكچى خەلقنىڭ مۇھەببەت، ئائىلە ھەققىدىكى ئىلغار قاراشلىرىنى ئىپادىلەيدىغان، ئەمگەكچىلەرگە خاس ئالىيجاناب ئەخلاقىنى تەرغىپ قىلىدىغان قوشاقلار. بىز مۇنۇ قوشاقنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

گۈللا بولسا گۈل بولامدۇ
قاتى ـ قاتى بولمىسا.
يار دېگەنگە يار بولامدۇ
ئېتىقاتى بولمىسا.

بۇ يەردە "ئېتىقات" سۆزى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن مۇھەببەت ئوبيېكتلىرىنىڭ ئۆزئارا ساداقىتى، ۋاپادارلىقى مۇھەببەتنىڭ ئەڭ مۇھىم شەرتى قىلىنغان. بۇنىڭدا توقلۇقتىن تۇغۇلغان شوخلۇقنىڭ، پەسكەش ئارزۇ ـ ھەۋەسنىڭ پۇرىقىمۇ يوق. ياكى:

خۇراپات ئۇستىدىن قىلىنغان شىكايەتتۇر. مەسىلەن:

ئالمىنى ئايرىدىلا،
شاپتۇلنى قايرىدىلا.
دۇيلىشىپ قالغان كۆڭۈلنى
زۇلۇم بىلەن ئايرىدىلا.

ياردىن ئايرىلغىلى
كىمنىڭ خىيالى بار ئىدى.
ئايرىۋەتتەي شۇ خۇدايىم،
نە گۇناھىم بار ئىدى؟

شۇنىڭدەك، مۇھەببەت بابىدىكى پۇشايمان، ئاغرىنىش كۇيلىرىمۇ خېلى مۇھىم ئىبرەت ـ ساۋاقلار، ئالىيجاناب ئىدىيە ئىزھار قىلىنغان كونا مۇھەببەت قوشاقلىرى توغرىسىدا گەپ قىلغاندا، زادى ئەستىن چىقىرىشقا بولمايدىغان شۇنداق بىر مۇھىم نۇقتا باركى، ئۇ، مۇھەببەت، نىكاھ ئەركىنلىكىنى قىلچە ئېتىراپ قىلمايدىغان، بولۇپمۇ ئاياللارنى ئادەم قاتارىدا كۆرمەيدىغان مۇستەبىتلىك ھۆكۈم سۈرگەن كونا جەمئىيەتتە بارلىققا كەلگەن. مۇشۇنداق جەمئىيەتتە "يارىم سەن مېنىڭ جانىم"، "مەن يارىمنى سېغىنغاندا قاناتىم بولسا"، "ئادىل پادىشاھ بولسا، سۆيگەن يارنى ئالسا"، "ھەممىدىن كۆيۈك يامان"، "ئەمدى مەن قانداق قىلاي بىۋاپا يار دەردىدە" دەپ ناخشا ئېيتىشنىڭ ئۆزى مۇھەببەت ئەركىنلىكى ۋە ساغلاملىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشنى تەرغىپ قىلىش بولىدۇ. بۇنداق تەرغىبات

دەپسەندە قىلىشنىڭ قانۇنىي دەستۇرى ئىدى. بىراق، ئەمگەكچى خەلق ئۆزىنىڭ ساغلام مۇھەببىتىنى ئاشۇ قانۇندىن ئۇستۈن ھېسابلاپ كەلگەن. مەسىلەن، مۇنۇ قوشاقنى كۆرۈپ باقايلى:

ئاي بىلەن كۈن دوست ئىكەن،
چولپانغا ھەمراھ يوق ئىكەن.
ئاخۇنۇمدىن سورىسام،
ئاشىققا نىكاھ يوق ئىكەن.

بۇ يەردە شۇنى ئىزاھلاپ ئۆتۈش كېرەككى، ئاشىققا نىكاھ ئوقۇمىسىمۇ بولىدۇ دەپ پەتىۋا بەرگەن ئاخۇنۇم ھەرگىزمۇ كونا نىكاھ قانۇنىنىڭ ئوبرازى ئەمەس، بەلكى ئۇ، شۇ چاغدىكى مەۋجۇت ئادالەتسىز قانۇنىنىڭ ئەكسى بولغان، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئارزۇ-سىدىكى، يەنى مۇھەببەت ئەركىنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدىغان غايىۋى ئادىل قانۇنىنىڭ ئوبرازى. بۇ، ئەمەلىيەتتە ئادالەتسىز كونا نىكاھ قانۇنىنى رەت قىلىدىغان ئىسيانكار پىكىر.

كونا مۇھەببەت قوشاقلىرى ئىچىدە جۇدالىق دەردى، جۇدالىق-تىكى سېغىنىش دەردىنى ئىپادىلەيدىغان قوشاقلارمۇ خېلى كۆپ. جۇدالىقمۇ مۇھەببەتنى سىنايدىغان بىر خىل سىناق. نۇرغۇن قوشاق-لاردىكى جۇدالىق ئازابىدىن زارلىنىش ۋە سېغىنىش ھېسسىياتلىرى ئۆزئارا تەقدىرداش بولغان مۇھەببەت ئوبيېكتلىرىنىڭ بىر-بىرىگە بولغان ئەقىدىسىنى، يەنى ئەمگەكچى خەلققە خاس بولغان ئۆزئارا كۆيۈمچانلىقنى ئىپادىلەش بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، مۇھەببەت ئەركىنلىكىگە ھەر جەھەتتىن توسالغۇ تۇغدۇرۇپ ھىجرانلىق پەيدا قىلغان ئادالەتسىز كونا ئىجتىمائىي تۈزۈم ئۈستىدىن، دىنىي

* * *

قۇمۇلنىڭ كونا خەلق قوشاقلىرى بىزگە ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىنىڭ بەدىئىي خۇسۇسىيىتىگە دائىر ناھايىتى ياخشى ئۈلگىلەرنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ بەدىئىي خۇسۇسىيەت دېگىنىمىز ئالدى بىلەن شېئىرىيەتتە ئوبراز يارىتىش مەسىلىسى، يەنى ئوبرازلىق تەپەككۇر مەسىلىسى ھەم شېئىرىيەت شەكلى قۇرۇلۇشى مەسىلىسىدۇر.

لىن بياۋ، "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ" بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتىنى ئىنكار قىلدى، بولۇپمۇ ئوبرازلىق تەپەككۇرنى ئىنكار قىلدى، بۇ، ئەمەلىيەتتە بەدىئىي ئەدەبىياتنى ئىنكار قىلىش. شۇنىڭ كاساپىتىدىن قوشاقچىلىقىمىزدىمۇ بىرمەزگىل چاكىنىلىق ئەۋج ئالدى. شۇنى ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن ئېيتىشقا توغرا كېلىدۇكى، ئارىلىقتا بىرمەزگىل گېزىت-ژۇرناللىرىمىزدا خەلق قوشاقلىرى نامىدا ئېلان قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ تولىسى قوشاققا ئوخشىماي قالدى. بۇ سۇبيېكتىپچىلىق ئىجادىيەت تەتقىقات ئىدىيىسى، گۇرۇھ باگۇسى كەلتۈرۈپ چىقارغان يامان ئاقىۋەت. بۇ خىل ئەھۋالنى تۈگىتىش ئۈچۈن لىن بياۋ ۋە "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ بۇ جەھەتتىكى جىنايىتىدىنمۇ ئۆزۈل-كېسىل ھېساب ئېلىشىمىز كېرەك. بۇنىڭسىز خەلق قوشاقلىرىنىڭ ياخشى ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىشنى ھەقىقىي رەۋىشتە ئىشقا ئاشۇرغىلى بولمايدۇ.

خەلق قوشاقلىرىنىڭ بەدىئىي خۇسۇسىيىتى دېگىنىمىزنىڭ ئۆزى كەڭ تېما، چوڭقۇر ئىلمىي مەسىلە. مەن بۇ ھەقتە تەپسىلىي پىكىر بايان قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئەمەسمەن. شۇنداق بولسىمۇ بۇ ماقالىدە ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدىكى ئوبرازلىق تەپەككۇر مەسىلىسى توغرىسىدا، تاققۇ تۇققا بولسىمۇ، بەزىبىر تەسىراتلىرىمنى دەپ

مۇستەبىت ھاكىمىيەتىنىڭ، دىنىي خۇراپاتىنىڭ قاتتىق تەقىپ
ئۇچراپ كەلگەن. ئۇ جەمئىيەتتە قوزغىلاڭچى خەلق "ئوغرى" دە
ئاتالغىنىدەك، مۇھەببەت ئەركىنلىكى ئۈچۈن كۈرەش قىلغۇچىلا
"بۇزۇق"، "پاسىق" دەپ ئەيىبلەنگەن. "يارىم" دەپ ناخش
ئېيتىشنىڭ ئۆزىمۇ ئەدەبسىزلىك ھېسابلانغان. دېمەك، بىز بۇ خە
ناخشىلارغا تارىخىي نۇقتىدىن قارىغىنىمىزدا، مۇھەببەت قوشا
لىرىنىڭ تولىسى بىر خىل ئىسيانكارلىق ناخشىسى ئىكەنلىكى
كۆرۈۋالالايمىز.

لېكىن، مۇھەببەت بابىدا ئاددىي ئىنسانىي چۈشەنچىگىمۇ ئىگ
بولمىغان، ئەخلاق جەھەتتە چىرىكلىكنىڭ تىپىك ۋەكىلى بولغان لى
بىياۋ ھەم "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ ئالدىدا مۇھەببەت قوشاقلىرى
ئېيتىش شۇنچىلىك چوڭ گۇناھ بولدىكى، بۇ "گۇناھ" ئۈچۈن
تارتقان ئەلەملىرىمىزنى ئەسلەشمۇ شۇنچە ئېغىر كېلىدۇ. بۇ خە
قوشاقلارنى ئېيتىپ قويغان خېلى كۆپ خەلق سازەندىلىرى سازاي
قىلىندى، بەزىلىرى ئۆزىنىڭ راۋاب-دۇتتارىدىن ئايرىلماق تۈگۈل
پۇقرالىق ھوقۇقىدىنمۇ ئايرىلىپ قالدى.

كونا خەلق قوشاقلىرىنىڭ تېماتىك مەزمۇنى ناھايىتى كەڭ
بولۇپ، خىلمۇخىل تېمىدا توقۇلغان قوشاقلارنىڭ تولىسىدا
ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئۆزىگە خاس ساغلام ئىدىيە-ھېسسىياتى بار
شۇنىڭدەك ئۇنىڭدا شۇ مىللەت خەلقىنىڭ ئۆتمۈشتىكى سىياسىي
ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئەھۋالى، ئېتنوگرافىيىسى، پسىخولوگىيىسى
ئۆرپ-ئادىتىگە ئائىت نۇرغۇن قىممەتلىك تارىخىي ماتېرىياللار بار
شۇڭا ئۇنى قەدىرلىشىمىز كېرەك. بۇنداق مۇئامىلە قومۇل خەلقىنى
كونا قوشاقلىرىغىمۇ مەنسۇپ.

جاپانى تارتمىغان ئاشىق
ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلمەس.

بۇ قوشاقتىكى ئاساسىي ئىدىيە "يامانىنى كۆرمەي، ياخشىنى چۈشەنگىلى بولمايدۇ" ياكى "جاپا تارتماي، راھەتنىڭ قەدرىگە يەتكىلى بولمايدۇ" دېگەن قانۇنىيەتكە تۇتىشىدىغان بولغان پىكىر. بۇ پىكىرنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇش ئۈچۈن تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئىككىنچى بىر مۇقەررەرلىك ھالەت تەمسىل قىلىنغان، شۇنىڭ بىلەن بۇ پىكىر ناھايىتى جانلىق ۋە ئوبرازلىق ئىپادىلەنگەن.

ئالما دەپ سۇندۇم قولۇمنى
پىشمىغان ئانارغا.
نېمە دەپ بەردىم كۆڭۈلنى
قەدرى بىلمەس يارغا.

پۇشايمان بايان قىلىنغان بۇ قوشاقتا ئۇقۇشماي ياكى سىناشماي ناباپ بىرسىگە مۇھەببەت ئىزھار قىلىشتەك ھاماقەتچىلىككە، ئالما دەپ يېگىلى بولمايدىغان توك ئانارغا قول ئۇزارتىشتەك بىمەنە، ھاماقەتلىك ئۇرۇنۇش تەمسىل قىلىنغان. مۇشۇ بەدىئىي تەسۋىرىي ۋاستە ئارقىلىق پۇشايمان ھېسسىياتى ئوبرازلاشتۇرۇلغان. شۇنىڭدەك:

گۈلەمشۋا گۈلنى كۆرۈك،
بەرگى سايان قايرىلىدۇ.
بىۋاپا يارنى كۆرۈك،
ئۆلمەي تىرىك ئايرىلىدۇ.

باقماقچىمەن.

ئوبرازلىق تەپەككۇر مەسىلىسى ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىنىڭ بەدىئىي خۇسۇسىيىتىگىمۇ ئائىت توپ مەسىلە. ئوبرازلىق تەپەككۇر ئالاھىدە خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان بىر خىل تەپەككۇر شەكلى بولۇپ، ئۇمۇ مەنتىقى تەپەككۇرگە ئوخشاش ئوبيېكتىپ شەيئى ۋە ھادىسىلەرنىڭ ئادەم مېڭىسىدىكى ئىنكاسى. بىراق ئۇ مەنتىقى تەپەككۇردەك شەيئىلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئابستراكت ئۇقۇملار ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى ئادەمنىڭ كۆز ئالدىدا گەۋدىلەندۈرىدىغان كونكرېت تەسۋىرلەر ئارقىلىق ئىنكاس قىلىدۇ. ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ ئۆزىگە خاس ئىپادىلەش ۋاستىلىرى بار، مەسىلەن، تەمسىل، ئوخشىتىش، جانلاندۇرۇش، كىنايە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تەسۋىرىي ۋاستىلەر.

بىز ئالدى بىلەن ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ مۇھىم بىر ۋاستىسى بولغان تەمسىل توغرۇلۇق بىرئاز توختىلىپ ئۆتەيلى:

تەمسىل دېگىنىمىز ئىپادىلىمەكچى بولغان ئوبيېكتىنى ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىككىنچى بىر ھالەتنىڭ تەسۋىرى ئارقىلىق بايان قىلىشتۇر. ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدا ئاساسىي پىكىر، كۆپىنچە، ئاخىرقى 3 ـ 4 ـ مىسرالاردا بايان قىلىنىدۇ. ئالدىنقى مىسرالىرىدا بولسا ئاساسىي پىكىرنى ئوبرازلىق بايان قىلىش ئۈچۈن ياكى تېخىمۇ جانلاندۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك ئىككىنچى بىر ھالەت تەسۋىرلىنىدۇ. مەسىلەن:

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل
باھارنىڭ قەدرىنى بىلمەس.

تۆكۈۋاتقان بىر دەردمەن كۆز ئالدىمىزغا كېلىدۇ. بۇ قوشاقتىكى "سېرىلدى" سۆزىنىڭ جانلاندۇرۇش رولى ناھايىتى چوڭ. "سېرىلدى سەرۋەڭ تاغلىرى" دېگەندە بىزگە تاغ بىر تۈرۈپ ئاشۇ دەردمەننىڭ ئاھزارىغا چىدىماي، ئىچى سېرىلىپ كېتىۋاتقان مۇڭداش-ھېسداش ئادەم قىياپىتىدە كۆرۈنىدۇ، بىر تۈرۈپ ئاشۇ تاغ ئېرىپ، دەردمەننىڭ قانلىق ياشلىرىغا قوشۇلۇپ، ئېقىپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ. بۇ ئوبرازلىق پىكىر دەردنى چۈشىنىدىغان ئادەمگە نەقەدەر چوڭقۇر تەسىر قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

بىز يىراق يەرگە كېتىۋاتقان، قايتىپ كېلىشى مۇشكۇل بولغان، قەدىردانىدىن ئايرىلىشقا قىيمىغان ئادەمنىڭ ھېسسىياتى ئىپادىلەنگەن مۇنۇ قوشاقنى ئاڭلاپ باقايلى:

كەتسىلە كەلمەيدىلا،
ياغلىقلىرى قالسۇن ماڭا.
يىغلىسام ياشىمنى ئىرتاي،
ھەمراھ بولۇپ تۇرسۇن ماڭا.

بۇ مىسرالار "ماڭا يادىكار قالدۇرغىن" دېگەن پىكىرنىڭ ئوبرازلىق ئىپادىسى. بۇ يەردە قەدىردان مەھبۇبلار مۇناسىۋىتىدىكى بىر ئادەت بولغان ياغلىق قالدۇرۇش ۋاستە قىلىنىپ، ناھايىتى چوڭقۇر لىرىك ھېسسىيات ئىپادىلەنگەن. بۇ، شېئىرىيەتتە سىمۋوللۇق نەرسە-ھالەتلەردىن پايدىلىنىشنىڭمۇ ئۈلگىسى.

ئەمدى ئوبرازنى گەۋدىلەندۈرۈشنىڭ يەنە بىر مۇھىم ۋاستىسى بولغان ئوخشىتىشنىڭ بەزى مىساللىرىنى كۆرۈپ باقايلى. مەسىلەن:

دېگەن قوشاقتا گۈلەمشۋا گۈلنىڭ بەرگى تەرەپكە قايرىلىشىدىن ئىبارەت بىر خىل خۇسۇسىيەت بىۋاپانىڭ ۋاپاسىزلىق قىلىپ ئايرىلىشىدىن ئىبارەت خۇسۇسىيىتىگە تەمسىل قىلىنغان، نەتىجىدە بىۋاپانىڭ ئۆزىگە خاس ئوبرازى گەۋدىلەنگەن.

شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، بەزىلەر قوشاقلاردا ئاساسىي پىكىر كېيىنكى 3 ـ 4 ـ مىسرادا بايان قىلىنىدۇ، دەپلا دەسلەپكى مىسرالارنىڭ كېيىنكى مىسرالار بىلەن (ياكى ئاساسىي پىكىر بىلەن) بولغان مۇناسىۋىتىگە سەل قارايدۇ.

دەرۋەقە، خەلق قوشاقلىرى دەپ ئاتالغان بەزىبىر قوشاقلاردا ئاساسىي پىكىر بىلەن مۇناسىۋىتى يوق ھەتتا زىت گەپلەر قىستۇرۇلغان نەرسىلەرمۇ بار، لېكىن بۇ خىل نەرسىلەر خەلق قوشاقلىرىنىڭ ياخشى ئەنئەنىسىگە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ.

ئوبرازلىق تەپەككۇر جانلاندۇرۇش ۋاستىسى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن قوشاقلارمۇ ناھايىتى كۆپ. بىز مۇنۇ قوشاقنى ئوقۇپ كۆرەيلى.

زوركىنىڭ باشىغا چىقسام
كۆرۈندى قۇمۇل باغلىرى.
ئاھ ئۇرۇپ قان يىغلىسام
سېرىلدى سەرۋەك تاغلىرى.

بىز بۇ قوشاقنى ئاڭلىغىنىمىزدا ئۆتمۈشتە زۇلۇم دەستىدىن ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلغان (پالانغان)، ئايرىلىش پىراقىغا چىدىماي زوركى تېغىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، يىراقتىن يۇرتىنى كۆرۈپ، سېغىنىش ئوتىدا يۈرەك باغرى خۇن بولغان، كۆزلىرىدىن قانلىق ياش

كىنايىلىق تەسۋىرى بولۇپ، بۇ ئارقىلىق ياشالما گۈزەللىككە مەپتۇن بولماسلىق كېرەك دېگەن پىكىر ئۆزىنىڭ بىر خىل ئوبرازلىق ئىپادىسىنى تاپقان.

ئوبرازلىق تەپەككۇرنى ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر چۈشىنىشتە ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىمۇ ناھايىتى مول ماتېرىيال بېرەلەيدۇ. بىز لىن بياۋ ۋە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» پەيدا قىلغان ئىدېئالىزملىق، مېتافىزىكىلىق رامكىلارنى پاچاقلاپ تاشلاپ، دادىللىق ۋە ئىلمىي پوزىتسىيە بىلەن بۇ مول ماتېرىياللارنى تەتقىق قىلىشىمىز، ئۇنىڭدىن ئۆزۈق ئېلىشىمىز لازىم. بۇ، شېئىرىيىتىمىزنى يېڭى سەۋىيىگە كۆتۈرۈشنىڭ ناھايىتى مۇھىم بىر ئېھتىياجى.

1978 ـ يىل 12 ـ ئاي.

قاچانغىچە يۇرىمىز
كاككۇك بىلەن زەينەپتەك.

رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، كاككۇك بىلەن زەينەپ ئاشىق-مەشۇق قۇشلار ئىمىش. ئۇلار سايرىغاندا بىر-بىرىنىڭ ئىسمىنى چاقىرىشىدىكەن، لېكىن ئۇلار ۋىسال تاپالماي، مەڭگۇ جۇدالىقتا ئۆتىدىكەن. جۇدالىقنىڭ سىمۋولىغا ئايلانغان كاككۇك بىلەن زەينەپنىڭ مۇناسىۋىتى يۇقىرىدىكى قوشاقتا جۇدالىقنىڭ ئوبرازلىق ئىپادىسى بولغان.

تۆۋەندىكى مىسرالارمۇ ئوخشىتىشتىن پايدىلىنىشنىڭ چىرايلىق ئۈلگىلىرى:

يەل-بوراندەك يەلپىنىپ
كەتسەم يارىمنىڭ قېشىغا.
. . . .
يۈرىكىم غەلۋىرگە ئوخشاش
قۇيسىلا تۇرماس تېرىق.
. . . .

ئوبرازنى گەۋدىلەندۈرۈشنىڭ بەدىئىي ۋاستىلىرىدىن بىرسى بولغان كىنايىدىن پايدىلىنىشنىڭ مىساللىرىمۇ ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدا ناھايىتى كۆپ. بىز مۇنۇ مىسرالارنى ئوقۇپ باقايلى:

قارا قاشىم بار مېنىڭ
كۆيدۈرمە قاش لازىم ئەمەس.

بۇ يەردىكى "كۆيدۈرمە قاش" سۆزى پەدەزخورلۇقنىڭ

تەتىل مەزگىللىرىدە كىشىلەرگە يالىنىپ، ئورما ئورۇش، شال ئوتاشقا ئوخشاش ئېغىر ئەمگەكلەرنىمۇ قىلاتتىم، بۇ خىل ئەمگەك مەيدانلىرىدا ناخشا كۆپ ئېيتىلاتتى. بۇ روھىي ئەمەك ئەمگەك جاپاسىنى يېنىكلەتكەندەك بولاتتى. كۆڭۈلنىڭ قانداقتۇر بىر بوشلۇقىنى تولدۇراتتى. ئۇندىن باشقا توي ـ تۆكۈن، مەشرەپ بولغان يەرلەرگە بېرىپ، ئۇ يەردە ئېيتىلغان ناخشا ـ قوشاقلارنى پەنجىرە تۈۋىدە تۇرۇپ بولسىمۇ ئاڭلايتتىم، ئەنە شۇنداق ناخشا ـ قوشاق ئېيتىلىدىغان سورۇنلار مېنى شېئىرغا قىزىقتۇرغان دەسلەپكى ئامىل ئىدى. شۇنىڭدەك ل. مۇتەللىپ قاتارلىق ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىنى بېرىلىپ ئوقۇش، كېيىنرەك تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇلغان ئەدەبىيات دەرسلىكى مېنىڭ بۇ قىزىقىشىمنى تېخىمۇ ئاشۇردى. نەتىجىدە، شائىر بولۇش ئارزۇسى تۇغۇلۇپ، ئانچە ـ مۇنچە شېئىر، تېپىشماق بىرنېمىلەرنى قۇراشتۇرۇشقا باشلىدىم. بىراق يازغانلىرىم بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئۆزەمگىمۇ يارىماي قالاتتى، نېمىسى يارىمايدىغانلىقىنىمۇ بىلەلمەيتتىم. شۇ چاغدا بەزىلەرنىڭ مەسلىھىتى بىلەن بىرقانچە شائىر، يازغۇچىلارنىڭ تەرجىمىھالىغا دائىر ماتېرىياللارنى تېپىپ ئوقۇدۇم، بۇ ئارقىلىق شېئىرغا قىزىقىشىمنىڭ يۈزەلىكنى، كۆپرەك بىلىم ئېلىش زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدىم. ئەپسۇسكى، ئۇ چاغدا ماڭا كۆپرەك بىلىم ئېلىشقا شارائىت يار بەرمىدى.

1944 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا، بەزى تۇغقانلىرىم ۋە دادامغا ئىخلاسمەن بىر قىسىم يۇرت مۆتىۋەرلىرىنىڭ بېسىمى بىلەن ناھىيىمىز قورغاستىكى دىنىي مەكتەپتە ئوقۇشقا مەجبۇر بولدۇم. بىراق بۇرۇن بىرئاز پەننىي ساۋات ئىگىلىگەنلىكىم ئۈچۈن بۇ مەكتەپكە ئۆستىخىنىم

شېئىر دىيەت توغرىسىدا ياش ھەۋەسكارلار بىلەن سۆھبەت ٭

شېئىر يېزىشتا قانداق جەريانلارنى باشتىن كەچۈردىڭىز؟

مەندە شېئىرغا ھەۋەس خېلىلا بۇرۇن ئويغانغانىدى. كىچىكىمدىنلا ناخشىغا بەك زوقمەن بولغانلىقىمدىن ناخشا ئاڭلاش، ناخشا ئۆگىنىش جەريانىدا، 14 ياشقا كەلگۈچە بىرەر مىڭ كۇپلېتقا يېقىن خەلق قوشاقلىرىنى يادلىۋالدىم. ئۇنىڭ بىر قىسمى يوقسۇل دېھقانلارنىڭ زۇلۇم ـ كۈلپەتلىرىنى، زاماندىن رەنجىشلىرىنى، بىر قىسمى يېتىملىق، غېرىب مۇساپىرلىق مۇڭىنى، بىر قىسمى ئىشقى مۇھەببەتنى ئىپادىلەيدىغان قوشاقلار بولۇپ، بارا ـ بارا مەن ئۇلاردا ماڭمۇ ئورتاق ھېسسىياتلار بارلىقىنى سېزىپ، ئۇلارنى ئۆزەمگە مۇڭداش قىلىۋالدىم. مەن 12 ياشقا كىرگەندە ئۆيىمىزنىڭ تۆۋرۈكى ھېسابلانغان دادام ئۆلۈپ كەتكەنىدى. كۆپ ئۆتمەي ماڭمۇ يوقسۇللۇق، يېتىملىق دەردى يەتتى. بۇنداق چاغلاردا ناخشىلاردىكى يېتىم ـ يوقسۇللۇق مۇڭى بۆلەكچىلا تەسىر قىلىدىكەن. شۇڭا بىرسى:

"مەن ئاتامدىن ئايرىلىپ،

سۇندى قاناتىم قايرىلىپ"

دەپ ناخشا ئېيتسا، ئۇنىڭ مۇڭى گويا مېنىڭ ئىچىمدىن چىقىۋاتقاندەك بولاتتى ۋە قوشۇلۇپ ئېيتقۇم كېلەتتى.

مىسرالىرىڭىزمۇ بۇ دۆرەم قوبۇل قىلدۇق. بۇنىدىن كېيىن بۇنىداق كېرەكسىز مىسرالارنى ئازايتقىن. ئوبراز دېگەننى ئانچە چۈشەنمەيدىغان ئوخشايسەن. بۇنى چۈشەنمىسەڭ شائىر بولالمايسەن". بۇ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن ئېيتىلغان سەمىمىي سۆزلەر ماڭا ئاتىنىڭ بالىغا كۆيۈنۈپ قىلغان مەسلىھەتىدەك بىلىندى ۋە مېنىڭ ئوبراز توغرۇلۇق ئىزدىنىپ، بەدىئىي ۋاستىلەرنى ئۆگىنىشىم ئۈچۈن مۇھىم بىر تۈرتكە بولدى.

شۇ قېتىمقى غۇلجىغا بېرىش مېنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتىمغىمۇ چوڭ تەسىر كۆرسەتتى، دىنىي مەكتەپتىن تېخىمۇ سوۋۇپ كەتتىم، ئاخىرى 1948 ـ يىلى ئۇ يەردىن قېچىپ غۇلجىغا كېلىۋالدىم ـ دە، گېزىت تەھرىرى بولۇپ، بىر ياقتىن خىزمەت قىلىش، بىر ياقتىن ئۆگىنىش ۋە بىر ياقتىن ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ بىرقەدەر ئوبدان ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتىم.

ئازادلىقتىن كېيىن پارتىيىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكى ۋە تەربىيىسى ئاستىدا كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ بىر جەڭچىسى بولدۇم. بۇ جەرياندا خەلق ئالقىشلىغان بەزى بىر مۇۋەپپەقىيەتلىرىم، ئالدى بىلەن پارتىيە تەربىيىسىنىڭ مەھسۇلىدۇر.

1951 ــ 1954 ـ يىللىرى شىنجاڭ يېزىلىرىدا فېئودال زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى. مەن بۇ قاينام ـ تاشقىنلىق كۈرەشكە قاتنىشىش جەريانىدا «يەنە ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبەت يىغىنىدا سۆزلەنگەن نۇتۇق»نى بىرقەدەر ئەستايىدىل ئۆگەندىم. نەتىجىدە مېنىڭ ئىدىيىۋى زېمىنىمدىمۇ ئىسلاھات يۈز بەردى. شۇڭا بۇ جەرياندا يازغانلىرىمنىڭ ئىجتىمائىي ئۈنۈمى بىرقەدەر ياخشى بولدى. نۇرغۇن سورۇنلاردا «دەرد»،

چۈشمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، مەن بۇ يەردە ئۆزەمنىڭ شېئىر بولغان ئىشتىياقىمغا لايىق قوشۇمچە مەشغۇلات تاپتىم ــ كونا كىتابلا، ئىچىدىن ئۇيغۇر، ئۆزبېك كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر ئەسەرلەرنى ئوقۇپ تۇردۇم. يەنە بىرياقتىن ئۈچ ۋىلايەت مەتبۇئاتىدا ئېلان قىلىنغان شېئىر، ھېكايىلەرنى بولۇپمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كېلىدىغان ئۇيغۇرچە، ئۆزبېكچە، قازاقچە، تاتارچە ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇپ خېلى بەھرى ئالدىم. 1946 ـ يىلدىن باشلاپ شېئىرلىرىم مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغىلى تۇردى. شۇندىن كېيىن شېئىر يېزىشقا تېخىمۇ بېرىلىپ كەتتىم.

شۇ يىلى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي رايونىنىڭ مەركىزى بولغان غۇلجا شەھىرىگە كېلىپ، بىرقانچە يازغۇچى شائىرلار بىلەن كۆرۈشتۈم، ئۇلار ماڭا جىق ئىلھام ـ مەدەت بەردى.

شۇ چاغدىكى بىر ئىش زادى ئېسىمدىن چىقمايدۇ: مەن يازغۇچى زۇنۇن قادىر بىلەن دەسلەپ كۆرۈشكىنىمدە، ئۇ مېنىڭ «ياشلىق» دېگەن شېئىرىمنى ئۆزى ئەدەبىي مۇھەررىر بولغان «كۈرەش» ژۇرنىلىغا تەييارلىغانلىقىنى ئېيتىپ، تەھرىرلىگەن نۇسخىسىنى ماڭا كۆرسەتتى. مەن بەك خۇش بولدۇم، شۇ چاغدا ئۇ ماڭا مۇنداق دېگەنىدى: "يازغانلىرىڭدا بىرقەدەر شېئىرىي پۇراق بار، لېكىن كېرەكسىز مىسرالىرىڭمۇ ئاز ئەمەس ئىكەن. مۇشۇ شېئىرىڭنى شېئىرغا ئوخشىتىپ تۇرغان بىرقانچە مىسرا بار. مەسىلەن، ياشلىقنى بىھۇدە ئۆتكۈزگەن كىشىنىڭ كېيىن پۇشايمان قىلىشىنى 'ھەسسىنە دەپ ساقالنى سىپاپ' دەپ ئىپادىلىشىڭدا ئازراق ئوبراز بار. بۇ يەرلىرى رەڭكە ئۆتىدۇ. مۇشۇنداق مىسرالىرىڭنىڭ يۈزىدىن ھەم شېئىر يېزىشنى ئەمدى باشلىغانلىقىڭ ئۈچۈن، بەزى كېرەكسىز

ئىچىدە خېلى ئالقىشقا ئېرىشكەنىدى. شېئىرىيەت ھەققىدىكى چۈشەن-چىلىرىم بارغانسېرى ئايدىڭلىشىپ تېخىمۇ جۇشقۇنلۇق روھ بىلەن خەلققە يەنىمۇ ياخشىراق گۈللەر تەقدىم قىلاي دەپ تۇرغىنىمدا، "سول" ئىدىيىۋى ئېقىم ئەۋج ئېلىپ، مەنىمۇ كالتەكلىنىپ باغدىن قوغلاندىم. ئارىلىقتا ھاۋا بىرئاز ئوڭشىلىۋىدى، يەنە باغقا كىرىپ دەككە-دۈككە ئىچىدە بولسىمۇ ئانچە-مۇنچە بىرنېمە ئۈندۈردۈم. بۇ مەزگىلدە يازغان «ئۈزۈم ئۈزگەندە»، «لەۋلىرىڭنى شۇ ئۈزۈمگە ئوخشاتتىم»، «بىر يىگىتنىڭ خاتىرىسى»، «سارىيە»، «ۋەتەن ھەققىدە غەزەل» «يۈيخۇاتەيگە زىيارەت» قاتارلىق شېئىرلىرىم، «ئىگىلىك سۇ» ناملىق باللادام ۋە بىرقانچە رۇبائىيلىرىم خېلى ئالقىشقا ئىگە بولدى. «ئاساسەنىڭ شىكايىتى»نىمۇ شۇ مەزگىلدە يازدىم. بىراق ئۇزاق ئۆتمەي چوڭ ئاپەتلىك بوران يېتىپ كەلدى-دە، مەنىمۇ تاش-بوران ئىچىدە قالدىم. 1966-يىلدىن 1973-يىلغىچە ئۆمرۈم كۆرەش يىغىنلىرىدا دەشنام-دۇمبا يېيىش، سازايى قىلىنىش، نازارەت ئاستىدا ئېغىر ئەمگەك قىلىش، سۈرگۈن ئازابىنى تارتىش بىلەن ئۆتتى.

1973-يىلى جىنايى ئەنزەم دەسلەپكى قەدەمدە تۈزىتىلىپ تەشكىلي جەھەتتىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن بولدۇم. يېزىش ھوقۇقۇممۇ بېرىلدى. بىراق، يازغىنىمنىڭ خېلى كۆپ قىسمى زاكازنىڭ مەھسۇلى، شۇنداقلا ئىدىيەمدىكى دەككە-دۈككىلىكنىڭ، خۇراپاتنىڭ ئىنكاسى ئىدى.

"تۆت كىشىلىك گۇرۇھ" بىتچىت قىلىنغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 3-ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن، بۇرۇنقى تۆھمەت-بەتناملاردىن قۇتۇلۇپ ئىدىيىنى ئازاد قىلىش جەريانىدا تەجرىبە-ساۋاقلىرىمنى

«ئويغىنايلى دېھقانلار» دېگەن شېئىرلىرىم ئېزىلگەن دېھقانلارنىڭ قەد كۆتۈرۈپ كۈرەش قىلىش جاسارىتىگە ئىلھام بېرىش، زومىگەر-پومېشچىكلارنى دىر-دىر تىترىتىش رولىنى ئويىنىغانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ، خەلق ئۈچۈن ئىشلەش ئىدىيىسىنىڭ، خەلق بىلەن بىر يۈرەك بولۇشنىڭ كۈچىنى ئېنىق ھېس قىلدىم. 1952-يىلى قەشقەر پاختەكلى يېزىسى دېھقانلىرى مېنى ئۆزلىرىگە قەلبداش ساناپ يەر ئىسلاھاتى غەلبىسىنى تەبرىكلەش يىغىنى نامىدىن ماۋجۇشىغا يوللايدىغان تەشەككۈرنامىسىنى نەزمىلىك قىلىپ يېزىپ بېرىشىمنى تەلەپ قىلدى. مەن بۇ ۋەزىپىنى خۇشاللىق بىلەن چامىمنىڭ يېتىشىچە بېجىردىم. ماۋجۇشى بۇ خەتنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، پاختەكلى دېھقانلىرىغا جاۋاب خەت يېزىپ، ئۇلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچانلىقىنى، مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشكە رىغبەتلەندۈردى. بۇ، ئەينى زاماندا مەن ئۈچۈنمۇ تەسىرلىك تەربىيە ۋە ئىلھام بولدى.

سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش تەرەققىياتىنىڭ تۈرتكىسىدە، جۇملىدىن "ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس-بەستە سايراش" يۆنىلىشىنىڭ ئىلھامى بىلەن ئېلىمىز ئەدەبىياتىدا بىرمەزگىل ئالاھىدە جۇشقۇنلۇق ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. مەنمۇ بۇ ئىللىق باھار قوينىدىكى ئەدەبىيات بېغىدا ئۆز ئىقتىدارىمغا لايىق يېڭى گۈللەر ئۆستۈرۈشكە كىرىشتىم. بۇ جەرياندا يازغان «مەن سوتسىيالىستىك شەھەر ئادىمى»، «يۈرەك سۆزى»، «ۋەتىنىم» قاتارلىق سىياسىي لىرىكىلىرىم، «ۋالاقتەككۈرنىڭ ئۆلۈمى»، «ساك مۇدىرى» قاتارلىق ھەجۋىي شېئىرلىرىم، «تۇگىمەس ناخشا» قاتارلىق بىر قىسىم مۇھەببەت لىرىكىلىرىم جامائەتچىلىك

قىلىپ ئېيتقاندا، رېئال تۇرمۇش ــ شېئىرنىڭ تۇغۇلۇش زېمىنى، شېئىر شۇ زېمىندىن ئۈنۈپ چىقىدۇ.

مەلۇمكى، رېئال تۇرمۇشتىكى ۋەقە، ھادىسىلەر كىشىلەرنىڭ ھېسسىي تۇيغۇسىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. شائىر ئەنە شۇ ۋەقە، ھادىسىلەردىن كۆڭلىدە قوزغالغان ھېسسىي تۇيغۇلار ئاساسىدا پىكىر يۈرگۈزۈپ (يەنى ئىلھاملىنىپ) ئۇنىڭدىن بىرەر ماھىيەت تېپىپ، شېئىرىي پىكىر ھاسىل قىلىدۇ. شۇ پىكىرگە لايىق بەدىئىي ۋاسىتىلەرنى جارى قىلىپ، شېئىر گەۋدىسىنى شەكىللەندۈرىدۇ. بىراق شېئىرىيەت يولىغا يېڭىدىن قەدەم قويغان ياشلار بۇ جەريانىنىڭ نېمىلىكىنى ھە دېگەندىلا چۈشەنگۈدەك ھېس قىلىپ كېتەلمىسە كېرەك.

يېڭىدىن قەدەم قويۇش دېگەندە كىچىك بالىنىڭ مېڭىش جەريانىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈشىمىز مۇمكىن. كىچىك بالا مېڭىشنى چوڭلاردىن ئۆگىنىدۇ. دەسلەپتە ئۇلار چوڭلارنىڭ يېتىلەپ مېڭىشى بىلەن، دوراش بىلەن قەدەم باسىدۇ، كېيىن-كېيىن ئۆزى ماڭىدىغان بولىدۇ. شۇنىڭدەك، ياشلار شېئىر يېزىشنى باشقىلارنىڭ شېئىرلىرىدىن تەسىرلىنىپ ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىشتىن باشلايدۇ. بۇ ئۇنىڭ شائىر بولغان ۋاقتى ئەمەس. قاچانكى، ئۇ گۆدەكلىك ــ دورامچىلىق دەۋرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، مۇستەقىل پىكىر قىلىش يولىغا چۈشۈپ، تۇرمۇش زېمىنىدىن بىۋاسىتە ئۆزگىنالنى مەھسۇلات ھاسىل قىلغاندىلا، ئاندىن شائىر بولۇشقا باشلايدۇ.

مەن شېئىرىيەتكە باللىق ۋاقتىمدا (14 يېشىمدا) قەدەم باستىم. بىراق دورامچىلىق جەريانىم خېلى ئۇزۇنغا سوزۇلدى. دورامچىلىق دېگىنىمىز ماھىيەتكە چۆكمەي شەكىلگە بېرىلگەنلىك، شۇڭا دورامچى شەكىلۋاز كېلىدۇ. بۇ ئەقىل-بىلىمنىڭ، تۇرمۇش تەجرىبىسىنىڭ

قاينا يەكۈنلەپ خىلىلا جانلىنىپ قالدىم. خەلق ۋە پارتىيە ئالدىدىكى بۇرچۇمغا مەسئۇل بولۇش روھىم، چىنلىققا، سەنئەتكە سادىق بولۇش جۈرئىتىم، ئىنتىلىشىم كۈچىيىپ باردى. بەش يىل جەريانىدا چوڭ كىچىك بولۇپ 200 پارچىدىن كۆپ شېئىر يېزىپتىمەن. بۇنىڭ ئىچىدە «ئاتىنىڭ نەسىھىتى»، «بولمىسا»، «كانايدىن ئۈن چىقماي ياغلىمىسا»، «چال ئوغلۇم»، «قانداق قىلاي»، «سادا»، «تۆمۈچەل كەتتى ئۆتۈپ»، «ئاق»، «يۇرتۇمنى كۆرۈپ» قاتارلىق شېئىرلىرىم ھەم بىرقانچە رۇبائىي ۋە مۇھەببەت لىرىكىلىرىم بىرقەدەر ئالقىشقا ئىگە بولدى. يەنە «ئوغرىنىڭ ئەسلىمىسى» ناملىق كىچىك بىر داستانمۇ يازدىم. چوڭراق داستان يېزىش ئويۇممۇ بار.

شېئىر يېزىشقا كىرىشكىنىمگە 37 يىل بوپتۇ. ھازىرغىچە 7 — يۈزدەك شېئىر يېزىپتىمەن. راستىنى ئېيتسام، مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققانلىرى ئاز ئىكەن، بەزىلىرىدىن كۆلگۈم كېلىدۇ، بەزىلىرىدىن خىجىل بولىمەن. بۇ كۆڭۈلسىزلىككە زامانىنىڭ نۇقسانىمۇ سەۋەبچى. لېكىن قانداقلا بولمىسۇن ئۇنىڭ ھەممىسى ئالدى بىلەن مېنىڭ ئىدىيىۋى سەۋىيەم ۋە كەسپىي ئىقتىدارىمنىڭ مەسئۇلى. مەن بۇ ئاجىزلىقىمنى، تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈشكە، ماركسىزمنى كەسپىمگە مۇناسىۋەتلىك بىلىملەرنى جىقراق ئۆگىنىشكە موھتاجلىقىمنى بارغانسېرى چوڭقۇر ھېس قىلماقتىمەن.

شېئىر نېمىدىن تۇغۇلىدۇ؟ قانداق تۇغۇلىدۇ؟

شېئىرمۇ ئانىسىدىن تۇغۇلىدۇ، شېئىرنىڭ ئانىسى رېئال تۇرمۇش. ئۇ ئەنە شۇ رېئال تۇرمۇش ئاتلىق ئانىسىدىن تۇغۇلىدۇ. باشقىچە

دېگەن سۆزۈم بۇ شېئىرىمنىڭ ئاساسلىق بىر پىكرى بولدى. كىشىلەرمۇ شېئىرلىرىمنىڭ مۇشۇنداق يەرلىرىگە قىزىققانلىقىنى بايقاپ ھەم باشقا شائىرلار يازغان بەزى شېئىرلارنىڭ تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشىنى كونكرېت سەۋەبلىرىنى سورۇشتۇرۇپ بارا-بارا رېئال تۇرمۇش زېمىنىدىن شېئىر ئۈندۈرۈش يولىغا قاراپ ماڭغىلى تۇردۇم.

«ئاتىنىڭ نەسىھىتى» دېگەن شېئىرىمنىڭ يېزىلىش جەريانىنىمۇ دەپ ئۆتۈش ئەھمىيەتسىز بولمىسا كېرەك. بىركۈنى يېزىدا بىر ياش يىگىت ئەترەت باشلىقى بولۇپ سايلاندى. شۇ سورۇندا يىگىتنىڭ دادىسى ئورنىدىن تۇرۇپ: "بوپتۇ، بالام، كۆپچىلىك سېنى خالاپ كادىر سايلىغاندىن كېيىن، ئەترەتنى باشقۇرۇپ باق. ئەمما بىر نەسىھىتىم بار: "كادىر بولساڭ خەلقنىڭ سۇپۇرگىسى بول" دېگەن بىر گەپنى قىلدى. شۇ ھامان مېنىڭ كۆز ئالدىمغا سۇپۇرگە كەلدى - دە، خاتىرە دەپتىرىمگە تۆۋەندىكىلەرنى يېزىپ قويدۇم: "سۇپۇرگە بىر خىل زۆرۈر ئەمگەك قورالى، تۇرمۇشقا ئېھتىياجلىق ئەسۋاب. ئۇ ئۆي - ھويلىنى ئەخلەتتىن تازىلايدۇ. بىراق ئۇ بۇ ئەجرى ئۈچۈن ئىمتىياز تەلەپ قىلمايدۇ، تۆر تالاشمايدۇ، پەگاھتا تۇرىدۇ" بۇ، ھەقىقەتەنمۇ بىر شېئىرغا لايىق ئوبرازلىق پىكىر ئىدى. كېيىن مۇشۇ ئاساستا بىر ناخشا تېكىستىنى يېزىشقا كىرىشتىم. ناخشا تېكىستىنىڭ تەلپى بويىچە ئۇنى قانداق شېئىر شەكلى بىلەن ئىپادىلەش لازىملىقى، ھەتتا ئاساسىي پىكىرنى گەۋدىلەندۈرۈشتە ئالاھىدە رول ئوينايدىغان "سۇپۇرگە، تۆر، پەگاھ" دېگەن سۆزلەرنىڭ قانداق ۋەزنى شەكلىدە راۋان چىقىدىغانلىقى، بۇ سۆزلەرنىڭ بەزىلىرىنى بولسىمۇ قاپىيە ئورنىغا جايلاشتۇرۇش لازىملىقى ئۈستىدە ئويلىنىپ، ئاخىرى بىر خىل غەزەل شەكلىنى تاللاپ يېزىپ چىقتۇ-

كەملەكىنىڭ ئىپادىسى. مەن دەسلەپتە خېلى بىرمەزگىلگىچە بىرقانچە چىرايلىق قاپىيىداش سۆزلەرنى تىزىۋېلىپ ئاشۇ قاپىيىسىگە تەلىپىگە لايىق سۆز - پىكىر ئىزدەيتتىم. بۇنى قاپىيىدىن توغۇلغان شېئىرىيىسىمان بىرنەرسە دېيىشكە بولار، لېكىن شېئىر دېيىشكە بولمايدۇ. مېنىڭ مەتبۇئاتقا يارىمىغان شېئىرلىرىمنىڭ تولىسى ئەنە شۇنداق ئۇسۇلدا يېزىلغان نەرسىلەر ئىدى. گەرچە دەسلەپكى مەشق تەرىقىسىدە بۇنداق قىلىشنىڭ بىرئاز ئەھمىيىتى بولسىمۇ، بىراق شۇ يول بىلەن كېتىۋەرسەم، ئۆمرۈمنى زايا قىلىۋېتىدىكەنمەن.

ئىرىشىپ ئىزدىنىش نەتىجىسىدە مەلۇم جەريان ئۆتكەندىن كېيىن، رېئال تۇرمۇشتىن بىۋاستە تەسىرلىنىپ قوزغالغان پىكىر ھېسسىياتلىرىم ئاساسىدا يازغانلىرىمنىڭ بەزىلىرى ياكى بەزى مىسرالىرى شېئىرغا ئوخشايدىغان بولۇپ قالدى.

«جەڭچى ئاكامغا» دېگەن شېئىرىم بۇنىڭ دەسلەپكى مىسالى بولسا كېرەك. مەن شۇ چاغدا قىزغىن ئىشتىياق بىلەن ئەسكەرلىككە يېزىلاي دەپ بارسام، كومىسسىيە "يېشىڭ توشمايدىكەن" دەپ قوبۇل قىلمىدى. مەن باشقا ھەمدەملىرىمنىڭ ئىلھام بېرىشى بىلەن كومىسسىيىگە "ئادەمنىڭ ئىرادىسى ياش بىلەن ئۆلچەنمەس" دېگەنىدىم، كومىسسىيە باشلىقى (رەھمەتلىك قاسىمجان قەمبىرى) كۈلۈپ كېتىپ: "ھوي، ئۆزەڭ كىچىك بولغان بىلەن گېپىڭ چوڭ ئىكەن" دەپ مۈرەمگە ئۇرۇپ قويدى. مەن گويا بىر مۇكاپاتقا ئېرىشكەندەك بولدۇم. بىراق، ئۇلار مېنى يەنىلا كىچىك دەپ قوبۇل قىلماي قويدى. بۇنىڭدىن قوزغالغان رەنجىش «جەڭچى ئاكامغا» دېگەن شېئىرىمنى يېزىشىمنىڭ ئىلھامى بولدى. شۇنىڭدەك بۇ رەنجىشنىڭ تەسىرلىكرەك ئىپادىسى "ياش بىلەن ئۆلچەنمەس"

لىردىنىمۇ پايدىلاندىم. بىرقانچە قازاق شائىرلىرى بۇ شېئىرنىڭ بىرقانچە خىل تەرجىمە نۇسخىلىرىنى ئىشلەپ ئېلان قىلىشتى. شۇنىڭدىن كېيىن نۇرغۇنلىغان قازاق يولداشلار "سەن قازاقنىڭ يۈرىكىدىكى گەپنى قىپسەن، سېنى قازاق ئاقىنلىرىنىڭ تىزىملىكىگىمۇ يېزىۋالىمىز" دەپ رەھمەت ئېيتىشتى، ئاۋۇللىرىغا بارسام تۆرگە چىقىرىپ، ئالدىمغا ئاق تۆكۈپ، ھەتتا كۆك قاشقا تايغىمۇ پەتە قىلدۇردى. بۇ مېنى چوڭقۇر ھاياجانغا سالدى، مېنى «ئاق»نى يېزىشقا ئىلھاملاندۇرغان، ئاق بىلەن مۇكاپاتلىغان ئاق نىيەت قازاق خەلقىغە چوڭ رەھمەت ئوقۇيمەن ھەم قەرزدارمەن.

يۇقىرىدىكى پاكىتلار ماڭا "شېئىر رېئال تۇرمۇشتىن تۇغۇلىدۇ، شەكىلنى مەزمۇن بەلگىلەيدۇ" دېگەن داۋلىنىڭ توغرىلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدۇردى.

بىراق شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، "شېئىر رېئال تۇرمۇش-تىن تۇغۇلىدۇ" دېگىنىمىز ھەرگىزمۇ كىتابىي بىلىملەرگە سەل قارىغانلىق ئەمەس، ئەدەبىيات تارىخىمۇ بىزگە شۇنى ئېنىق چۈشەندۈرىدۇكى، قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە زور ئەھمىيەتلىك، يۇقىرى سەۋىيىلىك ئەسەرلەرنى ياراتقۇچىلار ئۆز تېمىلىرىغا دائىر ئەمەلىي تۇرمۇش تەجرىبىسىگە، بىلىمگە باي بولۇش بىلەن بىللە ئەتراپلىق كىتابىي بىلىمگە، يۇقىرى ئىلمىي سەۋىيىگە ئىگە، بەزىلىرى بىرقانچە مىللەت تىلىنى بىلىدىغان، بىرقانچە خىل ئىختىساسقا ئىگە ئادەملەر ئىدى. دۇنياۋى ئەھمىيەتكە ئىگە ئەسەر-لەرنى ياراتقۇچىلار ئۆز مىللىي مۇھىتىنىڭ ۋە شۇ مۇھىتقا خاس سەۋىيىنىڭ مەھسۇلى بولماي، بەلكى دۇنياۋى بىلىمگە ئىگە دانىش-مەنلەر ئىدى. دېمەك، ئەمەلىي تۇرمۇش بىلىمى بىلەن كىتابىي بىلىم

دىم، خېلى قاملاشتى.

«ئاق» دېگەن شېئىرىم، ھولۇپمۇ قازاق كىتابخانلارنىڭ خېلى قىزغىن ئالقىشىغا ئېگە بولغانلىقى مەلۇم، بۇ شېئىرنى 1980 ـ يىلى يازدا ئالتاينىڭ چىڭگىل يايلاقلىرىدا "ئاۋۇل قىدىرىپ" يۈرگەن ۋاقتىمدا يازغان ئىدىم. بۇ جەرياندا مەن قازاق خەلقى بىلەن بىرقەدەر ئىلگىرىلەپ تونۇشتۇم (شۇنىمۇ ئېنىق ھېس قىلدىمكى، قازاق خەلقىنى ئۇلارنىڭ ئاساسىي تۇرمۇش زېمىنىغا كىرمەي تۇرۇپ يەنى چىڭگىلگە ئوخشاش چارۋىچىلىق رايونلىرىنى كۆرمەي تۇرۇپ ھەقىقىي رەۋىشتە چۈشىنىش مۇمكىن ئەمەس ئىكەن). مەن ئۇ يەردە بىر قىسىم قازاق كادىرلىرى ۋە مالچىلىرى بىلەن ھەمسەپەر، ھەمتاۋاق، ھەمسۆھبەت بولۇپ، ئاق (سۈت، قىمىز، قېتىق، قۇرۇت، ئىرىمچىك قاتارلىق ئوزۇقلۇق) ھەققىدە نۇرغۇنلىغان تەسىرلىك گەپلەرنى ئاڭلىدىم. بولۇپمۇ بەزىلەرنىڭ "قازاق ئاقسىز ياشيالمايدۇ، بۇنى چۈشەنمىگەن ئادەم قازاقنىمۇ چۈشىنەلمەيدۇ. قازاق ئۆزىنى ئاقتىن مەھرۇم قىلىدىغان سىياسەتنى قارشى ئالمايدۇ" دېگەنگە ئوخشاش سۆزلىرىنىڭ نەقەدەر ئورۇنلۇق ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى ئەمەلىي پاكىتلار ئارقىلىق چوڭقۇر ھېس قىلدىم، ئىنتايىن "سولچىل"لىقنىڭ بۇ ھەقىقەتنى ئىنكار قىلىپ، بىرمەزگىل قازاق چارۋىچىلىرىنى ئېچىنىشلىق ئازابقا سالغانلىقى ئۈچۈن قاتتىق غەزەپلەندىم ۋە ھازىر چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئەمەلىيلىشىۋاتقان توغرى يېڭى سىياسەتنىڭ دەسلەپكى مېۋىلىرىدىن شادلاندىم. بۇ مېنىڭ «ئاق»نى يېزىشىمغا ئىلھام بولدى. بۇ تېمىنى ۋە ئۇنىڭغا لايىق شېئىرىي پىكىرنى ماڭا قازاق خەلقى بەردى. شۇنداقلا مەن بۇ تېمىنى ئىپادىلەشتە قازاق شېئىرىيىتىنىڭ خۇسۇسىيەت ۋە شەكىل-

بىزگە ھەجۋىي ئەسەر لازىممۇ-يوق؟ سىز ھەجۋىي ئەسەر يېزىشتىن پەندىيات يېدىڭىزمۇ، قانداق؟

ھەجۋىي رېئال تۇرمۇشنىڭ مەھسۇلاتى، ئىنكاسى. چۈنكى رېئال تۇرمۇشتا مەسخىرىلىك ئىللەتلەر بار بولغىنى ئۈچۈن ئەدەبىياتىمۇ ئۇنى ئىپادىلەشكە لايىق ژانىر ـــ ھەجۋىي پەيدا بولغان. ئۇ پىكىرنى ئىپادىلەشتە ساددا، تۈز، سىپايە ئىبارىلەرگە ئەمەس، بەلكى يۇمۇرغا، تەنە كۈلكە تىلىغا يۆلىنىدۇ. ئۇ ئىجتىمائىي ھاياتقا ئاشۇ تەنە كۈلكىسى بىلەن تەسىر كۆرسىتىدۇ. بۇ كۈلكە خۇددى بېلىنىسكى ئېيتقاندەك «ئاچچىقلانغان ھېسنىڭ ھەملىسى، ئېنېر-گىيىسى، ئالىيجاناب غەزەپنىڭ گۈلدۈرماما ۋە چاقمىقى».

ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ھەجۋىي ئەنئەنىگە باي ئەدەبىيات. نۇرغۇن ئەسىرلەر داۋامىدا شەكىللىنىپ، بىيىغان نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى، يېقىنقى زامانلاردىكى موللازەيدىن، سەلەي چاققان، موللا مەتنىياز، ئابدۇگايىت قىزىقچى قاتارلىقلارنىڭ لەتىپىلىرى، ئەخمەتشا قاراقاشىنىڭ يامان ئات توغرىسىدىكى مۇخەممىسى ئۇيغۇر ھەجۋىي ئەدەبىياتىنىڭ ئېسىل ئۈلگىلىرى. بۇ ئەنئەنىلىك ئۈلگىلەرگە ۋارىسلىق قىلىش بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ زامانىۋى ھەجۋىي ژانىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ مۇھىم بىر ئامىلى.

ھەجۋىي ھەممە ئادەمگە ئورتاق نەرسە بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى قانداق تەتبىق قىلىش ـــ نېمىنى، قانداق نەرسىنى مەسخىرە قىلىش كىشىلەرنىڭ كونكرېت ئىدىيە ۋە تونۇشىغا باغلىق. شۇنداق ئىكەن، سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىمىزنىڭمۇ ئۆزىگە خاس ھەجۋىي ئۆلچىمى بار.

بىرلەشتۇرۇلمىسە، سەۋىيىلىك بەدىئىي ئەسەرنىڭ بارلىققا كېلىشى مۇمكىن ئەمەس.

ھازىرقى زامان سەۋىيىسى ئىلىم-پەنسىز شەكىللىنەلمەيدۇ. جۈملىدىن ئەدەبىي سەۋىيىمۇ شۇنداق. ئىلمىي سەۋىيىسى بولمىغان ئادەم ساۋاتسىز، نادان ئادەمنىڭمۇ ئوبرازىنى يارىتالمايدۇ (چۈنكى نادان ناداننى چۈشىنەلمەيدۇ-دە)، شۇنداق ئىكەن، ئۇ سەۋىيىلىك ئادەملەرنىڭ ئوبرازىنى قانداق يارىتالىسۇن؟

دېمەك، شائىر رېئال تۇرمۇشتىن سەۋىيىلىك شېئىر تۇغدۇرۇش ئۈچۈن كىتابىي بىلىمگە موھتاج، ماركسىزمنى ئىگىلىمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭ رولىنى توغرى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ھەر خىل ئىلىم-پەندىن خەۋەردار بولماي تۇرۇپ، رېئال تۇرمۇشنى توغرى ۋە ئىنچىكە كۆزەتكىلى بولمايدۇ. شېئىرغا دائىر بىلىملەرنى بىلمەي تۇرۇپ، رېئال تۇرمۇشنى شائىرلىق نۇقتىدىن كۆزىتىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىققىلى بولمايدۇ، ياخشى شېئىر ئۈلگىلىرى بىلەن تونۇشماي تۇرۇپ، يېڭىلىق يارىتىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىققىلى بولمايدۇ. ئەمەلىي تۇرمۇش بىلمى بىلەن كىتابىي بىلىم شائىرنىڭ ئىككى قانىتى. ھەر ئىككى قانات مۇستەھكەم بولسا، شېئىرىيەت سۇمۇرغى ئەركىن، بەلەن پەرۋاز قىلالايدۇ. مەن بۇ ھەقىقەتنى چۈشىنىشتە كېچىككەنلىكىم ئۈچۈن (شۇنداقلا بۇ چۈشەنچىنى بالدۇرراق ئىگىلەپ، ئاجىزلىقىمنى تولدۇرۇشنىڭ شەرت-شارائىتىغا ئېرىشەلمىگەنلىكىم ئۈچۈن) قاتتىق ئېچىنىمەن.

مېنىڭ قارىلانغان دەسلەپكى ھەجۋىي شېئىرىم «ۋالاقتەككۈرنىڭ ئۆلۈمى» ئىدى. قارىلىغۇچىلار ئۇنى بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزدە يوق ئادەم، دېيدى. دەرۋەقە ۋالاقتەككۈرۈپ ئاتىلىق ئادەمنىڭ يوق ئىكەنلىكىگە مەنمۇ ئىقرار. لېكىن مەن ئات قويۇپ سۈرەتلىگەن ۋالاقتەككۈرۈپقا خاراكتېرى ئوخشايدىغان ئادەملەر جەمئىيىتىمىزدە مەۋجۇت. ئۇلار قۇرۇق پرىنسىپنى توۋلاپ، ئادەم قورقۇتۇپ جان باقىدۇ، ماركسىزمنى، پارتىيە پرىنسىپلىرىنى خۇراپاتقا ئايلاندۇرۇۋال- غان بۇ ئادەملەر گويا كېسەلنى رەم سېلىپ ساقايتىمەن دەيدىغان داخانغا ئوخشايدۇ. ۋالاقتەككۈرۈپنىڭ ئىسكىلاتتا ئوت كېتىۋاتسا، ئۇنى دەرھال ئۆچۈرۈش ئۈچۈن ئەمەلىي چارە كۆرمەي، بەلكى ئۆزىنىڭ ساختا پرىنسىپچانلىقىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئوت ئۆچۈرۈش- نىڭ ئەھمىيىتى توغرۇلۇق لېكسىيە ئوقۇشقا ئۇرۇنۇشى قايسى داخاندىن كەم. بۇنداق پرىنسىپچانلىقتىن پايدا ئەمەس، زەرەر يېتىدۇ. شۇڭا بۇنداقلارنى ئەڭ بولمىغاندا ۋىجدان سوتىغا تارتىپ ھەجۋىي قامچىلاش كېرەك. بۇنداق جازا پارتىيىمىزنىڭ ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش ئىستىلىنى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراتماسلىققا پايدىلىق.

بىرچاغلاردا مېڭىمىز قىزىپ كېتىپ، قارىغۇلارچە قوماندانلىق قىلىش نەتىجىسىدە ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتنىڭ جازاسىغىمۇ ئۇچرىدۇق. بۇنداق ھالەتتە، "ئۇتۇقلىرىمىز ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ" دېگەننى خاتالىق ۋە مەغلۇبىيەتلىرىمىزنى يوشۇرۇش نىقابى قىلىۋېلىپ، ئۆزىمىزنى ئالدايدىغان ئىللەتكە خاتىمە بېرىش توغرۇلۇق پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ "ئاسەن"نىڭ نامىدىن يالغانچىلىق مۇبالىغىچىلىق ئۈستىدىن بىر شىكايەت قىلىپ قويۇشنى "ئۆلۈمگە مەھكۇم" بولغۇدەك جىنايەت دېسە، مەنمۇ

رېئاللىقتىن كۆز يۇمۇشنى خالىمايدىغان سوتسىيالىزم ئادە
بىزنىڭ بۈگۈنكى ھاياتىمىزدا يورۇقلۇق تەرەپنىڭ ئاساسىي ئورۇن
تۇرىدىغانلىقىنى، كىشىنى خۇش قىلىدىغان، زوقلاندۇرىدىغان ئىجاب
نەرسىلەرنىڭ كۆپلۈكىنى ئەلۋەتتە ئېتىراپ قىلىدۇ. شۇڭا بۇ ئاساس
تەرەپنى گەۋدىلەندۈرۈش، مەدھىيىلەش سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات
مىزدا ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەشكە تېگىشلىك. لېكىن شۇنىمۇ ئېتىرا
قىلىش كېرەككى، جەمئىيىتىمىزدە يەنە قاراڭغۇ تەرەپمۇ بار
كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان، يىرگىندۈرىدىغان ئىجتىمائىي ئىللەتل
مەۋجۇت. ئۇ ئالغا بېسىشىمىزنىڭ توسالغۇسى. ئۇنى كۆرمەسكە
سېلىش، پاش قىلماسلىق، تەنقىدلىمەسلىك چىنلىققا سادىق بولمىغان
لىق، جەمئىيەتكە مەسئۇل بولمىغانلىق.

مەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ھەجۋىي ئەنئەنىسىگە خېلى بۇرۇنلا
قىزىقتىم، چاقچاق ـ شاڭخولارغىمۇ كۆپ ئارىلاشتىم، شۇنىڭدەك
باشقا بەزى مىللەتلەرنىڭ يۇمۇر ـ ھەجۋىيلىرى بىلەنمۇ ئانچە ـ مۇنچە
تونۇشتۇم. ئۇلاردىن روھىي ئوزۇق، بەدىئىي ئوزۇق ئالدىم. ئۇنىڭ
مەنىۋى ھاياتىمىزدا كەم بولسا بولمايدىغان رولىدىن تەسىرلىنى
بىرقانچە ھەجۋىي شېئىرلارنىمۇ يازدىم. بىراق بۇ نەرسىلەر 58 ـ
59 ـ يىللىرى، بولۇپمۇ "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" ۋاقتىدا مېنىڭ بىر
جىنايىتىمگە ئايلاندى، ئۇنىڭ ئۇچۇن كالتەكنىڭ زورىنى يېدىم
شۇڭا بىرمەزگىل ھەجۋىي ئەسەر يېزىشتىن پەندىيات يېگەندەكمۇ
بولغان. "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ" يوقىتىلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 3 ـ
ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن، بۇنداق كالتەكلەرنىڭ خاتا ئىكەنلىكى،
شۇنداقلا ھەجۋىي ئەسەر يېزىشتىن پەندىيات يېيىشنىڭ ئورۇنسىز
ئىكەنلىكى ھەممىگە دېگۈدەك ئېنىق بولدى.

ﻫﯧﻴﯩﺪﯗ ﻣﯩﻠﻠﻪﺗﻨﯩﯖﻤﯘ ﭘﻪﺯﯨﻠﻪﺗﻰ،
ﭼﯜﺷﻪﻧﺴﻪ ﺋﯚﺯﯨﺪﯨﻜﻰ ﺋﯩﻠﻠﻪﺗﻨﯩﻤﯘ.

ﮬﯘﻟﯩﯖﺪﻩﻙ ﺋﻪﺩﻩﺑﯩﻴﺎﺗﺘﺎ ﭘﺎﻻﻧﻰ ﺋﺎﺗﻠﯩﻖ ﺑﯩﺮ ﺋﺎﺩﻩﻡ ﮬﻪﺟﯟﻯ ﻗﯩﻠﯩﻨﺴﺎ، ﭘﯜﺳﺘﺎﻧﻰ ﺋﺎﺗﻠﯩﻖ ﺑﯩﺮ ﺭﯦﺌﺎﻝ ﺷﻪﺧﺴﯩﻨﯩﯔ ﺭﻩﻧﺠﯩﭗ ﮬﻪﺗﺘﺎ ﺳﻪﻛﺮﻩﭖ ﻛﯧﺘﯩﺪﯨﻐﺎﻧﻠﯩﻘﻰ ﺑﯩﺰﺩﯨﻤﯘ ﻣﻪﯞﺟﯘﺕ ﺋﻪﮬﯟﺍﻝ. ﺑﯘﻧﺪﺍﻕ ﺋﻪﮬﯟﺍﻝ ﻳﺎﻛﻰ ﮬﻪﺟﯟﯨﻨﻰ ﭼﯜﺷﻪﻧﻤﻪﺳﻠﯩﻜﺘﯩﻦ ﻛﯧﻠﯩﭗ ﭼﯩﻘﯩﺪﯗ ﻳﺎﻛﻰ ﺑﻪﺯﻯ ﺭﯦﺌﺎﻝ ﺋﺎﺩﻩﻣﻠﻪﺭﻧﯩﯔ ﻣﻪﻟﯘﻡ ﮬﻪﺟﯟﻯ ﺋﻮﺑﺮﺍﺯﺩﺍ ﺋﯚﺯ ﻛﯚﻟﻪﯕﮕﯩﺴﯩﻨﻰ ﻛﯚﺭﯛﭖ ﻗﺎﻟﻐﺎﻧﻠﯩﻘﺘﯩﻦ ﻛﯧﻠﯩﭗ ﭼﯩﻘﯩﺪﯗ.

ﻛﯧﻴﯩﻨﻜﻰ ﺋﻪﮬﯟﺍﻝ ﺋﻮﻣﯘﻣﻪﻥ ﺋﯧﻴﺘﻘﺎﻧﺪﺍ، ﺋﺎﺷﯘ ﮬﻪﺟﯟﻯ ﺋﻪﺳﻪﺭﻧﯩﯔ ﻣﻪﻟﯘﻡ ﺋﯩﺠﺘﯩﻤﺎﺋﯩﻲ ﺋﻪﮬﻤﯩﻴﻪﺗﻜﻪ ﺋﯩﮕﻪ ﺑﻮﻟﻐﺎﻧﻠﯩﻘﯩﻨﻰ ﺋﯩﺴﭙﺎﺗﻼﻳﺪﯗ. ﺋﻪﻟﯟﻩﺗﺘﻪ، ﮬﻪﺟﯟﯨﻨﯩﯔ ﻛﯜﭼﻰ ﭼﻪﻛﻠﯩﻚ، ﺋﯘﻧﯩﯖﺪﯨﻦ ﺑﻪﺯﯨﻠﻪﺭ ﺋﯩﺒﺮﻩﺕ ﺋﺎﻟﯩﺪﯗ، ﺑﻪﺯﯨﻠﻪﺭ ﺋﯩﺒﺮﻩﺕ ﺋﺎﻻﻟﻤﺎﻳﺪﯗ. ﺟﻪﻣﺌﯩﻴﻪﺗﺘﻪ ﺑﯩﺮ ﻗﯩﺴﯩﻢ ﺋﯚﺯﮔﻪﺭﻣﻪﺱ ﻳﺎﻣﺎﻥ ﺋﺎﺩﻩﻣﻠﻪﺭ، ﻣﻪﺳﯩﻠﻪﻥ، ﺧﯩﻴﺎﻧﻪﺗﭽﯩﻠﯩﻜﻨﻰ ﻳﺎﻛﻰ ﺋﻮﻏﺮﯨﻠﯩﻘﻨﻰ، ﻳﺎﻛﻰ ﺋﺎﻟﺪﺍﻣﭽﯩﻠﯩﻘﻨﻰ ﺋﯚﺯﯨﻨﯩﯔ ﮬﺎﻳﺎﺗﯩﻲ ﻛﻪﺳﭙﻰ ﻗﯩﻠﯩﯟﺍﻟﻐﺎﻥ ﺑﯘﺯﯗﻗﻼﺭ ﺑﺎﺭ. ﮬﻪﺟﯟﻯ ﺋﺎﺭﻗﯩﻠﯩﻖ ﺑﯘ ﺧﯩﻞ ﺋﯩﻠﻠﻪﺗﻠﻪﺭﮔﻪ ﻧﻪﺷﺘﻪﺭ ﺳﺎﻧﭽﯩﺸﻘﺎ ﺗﯧﮕﯩﺸﻠﯩﻚ، ﻟﯧﻜﯩﻦ ﺋﯘﻻﺭﻧﻰ ﺋﯚﺯﮔﻪﺭﺗﯩﺸﻨﯩﯔ ﮬﯚﺩﺩﯨﺴﯩﺪﯨﻦ ﭼﯩﻘﺎﻟﻤﯩﺴﺎ ﻛﯧﺮﻩﻙ (ﺋﯘﻧﺪﺍﻗﻼﺭﻏﺎ ﻻﻳﯩﻖ ﺑﺎﺷﻘﺎ ﭼﺎﺭﻩ، ﻗﺎﻧﯘﻥ ﺗﯜﺯﯛﻣﻠﻪﺭ ﺑﺎﺭﻏﯘ)، ﮬﻪﺟﯟﻯ ﺑﯘ ﺧﯩﻞ ﺭﻩﺯﯨﻞ ﺋﺎﺩﻩﻣﻠﻪﺭﻧﯩﯔ ﻳﯩﺮﮔﯩﻨﯩﺸﻠﯩﻚ ـ ﻣﻪﺳﺨﯩﺮﯨﻠﯩﻚ ﺳﯜﺭﯨﺘﯩﻨﻰ ﺳﯩﺰﯨﭗ، ﺑﺎﺷﻘﯩﻼﺭﻧﯩﯔ ﺑﯘ ﺧﯩﻞ ﺋﯩﻠﻠﻪﺗﻠﻪﺭﺩﯨﻦ ﻧﻪﭘﺮﻩﺗﻠﯩﻨﯩﭗ، ﮬﻪﺯﻩﺭ ﻗﯩﻠﯩﺶ ﮬﯧﺴﺴﯩﻴﺎﺗﯩﻐﺎ ﻳﺎﺭﺩﻩﻡ ﺑﯧﺮﻩﻟﯩﺴﻪ، ﺋﯚﺯﯨﻨﯩﯔ ﺋﺎﺳﺎﺳﯩﻲ ﯞﻩﺯﯨﭙﯩﺴﯩﻨﯩﯔ ﮬﯚﺩﺩﯨﺴﯩﺪﯨﻦ ﭼﯩﻘﻘﺎﻥ ﺑﻮﻟﯩﺪﯗ.

چۆچۇپ كېتىپتىكەنمەن. ئەمدى ئويلىسام مۇشۇ چۆچۈشنىڭ ئۆزىمۇ كۆلكىلىك ئىكەن.

3 ـ ئۇمۇمىي يىغىنىدىن كېيىن بىزدە ھەجۋىي ئەسەرلەر خېلى يېزىلىدىغان بولدى. ئۇ، بولۇپمۇ ئىنتايىن "سول" ئىدىيىۋى ئېقىمنىڭ زەردابلىرىنى ئېرىغداش جەھەتتە مەلۇم رول ئوينىدى. بىراق بەزى ھەجۋىي ئەسەرلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئۈنۈمى ياخشى بولمىدى، بۇ كىشىنى ئېچىندۇرىدۇ. بۇ جەھەتتىكى خاتا ۋە ساغلام بولمىغان خاھىشلار ئەلۋەتتە تەنقىد قىلىنىشى كېرەك. بىراق بۇنىڭلىق بىلەن ھەجۋىنى ياشاش، كۆرەش قىلىش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى جەمئىيىتىمىزدە سەلبىي ئىللەتلەر مەۋجۇت ئىكەن، كۆلكە نەشتىرىمۇ لازىم.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا مەن يەنە بىرقانچە ھەجۋىي شېئىرلارنى يازدىم. ئۇنىڭ بەزىلىرى كىشىلەرنىڭ خېلى دىققىتىنى قوزغاپتۇ. بەزى تەنقىدىي پىكىر، مەسىلىھەتلەرنىمۇ ئاڭلىدىم، ئۇنىڭ ماڭا پايدىسى بولدى. ئۇيغۇرلار ئىچىدىمۇ شۇنداق بىر ئاجايىپ "مىللىي غۇرۇرى" كۈچلۈك ئادەملەر باركى مۇبادا بىرسى ئۆز مىللىتىگە مەنسۇپ بولغان بەزى ئادەملەردىكى بىرەر ئەيىب ـ ئىللەتنى بىرەر ئەسەردە پاش قىلسا ياكى مەسخىرىلىسە، ئۇنى، "مىللەتنىڭ خائىنى" دېيىشكە ئاران تۇرىدۇ. ئۇنداقلار ئۆز مىللىتىنىڭ ھەقىقىي پەزىلىتىنى چۈشەنمەيدۇ. ئىللەتنىمۇ پەزىلەت دەيدۇ. ئۇنداقلارنىڭ رايىغا باقساق، ئۇيغۇرلارنى قانداقمۇ زامانىۋى مەدەنىي مىللەتكە ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ؟

مېغىز ھەم شاكىلى بار ھەر نەرسىنىڭ،
ئەي ئەقىل، شۇنداق چۈشەن مىللەتنىمۇ.

دۇنيا قارىشى، ئەخلاق ۋە ئېستېتىك ئۆلچەملىرى ئوخشاش بولمىغاچقا، ئۇلارنىڭ مۇھەببەتكە بولغان كۆز قارىشىمۇ، مۇناسىۋىتىمۇ ئوخشاش ئەمەس. بەزىلەر ئۇچۇن مۇھەببەت شەھۋانىي نەپسىنىڭ تەلىپى، بەزىلەر ئۇچۇن ماددىي پاراۋانلىقنى، يۇقىرى مەرتىۋىگە ئېرىشىشنىڭ ۋاسىتىسى. بۇ ۋىجدان بىلەن چىقىشالمايدىغان پەسكەشلەرنىڭ مەنتىقىسى. ۋەھالەنكى، ئەنە شۇنداق پەسكەش تەرغىباتلارمۇ ئەدەبىياتتىن ئورۇن ئىزدەيدۇ. ئۇ لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئەدەبىيات تارىخىنىڭ، جۈملىدىن مۇھەببەت لىرىكىسى تارىخىنىڭ نۇرلۇق سەھىپىسى ھەرگىز بوغۇلمايدۇ. ھەربىر تارىخىي دەۋردە مۇھەببەت ھەققىدىكى پەسكەش تەرغىباتلارغا قارشى ئالىيجاناب ئىدىيىلەرگە ئىگە لىرىكىلار ياڭراپ تۇردى. بۇ لىرىكىلاردىكى گۈزەللىككە شەيدالىقنىڭ ئاساسىدا سەمىمىي- ساداقەتلىك، ۋاپادارلىققا قارىتا چوڭقۇر مۇھەببەت، ساختىلىققا، زوراۋانلىققا قارشى كۈچلۈك نەپرەت ياغىدۇ. ھەتتا ئۇنىڭدىكى رەشىقمۇ پاك مۇھەببەتنى قوغداش ھېسسىياتىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. ئۇلاردا ئىلگىرى سۈرۈلگەن مۇھەببەت ئەركىنلىكى ئىدىيىسى ئادالەتسىز نىكاھ قانۇنىغا قارشى ئىسيان. قىسقىسى، بۇرۇنقى مۇھەببەت لىرىكىلىرى يېڭىچە پرولېتارىياتقا خاس مۇھەببەت لىرىكىلىرى ئۈچۈن ئەينەكلىك رولىنى ئوينايدۇ.

پرولېتارىياتنىڭ مۇھەببەت ھەققىدىكى كۆز قارىشى ئەڭ يۈكسەك ئالىيجانابلىققا ئىگە. بۇ، ئۇنىڭ ئىنسانىيەتنى ئازاد قىلىشتىن ئىبارەت ئەڭ ئالىيجاناب غايىسى بىلەن باغلانغان. ئۇنىڭ مۇنداق غايىگە ئىگە تەبىئىتى ھەممىدە شەخسىي ئىشقىي مۇھەببەتنى ئاساس قىلىدىغان چاكىنا مىشچانلىق، ئېگوئىستلىق

مۇھەببەت لىرىكىلىرىنى قانداق يېزىش كېرەك؟

گەرچە مەن ئۆزۈمدىن بۇيان بۇ سوئالغا جاۋاب ئىزدەپ كېلىۋاتقانلارنىڭ بىرسى بولسامۇ، بىراق تېخىچە تۈزۈك بىر قارارغا كېلەلمىدىم. كاشكى "سىز مۇھەببەت لىرىكىلىرىنى قانداق يېزىۋاتىسىز؟" دېگەن سوئال بولسىمۇ بىر گەپ ئىدى. خەير، ئۆزەممۇ مۇھەببەت لىرىكىلىرى يېزىپ يۈرگەنلىكىم ئۈچۈن، بۇ سوئالدىن قېچىشقا ئامالسىز قالدىم. شۇڭا بۇ ھەقتە دۇدۇقلاپ بولسىمۇ بەزىبىر ھېسسىياتلىرىمنى دەپ باقاي.

ئىشقىي مۇھەببەت ئىنسانلار ھاياتىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى. ئادەم مۇھەببەتكە موھتاج بولغىنىدەك، مۇھەببەتمۇ ئەدەبىياتقا موھتاج. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن ئىشقىي مۇھەببەت ئەزەلدىن بېرى ئەدەبىياتنىڭ بىر تېمىسى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ گەۋدىلىك بىر تەركىبىي قىسمى مۇھەببەت لىرىكىلىرىدۇر. ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدىمۇ، شۇنىڭدەك ئۇيغۇر كلاسسىك غەزەل-لىرىدىمۇ مۇھەببەت لىرىكىلىرى چوڭ سالماقنى ئىگىلەيدۇ. باشقا مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىدىمۇ شۇنداق. بۇ لىرىكىلارنىڭ تولىسىدا ئىنسانلارنىڭ گۈزەللىككە بولغان ئىشتىياقى، ئالىيجاناب ئىنسانىي ھېسسىياتلىرى، نازۇك پىكىر دۇردانىلىرى جەۋلان قىلىدۇ. بۇ لىرىكا دۇردانىلىرى ئىنسانىيەت ھاياتىنى مەنىۋى گۈزەللىك بىلەن بېيىتىشتا چوڭ رول ئوينىدى.

گەرچە ئىشقىي مۇھەببەت ئىنسانىيەتكە ئورتاق خۇسۇسىيەت بولسىمۇ، لېكىن كىشىلەرنىڭ تارىخىي شارائىتى، سىنىپىي ئورنى،

بىرقەدەر تۆزۈكمىكىن، دەيمەن. لېكىن بەزى شېئىرلىرىم گەرچە مۇھەببەت تېمىسىغا بېغىشلانغان بولسىمۇ، ئۇلىگىدا مۇھەببەتكە خاس بولغان پىكىر ـ ھېسسىيات ئوبرازى يوق دېيەرلىك، ئۇنى مۇھەببەتكە خاس يالىڭاچ سىياسىي ئىبارىلەرنىڭ تىزمىسى دېيىش مۇمكىن. بەزىلىرىدە بولسا نوقۇل ئىشقىي ھېسسىياتلارلا ئىپادىلىنىپ قالدى، ھەتتا مۇھەببەت ھەققىدە ساغلام بولمىغان خاتا پىكىرلەرمۇ ئىلگىرى سۈرۈلدى. مەسىلەن، «مۇھەببەت» دېگەن شېئىرىمدە:

مۇھەببەتنىڭ تىلى يۈرەككە تالىق،

بۇ، ئۇنىڭ ھەممىدىن ئەۋزەللىكىدىن.

دېگەن مىسرالارمۇ بار. بۇنداق پىكىرلەر نوقۇل ئىشقىي مۇھەببەتنى ھەممىدىن ئۈستۈن قويىدىغان زىيانلىق خاھىشقا ياردەم بېرىدۇ، بىزنىڭ بۆگۈنكى ياشلىرىمىز بۇنداق لىرىكىلارغا موھتاج ئەمەس. بۇ ھەقتە ماڭا بېرىلگەن بەزى تەنقىدىي پىكىرلەر ھەقىقەتەنمۇ يوللۇق.

بەزى ياشلار مېنىڭ «يىغا تۇتتى مېنى يەنە باھاردا» دېگەن شېئىرىمنى كۆرۈپ، مەندىن "بۇ مۇھەببەت لىرىكىسىمۇ ياكى سىياسىي لىرىكىمۇ؟" دەپ سوراشتى. مەن ئۇلارغا بۇ شېئىر ھەم مۇھەببەت لىرىكىسى ھەم سىياسىي لىرىكا دەپ جاۋاب بەردىم. ئۇلار بۇنىڭغا ئىزاھ تەلەپ قىلغاچقا، ئۇنىڭ يېزىلىش جەريانى توغرۇلۇق قىسقىچە توختىلىپ ئۆتەي.

1978 ـ يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا، مەن ئىلى ۋىلايىتىنىڭ بەزى ناھىيە ھەم گۇڭشېلىرىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، "مەدەنىيەت ئىنقىلابى" ۋاقتىدا ئېغىر زىيانكەشلىككە ئۇچراپ، ھاياتىدىن ئايرىلغان بەزى قەدىناس بۇرادەرلىرىمنىڭ تەزيە مۇراسىملىرىغا داخىل

بىلەن بىرلىشەلمەيدۇ. ئۇ ساختا ئاشىق بولۇشقا، ئەخلاق —
ۋىجداندىن خالىي مۇھەببەتنى كۈيلەشكە ئېھتىياجى موھتاج ئەمەس
ئۇنىڭ لىرىك ھېسسىياتىدا، لىرىك قەھرىمانىنىڭ گۈزەللىكك—
ئىشتىياقى، خۇشاللىقى ۋە قايغۇ ـ ھەسرىتىدە ئۆز تەبىئىتىگە خا—
ئالىيجانابلىقىنىڭ نۇرى جەۋلان قىلىدۇ. بىزنىڭ بۈگۈنكى جەمئىيىتىم—
بۇنداق مۇھەببەت لىرىكىرىغا بەك موھتاج.

مۇھەببەت ھەققىدە يېزىپ باقمىغان شائىر يوق ئوخشايدۇ
بولۇپمۇ ياشلىق مەزگىلىدە قوزغالغان ئىشقىي ھېسسىياتلار شېئىرىيەت—
يېقىن بولغاچقىمۇ ھەممىلا ئادەم ئۇنى شېئىرىيەتلىك ئىپادىلەش—
تىرىشىدۇ. شۇڭا كىمدۇ بىرسى ياشلىقتا كىم شائىر بولمىغان
دەپتىكەن. مەنمۇ ئۆزەمدە يىگىتلىك ھېسسىياتى پەيدا بولۇش—
بىلەن مۇھەببەت ھەققىدىمۇ شېئىر يېزىپ باققان. بىراق ئۇ—
كۆپىنچە، مۇھەببەت ھەققىدىكى مۇجمەل پىكرىمنىڭ ئىنكاس—
ياكى تەقلىدچىلىكنىڭ ئىپادىسى ئىدى. كېيىنرەك ئىشقىي مۇھەببە—
بابىدا بىرقەدەر بىۋاستە كەچۈرمىش ۋە ھېسسىياتلارغا ئىگ—
بولۇپ، باشقىلارنىڭمۇ بۇ جەھەتتىكى كەچۈرمىش ۋە ھېسسىياتلىرى—
كۆزىتىپ، ئاڭلاپ، شۇنىڭدەك مۇھەببەت ھەققىدىكى ئىلمى—
مۇلاھىزىلەرگە كۆڭۈل قويۇپ ھەمدە بۇرۇنقى مۇھەببە—
لىرىكىلىرىنى ئاڭلىقراق ئۆگىنىپ، بىرقەدەر ئىجتىمائىي ئەھمىيەت—
ئىگە مۇھەببەت لىرىكىلىرىنى يېزىشقا ئۇرۇنۇپ باقتىم. ھازىر—
يېزىۋاتىمەن. بۇنىڭ ئىچىدە «كۆيۈپ قالدىم مەن ساڭا»، «ئالدانغا—
قىزغا»، «ھەيرانمەن»، «تۇگىمەس ناخشا»، «ئەلەم»، «قەدىرلە—
مەن سېنى جانان»، «بىر قىزنىڭ ھەسرىتى»، «يىغا تۇتتى مې—
يەنە باھاردا»، «يىغلىما»، «جانان كېلىدۇ» دېگەن لىرىكىلىرىم—

بولغاچقا، بۇ شېئىرنى ھەم مۇھەببەت لىرىكىسى، ھەم سىياسىي لىرىكا دەپ ھېسابلايمەن.

بەزى ياش دوستلار "قىرىغاندىمۇ مۇھەببەت لىرىكىسى يازغىلى بولامدۇ؟" دەپ سورىشىدۇ. نېمىشقا بولمىسۇن؟ قېرىغاندىمۇ ئاجايىپ تەسىرلىك مۇھەببەت لىرىكىلىرىنى يازغان شائىرلار ئاز ئەمەسقۇ. شائىرنى بىر ھېسابتا ئارتىستقا ئوخشىتىش مۇمكىن. بىر ئارتىس ئۆزىنىڭ ئىقتىدارىغا قاراپ ھەر خىل روللارنى ئالىدۇ. شائىرنىڭ ئىپادىلەش ئۇسۇلى باشقىچە، ئۇ تېخىمۇ كۆپ خىل روللارنى ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە، بەزىدە ياش يىگىتنىڭ، بەزىدە ياش قىزنىڭ رولىنى ئالىدۇ، بەزىدە ئاتىنىڭ، بەزىدە ئانىنىڭ رولىنى ئالىدۇ، بەزىدە كىچىك بالىنىڭ، بەزىدە بوۋاي - موماينىڭ رولىنى ئالىدۇ. بۇنداق روللارنى ئېلىشقا ئۇنىڭ جىنسىي ئالاھىدىلىكى ياكى ساقىلى تاقاشمايدۇ. گەپ ئۇنىڭ شېئىرىيەت سەھنىسىدە ئېلىۋاتقان روللارنىڭ ئوبرازلىرىنى ئىپادىلەپ بېرەلىشى ياكى بېرەلمەسلىكىدە. ئۇنىڭ شۇ ئوبرازلار ھەققىدىكى ئىجادىي ئىزدىنىشى، تونۇشى، پىكىر - ھېسسىياتى قانچە ئەتراپلىق، تولۇق بولسا، ئۇنى شۇنچە ياخشى ئىپادىلەپ بېرەلىشى مۇمكىن.

دەۋرىمىز مۇھەببەت لىرىكىلىرىغا، ياشلىرىمىزنىڭ ئالىيجاناب غايە تىكلەپ، ئىشقىي مۇھەببەت يولىدىمۇ ئېزىقماي مېڭىپ، بەختلىك بولۇپ، سوتسيالىزم ئىشلىرىدىكى ئۆز بۇرچىنى ياخشى ئادا قىلىشىغا مەنىۋى ياردەم بېرىدىغان مۇھەببەت لىرىكىلىرىغا موھتاج. شېئىرىيىتىمىزمۇ بۇ ئېھتىياجىغا لايىق جاۋاب بېرىش مەجبۇرىيىتىنى ئەستايىدىل ئادا قىلىشقا تېگىشلىك.

بولدۇم. بۇ مۇراسىملاردا مەرھۇملارنىڭ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن-
لىكى ئېلان قىلىندى. لېكىن بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ خوتۇن، بالا-
چاقىلىرى، تۇغقان-بۇرادەرلىرى يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر ئا-
ئۇرۇپ يىغلاپ كېتىشتى. مېنىڭ كۆڭلۈممۇ قاتتىق بۇزۇلدى ۋ-
"ئۇلار ھايات بولغان بولسا، بۈگۈنكى كۈندە يىغلىماي، ئۇلار-
بىلەن بىللە كۈلگەن بولار ئىدۇق. لېكىن بىز تۆكۈشكە مەجبۇر-
بولغان بۇ جۇدالىق يېشى ئۇلارنىڭ پاك ئارزۇ گۈللىرىنى-
ياشنىتىدىغان يامغۇرغۇ" دېگەن ئويلار كۆڭلۈمدىن كەچتى. ئۇزۇن-
ئۆتمەي، بېيجىڭدا ئېچىلغان شېئىرىيەت ئىجادىيىتى يىغىنىغا-
باردىم. بۇ يەردە نۇرغۇنلىغان كەسىپداشلار بىر-بىرىمىز بىلەن
ھاياجان ئىچىدە دىدار كۆرۈشتۇق ۋە شېئىرىيەت ئىجادىيىتىنى-
گۈللەندۈرۈش توغرۇلۇق سۆزلەشتۇق. بىراق مەرھۇم شائىر گو-
شياۋچۈەن قاتارلىق يولداشلارنىڭ ئارىمىزدا يوقلۇقى ھەممىمىزنىڭ
كۆڭلىنى بىئارام قىلدى. بەزىلىرىمىز ئۇلارنى ئەسلەپ كۆز يېشىمۇ
قىلدۇق. مەن گو شياۋچۈەننىڭ يولىدىشىنى يوقلاپ بارغىنىمدا،
ئۇنىڭ كۆڭلى يەنە بۇزۇلدى. بۇ كەيپىيات مېنىڭ ئىلىدىكى
تەزىيە مۇراسىمىدا ئويلىغانلىرىمغا يېڭى ھېسسىياتلار قوشتى.
مەن شۇنداق كەيپىيات ئىچىدە، «يىغا تۈتتى مېنى يەنە باھاردا»نى
يازدىم. بۇ شېئىردىكى لىرىك قەھرىماننىڭ تۆككەن كۆز
يېشى زوراۋانلىق دەستىدە ۋاقىتسىز جۇدا بولغان ئاشىقنى قايتا
ئەسلەپ كۆڭلى بۇزۇلغانلىقىنىڭ، ئەقىدىسىگە سادىقلىقىنىڭ ئىپادىسى
بولۇپلا قالماي، بەلكى ھايات سەپداشلارنىڭ زىيانكەشلىككە
ئۇچرىغان ئىنقىلابىي قۇربانلارنى سېغىنىش ھېسسىياتى ۋە ئۇلارنىڭ
ئارزۇ گۈللىرىنى سۇغىرىپ ياشنىتىش ئىرادىسىنىڭ ئىپادىسى

كەيپىيات پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋال.

ئازادلىقتىن كېيىنكى ئۇيغۇر ئەدەبىي تەنقىدچىلىكىدە، مېنىڭ ئەسەرلىرىم ئۈستىدە بىرمۇنچە تەنقىدلەر يېزىلدى. ئۇنىڭ بەزىلىرى ياكى بەزى نۇقتىنەزەرلىرى ماڭا ياردەم قىلىش، ئىلھام بېرىش رولىنى ئوينىدى. ئەمما بەزى كالتەك تۇسىگە كىرگەن تەنقىدلەردىن ئىجابىي تەسىر ئالالمىدىم. ئۇنىڭدىكى ئەقىلغە سىغمايدىغان ئەيىبلەشلەرنىڭ تولىسى تەنقىدچىگە سول ئىدىيىۋى ئېقىم تەرىپىدىن زورلاپ تېڭىلغان ۋەزىپە ئىدى. مەن ئۆزەممۇ بىرقانچە ئەدەبىي تەنقىد يازدىم، ئۇنىڭدىمۇ كالتەكچىلىك دولقۇنىغا ماسلىشىش ئىپادىلىرى خېلى بار. دېمەك، مەنمۇ ئەدەبىي تەنقىدنىڭ ئىناۋىتىنى چۈشۈرىدىغان بولمىغۇر ئىشتىن خالىي بولالمىدىم. بۇنىڭغا خىجىل بولماي بولامدۇ؟!

"تۆت كىشىلىك گۇرۇھ" بىتچىت قىلىنغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 3 ـ ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن ئەدەبىي تەنقىدچىلىكمۇ قايتىدىن باش كۆتۈرۈپ، ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ بىر ياردەمچىسى بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتى. بىراق مەنىۋى بايلىقىمىزنىڭ كەملىكى، ئەدەبىي تەنقىد ھەققىدىكى چۈشەنچىنىڭ ئاجىزلىقى، بولۇپمۇ ئىنتايىن "سول" ئىدىيىۋى ئېقىمنىڭ تەسىرىدىن ئۇزۇل ـ كېسىل قۇتۇلۇش قىيىن بولغانلىقى ئۈچۈن، ساغلام ئىلمىي ئەدەبىي تەنقىدچىلىكنى شەكىللەندۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئاسانغا چۈشمەيدۇ. شۇڭا بۇ جەھەتتە خېلى زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە توغرا كېلىدۇ.

بىز ئىلمىي تەنقىدكە موھتاج. لېكىن ئۇنىڭ تەلتۆكۈس

سىز تەنقىدتىن قورقامسىز؟

بۇرۇن تەنقىدتىن قورقاتتىم. چۈنكى ئۇ چاغلاردا تەنقىد ماڭ
ئادەمنىڭ ئىناۋىتىنى چۈشۈرۈپ، باشقىلارغا يامان كۆرسىتى
قويىدىغان، ئادەمنى كېرەكتىن چىقىرىدىغان نەرسىدەك سېزىلەتتى
بىراق، كېيىن ماركسىزمنىڭ تەنقىد ھەققىدىكى نۇقتىئىنەزەرلىرىنى
ئۆگەنگەنسېرى، پارتىيىمىزنىڭ تەنقىد ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقى
قىلىش ئىستىلىنىڭ ئىجابىي نەتىجىلىرىنى كۆرگەنسېرى، جۈملىدىن
ئۆزەممۇ ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولغانلىقىم ئۈچۈن، تەنقىد ياخشى -
يامانىنى ئايرىپ بېرىدىغان، ئادەمنى ئالغا باستۇرۇش رولىغا ئىگ
كۈچلۈك مەنىۋى قورال ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشكە باشلىدىم
ئەدەبىيات تەنقىدىگە ئائىت بىرمۇنچە ئىلمىي ئەسەرلەرنى
كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ كۈچلۈك
ھامىيسى، ياردەمچىسى، ھەتتا يېتەكچىسى ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم
بىزدە ئازادلىقتىن كېيىن يېزىلغان ئەدەبىي تەنقىد ماقالىلىرىنىڭ
بەزىلىرى خېلى ياخشى رول ئوينىدى. بىراق "سول" ئىدىيۋى
ئېقىم ئەۋج ئالغان مەزگىللەردە، بولۇپمۇ ئاپەتلىك ئون يىل
ئىچىدە ئەدەبىي تەنقىد دېگەن نەرسە ئاساسىي جەھەتتىن بەدەۋى
كالتەككە ئايلىنىپ كەتتى، ئەدەبىياتىمىزغا ئېغىر بۇزغۇنچىلىق
سالدى. ئۇنىڭ زىيىنى ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى زىيانلىق نەرسىلەرنىڭ
تەسىرىدىن نەچچە ھەسسە چوڭ بولدى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە
ئەدەبىي تەنقىد دېگەن نامىمۇ قۇلاققا چىرايلىق ئاڭلانمايدىغان
ئۇنىڭ بىلەن شۇغۇللىنىش بولمىغۇر ھەرىكەتتەك سېزىلىدىغان

قسقىسى، بىز ھازىر ئەدەبىي تەنقىدكە ناھايىتىمۇ تەشنا. ئۇنىڭدىن قورقۇش بەكىمۇ ئورۇنسىز. ھەرقانداق تەنقىدكە، ئەستايىدىل، جىددىي مۇناسىۋەتتە بولۇپ، توغرا تەنقىدنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، تەنقىد قىلىنغانغا ھار ئېلىپ تۇگىشىپ كېتىدىغان كەيپىياتتا بولماسلىقىمىز كېرەك. خاتا تەنقىدنى ھار ئالماسلىقىمىز كېرەك. تەنقىدنى تارىخ سىنايدۇ، تارىخ ئەڭ ئادىل تەنقىدچى.

1977 - يىل 6 - ئاي.

ئىلمىي، توغرا بولۇشىنى تەلەپ قىلىشمۇ مۇمكىن ئەمەس. ھ
ئۇلۇغ تەنقىدچىلەرمۇ خاتا پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشت
خالىي بولالمىغانغۇ. لېكىن شۇنى چوقۇم تەلەپ قىلىشقا ھەقلى
مىزكى، ئەدەبىي تەنقىدچى تىرناق ئاستىدىن كىر كولىغۇچ
بولماي، بەلكى ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى
ھەممىدىن كۆرە ئېنىق كۆرۈپ، ئۇنى قىزغىن سۆيىدىغان بولۇشى
يازغۇچى، شائىرلارنىڭ كانىيى بولماي، بەلكى ئۇلارنىڭ ئە
سەممىي دوستى، مەسلىھەتچىسى بولۇشى، ئارىغا تەپرىقە سالغۇچ
بولماي، بەلكى ئەدەبىيات قوشۇنىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى كۆز قارچۇغىدە
ئاسرىغۇچى بولۇشى لازىم. بۇنىڭغا ئەمەل قىلماي تۇرۇ
ئىلمىيلىكتىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ.

بىزدە ھېلىمۇ شۇنداق بىر خىل كەيپىيات مەۋجۇت، بىر
تەنقىدچى بىرەر ئاپتور ئۇستىدە ياكى ئۇنىڭ بەزى ئەسەرلىرى
ئۇستىدە تەنقىدىي ماقالە ئېلان قىلسا، جەمئىيەتتە: "پالانى
پۇستانىنىڭ تاناۋىنى تارتىۋېتىپتۇ، رەسۋاسىنى چىقىرىۋېتىپتۇ
دەيدىغان كىشىلەر خېلى بار. بۇ، بولۇپمۇ بىر جەھەتتىن تەنقى
كالتەككە ئايلىنىپ قالغان مەزگىللەردە پەيدا بولغان كەيپىياتنىڭ
قالدۇقى. يەنە بىر جەھەتتىن تەنقىدكە تەنقىدىي نۇقتىدىن
قارىيالماسلىقنىڭ ئىپادىسى. ئەدەبىي ئىجادىيەت تەنقىدكە موھتاج
بولغىنىدەك، تەنقىدمۇ تەنقىدكە موھتاج. تەنقىد مۇشۇنداق
موھتاجلىققا جاۋاب بەرگەن ئىكەن، ھەرگىزمۇ قورقۇنچلۇق ئەمەس
ئۇنىڭدىن قورقۇشنىڭ ئۆزى قورقۇنچلۇق، ئۇنىڭغا ھەيران بولۇش
بولسا كۈلكىلىك. توغرا تەنقىد ئادەمنى رەسۋا قىلىپ تۆكەشتۈرۈۋەت
مەيدۇ، بەلكى ئالغا باستۇرىدۇ.

ھاياتىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل ماھىيەتلىك ھالەتنى بايقاپ ئالغان. شۇڭا قەلبىدە شېئىرىي ھېسسىيات قوزغىلىپ ئىختىيارسىز ھالدا:

"ئېھ، بۈگۈن مەنمۇ كىچىك بىر بېلىجان،
مەرىپەت ئوكيانىدا ئۈزۈپ يۈرگەن.
ئانا يۇرت بەختى ئۈچۈن، پەخرى ئۈچۈن
ئىجادىتىن ئۈنچە ـ مارجان سۈزۈپ يۈرگەن"

دەپ ناخشا توۋلايدۇ («بېلىجان سۈزۈك سۇدا يۈرەر ئۈزۈپ»).

ئۇ، نۇرغا ــ قۇياشقا باقىنىدا، ئۆزىنى بەخت نۇرى بىلەن پەرۋىش قىلىۋاتقان دەۋرگە ــ قۇياشلىق ۋەتىنىگە بولغان مۇھەببەت كۈيىنى ۋە «نۇر ئوغلىمەن» دېگەن ئىپتىخارلىق ساداسىنى ياڭرىتىش بىلەن بىللە، ئۆز ھاياتىنى نۇرانە دەۋرگە ۋە ئانا ۋەتىنىنىڭ پەرۋىشىگە لايىق مەنىلىك قىلىپ ئۆتكۈزۈش ئىرادىسىنى جاكارلايدۇ:

"مەن بىلىمەن نۇرنى شۇنداق مۇقەددەس،
يورۇقلۇقتا، ھاياتلىقتا زوقلىنىپ.
بەختلىكمەن ئېقىپ كەتسەم يۇلتۇزدەك
بىر زەررىچە يورۇق چېچىپ نۇرلىنىپ."

(«نۇر ئوغلىمەن»)

ئۇ، باھارنىڭ خۇش پۇراق ھاۋاسىغا تولغان ۋە تاڭ نۇرى بىلەن جۇلالانغان سەھەر مەنزىرىسىنى كۆرگەندە، ئۆزىنى ئاشۇ گۈزەل مەنزىرە قۇچىقىدا ھېس قىلىپ: "ياشلىقىم تاڭ سەھەرنىڭ جۇلاسىدۇر" دەپ غۇرۇرلۇق تارىنى چېكىدۇ. («سەھەر ئىلھامى»)

نۇر ئوغلىنىڭ ناخشىسى

شېئىرىيەت سېپىمىزگە يېڭىدىن كىرىپ كېلىۋاتقان بەزى ياشلار ئۆزلىرىنىڭ ئىجادىي ئىزدىنىش جەھەتتىكى جۇشقۇنلۇقى دەسلەپكى قەدىمىنىڭ خېلىلا پۇختىلىقى بىلەن كىتابخانلارنىڭ ئالاھىدە زوقىنى قوزغىماقتا. بىز شۇنى خۇشاللىق بىلەن كۆرمەكتىمىزكى، شېئىرىيىتىمىز سەۋىيىلىك يېڭى ئەۋلادلارنىڭ ئىشتىراكى بىلەن بارغانسېرى يېڭى قىياپەتكە كىرىۋاتىدۇ. بۇ، بەزىلەرنىڭ "شېئىر كۆپىيىپ كەتتى، مەززىسى قالمايۋاتىدۇ" دېگەن ئەيىبلەشلىرىنى رەت قىلماقتا، شېئىرىيىتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا ئۈمىدۋارلىق بىلەن قاراش لازىملىقىنى دەلىللىمەكتە. «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 84 ـ يىل 3 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان 21 ياشلىق ئەركىن ئىبراھىمنىڭ «نۇر ئوغلىمەن» قاتارلىق بىر يۈرۈش شېئىرلىرىمۇ شۇ دەلىللەرنىڭ بىرسى.

ئالدى بىلەن شۇنى ئېيتىش كېرەككى، بىز بۇ شېئىرلاردىكى تەسەۋۋۇر ۋە ھېسسىياتلاردىن دەۋرىمىز ياشلىرىغا خاس بولغان مەنىۋى گۈزەللىكنىڭ خېلىلا يارقىن شېئىرىي ئوبرازىنى كۆرەلەيمىز. ياش ئاپتور ياكى لىرىك قەھرىمان سۆزۈك دېڭىزغا نەزەر تاشلاپ، ئۇنىڭدا تۇغۇلۇپ، ئەركىن ياشاپ ئۆسۈۋاتقان بېلىقچانلارنى كۆرگىنىدە چەكسىز زوقلىنىدۇ، چۈنكى ئۇ بېلىقچانلار ھاياتىدىن ئۆزىنىڭ (يەنى دەۋرىمىزدىكى ئەركىن، جۇشقۇن روھلۇق ياشلارنىڭ)

ھەل قىلىنغان. ياش ئاپتور ئۆزى نەزەر سالغان نەرسە، ھادىسىلەردىن ماھىيەتلىك پىكىر تېپىپ، ئۇنى خېلىلا روشەن يورۇتۇپ بەرگەن. دېمەك، ئۇ لىرىك قەھرىمان سۆيۈپ تىندە "نۇر ئوغلىمەن" دېيىشكە ھەقلىق. شۇڭا مەنمۇ بۇ شېئىرلارنى "نۇر ئوغلىنىڭ ناخشىسى" دەپ ئاتىدىم.

بۇ يەردە يەنە بۇ شېئىرلارغا ئالاھىدە بەدىئىي زىننەت كىرگۈزۈپ تۇرغان ئايرىم مىسرالار ئۈستىدە گەپ قىلماي ئۆتۈپ كەتسەك بولماس.

ئالدى بىلەن، "دولقۇنلار چوڭ قىلىدۇ ئەللەي ئېيتىپ..." دېگەن مىسراغا نەزەر سالايلى: بۇنىڭدا دېڭىز بىلەن بېلىقنىڭ مۇناسىۋىتى باشقا بىر تۈستە، بەكمۇ جىلۋىدار ئەكس ئەتكەن ياكى جانلىق، ھەرىكەتچان، تەسىرلىك كارتىنىغا كۆچكەن.

"بەختلىكمەن ئېقىپ كەتسەم يۇلتۇزدەك
بىر زەررىچە يورۇق چېچىپ نۇرلىنىپ."

دېگەن مىسرالاردا خۇنۇك ھالدا دۇنيادا ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشتىن، قىسقا بولسىمۇ نۇر چاقنىغاندەك ياشاپ ئۆتۈشنىڭ تەسىرلىك، يوشۇرۇن سېلىشتۇرمىسى بار.

"يالتىرار كىرىستالدەك سۈزۈك شەبنەم
ئاسقاندەك لەئلى ـ ياقۇت چۆپلۈكلەرگە"

دېگەن مىسرالارنى ئوقۇغىنىمىزدا گويا بىز شەبنەم قونغان ئوت ـ چۆپلۈك مەنزىرىسىگە قاراپ نېرى كەتكۈمىز كەلمەيدىغان ھالەتكە كېلىمىز. ئۇنى قىزنىڭ ۋىسال پەيتىدە كىرپىكلىرىدە ئويىنغان شادلىق يېشىغا ئوخشاتقىنىدا، تېخىمۇ ھاياجانلىنىپ كېتىمىز.

ئۇ، كۆز پەسلىدە سارغىيىپ بەرگىدىن ئۈزۈلۈپ، يەر-
چۈشكەن غازاڭلارنى كۆرگەندە، ئۇلارنىڭ ئۆز ۋاقتىدا بۈك
باراقسانلىقنى شەكىللەندۈرۈپ، تومۇزدا ئىنسانلارغا سايىۋەن
بولغان يېشىل ياپراقلار ئىكەنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، يەنە
ھاياتلىقىدا ئۆزىنىڭ قىممەتلىك ئەجرى بىلەن ئەلنى بەھرىمەن
قىلغان ۋە بۇ تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ بولۇپ، ئانا يەر قوينىغا
كىرىپ كەتكەن ئەجدادلارنىڭ ئوبرازىنى كۆرسىتىپ، ئەلگە
ئۆزىنىڭمۇ ئاشۇ ئەجدادلارغا ئوخشاش تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئۆتەش
ئىرادىنامىسىنى سۇنىدۇ:

"مەن سۆيۈمەن يېشىللىقنى ھاياتنى،
سىڭىپ كەتتى سۆيگۈم ئاشۇ ياپراققا.
ياپراقچىلىك بولسا ئىدى قىممىتىم،
ئارمانسىزدىم كۆمۈلسەمۇ توپراققا."

(«غازاڭ قەسىدىسى»)

ئۇ، پەرۋاز قىلىۋاتقان قۇشنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، ئۇنىڭ
بورانلارنى يېرىپ ئۇچىدىغان جەسۇر قانىتىدىن ئۆزىنىڭ يۈكسەك
غايە يولىدىكى جۇشقۇن ئۈمىدىنىڭ تىمسالىنى كۆرىدۇ ۋە شۇڭا
مۇنداق دەيدۇ:

"مەن بىر قۇشمەن، ئۈمىد مېنىڭ قانىتىم،
ئۇچماقتىمەن كۆك قەرىگە ئىنتىلىپ.
....

(«مەن بىر قۇشمەن»)

مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، بۇ شېئىرلاردا تېما ئاساسىي جەھەتتىن

چاك باسمايدۇ، مەنتقە بۇزۇلىدۇ.

"مەن ئۆزەمنى دەيمەن نۇرنىڭ ئوغلى دەپ"

بۇ ياخشى پىكىرنىڭ پەيزىنى مىسرا ئاخىرىسىدىكى ئوشۇقچە "دەپ" سۆزنى بۇزۇپ قويۇپتۇ. "مەن ئۆزەمنى نۇر ئوغلى دەپ سانايمەن" دېيىلسە ياخشى بولماسمىدى؟

"كۆڭلۈممۇ قالدى يورۇپ، دىل سۆيۈنۈپ"

دېگەن مىسرادا ئىشلىتىلگەن "كۆڭۈل" بىلەن "دىل" مەنىداش سۆز بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا بۇ يەردە ئىككى خىل خاراكتېر بېرىش ھاجەتسىز. بۇ بىز ئادەتتە ئىشلىتىدىغان "جېنىم سۆيۈنۈپ، كۆڭلۈم يايرىدى" دېگەن سۆزلەردەك ئورۇنلۇق ۋە تەمىلىك ئەمەس.

"چاقىرماقتا مېنى ھۆرلۈك پەرىسى
قانائەتنى تەرك ئەتتىم دىلىمدىن"

دېگەن مىسرالاردىكى "قانائەت" بىلەن "ھۆرلۈك"نىڭ دېئالېكتىكىلىق باغلىنىشى يوق. ئۇ قانائەتنىڭ ئەكسى بولغان، قانائەتلىنىشنى تەرك ئېتىشكە ئۈندەيدىغان خاراكتېرگە ئىگە پەرى بولۇشى كېرەك ئىدى.

"ئىجادتىن ئۈنچە-مارجان سۇزۇپ يۈرگەن"،
"ئىجاد بىلەن ئۇزارتىمەن ئۆمرۈمنى"

دېگەن مىسرالاردىكى "ئىجاد" ئەسلىدە "ئىجادىيەت" بولۇشى كېرەك ئىدى. شۇنداق بولمىغاچقا گىراماتىكىلىق نۇقسان يۈز بەرگەن.

قارىماققا، ئاپتور "ئېھ" دېگەن ئىملىقنى ئىشلىتىشكە ئامراق كۆرۈنىدۇ. ھازىرقى ئۇيغۇر يېڭى شېئىرىيىتىدە بۇ ئىملىق بەك

"قوچاق ئاچار ئەجەل هامان بىر كۈنى
ئۆمۈر چەكلىك، بارماس ئانچە ئۇزاققا.
ئىجاد بىلەن ئۇزارتىمەن ئۆمرۈمنى
هەر مىنۇتتىن گۈل كەلتۈرۈپ هاياتقا.

دېگەن مىسرالاردىن، چەكلىك ئۆمۈرنى ئۇزارتىش ئۈچۈن، ۋاقىتنى تېزگىنلەپ، ئۆلمەس ئىجادىي ئەجىر ئىزى قالدۇرۇش لازىم. دېگەن ئەقلىيە پىكىرنىڭ شېئىرىي كۈيىنى ئاڭلايمىز. بۇ بىر كۈپلېت راستىنلا رۇبائىي خاراكتېرىنى ئالغان.

يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن تۆت مىسال (ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش بەزى مىسرالار)نى شېئىر مۇزىكىسىنىڭ ئەڭ يېقىملىق ئەۋجىسى دېيىش مۇمكىن.

بىز شېئىرىيەت سېپىگە يېڭىدىن كىرىپ كەلگەن ئەركىن ئىبراھىمنىڭ يۇقىرىقى شېئىرلىرىدىن لەززەتلەنگەنلىكىمىز ئۈچۈن خۇشالىمىز ۋە ئۇنىڭ بۇ دەسلەپكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى تەبرىكلەيمىز. لېكىن ئۇنىڭ نۇقسانلىرىنى كۆرمەسكە سېلىشنىمۇ ئۆزىمىزگە راۋا كۆرمەيمىز.

بىز «نۇر ئوغلىمەن» دېگەن شېئىرنىڭ دەسلەپكى ئىككى مىسراسىغا سىنچىلاپ قاراپ باقايلى:

"نۇرغا چۆمدۈم، نۇر ئىچىدە تۇغۇلدۇم
مەن كۆز ئاچقان چاغدا دەسلەپ هاياتقا."

"هاياتلىققا كۆز ئېچىش" بىلەن "تۇغۇلۇش" بىر مەنىدىكى گەپقۇ. شۇنداق ئىكەن "نۇر ئىچىدە تۇغۇلدۇم" ئوشۇقچە گەپ ئەمەسمۇ؟ ئوشۇقچە بولۇشتىن تاشقىرى "مەن كۆز ئاچقان چاغدا دەسلەپ هاياتقا" بىلەن "نۇر ئىچىدە تۇغۇلدۇم"نى ئۇلىساق، گەپ

شانلىق دەستۇر

«يەنئەن ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبەت يىغىنىدا سۆزلەنگەن نۇتۇق»نىڭ 40 يىللىقىنى خاتىرىلىگىنىمىزدە، تەبىئىي ھالدا، جۇڭگو ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنىڭ 40 يىلدىن بۇيانقى تەرەققىيات يولىنى ئەسلەيمىز ۋە ئۇنىڭ شانلىق مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى تەبرىكلەيمىز، چۈنكى بۇ مۇۋەپپەقىيەتلەر ئاشۇ «نۇتۇق»تا ئالغا سۈرۈلگەن شانلىق ئىدىيە بىلەن يۇغۇرۇلغان. ئېلىمىزنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرى جۇڭگونىڭ كونكرېت ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئىجادىي تەتبىق قىلىنغان بىرقەدەر سىستېمىلىق ماركسىزم ـ لېنىنىزملىق ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىدىيىسى ۋە جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنىڭ «4 ـ ماي»دىن كېيىنكى مۇھىم تەجرىبە ـ ساۋاقلىرى دەل يەكۈنلىنىپ، توغرا نىشان روشەن يورۇتۇپ بېرىلگەن ئاشۇ ئىدىيە بىلەن قوراللىنىپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدە چوڭ بۇرۇلۇش ھاسىل قىلدى. دەۋرنىڭ ئېھتىياجىغا كۆچلۈك مەنىۋى ئوزۇق تەقدىم قىلىپ، ئېلىمىزنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىزم ئىشلىرىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە مۇناسىپ ھەسسە قوشتى. شۇنداقلا، بۇ «نۇتۇق»تىكى تۈپ ئىدىيە ئەدەبىيات ـ سەنئىتىمىزنىڭ مۇندىن كېيىنكى تەرەققىياتى ئۈچۈنمۇ يېتەكچى دەستۇر.

يېڭى جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت سېپىنىڭ ھەربىر جەڭچىسى

كۆپ ئىشلىتىلىۋاتىدۇ. لېكىن "ئېھ" ئۇيغۇرچە ئىملىق ئەمەس، چۈنكى جانلىق تىلىمىزدا يوق. شائىرلار ئۇنى قانچە جىق تەكرارلىسىمۇ ئۇيغۇر تىلىغا (تۇرمۇشقا) سىڭمەيۋاتىدۇ. شۇڭلاشقا مەن "ئېھ"نى ئىشلەتمىگەن ياخشى دېگەن قاراشتا.

ئاپتورنىڭ مەن نۇقسان دەپ كۆرسەتكەن مىساللارنى مۇھاكىمە قىلىپ كۆرۈشىنى، بولۇپمۇ بەدىئىي تىلىنىڭ مەنتىقىلىق بولۇش تەرىپىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىشىنى، شېئىرىيەت ساھەسىدە تېخىمۇ ئەتراپلىق ئىزدىنىپ، مول مېۋە بېرىدىغان ئۈمىدلىك شائىر بولۇپ يېتىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن شۇنداق دېگۈم كېلىدۇ: كېيىنكىلەر بۇرۇنقىلاردىن ئۆزۈپ كېتىشى كېرەك. ئۇنداق بولمىسا، تەرەققىيات بولمايدۇ.

1984 ـ يىل 5 ـ ئاي.

تۇرۇش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كۈچا يېزىلىرىدا بولدۇم. بىزنىڭ ھەممىمىزدە دېگۈدەك ئاددىي تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىدىن ئىبارەت بىر يۈك ـ تاق ھەم بىردىن «نۇتۇق» كىتابچىسى بار ئىدى. بىز ھەر كۈنى دېھقانلارنىڭ فېئودالىزمنى ئاغدۇرۇش كۈرىشىنىڭ تەييارلىق پائالىيەتلىرىگە قاتنىشاتتۇق، دەردمەن دېھقانلار بىلەن مۇڭدىشاتتۇق، ئايرىم سۆھبەت ۋە چوڭ يىغىنلاردا ئۇلارنىڭ قانلىق شىكايەتلىرىنى ئاڭلايتتۇق؛ ئۇلار بىلەن بىللە سىياسەتكە دائىر ھۆججەتلەرنى ئۆگىنىپ، مۇزاكىرە قىلاتتۇق. كەسپداشلار يىغىلىپ «نۇتۇق»نى ئۆگىنەتتۇق، ئۇندىن كېيىن ئىملەرنى يېزىش ۋە قانداق يېزىش توغرۇلۇق پىكىر يۈرگۈزۈپ، ناھايىتى زىچ ۋاقىت ئىچىدىن ۋاقىت چىقىرىپ، يېڭى سەنئەت نومۇرلىرىنى تەييارلايتتۇق. كەچقۇرۇنلىرى تەييارلىغان سەنئەت نومۇرلىرىمىزنى كۆرسىتەتتۇق. ھەتتا بەزىدە، بىرقانچە كۈن ئۇدا يول مېڭىپ، بىرنەچچە يۈز كىلومېتىر مۇساپىنى پىيادە باساتتۇق. ئارىلاپ ئاچ ـ توق قالاتتۇق، قېنىپ ئۇخلىيالمايتتۇق. كۆرەشچان ھايات ئۆزئارا ئىتتىپاقلىقىمىزنى كۈچەيتكەنىدى، بىرسىمىزنىڭ قايغۇسىغا ھەممىمىز تەڭ قايغۇراتتۇق، بىرسىمىزنىڭ بىرەر مۇۋەپپەقىيىتى، بىرەر خۇشاللىقى ئۈچۈن ھەممىمىز خۇشاللىناتتۇق، قىسقىسى، قىيىنچىلىق تارتساقمۇ روھىمىز جۇشقۇن ئىدى، ماددىي جەھەتتىن نامرات بولساقمۇ، روھىي بايلىقىمىز ئېشىپ بارماقتا ئىدى. قاينام ـ تاشقىنلىق ھايات ئىچىدە مۇشۇنداق كەيپىياتتا ياشاش بىزنى بەھىرسىز قالدۇرمىدى.

بىركۈنى مەن ئالا قاغا رايونىدا ئېچىلغان بىر شىكايەت يىغىنىغا قاتنىشىپ قالدىم. يىغىندا بىرقانچە دەردمەن كەمبەغەل،

ئۆزىنىڭ خەلق ئالقىشلىغان ھەربىر مۇۋەپپەقىيىتىنى، ئالدى بىلەن «نۇتۇق»تىكى شانلىق ئىدىيىگە مەنسۇپ دەپ ھېسابلايدۇ. جۈملىدىن، مەنمۇ شۇنداق ھېسسىياتتا «نۇتۇق»قا ئاپىرىن ئوقۇيدى-مەن، ئۇ مېنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت يولۇمنى يورۇتۇپ بەرگەن ئەھمىيەتلىك مومېنتلارنى زوقلىنىپ ئەسلەيمەن.

مەن يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن 1948-يىلى ("جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى" بولغان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەسلەپكى غەلىبىگە ئېرىشكەن ئازاد رايوندا مەتبۇئات ساھەسىدە ئىشلەۋاتقان چېغىمدا) تونۇشۇشقا باشلىغان ئىدىم. بۇنىڭ بىلەن ئەقىل كۆزۈم خېلىلا ئېچىلدى، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە تەلپۈنۈش ھېسسىياتىم كۈچىيىشكە باشلىدى. شۇڭا، مەن ئېلىمىزدىكى بارلىق مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي ئازادلىقى پەقەت جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلاب غەلىبىسى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىغا، جۈملىدىن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىيات-سەنئىتىمۇ شۇ چاغدىلا ھەقىقىي گۈللىنىش پۇرسىتىگە ئىگە بولىدىغانلىقىغا ئىشەنچ تىكلىدىم. «نۇتۇق»نى 1950-يىلى بىرىنچى قېتىم ئۆگەنگىنىمدە، كۆڭلۈم تېخىمۇ يايراپ كەتتى. بولۇپمۇ شىنجاڭ يېزىلىرىدا داغدۇغىلىق قانات يېيىشقا باشلىغان يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى مەزگىلىدە «نۇتۇق»نى كۆرەش ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ ئۆگىنىش نەتىجىسىدە، مېنىڭ ئىدىيىۋى زېمىنىمدىمۇ چوڭ ئىسلاھات يۈز بەردى.

1951-يىلىنىڭ ئاخىرىدا بىر تۈركۈم ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىلەن بىللە، يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى

بولدى. دەرۋەقە، بۇنداق يىغىنلاردا بۇ شېئىر ئوقۇلغاندىن كېيىن، ئاممىنىڭ كۆرەش كەيپىياتى تېخىمۇ جۇشقۇنلىناتتى. بۇ، ماڭا بىرىلگەن ئەڭ قىممەتلىك مۇكاپات ئىدى.

مەن شۇ كەمسىچە يازغان بىرەر شېئىرىمنىمۇ مۇنچىلىك كۆپ ئادەم توپلانغان مەيداندا ئوقۇپ باقمىغان، شۇنداقلا ئۇنى ئاڭلىغان كۆپچىلىكنىڭ مۇنچىلىك ھاياجانلىنىشىنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان. بۇ يېڭى ئەھۋال مېنى چوڭقۇر ئويغا سالدى. ”بۇ شېئىر نېمە ئۈچۈن مۇنچىلىك تەسىر قوزغىدى؟“ دېگەن سوئالغا جاۋاب ئىزدىدىم. شۈبھىسىزكى، بۇ، قاينام ـ تاشقىنلىق كۆرەش ئىچىگە كىرگەنلىكىمنىڭ، كىم ئۈچۈن ئىشلەش مەسىلىسىنى ھەل قىلغانلىقىمنىڭ دەسلەپكى نەتىجىسى، شۇنداقلا سوغۇقتا كىشىلەرگە ئازراق بولسىمۇ كۆمۈر يەتكۈزۈپ بەرگەنلىكىم ئىدى. چۈنكى بۇ چاغدا، نەچچە مىڭ يىلدىن بېرى ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەن زۇلمەتلىك، ئاسارەتلىك فېئودالىزمنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، يېزىدىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئازاد قىلىش، شىنجاڭ ھەر مىللەت دېھقانلىرىنىڭمۇ جىددىي تەلىپىگە ئايلانغان ئىدى. شۇڭا پارتىيىمىز بۇ تارىخىي مۇقەررەرلىكنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ زومىگەر فېئوداللاردىن ھېساب ئېلىپ، قەددىنى كۆتۈرۈشىگە مەدەت بەردى. مۇنداق بىر چوڭ تارىخىي بۇرۇلۇش ئالدىدا خەلقنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەتتى ھەرگىزمۇ چەتتە تۇرالمايدۇ، بەلكى بۇ كۆرەشنى قىزغىن ئەكس ئەتتۈرۈپ، بۇرۇلۇش تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈنىڭمۇ ئۇلۇغ تارىخىي بۇرچى. مۇشۇنداق چاغدا ئازادلىققا تەشنا دېھقانلارنىڭ يۈرەك سۆزىنى بىرقەدەر ئەكس ئەتتۈرگەن بىر پارچە شېئىرمۇ خېلى چوڭ رول ئوينايدىكەن.

ياللانما دېھقان زومىگەر، پومېشچىكلار ئۈستىدىن يىغلاپ تۇرۇپ دەرد تۆكتى. مەن ئۇلارنىڭ ئادەم چىدىغۇسىز كۆلپەتلىك كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلاپ، تەنلىرىم جۇغۇلداپ، ئۆزەمنى تۇتالماي يىغلىۋەتتىم. شۇنداق ھالەتتە، بىر ياقتىن ئاڭلاپ تۇرۇپ، بىر ياقتىن ئالاھىدە تەسىرلىك ۋەقەلەرنى، ئوبرازلىق سۆزلەرنى خاتىرىلىگەچ، ئىختىيارسىز شېئىر يېزىشقا كىرىشتىم. يىغىندىن كېيىن يەنە بىرئاز ۋاقىت چىقىرىپ، بۇ شېئىرنى پۈتكۈزۈپ، كەچتە ئويۇن قويۇلغاندا ئىككى مىڭغا يېقىن ئادەمنىڭ ئالدىدا ئوقۇدۇم:

كەمبەغەللەر ئويلايلى

تارتىپ ئۆتكەن دەردلەرنى....

«دەرد» ناملىق بۇ شېئىرنى ئوقۇشۇم بىلەن پۈتۈن مەيدان جىمجىتلىققا چۆكتى. بىرقانچە كۇپلېت ئوقۇلغاندىن كېيىن، كۆپچىلىك يىغلاشقا باشلىدى. بەزىلەر، ئىختىيارسىز ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، ئارقا-ئارقىدىن: "زومىگەرلەردىن ئەنتىمىزنى ئالايلى!"، "ئېزىلگەن دېھقانلار قەددىمىزنى كۆتۈرەيلى!" دېگەن شوئارلارنى ياڭرىتىشتى. كۆپچىلىكنىڭ يۈرەكنى ئەزگۈدەك يىغىسى، ھاياجانلىق شوئارلىرى ئالدىدا مېنىمۇ يىغا تۇتتى، لېكىن ئۆزەمنى زورغا بېسىپ، شۇندىمۇ يەنە ئۆكسۈپ تۇرۇپ، شېئىرنى ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردۇم، شېئىر تاماملىنىش بىلەن مەيدان تېخىمۇ دول-قۇنلاندى، كۆپچىلىك يەنە ئوقۇپ بېرىشىمنى تەلەپ قىلدى. مەن يەنە ئوقۇدۇم، مەيداندىكى كەيپىيات ئاۋۋالقىدەكلا بولدى: شۇندىن كېيىن يېقىن ئارىلىقتا قەيەردە كۈرەش يىغىنى بولسا، شۇ يەرگە بېرىپ بۇ شېئىرنى ئوقۇپ بېرىشىمنى تەلەپ قىلىشىدىغان

بەرگەن خەلقنى ئالقىشلايمەن.

1952 ـ يىلىنىڭ ئەتىياز مەزگىلىدە مەن قەشقەرگە يەر ئىسلاھاتى سىنىقى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان پاختەكىلە يېزىسىغا باردىم. يېزىغا كىرە ـ كىرمەي «ئويغىنايلى دېھقانلار» دېگەن ناخشا ساداسىنى ھاياجان ئىچىدە ئاڭلىدىم. ئەتىسى، كەچكى ئويۇن قويۇش ئالدىدا كۆپچىلىككە «دەرد»نى ئوقۇپ بەردىم. بۇ يەردىكى كۆپچىلىكنىڭ كەيپىياتىمۇ كۇچادىكىگە ئوخشاش بولدى. بىرمەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، دېھقانلار ھەم خىزمەت ئەترىتىدىكى مەسئۇل يولداشلار: "پاختەكىلىدىكى يەر ئىسلاھاتىنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلەش يىغىنى نامىدىن ماۋجۇشىغا تەشەككۇر خېتى يوللىساق، شۇڭا سىز بۇ خەتنى شېئىرىي شەكىلدە يېزىپ بەرسىڭىز!" دېيىشتى. ماۋجۇشىغا تەشەككۇر بىلدۈرۈش ماۋجۇشى باشچىلىقىدىكى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە نەچچە مىڭ يىللىق فېئودالىزمنىڭ زۇلۇم ـ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ، قەد كۆتۈرگەن دېھقانلارنىڭ تەبىئىي ھېسسىياتى ئىدى. مەن كۆپچىلىكنىڭ مەدەت ـ ئىلھام بېرىشى بىلەن شېئىرنى يېزىشقا كىرىشتىم. دەسلەپكى نۇسخىنى دېھقانلار ۋە كادىرلارغا ئوقۇپ بەرگىنىمدە ئۇلار قىزغىن ئىشتىياق بىلەن ئاڭلاشتى ھەمدە تۈزىتىش، تولۇقلاش توغرۇلۇق قىممەتلىك پىكىرلەرنى بېرىشتى. مەن پىكىرلەرگە ئاساسەن قايتا تۈزىتىشكە كىرىشىپ، تەبرىكلەش يىغىنىغا ئۈلگۈرۈتۈپ پۈتكۈزدۈم. يىغىندا ئوقۇپ بېرىلگەندىن كېيىن، كۆپچىلىك ئۇنى خۇشاللىق بىلەن ماقۇللاپ، ئىمزا ـ بارماقلىرىنى بېسىپ، ماۋجۇشىغا يوللىدى، بۇ شېئىرنىڭ بەدىئىي جەھەتتىن ئاجىزلىق تەرىپىنى، مەزمۇنىدىمۇ بەزى نۇقسانلار بارلىقىنى كېيىن مەنمۇ خېلى ھېس قىلدىم. بۇ

شۇندىن كېيىن، مەن بۇ يەردىكى دېھقانلار بىلەن خېلىلا سىرداش بولۇپ قالدىم. ئۇلار مېنىڭ يەنە يېڭى-يېڭى شېئىرلارنى يېزىشىمنى تەلەپ قىلىشتى. بىركۈنى بىر پېشقەدەم يالانما دېھقان: "زومىگەرلەرنىڭ يۇرتى جىغىلدىغۇدەك بىر ناخشا ئېيتساق بولاتتى" دېدى. مەن ئۇنىڭ ئارزۇسىنى چۈشىنىپ، دەرھال «ئۇيغىنايلى دېھقانلار» دېگەن بىر ناخشا تېكىستىنى يېزىپ چىقتىم. يولداش قۇربان ئىبراھىم قاتارلىق بىرنەچچە مۇزىكانتلار مۇزىكىسىنى ئىشلىدى. ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بۇ يېزىدا:

ئۇيغىنايلى دېھقانلار،
يوقسۇللۇقنى تارتقانلار!
بىزنى ئەمدى ئېزەلمەس
ئۆيدە ئوتدا ياتقانلار.
يەر بىزنىڭ، ھۆكۈمەت بىزنىڭ!
نۆۋەت بىزنىڭ، ھەقىقەت بىزنىڭ!...
. . . .

دېگەن ناخشا ياڭراشقا باشلىدى، ئۇزۇن ئۆتمەي، قوشنا يېزىلارغا تارالدى، بىرنەچچە ئايدىن كېيىن بۇ ناخشا شىنجاڭنىڭ كۆپچىلىك يېزىلىرىدا دېھقانلارنىڭ كۈرەش مارشىغا ئايلىنىپ كەتتى. دېھقانلار بۇ ناخشىنى كۆپىنچە كۈرەش يىغىنلىرىدا، زومىگەر، پومېشچىكلارنىڭ مال-مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىشقا ماڭغاندا ئالاھىدە جۇشقۇنلۇق روھ بىلەن ئېيتاتتى. دېگەندەك، بەزى زومىگەر، پومېشچىكلار "مۇشۇ ناخشىنى ئاڭلىساق، يۈرىكىمىز ئۆز ئورنىدا تۇرمايدۇ" دېيىشىپتۇ. ماھىيەتتىن ئالغاندا، بۇمۇ «ئۇيغىنايلى دېھقانلار»غا تېگىشلىك بىر ئالقىش. مەن بۇ ناخشىغا ئىلھام

چۈشىنىش ۋە ئۇنىڭغا ماسلىشىش ھەرگىزمۇ كونكرېت سىياسىي ۋەزىپىلەرگە ماسلىشىپلا شوئار توۋلاش دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى دەۋر تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر يۆنىلىشىنى، ئۇنىڭ تۈپ ئېھتىياجىنى چۈشىنىپ، زوررور، ئەھمىيەتلىك تېمىلارنى تاللاش ۋە شۇ تېمىغا خاس تېپىكلەشكەن ئوبرازلار يارىتىش ئارقىلىق جەمئىيەتكە تەسىر كۆرسىتىپ، دەۋر تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىش كېرەك، دېگەنلىك. روشەنكى بۇنىڭدىن دەۋرنىڭ رېئال ۋەقە ۋە قەھرىمانلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈش تەلىپى ئالاھىدە گەۋدىلىنىدۇ. لېكىن، بۇنى ھەرگىزمۇ "كالېندارچىلىق"قا، سىياسىي ئۇقۇم ۋە قېلىپلارغا قاچىلاشقا ئالماشتۇرۇۋېلىشقا بولمايدۇ. ھەربىر دەۋرنىڭ خىلمۇخىل تۇرمۇش ساھەسى ــ ئەدەبىيات ئۈچۈن خىلمۇخىل تېما مەنبەسى. لېكىن، دەۋر ئېقىمى ۋە تۇرمۇش ساھەلىرىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئەھمىيىتى ھەممىشەم مۇتلەق تەكشى بولمىغاچقا، بۇ مەنبەلەردىن ھەممىشەم ئوخشاشلا ئەھمىيەتلىك تېما چىقىۋەرمەيدۇ. ئەدەبىيات تارىخى بىزگە شۇنى چۈشەندۈرىدۈكى، قايسى ئەلنىڭ، قايسى مىللەتنىڭ، قايسى تۇرمۇش ساھەسىنىڭ، قايسى دەۋرنىڭ قايسى باسقۇچتىكى ئەھمىيىتى قانچە چوڭ بولسا، ئۇنىڭ ئەدەبىيات تېماتىكىسى ئۈچۈنمۇ ئەھمىيىتى شۇنچە چوڭ بولىدۇ. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئەھمىيىتى زور ئۇلۇغ ئەسەرلەرنىڭ مەيدانغا چىقىشى مەلۇم مىللەتنىڭ مەلۇم دەۋردىكى تارىخىي ئەھمىيىتى زور بولغان ئۇلۇغ پائالىيەتلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. مەسىلەن، قىرغىزلارنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى دۇنياۋىي تەسىر پەيدا قىلغان تارىخىي ئەھمىيەتلىك قەھرىمانلىق پائالىيەتلىرى مەۋجۇت بولمىغان بولسا «ماناس»تەك ئالەمشۇمۇل يىرىك داستاننىڭ مەيدانغا چىقىشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش

مىنىڭ سەۋىيە ـ ئىقتىدارىم بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك. لېكىن، ئاساسىي جەھەتتىن ئالغاندا، دەۋرنىڭ تەلىپىگە، قەد كۆتۈرگەن دېھقانلارنىڭ ھېسسىياتىغا بىرقەدەر يېقىن ئىدى. شۇنداقلا، ئۇ، مېنىڭ «نۇتۇق»نى ئۆگەنگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئىجادىي ئەمەلىيىتىمدىكى نەتىجىسى توغرۇلۇق خەلققە، پارتىيىگە ۋە ماۋجۇشىغا سەمىمىيەت بىلەن سۇنغان ئىمتىھان قەغىزىم ئىدى. ماۋجۇشى بۇ خەتنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، خەنزۇچە تەرجىمىسىنى ئوقۇپ چىقىپ، پاختەكلە دېھقانلىرىغا جاۋاب خەت يازدى. پاختەكلە دېھقانلىرى بۇ جاۋاب خەتكە چوڭ تەنتەنە قىلدى، مەنمۇ چوڭقۇر ھاياجانلاندىم، ئەدەبىي ئىجادىيەتكە بولغان ئىشتىياقىم تېخىمۇ كۈچەيدى.

يۇقىرىقى ئەسلىمىلەردىن مەن شۇنى چوڭقۇر ھېس قىلدىمكى، يازغۇچى خەلق ئالقىشلايدىغان ياخشى ئەسەر يارىتىمەن دېسە، ئالدى بىلەن دەۋرنىڭ تەلىپىنى چۈشىنىپ، مەلۇم بىر تۇرمۇش ساھەسىنىڭ ئىچىگە چۆكۈشى، شۇ تۇرمۇشنىڭ بىر ئەزاسىغا، ئۇنىڭدىكى كۈرەشنىڭ بىر جەڭچىسىگە ئايلىنىشى كېرەك، شۇ چاغدىلا ئۇ تۇرمۇشنى سەنئەتكار نۇقتىسىدىن ئەتراپلىق كۆزىتەلەيدۇ، ئەھمىيەتلىك تېمىلارنى تاپالايدۇ، شۇ تېمىغا لايىق تىل سەنئىتىنى ئەركىن جارى قىلالايدۇ. جانلىق، تەسىرلىك ئوبرازلارنى يارىتالايدۇ.

شائىر چۈشەنسە خەلق دىلىنى،
خەلق چۈشىنەر ئۇنىڭ تىلىنى.

يازغۇچى دەۋرنىڭ تەلەپ ـ ئېھتىياجىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ، ئۇنىڭغا ئۆز ئىجادىي ئەمەلىيىتى بىلەن ماسلاشقاندىلا، دەۋرنىڭ مەنىۋى ۋەكىلىگە ئايلىنالايدۇ. دەۋرنىڭ تەلەپ ـ ئېھتىياجىنى

ئاستىن - ئۈستۈن قىلدۇەتتى. نەتىجىدە، تەبىئىلىك ئورنىغا ياسالمىلىق، چىنلىق ئورنىغا ساختىلىق، ئىلمىيلىك ئورنىغا خۇراپاتلىق، گۈزەللىك ئورنىغا خۇنۇكلۇك، تەنقىد ئورنىغا توقماقچىلىق دەسسىتىلدى. لىن بياۋ - جياڭ چىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھلىرى بىتچىت قىلىنغاندىن كېيىن، ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېڭى باھارى يېتىپ كەلدى، زىيانداشلارنىڭ زەھىرى تۆپەيلىدىن بۇزۇلۇشقا باشلىغان ئەدەبىيات ئىستىلى، ئىجادىيەت مېتودى توغرا ئىزغا چۈشتى.

بىرقانچە يىلدىن بۇيان ئەدەبىياتىمىزدا بارلىققا كەلگەن تارىخىي ئەھمىيەتلىك زور مۇۋەپپەقىيەتلەر ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى ھەقىقىي قىياپىتىنىڭ ئەسلىگە كېلىشى بىلەن، جۈملىدىن، «نۇتۇق»نىڭ تۈپ روھىنىڭ ئەسلىگە كېلىشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، «نۇتۇق» تىكى كىم ئۈچۈن خىزمەت قىلىش مەسىلىسى ئۇنىڭ يادروسى. ئۇ، بۈگۈنكى كۈندە خەلق ئۈچۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن ئىشلەش دېگەن يېڭى مەزمۇن بىلەن جانلاندى. تۆت ئاساسىي پرىنسىپ يەنىلا بىزنىڭ يېتەكچى ئىدىيىمىز. «نۇتۇق»تا ئالغا سۈرۈلگەن ئىدىيىلەرنىڭ تەرەققىياتى بولغان ”ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايراش“ فاڭجېنلارنى ھەقىقىي رەۋىشتە ئىجرا قىلىش زېمىنى كېڭەيدى. بىر جەھەتتىن، خۇراپىي رامكىلارنى بۇزۇپ تاشلاپ، ئىجادىي بۆسۈش پەيدا قىلىش؛ يەنە بىر جەھەتتىن، بۇرژۇئا ئەركىنلىكى خاھىشىغا تاقابىل تۇرۇش ئەدەبىياتىمىزنى ئۆز بەدىئىي خۇسۇسىيىتى بويىچە تەرەققىي قىلدۇرۇشنى، ئۇنىڭ ئىدىيىۋى - بەدىئىي سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشنى كاپالەتلەندۈرمەكتە. ئىنقىلابىي ئەدەبىيات قوشۇنى ئۆزىنىڭ تارىخىي بۇرچىنى بارغانسېرى چوڭقۇر ھېس قىلىپ، كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك

مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇنىڭدەك، لۇشۇندەك ئۇلۇغ سەنئەتكارنىڭ ئىجادىي پائالىيىتىنى "4 ـ ماي" ھەرىكىتىدەك زور تارىخىي ئەھمىيەت-لىك ۋەقەلەردىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ. ئېلىمىز ئىنقىلابىنىڭ قوراللىق كۈرەش مەزگىلىدە ھەربىي تۇرمۇش ساھەسىنىڭ ئەھمىيىتى ھەممىدىن چوڭ بولغانىدى، يەر ئىسلاھاتى مەزگىلىدە يېزىدىكى كۈرەشنىڭ ئەھمىيىتىمۇ شۇنداق زور بولغانىدى. شۇڭا بۇ ساھەدىكى ئۇلۇغ ۋەقەلەر ئەدەبىياتىمىزنىمۇ زور ئەھمىيەتلىك تېمىلار بىلەن تەمىنلىدى. بۈگۈنكى كۈندىكى تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت زور تارىخىي ئەھمىيەتلىك ئىش توغرۇلۇقمۇ شۇنداق دېيىش مۇمكىن. ئەدەبىي ئەسەرنىڭ رېئال ئەھمىيىتىمۇ، تارىخىي ئەھمىيە-تىمۇ، ئالدى بىلەن، ئەنە شۇنداق زور ئەھمىيەتلىك تېمىلارنى يورۇتۇپ بېرىشتە. ئەپسۇسكى، بىز زامانىمىزدا يۈز بەرگەن ئەنە شۇن-داق تارىخىي ئەھمىيەتلىك زور ۋەقەلەرگە ئائىت تېمىلارنى ئىنتايىن سول ئىدىيىۋى ئېقىمنىڭ كاشىلىسى بىلەن دېگەندەك يورۇتۇپ كېتەلمىدۇق.

بىرمەزگىل ھۆكۈم سۈرگەن ئىنتايىن "سول" ئىدىيىۋى ئېقىمنىڭ بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزغا سالغان بۇزغۇنچىلىقى بەكمۇ ئېغىر بولدى. جۈملىدىن، ئۇ، ئەدەبىياتقا خىلمۇخىل چاكىنا رامكىلارنى بەلگە-لەپ، ئىدىيىدىن تېما، سۇژېت، قەھرىمان، تىپ، ئوبراز تۇغدۇ-رۇشنى، سۇبيېكتىپ خاھىشقا بۇرمىلانغان رېئاللىقنى قۇراق چاپان قىلىپ كىيدۈرۈشنى تەكىتلەپ، ئەدەبىياتنىڭ دەۋر بىلەن، سىياسىي بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى بەكمۇ چاكىنىلاشتۇرۇۋەتتى. يولداش ماۋ زېدۇڭ «نۇتۇق»تا ئالاھىدە تەكىتلىگەن، تەدبىرنى ئەمەس، ئەمەلىي پاكىتلارنى ئاساس قىلىش كېرەك، دېگەن پرىنسىپنى

بولمايدىغان مۇھىم ئوزۇقى، بىز زامانىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئادەملىرىنىڭ ئوبرازىنى ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن يارىتىش بىلەن بىللە، تارىخىمىزدىكى بارلىق ئەھمىيەتلىك تېمىلارنىمۇ يورۇتۇپ بېرىشىمىز، ئەدەبىياتىمىزنىڭ بۇ خىل تېمىلارغا تېگىشلىك سەھىپىسىنى ھەرگىز ئاق قويماسلىقىمىز كېرەك.

«ئوتتۇق» بىزدىن ماركسىزملىق ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىدىيىسىنى دەستۇر قىلىپ، تەجرىبە ـ ساۋاقلىرىمىزنى يەكۈنلەپ، تارىخىي بۇرچىمىزنى، پارتىيە ۋە خەلق ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىمىزنى يەنىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلىپ، تۆت ئاساسىي پرىنسىپ يېتەكچىلىكىدە، خەلق ئۈچۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن ئىشلەش روھىمىزنى ئۇرغۇتۇپ، ھەممە گۈللەرنى تەكشى ئېچىلدۇرۇپ، كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىمىزنىڭ گۈللىنىشىگە شانلىق ھەسسە قوشۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. بىز بۇ تەلەپكە چوقۇم مۇناسىپ جاۋاب بېرىشكە تېگىشلىكمىز. «ئوتتۇق»نى خاتىرىلىشىمىزنىڭ ئەھمىيىتىمۇ ئەنە شۇنىڭدا.

1982 ـ يىل 10 ـ ئاي.

ئەدەبىياتنى گۈللەندۈرۈش روھىنى ئۇرغۇتماقتا. بۇ خىل جۇشقۇن كەيپىيات ئىلىمىزنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىدىمۇ ئالاھىدە گەۋدىلەنمەكتە. بۇمۇ، «نۇتۇق» روھىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنىڭ ئەسلىگە كېلىشى بىلەن ئەدەبىيات ساھەسىدىمۇ پەيدا بولغان ياخشى ۋەزىيەتنىڭ مۇھىم بىر نامايەندىسى.

دەۋرىمىز كىشىلىرىنىڭ يېڭى - يېڭى ئۇلۇغ ئىشلىرى ئەدەبىياتىمىزدىن يۈكسەك بەدىئىي ئوبرازلارنى، ئادەم قەلبىنى بېزەيدىغان شېئىرىيەت دۇردانىلىرىنى تەلەپ قىلماقتا. خەلقىمىز يېڭى ئۇزۇن سەپەرنىڭ يېڭى داستانلىرىغا موھتاج، تىنچ بولۇش، ئىتتىپاق بولۇش، سوتسىيالىستىك تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش، ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش تارىخىي تەرەققىياتنىڭ تەقەززاسى، خەلقىمىزنىڭ جانجان مەنپەئەتى، جۈملىدىن ئەدەبىياتىمىزنىڭمۇ ئەڭ ئەھمىيەتلىك، شەرەپلىك تېماتىكىسى. بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز بۇ جەرياندا ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىتتىپاقلىق، ھەمكارلىق نەمۇنىلىرى، سوتسىيالىستىك ۋەتىنىمىزنى جان تىكىپ قوغداشنىڭ قەھرىمانلىق ئۈلگىلىرى، ئىشلەپچىقىرىش، پەن - مەدەنىيەت ساھەسىدىكى پىدا-كارلىق، ئىجادكارلىق نامايەندىلىرى، ئالىيجانابلىق پەزىلەت گۈللىرى بىلەن چاقنىشى كېرەك. شۇنىڭدەك تارىخىي تەرەققىياتقا توسقۇنلۇق قىلغۇچى ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنى رەھىمسىز قامچىلاپ، ئەدەبىياتى-مىزنىڭ تېماتىك مەزمۇنىنى زور تەربىيىۋى رولغا ئىگە ئوبرازلىق ئىبرەتنامىلەر بىلەن بېيىتىشىمىز لازىم.

سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات تارىخىي تېمىلارنى ھەرگىز چەتكە قاقمايدۇ، چۈنكى چىنلىق ۋە سەنئەت تەلىپىگە ئۇيغۇن ھالدا يارى-تىلغان تارىخىي تېمىدىكى ئەسەرلەرمۇ رېئال ھاياتىمىزنىڭ كەم بولسا

ئۇيغۇرلار ھاياتىنىڭ بىرقەدەر يورۇتۇلغان بەدىئىي ئوبرازىنى كۆرەلەيمىز، شۇنداقلا بۇ مىللەتنىڭ ئېستېتىك زوق-دىتىنىڭ يېڭى تەرەققىيات سەۋىيىسىنىمۇ مۆلچەرلىيەلەيمىز. «تارىم» ئەدەبىي پائالىيىتىمىزنىڭ مۇھىم بىر مۇنبىرى بولۇش بىلەن بىللە ئەدەبىيات قوشۇنىمىزنىڭ مۇھىم بىر تەشكىلاتچىسى بولۇپمۇ رول ئوينىدى. شۇڭا، ئەدەبىياتىمىزنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى «تارىم»نىڭ تۆھپە-ئەجرىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ.

دەۋر بىلەن نەپەسداش، ئاھاڭداش بولۇپ، دەۋرنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئەدەبىياتنىڭ راۋاجى ئۈچۈن ئەجىر سىڭدۈرۈش — «تارىم»نىڭ ئاساسىي ئېقىمى. ئۇنىڭ بۇ جەھەتتە ئەجىر سىڭدۈرۈلۈشى، ئالدى بىلەن، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ كىم ۋە نېمە ئۈچۈن خىزمەت قىلىش نىشانىنى ماركسىزم-لېنىنىزم ۋە ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى بويىچە ئايدىڭلاشتۇرۇش جەريانىنىڭ نەتىجىسى. پارتىيە ئۇنى مۇشۇنداق ئۇلۇغ يېتەكچى ئىدىيىۋى قورال بىلەن تەمىنلىدى. شۇڭا «تارىم»نىڭ تۆھپە-ئەجرىگە بولغان مەمنۇنلۇقىمىز پارتىيىگە ۋە ئۇنىڭ توغرا لۇشيەنىگە بولغان مىننەتدارلىقىمىز بىلەن مەنىداش.

گۆدەكلىكنى تەسلىكتە ئاخىرلاشتۇرۇش، چاكىنا رامكىلارنىڭ ئىسكەنجىسىدە مۇجۇلۇش ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشقا تىرىشىش، ئوڭۇشلۇق ۋە ئوڭۇشسىز شارائىت ئىچىدە تەكرار-تەكرار ئۆرلەش-پەسىيىش جەريانلىرىنى باشتىن كەچۈرۈپ، كېيىن بىردىن توغرا ئىزغا چۈشۈپ ئالغا ئىلگىرىلەش — ئەدەبىياتىمىز تەرەققىيات يولىنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى، شۇنداقلا «تارىم»نىڭمۇ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى.

«تارىم»نىڭ دەسلەپكى يىللار سەھىپىسىدىن جاي ئالغان ئەدەبى-

«تارىم» تېخىمۇ جۇش ئۇرسۇن

«تارىم»نىڭ قەرەللىك ـ ئايلىق سانىنىڭ 300 گە يەتكەنلىكى، بۇ ژۇرنال تارىخىنىڭ نىشانلاشقا تېگىشلىك بىر قەرنەسى، شۇنداقلا، يېڭى جۇڭگو ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەنتەنە قىلىشقا ئەرزىيدىغان بىر قىممەتلىك يۇبلىسى.

«تارىم» (دەسلەپكى نامى «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى»)نىڭ تۇنجى سانى 1951 ـ يىلى 8 ـ ئايدا چىقتى. شۈبھىسىزكى، ئۇنىڭ مەيدانغا چىقىشى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى مۇھىم بىر ۋەقە ئىدى. بۇ ۋەقە دەۋرنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپىدىن، يەنى شۇ چاغدىكى قاينام ـ تاشقىنلىق ئىنقىلابىي ۋەزىيەت قوزغاتقان يېڭى مەنىۋى ھاياتنىڭ، يېڭى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەرىكىتىنىڭ تەرەققىيات تەقەززاسىدىن تۇغۇلدى. شۇڭا «تارىم» گۆدەك ھالەتتىمۇ جامائەتچىلىكنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى ۋە بارا ـ بارا خەلقىمىزنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم بىر مەنىۋى ئوزۇقىغا ئايلاندى.

«تارىم»نى ۋاراقلاپ كۆرۈش ئازادلىقتىن بۇيانقى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىنىڭ ئاساسلىق سەھىپىلىرىنى ۋاراقلاپ كۆرۈش دېمەكتۇر. بىز «تارىم» ئارقىلىق ئۇنىڭغا زامانداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىيات يولىنى، ئەڭ مۇھىمى، ئۇنىڭ شانلىق ئىجادىي نەتىجىلىرىنى، جۈملىدىن، بۇ نەتىجىلەر ئارقىلىق ئازادلىقتىن بۇيانقى

يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى ھەرىكەتتە يۈز بەرگەن ھاجەتسىز سولچىلىقنىڭ ئەدەبىيات گۈلزارىمىزنى سولاشتۇرۇشى بىلەن، نۇرغۇن ئىجادىي كۈچلەر نابۇت بولدى، ئەدەبىي ئىجادىيەت يەنە تېخىمۇ قاتمال رامكا ئىچىگە چۈشۈپ قالدى، ئەدەبىي تەنقىد "سول" سىياسەتنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىپ، كالتەككە ئايلىنىپ قالدى. 1961 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ، ھەر ساھەدىكى ئاچچىق ساۋاقلار دەسلەپكى قەدەمدە يەكۈنلىنىپ، ئىشلار بىرقەدەر ئوڭشىلىشقا قاراپ يۈزلەندى، ئەدەبىياتىمىزدا (گەرچە دەككە ـ دۈككىلىك ئىچىدە بولسىمۇ) مەلۇم ئۆرلەش ۋەزىيىتى ۋۇجۇدقا كېلىشكە باشلىغاندەك بولدى، بىراق ئۇزۇن ئۆتمەي، ئاتالمىش "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى"نىڭ ئاپەتلىك بورىنى چىقىشى بىلەن، ئەدەبىياتىمىز بىراقلا تۇنجۇقتۇ. رۇلدى. بۇ بوران «تارىم»نىمۇ ئۆز تۆھپىسى ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈرگۈزمەكچى بولدى، ئاخىرى ئۇنىمۇ تۇنجۇقتۇردى. "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى"نىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە «تارىم» قايتا سەھنىگە چىققان بولسىمۇ، لېكىن شەرەپلىك تۆھپە يارىتالمىدى. پەقەت "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى"غا خاتىمە بېرىلگەندىن كېيىن، بولۇپمۇ پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئەدەبىياتىمىزنىڭمۇ يېڭى دەۋرى يېتىپ كەلدى، «تارىم»مۇ بارا ـ بارا يېقىملىق شاۋقۇنلىرىنى ياڭرىتىپ جۇش ئۇرۇشقا باشلىدى.

ئەدەبىياتىمىزنىڭ بۇ يېڭى باھارىدا، يازغۇچى، شائىرلىرىمىز ئىدىيە ئازادلىقىغا ئېرىشىپ، تېما جەھەتتىكى چەكلەنگەن رايونلارغا بۆسۈپ كىرىشكە باشلىدى، بەدىئىي ماھارەت جەھەتتە دادىللىق بىلەن ئىزدىنىشكە كىرىشتى، دەۋرنىڭ ئەھمىيەتلىك سوئاللىرىغا بىرقەدەر جانلىق، تەسىرلىك ئوبرازلار ئارقىلىق جاۋاب بېرىپ،

يات دەۋرنىڭ مۇھىم تېمىلىرىغا ياندىشتى. «تارىم» بۇ جەھەتتە
تەشەببۇسكار سۈپىتىدە ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنى قايىنام ـ تاشقىنلىق
تۇرمۇش ئىچىگە بېرىپ، ئۇنى قىزغىن ئەكس ئەتتۈرۈشكە رىغبەتلەن
دۈردى. دەرۋەقە، شۇ تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرگەن ئەدەبىيات شە
مەزگىللەردە، بولۇپمۇ يېزىلاردىكى دېموكراتىك ئىسلاھات تەرەققىيا
تىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئاكتىپ رول ئوينىدى. بۇ، ئىنقىلابىي
تۇرمۇشنى ئەدەبىياتقا، ئەدەبىياتنى تۇرمۇشقا سىڭدۈرۈشنىڭ
دەسلەپكى مانېۋرى ئىدى. بىراق، بۇ يەنىلا گۆدەك ئەدەبىيات
ئىدى، تېمىسى چەكلىك ۋە ئۇنى ئىپادىلەش ئىقتىدارى ئاجىز،
قېلىپبازلىق، ئابستراكتلىق، شوئارچىلىق خېلى گەۋدىلىك ئىدى.
بۇ ئۇنىڭ گۆدەكلىكى سەۋەبىدىن يېڭى تېما ئىچىگە چوڭقۇر كىرەل-
مەسلىكىنىڭ، يېڭى تېمىغا لايىق بەدىئىي ماھارەتنى يېتىلدۈرەلمە-
گەنلىكىنىڭ، شۇنىڭدەك ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ئۆز قانۇنىيىتىگە زىت
هالدا نۆۋەتتىكى سىياسىي ۋەزىپىلەرگە تېز ۋە زىچ ماسلىشىشقا
زورلاشتىن پەيدا بولغان بىر خىل قاتماللىقنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

1956 ـ يىلى "ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار
بەس ـ بەستە سايراش" فاڭجېنىنىڭ جاكارلىنىشى بۇ قاتماللىقنى دە-
لەپكى قەدەمدە بۇزۇپ تاشلىدى، تېمىنىڭ كەڭ، رەڭگارەڭ بولۇشىغا،
چوڭقۇرلىشىشىغا، بەدىئىي ماھارەتنى ئۆستۈرۈش جەھەتتىكى يېڭى
ئىزدىنىشلەرگە تۈرتكە بولدى. نەتىجىدە بىرمەزگىل ئەدەبىي ئىجا ـ
دىيەتتە جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىش ئالامىتى جەۋلان قىلدى ۋە
شۇنىڭغا لايىق ئەدەبىي تەنقىدمۇ بىخ ئۇرۇشقا باشلىدى. "تارىم" بۇ
مۇۋەپپەقىيەتلەرنىڭ گەۋدىلىك بىر مۇنبىرىگە ئايلاندى. بىراق،
"سول" ئىدىيەۋى خاھىشنىڭ كۈچىيىشى، جۈملىدىن ئوڭچى ۋە

بۇ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلەر «تارىم»نىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشتى.

«تارىم» ئۇيغۇر يېڭى ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم بىر مۇنبىرى بولۇپلا قالماي، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي ئەدەبىي مىراسلىرىنى يورۇققا چىقىرىش، مىللىي مىراسلارغا ۋارىسلىق قىلىشنىڭمۇ تەشەببۇسكار سورۇنى بولۇپ كەلدى. شۇنىڭدەك ، خەنزۇ ۋە باشقا قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ نەمۇنىلىرىدىن ھەمدە دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ بىر قىسىم نەمۇنىلىرىدىن ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى ۋە كىتابخانلىرىنى بەھرىمەن قىلىش جەھەتتە مۇھىم بىر كۆۋرۈكلۈك رولىنىمۇ ئوينىدى، شۇنداقلا ئۇيغۇر بەدىئىي تەرجىمە ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىنىشىگە ۋە تەرەققىياتىغا مەلۇم تەسىر كۆرسەتتى.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتۈش كېرەككى، بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى قوشۇنى «تارىم» ئاپتورلىرى ئاساسىدا شەكىللەندى ۋە ئۆستى. «تارىم» نەشر قىلىنىشقا باشلىغاندا ئۇنىڭ ئاپتورلىرىنىڭ سانى يۈزگە يەتمەيتتى، ئەمدىلىكتە بولسا مىڭدىن ئاشتى. ئەنە شۇنداق زور بىر قوشۇن «تارىم»نىڭ ھاياتىي كۈچى، پائالىيەت ئىقتىدارى. شۇنىڭدەك «تارىم» مۇشۇ زور قوشۇن ئۈچۈن ئاساسلىق مەكتەپ بولۇپ كەلدى. ئۇيغۇر ئەدەبىي تەھرىرلىك خىزمىتىنىڭ تەرەققىياتى «تارىم» بىلەنمۇ زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئۇ، تالانت ئىگىلىرىنى بايقاش، نۇقتىلىق تەربىيەلەش، تەھرىرلىك سەنئىتى بىلەن ئۈلگە كۆرسىتىش ئارقىلىق قوشۇنىنىڭ كېڭىيىشى، سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشىگە ئاكتىپ ياردەم بەردى ھەمدە ئۆز قوشۇنىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىقمۇ ئۆز سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈپ باردى. ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئەڭ ھوسۇللۇق ۋەكىللىرى ۋە ئەڭ مۇنەۋۋەر مەھسۇلاتلىرى جامائەتچىلىككە ئاساسەن «تارىم» ئارقىلىق تونۇلدى. بۇ

"سول"چىللىق زەھەرلىرىنى تازىلاش، قالايمىقانچىلىقنى ئوڭشاش، جۈملىدىن ئېلىمىزنىڭ تۆتتە زامانىۋىيلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش يولىدا ئۆز ئىقتىدارىغا لايىق ئەجىر سىڭدۈردى. بەدىئىي ژانىر ۋە شەكىللەرمۇ كەڭ جارى قىلىنىشقا باشلىدى. «تارىم» نەشر قىلىنىپ، خېلى ئۇزۇن بىرمەزگىلگىچە ئۇنىڭ سەھىپىسىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى شېئىرىيەت ئىگەللىگەن بولسا، ئەمدىلىكتە پروزا مەھسۇلاتلىرى ئالاھىدە گەۋدىلەنمەكتە. ھازىر «تارىم»نى كۆرگەن ئادەم ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ھېكايىچىلىقنىڭ جانلىنىۋاتقانلىقىنى — پوۋېست، رومان قاتارلىق يىرىك ئەسەرلەرنىڭ ئۇزلۇكسىز مەيدانغا چىقىۋاتقانلىقى، قېلىپبازلىق، ئابستراكتلىقتىن خېلىلا خالىي، ئىندىۋىدۇئاللىقى بىرقەدەر روشەن بولغان تەسىرلىك بەدىئىي تىپلارنىڭ بارلىققا كېلىۋاتقانلىقى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم بەلگىسى ئىكەنلىكىنى ئېنىق ھېس قىلالايدۇ. شېئىرىيەت قاتمال رامكىلاردىن، جۈملىدىن يالىڭاچ شوئارۋازلىق، كالېندارچىلىق تەسىرىدىن پەيدىنپەي ئازاد بولۇپ، جامائەتچىلىككە ئادەم قەلبىنى زىلزىلىگە سالغۇدەك نازۇك پىكىرلىك بەدىئىي مەھسۇلاتلارنى كۆپلەپ تەقدىم قىلماقتا. شۇنىڭدەك ئۇزۇندىن بېرى گويا "زەھەرخالتىسى"دەك قارىلىنىپ، تىنماي جازالىنىپ كەلگەن ھەجۋىي يۇمۇرمۇ ئازادلىققا ئېرىشىپ، ھەر خىل ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنى قامچىلاش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشقا كىرىشتى. ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ يېڭى تەرەققىياتى ئەدەبىي تەنقىدچىلىكنى بىرقەدەر مول ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى؛ ئىلمىي-بەدىئىي قىممەتكە ئىگە ئەدەبىي تەنقىدمۇ شەكىللىنىشكە باشلىدى. «تارىم» ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ بېيىشى، تەرەققىي قىلىشى ئۇچۇنمۇ چوڭ رول ئوينىدى. ئەدەبىياتىمىزدىكى

جەھەتتە ئاكتىپ رول ئوينىشى، قوشۇنىنىڭ قىزغىن سورۇنى ۋە ئىجادىيىتىمىزنىڭ جۇشقۇنلۇق مۇنبىرى بولۇشى كېرەك، ئىشىنىمىزكى، «تارىم» بۇ ئۈمىدىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ.

1986-يىل 1-ئاي.

«تارىم»غىمۇ شەرەپ ئېلىپ كەلدى. ئۇ بۈگۈن مەملىكەت بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ژۇرناللىرى ئىچىدە تىراژى ئەڭ كۆپ نوپۇزلۇق ژۇرناللارنىڭ بىرسى بولۇپ قالدى. ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى، كەڭ كىتابخانلىرى بۈگۈنكى كۈندە «تارىم»دەك نوپۇزلۇق بىر ئەدەبىي ژۇرنىلىنىڭ بولغانلىقى بىلەن پەخىرلىنىدۇ ۋە ئۇنىڭ سانىنىڭ 300 گە يەتكەنلىكىنى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بىر يۈكسىلىش سۈپىتىدە نىشانلايدۇ.

«تارىم» سانىنىڭ 300 گە يەتكەنلىكىنى نىشانلاش «تارىم»غا بولغان زور ئۈمىدنىڭ تەنتەنىلىك ئىپادىسى. ئۇ تېخىمۇ جۇش ئۇرسۇن! «تارىم»نىڭ ئېقىمى ئەدەبىياتىمىزنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يولى. تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ تۇرۇش «تارىم»نىڭمۇ دائىملىق ۋەزىپىسى. دەۋرنىڭ ئەدەبىياتىمىزغا بولغان تەلەپ ـ ئېھتىياجى بارغانسېرى ئاشماقتا. «تارىم»مۇ مۇشۇ تەلەپ ئېھتىياجىغا ئۆز پائالىيىتى بىلەن ئاكتىپ جاۋاب بېرىشكە تېگىشلىك.

پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ئەدەبىياتىمىزنىڭ ساغلام تەرەققىياتىنىڭ داغدام يولىنى كۆرسىتىپ بەردى. «تارىم» تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا قەتئىي تۇرۇپ، ئىجتىمائىي ئۈنۈمگە ئەھمىيەت بېرىش، ناچار، چىرىك خاھىشلارنىڭ ئەدەبىياتىمىز مەيدانىنى خۇنۈكلەشتۈرۈشىدىن ھوشيار بولۇش بىلەن بىللە، ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس ـ بەستە سايراش فاڭجېنىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ئىجادىيەت ئەركىنلىكىگە ئىلھام بېرىش، قاتماللىق ئالدىدا قورقماي، ئىجادىي بۆسۈشكە رىغبەتلەندۈرۈش، تالانت ئىگىلىرىنى ئىزچىل بايقاش ۋە يۆلەش، قوشۇننىڭ ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىش

سۇپىتىدە ھېسسىي پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ، دۇچ كەلگەن نەرسە، ھادىسىلەرگە ئۆز پوزىتسىيىسىنى، يەنى مۇھەببەت ياكى نەپرىتىنى بىلدۈرىدۇ، ئۇنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ ياكى رەت قىلىدۇ، قارشى ئالىدۇ ياكى قارشى تۇرىدۇ، ئۇنىڭدىن زوقلىنىدۇ ياكى يىرگىنىدۇ، شادلىنىدۇ ياكى قايغۇرىدۇ، ئۇنى ماختايدۇ، ياكى زاڭلىق قىلىدۇ. شۇنداق ھېسسىي پائالىيەت مۇئەييەن نەرسە ياكى ھادىسىنىڭ شائىرنى تەسىرلەندۈرگەنلىكىنىڭ، ھاياجانلاندۇرغانلىقىنىڭ نەتىـ جىسى. دېمەك، شائىر ئۆز قەلبىدە قوزغالغان ئاشۇنداق ھېسسىياتنى ئۆز شېئىرىدا ئىپادىلىگەن ئىكەن، ئۇ چوقۇم لىرىك قەھرىمان سۈپىتىدە "مەن" دەپ سۆزلەشكە ھەقلىق. ئەدەبىياتتا بىرىنچى شەخس نامىدىن بايان قىلىش بار ئەمەسمۇ (ھەتتا ھەجۋىي شېئىر- لاردا "مەن" ئۆزىنى مەسخىرە قىلىشمۇ مۇمكىن). بۇ يەردە شۇنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك: شېئىردىكى "مەن" ياكى بىرىنچى شەخس ئاغزىدىن سۆزلىگۈچى شائىرنىڭ ئۆزى ھەم ئۆزى ئەمەس. لېكىن شېئىرنىڭ ئىدىيىسى شائىرنىڭ ئۆزىنىڭ.

بىراق بۇ "مەن" ئۆزى ئۈچۈن "مەن" بولماسلىقى، بەلكى كەڭ ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە "مەن" بولۇشى كېرەك. ئۆزىنىڭ تار مۇھىتى ۋە تار سۇبيېكتىپ خاھىشى بويىچە ئىجتىمائىي پائالىيەت ئېلىپ بارغۇچى "مەن" كىشىلەرگە ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە مەنىۋى ئوزۇق بېرەلەيدۇ.

بىزنىڭ شېئىرىيىتىمىزدىكى "مەن" دەۋرىمىزنىڭ ۋەكىلى بولۇشى، ئۇنىڭ تىلى سوتسىيالىستىك قورۇلۇش سېپىدە تارىخنى ئىلگىرى سۈرگۈچىلەرنىڭ قەلب ساداسى بولۇشى كېرەك. شۈبھە- سىزكى، بۈگۈنكى دەۋرىمىزنى چۈشەنمىگەن، بۇ دەۋردە ئۇلۇغ

شېئىردىكى "مەن" توغرىسىدا

بىر چاغدا مەلۇم بىر "تەنقىدچى"نىڭ مەلۇم بىر شائىرنى ئەيىب-لەپ: يازغان شېئىرلىرىدا "'مەن'نى كۆپ ئىشلىتىدىغان مەنمەنچى" دەپ قايناپ كەتكەنلىكى ھېلىمۇ ئېسىمدە. ئۇنىڭ قارىشىچە، شائىر ئۆز شېئىرىدا "بىز" دەپ سۆزلىسە، خەلق ئاممىسىغا ۋەكىللىك قىل-غان، "مەن" دەپ سۆزلىسە، ئۆزىنى گەۋدىلەندۈرگەن بولغۇدەك. چۈنكى بۇ "بىز" پرولېتارىياتنىڭ ئومۇمىيلىق كۆز قارىشىنىڭ، "مەن" بولسا بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىكىنىڭ بەلگىسى ئىمىش. بۇ غەلىتە مۇلاھىزە، شېئىرنىڭ، جۈملىدىن شېئىردىكى "مەن"نىڭ نېمە ئىكەن-لىكىنى چۈشەنمەسلىكتىن تۇغۇلغان مۇلاھىزە بولسىمۇ، لېكىن ئۆز ۋاقتىدا بەزىلەرگە بەكمۇ ئورۇنلۇق پىكىر بولۇپ تۇيۇلغاندى. بىراق بۇنداق مۇلاھىزىنى ھازىرمۇ يوق دېگىلى بولمايدۇ.

مەلۇمكى، شائىر شېئىرىدا "بىز" دەپ سۆزلىشىمۇ مۇمكىن، "مەن" دەپ سۆزلىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن "بىز" ياكى "مەن" دېيىش شائىر-نىڭ كىمگە ۋەكىللىك قىلىپ سۆزلەۋاتقانلىقىنىڭ، كىمنى گەۋدىلەن-دۈرمەكچى بولغانلىقىنىڭ بەلگىسى ئەمەس، گەپ شېئىردىكى پىكىردە.

لىرىك شېئىرلاردا شائىر ئومۇمەن "مەن" دەپ سۆزلەيدۇ. لىرىك شېئىرنى شائىر ئۆزى رولغا چىقىدىغان سەھنە دېيىش مۇمكىن. ئۇ، بۇ سەھنىدە ئۇ خىل ياكى بۇ خىل لىرىك قەھرىمان

ئەدەبىيات بېغىدا "يېرىم دۇنيا"نىڭ گۈللىرىمۇ تەكشى ئېچىلىشى كېرەك

ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنى ئەرلەرلا ياراتقان ئەمەس، ئۇنىڭدا ئاياللارنىڭمۇ ئۇلۇغ تۆھپىسى بار. مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم بىر ساھەسى بولغان ئەدەبىيات تارىخىمۇ بۇنىڭ چوڭ بىر دەلىلى، لېكىن شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئۆتمۈشتىكى جاھالەتلىك ئىجتىمائىي تۈزۈم ئاياللارنىڭ ھەممە جەھەتتىكى ئەركىنلىكىنى بوغۇپ كەلگەچكە، ئۇلارنىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پائالىيىتىمۇ قاتتىق چەكلىمىگە ئۇچرىغان، شۇنداق بولسىمۇ، تارىختا نۇرغۇنلىغان ئاياللار جاھالەت قاماللىرىنى بۆسۈپ، ئەدەبىيات ساھەسىدىمۇ پائالىيەت ئېلىپ بېرىپ ئۆچمەس تۆھپىلەرنى ياراتتى.

ئېلىمىزدە "4 - ماي" ھەرىكىتىدىن كېيىن، ئاياللار ئازادلىقى يولىدىكى كۆرەشلەر زور ئەھمىيەتلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشىشكە باشلىدى. يېڭى جۇڭگونىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىدە جۇڭگو ئاياللىرىنىڭمۇ ھەممە كۆرەش سېپىدە جاپالىق ئەجىر - تۆھپىسى زور، جۈملىدىن ئۇلارنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پائالىيەتلىرىمۇ ئاشۇ ئەجىر - تۆھپىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى.

ئازادلىقتىن كېيىن، ئېلىمىزدە ئاياللار ئازادلىقى توپ كاپالەتكە ئېرىشتى. ئاياللارنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ئورنىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، ئۇلارنىڭ ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت ساھەسىدىمۇ ئۆز

تارىخىي ئەھمىيەتلىك ۋەزىپىلەرنى ئۆز زىممىسىگە ئېلىپ كۆرەش قىلىۋاتقان ئاۋانگارتلارنىڭ پەزىلىتىنى، ئۇلارنىڭ نېمىدىن بىزارلىقى، نېمىگە زوقمەنلىكىنى، جۈملىدىن دادىل ئىسلاھ قىلىش روھىنى چۈشەنمىگەن "مەن"نىڭ ناخشىسى تارىخ مۇقامىغا ماسلىشالمايدۇ. دېمەك، "مەن"نىڭ ئىجتىمائىي ئەھمىيەتلىك ناخشا ئېيتالىشى، ئالدى بىلەن، دەۋرىمىزنىڭ تەلپىنى ئۆز تەلپىگە ئايلاندۇرالىشىغا، دەۋرىمىز قەھرىمانلىرى بىلەن ھەمنەپەس بولالىشىغا باغلىق. بۇنىڭ ئۈچۈن، ھاياتنىڭ ئەھمىيەتلىك قاينىمىدا، مول قەھرىمانلىق تۇرمۇش ئىچىدە بولۇشىمىز كېرەك. بۇ ئاسان ئەمەس. لېكىن قىممەت نەرسە ئاسان قولغا كەلمەيدۇ. ئاسانغا يۈگۈرگەندە، ھوسۇلىمىز چاكىنا بولۇپ قالىدۇ، نەتىجىدە تارىخنىڭ مەسخىرىسىگە قالىمىز.

بىزنىڭ شېئىرىمىزدىكى "مەن"نىڭ كەڭ ئىجتىمائىي ئاساسقا، رېئال ۋە تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە "مەن" بولالىشىنىڭ ئالدىنقى شەرتى خەلق ئۈچۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن ئىشلەش. بۇ ئەڭ ئۇلۇغ مەنىۋى قۇدرەت. مۇشۇ قۇدرەتنى ئىگىلىگەن "مەن" ھەرگىزمۇ ئۆزى ئۈچۈن "مەن" (چاكىنا "مەن") بولۇپ قالمايدۇ، بۇنىڭ ساداسىغا خەلق جور بولىدۇ، تارىخ ئاپىرىن ئوقۇيدۇ.

1984-يىل 5-ئاي.

قىش قوزغىدى. ئۇنىڭ ئىجادىيەت جەريانىدا دۇچ كەلگەن ھەر خىل قىيىنچىلىقلارنى يېڭىش روھىمۇ ئالاھىدە مەدھىيىلەشكە ئەرزىيدۇ. شۇنىڭدەك تۇرسۇنئاي يۇنۇسنىڭ ھېكايىلىرى، نۇرىيە ئېلاخۇن، دىلبەر قېيۇم ۋە باشقىلارنىڭ شېئىرلىرى جامائەتچىلىكنىڭ قىزغىن ئىشتىياقىنى قوزغاۋاتقان شېئىرلارنىڭ بىر قىسمى.

قازاق ئەدەبىياتى ساھەسىدە ئۇلۇقان، رەيھان، شامشىبانۇ، بەتىش، زاھارا، نۇرىيلا، شادەت قاتارلىقلارنىڭ نامىنى ئالاھىدە ئاتاپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ، جۈملىدىن ئاقىنلار ئېيتىشىش پائالىيەتلىرىدە قىزغىن ئالقىشقا ئېرىشكەن جامالقان، مەدىقان، بۇۋى مەرى قاتارلىق ئايال ئاقىنلارنىڭ بۈگۈنكى جۇڭگو قازاق ئەدەبىياتى تەرەققىياتىغا قوشقان تۆھپىسىمۇ خېلى چوڭ. باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىدىمۇ كىشىنى خۇشال قىلىدىغان بۇنداق ئامىللار ۋۇجۇدقا كەلمەكتە.

شىنجاڭ رايونىدىكى خەنزۇ ئايال يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەتتە ئىلگىرىلەش قەدىمى خېلىلا گەۋدىلىك بولماقتا. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى شاۋلىيەن، شاڭ جۇسەن قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرى چوڭقۇر تەسىرگە ئىگە بولۇپ قالدى.

ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن بىللە، ئەدەبىي تەرجىمانلىق ساھەسىدىمۇ ئاياللارنىڭ پائالىيەتلىرى كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى ياراتتى. بۇ جەھەتتە يولداش تۇرسۇنئاي ساقىم، مەريەم مەتمىن قاتارلىقلارنىڭ ئەمگىكى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ.

بىز شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ھەر مىللەت ئەدەبىياتى ساھەسىدە ئاياللارنىڭ ياراتقان نەتىجىلىرىنى خۇشاللىق بىلەن تىلغا ئالغىنىمىزدا، شۇنىمۇ ئېتىراپ قىلىشىمىز كېرەككى، بۇ ساھەدە

رولىنى جارى قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتى زور دەرىجىدە كېڭەيدى
جۈملىدىن ئۇلارنىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدىكى جاپالىق پائالىيەتلىر
خېلى ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. شىنجاڭ رايونىدىكى ھەر مىللە
ئاياللىرىنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىجادىي مۇۋەپپەقىيەتلىرىمۇ ئاياللا
ئازادلىقى غەلىبىسىنىڭ جىلۋىدار بىر مەنزىرىسىدۇر.

3 ـ ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ
ئەدەبىياتىمۇ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىش دەۋرىگە كىردى. ب
جەريانىدا ئايال يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىي پائالىيەتلىرى ۋە ئۇنىڭ
ئىجتىمائىي تەسىرىگە دائىر ئەمەلىي پاكىتلار بىزنىڭ زوقىمىزن
قوزغىماي قالمايدۇ. ھازىر جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ
شۆبىسىنىڭ ئەزالىرى ئىچىدە ئاياللارنىڭ سانى 24 كە يېتىدۇ. بىرقانچ
يىلدىن بۇيان ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇنەۋۋە
ئەدەبىي ئەسەرلەرنى باھالاش ـ مۇكاپاتلاش پائالىيىتىدە 16 ئايال
يازغۇچى، شائىر مۇكاپاتلاندى.

شېئىرىيەت ساھەسىدە مول ھوسۇل بېرىۋاتقان شائىرە تۇرسۇنئاي
ھۇسەيىن بۇگۈنكى يېڭى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن
ۋەكىللىرىدىن بىرسى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ خېلى كۆپ شېئىرلىرىد
دەۋرىمىز ئاياللىرىنىڭ روھىي قىياپىتى خېلىلا روشەن ۋە تەسىرلىك
ئىپادىسىنى تاپقان، شۇنداقلا ئۇنىڭ لىرىكىلىرىدا ئاياللارغا خاس
نازۇك ھېسسىياتمۇ گەۋدىلىك.

يازغۇچى ئايشەم ئەخمەتنىڭ «ئۆچمەس ئىزلار» رومانى كەڭ
جامائەتچىلىكنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ ياخشى باھاغا ئېرىشتى. ئائىل
ئايالى ھېسابلانغان ئوچتۇرپانلىق غايىبە ئابدۇراخمانىنىڭ بىرقانچە
يىلدىن بۇيان يازغان ھېكايىلىرى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە چوڭ قىزد

«ئەزىزسەن ۋەتىنىم، گـۈزەل سەن ھامان»

يولـداش مىرزاھـىد كېرىـم بىرقانچە يىلـدىن بۇيان شېئىرىيەت بېغىمىزدا خېلى مول ھوسۇل بېرىۋاتقان شائىرلارنىڭ بىرسى. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا سوتسىيالىستىك ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت، سوتسىيالىزم ئىشلىرىغا بولغان زوق ـ ئىشتىياق بارغانسېرى يېـڭى ـ يېڭى تەسۋىر، يېڭى ـ يېڭى ئوبرازلىق شېئىرىي پىكىرلەر بىلەن جىلۋىلەنمەكتە. بۇنى «شىنـجاڭ گېزىـتى»نىڭ 1983 ـ يىـل 30 ـ ئـۆكتەبىر سانىـدا ئېـلان قىلىنغان «ۋەتەن قەسىدىسى» دېگەن شېئىرىـمۇ ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

بۇ شېئىر دۇنياغا يېڭى كۆز ئاچـقان پەرزەنـتكە ئۇنىڭ "بېشىدا تەلمۈرۈپ تۇرغان ئانا"نىڭ ئەجىـر ـ مېھرىـنى تەسۋىـرلەش بىلەن باشلىنىدۇ. بولۇپمۇ بۇ يەردىكى: "دەيمەنكى جەننەتمۇ ئانا كۆكسىدە" دېـگەن مىسـرا ئانا ئوبرازىـغا خاس يېڭـى شېئىرىـي پىكىر بىلەن ئادەمنى چوڭقۇر ھاياجانغا سالىدۇ. بۇ مىسرا ئانىنىڭ رولىنى چوڭقۇر ئىپادىلەپلا قالماي، بەلكى:

"شۇ غـەمخـور ئانىغا ئانىسـەن ۋەتەن، كۆرۈنۈپ تۇرىـسەن ئانا ھۆسنىدە"، دېگەن مىسرالار شېئىرنىڭ ۋەتەن ئوبرازىنى ئىپادىلەش ئىقتىـدارىـنى كۈچەيتـكەن. ئۇنى ھەتـتا شېئىـردىكى بارلـىق پىكىر تەسۋىرلىرىنى مەزمۇن، مەنتىقە ۋە بەدىئىي جەھەتتىن ئۆزىگە باغلاپ تۇرغان قوزۇق دېيىشكە بولىدۇ.

مۇزات ــ بىزنىڭ مەھەلـلىۋى تەسەۋۋۇرىـمىزدا دۇنيادىكى ئەڭ

"يېڭى دۇنيا"نىڭ رولى تېخى دېيەرلىك جارى بولغىنى يوق. ئەدەبىيات قوشۇنى ئىچىدە ئۇلارنىڭ ئىگەللىگەن سانى يەنىلا ئاز. يېتى ئاز، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈش، بىلىم سەۋىيىسى ۋە كەسپىي ماھارىتىنى ئۆستۈرۈش، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش ئىمكانىيىتى خېلىلا چەكلىك. بىز ئايال يازغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش، ئىجادىيەت جەھەتتە ئۆزلىرىنىڭ سۇبيېكتىپ تىرىشچانلىقىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇشنى ئۈمىد قىلىش بىلەن بىللە، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ ئۇلارغا ھەر جەھەتتىن كۆڭۈل بۆلۈپ، ئالاھىدە ياردەم قىلىشنى ئۈمىد قىلىمىز.

1984-يىل 3-ئاي.

بۇ مىسرالار ھەربىر ۋەتەنپەرۋەرنىڭ شېئىرىي قەسەمنامىسى بولۇشقا ئەرزىيدۇ.

شېئىرنىڭ ئاخىرقى قىسمىدا شائىر ۋەتەن مېھرى ئۈچۈن ئەجىر سىڭدۈرگەن ئەجدادلارنىڭ شەرەپلىك تارىخىي ئىزلىرىغا ئىپتىخار نەزىرىنى تاشلاش بىلەن بىللە، بۈگۈنكى ئەۋلادلارنىڭ سوتسىيالىستىك ۋەتەن ئۈچۈن تېخىمۇ زور ئەجىر سىڭدۈرۈش ئىرادىسىنى چوڭقۇر ھېسسىياتلىق كۈي بىلەن جاكارلايدۇ:

"تۆت پەسلىڭ مەن ئۈچۈن تۈگىمەس داستان،
ئەزىز سەن ۋەتىنىم، گۈزەل سەن ھامان."

ھەربىر كۇپلىتنىڭ ئاخىرىدا تەكرارلىنىدىغان "ئەزىز سەن ۋەتىنىم، گۈزەل سەن ھامان" دېگەن مىسرا بۇ شېئىرنىڭ تېماتىك مەزمۇنى.

مەن بۇ شېئىرنى قايتا-قايتا ئوقۇپ، شائىر ئاشۇ تېماتىك مەزمۇننىڭ تەلىپىنى خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنلىغان دېگەن ھېسسىياتقا كەلدىم. گەرچە بۇ شېئىر يەنىلا بەزىبىر نۇقسانلاردىن (مەسىلەن، بەزىبىر پىكىر تەسۋىرلىرىنىڭ ئوخشىشىپ كېتىشى ياكى تەكرار بولۇپ قېلىشى، بەزى مىسرالاردا سۆزلەرنىڭ ئانچە راۋان بولماسلىقىدەك كەمچىلىكلەردىن) خالىي بولمىسىمۇ، شائىرنىڭ ئىزدىنىش، يېڭىلىق يارىتىش روھىنىڭ بارغانسېرى ئۆسۈۋاتقانلىقى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالاھىدە دىققىتىنى جەلپ قىلماقتا. مەنمۇ ئۇنىڭ بۇ روھىنى قىزغىن ئالقىشلايمەن ۋە مۇشۇ روھ بىلەن تېخىمۇ ياخشى مېۋە بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

سۈرلۈك، مۇزلۇق داۋان. شائىر مۇشۇنداق يەردىمۇ ئۆسكەن گۈللەرگە زوقلىنىپ:

«جاھاندا مۇزاتتەك سۈرلۈك داۋان يوق، مۇز يېرىپ كۆكسىدە يەلپۈنەر لالەڭ" دەيدۇ. بىز بۇ مىسرالار ئارقىلىق ئاجايىپ تەبىئەت مەنزىرىسىنى كۆرۈپلا قالماي، بەلكى ۋەتەن-نىڭ ھەرقانداق قولايسىز شارائىتتىمۇ ھەققىي ۋەتەنپەرۋەر پەزەنتىنىڭ ياشاش، بەھرى بېرىش ئىرادىسىگە توسقۇن بولال-مايدۇ، دېگەن چوڭقۇر ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە پىكىرنىڭ بەدىئىي سۈرىتىنى كۆرىمىز.

شائىر يەنە نۇرغۇن مىسرالىرىدا سوتسىيالىستىك ۋەتىنىمىزنىڭ كۈندىن-كۈنگە گۈزەللىشىپ، ئاۋاتلىشىپ بېرىۋاتقانلىقىدىن تۇغۇلغان شادلىق ھېسسىياتىنى ئىپتىخار بىلەن ياغدۇرىدۇ. بۇ سوتسىيالىستىك ۋەتەننى چىن دىلىدىن سۆيىدىغان، ۋەتەن ئۈچۈن جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈشنى ئۆزىنىڭ ۋىجدانى بۇرچى ھېسابلايدىغان، شۇنداق ئەجىرنىڭ مېۋىسىنى قەدىرلەپ، ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىدىغان بارلىق ھەققىي ۋەتەنپەرۋەرلەرنىڭ يۈرەك ساداسى. لېكىن، شائىر ئېيت-قاندەك، ۋەتەنىنىڭ قىزىق ئاپتىۋىدىن قېچىپ سايە ئىزدەيدىغان، سوغۇقىدىن قېچىپ ئىسسىق دالدا ئىزدەيدىغان نامەردلەر بار. ھەتتا چەت ئەلنىڭ ئاجايىپ-غارايىپ ئېزىتقۇ نەرسىلىرى ئالدىدا سېھىرلىنىپ، ۋەتەندىن يۈز ئۆرۈيدىغان ئارسىزلارمۇ بار. شېئىردا شائىرنىڭ ۋەتەن قەدرىنى تۆكىدىغان ئارسىزلاردىن بولۇپ قېلىشتىن ھەزەر قىلىش ساداسى ناھايىتى كۈچلۈك ۋە تەسىرلىك:

"تامغۇزغىن بۇرنۇمدىن ئوغۇز سۈتىنى،
غېمىڭنى مەن يېمەي ئىزدىسەم راھەت."

ئېلىش ھەمدە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىي ئىدىيىسىنىڭ تەسىرىنىمۇ قوبۇل قىلىش بىلەن ئۆزىدە يېڭى دېموكراتىك ئىدىيىۋى ئېقىمغا مەنسۇپ ئامىللارنى يېتىشتۈرگەن. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىجادىيىتى ئەنە شۇ ئامىلنىڭ جانلىق بەدىئىي دەلىلى.

ھازىر قولىمىزدا بار ماتېرىياللارغا قارىغاندا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆز ئىجادىيىتىنى مۇھەببەت لىرىكىلىرى بىلەن باشلىغاندەك تۇرىدۇ. تەبىئىيكى، بۇ ياشلىقتا (يىگىتلىكتە) بولۇشقا تېگىشلىك ھېسسىياتنىڭ شېئىرىي ئىپادىسى. بىز بۇ شېئىرلاردا بولۇپمۇ ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى ئىشقىي قوشاقلار ئەنئەنىسىنىڭ كۈچلۈك تەسىرىنى ھېس قىلىمىز، شۇنداقلا ئۇنىڭدا بۇ تېمىغا مۇناسىپ ھېسسىيات ۋە ئۇنى ئىپادىلەش جەھەتتىكى ئىجادىي روھمۇ خېلى گەۋدىلىك.

شائىر رېئال ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر ئىچىگە چوڭقۇر كىرىش، بىلىم ئاشۇرۇپ، يۇرت كېزىپ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش جەريانىدا شۇ دەۋرنىڭ مۇھىم سىياسىي، ئىجتىمائىي مەسىلىلىرىگە ئۆز ئەدەبىي ئىجادىيىتى ئارقىلىق جاۋاب بېرىش ئۈچۈن ئاكتىپ ئىزدىنىشكە كىرىشكەن.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىجادىيىتىدە بۇرۇنراق ۋە ئىزچىل ئىلگىرى سۈرۈلگەن مۇھىم بىر ئىدىيە — دىنىي خۇراپاتتىن ئىبارەت جاھالەتنى سۆكۈپ، مەرىپەتنى تەرغىپ قىلىش. ئاڭلىق جامائەتكە مەلۇمكى، دىنىي خۇراپات ئۇيغۇرلار تارىخىدىكى ئەڭ ئېچىنىشلىق ھادىسە ۋە ئاقىۋەتلەرنىڭ مۇھىم بىر مەنبەسى، ئۇ ئەسىرلەردىن بېرى مىللىتىمىزنى غەپلەت ئەللىيى بىلەن ئۇخلىتىپ، زامانىۋى يېڭى ئاڭنىڭ ئويغىنىشىغا يول قويماي، قالاقلىق ئاسارىتىگە باغلاپ، تەرەققىي قىلىشقا "ئىجازەت" بەرمەي كەلگەن ئالدامچى، مۇتتەھەم، ھۆكۈمران

شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئەدەبىي مىراسى توغرىسىدا

شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مۇشۇ ئەسىرنىڭ 20 ـ يىللىرى شەكىللىنىشكە باشلىغان ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ دەسلەپكى ئەۋلادىغا مەنسۇپ مۇھىم ۋەكىلى.

ھازىرقى زامان ئەدەبىياتى كلاسسىك ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئەھمىيەتلىك ئەنئەنىۋى تېمىلىرىغا، ئىدىيىلىرىگە ھەم بەدىئىي خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىش، ئۆز دەۋرىدىكى ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر كۈرىشى داۋامىدا يېڭى ئۇرغان دېموكراتىك ئىدىيىلەرگە ھەمدا بولۇش، خەلققە يېقىن، ئاممىباب ئەدەبىي تىلنى جارى قىلىش ھەمدە بەدىئىي شەكىلدە يېڭىلىق يارىتىش ئىزدىنىشى ئاساسەن شەكىللەندى. بىز بۇ خۇسۇسىيەتنى شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىجادىيىتىدە ناھايىتى ئېنىق كۆرىمىز.

شائىر ئىجادىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان مەزگىل شىنجاڭ رايونىدا مىلتارىست ياڭ زېڭشىن ۋە جىن شۇرېنلار تەختتە ئولتۇرغان فېئودال مۇستەبىتچىلىك، جاھالەت ۋە مىللىي كەمسىتىش خەلقنى بىزار قىلغان، شۇنىڭدەك بۇ خىل چىرىك ھۆكۈمرانلىققا قارشى كۈرەشمۇ جىددىي رېئاللىققا ئايلانغان دەۋر ئىدى، بۇ مۇشۇ دەۋردىكى ئىلغار ئىجتىمائىي كۈچلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن زېمىن. بۇ كۈچلەر ئەينى زاماندا شىنخەي ئىنقىلابى، "4 ـ ماي" ھەرىكىتىدىن مەدەت

قىلىدىغىنى قولچىلىق، كۆزلەيدىغىنى خەلقنى ئالداپ ئۆزلىرىگە بويسۇندۇرۇش ئارقىلىق هارام مەنپەئەتكە ۋە ئىمتىيازغا ئېرىشىش. بۇ خىل رىياكارلىق مۇناپىقلىقنى نەپرەت بىلەن سۆكۈش ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم بىر ئەنئەنىۋى تېمىسى ئىدى. شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مۇشۇ ئېسىل ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۆزىگە زاماندىش بولغان دىنىي خۇراپات ۋەكىللىرىنىڭ ئەپتى-بەشىرىسىنى چۇۋۇشنى ئۆزىنىڭ ۋىجدانىي بۇرچى دەپ ھېسابلىدى. شۇڭا:

"يوغان سەللە، ئۇزۇن تونلار بىلەن بىزلەر دىيانەتلىك،

كۆرۈشكە زاھىرەن تەقۋا، كۆرۈنمەستە خىيانەتلىك" دېگەنگە ئوخشاش مىسرالىرىدا ئاچچىق تەنە ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ساختا نىقابىنى يىرتىپ، رەزىل ماھىيىتىنى ئاشكارىلىدى.

بىز ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئەسەرلىرىنى سىنچىلاپ ئوقۇغىنىمىزدا شۇنى ھېس قىلىمىزكى، ئۇنىڭ نەزىرىدە، دىنىي خۇراپات مۇستەقىل-يەككە ھادىسە بولماي، بەلكى ئۆز دەۋرىدىكى خەلقنى نادانلىقتا قالدۇرۇشتىن مەنپەئەتدار بولغان مۇستەبىت ھاكىمىيەتنىڭ مۇھىم بىر ئىجتىمائىي تايانچىسى ئىدى (بۇ نۇقتىنى ئەزەر ئۇنىڭ «يەجۇجى، مەجۇجى» دېگەن شېئىرىدە ناھايىتى ئوچۇق ئىپادىلەنگەن). مۇشۇ نۇقتىدىن قارىغاندىمۇ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ دىنىي خۇراپاتقا قارشىلىقىنى ئادەتتىكى مەرىپەتپەرۋەرلىك دەپلا باھالاش كەملىك قىلىدۇ. مېنىڭچە، مەرىپەتپەرۋەرلىك ئۇنىڭ دېموكراتىك ئىدىيىسىنىڭ بىر ئىپادىسى.

دېموكراتىك ئىدىيە ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ فېئوداللىق مۇستەبىت ھاكىمىيەتكە ئۆچمەنلىكىنى جاكارلىغان شېئىرلىرىدا ئۆزىنىڭ چوڭقۇر ئىپادىسىنى تاپتى. ئۇ ياشىغان دەۋردىكى مۇستەبىت ھاكىمىيەت ھەر

كۆچ ئىدى، ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا بويسۇنغان مىللەتنىڭ ئۆزىنى، دەۋرنى، دۇنيانى چۈشىنىشى، ئۆزىنىڭ ئىنسانىي، مىللىي ھوقۇقىنى، بۇرچىنى جارى قىلالىشى مۇمكىن ئەمەس، ئەلۋەتتە. لېكىن ھەر-قانداق زوراۋان رەزىللىك ئۆزىگە قارشى كۈشەندە تۇغدۇرىدۇ. زوراۋان دىنىي خۇراپاتنىڭ رەزىللىكىنى ئۆز ئەمەلىيىتىدە كۆرۈپ قاتتىق ئازابلانغان، ئىلغار ئىدىيىلەرنى قوبۇل قىلىش نەتىجىسىدە ئۆزىدە ئىسيانكارلىق روھىنى يېتىشتۈرگەن ئىلغار كۈچلەر، جۈملىدىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇ رەزىللىككە قارشى تىغ كۆتۈرۈشكە پېتىندى. ئۇ ئۆزىنىڭ «غەزەپ ۋە زار» دېگەن شېئىرىدا مۇنداق دەپ يازغان:

"پەنگە ماڭساق كۆز ئېچىپ، 'كاپىر-جەدىد' دەپ قاغىشۇر،
بۇ ھاماقەت دەۋرىدە ئاتەش بولۇپ يانارمەن"،
"ئىلىم-پەندىن يوق خەۋەر، باستى غەپلەت، خەۋپ-خەتەر،
ھالىمىز قۇلدىن بەتەر، قانداق چىداپ تۇرارمەن:"

بىز بۇ مىسرالارنى ئوقۇغۇنىمىزدا، پەن-مەدەنىيەتتىن مەھرۇم بولۇپ، قالاقلىقتا قېلىۋاتقان مىللەت (يەنى ئۇيغۇر خەلقى) بىلەن تەرەققىي قىلغان مەدەنىي مىللەتلەر ئارىسىدىكى ئېچىنىشلىق سېلىشتۇرمىدىن تۇغۇلغان ئەلەملىك پىغانىنى، مىللەت ئالدىدا ئۆزلىرى ئەڭ چوڭ گۇناھكار بولۇپ تۇرۇقلۇق، مىللەتكە نىجاتلىق بەخش ئەتكۈچى قىياپىتىگە كىرىۋالغان، ئىلىم-پەنگە ئىنتىلگۈچىلەرنى چوڭ گۇناھكار ساناپ جازالايدىغان مۇتتەھەم جاھالەتپەرەسلەر دەستىدىن ئۆرتىنىپ ئاتەشكە ئايلانغان قەلبىنىڭ ئىسيانكار ساداسىنى ئاڭلايمىز.

مەلۇمكى، دىنىي خۇراپات ۋەكىللىرىنىڭ چوڭ دەستىكى بېشىدىكى سەللە، ئۇستىدىكى تون-پەرىجە، قولىدىكى تەسۋى، تەرغىپ

ئازابىنى «ئىستىمەس» دېگەن شېئىرىنىڭ:

"مىللىتىم تارتقان ئازابىغا كۆكۈل قانداق چىدار،
ئەل غېرىب، ئىڭرايدۇ، ئەمما تەۋرىنىشنى ئىستىمەس."

دېگەنگە ئوخشاش مىسرالىرىدا چوڭقۇر ھەسرەت، كۈچلۈك تىتىلداش ئىچىدە ئىزھار قىلىدۇ. شۇنىڭدەك «باردۇر» دېگەن شېئىرىدا:

"ئىت ئۇرغاننى تونۇر دەپ بار ئىدى بىر تەمسىلى ئەلنىڭ،
لويى، ئامبالۇ، دارىن دەپ سېمىز باققانىمىز باردۇر."

دېگەن تەنە ئارقىلىق مۇستەبىت ھاكىمىيەتكە ياخشىچاق بولغۇچىلارغا نەپرەت تىغىنى سانچىيدۇ. «ئويغان» دېگەن شېئىرىدا بولسا، خەلققە بىۋاستە خىتاب قىلىپ، بوراندىن شەپە بېرىپ، ئويغىنىش-تەۋرىنىش سىگنالىنى چالىدۇ.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئۆز دەۋرىگە بولغان مۇناسىۋىتى ئۇنىڭ «يەجۇجى، مەجۇجى» دېگەن شېئىرىدە تېخىمۇ روشەن گەۋدىلىنىدۇ. بىز بۇ شېئىردىن شۇ چاغدىكى شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ پۈتۈن مەملىكەت ۋەزىيىتى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ ماھىيەتلىك ئىپادىسىنى كۆرىمىز. ئۇنىڭ نەزىرىدە، گەرچە خانلىق تۈزۈمى ئاغدۇرۇلغان بولسىمۇ، لېكىن مىلىتارىستلارنىڭ شىنخەي ئىنقىلابىغا بۇزغۇنچىلىقى، سۇن جۇڭشەن تەلىماتىنىڭ ئاياغ ئاستى قىلىنغانلىقى، ئەلدە پارچىلىنىش يۈز بەرگەنلىكى بىرقەبىھ ئاپەت. شۇنىڭدەك ياڭ زېڭشىن ھاكىمىيىتىمۇ، جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىمۇ ئەنە شۇ قەبىھ ئاپەتنىڭ شىنجاڭ نۇسخىسى. بىز بۇنىڭدىن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ياڭ زېڭشىن ۋە جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىگە بولغان ئۆچمەنلىكى تار مىللىي، مەھەللىۋى ھېسسىيات بولماي، بەلكى

مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق دۈشمىنى ئىدى، شۇڭلاشقا ئىلگىرىكى ئاز سانلىق مىللەت خەلقىگە قارىتىلغان مىللىي زۇلۇمنىڭ تېخىمۇ ياۋۇز، ھىيلىگەر ۋارىسى ئىدى. شۇڭا ئۇنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ھەر مىللەت خەلقىنىڭ، بولۇپمۇ قوشلاپ زۇلۇم چەككەن ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنىڭ جىددىي ئارزۇسىغا، كۆرەش ئەمەلىيىتىگە ئايلان- غانىدى. مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى بىرقانچە قېتىملىق دېھقانلار قوزغىلىڭى، جۈملىدىن خوجا نىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭ ئاشۇ مۇستەبىت ھاكىمىيەتنىڭ زۇلمىغا قارشى خەلق غەزىپىنىڭ شىددەتلىك پارتلىشى ئىدى. خەلق بىلەن قەلبداش بولغان، ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەردىن، شۇنىڭدەك ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن روھىي مەدەت ئېلىپ، ئۆزىدە مەلۇم ئىنقىلابىي ئاڭ يېتىشتۈرگەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇ قوزغىلاڭغا ھېسداشلىق قىلدى ۋە ئۇنى ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن قوللىدى، بولۇپمۇ قەلەم سېپىدە تۇرۇپ كۆرەشكە ئاكتىپ قاتناشتى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئۆز زامانىغا بولغان نارازىلىقى، مۇستەبىت ھاكىمىيەتكە قارشى غەزەپ - نەپرەتى خېلى بۇرۇنلا ئويغانغان. بۇ ئۇنىڭ «ھار» دېگەن شېئىرىدىكى:

"راست تېپىلماس بۇ جاھاندا، ھەممە ئىش يالغانىڭكى".

"ھاكىمى مۇتلەق بولۇپ پارە يەپ، يامبۇ قويۇپ،

ئەينى تۇڭگۇزدەك سەمىرمەك يامۇلدا ياتقانىڭكى."

دېگەن مىسرالىرىدا ناھايىتى كەسكىن، ئېنىق ئىپادىسىنى تاپقان.

ئۇنىڭ قەلبى كۆرەش بورىنىغا تەقەززا، شۇڭا جەمئىيەتتىكى زۇلۇمغا بولغان سەۋر - تاقەت، كۆرەشكە ئاتلىنىشقا جۈرئەت قىلالماسلىق خاھىشى ئۇنىڭ قەلبىنى قاتتىق ئازابلايدۇ. ئۇ، بۇ

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قەلبىگە چوڭقۇر سۆيۈنۈش بەخش ئەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ «مۇزلىدى» دېگەن شېئىرىدا قوزغىلاڭچىلارنىڭ جاسارىتىگە، غەلىبىسىگە بولغان ئالقىشىنى ئىپادىلەپ، شادىيانە ناغرىسىنى چالدى، ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ ئالاقزادىلىكىنى كۆرۈپ، ھەجۋىي كۈلكىسىنى ياڭراتتى. تەبىئىيكى، خەلق بىلەن قەلبداش بولغان شائىر خەلق بىلەن بىللە يىغلايدۇ، خەلق بىلەن بىللە كۈلىدۇ.

ئەپسۇسكى، تۇرپان خەلقىنىڭ بۇ غەلىبىسى ئۇزۇنغا بارمىدى. ئەكسىيەتچىلەر قورال كۈچى ئىشلىتىپ ۋە ھەر خىل ساختىپەزلىك ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، بۇ قوزغىلاڭنى دەھشەتلىك ھالدا باستۇردى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى قوزغىلاڭ تەشكىلاتچىلىرى قاتارىدا پاجىئەلىك ھالدا قەتلى قىلدى. بىراق بۇ باستۇرۇش خەلقنىڭ زۇلۇمغا قارشى ئىنقىلابىي روھىنى دەپنە قىلالىغان ئەمەس. قاتىللارنىڭ قىلىچى شائىرنىڭ ھايات رىشتىسىنى ئۈزۈپ تاشلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ خەلق قەلبىگە تۇتىشىپ كەتكەن ئىنقىلابىي روھىي رىشتىسىنى ئۈزۈۋېتەلمىدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆزىنىڭ پاك ئېتىقادىغا ئاخىرقى نەپەسكىچە سادىق بولۇشنىڭ ئۈلگىسى ئىدى. ئۇ تۈرمىگە تاشلىنىپ، ئەجەل سائىتى يېقىنلاپ كېلىۋاتقان پەيتتىمۇ، ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ چىگىش مەسىلىلىرى ئۈستىدە داۋاملىق باش قاتۇردى. «ئىچ پۇشۇش» دېگەن شېئىرىنى يېزىپ، خەلقىنىڭ ئۆز ھەققى-ھوقۇقىنى تەلەپ قىلىشىنىڭ جىنايەت بولۇپ قالغانلىقىغا، ئىزگۈ ئىستەكلەرنىڭ ئاياغ ئاستى قىلىنغانلىقىغا بولغان ھەققانىي غەزىپىنى ۋە نېمە قىلىش كېرەكلىكى ھەققىدىكى ئارزۇلىرىنى يۈرەكنى تىترىتىدىغان بىر قاتار رېتورىك سوئاللار ئارقىلىق ياڭراتتى:

مەملىكەتنىڭ ئۇرتاق تەقدىرىگە ئالاقىدار ئىنقىلابىي روھ ئىنكەللىكنى ئېنىق ھېس قىلىمىز.
ئىنسانىيەت تارىخى ئىزچىل ئىسپاتلاپ كەلگەن شۇنداق بىر ھەقىقەت باركى، ھەرقانداق مۇستەبىت ھاكىمىيەت خەلققە زۇلۇم سېلىشتا قانچە غالىجىرلاشسا، ئۆز ھالاكىتىنى شۇنچە تېزلىتىدۇ. ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ ياڭ زېڭشىن ھاكىمىيىتىنىڭ، شۇنىڭدەك ئادەمنى ئالماشقان بىلەن يولى، تۈزۈمى ئالماشمىغان جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىنىڭ ئاقىۋىتىنى مۇشۇ ھەقىقەت ئەينىكىدىن كۆردى، گەرچە زۇلۇمغا قارشى ھەرىكەتلەر ھەر خىل ئوڭۇشسىزلىقلارغا، دەھشەتلىك زەربىلەرگە ئۇچرىسىمۇ، ئاخىرى غەلىبە قىلىدىغانلىقىغا ئىشەنچ تىكلىدى. بىز شائىرنىڭ «ئۈزۈلمەس ئۈمىد»، «كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس» دېگەن شېئىرلىرىدا ئىزھار قىلىنغان تەشۋىش - شىكايەتلەردىن ئۈمىدسىزلىكنى ئەمەس، بەلكى ئازادلىققا ئېرىشىش يولىنىڭ ئەگرى - توقاي، جاپالىق يول ۋە ئازادلىق جەڭچىسىنى سىنايدىغان مۇشكۈل ئىمتىھان ئىنكەنلىكىنىڭ ھەمدە ئىشەنچ ۋە پىداكارلىق زەپەر مەنزىلىگە يەتكۈزىدۇ دېگەن ئىدىيىنىڭ ئوبرازلىق ئىپادىسىنى كۆرىمىز. يۈرەك كۆيىگە ئايلانغان بۇ پىكىرلەر ئۆز ۋاقتىدا ئېزىلگەن خەلقنىڭ زۇلۇمغا قارشى قوزغىلىشىغا، كۈرەش ئىرادىسىگە كۈچلۈك مەنىۋى تۈرتكە بولغان.
ئاخىرى چوڭ بوران يېتىپ كەلدى: 1930 - يىللارنىڭ بېشىدا خوجا نىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى پارتلىدى، كۆپ ئۆتمەي تۇرپانمۇ زىلزىلىگە كەلدى. 1932 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا تۇرپان خەلقى ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتكە قارشى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، يېڭى شەھەرنى ئىشغال قىلدى. بۇ زور زىلزىلە

ئىزدەش كېرەك. بىز ئۇنىڭدىن ھەممە جەھەتتە بولغۇنىكى ئاڭ-سەۋىيىنى تەلەپ قىلالمايمىز، شۇنىڭدەك بۇنى ئۇنىڭغا زورمۇزور تاڭالمايمىز. ئەمما شۇنىسى ئېنىقكى، ئۇ ئىلگىرى سۈرگەن بىر قاتار ئىلغار پىكىرلەر ئۆز دەۋرى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى بولغۇنكى دەۋرىمىز ئۈچۈنمۇ ئاكتىپ رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە.

تۆۋەندە ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئەدەبىي مىراسلىرىنىڭ بەدىئىي خۇسۇسىيىتى ھەققىدىكى بەزىبىر كۆز قاراشلىرىمىنى ئېيتىپ ئۆتمەكچىمەن.

بۇ يەردە ئالدى بىلەن شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئابدۇ-خالىق ئۇيغۇرنىڭ تىلى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ دەسلەپكى ئۈلگىسى. ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىمۇ بىرقانچە تارىخىي باسقۇچلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن. بۇ تىلنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىن چاغاتاي ئەدەبىي تىلىغا ئۆتۈشىدە «ھەبەتول ھەقايىق» («ھەقىقەت بوسۇغىسى»)نىڭ ئاپتورى ئەخمەت يۈكنەكى بىر بوسۇغا بولسا كېرەك. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بولسا، بىر بوسۇغا ياكى باشلامچى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ تىلى ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى ئاساسىدا ھەمدە كلاسسىك يازما ئەدەبىيات (يەنى چاغاتاي ئەدەبىياتى) تىلى ئەنئەنىسىگە تەنقىدىي ۋارىسلىق قىلىش بىلەن شەكىللەنگەن. ئۇنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى، خەلققە، جانلىق تىلغا يېقىنلىقىدا، ئاممىباپلىقىدا. بۇ ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ مەتبۇئات كۆرمەيمۇ خەلق ئىچىدە ساقلىنىپ، يادلىنىپ كەلگەنلىكىنىڭ مۇھىم بىر سەۋەبى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئەدەبىي مىراسى يازما ئەدەبىياتقا مەنسۇپ ئىكەنلىكى شۈبھىسىز. ئۇنىڭ بەدىئىي شەكلى ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتى

"گۇناھسىز بىز، ئەيىبسىز بىز، بۇ شۇملار ئالدىدا قىلچە،
ۋە ياكى بىز ئۇنۇپ چىققان ئورۇپ تاشلاشقا لامقاقمۇ؟

بولالماي ئاھ تارتىپ ئەيلىدىم پەريادى ۋاۋەيلا،
ئېغىزدىن كۆككە چىقماس ئۇن، بۇ ئىش دەردىمگە ئايغاقمۇ؟"

بۇ شېئىردىكى سوئاللارنىڭ ئۆزىدە جاۋابىمۇ بار، لېكىن تېخىمۇ ئەھمىيەتلىك بولغىنى، شائىر بۇ سوئاللارغا بىر-بىرلەپ ئېنىق جاۋاب بېرىشنى ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ئويلىنىشىغا، ئىزدىنىشىگە تاپشۇرىدۇ بۇ ئارقىلىق ئازادلىق ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان كۈرەشلەرنىڭ تەجرىبىلىرىنى، بولۇپمۇ ئاچچىق ساۋاقلارنى ئەستايىدىل يەكۈنلەشكە، ئۇنى بۇنىڭدىن كېيىنكى كۈرەشتە ئەينەك قىلىشقا ئۈندەيدۇ.

بىز يۇقىرىدا ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئەدەبىي مىراسلىرىنىڭ مەرىپەتپەرۋەرلىك، دېموكراتىك غايىلىرى ئۈستىدە قىسقىچە توختالدۇق. بۇنىڭدىن باشقا ھەر خىل ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنى (مەسىلەن: ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتىش، خۇشامەتچىلىك، ھەسەتخورلۇق، چېقىمچىلىق، تەپرىقىچىلىققا ئوخشاش ئىللەتلەرنى) سۆكۈش ئارقىلىق، مەنىۋى گۈزەللىكنى تەرغىپ قىلىشمۇ ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدىكى ئاساسلىق تېماتىك مەزمۇننىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئەدەبىي مىراسىدىكى ئاكتىپ ئىدىيىۋى خاھىش بىزنىڭ ئۇنى ئۆز دەۋرىدىكى ئىلغار ئىنقىلابىي كۈچلەرنىڭ ئالدىنقى ۋەكىلى دەپ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىمىزگە تولۇق ئاساس بېرىدۇ. لېكىن شۇنىمۇ كۆرۈشىمىز كېرەككى، ئۇنىڭ بەزىبىر مەسىلىلەرگە بولغان كۆز قارىشىدا بىر تەرەپلىمىلىك، پاسسىپ ئامىللارمۇ مەۋجۇت، ئۇنىڭ سەۋەبىنى تارىخىي چەكلىمىلىكتىن

كۆرۈلەر ساھىل قاچان دەپ كۆزلىرىم كەتتى قاماپ"

دەپ، كۆرەش يولىنىڭ مۇشەققىتىنى، ئازابىنى، غەلىبىگە بولغان ئۈمىد ۋە تەقەززاسىنى تېخىمۇ جانلاندۇرىدۇ.

«كۆكۈل خاھىشى» دېگەن شېئىرىدا شەيئىلەرنىڭ سىرتقى قىياپىتىگە قاراپلا ماھىيىتىگە ھۆكۈم قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئوبرازلىق ئىپادىلەپ:

"تاغ ئېگىزلىكتىن چىقارماس ئات، پەقەت ئۇ كان بىلەن.

سۇ تىرەنلىكتىن چىقارماس نام، شۆھرىتى مارجان بىلەن" دەيدۇ ۋە بۇ ئارقىلىق سىرتقى دەبدەبىگە بېرىلمەي، ئىچكى دۇنيانى بېيىتىش ۋە گۈزەللەشتۈرۈشنى تەرغىپ قىلىدۇ.

«ئۈمىد كەبەم» دېگەن لىرىكىسىدا مەشۇقىنىڭ دەردى-پىراقىدا ئارامىنى يوقاتقان ئاشىقنىڭ ھېسسىياتىنى ئىپادىلىگەندە:

"ھەر كېچە تاڭ ئاتقۇنچە
يادىڭ بىلەن مەن ئويغاق.
ئاسماندىكى يۇلتۇزلار
بۇ ھالىم ئۇچۇن ئايغاق."

دەپ يازىدۇ. بىز بۇ يەردە يۇلتۇزلارنىڭ تۈندىكى بىدارلىقىنىڭ گۇۋاھچىسىلا ئەمەس، بەلكى ئاشۇ بىدار كۆزنىڭ يۇلتۇزغا ئوخشاپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىمىز. بۇ تەسۋىر نازۇك ھېسسىياتقا كۈچلۈك جۇلا بەرگەن.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆز شېئىرىيىتىدە خەلق ماقال-تەمسىللىرىنى ئىجادىي تەتبىق قىلىشنىڭمۇ ياخشى ئۈلگىلىرىنى ياراتتى. ئالايلۇق، نەقىل سۈپىتىدە ئىشلىتىلگەن "ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار"، "كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس"، "زامان زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ"، "شىر

شەكلىگە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا ھەمدە ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى شەكلىنى ئىجادىي تەتبىق قىلىش ئارقىلىق شەكىللەنگەن. ئۇنىڭ مۇتلەق كۆپ شېئىرى ئارۇز ۋەزنىدە (ئاساسەن ھەزەج ۋە رەمەل بەھرىلىرىنىڭ بىرقانچە تارماق شەكلىدە) ھەم غەزەل، مەسنەۋى، مۇرەببە مۇخەممەس، مۇسەددەس، رۇبائىي، قىتئە قاتارلىق بېيىت شەكىللىرىدە يېزىلغان، ئۇ بۇ شەكىللەرنى ئاممىباب تىلدا ئەركىن جارى قىلالىغان.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرىيىتى مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان لىرىك جۇشقۇنلۇققا باي، ئۇنىڭدىكى ھەربىر ھېسسىيات جانلىق تەسەۋۋۇر بىلەن قاناتلانغان. ئۇ زورۇقۇشنىڭ ئەمەس، بەلكى تەبىئىي قوزغال-غان، پارتلىغان ئىلھامنىڭ مەھسۇلى، ئۇ يۈرەك سۆزىنى كۆيگە ئايلاندۇرۇشنىڭ ياكى پىكىرنى ئوبرازلىق ئىپادىلەشنىڭ ياخشى ئۈلگىلىرىنى ياراتتى. مىسال ئۈچۈن، ئۇنىڭ «كۆزۈڭگەن تاغ يىراق ئەمەس» دېگەن شېئىرىگە نەزەر سالايلى. بۇ شېئىر مۇنداق باشلىنىدۇ:

"مەنزىلى مەقسەت ئۇزاق، تېز ماڭمىدى مىنگەن ئۇلاق."

قارىماققا، بۇ مىسرا ئۇزاق سەپەرگە چىققان، بىراق ئۇلىغىنىڭ ناچارلىقىدىن يولى ئاۋۇمايۋاتقان يولۇچى — سەپەرچىنىڭ نالە-زارىدەك سېزىلىدۇ. لېكىن چوڭقۇرلاپ كىرىپ، مەجازى پەردىلەرنى قايرىپ تىڭشىغىنىمىزدا، ئۇنىڭدىن ئازادلىققا ئىنتىلگەن، بىراق تۇرلۇك سەۋەبلەر بىلەن ئوڭۇشسىزلىق، توسقۇنلۇقلارغا ئۇچراپ، غەلىبىگە ئېرىشەلمەيۋاتقان جەڭچىنىڭ ھەسرەتلىك تەقەززاسىنى ئاڭلايمىز. ئۇ يەنە بۇ ئىنتىلىشنى ئۆز ھەرىكىتىگە يۆتكەپ ۋە ئۇنى دېڭىز ئىچىدىكى كېمىگە ئوخشىتىپ:

"بىر چۆكۈپ، بىر چىقىمەن، بىر تۇنجۇقۇپ، بىر تىنىمەن،

تۆت كۆرۈپ قانداق چىداي،
جاندىن كېچىپ بەش ئايلىناي...

دېگەنگە ئوخشاش مىسرالارنى تۈزۈپ، ئىشقى ھېسسىياتىنى بىر قاتار رەقەملەرگە باغلاش ئارقىلىق جىلۋىلەندۇرگەن، سىفىرلاردىن شېئىرىي مەنتىقە ياسىغان.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىجادىيىتىنىڭ بەدىئىي خۇسۇسىيىتى توغرۇلۇق سۆزلىگىنىمىزدە، ئۇنىڭغا دائىر مىساللارنى ناھايىتى كۆپ كەلتۈرۈشىمىز مۇمكىن.

بۇ يەردە يەنە شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مىللىي ئەدەبىي ئەنئەنىگە ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىللە باشقا مىللەت ئەدەبىياتى (خەنزۇ ئەدەبىياتى، تاتار، ئۆزبېك، رۇس ئەدەبىياتى ۋە سوۋېت ئەدەبىياتى) نەمۇنىلىرىدىنمۇ ئۆزۈق-لىنىپ، ئۆزىنىڭ بەدىئىي ماھارىتىنى ئۆستۈرۈپ بارغان. بۇ يەردە ئۇنىڭ تاتار خەلق شائىرى ئابدۇللا توقاي بىلەن بولغان مەنىۋى-بەدىئىي مۇناسىۋىتىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئابدۇللا توقاي ئۇنىڭ مەرىپەتچىلىك ئىدىيىسىگە خېلى تەسىر كۆرسەتكەن، شۇنداقلا بۇ ئىككى شائىر بەدىئىي خۇسۇسىيەت جەھەتتىن خېلى يېقىن. شۇڭا بولۇپمۇ مۇشۇ ئىككى جەھەتتە (مەرىپەتچىلىك ئىدىيىسى، بەدىئىي خۇسۇسىيىتى ۋە قىممىتى جەھەتتە) ئابدۇللا توقاي تاتار دېموكراتىك ئەدەبىياتىدا قانداق مۇھىم ئورۇن تۇتقان بولسا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا شۇنداق مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. لېكىن شۇنىمۇ ئالاھىدە ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر دېموكراتىك ئىدىيە تەرغىباتچىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى فېئودال مۇستەبىت ھاكىمىيەتكە

ئىزىدىن قايتماس، يىگىت سۆزىدىن"، "جاندىن كەچمەي، جانانغا يەتكىلى بولماس" دېگەنگە ئوخشاش ماقال-تەمسىللەر شائىر شېئىرىدا ئىلگىرى سۈرۈۋاتقان ئىدىيىگە شۇنداق تەبىئىي سىڭىپ كەتكەنكى، بۇنىڭ تەسىرىدىن ئادەم ئىختىيارسىز هالدا ئاشۇ ماقال-تەمسىللەر مۇشۇ شېئىر بىلەن بىللە تۇغۇلغانمۇ ياكى ئۇلار مۇشۇ شېئىرلار ئۈچۈنلا يارىتىلغانمۇ دېگەن ھېسسىياتتا بولۇپ قالىدۇ.

ھەجۋىي ۋە يۇمۇر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە جىلۋىلىنىدىغان مۇھىم بىر بەدىئىي شوخلۇق. ئۇنىڭ «مۇزلىدى» دېگەن شېئىرىدىكى ھەجۋىي خەلق ھۇجۇمى قورشاۋىدا قالغان ئەكسىيەتچىل چىرىكلەرنىڭ ئالاقزادىلىقىغا قارىتا كۈچلۈك مەسخىرە قوزغايدۇ. شائىر بۇ يەردە قوراللىق ئەكسىيەتچىلەرگە رەھىمسىز كۈلكە تىغىنى سانجىيدۇ. شۇنداقلا «قىزىدى» دېگەن شېئىرىدىكى تۇرپاننىڭ پىژغىرىم ئىسسىقى پەيدا قىلغان ھالەتلەرنىڭ يۇمۇرلۇق ئىپادىسى ئادەمگە زوق بېغىشلايدۇ، كۈلكە بىلەن ھۇزۇر بېرىدۇ.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمىزدىكى سۆز ئويۇنى سەنئىتىنىڭ ۋارىسى. ئۇ ئۆزىنىڭ بىر شېئىرىدا جىن شۇرىنىڭ فامىلىسىنىڭ جىن بىلەن ئاھاڭداش بولغانلىقى ئۈچۈن سۆز ئويۇنى ياساپ، "ئېتى-جىن، نىڭ ئۆزى جىن، جىننىڭ كۆنى بولغاي قىيىن، ئېتىبارى بىر تىيىن، قىلغان ئىشى قاملاشمىدى" دەپ، جىن شۇرېن ئۈستىدىن ئاچچىق مەسخىرە قوزغايدۇ. ئۇنىڭ نەزىرىدە، جىنمۇ ئېتىبارسىز، جىن شۇرېنمۇ ئېتىبارسىز، شۇنداقلا ئۇ ئۆز شېئىرىدا سان ئويۇنى ياسىغان، مەسىلەن: «ئايلىناي» دېگەن شېئىرىدا:

بىر كۆرۈپ ئىككى كۆزۈڭدىن،
ئۈچ بېشىڭدىن ئايلىناي.

ئا. خوجىنىڭ «باھار بىلەن كەلگەن شېئىرلار» توپلىمىغا كىرىش سۆز

50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا "بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايراش" فاڭجېنى جاكارلىنىپ، يېڭى جۇڭگو ئەدەبىياتىدا، جۈملىدىن ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىمۇ جۇشقۇنلۇق ۋەزىيەت ۋۇجۇدقا كېلىشكە باشلىدى. ئىلھام ئېخىمىمۇ ئۇرغۇپ، شائىرلار ھايات ئۆزى قوزغىغان تەبىئىي ھېسسىياتىنى ياڭراتقىلى تۇردى. شېئىرىيەت سېپىگە يېڭىدىن كىرىپ كەلگەن بىر قىسىم ئاپتورلارمۇ قۇرۇق - يالغاچ شوئارۋازلىققا، قېلىپبازلىق، شەكىلۋازلىققا بېرىلمەي، ئۆز قەلبىدە جۇش ئۇرغان تەبىئىي، نازۇك ھېسسىياتلار ئىلھامىدا يېزىشقا تىرىشتى. شۇلارنىڭ بىرى شائىر ئابدۇكېرىم خوجا ئىدى.

ئا. خوجا كىچىكىدىنلا خەنزۇ مەكتەپتە ئوقۇپ، يىگىتلىك قۇرامىغا يەتكەندە خەنزۇچە شېئىر يېزىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان. 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا خەلق ئىچىگە كىرىپ، ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش، رەتلەش ۋە ئۇنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىش بىلەن شۇغۇللاندى. بۇ ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە شېئىر يېزىشىدىكى مۇھىم بىر تەييارلىق جەريانى بولدى. شۇنداق قىلىپ، 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئۇيغۇرچە شېئىر يېزىشقا باشلاپ، ئارقا - ئارقىدىن

قارشى ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ مەلىۋى بايراقدارى ۋە كۈرەش سېپىنىڭ ئاۋانگارد جەڭچىسى. ئۇ ئۆزىنىڭ كۈرەشچانلىق داستانىنى پاك قېنى بىلەن يېزىپ تاماملىدى. شۇڭا ئۇنىڭ كۈرەشچان ھاياتى ۋە يالقۇنلۇق ئىجادىيىتى ئۆز دەۋرىنىڭ ئىنقىلابىي تارىخىدىمۇ ئالاھىدە سەھىپە ئىگىلەيدۇ.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر يېڭىلىق ياراتقۇچى سۈپىتىدە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا يېڭى ئىز ئاچقان شائىر. ئەپسۇسكى ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۆز دەۋرىدە نەشر قىلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشەلمىگەچكە، كەڭ ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى بىلەن ۋاقتىدا يۈز كۆرۈشەلمىدى. كۆپتىن بېرى مېنىڭ يۈرىكىمنى شۇنداق بىر ھەسرەتلىك ئارمان تاتىلاپ كېلىۋاتىدۇ: مۇبادا ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئەسەرلىرى قانداقتۇر بىر سەۋەب بىلەن ئۆز ۋاقتىدا نەشر قىلىنىپ كەڭ تارالغان بولسا، ئۇنىڭ تەسىرىدىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتى خەلقچىللىق، مىللىيلىك ۋە بەدىئىيلىك جەھەتتە تېخىمۇ ياخشى تەرەققىيات ئىزىدا يۈكسەلگەن بولاتتى.

ھېلىمۇ ياخشى، ئۇنىڭ ئەدەبىي مىراسى يوقىلىپ كەتمەپتۇ. مەرھۇم ئەكبەرخانغا ئوخشاش مىللەتپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر كىشىلىرىمىز بۇ مىراسنى يۈرەك قېنىدا ساقلاپ كەلگەچكە، گەرچە كېچىكىپ قالغان بولسىمۇ، بۈگۈنكى كۈندە ئۇنىڭغا كەڭ ۋارىسلىق قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدۇق. بۇ مىراس بىزنىڭ سوتسىيالىستىك يېڭى ئەدەبىياتىمىزنى گۈللەندۈرۈش يولىدىكى ئىزىنچانلىقىمىزغا زور تۆھپە قوشىدۇ ۋە روشەن ئەينەك بولىدۇ.

1987 - يىل 7 - ئاي.

ھېسسىياتىنىڭ نازۇكلۇقى ۋە يۇمۇرىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى بىلەن ئالاھىدە ئېتىبارغا ئىگە. ئۇنىڭ «يول ئۈستىدە» قاتارلىق ئۇيغۇر كلاسسىك رۇبائىي ۋە مەسنەۋىلىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان شېئىرلىرى، شۇنداقلا قەشقەر ۋە قۇمۇل سېكىللىرى ھەم «باھار بىلەن كەلگەن شېئىرلار» دىكى ئايرىم شېئىرلار بۈگۈنكى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ مۇنەۋۋەر نەمۇنىلىرى قاتارىغا كىرىدۇ.

ئا. خوجىنىڭ شېئىرلىرى يالغۇز ئۇيغۇر كىتابخانلىرىنىڭلا ئەمەس، خەنزۇ ۋە باشقا مىللەت كىتابخانلىرىنىڭمۇ قىزغىن سۆيۈپ ئوقۇشىغا ئېرىشتى. شۇ تاپتا، 1980 ـ يىلى يازدا پايتەختتە «شېئىرىيەت» نەشرىياتى ئۇيۇشتۇرغان دېكلاماتسىيە كېچىلىكى ئېسىمگە كەلدى. شۇ كۈنى مىڭلىغان شېئىر خۇشتارلىرى جەم بولغان بۇ سورۇندا ئاتاقلىق ئون نەچچە شائىرنىڭ بىردىن شېئىرى ئوقۇلدى. لېكىن، ئا. خوجىنىڭ شېئىرى ئوقۇلغاندا، ئۇرۇلغان چاۋاك ھەممىدىن كۈچلۈك بولدى ـ دە، تىڭشىغۇچىلارنىڭ قايتا ـ قايتا تەلەپ قىلىشى ئارقىسىدا، ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇنىڭ ئۈچ شېئىرى ئوقۇلدى. بىر ئاز سانلىق مىللەت شائىرىنىڭ پايتەخت مۇنبىرىدە ھەممىدىن كۆپ ئالقىشقا ئىگە بولالىشى مېنىمۇ چوڭقۇر ھاياجانغا سالدى. بىز ئا. خوجا شېئىرىيىتىنىڭ پىكرىنىڭ ئوبرازلىقلىقى، ھېسسىياتىنىڭ نازۇك ۋە چوڭقۇرلۇقى، تىلىنىڭ يۇمۇرلۇق بولۇشى قاتارلىق خۇسۇسىيىتىنى خۇشاللىق بىلەن تىلغا ئالغىنىمىزدا، ئۇنىڭ نۇقسانلىرىنىمۇ، بولۇپمۇ ئارىلاپ سۆزلەرنى بۇزۇپ، كەمتۈك قىلىپ ئىشلىتىشى ۋە راۋانسىزلىققا يول قويۇشىنىمۇ يوشۇرالمايمىز.

ئا. خوجا شائىر بولۇپلا قالماي، بەلكى يېتىلگەن ئەدەبىي تەرجىمان. ئۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ بىر قىسىم نەمۇنىلىرىنى

خېلى كۆپ ئەسەرلەرنى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلدى.

ئۇنىڭ دەسلەپكى شېئىرىي ئىجادىيىتى رامكىلاردىن بىرقەدەر خالىيلىقى، تېمىلىرىنىڭ يېڭى، ئاكتۇئاللىقى بىلەن كىتابخانلارنى زوقىنى قوزغىدى. ئۇ زامانىنى يېڭى سادا بىلەن كۈيلىدى. بىز ئۇنىڭدىن زامانىمىز قىياپىتىنىڭ، كىشىلەر روھىنىڭ، ھېسسىياتىنى خېلىلا يېقىملىق بەدىئىي ئىپادىسىنى كۆرەلەيمىز.

بىراق، كېيىن، ئا. خوجىمۇ ئەدەبىياتىمىزغا "سول"چىللىق زورلاپ تاڭغان رامكىلارنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ كېتەلمىدى. بۇنى چوڭقۇر ئەپسۇس ئىچىدە ئەسلەيدۇ. شۇنداقتىمۇ، ئۇنىڭ ئاش مەزگىللەردە يازغان خېلى بىر قىسىم شېئىرلىرىدا يەنىلا ھاياتى كۈچىنى ساقلاپ قالغان، ئەھمىيەتلىك مەزمۇن ۋە بەدىئىي قىممەت بار.

ئاتالمىش "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" ئا. خوجىنىڭ ھاياتىغا ئېغىر زۇلۇم، روھىغا جىق ئازار يەتكۈزگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ شائىرلىق قەلبىنى تۇنجۇقتۇرۇۋېتەلمىدى. ئاپەتلىك يىللار ئاياغلىشىش بىلەن بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئا. خوجا ئازاد ئىدىيىسىنى دەسلەپتە نامايان قىلغۇچىلارنىڭ بىرى سۈپىتىدە ئەدەبىي ئىجادىيەتكە يېڭىباشتىن چوڭ جۈرئەت بىلەن كىرىشتى. ئۇنىڭ بۇ مەزگىلدىكى شېئىرلىرىد "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى"نى ئاچچىق كىنايە بىلەن سۆكۈش قاتماللىق روھى بىلەن كېلىشەلمەسلىك، بۆسۈش - ئىسلاھاتق ئىنتىلىش ئالاھىدە گەۋدىلىنىدۇ.

شۇنى ئاتاپ ئۆتۈش كېرەككى، ئا. خوجىنىڭ كېيىنكى يىللاردا يازغان نەچچە ئونلىغان قىسقا شېئىرلىرى پىكىرىنىڭ دەللىكى

ناخشىدا شېئىر بىلەن مۇزىكىنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋىتى توغرىسىدا

شېئىر مۇزىكىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغىنىدەك، مۇزىكىمۇ شېئىرىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە. گەرچە ئىپادىلەش شەكلى ئوخشىمىسىمۇ، لېكىن ھەر ئىككىسى ھېسسىياتنى ئىپادىلەشنى ئاساس قىلغان لىرىك سەنئەت.

شېئىر بىلەن مۇزىكىنىڭ مۇناسىۋىتى ناخشىدا ئالاھىدە گەۋدىلىنىدۇ. مەلۇمكى ناخشىنىڭ ئۆزى شېئىر بىلەن مۇزىكىنىڭ بىرىكمىسى. ناخشىدا بۇ ئىككى خىل سەنئەتنىڭ بىرلىشىشى قانچە ياخشى بولسا، ناخشا شۇنچە تەسىرچان كۈچكە ئىگە بولىدۇ.

ياخشى ناخشا شائىر بىلەن كومپوزىتورنىڭ ئۆزئارا ماسلىشىشىنى تەقەززا قىلىدۇ. شۇڭا بۇنىڭدا شائىرنىڭ مۇزىكىدىن، كومپوزىتورنىڭ شېئىردىن خەۋەردار بولۇشىنىڭ ئەھمىيىتى چوڭ. بۇ ئىككى خىل سەنئەتكار بىر-بىرىنىڭ كەسپىي خۇسۇسىيىتىدىن خەۋەردار بولمىسا، ئورتاق تىل تاپالماي قالىدۇ. ۋەھالەنكى ياخشى ناخشا مۇنداق ئورتاقلىقتا بەكمۇ موھتاج. بۇ موھتاجلىق تەمىن ئېتىلسە، شېئىر بىلەن مۇزىكا بىر گەۋدىگە ئايلىنىدۇ. بۇنىڭدىن چوقۇم ياخشى ناخشا چىقىدۇ.

12 مۇقام ھەققىدىكى دەسلەپكى مۇلاھىزىلەردىن شۇنى ئېنىق چۈشىنىۋاتىمىزكى، بۇ ئۇلۇغ مۇزىكا دەستۇرىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە

خەنزۇچىغا بىرقەدەر مۇۋەپپەقىيەتلىك تەرجىمە قىلىپ، بۇ جەھەتتە يول ئاچقۇچىلارنىڭ بىرى بولدى. ئۇ ماۋجۇشى شېئىرلىرىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىشتا ئالاھىدە كۈچ چىقاردى، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىدىمۇ ئۇنىڭ ھەسسىسى ئاز ئەمەس. ئۇ يەنە خەنزۇ كلاسسىك شائىرلىرىدىن دۇفۇ، لى بەيلەرنىڭ، بۈگۈنكى دەۋرىمىزنىڭ مەشھۇر شائىرى ئەي چىڭ ۋە باشقا خەنزۇ شائىرلىرىنىڭ نۇرغۇنلىغان شېئىرلىرىنى، گېنرىخ گېينى، ئىلزابىت قاتارلىق دۇنيا كلاسسىكلىرىنىڭ بىر قىسىم شېئىرلىرىنى ئۇيغۇر كىتابخانلىرىغا ماھارەت بىلەن تونۇشتۇردى. ئا. خوجىنى بۈگۈنكى ئۇيغۇر تەرجىمە ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى دەپ ھېسابلاشقا بولىدۇ.

ئا. خوجا كېيىنكى يىللاردا ئاغرىقچان بولۇپ قالسىمۇ، روھىنى ئۈستۈن تۇتۇپ، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلدى. ئۇنىڭ بۇ جاسارىتى ۋە ئۈمىدۋارلىق روھى بىزنىڭ ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

مەن مۇشۇ كىرىش سۆزۈم ئارقىلىق ئا. خوجىنى نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرغان يېڭى كىتابى بىلەن مۇبارەكلەيمەن، ئۇنىڭ تېنىگە سالامەتلىك ۋە ئىجادىيىتىگە يېڭى-يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلەيمەن.

1986-يىل 5-ئاينىڭ 30-كۈنى.

ھەربىر ناخشىنىڭ قۇرۇلمىسىدا بىر خىل خاسلىق بولىدۇ. بۇنى تېما بەلگىلەيدۇ. شېئىرىي پىكىر بىلەن مۇزىكىلىق ھېسسىيات مۇشۇ خاسلىقتا بىرلەشمىسە، ناخشا ئەپلەشمەيدۇ. مەسىلەن، "مەن ئۆلەرمەن، مەن ئۆلەرمەن، يولدا قويماڭلار مېنى" دېگەن تېكىستنى «سەنەم»گە سېلىپ تۇۋلىغاندەك، كىشىدە غەلىتە، يېقىمسىز ھېسسىيات پەيدا قىلىدۇ.

شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، بىر كۇپلېت تېكىستنىڭ ئىچىدە بىرقانچە جۈملە، بىرقانچە مىسرا بار. ئۇ، ئومۇمىي بىر پىكىرنى ئىپادىلەشنىڭ ئايرىم-ئايرىم بۆلەكلىرى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىر خىل كەيپىياتتا ئېيتىلمايدۇ. شۇنىڭدەك جۈملە ۋە مىسرا ئىچىدە ئاساسىي پىكىرنى گەۋدىلەندۈرۈشتە ئالاھىدە رول ئوينايدىغان سۆزلەر بولىدۇ، ئۇرغۇلار بولىدۇ، ئۇلارمۇ مەلۇم دەرىجىدە ئۆزىگە خاس مېلودىيە تەلەپ قىلىدۇ. ئەگەر كومپوزىتور تېكىستتىكى بۇ خىل تۈز، ئېگىز، پەس، دولقۇنسىمان كەيپىياتنى چۈشەنمىسە ياكى دىققەت قىلمىسا، ئۆزىنىڭ مۇزىكا تىلىنى شېئىرىي پىكىرگە زىچ يېپىشتۇرالماي، تېمىدىنمۇ يىراقلىشىپ كېتىدۇ. بىز سۆز تېكىستىدىن بۇرۇن مۇزىكىسى ئىشلىنىپ بولغان ناخشىلاردا بۇنداق ئەھۋالنى كۆپ ئۇچرىتىمىز. بۇنداق ئىشلەشتىن ياخشى ناخشا كۈتكىلى بولمايدۇ.

دېمەك، ناخشىدا تېكىست بىلەن مۇزىكىنىڭ تېما جەھەتتىن ئۆز ئارا ماسلىشىشى ناھايىتى مۇھىم. بۇ ماسلىشىشنىڭ ياخشى ياكى يامان بولۇشى شائىرنىڭمۇ، كومپوزىتورنىڭمۇ ئاشۇ تېما ھەققىدىكى تۇرمۇش چۈشەنچىسىنىڭ پۇختا ياكى يۈزەلىكىگە ئوخشاش ياكى ئوخشىماسلىقىغا باغلىق. ئەلۋەتتە شائىر بىلەن كومپوزىتورنىڭ سەنئەت شەكلى، ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى ئوخشاش ئەمەس، شۇڭا ئۇلارنىڭ

تەرەققىياتىنى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ تەرەققىياتىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. شۇنداقلا شېئىرىيەتتىكى تەرەققىياتنىمۇ مۇزىكىدىكى تەرەق-قىياتتىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. دېمەك، بۇ ئىككى خىل سەن-ئەتتىكى تەرەققىيات ئۇلارنىڭ ئۆز-ئارا ماسلىشىشىنىڭ ۋە ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىشىنىڭ مەھسۇلى.

«ئون ئىككى مۇقام»نى تىڭشاپ كۆرەيلى، ئۇنىڭدا لىرىك كۈي. نەغ-مىلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تېكىستلىرىمۇ ئاساسەن لىرىك غەزەللەر. شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدە-بىياتىدا بارلىققا كەلگەن غەزەللەر ئاساسەن لىرىك شېئىر، شۇنداقلا ناخشا تېكىستى. مۇشۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، غەزەللەرنى ناخشا تېك-كىستى دەپ چۈشىنىشكىمۇ بولىدۇ. خەلق ناخشىلىرىنىڭ قوشاقلىرى توغرۇلۇقمۇ شۇنداق دېيىش مۇمكىن. بۇ پاكىت شۇنى چۈشەندۈرى-دۇكى، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى غەزەلچىلىك، قوشاقچىلىق، بىر جەھەتتىن ناخشا ئىجادىيىتىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ماسلاشقان ھالدا تەرەققىي قىلغان. ناخشا مۇزىكىلىرىنىڭ شېئىرىيەتكە بولغان تەسىرىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدۇ. دېمەك، ئۇلار بىر-بىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەن.

ياخشى ناخشىنىڭ مۇھىم بىرئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنىڭدا شېئىرىي پىكىر بىلەن مۇزىكىلىق ھېسسىيات، شائىر ھېسسىياتى بىلەن كومپوزى-تورنىڭ ھېسسىياتى بىرلىشىپ كەتكەن بولىدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا، ئىما ئۇلارنى بىر مۇقامدا تۇتۇلىتىدۇ. ئادەتتە ناخشا مۇزىكىسى سۆز تېكىستىنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن ئىشلىنىدۇ. يەنى تىل بىلەن ئىپادى-لەنگەن شېئىرىي پىكىرگە مۇزىكا تىلى قوشۇلىدۇ. بۇ ئىككى خىل تىل بىر-بىرىنى چۈشەنگەندىلا، ئوبدان ماسلىشالايدۇ.

قىلىنغان. بۇنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە خېلى ئامىللىرى مەۋجۇت. ئۇ كېيىنرەك ئەرەب ۋە پارس شېئىرىيىتىدىن ئۆزلەشتۈرۈلۈپ، مۇكەممەلرەك تۈسكە كىرگەن ۋەزىن شەكلىدۇر. بىراق، ھازىر بۇ ۋەزىننى "پىكىرنى بوغۇپ قويىدىغان ئۆلۈك رامكا"، "يات شەكىل" دەپ ئۇنىڭدىن قول ئۈزۈشنى تەشەببۇس قىلغۇچىلار مۇ يوق ئەمەس. ئۇنداق بولسا ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىدىكى:

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل
باھارنىڭ قەدرىنى بىلمەس.
جاپانى تارتمىغان ئاشىق،
ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلمەس.

ئاھ ئۇرارمەن ئاھ ئۇرارمەن،
ئاھلىرىم تۇتقاي سېنى.
كۆز يېشىم دەريا بولۇپ،
بېلىقلىرىم يۇتقاي سېنى.

قاتارلىق ئېسىل قوشاقلارنى نېمە دەيمىز؟ ئارۇز ۋەزنى ئۆلچىمىدىن قارىغاندا بىرىنچى قوشاق "ھەزەج" بەھرىگە، ئىككىنچى قوشاق "رەمەل" بەھرىگە مەنسۇپ. ئەگەر بۇ ۋەزىن شەكىللىرىنى "پىكىرنى بوغۇپ قويىدىغان ئۆلۈك رامكا" دېسەك، يۇقىرىقى قوشاقلاردا شېئىرىي پىكىرنىڭ ناھايىتى ئەركىن، راۋان ئىپادىلەنگەنلىكىنى نېمىدەپ چۈشىنىمىز؟ ئەگەر بۇ ۋەزىن شەكىللىرىنى "يات شەكىل" دېسەك، يۇقىرىقى قوشاقلاردا ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ (ھەتتا جانلىق تىلنىڭ) ئىپادىلەش كۈچى ناھايىتى يۇكسەك دەرىجىدە نامايان بولغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا كەڭ تارقىلىپ، ناخشىغا

تۇرمۇشنى كۆزىتىشىدىمۇ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىك بار، تۇرمۇشتىن ئالىدىغان ئوزۇقىدىمۇ ئالاھىدىلىك بار. لېكىن قانداقلا بولسۇن، ئۇلار ئۆزلىرى تاللىۋالغان تېمىدىكى تۇرمۇشقا نىسبەتەن يات ئادەم بولماسلىقى كېرەك، ئەلۋەتتە.

ياخشى ناخشىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنىڭدا شېئىر ۋەزنى بىلەن مۇزىكا رىتىم-ئۇدارلىرى ئۆزئارا زىچ ماسلاشقان بولىدۇ. شېئىرنىڭ ۋەزىن شەكلى ئۇنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك بىر مۇزىكىلىق خۇسۇسىيىتىدۇر. مەلۇم سۆز تېكىستىدىكى ۋەزىن شەكلى ناخشىدا ئۆزىگە جور بولىدىغان مۇزىكىلىق رىتىم-ئۇدار تەلەپ قىلىدۇ. مۇزىكىمۇ شۇنداق مەسىلەن، "قەھرىمان" دېگەن سۆز بىلەن "كۆرەشچان" دېگەن سۆز ئوخشاشلا ئۈچ بوغۇملۇق بولغىنى بىلەن ۋەزنى ئوخشىمايدۇ. شۇڭا ناخشىدا "قەھرىمان" دېگەن سۆزگە لايىق كەلگەن مۇزىكىلىق رىتىم "كۆرەشچان" دېگەن سۆزنىڭ ۋەزنىگە لايىق كەلمەيدۇ. بۇ هالدا "كۆرەشچان" دېگەن سۆزنى ئۆز ۋەزنى بويىچە راۋان تەلەپپۇز قىلغاندا مۇزىكا رىتىمى بۇزۇلىدۇ. مۇزىكا رىتىمىغا رىئايە قىلىنسا، سۆز توغرا تەلەپپۇز قىلىنماي قالىدۇ، راۋان بولمايدۇ. بۇنداق زىددىيەت ناخشىنىڭ ئۈنۈمىگە چوقۇم تەسىر يەتكۈزىدۇ. بۇ يەردىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەت داپ بىلەن باشقا ساز قوراللىرىنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. داپ خاتا ئۇرۇلسا، ياخشى ناخشىنىڭ پەيزىنى بۇزىدۇ. ئەكسىچە توغرا ئۇرۇلغان داپقا باشقا سازچىلار ئەگەشمىگەن چاغدىمۇ شۇنداق ئەھۋال يۈز بېرىدۇ.

ئۇيغۇر ناخشىلىرىنىڭ، بولۇپمۇ «ئون ئىككى مۇقام» ناخشىلىرىنىڭ سۆز تېكىستلىرىدە ئەنئەنىلىك ۋەزىن شەكلى-ئارۇز ۋەزنى كەڭ جارى

خىل نەرسلەرنى رەت قىلىپ، ئورنىغا يېڭىنى دەسسىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بىراق ئەنئەنىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئىنكار قىلىۋېتىدىغان بولساق، ئەڭ بولمىغاندا تەمتىرەپ قالىمىز. بۇنداق ھەممىنى ئىنكار قىلىش خاھىشىنى، جۈملىدىن ئارۇز ۋەزنىدىن پۈتۈنلەي قول ئۈزۈش خاھىشىنى ئىلمىي مۇنازىرە ئورنىغا قويۇشقا بولمايدۇ.

ئەلۋەتتە، ئارۇز ۋەزنى شەكلىمۇ نۇقسانىدىن خالىي ئەمەس. ئۇنىڭدا شەكلىۋازلىقنىڭ ئامىللىرى بار. بەزى شەكىللىرى ئۇيغۇر شېئىرىيىتى ئۈچۈن ياتراق. شۇنىڭدەك سۆز قۇرۇلمىسىدا جۈملىلەرنىڭ مۇزىكا جۈملىلىرى بىلەن ئانچە ماسلىشىپ كەتمەيدىغان تەرەپلىرىمۇ بار. لېكىن ئۇنىڭ ئاز بولمىغان شەكىللىرى (مەسىلەن، "ھەزەج"، "رەجەز"، "رەمەل،" "مۇتەقارىب" بەھرىلىرىنىڭ نۇرغۇن شەكىللىرى) ھازىرقى زامان شېئىرىيىتىمىز ئۈچۈن، بولۇپمۇ ناخشا تېكستلىرى ئۈچۈن ئۈنۈملۈك خىزمەت قىلالايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ناخشا تېكستى يازغۇچى شائىرلىرىمىزنىڭ بۇ ۋەزنلەرنى ئۆزلەشتۈرۈپ ئېلىشىنىڭ، كومپوزىتورلىرىمىزنىڭمۇ بۇ ۋەزنلەرنىڭ خۇسۇسىيىتى بىلەن بىرئاز تونۇشۇۋېلىشىنىڭ پايدىسى زور، ئەلۋەتتە.

خەلق ناخشىلىرىنىڭ ئىچىدە كلاسسىك يازما شېئىرىيىتىمىزدە (غەزەللىرىمىزدە) يېزىلىپ باقمىغان ھەر خىل ۋەزىن شەكلىدە تۈزۈلگەن قوشاق، تېكستلەر ئاز ئەمەس. ئەپسۇسكى، بىز بۇنى تېخى كەڭ، چوڭقۇر تەتقىق قىلغىنىمىز يوق. بەزى شەكىللەر بىزنىڭ يېڭى ناخشا ئىجادىيىتىمىزنىڭ ئېتىبارىدىن چەتتە قالماقتا. بۇنىڭ بىر مىسالى:

"تال چىۋىقنى ئېگىۋا ئىگىپ،
مېنى سوقاي دەمسەن؟

ئايلىنىپ كەتكەنلىكىنى، جۈملىدىن «ئون ئىككى مۇقام» ناخشىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئارۇز ۋەزنىنىڭ خىلمۇخىل شەكىللىرىدە يېزىلغان شېئىرلار بىلەن ياڭراپ كېلىۋاتقانلىقىنى نېمىدەپ چۈشىنىمىز شۇنىڭدەك يېڭى شېئىرىيىتىمىزدە مۇشۇ ۋەزنىدە يېزىلىپ، جامائەتچىلىكنىڭ ئىنتايىن چوڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن نۇرغۇنلىغان شېئىرلارنى نېمىگە ھېساب قىلىمىز؟

ئارۇز ۋەزنىنىڭ بەزى شەكىللىرىدە يېزىلغان شېئىرلار قارىماققا راۋان ئەمەستەك تۇرىدۇ. لېكىن ۋەزىن خۇسۇسىيىتىنى چۈشەنگەندە، ئۇنىڭدىكى راۋانلىق، مۇزىكىلىق رىتىمنىڭ تەكشىلىكى كىشىگە ئالاھىدە ھۇزۇر بېغىشلايدۇ. بىز، ئادەتتە مۇشاۋۋىرەك مۇقامنىڭ مەلۇم بىر مەشرىپىگە سېلىنىپ ئوقۇلىدىغان:

"تۈنلەر كېچىسى توخۇلا پەرياد ئېتىدۇ،
ھايۋان چېغىدا ئىگىسىنى ياد ئېتىدۇ."

دېگەن تېكىستىنى ئەسلەپ باقايلى. بۇ تېكىست "ھەرەج" بەھرىگە مەنسۇپ بولغان بىر خىل ۋەزىن شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭ ئادەتتىكى ۋەزىن بەلگىلىرى مۇنداق:

مەپئۇلۇ مەپائىلۇ مەپائۇل

ئەنئەنىلىك ۋەزىندە تۈزۈلگەن بەزى بىر خىل تېكىستلارنىڭ يازما نۇسخىسىغا قاراپلا، ناخشىغا خاس ۋەزنى يوقكەن دېگىلى بولمايدۇ. ئۇ ئۆزىگە خاس مۇئەييەن مۇزىكىلىق رىتىم تەلەپ قىلىدۇ، گەپ ئۇنىڭغا مۇۋاپىق مۇزىكىلىق رىتىم تاپالىشىمىزدا.

دەرۋەقە، ئەنئەنىلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى گۆھەر ئەمەس. بەزىلىرى ئۆز ۋاقتىدا پارقىراپ تۇرغان بولسا، كېيىن داتلىشىدۇ. بەزى نەرسىلەر يېڭىلىق يارىتىشنىڭ توسالغۇسىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. بۇ

ئۇلاردا يېڭىلىق يارىتىش روھى ئۇستۇن، ئەپسۇسكى ئۇلارنىڭ ئەنئەنە بىلەن تونۇشلۇقى كەم. ئۇنىڭغا قىزىقىشىمۇ ئاجىز. بۇ ھازىرقى ناخشىچىلىقىمىز ساھەسىدىكى بىر مۇھىم زىددىيەت، بۇ زىددىيەتنىڭ مۇھىم بىر ئاچقۇچى ئۇلارنىڭ بىر-بىرىنىڭ خاھىشىنى چۈشىنىپ بىر-بىرىگە ئىلھام بېرىشتە، ئىلمىيلىقتا يۈرۈش قىلىپ، ئەنئەنە زېمىنىنى بويلاپ، يېڭىلىق يارىتىشقا ئىنتىلىشتە!

كلاسسىك ناخشىلىرىمىز كلاسسىك مۇزىكانتلىرىمىزنىڭ ئەمگىكى بولغىنىدەك، كلاسسىك شائىر-قوشاقچىلىرىمىزنىڭمۇ ئەمگىكى. تارىختا ئۆتكەن سەۋىيىلىك كومپوزىتورلار، سازەندىلەر، ناخشىچىلار ناخشا تېكىستىگە چوڭ ئېتىبار بەرگەن. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى شائىر ياكى قوشاقچى بولغان. شۇڭا ئۇلارنىڭ مۇزىكا ساھەسىدىكى تۆھپەسىمۇ چوڭ بولغان. ئاتاقلىق مۇقامشۇناس قىدىرخان ئۆزىمۇ شائىر ئىدى. ئۇنىڭ شاگىرتى مۇقامشۇناس خانىش ئامانىنسامۇ شائىر ئىدى. مۇقامغا شەيدا پادىشاھ ئابدۇرىشتخانمۇ شائىر ئىدى. ئەگەر ئۇلارنىڭ شېئىرىيەتكە ئاشۇنچىلىك زىچ مۇناسىۋىتى بولمىسا، ئۇلارنىڭ مۇقامنى رەتلەش، تەرەققىي قىلدۇرۇش جەھەتتىكى ئەمگىكى ئۇ قەدەر ھوسۇللۇق بولماس ئىدى. شۇنىڭدەك، مۇقام ئاتىسى دەپ ئاتالغان ئۇلۇغ ئالىم فارابى ھەم شائىر ھەم مۇزىكىشۇناس ئىدى. ئوتتۇرا ئازىيە شېئىرىيىتىنىڭ تاجىسى ئۇلۇغ شائىر ناۋايى مۇقامغىمۇ ناۋا قوشتى. لۇتفىمۇ شۇنداق. لۇتفى، ناۋايى، زەلىلى، مەشرەپ قاتارلىق شائىرلارنىڭ غەزەللىرى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ ئەڭ نادىر سۆز تېكىستلىرىگە ئايلاندى. مۇقامغا جۇلا بەردى. دېمەك «ئون ئىككى مۇقام» تەرەققىياتىنى ئۇلارنىڭ ئىجادىي ئەمگىكىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. يۇقىرىقى پاكىتلار بىزگە شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇكى،

ئاتانىسى يوق باللارنى
ئانى تاپاي دەمسەن؟“

دېگەن تېكستكە سېلىپ ئېيتىلىدىغان قوشۇق خەلق ناخشىسى. ئ ناخشىدا سۆز تېكستلىرى ناھايىتى راۋان، دائىمۇدانە ئېيتىلىدۇ ئۇرغۇلارمۇ ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. مۇزىكىلىق رىتىم-ئۇدارلارمۇ تېكس ھېسسىياتى بىلەن ناھايىتى زىچ يېپىشقان. ئەڭ مۇھىمى تېكستنىڭ مەزمۇنى، ئۆكتەملەرگە بوزەك بولماسلىق روھى ناھايىتى جانلىق جۇشقۇنلۇق شېئىرىي ۋە مۇزىكىلىق ھالدا ئىپادىلەنگەن. شۇنداقا ئۇنىڭدا دراماتىك كەيپىيات قويۇق. بۇ خىل ئۇلگىلەر بىزنىڭ ئەـ تايىدىل تەتقىق قىلىشىمىزغا، ئۇنىڭدىن يېڭى ناخشا ئىجادىيىتىمـ ئۇچۇن ئوزۇق ئېلىشىمىزغا ئەرزىيدۇ.

ناخشا ئىجادىيىتىمىزدە ئەڭ مۇھىمى يېڭىلىق يارىتىش مەسىلىسى. بۇ جەھەتتىكى يېڭى ئىزدىنىشلەردىن ئۈمىد چوڭ. دەرۋەقە، يېڭى ئىزدىنىش تېز ئارىدىلا ئۇنۇم بېرىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇسـ تىگە بۇ ساھەدىكى كونسىرۋاتورلۇقمۇ توسالغۇلۇق قىلماي قالمايدۇ. ئۇلار يېڭى ئىزدىنىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتسىز سىناقلىرىنى كۆرۈپلا، سوغۇق سۇ سېپىدۇ. شۇنداقلا جەمئىيەتتىكى كونا ئادەت كۈچلىرىنىڭ كۆنـ مەسلىكىمۇ چوڭ بىر بېسىم. دېمەك، يېڭىلىق ناھايىتى قىيىن شارائىت ئىچىدىن بۆسۈپ چىقىدۇ. قانداقلا بولسۇن، ئۇنىڭ ئىستىقبالى پارلاق. بۇ يەردە شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، مۇزىكا-ناخشـ ساھەمىزدە بىر قىسىم يولداشلارنىڭ ئەنئەنىلىك نەرسىلەر بىلەن تونۇشلۇقى بىرقەدەر چوڭقۇر، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزى يولـ داشلارنىڭ يېڭىلىق يارىتىش قىزغىنلىقى كەم. ئەكسىنچە، يەنە بىـ قىسىم ياش يولداشلار بار، ئۇلار مۇزىكا نەزەرىيىسىدىن خەۋەردار

بىراق، شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئىجاد قىلىنغان بىر قىسىم ناخشىلار ئانچە ئالقىشقا ئىگە بولالمايۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ تېكىستلىرى يالىڭاچ، قوپال، تەمى يوق، بەزىلىرىنىڭ مۇزىكىلىق ھېسسىياتى سۇيۇق، يېقىمسىز، بەزىلىرىنىڭ سۆزى شوئار، مۇزىكىسى جارقىراش. ئەپسۇسكى بۇنداق ناخشىلارمۇ سەھنىلەردە، رادىئولاردا ئاڭلىتىلىدۇ. بۇ، كىشىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدۇ. شۇڭا نۆۋەتتە مۇزىكا ـ ناخشا ساھەسىدە سەۋىيىنى ئۆستۈرۈش مەسىلىسىنى ئالاھىدە تەكىتلەش لازىم دەپ قارايمەن.

بىز ناخشا ئىجادىيىتىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئالقىش ياغدۇرۇش بىلەن، تېخىمۇ ياخشى مۇۋەپپەقىيەتلەرنىڭ بارلىققا كېلىشىنى، تېكىستىمۇ، مۇزىكىسىمۇ يۈرەك تارىنى چېكىدىغان، ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆز ياراشقاندەك، ئېسىل ناخشىلارنىڭ يىلدىن ـ يىلغا كۆپىيىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

1985 ـ يىل 5 ـ ئاي.

ئۇيغۇر ناخشىلىرى جۇملىدىن «ئون ئىككى مۇقام» ئۇيغۇر مۇزىكىسى ۋە ئۇيغۇر شېئىرىيىتى جەۋھىرىنىڭ بىرىكمىسى، ئۇيغۇر كومپوزىتور ۋە شائىرلىرىنىڭ ئۆزئارا ماسلىشىشىنىڭ، ھەمكارلىقىنىڭ مەھسۇلى. بىز بۇ خۇسۇسىيەتكە، بۇ ياخشى ئەنئەنىگە چوقۇم ۋارىسلىق قىلىشىمىز لازىم.

بىزدە يېڭى ناخشىلار كۆپلەپ مەيدانغا چىقىۋاتىدۇ. بەزى كومپوزىتورلىرىمىز ئىجاد قىلغان ناخشىلىرى خەلق ئىچىگە كەڭ تارالدى. ئۇلار سەھنە، رادىئو، تېلېۋىزورلاردىلا ئەمەس، بەلكى ئىش مەيدانلىرىدا، ئائىلە ئولتۇرۇشلىرىدا مەشرەپلەردە، كۆپچىلىك تەرىپىدىن ئىختىيارسىز ھالدا زوق بىلەن ئېيتىلماقتا. پېشقەدەم كومپوزىتور زىكرى ئەلپەتتانىڭ بىر يۈرۈش مۇقام نەغمىلىرى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ داۋامى سۈپىتىدە ئالقىشقا ئېرىشتى. ھۇسەنجان جامى، غىياسىدىن باراتلارنىڭ نۇرغۇنلىغان ناخشىلىرى خۇددى خەلق ناخشىلىرىدەك كەڭ تارىلىپ كەتتى. ئىسكەندەر سەيپۇللا، ئابلىھېكىم ئابدۇللا، تۇرسۇن قادىر، ئابلىزخان ماموت، ئەبەيدۇللا تۇردى، سەمەت ئاخۇن، قۇربانجان ئۆمەر، ئابدۇرىشت توختى، خارىس ئاشۇرۇۋ، تۇردى روزى، نۇرمۇھەممەت سايىت قاتارلىق يولداشلارنىڭ ئىشلىگەن ناخشا ـ مۇزىكىلىرىنىڭ بىر قىسمى كىشىلەرنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى. ناخشا تېكىستلىرى ئىشلەشتە يولداش قۇربان ئىمىن، مەمتىلى زۇنۇن، ئەزىز نىياز، تۇرغان شاۋۇدۇن، مۇتەللىپ مۇھەممەت، ياسىن مەخسۇت قاتارلىقلارنىڭ خېلى كۆپ تېكىستلىرى ياخشى ناخشىلارنىڭ بىر قانىتى بولۇپ جەۋلان قىلماقتا. بىز بۇ ساھەدىكى يولداشلارنىڭ تېخىمۇ ياخشى، تېخىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىشىگە تىلەكداشمىز.

ئىپچىلىق خەزىنىسگە مۇھىم تۆھپىلەرنى قوشتى، رۇبائىي مىللىي ئەدەبىي ئەنئەنىگە ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىشۋاتقان بۈگۈنكى يېڭى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭمۇ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى سۈپىتىدە تەرەققىي قىلماقتا.

رۇبائىي ئۆز تەرەققىياتى تارىخىدا، كۆپىنچە، تەبىئەت ۋە جەمئىيەت ھەققىدىكى چۈشەنچىلەرنىڭ، پەلسەپىۋى قاراشلارنىڭ، دىداكتىكا ـ ئەخلاق پرىنسىپلىرىنىڭ، شۇنىڭدەك سۆيگۈ ـ مۇھەببەت ھەققىدىكى نازۇك تۇيغۇلارنىڭ بەدىئىي ئوبرازىنى جىلۋىلەندۈرۈپ كەلدى. ئەنئەنىلىك ئاساسىي تېماتىك مەزمۇنى جەھەتتىن، رۇبائىينى ئەقلىيە شېئىرى دەپ ئاتاشمۇ مۇمكىن. بىز بۇنىڭ ئەڭ تىپىك ئۈلگىلىرىنى "رۇبائىيچىلىقنىڭ پىرى" دەپ ئاتالغان ئۇلۇغ پارس شائىرى ئۆمەر ھەييام رۇبائىيلىرىدىن ناھايىتى ئېنىق كۆرىمىز. ئۇ ئۆزىنىڭ نۇرغۇن رۇبائىيلىرىنى ئۆز دەۋرىنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋە نازۇك، مۇرەككەپ مەسىلىلىرىگە، بولۇپمۇ "تەقدىر" ھەققىدىكى (مەسىلەن، "تەقدىرسىز قىل تەۋرىمەيدۇ" دېگەنگە ئوخشاش) ھۆكۈمەران خۇراپىي ئېتىقادنىڭ بىمەنىلىكىنى، ئاخىرەت ھەققىدىكى ئەپسانىلەرنى پاش قىلىشقا بېغىشلىدى. مەسىلەن:

ئەزەلدە لېيىمنى يۇغارغىنىدا،
پەيلىمنى بەلگىلەپ قويغانغۇ خۇدا.
ھۆكمىدىن تاشقىرى ئەمەس گۇناھىم،
خوش، نېچۈن مەھشەردە بېرىدۇ جازا.
ئەپسۇس، يورۇق ئۆمرۈم قارا تۈن بولدى،
ئەجەل دەستىدىن كۆپ جىگەر خۇن بولدى.

«يېڭى رۇبائىيلار» كىتابىغا كىرىش سۆز

رۇبائىي — ئەرەبچە ئاتالغۇ بولۇپ، ئۇ بىر پۈتۈن مۇستەقىل مەزمۇنغا ئىگە تۆت مىسرالىق لىرىك شېئىرىي ژانىرنىڭ نامى. ئۇنىڭدا تۆت مىسرانىڭ ھەممىسى ياكى (ئاز دېگەندە) 1 - ، 2 - ، 4 - مىسرالارنىڭ قاپىيىداش بولۇشى شەرت قىلىنىدۇ. كلاسسىك رۇبائىيلار، كۆپىنچە، ئارۇز ۋەزنى ھەزەج بەھرىنىڭ "ئەخرەم" (يەنى "مەفئۇلۇن مەفائىلۇن مەفائىلۇ فەئۇل"، "مەفئۇلۇن مەفئۇلۇ مەفائىلۇ فەئۇل"غا ئوخشاش)، "ئەخرەب" (يەنى "مەفئۇلۇ مەفائىلۇن مەفائىلۇن فەئۇل"، "مەفئۇلۇ مەفائىلۇ مەفائىلۇ فەئۇل"غا ئوخشاش) شەكىللىرىدە يېزىلىپ كەلگەن. شۇنداقتىمۇ ھەربىر رۇبائىيدىكى مىسرالارنىڭ ھەممىسى بىر خىل ۋەزىن شەكلىدە يېزىلىشى شەرت قىلىنغان ئەمەس.

رۇبائىي ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىمۇ ئۇزاق يىللىق تارىخقا ئىگە ژانىر. ئۇ ئۇيغۇر خەلق قوشاقچىلىقى ئەنئەنىسى زېمىنىدا ھەمدە ئەرەب، پارس رۇبائىيچىلىقى تەسىرىدە شەكىللىنىپ تەرەققىي قىلغان. بىز ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتى تارىخىدا رۇبائىينىڭ دەسلەپكى ئۆلگىلىرىنى «قۇتادغۇبىلىك»تىن كۆرىمىز. مۇكەممەل رۇبائىي ئۆلگىسىنى بولسا مەۋلانە لۇتفى ياراتتى، ئەلىشىر ناۋايى ئۇنى يۈكسەك تەرەققىياتقا ئېرىشتۈردى. زەلىلى، نۇبىتى، تەجەللى قاتارلىق شائىرلارمۇ ئۇيغۇر رۇبا-

بىز ناۋايى رۇبائىيلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا، ئۇنىڭدا ئۆمەر ھەييام ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نۇرغۇن رۇبائىيچىلارنىڭكىگە ئوخشاش، مەي تەلقىنى كەڭ ئورۇن ئالغانلىقىنى كۆرىمىز. چۈنكى مەي تەلقىنى بۇ خىل شائىرلارنىڭ غايىۋى - ئېستېتىك قاراشلىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، جۈملىدىن ناۋايىنىڭ پوئېتىك تەسەۋۋۇرىدىمۇ مەي ئاراملىق تىمسالى، بۇنداق ئاراملىق، يەنى مەست بولۇش بىلەن مۇرەككەپ ئىجتىمائىي پالاكەتلەر ئازابىنى سەزمەس بولۇۋېلىش، جاھان تەشۋىشلىرىدىن خالىي بولۇش خاھىشى، گەرچە پاسسىپ خاھىش بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا تارىخىي نۇقتىدىن قارىغىنىمىزدا، شۇنىڭدەك مەي تەلقىنىنى بىر خىل پوئېتىك ۋاستە دەپ چۈشەنگىنىمىزدە، ئۇنىڭ تەكتىدە يەنىلا جاھالەتكە قارشى ئىسيانكارلىق روھىنىڭ جۇش ئۇرۇپ تۇرغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماي تۇرالمايمىز. مەسىلەن، بىز مۇنۇ رۇبائىينىمۇ شۇ نۇقتىدىن چۈشىنىمىز، ئەلۋەتتە:

ساقى، بەدەنىنى غەم تېغى قىلدى شىگاف،
قانىم بارى ئاقتى، تۇتما ئۆزەگنى مەئاف.
تۇتقىل بەدەلى مايە تەھەللەل مەيى ساف،
تا مەس قىلاي غەم قىلاي چېرىكى بىرلە مەساف①.

شۇنىڭدەك، ناۋايىنىڭ مەيگە باغلىنىشلىق نۇرغۇن رۇبائىيلىرىدا ئاخىرەت ئەپسانىسى ۋە جاھىل زاھىدلارنىڭ رىياكارلىقىغا قارىتا ئۆتكۈر، ئاچچىق ئىستىھزا، مەسخىرىلىق دوق ياڭرايدۇ. مەسىلەن:

---

① نەسرىي يەشمىسى: بەدىنىمنى غەم تېغى تەشتى، ھەممە قېنىم ئاقتى، ساقى، ئۆزەگنى قويۇپ، ماڭا بۇ ھالال سەرمايەم (چىقىم) بەدىلىگە ساپ مەي بەرگىن، مەست بولۇپ غەم لەشكەرلىرى بىلەن ئېلىشاي.

ئۇ دۇنيادىن كېلىپ ئېيتمىدى ھېچكىم،
كەتكەنلەر بېشىدا قانداق كۈن بولدى[1].

شۇنىڭدەك ئۆمەر ھەييام رۇبائىيلىرىدا ئەكسىيەتچىل تەسەۋۋۇفنىڭ بۇ دۇنيا (يەنى رېئال دۇنيا) ۋە ئۇنىڭدىكى ئادەم "ھېچنېمە" دېگەن سەپسەتىسىگە قارشى رېئال ئادەمنى ۋە ئۇنىڭ رېئال دۇنيادىكى پائالىيىتىنى، رېئال ئىنسانىي مۇھەببەتنى ئۇلۇغلاش، نادان، جاھىل زاھىدلار ۋە ئۇلارنىڭ ئالدامچى سەپسەتە ۋە ھەرىكەتلىرىنى مەسخىرىلەش ساداسى كۈچلۈك ياڭراپ تۇرىدۇ. ساددا ماتېرىيالىزم تۈسىنى ئالغان بۇ خىل پىكىرلەر ئۆز دەۋرىدىكى فېئودال-ئىلاھىيەت جاھالەتچىلىكىگە قارشى زور پارتلاش خاراكتېرىگە ئىگە قۇدرەتلىك مەنىۋى گۈلدۈرماما ئىدى. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، مۇسۇلمان شەرقىدىكى ئىجتىمائىي تەپەككۇر تارىخىغا مەنسۇپ بولغان بۇنداق زور بۆسۈش رۇبائىيدا ئالاھىدە گەۋدىلەندى.

چاغاتاي ئەدەبىياتى تارىخىدىكى مۇھىم بىر بەلگە، ئۇنىڭ تەركىبىدىكى رۇبائىي ژانىرىنىڭ بىرقەدەر ئىزچىل ئۇرۇن ئالغانلىقىدا. رۇبائىيچىلىق بۇ ئەدەبىياتنىڭ پىكرىي بايلىقىنى ئاشۇردى، ھۆسنىنى تېخىمۇ جۇلالاندۇردى. بۇ جەھەتتە ئەلىشىر ناۋائىينىڭ تۆھپىسى ئىنتايىن زور. ئۇ ئۆزىنىڭ نۇرغۇن رۇبائىيلىرىدا دەۋرنىڭ مۇھىم ئىجتىمائىي تېمىلىرىنى، ئىنسانىيەتكە ئورتاق نۇرغۇن مۇرەككەپ مۇئەممالارنى مۇتەپەككۇر سەنئەتكارغا خاس ئىقتىدار بىلەن يورۇتۇپ بەردى.

---

① مىسالغا كەلتۈرۈلگەن ئۆمەر ھەييام رۇبائىيلىرى ئەسلى ۋەزنى بويىچە ئەمەس. بارماق ۋەزنىدە تەرجىمە قىلىنغان.

لىرىدە تەمكىن روھ يۇمۇرلۇق پافۇس بىلەن جىلۋىلىنىدۇ، بەزىلىرىدە ساددا تەسەۋۋۇردىن چوڭقۇر مەنىلىك ھېكمەت ھاسىل بولىدۇ.

ساددا تەسەۋۋۇردىن چوڭقۇر ھېكمەت ھاسىل قىلىشنىڭ بىر ئۈلگىسى سۈپىتىدە ئۆمەر ھەييامنىڭ مۇنۇ رۇبائىيسىنى مىسالغا كەلتۈرۈش مۇمكىن:

خۇدا ئۆزى قىلىدىكەن ھەممىنى بىنا،
كېيىن سۇندۇرىدىكەن بىر-بىرلەپ يانا.
ياخشى ياسالغان بولسا سۇندۇراتتىمۇ،
يامان ياساپ قويغانغا كەلمەمدۇ گۇناھ؟

قارىماققا، بۇ ئىلاھىي ئىرادە ھەققىدىكى گۆدەكلەرچە سادداتەسەۋۋۇر. بىزنى ئالدى بىلەن ئۇنىڭ يۇمۇرلۇق تەلەپپۇزى قىزىقتۇرىدۇ ۋە پىكرىمىزنى چوڭقۇرلۇققا شۇڭغىتىدۇ. بىز بۇ چوڭقۇرلۇق ئىچىدە ئادەم ھەيران قالغۇدەك شۇنداق بىر پىكىر دۇردانىسىگە يولۇقىمىزكى، ئۇ بولسىمۇ ئىلاھىي ئىرادە ھەققىدىكى ئەپسانىنى رەت قىلىدىغان ئۆتكۈر ئىستىھزالىق ھېكمەت ۋە جۇشقۇن پەلسەپە.

سىر ساقلاش — بارلىق كلاسسىك ئەدەبىياتقا ئورتاق مۇھىم بىر تېما، ئۆمەر ھەييام ئۇنى بۇنداق ئىپادىلىگەن:

ھەر سىرنى دىلىدا ساقلىسا دانا،
ئۇ يوشۇرۇن بولسۇن، ئەنقادەك گويا.
سەدەپنىڭ ئىچىدە قەترە دۇر بولۇر،
سىر قىلىپ قەلبىدە يوشۇرغاچ دەريا.

بۇ رۇبائىينىڭ ئالدىنقى ئىككى مىسراسىدا سىر ساقلاش زۆرۈرىيتى بايان قىلىنغان. بۇ دىداكتىك بايان پەقەت كېيىنكى ئىككى مىسرادا باشقا بىر ماھىيەتلىك ھادىسىگە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق

زاھىدە ساڭا ھۆرۇ، ماڭا جانانە كېرەك،
جەننەت ساڭا بولسۇن، ماڭا مەيخانە كېرەك.

. . . .

ئىنسانپەرۋەرلىك، خەلقپەرۋەرلىك ناۋايى رۇبائىيلىرىنىڭ مەنىۋى جەۋھىرى، ئۇ ئۆزىنىڭ "ئادەمنى ئېرسەڭ دېمەگىل ئادەمى، ئانىكىم يوق خەلق غەمىدىن غەمى" دېگەن ئۇلۇغ پىكرىنى رۇبائىيلىرىدا تېخىمۇ ئىلگىرى سۈرىدۇ. سەمىمىيلىك، ۋاپادارلىق، كەمتەرلىككە ئوخشاش ئالىيجاناب ئىنسانىي پەزىلەتكە، رېئال ئىنسانىي مۇھەب-بەتكە مەدھىيە چاچقۇسى چاچىدۇ. رىياكارلىق، خۇشامەتچىلىك، ھەسەتخورلۇق، تەمەخورلۇق، مەنمەنلىك، ۋاپاسىزلىققا ئوخشاش خۇنۇك، رەزىل ئىللەتلەرگە نەپرەت ئوقىنى ياغدۇرىدۇ، مەسخىرە تىغىنى سانجىدۇ، قىسقىسى، ناۋايى ئەمەلىي تەجرىبىلىرىدىن، تۇر-مۇشنى مۇتەپەككۇر سەنئەتكار سۈپىتىدە كۆزىتىشلىرىدىن ھاسىل قىلغان ئەقلىي يەكۈنلىرىنى رۇبائىي سەنئىتى ئارقىلىق تېخىمۇ گەۋ-دىلەندۈرۈپ، ئىنسانىيەتكە بىباھا پىكىر دۇردانىلىرىنى تەقدىم قىلدى، شۇنىڭدەك ئۆزىدىن كېيىنكى ئۇيغۇر، ئۆزبېك ۋە باشقا كۆپلىگەن مىللەت شائىرلىرىنىڭ ئىجادىي تەپەككۇرىگە، جۈملىدىن رۇبائىي ئىجادىيىتىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى. بىز زەلىلى، نۇبىتى، تەجەللى رۇبائىيلىرىدىنمۇ بۇ تەسىرنى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي راۋاجىنى كۆرىمىز.

رۇبائىي ئۆزىگە خاس شېئىرىي خۇسۇسىيەتكە، بەدىئىي شەكىلگە ئىگە. ئۇنىڭدىمۇ نازۇك ھېسسىيات، چوڭقۇر تەپەككۇر باراقسان تەسەۋۋۇرغا ئورالغان بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. بەزى رۇبائىيلاردا دىداكتىك تەلقىن لىرىك تەلەپپۇز بىلەن بىرلىشىپ كېتىدۇ، بەزى-

تەسۋىرلى رۇبائىي تەۋسىيىگىمۇ مەنسۇپ دېيىش مۇمكىن. شۇنداق ئىكەن، كىشىلەرنىڭ "بىر ياخشى رۇبائىي بىر ياخشى داستانغا ئەرزىيدۇ" دېيىشى ھەيران قالارلىق ئەمەس.

* * *

رۇبائىيچىلىق يېڭى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە، بولۇپمۇ 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ، ئۆزىنىڭ زامانغا مۇناسىپ يېڭى ساداسىنى ئىزچىل ياڭرىتىشقا باشلىدى. شۇڭا ئۇنى يېڭى دەۋردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەرەققىياتىدىكى مۇھىم بىر بەلگە دەپ ھېسابلاش مۇمكىن. ئۇ ئەنئەنىۋى تېمىلارغا ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىللە، دەۋرىمىزنىڭ يېڭى مۇئەممالىرىنى يورۇتۇپ بېرىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ تېماتىك مەزمۇنىنى بېيىتىپ بارماقتا.

يېڭى رۇبائىيچىلىقىمىزدا بىرقەدەر كەڭ ئەكس ئەتتۈرۈلگەن تېما — ۋەتەنپەرۋەرلىك بولدى. دەرۋەقە، شېئىرىيىتىمىزدە بۇ مۇھىم تېمىغا ياندىشىمىغان بىرمۇ شائىر يوق دېيىشكە بولىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبىنى رېئاللىقنىڭ يېڭى تەلىپىدىن، ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ يېڭى ئىمتىھانىدىن ئىزدەش كېرەك. مەلۇمكى، ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر ۋە تەبىئىي ئاپەت تۈپەيلىدىن تۇغۇلغان قىيىنچىلىقلار، بولۇپمۇ ئاپەتلىك "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" كاساپىتىدىن ئانا ۋەتەن بېشىغا كەلگەن پاجىئە ھەربىر جۇڭگولۇقنىڭ ئۆز ئانا ۋەتىنىگە بولغان مۇھەببىتىنى سىنايدىغان ئېغىر ئىمتىھان بولدى. بۇ ئىمتىھان بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزدىن ئورۇن ئالماسلىقى مۇمكىن ئەمەس، ئەلۋەتتە.

ھەربىر ۋەتەنپەرۋەرنىڭ نەزىرىدە، ھەرقانداق چاغدا ۋەتەن سىماسى ھەممىدىن ئۇلۇغ، ھەممىدىن گۈزەل. شائىر ئا. خوجايېۋ بوغدا چوققىسىنى تەسۋىرلىگەن رۇبائىيسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ:

ئاجايىپ جانلىق، جىلۋىدار ئوبرازلىق پىكىرگە ئايلانغان، بۇ سىلىش-تۇرۇش - تەمسىل قىلىشنىڭ ئىنتايىن گۈزەل ئۈلگىسى.

ئوخشىتىشنىڭ ئۈلگىسى سۈپىتىدە ئەلشىر ناۋايىنىڭ مەشھەددىكى غېرىبلىق ھېسسىياتى ئىپادىلەنگەن مۇنۇ رۇبائىيىسىنى مىسال كەلتۈرەيلى:

غۇربەتتە غەرىپ شادمان بولماس ئىمىش،
ئەل ئاڭا شەفىقۇ مېھرىبان بولماس ئىمىش.
ئالتۇن قەپەس ئىچرە گەر قىزىل گۈل بۇتسە،
بۇلبۇلغا تىكەندەك ئاشيان بولماس ئىمىش.

بۇنىڭدىكى ئالدىنقى ئىككى مىسرادا تۇغۇلغان يۇرتىدىن ئايرىلىشنىڭ دەردى ئىزھار قىلىنغان. بۇ مەۋھۇم پىكىر كېيىنكى ئىككى مىسرادىكى ئوخشىتىش (يەنى غېرىبلىقنىڭ قەپەزدىكى بۇلبۇل ھالىغا ئوخشاشلىقى تەسۋىرى) بىلەن ئۆزگىچە خاس كونكرېت كارتىنا تاپىدۇ - دە، كىشىدە جانلىق تەسىرات پەيدا قىلىدۇ.

دېمەك، رۇبائىيمۇ پىكىرگە ئوبرازلىق تۈس بېرىدىغان سىلىش-تۇرۇش، ئوخشىتىش، مېتافورا، جانلاندۇرۇش، ھەرپ ياكى سۆز ئويۇنى قاتارلىق مەجازىي ۋاسىتىلەر ئارقىلىق ئۆزىنى جۇلالاندۇرىدۇ.

رۇبائىينىڭ ئۆزگىچە خاس مۇھىم خۇسۇسىيىتى ئىخچاملىقىدا. ئۇنىڭغا تاللانغان سۆزلەر پىكىرنى دەل ئىپادىلەش، جانلاندۇرۇش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشى كېرەك. ھەقىقىي رۇبائىي پىكىر تەلەپ قىلمايدىغان بىر سۆزنىمۇ قوبۇل قىلالمايدۇ. ئۇ كىچىك ئېتىزدىن ئالاھىدە پەرۋىش بىلەن ئېلىنغان مول، ئېسىل ھوسۇلغا ئوخشايدۇ. كلاسسىك ئەدەبىياتتا ئېيتىلغان "زەر قۇتىدىكى ياقۇت" دېگەن

روھنىڭ ئەنئەنىلىك بەدىئىي ئىپادىسىنى كۆرىمىز:

ساقىيا، مەي تۇتساڭ گەر بولۇپ ھەمدەم،
ئۆلپىتىم بولسىمۇ زوھرا ۋە سەنەم.
لېۋىمگە بىر نەپەس قونمايدۇ كۈلكە،
بولمىسا خەلقىمنىڭ كۆڭلى خاتىرجەم.

يېڭى رۇبائىيچىلىقىمىزنىڭ پىكرىي بايلىقىنى ئاشۇرغان مۇھىم بىر تېما — مەرىپەتكە دەۋەت. بۇ نادانلىق ئازابىنى يېتەرلىك تارتقان، مەرىپەتكە تەشنا بولغان، شۇڭا يېڭى دەۋرنىڭ پەن - مەدەنىيەتكە يۈزلىنىش قىلىش چاقىرىقىغا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن جور بولغان خەلق قەلبىنىڭ جۇشقۇنلۇق ساداسى. بۇ تېمىغا بېغىشلانغان رۇبائىيلارنىڭ خېلى كۆپ قىسمىدا نادانلىقنىڭ خۇنۇك، كۈلكىلىك ئوبرازى ۋە خەلقنىڭ ئۇنىڭدىن بىزارلىقى ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر ساتىرىك - يۇمۇرلۇق ئىپادىسىنى تاپقان. بۇنى ئا. ئۆتكۈر رۇبائىيلىرىدىكى مۇنداق مىسرالاردىنمۇ ئېنىق كۆرىمىز.

يالاتسالمۇ زەر ھەل، كېسەكتۇر كېسەك،
گەر ھالۋا بەرسەڭمۇ، ھاڭرايدۇ ئېشەك.

شۇنىڭدەك، بىلىمسىز ئادەم ئۆمرىنىڭ بىمەنىلىكى توغرىسىدا ئا. قاسىم بۇنداق دەپ يازىدۇ:

بىلىمسىز ئادەمنىڭ ئەقلىمۇ قىسقا،
ھەتتاكى ئالتۇننى تېگىشەر مىسقا.
ئۇلارنىڭ ئۆمرىنى ئوخشاتقىنىڭ خوپ،
شامالدا تارىلىپ تۈگىگەن ئىسقا.

جەمئىيىتىمىزدە شۇنداق ھارسىز نادانلار باركى، ئۇلار نادانلىق كۆك تاشقا مىنگەن چاغلاردا بىلىم ئەھلىنى خالىغانچە خارلايدۇ،

ئانام بوغدا زەردىن تۇتۇپ جىيەكلىك،
كىيىۋاپتۇ خان ئەتلەستىن كۆڭلەكلىك.
ئولتۇرۇپتۇ قىلىپ چوڭقۇر تەپەككۇر،
كۆك گىلەمنىڭ ئۇستىدە ئاق لىچەكلىك.

بۇ بۇغدىنىڭ تەسۋىرىي مەنزىرىسىلا ئەمەس، بەلكى ئانا ۋەتەننىڭ شېئىرىي قىياپىتى، ئۇ ئۆزىنىڭ تۇرغان-پۈتكىنى بىلەن مىللىي خۇسۇسىيەتلىك، ئاجايىپ گۈزەل، ئاجايىپ جەزبىدار ۋە سۆيۈملۈك. ئۇنىڭ سۈكۈتلۈك تەپەككۇرىدا تارىخىي تەجرىبىلەر، ساۋاقلارنىڭ تەمكىن يەكۈنى، پەرزەنتلەر غېمى، كېلەچەك ئارزۇسى جۇشقۇنلاپ تۇرىدۇ. بۇنداق ئۇلۇغۋار سۆيۈملۈك ئانا سىماسى ئالدىدا ھەربىر ۋاپادار پەرزەنت ئىختىيارسىز باش قويىدۇ.

ھەربىر ۋەتەنپەرۋەر ۋەتەن مۇھەببىتى بىلەن ئۆزىگە ھاياتىي كۈچ تاپىدۇ، ئاشۇ كۈچ ئارقىلىق ھەرقانداق قىيىنچىلىققا بەرداشلىق بېرىدۇ ۋە ئۇنى يېڭىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ، ۋەتەن قوينىدا تارتقان ھەرقانداق جاپا ئۇنىڭ ئۈچۈن راھەت. بۇنداق گىراۋدانلىق ئىپتىخار شائىر ئا. مۇھەممەت ئىمىننىڭ رۇبائىيسىدا مۇنداق ئىپادىلىنىدۇ:

ئايلاندىم كۆپ دىيار — ۋەتەننى، ياتنى،
تاپمىدىم ئۆز يۇرتتەك قۇدرەت-قاناتنى.
ئەل ئالتۇن بۆشۈكۈم، ئەل گۆھەر تەختىم،
قۇت بىلدىم بىر زامان چەككەن پەرياتنى.

ۋەتەنپەرۋەرلىك رۇبائىيلىرىمىزمۇ ئالىيجاناب خەلقپەرۋەرلىك روھ بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن. شۇڭا ئۇنىڭدا دەۋر روھى، تەبىئىي ھالدا، تېخىمۇ جۇلالىنىدۇ. ئا. مەخسۇتنىڭ مۇنۇ رۇبائىيسىدا بۇ

تۈتۈلغان بولسمۇ بارچە ئوغرىلار،
ياشلىقنىڭ ئوغرىسى تۈتۈلغان ئەمەس.

ئىجتىمائىي ئەخلاققا دائىر ئەنئەنىۋى تېما يېڭى رۇبائىيچىلىقىمىزدىمۇ كەڭ ئورۇن ئىگىلىدى. خەلقىمىزنىڭ ئەسىرلەردىن بۇيان خۇنۇك، رەزىل ئىجتىمائىي ئىللەتلەرگە قارشىمۇقارشى ياراتقان ئېسىل ئەخلاق ئەنئەنىلىرى ئىنقىلابىي پەزىلەت دەستۇرلىرى ئەۋلادلار ئۈچۈن بىباھا مەنىۋى خەزىنە (بۇ ئۆتمۈشتىكى ئەدەبىياتىمىزدىمۇ ئۆزىنىڭ بەدىئىي ئىپادىسىنى تېپىپ كەلگەن). لېكىن "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" بۇ خىل ئېسىل پەزىلەت ئەنئەنىلىرىگە ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىق سالدى، شۇڭا بىرمەزگىل ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتىش، يالغانچىلىق، رىياكارلىق، ھەسەتخورلۇق، پىتنىخورلۇق، خۇشامەتچىلىك، تۆھمەتخورلۇق، ئەمەلپەرەسلىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ناچار، رەزىل ئىللەتلەر ئەۋج ئېلىپ كەتتى. بۇ خىل ئىللەتلەرگە قارشى كۈرەش قىلىش، شۈبھىسىزكى، يېڭى دەۋرىمىزنىڭ جىددىي ۋەزىپىسى ۋە سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم مەزمۇنى. شۇڭا رۇبائىيچىلىقىمىزمۇ سىياسىي، ئىجتىمائىي، مەدەنىي ھاياتىمىزنى بۇلغايدىغان بۇنداق ناچار، رەزىل ئىللەتلەرگە قارشى ئۆتكۈر تىغى بىلەن مەيدانغا چىقتى.

پاك ئىجتىمائىي ئەخلاقنىڭ ئەڭ مۇھىم ئۆلچىمى بولغان راستچىللىق، سەمىمىيلىك — يېڭى رۇبائىيچىلىقىمىزدا ئەڭ قىزغىن زوق بىلەن كۈيلەنگەن پەزىلەت. بۇنداق پەزىلەتنى ئەۋج ئالدۇرۇش يېڭى دەۋرىمىزنىڭ جىددىي ئېھتىياجى، ئاپەتلىك يىللارنىڭ بۇزغۇنچىلىقى تۈپەيلى، بىزگە بۇنداق ئېسىل پەزىلەتنىڭ قەدرى تېخىمۇ ئۆتتى. شۇڭلاشقىمۇ رۇبائىيلىرىمىزدا بۇ پەزىلەت مەدھىيىسى،

ئازابـلايدۇ. بىلىم ۋە بىلىم ئەھـلى قەدىرلـىنىشكە باشلىغاندا بولـسا، ئۆزلـىرىـنى بىـلىم ئەھـلى قىلىـپ كۆرسـىتىپ ئەزۋەيلەيدۇ، ھەتتا يۆلەنـچۈك ۋە خۇشامەتـچىـلەرنىڭ ئىلـتىـپاتـىغا ئېـرىـشىـپ تۆرگە چىـقىـۋالـىدۇ، بىزنىڭ رۇبائىيـچىـلىقىـمىز بۇنـداق رەزىلـلىكـنىمۇ دادىللىق بىلەن قامچىلىدى.

بىلىمدانلىقنى بىلىم ئورنىغا دەسسىتىش ھەقىقەتەنمۇ كۈلكىلىك. بۇنداق "دانىـش"لارنىڭ ئۆگىنىش ئىشتىياقـى يوق، بىلىمسىزلىكنى بىلمەسلىكنىڭ ئۆزى ئەڭ بىلىمسىزلىك دېگەن ھەقىـقەت بىلەن كارى يوق. شائىر ت. سامساقنىڭ مۇنۇ رۇبائىيسى ئەنە شۇنداق "دانىش" لارغا قارىتا ئۆتكۈر مەسخىرە:

بىر دانىش ئۆگىتىشنى ئۆز كەسپى ئەتتى،
ھەممىشەم ھەركىمگە ئەقىل ئۆگەتتى.
ئۆگەنمەي، ئۆزگىگە ئۆگىتىۋېرىپ،
ئۆزىنىڭ ئەقلىنى تامام تۈگەتتى.

مەرىپەتكە دەۋەت ۋاقـىت تېمىـسىدىـكى رۇبائىيـلارغىمۇ چوڭقۇر سىڭدۈرۈلگەن. ۋاقىت ــ بىلىم، ۋاقىت ــ بايلىق، غەپـلەت، مەنىسىز ھاۋايىھەۋەس ئۆمۈرنىڭ دەھشەتلىك ئوغرىسى. ئادەم ئۆچۈن ياش-لىق باھارىنى ئوغرىلىتىش تېخىمۇ ئېچىنىشـلىق، ئۇنىڭـدىن ئورنىنى تولدۇرۇپ بولمايدىغان پۇشايمان قالـىدۇ، خالاس. بۇ پـىكىر شائىر م. رەھىمنىڭ تۆۋەندىكى رۇبائىيسىدا ئۆزىـنىڭ جىلـۋىدار مەجازىي ئىپادىسىنى تاپقان:

باغۋەنسىز ياشلىقتا ئوغرى ھەممىپەس،
ئەڭ يامان ئوغرىسى ھاۋايىھەۋەس.

بەردى:

تەئەججۈپ ئەيلىمە چاقتى دەپ چايان،
بۇ ئاڭا تۇغما خۇي، ھەممىگە ئايان.
تىغ ئۇرۇپ تەنلەرگە، تاپالماس لەززەت،
پەقەت ئۇ قىلىدۇ پەيلىنى يامان.

دېمەك، ھەسەتخور باشقىلارغا زىيان سېلىشنى ئۆز كەسپىگە ھەمدە ئۆز مەقسىتىگە ئايلاندۇرغان. بۇ رەزىل ئىللەتكە گىرىپتار بولغانلارنىڭ تۈزەلمىكى بەسى مۈشكۈل. ئۇنىڭ كەلتۈرىدىغان پالاكىتى ھەققەتەن دەھشەتلىك. شۇڭا ئۇنى شېئىرىيەتتىمۇ ۋىجدان سوتىغا تارتىش كېرەك. شائىر ئا. قاسىم ۋىجدان سوتىغا ۋەكالىتەن ھەسەتخورغا تىكىلىپ تۇرۇپ، مۇنداق دېيىشكە ھەقلىق ئىدى:

يا بىنا قىلغان بىر گۈللۈك بېغىڭ يوق،
نە بىر باغ، كۆكلەتكەن بىر تال شېخىڭ يوق.
ئۆزگىلەر گۈل تىكسە قىرقىيسەن دائىم،
قايچا بوپ ئۆتمىگەن بىرمۇ چېغىڭ يوق.

بۇنداق گەپلەر ئالدىدا ھەسەتخورلار بىر بولسا بېزىرىپ تۇرىدۇ، ياكى يالغانچىلىققا يۆلىنىپ، ئۆزىنى ئاقلايدۇ، ياكى ئۇنىڭ ھەسەتخورلۇقىنى سەممىي ئاكتىپلىق دەپ چۈشىنىپ قالغانلاردىن، مەنپەئەتدار بولغانلاردىن مەدەت تىلەپ ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. چۈنكى ھەسەتخورلۇق تولىمۇ جاھىل ئىللەت. شائىرنىڭ بۇنداقلارنى شېئىر ئارقىلىق تۈزىيمەن دېگەن نىيەتتە بولۇشى ناتايىن. چۈنكى، ئومۇمەن ئېيتقاندا بۇنداقلار شېئىردىن ئەدەب يەپ تۈزۈلىدىغانلار ئەمەس. شۇڭا شائىرلارنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ئۇنداقلار بىلەن ئېيتىشىش ئەمەس، بەلكى ھەسەتخورلۇققا نىسبەتەن ئىجتىمائىي نەپرەت قوز-

كۆپىنچە، ئۇنىڭ قارىمۇقارشىسى بولغان يالغانچىلىق ئىللىتىگە نە-رەت ياغدۇرۇش بىلەن بىرلىشىپ كەتتى.

كونىلار "گۇناھنىڭ ئەڭ چوڭى — يالغانچىلىق" دەپ بىكار ئېيتمىغان. بۇ شۇنچە ئاددىي ساۋات بولسىمۇ، بارلىق رەزىللەر يالغانچىلىقنى ئۆزلىرىنىڭ پائالىيەت ۋاستىسى، ئەڭ قىممەتلىك ھايات دەستۇرى قىلىدۇ. ئۇلار يالغاننى راست قىلىپ كۆرسىتىپ، كىشىلەرنى ئالدىيالىغىنىدىن خۇش. بىراق، بەرىبىر، ئۆزىنى ئالدايدۇ. چۈنكى يالغانچىلىق ئوبىيېكتىپ ھەقىقەت بىلەن ھەرگىزمۇ كېلىشەلمەيدۇ شائىر ئا. ئۆتكۈر ئۆز رۇبائىيسىدا يالغانچىلىقنىڭ ئوبرازىنى مۇنداق گەۋدىلەندۈرىدۇ:

يالغانچىلىق تىلى چېچەكسىز پەلەك،
چېچەكسىز پەلەكتە نە قىلسۇن خەمەك.
ئۇزارغانسېرى ئۇ ئۆز ئىگىسىنى
بوغىدۇ يىلاندەك بولۇپ چەمبىرەك.

رۇبائىيچىلىقىمىز ھەسەتخورلۇققىمۇ ئۆتكۈر تىغ سانجىدى. ھەسەتخورلۇق ياكى كۆرەلمەسلىك دەپ ئاتالغان بۇ قېرى رەزىل ئىللەت تارىختا سانسىزلىغان يىرگىنىشلىك، پاجىئەلىك ئىزلارنى قالدۇرۇش بىلەن بىللە، بىزنىڭ يېڭى جەمئىيىتىمىزگىمۇ سۆرۈلۈپ كىرىپ، ئاز بۇزغۇنچىلىق قىلمىدى. ھەسەتخورلارنىڭ خۇسۇسىيىتى شۇكى، ئۇلار ئۆزلىرىدىن باشقىلارغا ھېچقانداق ياخشىلىقنى، ھېچقانداق مەنپەئەتنى راۋا كۆرمەيدۇ. كۆرەلمەسلىك، قىزغىنىش ئۇلارنىڭ روھى. ئۇلارنىڭ ئەس-يادىنى ئاشۇ روھ يېتەكلەيدۇ. شۇڭا ھەرقانداق نەرسىدە، مەيلى نەپ ئالسۇن، ئالالمىسۇن، ھامان ھەسەت قىلىدۇ. شائىر ئوسمانجان ساۋۇت بۇ ئىللەتكە مۇنداق تەرىپ

كۆزىتىشىمۇ، ئىجادىي ئەمەلىيىتىمۇ دەۋر تەلىپىگە لايىق ھوسۇل بېرەلمەيدۇ. شۇڭا، بىزنىڭ رۇبائىيچىلىقىمىزمۇ ئۆزىنىڭ شانلىق ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇش بىلەن بىللە، بەدىئىي يېڭىلىق يارىتىش يولىدا چوڭ ئىجتىھات بىلەن ئىزدىنىشى، ئىسلاھات تۇرمۇشىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، خەلقىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش بۇرچىنى ئادا قىلىشقا تېگىشلىك.

* * *

بۇ «يېڭى رۇبائىيلار» توپلىمى ئازادلىقتىن كېيىن يېزىلغان رۇبائىيلاردىن تاللانما بولۇپ، ئۇنىڭغا 46 شائىرنىڭ جەمئىي 300 گە يېقىن (ھەربىر شائىرنىڭ ئىككىدىن يۇقىرى) ئەسىرى كىرگۈزۈلدى. مەن بىرقانچە يىلدىن بېرى مۇشۇنداق بىر توپلام ئىشلەش ئۈچۈن ئىزدەندىم. قولۇمغا چۈشكەن ماتېرىياللاردىكى بىرنەچچە مىڭ رۇبائىينى قايتا-قايتا كۆرۈپ چىقتىم، تاللىدىم. بۇنى تولۇقلاشتا يولداش ھاكىم جاپپار ۋە ئابدۇكېرىم مەخسۇتلار توپلىغان رۇبائىيلارمۇ خېلى ياردەم بەردى. مەن بۇ يولداشلارغا رەھمەت ئوقۇيمەن.

كۆرۈپ چىققان ماتېرىياللار يەنىلا تولۇق بولمىغانلىقى ھەمدە تاللاش ئىقتىدارىم ۋە دىتىمنىڭ چەكلىكلىكى سەۋەبىدىن توپلام ئۇ خىل ياكى بۇ خىل نۇقساندىن خالىي ئەمەس، ئەلۋەتتە. مەن ئۆزەممۇ رۇبائىينى جىق يازغانلارنىڭ بىرسى، ھازىرغا قەدەر يۈزدىن ئوشۇق رۇبائىي يېزىپتىمەن. بۇ توپلامغا ئۇنىڭدىن 30نى تاللىدىم. مەيلى ئۆزەمنىڭكىدىن ياكى باشقىلارنىڭكىدىن تاللىغاندا بولسۇن، نۇرغۇن رۇبائىيلارنى قالدۇرۇپ قويۇشۇمنىڭ ئاساسىي سەۋەبى، ئۇلاردا پىكرىي يېڭىلىقنىڭ كەملىكى ياكى يوقلۇقى، شۇنىڭدەك ئۇلاردا

غاش، باشقىلارنى ئاشۇنداق ئىللەتلەرگە گىرىپتار بولۇپ قېلىشتىن
ھەزەر قىلدۇرۇش.
بىزنىڭ رۇبائىيچىلىقىمىز ئىسلاھاتنىڭ ئاكتىپ جارچىسى. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن بۈگۈنكى كۈندە دەۋر تەرەققىياتىنىڭ چوڭ توسالغۇسى بولغان "سول" قاتماللىققا دەسلەپتە ئوق ئاتقان ساھەنىڭ بىرسى. قاتماللىق چوڭقۇر تارىخىي ۋە ئىجتىمائىي ئاساسقا ئىگە. بىر خىل قاتماللىق تۈگىتىلسە، يەنە بىر خىل قاتماللىق پەيدا بولىدۇ. قاتماللىققا قارشى تۇرۇش — مەڭگۈلۈك كۈرەش. ئىسلاھات قاتماللىققا قارشى كۈرەشتە جارى بولىدۇ. بىزدىكى ھازىرقى قاتماللىق زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ يېڭى تەلىپىنى، ئىسلاھاتنى، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىشنىڭ زۆرۈر يىتىنى چوڭقۇر چۈشەنمەيدۇ. ئۇ بىر مەزگىل ئىجابىي رول ئوينىغان، خەلقنى كۆندۈرۈۋالغان، لېكىن ئەمدىلىكتە ۋاقتى ئۆتكەن بەزىبىر كونا مۇقاملارغا قاتتىق يېپىشىۋالىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭدىن بىزار بولغانلىقى بىلەن كارى يوق. ئۇنىڭ چىرىك خۇنۇك بىچارىلىقىنى شائىر ئا. خوجايېۋ مۇنداق چىرايلىق ئىستىھزا بىلەن ئىپادىلىدى:

كېلىدۇ يازدا تومۇزغا، ئۆزىچە،
ناخشا ئېيتار توختىماي كۈندۈز-كېچە.
ئېيتقىنى ئېيتقان ئۇنىڭ بىر ناخشىنى،
بىلمىدىم، ئېيتار يەنە قاچانغىچە.

ئىسلاھات ھاياتىمىزغا بارغانسېرى چوڭقۇرلاپ كىرمەكتە. ئۇ ئەلنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدۇ. مەنىۋى ھاياتىمىزمۇ، جۈملىدىن ئەدەبىياتىمىزمۇ چوڭقۇر، كەڭ ئىسلاھاتقا موھتاج. ئىسلاھات روھى تىكلەنمىسە يازغۇچى-شائىرلارنىڭ تەربىيىلىنىشىمۇ، تۇرمۇشنى

ئەلىشىر ناۋايى

شەرق شېئىرىيىتىنىڭ ئاجايىپ جىلۋىدار گۈلتاجلىرىدىن بىرسى بولغان ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر ئەلىشىر ناۋايى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىنىڭمۇ شانلىق ئىپتىخارى.

قاراخانىلار دەۋرىدە قەشقەر يىپەك يولى بويىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم بىر مەركىزى بولغىنىدەك، تۆمۈرىلەر دەۋرىدە ھىرات بۇ زېمىندىكى مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم بىر مەركىزىگە ئايلاندى. بۇ مەدەنىيەت مەركىزىگە ئۇيغۇر زېمىنىدىن كۆچۈپ سىڭگەن مەدەنىيەتمۇ چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن. ئەلىشىر ناۋايى ئەنە شۇنداق تارىخىي شارائىتتا شەكىللەنگەن ۋە تەرەققىي قىلغان مەدەنىيەتنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋەكىلى.

ئەلىشىر ناۋايى مىلادىنىڭ 1441 ـ يىلى 9 ـ فېۋرالىدا (ھىجرىيەنىڭ 44 ـ يىلى رامزان ئېيىنىڭ 17 ـ كۈنى) ھىراتتا تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئاتىسى غىياسىدىن كىچىك ئۇيغۇر قەبىلىسىگە مەنسۇپ، تۆمۈرىلەر ئوردىسىدىكى ئېناۋەتلىك خادىملارنىڭ بىرسى ئىدى. غىياسىدىن كىچىك ئائىلىسىنىڭ ئۆز دەۋرىدىكى كۆزگە كۆرۈنگەن ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەھلى بىلەن بولغان قويۇق ئالاقىسى ئەلىشىرنىڭ كىچىكىدىنلا ئەدەبىيات خۇشتارى بولۇشى ئۈچۈن تەسىر كۆرسەتكەن مۇھىم بىر شارائىت ئىدى.

ئەلىشىر بالىلىق ۋاقتىدىلا ئۆزىنىڭ زېرەكلىكى، تىرىشچانلىقى ۋە

رۇبائىيغا خاس بەدىئىي خۇسۇسىيەتنىڭ كەملىكى ياكى يوقلۇقى، شۇنداقتىمۇ بۇنداق تاللاش ئۆلچىمىگە يېتەرلىك ئەمەل قىلالمىغان بولۇشۇم مۇمكىن. لېكىن، مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، بۇ توپلامدىكى رۇبائىيلار يېڭى رۇبائىيچىلىقىمىزنىڭ بىرقەدەر ياخشىراق ئۆلگە-لىرى بولسا كېرەك. "ئايدىمۇ داغ بار" دېگەندەك، بۇ تاللانغان رۇبائىيلاردىمۇ نۇقسان يوق ئەمەس. بۇ ھەقتە كونكرېت تەنقىدىي تەھلىل يۇرگۈزۈشنى كەڭ كىتابخانلارنىڭ، ئەدەبىي تەنقىدچىلەرنىڭ رايىغا مۇراجىئەت قىلىمەن. ئۇلارنىڭ تەنقىدىي پىكىرلىرى يەنىمۇ سۈپەتلىك-سەۋىيىلىك رۇبائىيلارنىڭ ۋە بىرقەدەر مۇكەممەل رۇبائىي توپلاملىرىنىڭ بارلىققا كېلىشى ئۈچۈن چوڭ تۆرتكە بولىدۇ، دەپ ئىشىنىمەن.

1986-يىل 17-دېكابىر.

پارسىي مەنبەلەردىن ئالغان. ئەلشىر مەكتەپتىلا نىزامىي گەنجەۋىي، مۇسلىھىددىن سەئىدىي، پەرىددىن ئەتتارلارنىڭ، ئاندىن فىردەۋ-سىي، خۇسراۋ دىھلەۋىي، هافىز شىرازىي، ئابدۇراھمان جامىي قاتارلىق شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن بىر-بىرلەپ تونۇشتى. كېيىنرەك تۈركىي تىلدىكى شېئىرلارنى قىزغىن ئوقۇشقا كىرىشتى. بولۇپمۇ ئەتايىبى، مەككاكىي، لۇتفىي غەزەللىرىدىن چوڭقۇر زوق ئالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ دەسلەپكى شېئىرلىرىنى پارسچە يازغان بولسا، 15 ياشقا كىرگەندە تۈركىي تىلدىمۇ شېئىر يېزىشقا باشلىدى. ئۇزاق ئۆتمەي پارسچە شېئىرلىرىدا "فانىي"، تۈركىي تىلدىكى شېئىرلىرىدا "ناۋايى" تەخەللۇسى بىلەن تونۇلۇپ "زۇللىسانەيىن" (ئىككى تىللىق) دەپ نام ئالدى. ئۇنىڭ شېئىرىيەتتىكى ئاجايىپ ئىقتىدارى شېئىر زوقمەنلىرىنى، جۈملىدىن نۇرغۇنلىغان پېشقەدەم شائىرلارنىمۇ ھەي-رەتتە قالدۇردى. تارىخچى خاندەمىرنىڭ ئېيتىشىچە، ئەلشىر ناۋايى يىگىتلىك دەۋرىنىڭ دەسلىپىدىلا شائىر لۇتفىينىڭ قىزغىن مەدھىيە ۋە يۈكسەك باھاسىغا ئېرىشكەن. ئۇنىڭ 16 يېشىدا يازغان:

"ئارەزىن ياپقاچ، كۆزۈمدىن ساچىلۇر ھەرلەمزە ياش.

بۇيلەكىم، پەيدا بولۇر يۇلدۇز، نىھان بولغاچ قۇياش."

دەپ باشلىنىدىغان غەزىلىنى كۆرگەن لۇتفىي ھاياجان ئىچىدە "...ئەگەر مۇيەسسەر بولسا ئىدى، ئۆزەمنىڭ ئون-ئون ئىككى مىڭ پارسىي ۋە تۈركىي بېيىتمنى شۇ غەزەلگە ئالماشتۇرار ئىدىم" دېدى.

1456-يىلى ئەبۇلقاسىم بابىر تەختىنى مەشھەدكە كۆچۈرگەندە، ئەلشىر ناۋايىمۇ، ھۈسەيىن بايقارامۇ بىللە باردى. بىراق بىر يىل-دىن كېيىن بابىر ۋاپات بولدى. خۇراسان يەنە تاجۇتەخت تالى-شىش جاڭجىلى ئىچىدە قالدى. تاجۇتەخت ئارزۇسىدا يۈرگەن

خۇش پېئىلـلىقى بىلەن ئۆز تەڭـتۇشـلىرىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. ئۇ، ئۇچ ـ تۆت يېشىدىلا شېئىر ئاڭلاش، شېئىر ئوقۇش ۋە شېـئىر يادلاشـقا قىزغىن بېرىلـگەن. بەش ياشـقا كىـرمەي تۇرۇپ مەكتەپكە كىرگەن، بۇ مەكتەپتە بولغۇسى پادىـشاھ ھۈسەيىن بايـقارا بىلەن ساۋاقداش بولغان. ئۇنىڭ ئوقۇشتىكى ئۆتكۈرلۈكى ۋە ئۇنۇمى ھەممىنى ھەيران قالدۇرغانىدى.

بۇ چاغـدا ھىرات تەختىـدە ھۆكـۈم سۈرۈۋاتـقان شاھـرۇھـنىڭ مۇستەبىتلىكى غىياسىدىن كىچىك ئائىلىسىگىمۇ كۆڭـۈلسىزلىك، پارا-كەندىچىلىك سالدى. شۇڭا بۇ ئائىلە بىرمەزگـىل ئاستـرابادتا سەر-سان بولۇپ يۈردى. پەقەت ئەبۇلـقاسـىم بابىر تەختـكە چىققانـدىن كېيىن ھىراتقا قايتىپ كەلدى.

بۇ مەزگىلدىكى كىچىك ئوقۇغۇچى ئەلىشىر مەكتەپتە دىنىي دەرس ئوقۇش بىلەن بىللە ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇشقا قىزغىن بېرىلدى. پارس ـ تاجىك كلاسسىكلىرىنىڭ نۇرغۇن ئەسەرلىرىـنى ئوقۇدى ھەم يادقا ئالـدى. ئۇ 10 ـ 11 يېـشىـدا 4 ـ 5 مىـڭ مىسـرا شېـئىرنى يادلىـۋالغانىدى.

ئەلىشىر 12 ـ يېشىدا ئاتىسىدىن يېتىم قالدى. شۇندىن كېيىن مەك-تەپتىن ئايرىلىپ، ساۋاقدىشى، دوستى ھۈسەيىن بايـقارا بىلەن بىللە ئەبۇلقاسىم بابىر ئوردىسـىدا خىزمەت قىلـدى. بىر ياقـتىن ئەدەبىي ئەسەرلەرنى قىزغىن ئۆگىنىش بىلەن ئۆزىمۇ شېئىر يېزىشقا كىرىشتى. ئەبۇلقاسىم بابىر ئەلىشىرگە غەمخورلۇق كۆرسەتتى ۋە ئۇنىڭ شېئىرغا بولغان ئىشتىياقىغا مەدەت، ئىلھام بەردى.

ئۆزىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا ئەلىشىر يەتتە يېشىدىن باشلاپ شېئىر يېزىشقا كىرىشكەن. شۇ زاماندىكى ئەنئەنە بويىچە باشلانغۇچ بىلىمنى

ۋاقتقان ھەددى ـ ھېسابسىز زۇلمىنى، شۇنىڭدەك ئۆزىگە بولغان سوغۇق مۇئامىلىسىنى كۆرۈپ كۆڭلى غەش بولدى. بۇ غەشلىك بارا ـ بارا ئەبۇ سەئىدكە نىسبەتەن ئۆچمەنلىككە ئايلىنىپ كەتتى. شۇڭا ئۇنىڭ كۆزىدىن نېرى بولۇپ ھەمدە ئىلىم تەھسىل قىلىش نىيىتىدە 1466 ـ يىلى ھىراتتىن ئايرىلىپ، سەمەرقەندكە باردى.

شۇ چاغدىكى مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرسى بولغان سەمەر-قەندتە ناۋايى خېلى تۇزۇك ئېتىبار ۋە ئىمكانىيەتكە ئېرىشتى، مەش-ھۇر ئالىم، قانۇنشۇناس ۋە ئەرەبشۇناس خوجاپەزلۇللا ئەبۇللەيس مەدرىسىدە بىلىم ئالدى، ئەبۇللەيس ئەلىشىر ناۋايىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى. شۇڭا ناۋايىنىڭ ئۆگىنىشى ئۈنۈملۈك بولدى.

ناۋايى مەدرىسىدە ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن بىللە سەمەرقەند بىلەن تونۇشتى، ئۇنىڭ تارىخىنى ئۆگەندى. ئۇلۇغبەكنىڭ ئاسترونو-مىيە ساھەسىدىكى ئىلمىي مىراسلىرى بىلەن تونۇشتى. نۇرغۇنلىغان ئالىم، شائىر، سەنئەتكارلار بىلەن يېقىن ئالاقىدا بولۇپ، ئىلىم ۋە شېئىرىيەت ماۋزۇئىدىكى مۇلاھىزە سورۇنلىرىغا قاتناشتى، كاسىپلار تۇرمۇشىغىمۇ چۆكتى، شۇنىڭدەك، بۇ يەردە ئۆزىگە ئائىتدارچىلىق قىلغان مەشھۇر مەرىپەتپەرۋەر ئەرباب ئەھمەد ھاجىبەك ھامىيلىقىدا سىياسىي ـ مەمۇرىي پائالىيەتلەرگىمۇ ئارىلاشتى، بۇ مۇناسىۋەت ۋە پائالىيەتلەر ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ھايات تەجرىبىسىنى بېيىتتى، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتتى، ئەدەبىي ئىجادىيەتتىمۇ كامالەت تاپتى.

1469 ـ يىلى ھۈسەيىن بايقارا خۇراسان تەختىنى ئىگىلىدى. بۇنىڭدىن خۇش بولغان ناۋايى ئۆز دوستىنىڭ مەملىكەتنى تىنچ ۋە ئاۋات قىلىشىغا ئۈمىد باغلاپ، بۇ يولدا ئۇنىڭغا ھەمكارلىق قىلىش نىيىتىدە ھىراتقا قايتىپ كەلدى ۋە ھۈسەيىن بايقارانىڭ سەلتەنىتىگە

ھۇسەيىن بايقارا بۇ جاڭجاللارغا ئارىلىشىپ كەتتى. ئەلىشىر ناۋايى بولسا ئاتا ـ ئانىسىز، ھامىيسىز بۇ يات شەھەردە جاپالىق ۋە مۇستەـ قىل ھايات يولىنى باشلىدى. ئۇ مەشھەددىكى يەتتە يىللىق ھاياتى جەريانىدا نامراتلىق ۋە بىرقانچە قېتىملىق ئېغىر كېسەل ئازابىلىرىنى يېگەچ، ئىجتىھاد بىلەن ئوقۇپ بىلىم ئىگىلىدى. بۇ ئۆگىنىش ھەمدە مەشھەددىكى نۇرغۇنلىغان شائىرلار بىلەن تونۇشۇش، ھەمسۆھبەت بولۇش، ھەر ساھە تۇرمۇشىغا ئارىلىشىش ئارقىلىق ئۆز تەپەككۇرىنى شەكىللەندۇرۇپ ۋە ئىجادىي قابىلىيىتىنى ئۆستۇرۇپ باردى.

1464 ـ يىلى ئەلىشىر ناۋايى يۇرتى ھىراتقا قايتتى. ئۇزاق ئۆتمەي بۇ يەردە ئۆز دەۋرىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى، مۇتەپەككۇر شائىرى ئابدۇراھمان جامىي بىلەن ئۇچراشتى. بۇ ناۋايى ھاياتىدىكى ئىنتاـ يىن مۇھىم ۋەقە ئىدى. شۇندىن كېيىن داۋاملاشقان ئالاقە جەريانىدا جامىي ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي پەلسەپە نۇقتىئىنەزىرى، ئېستېتىك پرىنـ سىپلىرى ئارقىلىق ناۋايىنىڭ ھاياتىغا، تەپەككۇرىغا ۋە ئىجادىي ئىقـ تىدارىنىڭ كامالەت تېپىشىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ناۋايى ئابدۇراھمان جامىينى ئۆزىنىڭ "پىر ئۇستازى" دەپ ھېسابلىدى.

بىراق، ھىراتتا ناۋايى پادىشاھ ئەبۇ سەئىدنىڭ سوغۇق مۇئامىـ لىسىگە ئۇچرىدى. چۈنكى ئۇ ناۋايى ئۆز كۆشەندىلىرى (بولۇپمۇ خۇراسان تەختىنى قولغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقان ھۇسەيىن بايقارا)نىڭ ھەمدەمى دەپ ھېسابلايتتى. دەسلەپتە تۇرـ مۇش قىيىنچىلىقى، بىلىم ئېلىش ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش ئېھتىياجىدىن پادىشاھ ئەبۇ سەئىددىن بىرەر غەمخورلۇق ئۈمىد قىلغان ناۋايى ئۇنىڭ چىرىك ۋە رەزىللىكىنى، خەلققە سىپلەـ

ئىجادىيەت ـ كەشپىياتنى مۇكاپاتلىدى، مەرىپەت دۈشمەنلىرىگە تاقابىل تۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە مەرىپەت ساھەسىگە ئۆزىنىڭ ئىسىل پەزىلەتلىرىنى سىڭدۈرۈپ باردى. قىسقىسى، ئۇ خوراسانىي تىنچ، ئاۋات قىلىش ۋە ھىرات مەدەنىيىتىنى گۈللەندۈرۈش يولىدا ئەستايىدىل ئەجىر سىڭدۈرۈپ، يۈكسەك ئىناۋەتكە ئېرىشتى.

لېكىن ناۋايى ئۆزىنىڭ ئۇلۇغۋار ئارزۇلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارغا، ئازابلارغا يولۇقتى. ئادالەت ۋە مەرىپەت دۈشمەنلىرى ــ ئاچكۆز، مەنسەپپەرەس ئەمەلدارلار، رىياكار جاھالەتپەرەسلەر ناۋايىنى ئۆز مەنپەئەتلىرىنىڭ زور كۈشەندىسى ھېسابلاپ، ئۇنىڭ پائالىيەتلىرىگە توسقۇنلۇق قىلدى ۋە ئۇنى كۆزدىن يوقىتىش ئۈچۈن ھەر خىل رەزىل ۋاستىلەرنى ئىشقا سېلىپ قۇتىراشتى. ئۇلارنىڭ بۇ جەھەتتە تاللىۋالغان ئەڭ چوڭ دەستىكى ــ بۆھتان تويدۇرۇپ، ئىغۋا توقۇپ، چېقىمچىلىق قىلىش ئىدى. ئۇلار ناۋايىنىڭ ئۇلۇغۋار لايىھە ۋە پائالىيەتلىرىنى پادىشاھنىڭ مەنپەئىتى ۋە شەۋكىتىگە خەۋپ دەپ كۆرسىتىشكە، شۇنىڭدەك بۇ "خەۋپ"نى ناۋايىنىڭ نەسەب جەھەتتىن ياتلىقىنىڭ ئىپادىسى دەپ ئىزاھلاشقا جېنىنىڭ بارىچە ئۇرۇندى. گەرچە ھۆسەيىن بايقارا مەلۇم مەرىپەتپەرۋەرلىك خاھىشىغا ئىگە بولسىمۇ ھەمدە ناۋايىدەك زور ئىقتىدار ۋە ئىناۋەتكە ئىگە دوستى ۋە ھەمكارى بولغىنى ئۈچۈن پەخىرلەنسىمۇ، لېكىن بارا ـ بارا ئەيشى ـ ئىشرەتكە بېرىلىپ چۈشكۈنلەشكىلى تۇرغاچقا، خۇددى راستەك ياساپ چىقىرىلغان تۆھمەتلەر، ئالدامچى ئىغۋالار تەسىرىدە ناۋايىدىن خۇدۇكسىرەيدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنى ھىراتتىن يىراقتىكى ئاستىرابادقا ھاكىم قىلىپ ئەۋەتىشمۇ شۇ خۇدۇكسىرەشنىڭ

بېغىشلاپ «ھەمالىيە» قەسىدىسىنى يازدى. ناۋايىنىڭ كەلگىنىگە ئۇنى سېغىنىش بىلەن كۈتۈپ تۇرغان پادىشاھ ھۈسەيىن بايقارا ئىنتايىن خۇش بولدى ۋە ئۇنىڭغا مۆھۈردارلىق ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى.

ناۋايى ئوردىغا كىرگەندىن كېيىن، مەملىكەتنى ئىنچىلاندۇرۇش ئىشىغا ئالاھىدە كۈچ چىقاردى. بولۇپمۇ تۆمۈرىيلەر ئەۋلادىدىن بولغان مىرزا يادىكارنىڭ خۇراسان تەختىنى تالىشىپ قوزغىغان توپى-لىڭىنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى تۆھپىسى ناھايىتى چوڭ بولدى — ناۋا-يىنىڭ كۆرسەتكەن تەدبىرى بويىچە مىرزايادىكار ئۆجۈقتۇرۇلدى، مەۋجۇت ۋەزىيەتتىن نارازى بولۇپ ئۇنىڭغا ئەگەشكەن دەردمەن پۇقرالارنىڭ بىر قىسىم تەلەپلىرى قاندۇرۇلدى، پادىشاھمۇ مەمنۇن بولدى ۋە ئۇزاق ئۆتمەي ناۋايى ئەمىرلىككە كۆتۈرۈلدى.

ئەلىشىر ناۋايى ئوردا خىزمىتىدە ئادالەتنى جارى قىلىش ئۈچۈن تىرىشتى. خەزىنە باشلىقى نىزا مۇلمۇلىك، پەرۋانىچى مەجىدىددىن قاتارلىقلارنىڭ نائادىللىقى ۋە ئاچكۆزلۈكىگە قاتتىق قارشىلىق كۆر-سەتتى، زۇلۇمدا ھەددىدىن ئېشىپ، خەلقنى قاتتىق نارازى قىلغان بىر قىسىم ئەمەلدار-خادىملارنى جازالىدى. مۇھىم سۇ قۇرۇلۇش-لىرىنى ئېلىپ باردى. دېھقان ۋە كاسىپلارنىڭ سېلىقلىرىنى يېنىكلە-تىش تەدبىرلىرىنى كۆردى. نامرات كاسىپلارغا، دەردمەنلەرگە غەمخورلۇق قىلدى.

ئىلىم-مەرىپەت ساھەسىدە ناۋايىنىڭ خىزمىتى تېخىمۇ چوڭ بولدى. ئۇ نۇرغۇن مەدرىسە-جامەلەرنى قۇرغۇزدى، ئالىملارنى، شائىرلارنى، مۇھەددىسلەرنى، سازەندىلەرنى، رەسساملارنى، نەققاش-لارنى، خەتتاتلارنى، شىرازىچىلارنى ئەتىۋارلاپ، ھەر خىل ماددىي ياردەملەرگە ئېرىشتۈرۈپ، مەنىۋى جەھەتتىن ئىلھاملاندۇردى.

شاھقا قارشى ئىسيان كۆتۈردى. ناۋايىنىڭ دۈشمەنلىرى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، بۇ ھەرىكەتكە ناۋايى قۇتراتقۇلۇق قىلدى، دەپ پادىشاھقا چېقىمچىلىق قىلدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ناۋايى تەشەببۇسكار بولۇپ، پادىشاھ قوشۇنى بىلەن بىللە دەرۋىش ئەلىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئىسياننى تىنجىتتى، ئەسلىدە بۇ ئىسيان ئوردىدا ناۋايىغا قىلىنىۋاتقان دۈشمەنلىك ھەرىكەتلەرگە نارازىلىقتىن ۋە مەجدىددىننى ئوردىدىن ھەيدەش مەقسىتىدە پارتلاپ چىققانىدى. بۇ ئىسيان تىنجىتىلغاندىن كېيىن مەجدىددىنمۇ مەنسىپىدىن ئايرىلدى.

لېكىن ئۇنىڭ ئورنىغا چىققان نىزامۇلمۇلك تېخىمۇ رەزىل ۋەزىر ئىدى. نىزامۇلمۇلك ۋە ئۇنىڭ ئېقىمدىكىلەر ناۋايىغا بولغان دۈشمەنلىكنى داۋاملاشتۇرۇش بىلەن بىللە، ئوردا ئىچىدە پىتنە ئۇيۇشتۇرۇپ، شاھزادىلار ئارىسىدا نىزا پەيدا قىلىپ، يېڭى-يېڭى پاراكەندىچىلىكلەرنى تۇغدۇردى. نەتىجىدە تەخت ۋارىسلىرى بىلەن پادىشاھ ھۈسەيىن بايقارا ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت كۈچەيدى. ناۋايى بولسا مەملىكەتنىڭ تىنچلىقىنى قوغداش نىيىتىدە پادىشاھقا مەسلىھەت بېرىپ، شاھزادىلارغا نەسىھەت قىلىپ، زىددىيەتنى پەسەيتىشكە تىرىشتى. لېكىن خانىش خەدىچە بېگىم نىزامۇلمۇلك بىلەن تىل بىرىكتۈرۈش، ئۆز ئوغلىنىڭ تەختكە ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقىغا يول ئېچىش ئۈچۈن ئۆگەي ئوغلى، چوڭ شاھزادە بەدىئۇززامان بىلەن پادىشاھ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى كەسكىنلەشتۈرۈش ھەرىكىتىدە بولدى ۋە ئاخىرى پادىشاھنىڭ مەستلىك ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ قول قويدۇرۇۋالغان پەرمان بويىچە بەدىئۇززاماننىڭ ئوغلى مۆمىن مىرزىنى قەتل

بىر ئېپادىسى ئىدى.

ئەلىشىر ناۋايى ئاستىرابادقا ئىلاجسىزلىقتىن بارغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردىكى خەلقنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئېھتىياجى ۋە ئۈمىدى ئالدىدا ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشقا كىرىشتى ۋە دەرھال بۇ پاراكەندە شەھەردە تەرتىپ ئورنىتىش، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاش تەدبىرلىرىنى كۆردى. ئۇزاق ئۆتمەي بۇنىڭ نەتىجىسى ئارقىلىق خەلقنىڭ چوڭقۇر مۇھەببىتى، يۈكسەك ھۆرمىتىگە ئېرىشتى. يەنە بىر ياقتىن ئەدەبىي ئىجادىيەتتە مەھسۇلات ياراتتى.

ناۋايىنىڭ ھىراتتا يوقلۇقى مەجدىددىن قاتارلىقلارنىڭ رەزىل ھەرىكەتلىرى ئۈچۈن قولاي پۇرسەت بولدى. ئۇلار پادىشاھنى كەيپى ـ ساپاغا تېخىمۇ زورلاپ، قۇرۇقدالغان خەزىنىنى تولدۇرۇش ۋە قاقتى ـ سوقتى قىلىش ئۈچۈن سېلىقلارنى كۆپەيتىپ، خەلقنى خالىغانچە شىلىغىلى تۇردى، پادىشاھ بارغانسېرى چۈشكۈنلەشتى. بۇ ئەھۋاللار يىراقتىكى ناۋايىنىڭ قەلبىنى ئازابلىماي قويمىدى. سۇ بېشىدىن لاي بولغاچقا، بارغانسېرى ئوردىدىن رايى قايتتى. ئۆزىمۇ چارچىدى. شۇڭا قايتا ـ قايتا ئىلتىماس قىلىپ ئىككى يىلدىن كېيىن ھىراتقا قايتىپ كەلدى. ئۇ بۇندىن كېيىن دۆلەت ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىقنى بىلدۈرسىمۇ، لېكىن پادىشاھ ئۇنىڭغا "مۇقەررەبى ھەزرەتى سۇلتانى" (ھەزرىتى سۇلتانىنىڭ ئەڭ يېقىنى) دېگەن پەخرىي ئۇنۋانىنى بەردى.

لېكىن مەجدىددىن ئېقىمىدىكىلەر ناۋايىدىن يەنىلا خاتىرجەم بولالمىدى، تۆھمەت ئويدۇرۇپ ئۇنىڭغا بولغان دۈشمەنلىكىنى داۋاملاشتۇردى. بۇ ئەھۋال جەمئىيەتتە چوڭ نارازىلىق قوزغىدى. شۇ چاغدا ناۋايىنىڭ ئىنىسى، بەلخ ھاكىمى دەرۋىش ئەلى پادى-

ئەلىشىر ناۋايىنى بۇرۇنىراق قىيىنىپ قويىدى. تىنى زەئىپلىشىپ، ئەسەبلىرىمۇ ئاجىزلاشتى. ئاخىرى قۇتۇلغۇسىز ئەجەل يېتىپ كەلدى-دە، 1501-يىلى 3-يانۋار كۈنى 60 يېشىدا بۇ ئۇلۇغ زات ھاياتلىقتىن مەڭگۈ ۋىدالاشتى.

* * *

ئەلىشىر ناۋايىنىڭ ھاياتى ئۆز دەۋرىدىكى ئادالەت ۋە مەرىپەتنىڭ بايراقدارى بولغان بۈيۈك مۇتەپەككۇرنىڭ، ئالەمشۇمۇل مول بەدىئىي بايلىق ياراتقان ئۇلۇغ سەنئەتكار شائىرنىڭ ھاياتىدۇر. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ جاھان كلاسسىكلىرى قاتارىدا ئورۇن ئالدى.

ئەلىشىر ناۋايى ۋە ئۇنىڭ پېشقەدەم زامانداشلىرى بولغان جۇملىدىن ناۋايى ئۆزى "ئۇيغۇر ئىباراتىنىڭ فۇسەھاسى ۋە تۈرك ئەلفازىنىڭ بۇلەغاسى" (ئۇيغۇر ئىبارىلىرىغا ماھىر، تۈركىي تەلەپپۇزىغا كامىل) دەپ ئاتىغان سەككاكىي ۋە لۇتفىيلار ئۆز ئىجادىيىتىدە قوللانغان مىللىي تىل "چاغاتاي تىلى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ. چۈنكى بۇ تىل شۇنداق بىر تارىخىي دەۋردە — شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا ھۆكۈم سۈرگەن چاغاتاي خانلىقى دەۋرىدە ھاكىمىيەتنى مەركەزلەشتۈرۈش ۋە ئۇنى مۇستەھكەملەش ئېھتىياجى ھەمدە مىللىي ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىيات تەقەززاسى ئارقىسىدا شەكىللەنگەن بولۇپ، نۇرغۇن تارىخچى، تىلشۇناسلارنىڭ ئىسپاتلىشىچە، بۇ تىلغا ئەرەب ۋە پارس تىلىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا كۈچلۈك تاقابىل تۇرۇپ كەلگەن ئۇيغۇر تىلى (ياكى يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە ئەخمەت يۈكنەكى تىلى، يەنى خاقانىيە تىلى، قەشقەر تىلى) ئاساس بولغانىدى. دېمەك، ناۋايى چاغاتاي تىلىدىكى ئەدەبىياتنىڭ ئەڭ يىرىك ۋەكىلى. تىل جەھەتتىكى ئوخشاشلىق

قىلىشتى.

مۆمىن مىرزىنىڭ پاجىئەسىگە ناۋايى چوڭقۇر ئېچىندى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، كەسكىنلىشىدىغان نىزالارنىڭ مەملىكەتكە ئېيتقۇسىز دەھشەتلىك ئاقىۋەتلەر كەلتۈرۈشىدىن قاتتىق تەشۋىشلەندى (كېيىنكى دەھشەتلىك پاجىئەلەر شايبانىخانىنىڭ خۇراسانغا سالغان ئېغىر ئاپىتى ناۋايىنىڭ بۇ تەشۋىشلىرىنىڭ نەقەدەر ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى تولۇق ئىسپاتلىدى). شۇنىڭ بىلەن ناۋايىنىڭ پادىشاھقا بولغان نارازىلىقى كۈچەيدى. شۇنداق بولسىمۇ، مەملىكەت مەنپەئىتىنى كۆزدە تۇتۇپ، نىزالارنى پەسەيتىش يولىدا، تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. بىراق بۇ يولدىكى تىرىشچانلىقلار ئۈنۈم بەرمەي قالدى. چۈنكى ھۈسەيىن بايقارا ھاكىمىيىتى ئۆز ئىچىدىن چىرىپ ھالاكەتكە يۈز تۇتقانىدى.

گەرچە ناۋايىنىڭ نۇرغۇنلىغان ئۇلۇغۋار ئارزۇلىرى توسالغۇغا ئۇچرىغان، نۇرغۇن ئەجرى زايا كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە شانلىق ھاياتىي كۈچ تاپتى. ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئىجادىيەتتە تېخىمۇ مول ئۈنۈم ھاسىل قىلدى.

1492 ـ يىلى ئەلىشىر ناۋايىنىڭ پىر ـ ئۇستازى ئابدۇراھمان جامىي ئالەمدىن ئۆتتى. يۆلەنچۈكلىرى ۋە قەدىردان دوستلىرىنىڭ قاتارى شالاڭلىشىپ باردى، زامان غەۋغاسىدىن كەلگەن كۆڭۈلسىزلىكلەرگە قوشۇلۇپ كەلگەن جۇدالىق دەردى ئۇنىڭ قەلبىنى تېخىمۇ ئازابلىدى. شۇنداقتىمۇ بەرداشلىق بېرىپ، ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن جىددىي شۇغۇللاندى ۋە بۇنىڭ ناھايىتى زور ئۈنۈمىدىن تەسەللى تاپتى.

ئېغىر جاپالىق ئىجتىمائىي پائالىيەت ۋە قاتتىق ئىجادىي مەشغۇلات

ياڭرايدۇ.

جاھالەت كۈچلىرىنىڭ ناۋايى ئىسرالىرىغا سالغان بۇزغۇنچىلىقى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ناۋايىغا بولغان مۇھەببىتىنى، ئۇنىڭ ئەدەبىي مىراسلىرىغا بولغان ۋارىسلىقىنى يوقىتىۋېتەلمىدى. كېيىنكى يىللاردا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ناۋايى ئەسەرلىرىگە بولغان ئىشتىياق ئۆزىنى ئالاھىدە كۆرسەتتى. ناۋايىنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى نەشر قىلىندى. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تېمىسىغا بېغىشلانغان ئىلمىي مۇھاكىمە سورۇنلىرىدا ناۋايى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي مىراسلىرى ھەققىدە قىزغىن مۇلاھىزىلەر يۈرگۈزۈلمەكتە. ئالىي مەكتەپلەرنىڭ تىل - ئەدەبىيات سىنىپلىرىدا ناۋايىدىن دەرس ئۆتۈلمەكتە. لېكىن بىزنىڭ بۇ جەھەتتىكى تەتقىقاتىمىز يەنىلا ئاجىز، بىز شۇنىڭغا ئىشىنىمىزكى، ماركسىزمچە ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقاتى پرىنسىپلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، "ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايراش" يۆنىلىشىنىڭ ئىلھامى ئارقىسىدا ئېلىمىزدىمۇ ناۋايى تەتقىقاتى ئۇزاق ئۆتمەي زور مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىشى چوقۇم.

* * *

ئەلىشىر ناۋايىنىڭ يېرىم ئەسىرلىك ئەدەبىي مىراسى ناھايىتى زور سالماقتا، بىباھا قىممەتكە ئىگە مەڭگۈ ئۆلمەس بايلىقتۇر. ئۇنىڭ ئىچىدە «خەزائىنۇل مەئانى» (مەنىلەر خەزىنىسى) ناملىق دىۋانى ۋە «خەمسە» ئاتلىق داستانلار توپلىمى ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ.

«خەزائىنۇل مەئانى» ناۋايى ھايات ۋاقتىدا تۈزۈلگەن «غەرائىبۇس - سىغەر» (ئۆسمۈرلۈك غارايىپلىرى)، «نەۋادىرۇش

بىلەن بىللە ئېتىنىڭ، ئەدەبىي ئەنئەنە جەھەتتىكى ئورتاقلىق، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ناۋايى ئىجادىيىتىگە بولغان ئىزچىل ۋارىسلىق قاتارلىق ئامىللار ئەلىشىر ناۋايىنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭمۇ شائىرى دېيىشكە ئاساس بېرىدۇ.

ناۋايى بەدىئىي مىراسى ئۇيغۇرلار ئىچىگە ناھايىتى كەڭ تارقالغان. بولۇپمۇ سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ قەشقەر، يەكەن، خوتەن، ئاقسۇلاردا، شۇنىڭدەك قۇمۇل، تۇرپاندا ناۋايى ئەسەرلىرىنىڭ ئۇيغۇر خەتتاتلىرى تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن ھەر خىل كىتابات ۋە دىۋانلىرى ھەددى-ھېسابسىز دېگۈدەك نۇرغۇن بولغان. ئەپسۇسكى ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ھەر خىل يوللار بىلەن چەت ئەللەرگە ئېلىپ كېتىلگەن (ئۇلارنىڭ ئىچىدە تارىخى ئۇزاق ۋە بىرقەدەر مۇكەممەل نۇسخىلارنىڭ ئاز ئەمەسلىكى مەلۇم) بىر قىسمى ئۆتمۈشتىكى جاھالەتپەرەس مۇستەبىتلەر تەرىپىدىن تەپتىش قىلىنىش، مۇسادىرە قىلىنىش نەتىجىسىدە يوقالغان؛ بىر قىسمى ئاپەتلىك "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" مەزگىلىدە كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغان. شۇنداقتىمۇ ھازىر يەنە ساقلىنىپ قالغان قول يازما نۇسخىلىرى ئاز ئەمەس.

شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ناۋايىدىن كېيىن ئۆتكەن ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بۇ ئۇلۇغ سەنئەتكارنى ئۆزلىرىنىڭ "پىر، ئۇستازى" دەپ بىلىپ، ئۆز ئىجادىيىتىدە ئۇنىڭدىن ئۈلگە ئالدى؛ نەچچە يۈز يىلدىن بېرى ناۋايى ئەسەرلىرى ئۇيغۇر مەدرىسە-مەكتەپلىرىنىڭ مۇھىم بىر دەرسلىكى بولۇپ ئوقۇلدى؛ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىك مۇزىكا-نەغمە قامۇسى بولغان «ئون ئىككى مۇقام» ناخشىلىرىنىڭ تولىسى ناۋايى تېكىستلىرى (غەزەللىرى) بىلەن

داستانلىرىغا ئوخشاش بىباھا ئەسەردۇر. ناۋايى بۇ داستانلاردا يۈكسەك ماھارەت بىلەن ئاجايىپ قىزىقشلىق سۇژىتلار ئاساسىدا، ئالىيجاناب، گۈزەل ئىنسانىي پەزىلەت ئىگىلىرىنىڭ سۆيۈملۈك تىپىنى، ئۇنىڭ ئەكسى بولغان سەلبىي قەھرىمانلارنىڭ يىرگىنىشلىك ئوبرازىنى ياراتقان. ھەر خىل بەدىئىي ۋاستىلەر ئارقىلىق، جۈملىدىن ئاللىگورىيە، لىرىك چېكىنىش، ساقىنا خىتابلار ئارقىلىق چوڭقۇر ئەھمىيەتلىك ھېكمەتلىك پىكىر دۇردانىلىرىنى چاچقان.

بۇلاردىن باشقا «مەھبۇبۇل قۇلۇب»، «مەجالىسۇن نەفائىس»، «خەمسەتۇل مۇتەھەييىرىن»، «ھالاتى سەيىد ھەسەن ئەردەشىر»، «ھالاتى پەھلىۋان مۇھەممەد»، «ۋاقفىيە»، «مۇنشەئات»، «مۇھاكەمەتۇل لۇغەتەين»، «مىزانۇل ئەۋزان»، «مۇفرەدات»، «تارىخىي مۇلكى ئەجەم»، «نەسەئىمۇل مۇھەببەت»، «تارىخىي ئەنبىيا ۋە ھۆكەما» قاتارلىق ئەسەرلىرىمۇ ناھايىتى زور ئىلمىي ۋە بەدىئىي قىممەتكە ئىگە.

ناۋايى ئەسەرلىرىنىڭ تېماتىك مەزمۇنى ئىنتايىن كەڭ. ناۋايىنىڭ ئۆز دەۋرى ئۈچۈن رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان سىياسىي، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە بېغىشلانغان ئەسەرلىرىدە شائىرنىڭ ئىجتىمائىي، پەلسەپە ۋە ئۇقتىسادىي قاراشلىرى، دەۋرگە بولغان مۇناسىۋىتى مەركەزلىك ئىپادىلەنگەن. بۇنىڭدا بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئالدى بىلەن ناۋايىنىڭ خەلقپەرۋەرلىك روھىي ئالاھىدە گەۋدىلىنىدۇ. ئۇنىڭ نەزىرىدە خەلق ھەرقانداق سەلتەنەتلىك، غالىب شاھتىن ئۇلۇغ. بۇ پىكىر «ھەيرەتۇل ئەبرار» داستانىدىكى پادىشاھقا خىتابەن ئېيتىلغان مۇنۇ مىسرالاردا ناھايىتى ئېنىق، كەسكىن ئىپادىسىنى تاپقان:

شەباب» (يىگىتلىك نادىرلىقلىرى)، «بەدائىئۇل ۋەسەت» (ئوتتۇرا ياشلىق گۈزەللىكلىرى) ۋە «فەۋائىدۇل كىبەر» (قېرىلىق نەپلىرى) دەپ ئايرىم-ئايرىم نام قويۇلغان تۆت يىرىك دىۋاندىن ئىبارەت بولۇپ، غەزەل، مۇخەممەس، مۇسەددەس، مۇسەممەن، مۇستەمزات، قەسىدە، قىتئە، رۇبائىي، مەسنەۋى، تەرجىبەند، تەركىببەند، ساقىنامە، مۇئەممە، چىشان، تۇيۇق، فەرد قاتارلىق 16 خىل كلاسسىك لىرىك ژانىردىكى ئەسەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

«خەزائىنۇل مەئانى» دىۋانىنىڭ ئاساسىي قىسمى غەزەلدىن ئىبارەت (ھەربىر دىۋاندا 650 دىن غەزەل بار) بولۇپ، بۇ "چاغاتاي تىلى"دا يېزىلغان لىرىك شېئىرىيەتنىڭ ئەڭ يۈكسەك چوققىسى. ناۋايى غەزەللىرى غەزەلچىلىكتىكى ئەنئەنىۋى تېماتىك مەزمۇننىڭ ئومۇمىيۈزلۈك يۈكسەك بەدىئىي ئىپادىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى، ئەڭ مۇھىمى شائىرنىڭ ئۆز دەۋرىگە بولغان مۇناسىۋىتىدىن تۇغۇلغان، كونكرېت ۋەقە، ھادىسىلەردىن بىۋاسىتە ھاسىل قىلغان چوڭقۇر تەپەككۇرىنىڭ يۈكسەك بەدىئىي ئىپادىسى، شۇنىڭدەك «فانىي» تەخەللۇسى بىلەن تۈزۈلگەن دىۋانى پارس تىلىدىكى نادىر لىرىكىلاردۇر.

«خەمسە» — 1483-يىلدىن 1485-يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا يېزىلغان «ھەيرەتۇل ئەبرار»، «فەرھاد ۋە شېرىن»، «لەيلى ۋە مەجنۇن»، «سەبئەئى سەييار»، «سەددى ئىسكەندەر» ناملىق بەش داستاندىن ئىبارەت، ئۇ «خەمسە»چىلىك ئەنئەنىسىنىڭ يۈكسەك ئىجادىي تەرەققىياتى، ناۋايى ئۆز ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا يازغان «لىسانوت تەير» (قۇشلار تىلى) داستانىمۇ «خەمسە»

دراماتىك جەرياننى بېسىپ ئۆتتى. ئۇ زامان ئىللەتلىرىنى داۋالاش يولىدا قانچە تىرىشچانلىق كۆرسەتسە، جاھالەت كۈچلىرىنىڭ شۇنچە كۆپ توسقۇنلۇقى ۋە زەربىسىگە ئۇچرىدى، جىددىي پەيتلەردە بەزى دوستلىرى ۋاپاسىزلىق قىلدى. قەدىناس دوستى پادىشاھ ھۈسەيىن بايقارا بارا-بارا چۈشكۈنلۈككە ئۇچراپ، ناۋايىغا بولغان ئەقىدىسىدىن چېكىندى. ۋاپاغا جاپا ئۇنىڭ زامان ۋە زامان ئەھلىگە بولغان نارازىلىقىنى كۈچەيتتى.

كۆرگۈزۈپ ئەغيار يۈز تۆھمەت نىھانى، نەيلەيىن،
ياركىم سورىماي ئىنانۇر، بۇ بەلانى نەيلەيىن.

ۋەھكى، ئۆمرۈم بارچە زايىئە ئۆلدى ئەل كامى بىلە،
بادەئى ناب ئورنىغە خۇنابە ئاشامى بىلە.

ناۋايىنىڭ زامانغا نىسبەتەن نارازىلىق ۋە تەشۋىشلىرى ئەنئەنىۋى سۈژىتلار ئاساسىدا يېزىلغان ئىپىك داستانلىرىغىمۇ ئىزچىل سىڭدۈرۈلگەن. مەسىلەن: «سەبئەئى سەييار» داستانىدىكى بەھرامنىڭ مەنمەنلىكى، كەيپ-ساپاغا بېرىلىشى ۋە ئاخىرقى پۇشايمانلىرى، ئەينى زاماندا چۈشكۈنلەشكەن پادىشاھ ھۈسەيىن بايقاراغا قارىتا دارىتمىلىق ئاغرىنىش، ئەيىبلەش ۋە ئاگاھلاندۇرۇش ئىدى. شۇنىڭدەك، داستانلاردىكى سەلبىي تىپلاردا ئۆز زامانىسىدىكى، بولۇپمۇ ئوردا ئىچىدىكى ئاچكۆز، مەنسەپپەرەس، ساختىپەز، ھەسەتخور، سۇيىقەستچىلەرنىڭ نەپرەتلىك ئەپتى-بەشىرىسى ئەكس ئەتكەن. شۇڭلاشقىمۇ مەجىدىددىن، نىزامۇلمۇلك ئوخشاش رەزىللەرنىڭ ناۋايىغا بولغان دۈشمەنلىكى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى. ئۇلار بۇ ئالاقىزادىلىكتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ناۋايىنىڭ ئۇلارنى

بىل مۇنىڭىم سەن داغى بىر بەندە سەن
كۆپرەكىدىن ئاجىزۇ ئەفگەندە سەن.

ناۋايى خەلق بىلەن كارى بولمىغانلارنى ئادەم ھېسابلىمايدۇ:

ئادەمى ئېرسەڭ دېمەگىل ئادەمى،
ئانىكىم يوق خەلق غەمىدىن غەمى.

گەرچە ناۋايى پادىشاھ ھۇسەيىن بايقارا ۋە بەزى شاھـزادىلارغا ئاتاپ نۇرغۇن غەزەل، قەسىـدە، بېـغىشلىمىلار يازغان بولـسىمۇ، بۇ ئۇلاردا ئىپادىلەنگەن مەلۇم خەلقپەرۋەرلىـك، مەرىـپەتـپەرۋەرلىـك خاھىشلىرىغا سۆيۈنگىنىدىن، بۇنداق پەزىلەتـنى داۋامـلاشتۇرۇش، ئۆستۈرۈش ئۈمىدىدىن تۇغۇلغان.

ناۋايى ئېسىل ئىنسانىي پەزىـلەتـلەرنى پـۈتـۈن ئـۆمـرى بويـى تەرغىـپ قىـلدى. ئۇنىڭ ئەسەرلىـرىدە ئادىـللىق، ھەقـقانىـيلىق، راستچىللىق، سەمىمىلىك، ۋاپادارلىق، پىداكارلىق، قەھـرىمانـلىق، ئىنساب، ئىجتىھاد ئۆزىنىڭ ئەڭ گـۈزەل سـۆيۈمـلۈك ئىپادىـسىنى تاپقان. ئادالەتـسىزلىـك، زالىـملىق، ۋاپاسـىزلـىق، مەكـكارلـىق، ئاچكۆزلۈك، ھەسەتخورلۇق، تۆھمەتخورلۇق، رىياكارلىق، خۇشامەت- چىلىك رەھىمسىزلارچە دۇمبالانغان ۋە ۋىجدانىي جازاغا تارتـىلغان. ناۋايى بۇ خىل ئەنئەنىۋى تېـمىلارنى ئـۆزىـگە خاس تەپەكـكۇر ۋە ماھارەت بىلەن يۈكسەك دەرىجىدە ئىپادىلەپلا قالماسـتىن، مۇھىـمى ئۆزى ياشىغان دەۋردىكى كونكرېت ئىـجتىمائىـي مۇناسـۋەتـلەرنى، رېئال رىددىيەتلەرنى بىۋاستە كۆزىتىپ، زامانىغا بولغان مۇناسىۋىتىنى دادىللىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويدى.

ناۋايىـنىڭ زامانـىغا بولغان مۇناسـۋىـتىنىڭ تـۈپ ماھىيـىتى نارازىـلىق. ئۇنىڭ ھاياتىـي ناھايـىتى مۇرەكـكەپ، ئازابـلىق

يىرگىنىش. دېمەك، بۇ يەردە مەي ئىچىش رىياكارلارغا قوشۇلۇپ قالماسلىق، ئۇلاردىن يىرگىنىش مەنىسىگە ئىگە:

مەي خالاس ئەتتى رىيايى پارسالىقدىن① مېنى،

شۈكرىكىم، قۇتقازدى زۇھدۇ خۇددەمالىقدىن② مېنى.

ناۋايى ئۆز ئىجادىيىتىدە ئەدەبىياتنىڭ ئەڭ قەدىمىي تېمىسى بولغان، جۈملىدىن شەرق شېئىرىيىتىدە كۈچلۈك، ئىزچىل ئەنئەنىگە ئايلانغان ئىشق ـ مۇھەببەت تېمىسىغا ئەڭ كەڭ ئورۇن بەردى، ئۇنى تېخىمۇ بېيىتتى، تېخىمۇ جىلۋىلەندۈردى.

ناۋايىنىڭ مۇھەببەت چۈشەنچىسىدە، ئىنسانىي مۇھەببەت خۇداغا بولغان مۇھەببەتتىن ئايرىلمايدۇ، ئىنسانىي مۇھەببەت خۇداغا بولغان مۇھەببەتنىڭ بېقىندىسى، لېكىن ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە رېئال مۇھەببەت، يەنى ئىنسانىي مۇھەببەت يەنىلا ئاساسىي ئورۇن تۇتىدۇ. ناۋايىنىڭ قارىشىچە، مۇھەببەت، جۈملىدىن ئىنسانىي مۇھەببەت ئادەم تەبىئىتىدىكى ئەڭ نازۇك تۇيغۇ؛ ئۇ چوڭقۇر تەسىر ۋە قۇدرەتلىك كۈچكە ئىگە بولۇپ، ئەقىل ـ ئىدراكنى ئۆلچەيدۇ، نازارەت قىلىدۇ. بۇ نۇقتىئىنەزەر ئۇنىڭ «فەرھاد ۋە شېرىن» داستانىدا ئۆزىنىڭ ئاجايىپ كۈچلۈك، تەسىرلىك، جانلىق ئوبرازىنى تاپقان. بىز داستاندىكى خوتەن شاھزادىسى بىلەن ئەرمەن مەلىكىسىنىڭ ئىشقى مۇناسىۋىتىدىن چىن مۇھەببەت رىشتىگە جەملەنگەن ئاجايىپ ئېسىل مەنىۋى جاۋاھىرات تىزمىسىنى كۆرىمىز.

---

① پارسالىق — تەقۋادارلىق، پەرھىزكارلىق.

② خۇددەمالىق — ماختانچاقلىق، شۆھرەتپەرەسلىك.

لەت قىلىشىنىڭ تېگىدە پادىشاھقا قارشى خەۋپلىك خىرىس بار دەپ چېقىمچىلىق قىلدى. پادىشاھنىڭ بەتتىگۇمانىدىن مەدەت ئالغان بۇ دۇشمەنلىك ناۋايىغا قانچە شىددەتلىك ھۇجۇم قوزغىسىمۇ، لېكىن ناۋايىنىڭ مۇزەپپەر ۋىجدان بايرىقى ھامان لەپىلدەپ تۇردى. بىز ناۋايى ئىجادىيىتىدىكى بۇ جەسۇرانە روھتىن ئەدەبىيات-تىكى "تەگكۇزۇش"نىڭ شانلىق ئۇلگىسىنى كۆرىمىز.

زامانغا بولغان نارازىلىق ناۋايىنىڭ مەي توغرىسىدىكى لىرىك-لىرىدىمۇ گەۋدىلىك ئىپادىلەنگەن. ئۇنىڭ قارىشىچە، رېئال ھاياتتىكى ناھەقچىلىقنى سېزىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر ئازاب. بۇ ئازابتىن قۇتۇلۇشنىڭ بىر ئامالى — مەستلىك. مەي (بادە) بولسا ئازاب-قايغۇدىن قۇتۇلدۇرغۇچى شادلىق مەنبىسىگە ئىگە:

ئەي نەۋائى، بادە بىرلە خۇررەم ئەت كۆڭلۈڭ ئۆيىن،
نە ئۈچۈنكىم، بادە كەلگەن ئۆيگە قايغۇ كەلمەدى.

دېمەك، ناۋايى مەينىڭ ئەنئەنىلىك ئەدەبىي مەنىسىدىن پايدىلىنىپ، مەي ئىچىش (سەزمەس بولۇۋېلىش) ئارقىلىق زامانغا بولغان نارازىلىقنى ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن:

زەمان مېھنەتىدىن بىر زەمان دېسەڭ قۇتۇلغاي،
تولا-تولا قۇيۇبان، ئىچ زەمان-زەمان بادە.

رىياكار زاھىدلارنىڭ مەيدىن يىرگىنىشى ناۋايىنىڭ ئاچچىق كۈلكىسىنى قوزغايدۇ. چۈنكى رىياكار زاھىدلار مەيدىن يىرگىنىش ئارقىلىق ئۆزلىرىنى پاك قىلىپ كۆرسەتمەكچى. ئەمەلىيەتتە بولسا، بۇ "پاكلىق" نىقابى ئاستىدا ئەڭ چوڭ گۇناھلارنى ئۆتكۈزىدۇ. شۇڭا ناۋايى ئۇلارنىڭ زىتىغا مەيخانىنى خانىقاغا، مەستلىكنى ساختا تەقۋادارلىققا قارشى قويىدۇ، بۇ رىياكارلىققا قارىتا ھەقىقىي

نەۋائى، ساڭا گەر ياردىن غەرەزدۇر يار،
جەپايۇ لۇتفىينى كۆرسەڭ كېرەك بەرابەر خۇش.

جاننى جانان ئىستەسە، بەرگىل نەۋا ئېيكىم، ئەمەس
ئاشقى سادىق، نىكىم جانان تىلەر، تاپشۇرماغان.

بىز ناۋايى لىرىكىلىرىدىن رەشىك كۈيىنىمۇ تىڭشايمىز، لېكىن بۇ ھەرگىزمۇ چاكىنا قىزغانچۇقلۇق ھېسسىياتى ئەمەس، بەلكى چىن مۇھەببەت ئەھلىدە بولۇشقا تېگىشلىك مۇھەببەتنى قەدىرلەش، ئاسراش تۇيغۇسى، ئەقىدە غۇرۇرى، مۇھەببەت كۈشەندىسىگە قارىتا قوزغىلىدىغان ئالىيجاناب نەپرەتنىڭ ئىپادىسى.

شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ناۋايى لىرىكىلىرىدىكى "يار" بەزىدە ئۇنىڭ زاماندىش دوستلىرىغا — چىن دوستلىرىغا، ئايىنغان ياكى يالغان دوستلىرىغا قارىتىلغان. شائىر بۇ ئارقىلىق چىن دوستلۇققا، ۋاپادارلىققا يۈرەك ئالقىشىنى ياغدۇرۇپ، مۇناپىقلىققا، ۋاپاسىزلىققا نەپرەت تىغىنى سانجىيدۇ. بۇنىڭدا ناۋايىنىڭ ئىلغار ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيىسى، زامانىغا بولغان مۇناسىۋىتى تېخىمۇ يارقىن ئىپادىلەنگەن.

ناۋايى ئىجادىيىتى تېماتىكىسىنىڭ ناھايىتى كەڭلىكى مەزمۇنىنىڭ ئىنتايىن موللۇقى بىلەن ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ. گەرچە ئۇ ئۆز دەۋرىنىڭ ئەڭ ئىلغار ئىدېئولوگىيىسىگە ۋەكىللىك قىلسىمۇ، لېكىن يەنىلا پاسسىپ ئامىللاردىن خالىي ئەمەس، بۇ پاسسىپلىق، ئاساسەن، ھاياتنىڭ مۇرەككەپ ئوبيېكتىپ زىددىيەتلىرى ئالدىدا سەزمەس بولۇۋېلىشقا ئۇرۇنۇشىدا، ھەتتا "فەنا" (يولۇقۇش) شارابىدىن تەسەللى ئىزدەش خاھىشىدا ئىپادىلىنىدۇ. بۇنداق

ناۋايى ئىجادىيىتىدە شۇ نەرسە ناھايىتى ئىنچىكە ئىزھار قىلىنغانكى، مۇھەببەت ئالدىدا ھەممە باراۋەر. مەيلى شاھ بولسۇن، مەيلى گاداي بولسۇن، ھەممىسى مۇھەببەت ئالدىدا قۇل.

قۇلمەن ئىشقىنىڭكىم، تاللامايدۇر

مۇھەببەت شىۋەسىدە شەھنى قۇلدىن.

شاھلىقنىڭ دەخلى يوق ئىشقۇمۇھەببەت كويىدە

كىم كىرەك ئاندا سارىخ، يۈز، لەئىلىگۈن، ئەشك ئۇتلۇغ ئاھ.

دېمەك، مۇھەببەت ھېچقانداق ئىمتىيازنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. بۇ پىكىر ناۋايىنىڭ «لەيلى ۋە مەجنۇن» داستانىدىمۇ ئۆزىنىڭ ئاجايىپ بەدىئىي ئىپادىسىنى تاپقان. لەيلىنىڭ نەزىرىدە قەيس مەجنۇن بولسىمۇ ئەڭ سۆيۈملۈك، شۇنىڭدەك، لەيلىنى كۆرۈش ئۈچۈن مەجنۇنىنىڭ كۆزى كېرەك. بۇ يەردە بىرسىنىڭ نامرات، بىرسىنىڭ باي پەرزەنتى ئىكەنلىكى ھېچقانداق ئەھمىيەتكە ئىگە ئەمەس. ھەقىقىي مۇھەببەت ئالدىدا تاپا ـ تەنىلەر، كوشەندىلەرنىڭ زورلۇق ـ زومبۇلۇقى، ھىجران، خارلىق ئازابلىرى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ، بەلكى بۇ ئۇلارنىڭ مۇھەببىتىنى تېخىمۇ تاۋلايدۇ.

ناۋايى ئىجادىيىتىدىكى چىن مۇھەببەتنىڭ جېنى ـــ ساداقەتلىك، ۋاپادارلىق. ئاشىقلار بىر ـ بىرسىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سۆيۈشى كېرەك. ھىجران ئازابىنىمۇ خۇددى ۋىسال راھىتىدەك كۆرۈپ، ئۇنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىشى كېرەك. چىن مۇھەببەتنىڭ قىممىتى جاندىن ئەلا.

كۆڭلۈم ئۆرتەنسۇن ئەگەر غەيرىڭگە پەرۋا ئەيلەسە،

ھەر كۆڭۈل ھەمكىم سىنىڭ شەۋقىڭنى پەيدا ئەيلەسە.

يۈكسەك سەۋىيىگە كۆتۈرۈشتە پارس غەزەلچىلىكىنىڭ جەۋھەرلىرىنى ئىجادىي قوبۇل قىلىشى ئىنتايىن چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇنى ناۋائىينىڭ مۇنۇ نۇقتىئىسىدىنمۇ ئوچۇق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ:

غەزەلدە ئۈچ كىشى تەۋرىدۇ[1] ئۇل نەۋگ
كى ئاندىن ياخشى يوق نەزم ئېھتىمالى.
بىرى — مۆجىز بەيانلىق ساھىرى ھىند،
كى ئىشق ئەھلىنى ئۆرتەر سوزۇھالى[2].
بىرى — ئېيسانەفەسلىك رىندى شىراز،
فەنا دەيرىدە مەستۇ لائۇبالى[3].
بىرى — قۇدس ئەسەرلىك ئارىفى جام[4]
كى جامى جەمدۇرۇر سىنغان سەفالى.
نەۋائى نەزمىغە باقساڭ، ئەمەستۇر
بۇ ئۈچىنىڭ ھالىدىن بىر بەيتى خالى.
ھەمانا كۆزگۈدۇركىم ئەكس سالمىش
ئاڭا ئۈچ شوخ مەھۋەشنىڭ جەمالى.

ناۋائىي بۇ قىتئەسىدە ئۆز غەزەلچىلىكىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن پارس غەزەلچىلىكىنىڭ ئۈچ چوڭ ۋەكىلى — خۇسراۋ دېھلەۋىي، ھافىز شىرازى، ئابدۇراھمان جامىينى ئالاھىدە تىلغا ئېلىش بىلەن بىللە، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرىنى — خۇسراۋ دېھلەۋىينىڭ مۇھەببەتنى كۈيلەشتىكى سەمىمىلىكى ۋە

① تەۋر — يوسۇن.
② سوزۇھالى — كۆيدۈرۈشى ۋە مەپتۇن قىلىشى.
③ لائۇبالى — پەرۋاسىز.
④ ئارىفى جام — دانالىق جامى.

خاھىشنى تەسەۋۋۇرنىڭ تەسىرى دېيىشمۇ مۇمكىن. لېكىن شۇلىسى ئېنىقكى، ناۋايى ھەرگىزمۇ تەركىدۇنيالىقنى تەركىب قىلغۇچى ئەھمەد يەسەۋىي مەكتىپىگە مەنسۇپ ئەمەس، بەلكى ئۇ پىرئۇستازى بولغان ئابدۇراھمان جامىي ئارقىلىق رېئال دۇنيانى مۇھىم بىلىدىغان، مەلۇم ماتېرىيالىستىك ئامىللىرىغا ئىگە بولغان نەقشبەندىچىلىككە مايىل. شۇڭا ئۇنىڭ "فەنا" شارابىدىن تەسەللى ئىزدەش خاھىشى ئۇنىڭ توپ، ئىزچىل ئىدىيىسى ئەمەس.

بىز ناۋايى ئىدىيىسىدىكى پاسسىپ ئامىللارغا نەزەر سالغىنىمىزدا، ئۇنىڭ توپ سەۋەبىنى مۇئەييەن تارىخىي چەكلىمىدىن ئىزاھلىشىمىز كېرەك. بۇ خالىي بولۇشقا مۇمكىن بولمىغان پاسسىپ ئامىللار ناۋايىنىڭ ئۇلۇغۋار سىماسىنى ھەرگىزمۇ خۇنۇكلەشتۈرۈۋېتەلمەيدۇ. شۈبھىسىزكى، ئۇ ئۆز دەۋرىدىكى ئەڭ ئىلغار ئىجتىمائىي ئىدېئولوگىيىنىڭ ئالدىنقى ۋەكىلى، ئاكتىپ گۇمانىزمىنىڭ ئۈلگىسى بولۇش بىلەن بىللە، پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئورتاق مەڭگۈ ئۆلمەس شانلىق پىكىر دۇردانىلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر.

ئەلىشىر ناۋايىنىڭ بەدىئىي ماھارىتى ئادەم ئەقلىنى تېخىمۇ لال قىلىدۇ. ئۇ مىللىي ئەدەبىي مىراسلارغا ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىش ۋە پارس شېئىرىيىتىنىڭ جەۋھەرىنى جانلىق قوبۇل قىلىش ئارقىلىق، زور ناۋاتورلۇقنى جارى قىلىپ، ئەدەبىي ئىجادىيەتتە يۈكسەك چوققىغا چىقتى.

ناۋايىدىكى ناۋاتورلۇق ئالدى بىلەن غەزەلچىلىكتە گەۋدىلىنىدۇ. ئاتائىي، سەككاكىي، لۇتفىيلار چاغاتاي تىلىدىكى غەزەلچىلىك ئەنئەنىسىگە ئىجادىي ۋارىسلىق قىلدى. ئۇنىڭ مىللىي غەزەلچىلىكنى

شېرىن» داستانىدا ئالاھىدە گەۋدىلەنگەن.

ناۋايى شېئىرىيەتتە، بولۇپمۇ غەزەلچىلىكتە ئارۇز ۋەزنىنى ناھايىتى كەڭ ۋە ئەركىن جارى قىلدى. ئۇ، بۇ ۋەزىننى مىللىي شېئىرىيەت ۋەزىن شەكىللىرى بىلەن تېخىمۇ بېيىتتى. ئەڭ مۇھىمى، ئۇ ۋەزىن شەكىللىرىنى مەزمۇن تەلىپى بويىچە تاللىدى، يەنى نەزم ۋەزنىنى يۈرەك كۈيىگە تەڭكەش قىلدى. بۇ ناۋايى شېئىرىيىتىنىڭ شەكىلۋازلىقتىن خالىي بولۇشىنى تەمىنلىگەن مۇھىم بىر ئامىل.

ناۋايى ئىستىلىستىك يەنى بەدىئىي تەسۋىرىي ۋاسىتىلەرنى ماھارەت بىلەن جارى قىلىشنىڭ ئاجايىپ جىلۋىدار ئۈلگىسى. بۇنى تۆۋەندىكى بىرقانچە مىساللاردىنمۇ ئوچۇق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ناۋايى ئوبرازلاشتۇرۇشنىڭ مۇھىم ۋاسىتىسى بولغان ئوخشىتىش سەنئىتىگە ئىنتايىن ماھىر. تۆۋەندىكى غەزەل بۇنىڭ ئەڭ تىپىك مىسالى بولالايدۇ:

كۆز ياشىم بولدى رەۋان بىر نەرگىسى جادۇ كۆرۈپ،
تىفل① يەڭلىغكىم يۈگۈرگەي ھەر تەرەف ئاھۇ كۆرۈپ.
قالدى ھەيران زاھىد ئەشكىمدە كۆرۈپ ھەريان ھۇباب②
رۇستايىدەككى③ ھەيرەت ئەيلەگەي ئوردۇ كۆرۈپ.
جان ئارا تىغىڭ كۆرۈپ كۆڭلۈم قۇشى تۇزدى نەۋا،
تۇتىئىدەككىم تەكەللۇم ئەيلەگەي كۆزگۈ كۆرۈپ.
ۋادەئى ئىشقىڭ مەكان قىلدى كۆڭۈل كۆرگەچ بۇزۇك،
ئەل بىيابان ئىچرە مەنزىل ئەيلەگەندەك سۇ كۆرۈپ.

---

① تىفل — كىچىك بالا.

② ھۇباب — كۆپۈك.

③ رۇستايى — سەھرالىق.

يۇرەك دەردىنى ئىپادىلەشتىكى جاسارىتىنى: ھافىز شىرازىنىڭ مەستانە، رومانتىك كەيپىياتىنى ۋە ئابدۇراھمان جامىنىڭ مەنىۋى پاكلىقىنى ئالاھىدە قەيت قىلىدۇ. بۇ ئوبرازلىق ئىخچام بايان ناۋايىنىڭ غەزەلچىلىكتە بۇ ئۈچ ئۇلۇغ سىمادىن نېمىنى ئۆلگە ئالغانلىقىنى ئوچۇق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ناۋايىدىن بۇرۇنقى غەزەلچىلىكتە قاپىيە ۋە رادىفلار ئېتىبارى بىلەن بىر غەزەلدە نەچچە مەزمۇن ئىپادىلىنىپ، ئاساسىي پىكىردىن يىراقلىشىپ كېتىدىغان ئەھۋال بىرقەدەر ئومۇمىيۈزلۈك ئىدى. ناۋايى بولسا، بىر غەزەلدە ئاساسىي پىكىرنى ئىزچىللىق بىلەن گەۋدىلەندۈرۈشكە ئالاھىدە ئېتىبار بەردى. بۇ ھەقتە ناۋايى ئۆزىمۇ ھەربىر غەزەلدە باشتىن ئاخىرىغىچە مەنە ۋە تەسۋىرلەرنىڭ ئۆزئارا ئۇيغۇن ۋە مۇۋاپىق بولۇشىغا كۈچ چىقارغانلىقىنى بايان قىلغان. دېمەك، ناۋايىدا پىكىرنى قاپىيە، رادىف ياكى ۋەزىنلەر ئېلىپ قاچمىغان. ئۇ، بۇ بەدىئىي شەكىللەرنى مەزمۇن رىشتىسىگە مەھكەم باغلاشقا تىرىشقان.

ناۋايى مىللىي خەمسىچىلىكنىڭ ئاتىسى ئىدى. ئۇ پارس ئەدەبىياتىدىكى خەمسىچىلىكتىن ئۈلگە ئېلىپ، نىزامىي گەنجەۋىي، خۇسراۋ دېھلەۋىي ۋە ئابدۇراھمان جامىيلارغا ئىجادىي يانىدىشىپ، مىللىي خەمسىچىلىكنىڭ شانلىق ئۈلگىسىنى ياراتتى. گەرچە ئۇ خەمسىنى ئەنئەنىلىك سۇژىتلار ئاساسىدا يازغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ سۇژىت ۋە كومپوزىتسىيىلىك قۇرۇلۇشىغا يېڭىلىق كىرگۈزدى. بەزى مۇھىم قەھرىمانلار ئوبرازىنى قايتىدىن ياراتتى، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ مۇشۇ خىل پەلسەپىۋى ۋە ئېستېتىك قاراشلىرىنى سىڭدۈردى. ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ناۋاتورلۇقى، بولۇپمۇ «فەرھاد ۋە

قەھرىمان ئۆز سەۋداسى بىلەن مۇھەببەت مەيدانىدا مەجنۇن بىلەن مۇسابىقىلىشىپ قالىدۇ. بىز بۇ يەردە لىرىك قەھرىمان سەۋداسىنىڭ مەيداندا بايرىقىنى جەۋلان قىلىپ، قەيسىنىڭ مەجنۇنلۇق شۆھرىتىنى سۇندۇرغانلىقىنى كۆرىمىز.

ناۋايىنىڭ سۆز (ھەرپ) ئويۇنىمۇ ئادەمنى مەپتۇن قىلىدۇ.

مىھر ئاتلاپ ئاشىق ئۆلدۇم، سۆڭرە يەتتى كۆھى غەم،

نى ئەجەب، ئىشق ئىبتىداسى ئەين ئېرۇر، پايانى قاف.

بۇ بېيىتنىڭ ئالدىنقى مىسراسىدا لىرىك قەھرىماننىڭ دەسلەپ مەشۇقىدىن مېھرىبانلىق ئالامىتىنى كۆرۈپ ئاشىق بولغانلىقى، كېيىن، ئەكسىچە، غەم تېغى ئاستىدا قالغانلىقى ئوچۇق ئىپادىلەنگەن. كېيىنكى مىسراسىدا بولسا، بۇ پىكىر ھەرپ ئويۇنى ئارقىلىق باشقىچە بىر مەجازى ئىپادە تاپقان — "ئىشق" دېگەن سۆز ئەرەبچە "ئەين" ھەرپى بىلەن باشلىنىدۇ "ئەين" قۇياش ياكى يورۇقلۇق دېگەن مەنىنىمۇ ئىگە. "ئىق"نىڭ ئاخىرقى ھەرپى "ق" يەنى "قاف"، بۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى كۆھقاپ. بۇ يەردە ھەرپ ئويۇنى ئارقىلىق ئىشق دەسلەپتە ماڭا قۇياشتەك يورۇق كۆرۈنۈپ، ئاخىرى كۆھقاپ ئازابىنى كۆرسەتتى، دېگەن مەنە گەۋدىلەنگەن.

ناۋايى رۇبائىيچىلىقىنىڭمۇ مەشھۇر ۋەكىلى. ئۇ ئۆز رۇبائىيلىرىدا نۇرغۇنلىغان ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە دانالىق بىلەن جاۋاب بەرگەن، پەلسەپە قاراشلىرىنى ھەر خىل بەدىئىي ۋاستىلەر ئارقىلىق جانلىق، تەسىرلىك ئىپادىلىگەن. شۇنىڭدەك تۆيۇق، مۇئەمالىرىدا تىل سەنئىتىنىڭ ئىنتايىن گۈزەل جىلۋىسىنى كۆرسەتكەن.

ناۋايىنىڭ بەدىئىي ماھارىتىنى ھەقىقەتەنمۇ بىر مۆجىزە دېيىشكە بولىدۇ. بىز ئۇنىڭ بۇ مۆجىزىلىك ئىجادىيەت خەزىنىسىگە قانچە

جاندا ئۆز داغىن كۆرۈپ ئاشىقلىقىمنى ئاڭلاندى،
ئول كىشىدەككىم تانىغاي ئۆز قۇلىن بەلگۈ كۆرۈپ.
بادە تۇتقاچ دىمە بىخۇد ئولدىكىم ئول كۆزگۈدىن،
باردى ھوشۇم يار ھۆسنى جىلۋەسىن ئوترۇ كۆرۈپ.
ئەي نەۋائى، دەفە ئولۇر خالىن كۆرۈپ كۆھى غەمىم،
فىل يەڭلىغكىم ھەزىمەت① ئەيلەگەي ھىندۇ كۆرۈپ.

بۇ غەزەلنىڭ ھەربىر بېيىتى ئوخشىتىش ئاساسىغا قۇرۇلغان. ئۇنىڭ بەزىسى شەكىل جەھەتتىكى، بەزىسى ھەرىكەت جەھەتتىكى، بەزىسى ماھىيەت جەھەتتىكى ئوخشىتىشلار بولۇپ، ھەممىسى تۇپ مەزمۇننى چۆرىدەپ پىكىرگە جۇلا بەرگەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، قاپىيەمۇ ئوخشىتىش ياكى ئوخشىتىشقا زىچ مۇناسىۋەتلىك جۈملىلەر بولۇپ، پىكىرنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرگەن، "كۆرۈپ" رادىفى تۇپ پىكىرنى ئىپادىلەشتىكى مۇھىم ھالقا. ئۇنىڭ پىكىرنى مەركەزلەشتۈرۈش، نۇقتىنى گەۋدىلەندۈرۈشتىكى رولى ئىنتايىن چوڭ. بۇ غەزەلدە يەنە سۈپەتلەشنىڭمۇ نۇرغۇن گۈزەل ئۈلگىلىرى بار.

تاجىلۋە قىلدى ئول سەنەم، لەيلى سۆزى② بولدى ئەدەم
سەۋدام ئوتى چەككەچ ئەلەم، پەست ئەتتى مەجنۇن شۆھرەتىن.

بىز بۇ مىسرالاردىن جانلاندۇرۇشنىڭ ئاجايىپ ئېسىل ئۈلگىسىنى كۆرىمىز بۇ يەردىكى "سەنەم" لىرىك قەھرىماننىڭ مەشۇقى. ئۇنىڭ جىلۋىسى بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا لەيلىنىپ ئىشق ئوتى بېسىپ چۈشكەن يالقۇن سۈپىتىدە گەۋدىلىنىدۇ. شۇنداقلا، لىرىك

① ھەزىمەت — ئارقىغا قايتىش.
② سۆزى — ئوت.

«ئابدۇللا ئارىپوۋ شېئىرلىرىدىن تاللانما»غا كىرىش سۆز

ئابدۇللا ئارىپوۋ — بۈگۈنكى سوۋېت ئۆزبېك ئەدەبىياتىنىڭ ئالدىنقى ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئارقىلىق ئۆزبېك سوۋېت شېئىرىيىتىنىڭ يېڭى سەۋىيىسىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن.

ئابدۇللا ئارىپوۋ — شېئىرىيەتتە مىللىي ئەنئەنىگە ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىللە، يېڭىلىق يارىتىش يولىدا ئۇلگە بولغۇدەك نەتىجە ياراتقان شائىر. بولۇپمۇ ئۇنىڭ قىسقا شېئىرلىرى ھەجىمىنىڭ ئىخچاملىقى، ھېسسىياتىنىڭ نازۇكلۇقى، پىكرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، تەسەۋۋۇرىنىڭ جىلۋىدارلىقى بىلەن ئادەمنى ئۆزىگە بەك مەپتۇن قىلىدۇ. مەن ئۇنىڭ بۇ خىل شېئىرلىرىنى سەممىي مۇھەببەت، ئالىيجاناب ئەخلاق، جۇشقۇن پەلسەپە لىرىكىسى دېگۈم كېلىدۇ.

ئابدۇللا ئارىپوۋ شېئىرلىرىغا جۇڭگو ئۇيغۇر كىتابخانلىرىمۇ بەك زوقمەن. بۇ توپلام ئەنە شۇ زوقمەنلىكنىڭ تۈرتكىسىدە بارلىققا كەلدى.

ئابدۇللا ئارىپوۋ ۋە باشقا سوۋېت ئۆزبېك يازغۇچى - شائىرلىرى ئەسەرلىرىنىڭ ئېلىمىزدە ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنىۋاتقانلىقىنى ئۇيغۇر، ئۆزبېك خەلقلىرىنىڭ ئۇزاق تارىختىن بۇيانقى يېقىن دوستلۇقىنىڭ، جۈملىدىن ئەدەبىيات جەھەتتىكى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش ئەنئەنىسىنىڭ

ئىچكىرىلەپ كىرگەنسېرى، گويا بىر سېھرىي كۈچنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاندەك، شۇنچە چوڭقۇر مەپتۇنلۇق ۋە ھاياجان ئىچىدە قالىمىز. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق ئۇلۇغ سەنئەتكارلىقى بىلەن ئىنسانىيەتنىڭ مەنۋى ئىپتىخارى بولۇپ قالدى.

ناۋايى يەنە ئەدەبىي تىل، ئەدەبىيات تەتقىقاتى ۋە ئەدەبىيات تارىخىغا ئائىت، ئۆز ھاياتىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن بىر قىسىم زامانداشلىرىنىڭ ھاياتىي ۋە پائالىيىتىگە ئائىت نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازدى. بۇ ئەسەرلەر تارىخىي، ئىلمىي ۋە بەدىئىي جەھەتتىكى قىممىتى بىلەن ناۋايى مىراسىدا چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە.

شۈبھىسىزكى، بەش يۈز يىلدىن بۇيانقى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ناۋايىسىز تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس. ئۇ مۇشۇ يىللار جەريانىدىكى ئەدەبىياتىمىزنىڭ مۇھىم بىر ئۈلگىسى بولغىنىدەك، بۇندىن كېيىنمۇ يەنە مۇھىم ئۈلگە بولىدۇ. بۇنىڭدىن شۇنداق بىر خۇلاسە كېلىپ چىقىدىكى، ناۋايىنىمۇ ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش يېڭى جۇڭگو ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭمۇ تەرەققىيات ئېھتىياجى.

شائىرنىڭ ئانىسى خەلق، ئۇ ئانىنى رازى قىلىش بىلەنلا قەدىرلىك

مەن شېئىر يازغىلى تۇرغىلى قىرىق يىل بولۇپ قاپتۇ. بۇ جەرياندا «ئۇششاق - چوڭ، پىششىق - توڭ» بولۇپ، تەخمىنەن بىر مىڭ پارچىغا يېقىن شېئىر يېزىپتىمەن. ئۇنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى ئېلان قىلىنغان بولسا كېرەك. مېنىڭ ئىجادىيەت يولىدىكى قىرىق يىللىق قەدىمىمدىن قانداق ئىزلار قالغانلىقى كىتابخانلارغا ناھايىتى ئېنىق.

دەسلەپكى يازغانلىرىمدا بالىلارچە ساددىلىقنىڭ، دورامچىلىقنىڭ پۇرىقى قويۇق. بارا - بارا قېتىقىنىپ ئۆگىنىش، تۇرمۇشنى ئاڭلىقراق كۆزىتىش نەتىجىسىدە شېئىرنىڭ نېمە ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ھايات بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى تونۇشۇم ئۆسكەنسېرى، بولۇپمۇ «ئېچىلىش - سايراش» يۆنىلىشىنىڭ جاكارلىنىشى بىلەن بارلىققا كەلگەن ياخشى ھاۋانىڭ ئىلھامبەخش پەيزىدە يازغانلىرىمدا ئىجادىي ئىزدىنىش ئامىللىرىمۇ كۆپىيىپ باردى. بىراق، كېيىنرەك «سول» چىل ئىدىيىۋى ئېقىم ھۆكۈم سۈرگەچكە، ئىجادىيەت يولى تولىمۇ تار، ئەگرى - توقاي ۋە ئەنسىز بولۇپ كەتتى - دە، تېما جەھەتتىكى قاتمال چەكلىمىلەر، تېمىنى قانداق مەدھىيىلەش، تېمىنى قانداق ئەيىبلەش ھەققىدىكى چاكىنا بەلگىلىمىلەر، ئىجادىيەتنى باھالاشنىڭ بىمەنە نوقۇل سىياسىي ئۆلچەملىرى، جۈملىدىن

يېڭىچە داۋامى دېيىشكە بولىدۇ. بۇنداق ئەنئەنىنى داۋاملاشتۇرۇش مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئىشكىنى ئېچىۋېتىشنىڭ مۇھىم بىر ئىپادىسى. بۇ، ئىسلاھاتنىڭ ئېھتىياجى، بۇنداق ئەنئەنىنى ئۈزۈپ قويۇشنىڭ ھېچكىمگە پايدىسى يوق.

ئىنسانىيەتكە ئورتاق مەدەنىيەت جاھانىنىڭ ھەممە يېرىگە توسالغۇسىز بارالايدۇ ۋە سىڭىدۇ.

1988 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى.

ئۇتتۇرىغا قويغان سوئاللارغا چامىمنىڭ يېتىشىچە جاۋاب بېرىشكە تىرىشتىم. لېكىن ھوسۇلۇم يەنىلا جامائەتچىلىكنى رازى قىلىشتىن يىراق.

بىز ھازىر شۇنداق بىر دەۋردە ياشاۋاتىمىزكى، تۈنۈگۈنكى يېڭىلىقلار بۈگۈنكى يېڭىلىقلار ئالدىدا چېنىپ قېلىۋاتىدۇ. كۈنساناپ بارلىققا كېلىۋاتقان يېڭىلىقلارغا ماسلىشىش ئاسان ئەمەس. خەلقنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ھاياتىدىكى يېڭىلىقلارنى كونا قاتمال رامكىلار بويىچە چۈشىنىش ۋە ئىپادىلەش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس. بۇنىڭ ئۈچۈن شائىرمۇ ھاياتنى تەرەققىياتنىڭ يېڭى سەۋىيىسىگە لايىق نەزەر بىلەن كۆزىتىشى شۇنىڭغا لايىق تىل ۋە كۈي تېپىشى لازىم. بۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش بولۇپمۇ بىز قۇراملىقلارغا ئوڭاي چۈشمەيدۇ. لېكىن خەلقتىن ئايرىلمىساقلا، ئۆگىنىشتىن چېكىنمىسەكلا يەرگە قاراپ قالماسمىز، شائىرنىڭ ئانىسى خەلق، ئۇ ئانىنى رازى قىلىش بىلەنلا قەدىرلىك.

ئەل نېمىگە سۆيۈنسە زوقلانساڭ شۇڭا،
ئەل نېمىدىن يىرگەنسە ھومايساڭ ئاڭا،
ئالقىش تۇرماق راھەتتۇر ھەتتا ھاقارەت،
بۇندىن ئارتۇق ئىپتىخار نەھاجەت ساڭا.

بۇ توپلامنىڭ «تاللانغان شېئىرلار» دېگەن نامى پەقەت بۇنىڭدىكى شېئىرلار باشقا شېئىرلىرىمغا نىسبەتەن بىرقەدەر تۈزۈك دېگەن مەنىگىلا ئىگە.

توپلامنى نەشرگە تەييارلاش جەريانىدا بىر قىسىم شېئىرلارنى مەزمۇن ۋە بەدىئىي جەھەتتە بىرئاز تۈزەتتىم، تەھرىرلىك تەلپىدىن ئۆزگەرتىلگەن بەزى جايلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ قويدۇم.

ئەدەبىيات تەنقىدى نامىدىكى سەپسەتە ۋە كالتەكلەر ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى بوغۇۋەتتى. ئومۇمىي ھەقىقەتتىن بىر تەرەپلىمە ھالدا يۇلۇۋېلىنغان ئىنقىلابىي ئىبارىلەر ۋە تەنتەنىلىك چاقىرىقلارنىڭ قايمۇقتۇرۇشى، زورلاپ تېڭىلغان زاكازچىلىق بېسىمى ۋە كالتەكچىلىك ۋەھىمىسى ئالدىدا "سول"چىللىقنىڭ پەدىگە چۈشمەيدىغان مۇقاملىرىغا دوست تارتىش شېئىرىيىتىمىزنى ئاز جۇۇكلەشتۇرمىدى. مەنمۇ شۇنداق دوست تارتىشتىن خالىي بولالمىدىم. دېمەك، مېنىڭ قىرىق يىللىق ئەدەبىي پائالىيەت يولۇمدا خەلق ياقتۇرىدىغان ئىزلىرىممۇ بار، بۇنىڭ ئۈچۈن مەنمۇ خوشالمەن، شۇنىڭدەك خەلق ياقتۇرمايدىغان ئىزلىرىممۇ بار، بۇنىڭ ئۈچۈن خىجىلمەن.

پارتىيە 11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىزم ئىشلىرى توغرا ئىزغا چۈشتى. "سول"چىللىقنىڭ كاساپىتىدىن بولۇپمۇ "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" دېگەن ئاپەت دەستىدىن مۇجۇلغان يۈرەكلەر قايتا ياشاردى. ئېلىمىزنىڭ كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىمۇ قايتىدىن جانلىنىپ، جۇش ئۇرۇپ تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. جۈملىدىن مەنمۇ يېڭى ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولدۇم، بولۇپمۇ "سول"چىللىق دېگەن روھىي كىشەندىن ئازاد بولغانىېرى چىنلىققا، سەنئەتكە سادىق بولۇشنىڭ، خەلق ئالدىدا، تارىخ ئالدىدا جاۋابكار بولۇشنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى يېڭىباشتىن ھەقىقىي رەۋىشتە چۈشىنىشكە باشلاپ، ئۆز بۇرچۇمنى ئادا قىلىش غەيرىتىم ئۆستى، ئومىدىم كۈچەيدى، ئىجادىيەت جەھەتتىمۇ ئىزدىنىپ، تۇرمۇش پاكىتلىرىدىن بىۋاسىتە ھاسىل قىلغان شېئىرىي ھېسسىياتلىرىم ئارقىلىق دەۋر

ئۆگىنىپ يەتمىگەنلىكىڭىزدىن دېرەك بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سىزگە مۇشۇ خەت ئارقىلىق داستانىڭىز ئۈستىدە بىرقانچە پىكىر-لىرىمنى يوللىماقچىمەن.

بىرىنچى، روزى شەيخنىڭ فېئودال-كرېپوستنىك زەنجىرىگە باغلىنىپ، كۆرگەن كۈننى، ئېزىلىش-ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنىشىنى خېلى تولۇق يازغانسىز. بۇنى ئوقۇغان ئادەم ئۇنىڭ ئۆتمۈشىنىڭ نەقەدەر ئېغىر ۋە دەھشەتلىك ئىكەنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ ۋە ئۆتمۈش جەمئىيەتكە نەپرەت ئوقۇيدۇ. بىراق ئۇنىڭ ئازادلىقتىن كېيىنكى ھاياتى توغرۇلۇق سىز ھېچنېمە كۆرسەتمەپسىز. بۇنى كۆرسىتىشنىڭ (قىسمەن بولسىمۇ كارتىنا كۆرسىتىشنىڭ) ئەھمىيىتى بار ئىدى. چۈنكى ئۆلكىمىزنىڭ ئازادلىقتىن كېيىنكى ھاياتى بۇرۇنقىغا ئوخشىمايدىغان ئىككىنچى بىر تۈسكە ئۆزگەردى، شۇنىڭدەكلا روزى شەيخقا ئوخشاش دەردمەن ئەمگەكچىلەرنىڭ ھاياتىدىمۇ نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بولدى. مانا بۇ ئۆزگىرىشلەر كۆرسىتىلگەندە مۇشۇ ياخشى كۈرۈنۈشلەر ئالدىدا ئۆتمۈشنىڭ قاراڭغۇ ۋە دەھشەتلىكلىكى ئوقۇغۇچىنىڭ كۆز ئالدىدا تېخىمۇ خۇنۇك ۋە قەبىھ بىرنەرسە بولۇپ گەۋدىلىنەتتى. يولداش سەيپىدىن ئەزىزى قەشقەردە جەنۇبىي شىنجاڭ ئەدەبىيات-سەنئەت سۆھبەت يىغىنىدا دوكلات بەرگەندە سىزمۇ بار ئىدىڭىز. شۇ دوكلاتتا يولداش سەيپىدىن ئەزىزى، بىزگە يالغۇز ئۆتمۈشنى كۆرسىتىشلا كۇپايە قىلمايدىغانلىقىنى، ئازادلىقتىن كېيىنكى ياخشىلىقلارنىمۇ كۆرسىتىپ، ئوقۇغۇچىغا مۇشۇ ئىككى دەۋرنى سېلىشتۇرۇپ كۆرسىتىپ بېرىشنىڭ لازىملىقىنى جېكىلىگەن ئىدى. بۇ ھەقىقەتەن توغرا گەپ. سىزنىڭ داستانىڭىزنىڭ ئەسلى ئورنىدا ئازادلىقتىن

يولداش نەجمىدىنگە خەت

سىزنىڭ دەردمەن روزى شەيخىنىڭ باشتىن كەچۈرگەن سەرگۈ-
زەشتىلىرى ھەققىدە يازغان «ئەرزىيەت 1» دېگەن داستانىڭىزنى
ئوقۇپ ناھايىتى خۇشال بولدۇم. چۈنكى بىزدە مۇنچىلىك چوڭ
ۋەقەنى ئۆز ئىچىگە ئالغان داستاننى تېخىچە ھېچكىم يېزىپ باققان
ئەمەس. ئۆزىڭىزنىڭ يېڭى ياش ئىجاد كۈچىڭىزنى بىرىنچى قېتىم
مۇشۇ چوڭ بىر ئەسەرگە بېغىشلاپ، ئۆتمۈشنىڭ ئېغىر ۋە دەھشەت-
لىك كۆلپەتلىرىنى شېئىر بىلەن كۆرسىتىپ بەرگىنىڭىز ئۈچۈن مەن
سىزنى تەبرىكلەيمەن. بۇ ئەسەرىڭىز يالغۇز مېنىلا ئەمەس، خېلى
كىشىلەرنى تەسىرلەندۈردى. بەزى يولداشلار يېزىدا بۇ داستاننى
دېھقانلارغا ئوقۇپ بەرگەندە ئۇلار چوڭقۇر ئويغا چۆكۈپ كۆزلىرىگە
ياش ئالغان. مانا بۇ ئەھۋال سىزنىڭ ئەسىرىڭىزنىڭ ئەمەلىي
كۆرەشكە ماسلىشالىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. مەن، سىزنىڭ مۇندىن
كېيىن بارلىق ئەسىرىڭىزدە ئەمەلىي كۆرەشكە ماسلىشىش كۈچىنىڭ
كۆپ ۋە تولۇق بولۇشىنى تىلەيمەن.

بىراق "ئۈتۈق بار جايدا كەمچىلىك بار" دېگەندەك، سىزنىڭ بۇ
داستانىڭىزمۇ كەمچىلىكتىن خالىي بولالمىغان. چۈنكى بۇنىڭمۇ مەلۇم
سەۋەبلىرى بار. بۇ نەرسە سىزنىڭ ۋەقەنى مۇكەممەل يىغالمىغان-
لىقىڭىز ۋە ئۇنى خەلققە تېخىمۇ چۈشىنىشلىك ۋە تەسىرلىك قىلىپ
بېرەلمىگەنلىكىڭىز، قىسقىسى، مۇشۇ جەھەتتە تېخى سىزنىڭ تولۇق

جايلىرىڭىز خېلى بار. جۈملىنى يېنىك، چاققان، چۈشىنىۋېلىشقا ئاسان قىلىپ تۈزەش كېرەك. ئۇنى ئوقۇغۇچى چۈشىنىشتە قىينالمىسۇن. دىئالوگ، مونولوگلارنى باشلاشتا ئالامەتلەر (—، « »لەر)نى ئورۇنلۇق ئىشلىتىش كېرەك، ئالامەتلەرنىڭ ئالدىنقى ۋە كېيىنكى سۆزلەرگە بولغان مۇناسىۋىتى ئاجرىلىپ قالسا، ئوقۇغۇچىلار، بولۇپمۇ بۈگۈنكى بىزنىڭ كەڭ مۇشتىرىلىرىمىزغا چۈشىنىش تەس بولىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئەمدى يېڭىدىن ساۋادىنى چىقىرىۋاتقانلار، ھەممىسى گراماتىكا قائىدىلىرىنى، ئالامەتلەرنى چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ. سىز بۇ داستانىڭىزدا مانا شۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە ئانچە دىققەت قىلماپسىز. ئەگەر سىز، مۇشتىرىلارنىڭ چۈشىنىش دەرىجىسىگە ئېتىبار بەرمىسىڭىز ئەسىرىڭىزنىڭ بۈگۈنكى كەڭ خەلق ئاممىسى ئىچىدىكى مۇۋەپپەقىيىتى ئۈچۈن ئۆزىڭىز توسقۇن بولۇپ قالىسىز، ئوقۇغۇچىنى قىيناپ قويىسىز.

مەن بۇ خەتتە كۆرسىتىلگەن پىكىرلىرىم ئاساسىدا داستانىڭىزدىن ئايرىم مىسال كۆرسىتىپ بەرمىدىم. ئۇنچىلىك ئۇششاقداپ كۆرسەتمىسەممۇ، شۇ كەمچىلىكلەر ئۆز ئەسىرىڭىزنىڭ قانداق ئورۇنلىرىدا يۈز بەرگەنلىكىنى ئۆزىڭىزمۇ چۈشىنىپ قالارسىز دەپ ئويلايمەن.

ئاخىرىدا سىزگە شۇنى يولداشلىق بىلەن ئېيتىمەنكى، يازىدىغان ئەسىرىڭىزنىڭ ۋەقەلىكىنى تولۇق ئۆگىنىش، تولۇق بىر تېما ئىچىگە قاچىلاش بىلەن ئۇنى گۈزەل قىلىپ چىقىرىش لازىم. بولۇپمۇ سىزنىڭ ئىجادىي كۈچىڭىز ئەدەبىيات-سەنئەت نەزەرىيىلىرىنى، قائىدىلىرىنى ئۆگىنىشكە ناھايىتى موھتاج. سىزنىڭ مۇشۇ نۇقتىنى ئېسىڭىزدىن چىقىرىپ قويماسلىقىڭىزنى سورايمەن. ئەڭ ئاخىرىدا

كېيىنكى ئەھۋاللار زادىلا يوق دېيەرلىك ئىكەن. ژۇرنالىغا بېسىلغاندا رېداكتور تەرىپىدىن ئازراق بىرنەرسە قوشۇلغان، لېكىن بۇمۇ يېتەرلىك ئەمەس. مانا مۇشۇ ئەھۋالنىڭ ياخشى گەۋدىلەنمىگەنلىكى ئەسىرىڭىزدىكى خېلى گەۋدىلىك بىر كەمچىلىكنى شەكىللەندۇرۇپتۇ. چۈنكى ئازادلىقتىن كېيىنكى ئۆزگىرىشلەرگە كۆز يۇمغىلى بولمايدۇ. بىز، سىزنى مۇشۇ ئۆزگىرىشتىن قەستەن كۆز يۇمۇپ كۆرسەتمىدى دېگەن خۇلاسىنى چىقارمىساقمۇ، سىزدەك ئەمەلىي ھەرىكەتكە خېلى قاتناشقان، پارتىيە تەلىم - تەربىيىسى ئارقىسىدا ھەر جەھەتتىن خېلى ئالغا باسقان بىر كىشىگە مۇناسىپ ئەمەس.

ئىككىنچى، داستانىڭىزنىڭ شېئىر كۈچى ياكى لىرىكا كۈچى خېلى تۆۋەن. داستاننىڭ ئاساسىي خاراكتېرىدىن بىرى ئۇنىڭ لىرىكا كۈچىگە ئىگە بولۇشىدىندۇر. پەقەت ۋەقەنى ئاددىي تىل بىلەن سۆزلەپ بېرىش شېئىر بولمايدۇ. ئۇنى چوڭقۇر ھېسسىيات قوزغايدىغان لىرىك تەسۋىرلەر بىلەن كۆرسەتكەندە، ئوقۇغۇچىنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىپ بۇنى تېخىمۇ چوڭقۇر تەسىرات ئىچىگە چۆمدۈرۈش مۇمكىن. يالغۇز ۋەقەنىڭ كۈچلۈكلۈكىگە يۆلىنىش بىلەنلا ئەسەرنى ئىزچىل تەسىرلىك قىلىپ چىقىش مۇمكىن ئەمەس. داستان پوئېزىيىسىنىڭ ئەڭ يۇقىرى خىللىرىدىن بىرسى بولۇپ، لىرىكىسىز پوئېزىيە بولمىغاندەك، لىرىكىسىز داستانمۇ بولمايدۇ. سىزنىڭ بۇ داستانىڭىز ئۈستىدە گەپ قىلغاندا، ئۇنىڭ ئەڭ موھتاجلىق جايىنىڭ بىرسى لىرىكىدۇر. بۇنىڭسىز سىزنىڭ داستانىڭىز مۇكەممەللىك باسقۇچىغا كۆتۈرۈلەلمەيدۇ.

ئاخىرقى پىكرىم، جۈملە تۈزەشلىرىڭىز، شۇنداقلا ئادەملەرنىڭ سۆزلىرىنى، يەنى دىئالوگ، مونولوگلارنى باشلاشتا يېتىشىز

ئىنىم ئەخەت تۇردىغا خەت

«ئۇنتۇلغان كىشىلەر» رومانىڭىزنى ئوقۇپ چىقتىم. بۇ ئەسەر مەندە خېلىلا ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرات قالدۇردى.

ئالدى بىلەن شۇنى دېگۈم كېلىدۇكى، ئەسەرنىڭ تىلى بىرقەدەر پىششىق ئىشلەنگەن، دىئالوگلارنىڭ كۆپىنچىسى پېرسوناژلارنىڭ ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرىگە، تەرەققىيات مەنتىقىسىگە ئۇيغۇن، ئىچكى ھېسسىياتلار تەسۋىرىدە خېلىلا شېئىرىي كۆي بار. ئىپادىلەش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولغان بىر قىسىم يەرلىك شېۋىلەرنىڭ ئورۇنلۇق جارى قىلىنىشى ئەسەرنىڭ يەرلىك ھىدىنى كۈچەيتكەن. ئەدەبىي تىلىمىز مۇشۇنداق ئىزدىنىشلەر ھېسابىغا بېيىپ بارىدۇ.

ئەسەرنىڭ سۇژېت قۇرۇلمىسىمۇ خېلى قىزىقارلىق. دراماتىك دولقۇنغا ئىگە بابلارمۇ ئاز ئەمەس.

بىرقانچە مۇھىم پېرسوناژلارنىڭ قىياپىتى خېلى جانلىق سىزىلغان؛ قۇتلۇق ئەپەندى، باتۇق، نازاكەت خېنىم، ھاپىز خوجا قاتارلىقلارنىڭ بىرقانچە دراماتىك توقۇنۇشلار جەريانىدىكى ئوي — خىيال، سۆز، ئۇسۇل، تەدبىر، ھەرىكەتلەر ئارقىلىق گەۋدىلەنگەن خاراكتېرلىرى خېلىلا ئەستە قالغۇدەك ئىندىۋىدۇئاللىققا ئىگە.

كىچىك بىر تارىخىي ئېپىزوت ئارقىلىقمۇ ئەھمىيىتى چوڭ تارىخىي ساۋاق ئوبرازىنى ياراتقىلى بولىدۇ. بۇنداق ئوبراز ئۆتمۈشنىڭ كارتىنىسىلا بولۇپ قالماي، كەلگۈسى ئۈچۈنمۇ رېئال ئەھمىيەتكە

يۇقىرىدىكى پىكىرلىرىمنى بىر قاتار مۇزاكىرە قىلىپ، يېزىش تېخنىكىڭىزنى ئاشۇرۇپ، داستانىڭىزنى يەنە بىر قېتىم ئىشلەپ چىقىشىڭىزنى تەكلىپ قىلىمەن. ئەگەر ياخشى سەنئەت كۈچى بىلەن قايتا ئىشلەنسە بۇ داستانىڭىز بىزنىڭ يېڭى ئەدەبىياتىمىزنىڭ نەمۇنىلىك بىر ئۇتۇقى بولۇپ قالىدۇ.

مۇندىن كېيىنكى ئىجادىيىتىڭىزگە ئۇتۇق تىلەيمەن. قولىڭىزنى قاتتىق قىسىپ.

يولدىشىڭىز: تېيىپجان ئېلىيېۋ

1952 ـ يىل سېنتەبىر.

خىل ئادەملەر خاراكتېرىگە يات، زورمۇزور چاپلانغان قىلىق بولۇپ قالغان.

باتۇق ھەقىقانىيەت ئىزدەيدۇ، ئادالەتكە تەشنا، شۇ يولدا پىداكارلىق بىلەن كۆرەش قىلىدۇ، لېكىن ئۇ نادانلىقى سەۋەبىدىن ئۆزىنىڭ مۇشۇ توپ خۇسۇسىيىتىگە زىت ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بۇنى چۈشىنىشكە بولىدۇ، لېكىن ئەسەردە ئۇنىڭ بەزى قىلمىشلىرى (مەسىلەن، ھاپىز خوجىدىن ئۆچ ئېلىش مەقسىتىدە ئۇنىڭ سىڭلىسىغا يىرتقۇچلارچە چېپىلىشى) بەك ئېشىپ كەتكەنلىك ئەمەسمىدۇ؟! مۇنداق ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغان قەھرىمانلارغا ئازادلىق ئىزدىگۈچىلەر ئەگەشمىسە كېرەك.

مېنىڭ بۇ ئىككى مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى مەقسەت، ئەسەردە ۋەقەلىكنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا پېرسوناژلارنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېر مەنتىقىسىنى ھەرگىز ئۇنتۇشقا بولمايدىغانلىقىنى تەكىتلەشتىن ئىبارەت. «ئۇنتۇلغان كىشىلەر»دە بۇ نۇقتا بىرقەدەر ئۇنتۇلۇپ قالدىمۇ ـ قانداق؟

بۇنىڭدىن باشقا بەزى قەھرىمانلارنىڭ خاراكتېرى ـ پائالىيىتى چولتا. مەسىلەن، نازاكەت خېنىم كىتابخان تولۇق چۈشىنىشكە، جىددىي توقۇنۇشلار ئىچىدە جىقراق كۆرۈشكە تەشنا پېرسوناژ ئىدى، ئەپسۇسكى، بۇ تەشنالىق قاندۇرۇلمىغان. مەن بۇ چولتىلىق ئۇنىڭ ئوبرازىغا دەخلى يەتكۈزگەن دەپ قارايمەن.

مەن ئەدەبىي تەنقىدچى قاتارىغا كىرمەيمەن. بولۇپمۇ پروزا ئەسەرلىرى ھەققىدە كەسىپ ئەھلىگە خاس پىكىر بېرەلىشىم تېخىمۇ قىيىن، لېكىن ئەسەرنى بىر قېتىم ئوقۇپ چىقىش جەريانىدا مەندە يۇقىرىقىدەك تەسىرات قورغالدى، شۇڭا بۇ خەتنى يازدىم. خەت

ئىگە دەستۇرلەر تەركىبىگە كىرىدۇ. شۈبھىسىزكى، سىزنىڭ ئەسىرىڭىزمۇ مۇشۇنىداق ئاملىغا ئىگە. ئەسەردە (يەنى تارىختا) قۇتلۇق ئەپەندىلەر يېڭىلدى، لېكىن ئۇلارنىڭ روھى يەنىلا غالىب، بۇنداق روھ يېڭى دەۋرىمىزدە ئۆزىنىڭ قەدىر - قىممىتىنى تاپتى، ئۆز ۋاقتىدا ئۆلگەن ھەممە تىرىك قالغان ھاپىز خوجىلار لەنەت - نەپرەتكە كۆمۈلدى، لېكىن تارىخ يەنىلا شەكلى ئۆزگەرگەن تەكرارلىنىشلار بىلەن تولغان بولىدۇ. ئالايلى، قۇتلۇق ئەپەندى تىپىدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ يېڭى دەۋردىمۇ توغرا چۈشىنىشكە ئېرىشەلمەي خارلانغانلىقى، بۇ جەھەتتە ھاپىز خوجا تىپىدىكى شەخسلەرنىڭ نەقەدەر رەزىل روللارنى ئوينىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم پاكىتقۇ! تارىخىي تىپىدىكى ئەسەرلەرنىڭ رېئال ئەھمىيىتى بىردە بىر مەزگىل "ئۆتمۈشتىن سۆز ئېچىپ، بۈگۈنكىگە ھۇجۇم قىلىش" دېگەن بەتناملارغا قالغانىدى. شۈكرى، ھازىر بىز بۇنداق ئەبلەخلەرچە، ئەخمەقلەرچە بىلجىراش، كالتەكلەشلەرنىڭ دەردىدىن خېلىلا قۇتۇلۇپ قالدۇق! چىنلىقتا، سەنئەتكە سادىق يازغۇچى بۇنداق بىلجىراش، كالتەكلەشلەر ۋەھىمىسى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ.

لېكىن مەن ئەسەرنى ئوقۇش جەريانىدا بەزى كۆرۈنۈشلەردىن، پېرسوناژلارنىڭ بەزى ھەرىكەت - قىلىقلىرىدىن كۆڭلۈم غەش بولغان يەرلەرمۇ بولدى. مەسىلەن:

چىلتەنلەر نامايىشى قۇتلۇق ئەپەندى شۇغۇللىنىدىغان پائالىيەت بولماسلىقى كېرەك ئىدى. چۈنكى مۇشۇ دەۋردىكى زىيالىيلارنىڭ بىر مۇھىم خۇسۇسىيىتى ئاشۇ خىل خۇراپىي ئادەتلەردىن يىرگىنىشتە ئالاھىدە گەۋدىلىنىدۇ. شۇڭا چىلتەنلەر نامايىشىنى ئۇيۇشتۇرۇش بۇ

يولداش جاك شىرۇك![1]

بىز ئارىلىقتا سوۋېت ئۆزبېك ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلەردىن خەۋەرسىز قالغان ئىدۇق. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئەھۋال ئۆزگەرگىلى تۇردى، بىز ئۇلارنىڭمۇ بىر قىسىم ئىجادىي نەتىجىلىرى بىلەن تونۇشۇپ، ھوزۇرلاندۇق.

ئابدۇللا ئارىپوۋ — بۈگۈنكى سوۋېت ئۆزبېك شېئىرىيىتىنىڭ ئالدىنقى ۋەكىللىرىدىن بىرسى. شىنجاڭدا ئۇنىڭ بىر قىسىم شېئىرلىرى ژۇرناللىرىمىزدا تونۇشتۇرۇلغان ئىدى، زور قىزىقىش قوزغىدى. يېقىندا يولداش ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر ئۇنىڭ كىچىكرەك بىر شېئىرلار توپلىمىنى نەشرگە تەييارلاپتۇ. مەن كىچىككىنە كىرىش سۆز يېزىپ بەردىم (سالامەتلىكىم يار بەرسە جىقراق يازماقچى ئىدىم).

ئېلىمىزدىكى نۇرغۇنلىغان ئەدەبىي ژۇرناللار كېيىنكى ۋاقىتلاردا سوۋېت ئەدەبىياتىنى كەڭ تونۇشتۇرۇۋاتىدۇ. بىراق، ئۇ ياقتىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ، بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى سوۋېت خەلقلىرىنىڭ ئەدەبىياتى ئانچە تونۇشتۇرۇلمىدى، شېئىرىيىتى تېخىمۇ شۇنداق. مەن ئۇلارنىڭ شېئىرىيەتتىكى ياخشى مېۋىلىرىدىن خەنزۇ كىتابخانلىرىنىڭ بەھرىمەن بولالمايۋاتـ

---

[1] جاك شىرۇك — شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى «مىللىي يازغۇچىلار» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، ئەدەبىي تەرجىمان.

ئارقىلىق «بۇنتۇلغان كىشىلەر»گە بولغان زوقىمنى ئىزهار قىلدىم. ئەسەرنىڭ نۇقسانى توغرىسىدىكى پىكىرلىرىمنى تەنقىدىي مۇهاكىمە قىلىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. سىزگە ئىجادىيەتتە يېڭىدىن-يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلەيمەن.

سالام بىلەن: تېيىپجان ئېلىيېۋ

1988 - يىل 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى.

ئىنىم ئەركىنجان ياسىنغا![1]

ئەۋەتكەن خېتىڭىزنى، رەسىمىڭىزنى ۋە بىر پارچە شېئىرىڭىزنى تاپشۇرۇۋالدىم. خېتىڭىز ئارقىلىق سىزنىڭ شېئىرىيەتكە بەك خۇشتارلىقىڭىزنى، بۇ جەھەتتە تىرىشۋاتقانلىقىڭىزنى ئۇقتۇم. شۇنداقلا مېنىڭ سىزگە ھېسداشلىق قىلىشىمنى، ياردەم بېرىشىمنى ئۈمىد قىلىپسىز. مۇنداق قىلىش مېنىڭمۇ ۋەزىپەم.

مەن سىزنىڭ شېئىرىيەت يولىدا تىرىشىپ ئىزدىنىپ، ياخشى شېئىرلارنى مەيدانغا چىقىرىشىڭىزنى، بولۇپمۇ ئۆگىنىشكە، بىلىمىڭىزنى ئاشۇرۇشقا ئېرىنمەي كۈچ چىقىرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. مەن سىز توغرۇلۇق «تارىم» ژۇرنىلىدىكى يولداشلارغىمۇ دەپ قويدۇم. بۇندىن كېيىن يازغان شېئىرلىرىڭىزنى تارتىنماي ئەۋەتىپ تۇرۇڭ.

سالام بىلەن: تېيىپجان ئېلىيېۋ

1987 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى.

---

[1] ئەركىنجان ياسىن ــ ئاقسۇ كونىشەھەر گۇلئاۋات يېزا چاشلىق كەنت باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى.

قانلىقىدىن ئەپسۇسلىنىمەن. بۇ كەم بولۇۋاتقان ئىشنى سىزگە ئوخشاش ئەدەبىي تەرجىمانلار ياخشى ئادا قىلالىشى مۇمكىن.

شۇڭا ئارىپوۋنىڭ شېئىرلىرىدىن ئون نەچچىسىنى تاللاپ، سىزگە ئەۋەتتىم. بۇ شېئىرلارنىڭ سىزدىمۇ كۆچلۈك زوق قوزغايدىغانلىقىغا، تەرجىمە قىلىشقا ئۇندەيدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

بۇ تەكلىپىمگە قوشۇلىشىڭىز كېرەك. يەنە سىزنىڭ بۇ شېئىرلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىرىپ، «مىللىي يازغۇچىلار» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. مۇمكىن بولسا ئۇلاردىن بىرنەچچە-سىنى تاللاپ «شېئىرىيەت» ژۇرنىلىغا ئەۋەتىپ بەرسىڭىز.

سالام بىلەن: تېيىپجان ئېلىيېۋ

1988 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى

يولداش ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر!

ئارىپوۋ شېئىرلىرىنى ئۇيغۇرچىغىلا ئەمەس، خەنزۇچىغىمۇ تەرجىمە قىلىشقا ئەرزىيدۇ. مەن بۇنىڭغا تەشەببۇسكارلىق قىلىمەن. يولداش خاۋ گۇەنجۇڭغىمۇ ياكى يولداش جاڭ شىرۇڭغىمۇ تاپىلاي، ئۇلار ئارىپوۋنىڭ بىر قىسىم شېئىرلىرىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلسا، ئۇنى «شىكەن» («شېئىرىيەت») ژۇرنىلىغا ئەۋەتىپ بەرسەك. مەن ئىشىنىمەنكى، تەرجىمىسى ياخشى چىقسا، خەنزۇ كىتابخانىلىرى ئىچىدىمۇ چوڭ قىزىقىش قوزغايدۇ.

ياشلار نەشرىياتىنىڭ بۇ توپلامنى چىقىرىشقا خېرىدارلىق قىلغىنى ياخشى ئىش. كىتاب نەشرگە بېرىلگەندىن كېيىن، تېخنىكىلىق تەرەپلىرىگە (بولۇپمۇ كوررېكتورلۇققا) ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈنسە، چۈنكى بۇ كىتاب كېيىن چەت ئەلگە چىقىشى مۇمكىن، ئادەم خىجالەت بولىدىغان ئىش چىقمىغاي. ئورىگىنالنى ئۆزىڭىز قايتا كۆرۈپ چىقىڭ. ئىملادا، بولۇپمۇ تىنىش بەلگىلىرىنى ئىشلىتىشتە چاتاق خېلىلا بار ئىكەن.

سالام بىلەن: تېيىپجان ئېلىيېۋ

1988 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى.

يولداش ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر!

ئارىپوۋنىڭ شېئىرلىرىنى كۆرۈپ بولدۇم. ئەسلى لۇسخىسغا سېلىشتۇرغاچ تەھرىرلىدىم. ئۆزىڭىز يەنە بىر قېتىم تەھرىرلىك نەزىرىڭىز بىلەن قاراپ چىققايسىز. قايسى كۈنى دېگىنىمدەك، بۇ توپلامدا قىسقا شېئىرلار ئاساس قىلىنغىنى ياخشى، چۈنكى ماگا شائىرنىڭ قىسقا شېئىرلىرى بەك ياقتى.

يەنە بىرئاز كۆپەيتىش لازىمغۇ دەيمەن، ئىلاج بار، كېيىنكى شېئىرلىرىدىن بىرئاز تەييارلايلى.

مېنىڭچە، تىتۇلغا "نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر" دەپ يېزىلغىنى مۇۋاپىق بولارمىكىن. بەزى شېئىرلار باشقىلار تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنغان بولسا، ئۇلارنىمۇ مۇندەرىجىدە يېزىپ قويۇش كېرەكتۇ.

مەسئۇل مۇھەررىر دەپ نەشرىياتنىڭ تەھرىرىنىڭ ھامى يېزىلىدىكەن. مېنى يېزىشقا توغرا كەلسە، "تەھرىرلىگۈچى ياكى تەكلىپ قىلىنغان تەھرىر" دەپ يازسا بولارمىكىن. كىرىش سۆزنى مەيلى مەن يېزىپ بەرسەم، يېزىپ بېرەي.

تولۇقلانغىچە يەنە مەسلىھەتلىشەرمىز.

سالام بىلەن: تېيىپجان ئېلىيېۋ
1988 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى.

ئىچىلدۇرۇشنىڭ بىر تەرىپى، ئىپادىسى. بىر خىل ئەدەبىي ئېقىمغا، نۇقتىئىنەزەرگە ۋە ئىجادىيەت ئۇسلۇبىغا ئەقىدە قىلىدىغانلار ئىككىنچى بىر خىل ئەدەبىي ئېقىمغا، نۇقتىئىنەزەرگە ۋە ئىجادىيەت ئۇسلۇبىغا ئەقىدە قىلىدىغانلارنى چەتكە قاقماسلىقى، كەمسىتمەسلىكى لازىم. چەتكە قېقىشقا، كەمسىتىشكە قىزىقىپ قالسىلا، ئىشنىڭ ھالاللىقىغا تارتمىغىنى، ئەلۋەتتە. ئۇنداقتا ئىلمىيلىقتىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ. بىزدە قانداق؟ مەن بەكمۇ تەتقىق قىلىپ كەتمىدىم. دۇنيادا كىشىلەر يېڭىچە بىر خىل ئەدەبىي ئېقىمنى يارىتىشنى شەرەپ بىلىۋاتسا، بىز بۇلى باشقا بىر ئىش بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويىدۇق، يەنى ئەدەبىي ئېقىم، ئۆزگىچە ئەدەبىيات نۇقتىئىنەزىرى ۋە ئۇسلۇبىنىڭ ئورنىغا، ئاڭلىق دېسەك بولامدۇ، ئاڭسىز دېسەك بولامدۇ، ئىشقىلىپ بىر خىل بولمىغۇر ئادەتنى — يۇرتۋازلىق، مەزھەپ ۋە ئىپتىدائىي قەبىلىچىلىكتەك بىرنەرسىنى يامرىتىۋەتتۇق. ئېچىنىشلىق ئىش. بۇنىڭ ئازابىنى، بۇنىڭ دەردىنى كونىلار يەتكۈچە تارتقان، بىزمۇ تارتتۇق. ئەمدى بۇ مەرەزنى ياشلارغا مىراس قالدۇرماسلىق كېرەك. بىز ئۇنىڭ ئۆز-ئۆزىنى خورىتىش، پارچىلاش، يوقىتىشتىن باشقا نەتىجە بەرمەيدىغانلىقىنى كۆردۇق. ”ئىتتىپاقلىق“ دېگەن سۆزنى تەكرارلايدىغانلار كۆپ. مەرەزنى ئۆز ۋۇجۇدىدىن، باشقىلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن سىقىپ چىقىرىشقا جۈرئەت قىلىدىغانلار كۆپ ئەمەس. مەن مۇشۇ جەھەتتە بىرئاز ئىش قىلىشنى، ئىش قىلالايدىغانلىقىمنى تونۇپ يەتكەندە، سالامەتلىكىم ياخشى بولماي قالدى. مەن مەسئۇلىيەتچان يازغۇچى، شائىرلار ۋە بۇ ئىشقا كۆڭۈل بۆلىدىغان يولداشلارنىڭ مۇشۇ جەھەتتە جىقراق كۈچ چىقىرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. ئىتتىپاق بولماي تۇرۇپ، بىر مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ گۈللىنىشىدىن،

ئەدەبىياتىمىز ھەققىدە بەزى قاراشلىرىم

تالانتلىقلارنى بايقاش، كۆرۈش ۋە ئۇلارنى يۆلەش بىر مىللەت، بىر خەلق ئەدەبىياتىدا ئىنتايىن مۇھىم ئىش. ئۇزاق يىللىق تەجرىبىلەردىن قارىغاندا، ئەدەبىي سەپكە ھەۋەس قىلغۇچىلار بەكمۇ كۆپ بولىدىكەن، ياشلىق ھېسسىياتچان دەۋرى بولغاچقىمىكىن، يازغۇچى، شائىر بولۇشنى ئۈمىد قىلمايدىغانلار ئاز بولسا كېرەك. لېكىن بۇ كەسىپنى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتۇرىدىغانلار ياكى ئۇنىڭغا پۈتۈن بىر ئۆمۈر "ئاشىق" بولىدىغانلار كۆپ ئەمەس. بۇ"ئاشىق"لار — بۇ قوشۇندىكى تالانتلىق كىشىلەر ئەدەبىياتنىڭ يېڭى سەۋىيىسىنى يارىتىشقا تۈرتكە بولالايدىغان كىشىلەر. ئۇلار بەكمۇ قىممەتلىك، ئەلۋەتتە. تالانتلىقلارنىڭ ئالاھىدە قاشقىسى بولۇشى ناتايىن، لېكىن ئۇنى سېزىۋالغىلىمۇ بولىدۇ. پېشقەدەم يولداشلار، رەھبەرلىك خىزمىتى ئۈتەۋاتقان يولداشلار مۇشۇنداق كىشىلەرنى بايقاشقا ئالاھىدە دىققەت قىلسا، ئۇلار بىلەن كۆپرەك سۆزلەشسە، ياردەم بېرىپ، يار-يۆلەك بولسا ياخشى بولىدۇ. مەن بۇنداق قىلىشنىڭ مۇھىملىقىنى كېيىنرەك ھېس قىلىپ قالدىم، ئامال يوق، ئەپسۇس.

دۇنيادا ئەدەبىي ئېقىملار كۆپ، بىر مىللەت، بىر خەلق ئەدەبىياتىدىمۇ شۇنداق. ئەدەبىي ئېقىملارنىڭ كۆپ بولۇشى يامان ئىش ئەمەس، ياخشى ئىش. ئۇ ئەدەبىياتتا رەڭگارەڭ گۈللەرنى

بىردەك قوبۇل قىلىشقا بولمايدۇ، شاللاپ چىقىرىۋېتىشكە توغرا كېلىدۇ. مېنىڭ بۇ گەپلەرنى دېيىشىم يەنىلا كونىلارنىڭ ھېلىقى ھېكمەتلىك سۆزى ــ كونىلارنى قەدىرلەپ، ياشلارنى ئىززەتلەش مەسىلىسى. كونىلارمۇ ئەسلىدە ياش ئىدى. ياشلارمۇ كونىلارغا ئايلىنىدۇ. بۇ ھەممە كىشى بىلىدىغان ھەقىقەت. شۇڭا پېشقەدەملەر ياشلارنى قەدىرلىشى، ياشلار پېشقەدەملەرنى ھۆرمەتلىشى لازىمغۇ. مەن مۇشۇ جەھەتتە، ئازراق ئىتتىپاقلىقنى چۈشىنىش، قەدىرلەشتىن باشقا يەنە مۇنداق بىر خىل قىممەتلىك ئەنئەنىنى داۋاملاشتۇرۇش مەسىلىسىمۇ بار دەپ ھېسابلايمەن. مېنىڭچە، پېشقەدەملەر باشلامچى بولۇشى، ياشلارنى قەدىرلەشنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇشى كېرەك. ياشلار ئۆزىگە تەلەپچان بولۇشى، پېشقەدەملەردىكى قىممەتلىك نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋېلىشقا ماھىر بولۇشى لازىم. بۇ جەھەتتە مېنىڭ بەزى ساۋاقلىرىم بار. بۇ ئىشقا، ئۆزۈمنى خېلىدىن بۇيان كۆڭۈل بۆلۈۋاتقاندەك ھېس قىلساممۇ، لېكىن جىددىي، ئەستايىدىللىراق بولالمىدىم. بەزىدە ياشلار بىلەن ھېسسىيات ئالماشتۇرۇشقا، بىۋاستە كۆپرەك ئۇچرىشىشقا مۇۋەپپەق بولالمىدىم. شېئىر ئارقىلىق ھېسسىيات ئالماشتۇرۇشمۇ بىر خىل ئۇسۇل، لېكىن بىۋاستە ھېسسىيات ئالماشتۇرۇشقا ئۆزئارا يېتەكلەشكە يەتمەيدۇ. مېنىڭچە، سىلەر بۇ جەھەتتە ئالاھىدە دىققەت قىلساڭلار. مېنىڭ ئۈمىدىم، يەنىلا پېشقەدەملەرنى ھۆرمەتلەش، ياشلارنى ئىززەتلەش مەسىلىسىنى، ياخشى ئەنئەنىلەرنى داۋاملاشتۇرۇش مەسىلىسىنى ئۆزلۈكسىز تۇتۇش، ئاخىرغىچە سىڭدۈرۈش كېرەك. بۇلار پىشمىغان گەپ. شۇنداقتىمۇ يولداشلارنىڭ سەمىگە سېلىپ قويدۇم.

ساقىيىپ قالسام، كۆپرەك ئويلايدىغىنىم، قوشۇننىڭ ئىتتىپاقلىقى،

باشقىلارنىڭ ئالدىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرالىشىدىن ئۈمىد كۈتۈش مۇمكىن ئەمەس. بىزنىڭ ئەدەبىيات قوشۇنىمىز سۆيۈملۈك قوشۇن، چىرايلىق قوشۇن، لېكىن بۇ قوشۇننىڭ ئىچىدە ئىناقسىزلىق، كۆرەلمەسلىك، يۇرتۋازلىق ئامىللىرىمۇ مەۋجۇت. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىياتىمىز دېگەندەك روناق تاپالمايۋاتىدۇ. تالانتلىقلارنى، ئىقتىدارلىقلارنى يۇرتقا ئايرىماي قوللايلى، ياردەم بېرەيلى. ئەدەبىيات يۇرتنىڭ ئەدەبىياتى ئەمەس، پۈتۈن مىللەتنىڭ ئەدەبىياتى. يۇرتۋازلىق قىلىش، ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئالدىدا، ئەۋلادلارنىڭ ئالدىدا، تارىخ ئالدىدا جىنايەت ئۆتكۈزگەنلىك بىلەن باراۋەر. كېيىنكى چاغلاردا بىزدە دۇنيا ۋە جۇڭگودىكى بەزى يېڭىچە ئەدەبىي ئېقىملارنىڭ تەسىر كۆرسىتىشى، يېڭىچە نۇقتىئىنەزەرلەرنى قوبۇل قىلىش، ئاندىن كلاسسىك ئەدەبىيات ۋە تارىخىي ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىش مەسىلىسىدىمۇ بەزى ئۇقۇشۇلماسلىقلار بولمىدى ئەمەس. بۇ ئىش بەزىدە ياشلار بىلەن پېشقەدەملەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بولۇپ قالغاندەك كۆلكىلىك گەپلەرمۇ بولدى. ئەنئەنە قانداقمۇ ياشلار بىلەن پېشقەدەملەر ئوتتۇرىسىدىكى تالاش بولسۇن! بۇ دېگەن تارىخىي تاللاش، نۇقتىئىنەزەر، ئىدىيە، قاراش مەسىلىسى ئەمەسمۇ؟ دەرۋەقە، ياشلار يېڭىلىقنى تېز قوبۇل قىلىدۇ. بۇ قىممەتلىك، پېشقەدەملەرنىڭ ھەممىسىلا كونىلىققا يېپىشۋالغۇچىلاردىن ئەمەس، بۇمۇ پاكىت.

مەن دەيمەنكى، ئەدەبىياتىمىزنى گۈللەندۈرۈشكە پايدىلىقلىكى نەرسە بولىدىكەن، مەيلى ئەنئەنە ئىچىدىكى ئېسىل نەرسىلەر بولسۇن، مەيلى "چەت"نىڭ بولسۇن، ھەممىسىنى قوبۇل قىلىشىمىز لازىم. پايدىسىزلا بولىدىكەن، ئەنئەنە، "چەت"نىڭ دەپ ئولتۇرماستىن،

شېئىرىيەت ھەققىدە

شېئىر — تىل بويىقى بىلەن سىزىلغان ھېسسىيات سۈرىتى.

* * *

چۈشەنمىگەن نەرسە ئۈستىدە ھېسسىيات ئەركىن جەۋلان قىلالمايدۇ. بۇنداق ھالەتتە ھەرقانداق شائىردىن شېئىر چىقمايدۇ.

* * *

لىرىكا — قەلب مۇزىكىسى. ئۇ، نازۇك ھېسسىيات تەسۋىرى ۋە راۋان - ئاھاڭدار تىلنىڭ بىرىكمىسى. تىلنىڭ راۋان - ئاھاڭدارلىقى ھېسسىياتتىكى لىرىك لەززەت ئۈستىگە لەززەت قوشىدۇ.

* * *

مەن يېڭىلىقنى رەت قىلىدىغان ئەنئەنىدىن كۈلىمەن، ئەنئەنىنى رەت قىلىدىغان يېڭىلىقتىن چۆچۈيمەن.

قايغۇلۇق كۆڭۈللەردىكى ئەسلىمىلەر

يولداش ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ ۋاپاتى يېڭى دەۋر جۇڭگو ئەدەبىياتى، بولۇپمۇ، يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۈچۈن چوڭ يوقىتىش.

مەن ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ ۋاپاتىغا بولغان چوڭقۇر قايغۇ ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن بولغان 30 نەچچە يىللىق دوستلۇق سەرگۈزەشتىلىرىمنى

ئەرزىمەس ئىختىلاپلار، ئەرزىمەس سەۋەبلەردىن بىرسى بىلەن بىرسى پېتىشمايدىغان، سەنئەت ساھەسىنى خۇنۇكلەشتۈرىدىغان ئىشلار ئۆز ۋاقتىدىمۇ بار ئىدى، ھازىرمۇ بار. مۇشۇ توفرۇلۇق كۆپرەك خىزمەت قىلسام بولاتتى دېگەن ئۈمىدىم بار. ئۇسلۇب مەسىلىلىرى ۋە چۈشەنچىدىكى ئوخشىماسلىقنى يوغان مەسىلىگە، بولۇپمۇ شەخسىي ئۆچ ئېلىشقا ئايلاندۇرۇش ئاپەت ئىكەن.

ئەدەبىياتنى يېزىپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ، مەنمۇ يېزىپ تۈگىتەلمىدىم. بەزى ئەپسۇسلىنارلىق ئەرسىلەرنىمۇ يازدىم، قىممىتى بار ئەرسىلەرنىمۇ يازدىم. ئاز-تولا ئىز سالدىم. خەلق مەندىن نارازى بولمىسىلا مەن شۇنىڭغا خۇش.

ياشلاردىن كۈتىدىغان ئۈمىدىم، ئەرزىمەيدىغان ئىشلارغا قاپاق تۈرمەڭلار. سولچىللىق بىزنى شۇنداق قىلغان. ئىناقلىقنىڭ ئىچىدىن كۈلۈپ تۇرىدىغان، ھۇزۇر بېرىدىغان ئەدەبىيات چىقىدۇ. بولمىسا كۈچ چېچىلىپ كېتىدۇ. مەن بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپەم ياشلارنىڭ ئەپ ئۆتۈشى ئۈچۈن كۆپرەك كۈچ چىقىرىش دەپ ئويلىغانىدىم، ئەمما كېسەل بۇ خىزمەتنى ئىشلىشىمگە ئىمكانىيەت بەرمىدى.

روشەن ھېس قىلدۇردى. شىنىدىيەتكە بولغان ئورتاق قىزىقىش بىزنى يېقىن دوستلارغا ئايلاندۇردى.

بىز 1952 ـ يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا بولداش ليۇ شاۋۋۇنىڭ باشچىلىقىدا جەنۇبىي شىنجاڭغا ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتىنى تەكشۈرۈش (توپلاش، رەتلەش) خىزمىتى بىلەن بېرىپ، نۇرغۇن جايلارنى ئايلاندۇق. بۇ قېتىمقى سەپەر ئابدۇكېرىم خوجىدا ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرات قالدۇردى. ئۇنىڭ خەنزۇ تىلى سەۋىيىسى يۇقىرى بولغان بىلەن ئۇيغۇرچە راۋان سۆزلىيەلمەيتتى. سەنئەت ساھەسىگە ئارىلىشىش، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭدا ئېلىپ بېرىلغان شۇ قېتىمقى ئالتە ئايلىق تەكشۈرۈش خىزمىتى جەريانىدا ئۇنىڭ ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگىنىشى ئالاھىدە تېز بولدى. ئۇ خەلق ئارىسىدىكى ناخشا، قوشاق، بېيىت، چۆچەك، تېپىشماق ھەم لەتىپىلەرنى زېرىكمەي يېزىۋالاتتى، يادلايتتى ۋە تەرجىمە قىلاتتى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ قاتتىق ھاياجانلىنىپ: "مەن ئۆز مىللىتىمنىڭ بۇنداق ئېسىل مەنىۋى خەزىنىسى بارلىقىنى تۇنجى قېتىم ھېس قىلىۋاتىمەن" دېگەنلىكى تېخىچە ئېسىمدە. شۇ قېتىمقى سەپەر ھەم تەكشۈرۈش پەقەت ئابدۇكېرىم ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى مەن ئۈچۈنمۇ ئېغىز ئەدەبىياتىغا چوڭقۇرلاپ كىرىش پۇرسىتى بولدى.

دەرۋەقە ئۇ چاغلاردا قاتناش قولايسىز، تۇرالغۇ جايلارمۇ ناچار ئىدى، لېكىن بىز ھېرىپ ـ چارچاشنى ئۇنتۇپ، ئىشتىياق بىلەن ئىشلىدۇق. بىر ناھىيە ئىچىدىكى جايلارنى ئاساسەن پىيادە ئايلىناتتۇق، ھەتتا ئاۋاتتىن كەلپىنگىچە پىيادە ماڭغانىدۇق. بۇ جەريانىدا ئۆزئارا تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇشتۇق. ئابدۇكېرىم، ليۇ شاۋۋۇ ئۈچىمىز-نىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا چۈشىنىش ۋە دوستلۇق تېخىمۇ

ئىختىيارسىز ئەسلەپ ئۆتتۇم.

مەن ئابدۇكېرىم خوجا بىلەن 1951 ـ يىلى يازدا تونۇشتۇم. ئۇ چاغدا مەن «ئون ئىككى مۇقام»نى توپلاش، رەتلەش گۇرۇپپىسىنىڭ خىزمىتىگە مەسئۇل ئىدىم. بۇ گۇرۇپپىدا ئاتاقلىق مۇقامچى تۇردى ئاخۇن، روزى تەمبۇر، ئابدۇۋەلى جارۇللايوۋ قاتارلىق مۇزىكانتلار ئۆزلىرى بىلىدىغان مۇقام نەغمىلىرىنى نوتىغا ھەم ئۇنئالغۇغا ئالدۇرۇۋاتاتتى. گۇرۇپپىنىڭ كەسپىي ئىشلىرىغا يولداش ۋەن تۇڭشۇ مەسئۇل ئىدى. ئۇزاق ئۆتمەيلا ئابدۇكېرىم خوجا كېلىپ، بۇ گۇرۇپپىنىڭ خىزمەتلىرىگە قاتناشتى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى يولداش ۋەن تۇڭشۇ بىلەن مۇقامچىلار ئوتتۇرىسىدا تەرجىمانلىق قىلىش ۋە مۇقام تېكستلىرىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. يولداش ئابدۇكېرىم خوجا بۇ يىللاردا يولداش ۋەن تۇڭشۇ بىلەن ئاتاقلىق ئۇيغۇر مۇزىكانتلىرى ئوتتۇرىسىدا ھەقىقەتەنمۇ كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىدى. مەن شۇ چاغدا ئۇنىڭ شېئىرىيەتكە ناھايىتى قىزىقىدىغانلىقىنى، خەنزۇ كلاسسىك شېئىرىيىتى ھەققىدە خېلى ئەتراپلىق بىلىمگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھەم خەنزۇ تىلىدا شېئىر يازىدىغانلىقىنى ئۇقتۇم.

شۇ چاغلاردا ئۇ ماڭا: "ئۆز ئانا تىلىمدا يېزىلغان شېئىرلار بىلەن تونۇشمىغىچە، پۈتۈن ئادەم بولالمايدىكەنمەن" دېگەنىدى ۋە مېنىڭدىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا، بولۇپمۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىگە دائىر كىتابلارنى سورىغانىدى. مەن ئۇنىڭغا نۇرغۇن كىتاب بەردىم، ئۇ بۇ كىتابلارنى زور ئىشتىياق بىلەن ئوقۇشقا كىرىشتى.

ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ ئەدەبىي تەرجىمانلىق ئىقتىدارى ۋە شېئىرىيەتكە بولغان كۈچلۈك ئىشتىياقى ماڭا ئۇنىڭ ئەدەبىياتىمىزدا كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىيالايدىغان، ئىستىقباللىق ئادەم ئىكەنلىكىنى

ئابدۇكېرىم شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىنى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىشقا رەسمىي كىرىشىپ كەتتى. مېنىڭمۇ بىر تۈركۈم شېئىرلىرىمنى تەرجىمە قىلدى. 50 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان تۇنجى شېئىرلار توپلىمىنى نەشرگە تەييارلىدى.

ئابدۇكېرىم خوجا ئۇيغۇر تەرجىمە ئەدەبىياتىدا، بولۇپمۇ شېئىر تەرجىمىسىدە دەسلەپ ئەڭ ئوبدان ئۈلگە كۆرسەتكەن ئەدەبىي تەرجىمان ئىدى. ئۇ پەقەت ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنى خەنزۇ كىتابخانلارغا تونۇشتۇرۇشقا بىرىنچى قېتىم قەدەم قويغان ئەدەبىي تەرجىمانلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى خەنزۇ شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىشتىمۇ ئالاھىدە ئەجىر سىڭدۈرۈپ، ناھايىتى ئەھمىيەتلىك ئەدەبىي كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان ئەدەبىي تەرجىمان ئىدى. ئۇ ئۆز ئۆمرىدە دۇفۇ، لى بەي، ئەي چىڭ قاتارلىق نۇرغۇنلىغان خەنزۇ شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى، «تيەنئەنمېن شېئىرلىرى»نى، ھېنرىخ ھېينى، ئېلزابېت بارربېت قاتارلىق چەت ئەل شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ ۋە بىر تۈركۈم يىرىك ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىش خىزمىتىگە قاتنىشىپ، تەرجىمە ئەدەبىياتى ئارقىلىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشتى.

"مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" مەزگىلىدە ليۇ شاۋۋۇ، ۋاڭ يۈيخۇ، ۋاڭ گولىن، ئابدۇكېرىم ۋە مەن "شىنجاڭدىكى شىۇجېڭجۇيىلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەت قارايىپىنىڭ ۋەكىللىرى" دېگەن بەتنام بىلەن تارتىپ چىقىرىلدۇق. مەرھۇم ئابدۇكېرىم بۇ يىللاردا نۇرغۇنلىغان ئېغىر ئازابلارنى باشتىن كەچۈردى، جىسمانىي جەھەتتىن زەخمە-

كۈچەيدى. 1953 ـ يىلى يولداش ليۇ شاۋۋۇ بىلەن يولداش ئابدۇ-كېرىم خوجا ئىككىسى مېنى پارتىيىگە تونۇشتۇردى. مەن ئۆزۈمنىڭ پارتىيىگە كىرگەن ۋاقتىمنى ئەسلىسەملا، كۆز ئالدىمغا ئاشۇ ئىككى سەپدىشىم كېلىدۇ.

1953 ـ يىلى ئابدۇكېرىم ئىككىمىز يەنە بىر سەپەردە بىللە بولۇپ قالدۇق، يەنى جۇڭگو خەلقىنىڭ 3 ـ قېتىملىق چاۋشيەن خەلقىدىن هال سوراش ئۆمىكى تەركىبىدە چاۋشيەنگە بىللە باردۇق. بىزنىڭ ئۆمەك باشلىقىمىز خې لوڭ ئىدى. بىز ئۇرۇش ئەمدىلا توختىغان، ئۇرۇش ۋەيرانچىلىقىغا كۆمۈلۈپ ياتقان زېمىندا چاۋشيەن ئارمىيىسى، خەلقى ۋە پىدائىي قىسىملارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئىگە بولدۇق. دوستانە كەيپىيات ئىچىدە ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى تۇيمايلا قالدۇق. هال سوراش ئۆمىكى تەركىبىدىكى يولداش ئابدۇ-كېرىم خوجا بىزنىڭ شۇ چاغدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت پائالىيىتىمىزگە پۈتۈن كۈچى بىلەن ياردەملەشتى. مېنىڭ شۇ چاغدا يازغان «تاغنى كۆرسەم» ناملىق شېئىرىم يولداش ئابدۇكېرىم خوجا تەرىپىدىن چاۋشيەننىڭ ئۆزىدىلا خەنزۇ تىلىدا تەرجىمە قىلىنىپ، كۆپ ئۆتمەيلا «خەلق گېزىتى»گە بېسىلدى ۋە شۇ ئارقىلىق پىدائىي قىسىملارغا، كىتابخانلارغا يەتتى. شېئىرنى كۆرگەنلەر ماڭا كۆپ تەشەككۇر ئىزهار قىلدى. بىر قېتىملىق كەچكى زىياپەتتە شېئىرنى ئوقۇغان چاۋشيەن-لىك ئوفىتسېرلار ئابدۇكېرىم ئىككىمىزنىڭ يېنىغا كېلىپ، قەدەھ سوقۇشتۇرۇپ، بىزگە ئالاهىدە تەشەككۇر بىلدۈردى. ئەگەر يولداش ئابدۇكېرىم خوجىنىڭ جاپالىق ئەجرى بىلەن تۆهپىسى بولمىغان بولسا، مەن ئۆز شېئىرىمنى چاۋشيەندىكى يولداشلارغا يەتكۈزەلمىگەن بولاتتىم.

بىرسى ماڭا: "ئۇلتۇرۇپ سۆزلەڭ" دېگەن بولسىمۇ، لېكىن مەن ئىختىيارسىز ئۆرە تۇرىۋېرىپتىمەن. شۇ چاغدا ئابدۇكېرىم چاقچاق قىلىپ: "بۇ ئۆرە تۇرۇپ ئۆگىنىپ قالغان" دېۋىدى، يىغىندىكىلەر كۈلۈشۈپ كەتتى. ئاندىن مەن: "بۇ يەرگە كېلىشتىن بىر ھەپتە بۇرۇن بەزىلەر ماڭا 'تۈعما ئەكسىلئىنقىلابچى' دەپ قالپاق كىيدۈرگەن، بەلكىم شۇڭلاشقا ئۇلتۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمايۋاتقان بولسام كېرەك" دېۋىدىم، ئابدۇكېرىم ئۇنى ناھايىتى يۇمۇرلۇق تەرجىمە قىلىپ، ماڭا بولغان چوڭقۇر ھېسداشلىقىنى ئىپادىلىدى. شۇ چاغدا پەستە ئۇلتۇرغانلارنىڭ بەزىلىرى: "مۇشۇنداق قالپاق كىيدۈرىدىغانلار تېخىچە مۇنبەرنى ئىگىلەپ يۈرەمدۇ؟" دەپ سوئال قويۇشتى. ئابدۇكېرىم ئۇلارغا شۇ ئان: "ۋاي، ئۇلار مۇنبەرنى ئوڭايلىقچە بەرمەيدۇ، يېقىن ئارىدا بېرىدىغاندەكمۇ ئەمەس" دەپ جاۋاب بەردى.

ئابدۇكېرىم ئۇزاق ئۆتمەي شىنجاڭغا قايتىپ كەلدى. ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ 1980 ـ يىلى ئېچىلغان قۇرۇلتىيىدا جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ سايلاندى ۋە «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرلىكىگە تەيىنلەندى. شۇنىڭدىن باشلاپ شۆبە جەمئىيەتنىڭ تەشكىلىي ئىشلىرى ۋە «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» ژۇرنىلىنىڭ كەسپىي ئىشلىرىغا قاتنىشىش بىلەن بىرلىكتە ئەدەبىي ئىجادىيەت ۋە ئەدەبىي تەرجىمانلىق ئىشلىرىغىمۇ زور ئىجتىھات بىلەن كىرىشىپ كەتتى. قاتمۇقات خىزمەتلەرنى قاتتىق ئىشلەش ئۇنىڭ سالامەتلىكىنى ناچارلاشتۇرۇۋەتكەن مۇھىم سەۋەبلەردىن بىرى بولسا كېرەك دەپ ئويلايمەن.

ئابدۇكېرىم پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ

لىنىپ، روھىي جەھەتتىن قاتتىق زەربىگە ئۇچرىدى. لېكىن ئۇ ئۆزىنى باشتىن ـ ئاخىر ئۈمىدۋار تۇتتى، چۈشكۈنلىشىپ كەتمىدى، ئىمكانىيەت بولسىلا، ھەربىر مىنۇت ـ سائەتنى كۆتۈرەڭگۈ روھتا ئۆتكۈزۈشكە تىرىشتى. بىز شۇ چاغلاردا "ئاممىنىڭ نازارىتى"دىن بىرئاز خالىي بولۇپ قالساقلا، پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، يەنە بۇرۇنقىدەكلا چاقچاق قىلىشىپ، ناخشا ئېيتىشىپ، ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز تەسەللى بېرىپ يۈردۇق. لېكىن بىزنىڭ تالاي ئۆمرىمىز ئاشۇ مۇدھىش يىللارنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كەتتى، بىز ھېچكىمگە تۆلەپ بېرەلمەيدىغان، تۆلىۋالغىلىمۇ بولمايدىغان زىيانلارنى تارتتۇق. بىز پەقەت پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنلا تولۇق ئەسلىگە كەلتۈرۈلدۇق.

مەن 1979 ـ يىلىنىڭ بېشىدا بېيجىڭدا «شېئىرىيەت» ژۇرنىلى ئۇيۇشتۇرغان شائىرلار ئۇچرىشىشىغا قاتناشتىم. ئابدۇكېرىم ئۇ چاغدا بېيجىڭدا مەركىزىي مىللەتلەر تەرجىمە ئىدارىسىدە ئىشلەۋاتاتتى. شىنجاڭدىكى بەزىلەر مېنى بۇ يىغىنغا ئەۋەتىشنى دەسلەپتە لايىق كۆرمىگەن، لېكىن بېيجىڭدىكى يولداشلار، جۈملىدىن ئابدۇكېرىم خوجا مەركىزىي تەشۋىقات بۆلۈمىگە قايتا ـ قايتا تەكلىپ بەرگەندىن كېيىنلا، بۇ ئۇچرىشىشقا قاتنىشىش پۇرستىگە ئېرىشكەنىدىم.

مەن بېيجىڭغا بېرىشنىڭ ئالدىدا بەزىلەر مېنى يىغىندا ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق: "تۇغما ئەكسىلئىنقىلابچى" دەپ بىلجىرلىغانىدى. مەن «شېئىرىيەت» ژۇرنىلىنىڭ يىغىنغا قاتناشقان كۆنى يىغىن رەئىسى مېنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. مەن ئابدۇكېرىمنى يىغىن سەھنىسىگە بىللە ئېلىپ چىقتىم. قىزغىن چاۋاكلار چېلىنىپ، مېنى قاتتىق ھايا- جانلاندۇرۇۋەتكەچكە، ئۇزاققىچە ئۆرە تۇرۇپ قاپتىمەن. كىمدۇ

مۇستەقىل پىكىر قىلىش، ئىجادىي ئىزدىنىش روھى كۈچلۈك ئىپادى-
لەندى، ئىسلاھاتقا بولغان قىزغىن ئالقىش ھەم مەدھىيە سادالىرى
كۈچلۈك ياڭرىدى، قاتماللىققا ئۆتكۈر تىغ سانجىلدى. شۇڭلاشقا
ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۈستىدە ھەر خىل غۇلغۇللار مەيدانغا چىقتى،
ئۇنىڭغا يوشۇرۇن ئوق ئاتقانلارمۇ بولدى. يىغىپ كەلگەندە، بۇ
"سول"چىل قاتمال كۈچلەرنىڭ چىدىيالمىغانلىقىنىڭ بىر خىل
ئىپادىسى ئىدى.

ئابدۇكېرىم خوش چاقچاق، مەشرەپ-سورۇنلارغا پەيزى
قوشىدىغان ئۆلپەت ئىدى. نەسرىدىن ئەپەندى لەتىپىلىرى قاتارلىق
ئۇيغۇر يۇمۇرىستىك ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشۇش ئۇنىڭ ئەدەبىي
ئىجادىيىتىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەنىدى. ئۇنىڭ خوش
چاقچاقلىقى بىلەن ھەزىلكەشلىكى كىشىلەر بىلەن دوستلىشىش ۋە
مۇناسىۋەتلىشىش جەھەتتە ئىنتايىن روشەن ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.
ئابدۇكېرىم چىقىشقاق ئىدى، ئىنتىپاقلىقنى قەدىرلەيتتى، بولۇپمۇ
ئاتالمىش "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" دەۋرىدە "زىددىيەتلەردىن
پايدىلىنىش" دەيدىغان سەپسەتە ئارقىلىق يولداشلار ئارا دۈشمەنلىك
ئۇرۇقى چېچىلغاندا ياكى چوڭ ھەق، چوڭ ناھەق مەسىلىلىرى
ئاستىن-ئۈستۈن قىلىنغان ھالقىلىق پەيتلەردە سەپداشلىرىنى
كۆيدۈرۈپ ئوتقا تاشلايدىغان پەسكەش قىلىقلار بىلەن
شۇغۇللانمىغانىدى.

ئابدۇكېرىمنىڭ پەقەت ئۇيغۇرلار ئارىسىدىلا ئەمەس، بەلكى
ھەرقايسى مىللەتلەر ئىچىدىمۇ ناھايىتى كۆپ دوستلىرى بار ئىدى.
ئۇنىڭ كېيىنكى يىللاردا ۋاڭ مېڭ، ئەي چىڭ، جاڭ جېمىن، خې
جېڭجۇ، خاۋ گۇەنجۇڭ قاتارلىق يولداشلار بىلەن ئورناتقان چوڭقۇر

ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن چوڭقۇر قانات يايدۇرۇلغان ئىدىيىنى ئازاد قىلىش پائالىيىتىدە قەدەمنى بۇرۇن باسقان شائىرلاردىن بىرى. ئۇ بېيجىڭدىن قايتىپ كېلىپ، پايتەختتە مەيدانغا كەلگەن يېڭىلىقلار، بولۇپمۇ ئەدەبىيات-سەنئەت سېپىدە كەۋدىلىنىۋاتقان يېڭى روھلار ھەققىدە ناھايىتى تەسىرلىك گەپلەرنى قىلغاندا، بەزىلەر ھەتتا ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاشقىمۇ جۈرئەت قىلالمىغانىدى. شۇ چاغدا مەن ئابدۇكېرىمگە چاقچاق قىلىپ: "بۇ ئاداش بېيجىڭدىن ئادەم قورقۇتىدىغان گەپلەرنى تېپىپ كەپتۇ" دېگەنىدىم. ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ بۇ گەپلىرى ئىدىيىسى ئازاد بولمىغان كىشىلەرنى ھەقىقەتەنمۇ قورقۇتاتتى. كېيىنكى چاغلاردا قاتماللىقتىن خالىي گەپلەر بولسىلا، يۇمۇرلۇق قىلىپ، "ئادەم قورقۇتىدىغان گەپلەر" دېيىش بىزنىڭ ئادىتىمىزگە ئايلىنىپ قالدى. مەن ھەر قېتىم بېيجىڭغا مېڭىشىنىڭ ئالدىدا ئابدۇكېرىم ماڭا: "ئاداش، بېيجىڭغا بارساڭلار، ئادەم قورقۇتىدىغان گەپلەردىن بىرئاز ئالغاچ كېلىڭلار" دەپ چاقچاق قىلاتتى.

شۇ چاغلاردا شىنجاڭنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان بەزى يولداشلارنىڭ كاللىسىدا قاتماللىق بىلەن "سول" ئىدىيىۋى ئېقىمنىڭ تەسىرلىرى ھەقىقەتەنمۇ ئېغىر ئىدى. مانا مۇشۇنداق قاتمال كۈچلەر شىنجاڭنىڭ ئىدىيىنى ئازاد قىلىش ۋە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش قەدىمىگە زور توسالغۇ ئىدى. ئابدۇكېرىم بۇ خىل ۋەزىيەتتىن نارازى بولۇپ: "ئۇلار شىنجاڭنىڭ ئالاھىدىلىكى" دېگەن سۆزنى ئىسلاھاتقا نىسبەتەن پاسسىپلىق قىلىشنىڭ باھانىسىگە ئايلاندۇرۇۋالدى" دەيتتى، "باھار شامىلى يۇيىمىنىڭ گۆەندىن ئۆتمەيۋاتىدۇ" دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى.

ئابدۇكېرىمنىڭ 3-ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن يېزىلغان شېئىرلىرىدا

بىر تويىنىڭ تارىخى

"ئەلچى كىرگۈزىمەن"

يۇمشاق، ئىللىق شامال ئېتىزنىڭ ئەمدى كۆكلىرۈشكە باشلىغان باغرىدىكى نازۇك مايسىلارنى ئىغاڭلىتىپ ئوينايتتى. ئارغامچا بويى ئۆرلىگەن كۈن تېنىق ئاسماندا ئۆزىنىڭ ئىسسىق نۇرلىرى بىلەن چىرايلىق ئېتىزغا كۈلۈپ قارايتتى.

ئاخىرقى توغامغا سۇ ئېچىپ بولۇپ، كەتمىنىنى، پۇت، قول ۋە يۈز-كۆزلىرىنى يۇيۇپ، ئۆيگە قايتاي دەپ تۇرغان قىزنىڭ قۇلىقىغا نەدىندۇ — بىر ياقتىن:

— ھارماڭ، زەينەپ! — دېگەن تونۇشلا بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.

قىز ھودۇقۇپ ئەتراپىغا قارىدى: ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن مۈرىسىگە كەتمەن ئارتقان ئورتا بوي، دوغىلاق، سەل قارامتۇلراق، قارىقاش، قاراكۆز كەلگەن يىگىرمە ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى بىر يىگىت ئون قەدەمچە يەردە قىز تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى. يىگىتنى كۆرۈش بىلەن قىزنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى. بىراق، ئۇ، ئۆز ھودۇقۇشىنى يىگىتتىن يوشۇرۇشقا تىرىشىپ:

— ۋىيەي، كىمكىن دەپتىمەنا، — دېدى ئارانلا.

— ئۈنۈمدىنمۇ تونۇمىدىڭىزما؟

قىسلىپ تۇرغان قىزنىڭ ئاغزىغا نەدىندۇ بىر ياخشى جاۋاب

دوستلۇقى شەكىلۋازلىقنىڭ ئەمەس، بەلكى سەمىمىي دوستلۇقنىڭ تىپىك مىسالى بولالايدۇ. ئۇنىڭ دوستلۇققا تۇتقان مۇشۇنداق سەمىمىي پوزىتسىيىسى بىزنىڭ ئەستايىدىل ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

ئابدۇكېرىم كېيىنكى يىللاردا ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، تۆت - بەش يىل كېسەلنىڭ قاتتىق ئازابىنى تارتتى. شۇنداقتىمۇ، سالامەتلىكى سەللا ياخشىلىنىپ قالغان چاغلىرىنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئەدەبىي تەرجىمىگە سەرپ قىلدى. مەن بىر قېتىم ئۇنىڭغا: "ئاداش، ئۆزەڭلارنى ئاسراڭلار، بۇ ئىشلارغا نېمانداق ئالدىرايسىلەر؟" دېسەم، ئۇ: "ئەزرائىل ئالدىراۋاتسا، قانداق قىلىمەن؟" دېگەنىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ساقىيالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاخىرقى نەپىسىگىچە ئەزرائىل بىلەن چاقچاقلىشىپ ئۆتتى.

ئابدۇكېرىمنىڭ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش، مىللەتنىڭ روھنى ئۇرغۇتۇش قاتارلىق جەھەتلەردە كۆڭلىگە پۈككەن شېرىن ئارزۇلىرى كۆپ ئىدى. لېكىن رەھىمسىز ئەجەل ئۇنى بىزنىڭ ئارىمىزدىن ئاشۇنداق ئارزۇلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتى. مەرھۇمنىڭ تېخى ئەمەلگە ئاشمىغان ئارزۇلىرىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇش بىزنىڭ زىممىمىزدە قالدى.

1988 - يىل 5 - ئاي.

گەپ سورىسا دەرھال ئەركىن جاۋاب بەرمەسلىكى تۇرسۇننى خېلىدىن بېرى قىينايتتى. قانداقلا بولمىسۇن تۇرسۇن ئۇنىڭ ئوتىدا ياناتتى. خەلق ئىچىدە زەينەپ توغرۇلۇق «پاكىز بالا»، «يۈزى تۆۋەن»، «ئىشچان قىز» دېگەنگە ئوخشاش گەپلەرنى ئاڭلىغىنىدا يۈرەككە سىغدۇرۇپ بولمايدىغاندەك بىر شېرىن تۇيغۇ بىلەن ھاياجانلىناتتى. مانا شۇ يېقىملىق، ئۇماق قىز نومۇسچان كۈلۈمسىرەش بىلەن ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرۇپتۇ. تۇرسۇننىڭ كۆزى بىردىن قىز سۇغىرىپ بولاي دېگەن بۇغدايلىققا بۇرۇلدى.

— باتۇر قىز جۇمۇڭ سىز. سىزنى ھېچكىم قىز دېمەيدۇ، — دېدى زوقلىنىپ تۇرسۇن، بىراق قىزنىڭ ئۈنچىقماي، ئوڭايسىزلىنىپ قالغىنىنى كۆرۈپ، سۆزىنى يۆتكىدى، — سۇغىرىپ بولدىڭىزما؟

— ھەئە!

— ئۆيگە قايتقىنىڭىزمۇ؟ بىللە كېتەيلى، بولمىسا.

ئۇلار كېتىۋاتقاندا ئالدىلىرىدىن بىر جۈپ تورغاي «پۇر» قىلىپ ئۇچۇق ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. قىز بىلەن يىگىتنىڭ كۆزى بىرھازاغىچە ئۇلاردىن ئۈزۈلمەي قالدى، تورغايلار كۆزدىن يوقالغاندا تۇرسۇن:

— قاراڭ ئىككىسىنىڭ پەيزىنى، — دەپ كۈلۈپ قويدى.

زەينەپ «شۇنى دەڭا» دېمەكچى ئىدى، بىراق شۇ زامانلا تۇرسۇننىڭ گېپىنىڭ تېگىدە گەپ بارلىقىنى سېزىپ قالدى-دە، ئۈنچىقمىدى. ئەمما يۈرىكىدە كۈلدى. قىزدىن بىرەر ئېغىز سۆزنىڭ چىقىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتكەن تۇرسۇن:

— زادى، بىزنىڭلا پەيزىمىز يوققۇ، دەيمەن، — دېدى زەينەپنىڭ بىلىكىگە نوقۇپ.

كىرىپ قالدى:

— سىزنىڭ بۇ ياقلارغا كېلىشىڭىزنى خىيالىمىغىمۇ كەلتۇرمەپ-تىمەن، — دېدى ئۇ بېشىنى يەردىن ئالماي.

بىراق يىگىتمۇ بوش كەلمىدى:

— سىزنىڭلا كۆرىدىغان كۆزىڭىز بولسا، — دېدى ئۇ ئوڭاي-سىزلىنىپ تۇرغان قىزغا يېقىنلىشىپ، — بىز ئەرزانغۇ، بۇ ياقتا.

قىز تەسلىكتە بېشىنى كۆتۈرۈپ يىگىتكە يانچە قاراپ كۈلۈمسىرىدى ۋە بىردىنلا كىچىك باللاردەك دوزۇلۇنۇپ كايىپمۇ قويدى:

— بولدىلا تۇرسۇن، تەنە قىلماڭ!

تۇرسۇن كۈلۈۋەتتى. ئۇنىڭغا ئەگەشكەندەك قىزمۇ كۈلدى. بىراق، بۇ كۈلۈشنى ئۆزىگە ئانچە خوپ كۆرمىدى ئېھتىمالىم، بىلىكى بىلەن يۈزىنى توسۇۋالدى.

تۇرسۇن قىزغا تېخىمۇ يېقىنلىشىپ:

— خاپا بولماڭ زەينەپ، چاقچاق قىلىپ قويدۇم، — دېدى-دە، قىزنىڭ تۇرقىغا ھەۋەس بىلەن قاراشقا باشلىدى. زەينەپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. كۈلگەندە ئالايتەنلا بىلىنىدىغان ئىككى زىنىقى ئۇنىڭ قىپقىزىل يۇمىلاق يۈزىگە تېخىمۇ گۈزەللىك بېرەتتى. چىمدىپ قويغاندەك كىچىككىنە قاڭشالىق بۇرنى، ئۇزۇن قارا كىرپىكلىرى ئاستىدا پىلدىرلاپ تۇرغان ئويناق كۆزلىرى، ئۈستىگە قويغان ئۇسمىنىڭ قېنىق مايسا رەڭگىگە بوي بەرمەي تۇرغان قارا قېشى، يىگىرمە نەچچە تال ئۆرۈلۈپ، بېلىگە چۈشۈپ تۇرغان قارا چاچلىرى، تېرىسىگە سىغماي تۇرغان چىڭ بىلەكلىرى، زادى تۇرغان-پۈتكىنىنىڭ ھەممىسى كۆرگەن كىشىنىڭ ئىچىنى ئادىغاندەك بىلىنەتتى. بىراق، ئۇنىڭ ئارتۇقچە تارتىنچاقلىقى،

ئاۋازى ئاڭلانــدى. زەيــنەپ كەيــنىگە بۇرۇلۇپ قاراپ خىجىللىقتا قالدى ۋە يۈرىكى دۈپــۈلــدەپ كەتــتى. ئۇنىڭ چــىچىنى ئويــنىغان كىچىك بالا ئەمەس، تۇرسۇن ئىــكەن. ئەنە شۇ چاغــدا زەيــنەپ ئۆز قىلىقىغا بەك ئۆكۈنۈپ كەتتى.

تۇرسۇن بىلەن زەينەپ ئىككى مەھەللىلىك بولسىمۇ، لېكىن بىر يەردە دېگۈدەكلا ئۆسۈپ چوڭ بولغان. زەينەپنىڭ دادىسى بىلەن تۇرسۇنــنىڭ دادىــسى ئارىــســدا بىرئاز تۇغــقانچىلىقــمۇ بار. بۇ ئىككى ئائىــلىنىڭ ئوتــتۇرىــسىدا بېرىــش ـ كېلىشمۇ خېلى قويۇق بولــدىغان، ئۇنىڭ ئۈســتىگە زەيــنەپ بىلەن تۇرسۇن بىر مەكــتەپتە ئوقۇدى. بۇ كونا ھــۆكــۈمەتــنىڭ ۋاقــتى ئىــدى. تۇرسۇن بىلەن زەينەپلەر بۇ مەكتەپتە 4 يىلغىچە ئوقۇپ ئاران دېگەندە 3 ـ سىنىپنىڭ ئوقۇشىنى تۈگىتەلىگەن. بۇنداق بولۇشى ئۇلارنىڭ ئەقىلسىزلىــقىدىن ئەمەس، بەلــكى مەكــتەپــنىكى ئوقۇتۇش ئەھــۋالــى ناچار ئىــدى. ئۇنىڭ ئۈســتىگە ئۇلار ئائىــلىنىڭ ئىــش ـ ئەمــگىكىگە قارىــشاتــتى، قولى قىسقا ئائىلىنىڭ باللىرى ئۈچۈن ئىــزچىــل ئوقۇشــمۇ قىــيىن ئىــدى. ئەنە شۇنــداق سەۋەبــلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئوقۇشى ئانــچە ئىــلگىرى باســمىغان. زەيــنەپ 14 ياشــقا كىرگەنــدە ئانىــسى ئۇنىڭ تالا ـ تۈزگە چىقىشىنى توسۇپ قويىدى، شۇ چاغلاردا 50 ياشلاردىــكى مامۇت ھاجى دېگەن باي قىزغا ئەلــچى كىــرگــۈزگەنــدە، ئاتا ـ ئانا بەك تەڭــلىكتە قالــدى. دەسلەپــتە "بالــىمىز كىچىك، ھــاجىمغا ئەرزىگۈدەك ئەمەس" دېگەن گەپلەر بىلەن ئەلچىلەرنى قايتۇرۇۋەتتى. لېكىن ئەتىــسى ھــاجــى ئەلــچىلەرنى يەنە ئەۋەتــتى. قۇتۇلۇشــنىڭ ئىــلاجــىنى تاپالــمىغان ئاتا ـ ئانا بوشاپ قالــدى: "مەســلىــھەت قىلايلى" دېدى. بولۇپمۇ قىزنىڭ ئانىسى "بەرسەك بېرەيلى دادىسى،

زەينەپ ئۇزىنى تۇرسۇندىن بىرئاز تارتتۇپىلىپ:
— قانداقچە؟ — دەۋەتتى.
— بىزمۇ مۇشۇلارغا ئوخشاش بىر جۇپقۇ. بىراق، بىز يامان تارتىنىدىكەنمىز.
زەينەپ ئۇنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسىگە چۈشەندى. بۇ گەپنى ئاڭلاش ئۇنىڭغا ياقاتتى، ئەمما جاۋاب بېرىشكە پېتىنالمايتتى.
قىزدىن كۆڭلى قانغۇدەك بىرەر ئېغىز سۆز ئالالمىغان تۇرسۇن گەپنى باشقا ياقتىن باشلىدى:
— ساۋۇتۇمنىڭ مەشرىپىدە تازا سىلكىۋەتتىڭىزە، مېنى.
تۇرسۇن بۇ سۆز بىلەن زەينەپنىڭ يادىغا ئۇنتۇلمايدىغان سېغىنىشلىق بىر خاتىرىنى سېلىپ قويدى.
بۇنىڭدىن بەش ئاي ئىلگىرى يېزا باشلىقى ساۋۇتۇمنىڭ ئۆيىدە مەشرەپ بولغان ئىدى. مەشرەپكە تولاراق ياش قىز، چوكانلار، يىگىتلار يىغىلدى. ساتارچى سىيىت بوۋاي شۇنداق قىزىپ كەتتىكى قورساقتا بار نەغمىسىنىڭ جىمىسىنى دېگۈدەك تۆكتى. قىزىقچىلىقتا ياشلار تۇرماق، قېرى بوۋاي، مومايلارنىڭ ھەممىسىلا ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتى.
بىرچاغدا نەغمە توختاپ پوتا ئويۇنى باشلاندى.
زەينەپ مورىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغانىدى. مورا ئۈستىدىكى چىراغنىڭ نۇرى ئۇ ئولتۇرغان يەرگە چۈشمەيتتى. زەينەپ پۈتۈن زوقى بىلەن پۇتا ئويۇنىغا چۈشكەنلەرگە بۇرۇلۇپ قاراپ، تۇرغان چاغدا، كىمدۇ بىرسى ئۇنىڭ چېچىنى ئويىنىغاندەك قىلدى. زەينەپ ئۇنى "كىچىك بالىمىكىن" دەپ جەينىكى بىلەن سىلكىۋەتتى.
— ۋاھ ئۇقماپتىمەن، — دېگەن بىرسىنىڭ رەنجىش ئارىلاش

ئوقۇتقۇچى شاۋۇدۇن ئەپەندىگە زەينەپنىڭ ئۇسسۇلى بەك يېقىپ كەتكەنلىكىتىنمۇ، يا بولمىسا باشقا بىر مەقسەت بىلەنمۇ، پات-پاتلا ئۇنىڭ مۇرىسىنى قېقىپ "قالتىس تالانتلىق قىز جۇمۇ، بۇ!" دەپ ئەركىلىتىپ كېتەتتى.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا زەينەپ بىلەن تۇرسۇن پەقەت گۇرۇپپىدىلا بىر يەردە بولۇپ قالاتتى. زەينەپكە تۇرسۇننىڭ چالغان راۋابى بەك ياقاتتى، زەينەپ ئۇسسۇل ئوينىغاندا، تۇرسۇن ئۇنىڭغا شۇنداق بېرىلىپ قارايتتىكى، ھەتتا بەزىدە راۋاب چېلىۋاتقىنىنىمۇ ئۇنتۇپ قالاتتى. مەيلى قايسى ۋاقىتتا بولمىسۇن، ئۇلار بىر-بىرىسىگە ناھايىتى كۆپ قارىشاتتى. تولاراق يەر ئاستىدىن قارىشاتتى. گەپنىڭ راستىنى ئېيتقاندا ئىككىسى بىر-بىرىسىگە ئىچ تارتىشىپ قالغانىدى، لېكىن بۇ توغرۇلۇق ئوچۇق گەپ قىلىشقا تارتىناتتى. بولۇپمۇ زەينەپ بۇنداق پاراڭلارنى باشلا-باشلىماي قىزىرىپ، يەرگە قارىۋالاتتى. يا بولمىسا نېرى كېتەتتى. نېرى بارغاندىمۇ يەنە تۇرسۇنغا يەر ئاستىدىن قاراپ مەنىلىك كۈلۈمسىرەپ قوياتتى، لېكىن ئۇلار ئەتىدىن كەچكىچە بىر-بىرىنىڭ كەينىدىن سوكۇلداپ يۈرىدىغانلاردىن ئەمەس، پەقەت ئىشتىن كېيىنلا گۇرۇپپا خىزمىتىگە ئارىلىشاتتى، شۇنىڭدەك ئۆز ھەۋەسلىرىنى گۇرۇپپا خىزمىتىگىمۇ پۇتلاشتۇرمايتتى.

ساۋۇتۇملارنىڭ ئۆيىدە مەشرەپ بولىدىغانلىقىنى بىر كۈن بۇرۇن بىلگەن تۇرسۇن ئوتتۇردىن چاپسانلا قايتتى. يېشىل مەخمەل تاشلىق ئۆرە تۇمىقىنى كىيىپ، كۆك سەتىن پەشمەتنىڭ ئۈستىگە زىغىر رەڭ پوتىسىنى باغلىدى، ئۆتۈكىنى قارا گۈلدەپ ھەۋەس بىلەن مەشرەپكە كەلدى. بۈگۈنكى مەشرەپتە قانداقلا بولمىسۇن، زەينەپكە بىر گەپ

بارنىڭ مايىقى، يوقنىڭ تايىقى" دەپ ئېرىنى كۆندۈرۈشكە باشلىدى. بىراق بۇ مەسلىھەت ئېرى قۇناخۇننىڭ زادى پىسەتىگە سىغمىدى. ئۇ بەك قىيىنالدى. ئۇ ھاجىمنىڭ دۇنيا ۋە يۇرت ئىچىدىكى ئىناۋىتىدىن پايدىلىنىپ، نېمە قىلسا قىلالايدىغانلىقىنى چۈشىنەتتى. تازا باش قېتىپ تۇرغاندا كونا ھۆكۈمەت ئاغدۇرۇلۇپ، يېڭى ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. شۇندىن كېيىن ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى زورلۇق-زومىگەرلىكلىرىنى ئەسلەپ دەككە-دۈككىگە چۈشكەن ھاجىمنىڭ ئەلچىلىرىمۇ جىمىقىپ كەتتى. بۇ ئىشقا قۇناخۇن بەك خۇشال بولدى.

يېڭى ھۆكۈمەت دەۋرىدە قۇرۇلغان يېڭى مەكتەپتە تۇرسۇن بىلەن زەينەپ يەنە ئوقۇدى، بىر يىل ئوقۇپ 4-سىنىپنى تۈگەتتى. يېزىدا بۇنىڭدىن چوڭ سىنىپ يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇرسۇننىڭ ئانىسى ئۆلۈپ كېتىپ، دادىسى بىرئاز ئاغرىقچان بولۇپ قېلىپ، ئوقۇشقا پۇرسەت تاپالمىدى. زەينەپنى بولسا ئانىسى رابىخان ئوقۇتۇشقا رازى بولمىدى، ئۇ "قىزىم چوڭ بولۇپ قالدى، ئەمدى ئۇنىڭ بېشىنى بىر يەرگە باغلاي" دېگەن ئويدا ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆيدە ئۇششاق بالىلار كۆپ بولۇپ، ئانىسىغا ھەم ئاتىسىنىڭ ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرىغا قارىشىدىغان زەينەپتىن بۆلەك كىشى يوق ئىدى.

زەينەپ بىلەن تۇرسۇن ئۆي ۋە ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرىدىن تاشقىرى بوش ۋاقىتلىرىدا مەكتەپ يېنىدىكى ھەۋەسكارلار گۇرۇپپىسىغا قاتنىشاتتى. تۇرسۇن راۋاب چالاتتى، زەينەپ ئۇسسۇل ئوينايتتى. زەينەپنىڭ ئۇسسۇلى كىشىلەرگە بەك ياقاتتى، بولۇپمۇ مەكتەپ يېنىدىكى بۇ ھەۋەسكارلار گۇرۇپپىسىغا ياردەملىشىدىغان

قادىلىپ تۇرغان شۇنچە كۆزلەر ئالدىدا ئۇنىڭ نازۇك پىكرى ئۆزىگە يول تېپىشقا قىينىلاتتى. ئۇنى "باشقىلار گۇماندا بولۇپ قالارمۇ" دېگەن ئوي ھودۇقتۇراتتى. ئاخىرى "نېمە بولسا بولمامدۇ" دېدى ـ دە، پوتىنى تۇرسۇنغا تۇتتى. ئەمما بېيىت ئېيتىشقا پېتىنالمىدى. ئۇنىڭغا كىشىلەر ئۇنىمىدىغان، "بېيىتى بولمىسا بولمايدۇ، بېيىت ئېيتىپ بەرمىسە ئالمىغىن، تۇرسۇن" دەپ ۋارقىراشتى. بۇ تۇرقىدا زەينەپنىڭ ئاغزىغا بېيىت كېلىدىغاندەك ئەمەس. ئۇنىڭ بېشى قېتىپلا قالدى. يۈز ـ كۆزلىرى ئاناردەك قىزىرىپ كەتتى. ئەمما بېيىت ئېيتماي بولمىدى. "قايسى بېيىتنى ئېيتسام بولا" دەپ ئويلىدى، ئاخىرى "ئاداشقانغا ياماشقان" دېگەندەك ئاغزىغا: "ئۇياقمۇ ئېقىن، بۇياقمۇ ئېقىن..." دېگەن بېيىت كىرىپ قالسا بولمامدۇ، ئۆزى بۇ بېيىتنى تازا ئويلاپ تۇرۇپ تاپمىغاچقىمۇ، ئاخىرىنى ئېيتىشقا پېتىنالمىدى، خەلقلەر كۈلۈشۈپ كەتتى:

— ئاخىرىنى، ئاخىرىنى!... — دەپ ۋارقىراشتى. لېكىن خىجىللىقتىن بېشىنى يەردىن ئالالمىغان زەينەپ ئۆزىنى تېرىككەنگە سالدى ـ دە بېرىپ جايىدا ئولتۇرۇۋالدى.

ئاردا پوتا بىرقانچىلارغا ئالماشتى. كېيىن كىمدۇ بىرسى يەنە تۇرسۇنغا تۇتتى. تۇرسۇن پوتىنى ئېلىپلا زەينەپنىڭ ئالدىغا كەلدى. زەينەپ ئۇنىڭ بېيىت ئېيتىدىغانلىقىنى سېزىپ تۇراتتى. بىراق، قاملاشمىغان بىر بېيىتنى ئېيتىپ قويۇپ، مېنى يەنە ئىزاغا ئۆلتۈرمەگىدى، دەپ ئەنسىرەيتتى، دېگەندەكلا ئۇمۇ تازا ئوخشاتتى: "پاكا، پاكا ئالمىلارنى بويلاشقا ئەپلىك، ئىككىمىز تازا تەڭتۇش، ئويناشقا ئەپلىك."

ئولتۇرغانلار تازا كۈلۈشتى. زەينەپ ئىزا تارتقىنىدىن تالاغا

قىلمەن دېگەن نىيەتتە ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ساز تۈگۈشى بىلەن زەينەپنىڭ يېنىغا ئۆتتۈۋالدى.

زەينەپ تۇرسۇننى ئۇقۇشماي سىلكىپ قويغىنىغا شۇنداق ئۆكۈندىكى، سىلكىگەن جەينىكى تەگكەن تۇرسۇننىڭ بىلىكىنى تۇتۇپ سىلاپ سىپىغىلى تاسلا قالدى ۋە ئاخىرى نېمە دېيىشنى بىلمەي:

— ۋىيەي، سىزمىدىڭىز، كىچىك باللارمىكىن دەپ قاپتىمەن، — دېدى ئەيىبكارلارچە.

— كىچىك بالىدەكمۇ كۆرمىدىڭىزدە.

تۇرسۇن زەينەپنىڭ ئۇقۇشماي سىلكىگەنلىكىنى بىلگەنىدى بىراق شۇنداق دېگىسى كەلدى.

زەينەپ بەك قىينالدى.

— ئەزبىرايى خۇدا، — دېدى ئۇ يالۋۇرغاندەك، — سىز ئىكەنلىكىڭىزنى ئۇقماپتىمەن. ئۇقۇپ تۇرۇپ سىلكىگەن بولسام قولۇم قۇرۇپ كەتسۇن.

دەل شۇ چاغدا زەينەپنىڭ ئالدىغا كەلگەن بىرسى ئۇنىڭغا پوتا تۇتتى. زەينەپ بۇرۇلۇپ ئالدىدا ئېگىلىپ تۇرغان شاۋۇدۇن ئەپەندىنى كۆرۈپ، بىردىن ئۇڭايسىزلىنىپ قالدى ۋە دەككە - دۈككىدە ئورنىدىن تۇردى. رەسمىي قائىدە بويىچە ئۇلار بىر - ئىككى پىرقىرىدى، ئاندىن شاۋۇدۇن ئەپەندى قانداقتۇر بىر بېيىت ئوقۇپ پوتىنى زەينەپكە تۇتتى، زەينەپ پوتىنى ئالدى، بېيىتنى ئۇقالمىدى.

ئەمدى پوتىنى بىرسىگە تۇتۇش لازىم ئىدى. ئەمما زەينەپ كىمگە تۇتۇشنى بىلەلمەي بىرھازا ئۈپچۈرىسگە قاراپ تۇرۇپ قالدى. كۆڭلى "تۇرسۇنغا تۇت" دەيدۇ، بىراق پۈتۈنلەي ئۇنىڭغا

— بولدىلا ئەمدى، ئۇنىمۇ قوزغامدىكىنە.
— شۇنىڭ ئاخىرىنى مۇشۇ ھېچكىم يوق يەردە ئېيتىۋەتمەمسىز.
زەينەپ كۈلۈمسىرەپ:
— ۋىيش، — دەپ كىچىك باللارچە كالپۇكىنى پۇرۇشتۇرۇپ قويدى.
ئۇلار مەلىگە يېقىن قالغاندا چوڭ يول بىلەن ماڭماي، پاكا - پاكا قويۇق سۆگەتلەر ئارىسىدىكى كىچىك يولدا ماڭدى. تازا باراقسانلىق يەرگە كەلگەندە تۇرسۇن ئۆپچۆرىسىگە ھودۇقۇش بىلەن بىر قۇر قاراپ چىقتى - دە، كېيىن ئۆزىنىڭ ئىختىيارىنى ئىلكىگە ئالغان قىزغىن بىر ئۇمتۇلۇشىنىڭ قايتۇرۇپ بولماس تۇرتكىسى بىلەن ئالمان - تالمان زەينەپنىڭ بويىنىغا قولىنى ئۇزاتتى. تۇرسۇننىڭ پەيلىنى سەزگەن زەينەپ ئۆزىنى قاچۇرۇشقا تىرىشىپ كۆردى، ئەمما ئۈلگۈرەلمىدى. ئۇنىڭ بويىنىغا قولىنى سىلىۋاتقان تۇرسۇن ھەدەپ ئۇنىڭ توغاچتەك قىزىرىپ كەتكەن مەڭزىگە ئۇمتۇلۇپ بويىنىنى سوزاتتى، ئەمما زەينەپ بېشىنى تۆۋەن قىلىۋېلىپ، ئۇنىڭ خاھىشىغا بوي ئەگمەسكە تىرىشاتتى.
— ئانداق قىلماڭ، سەت، بىرسى كۆرۈپ قالىدۇ.
بۇ سۆزلەر ئۇنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىپ چىقاتتى. لېكىن تۇرسۇن ھامان ئۆز ھەرىكىتىنى داۋام قىلدۇراتتى. ئاخىرى بويۇنلىرىنى قايرىپ تۇرۇپ ئۆز لېۋىنى قىزنىڭ ئۇماق مەڭزىگە يېقىن ئەپكەلدى، قىز شۇ چاغدا بىر سىلكىندى، تۇرسۇن ئالدىراشلىقتا ئۇنىڭ يۈز - كۆزىنىڭ نەگىدۇ بىر يېرىگە ئۆزىنىڭ لېۋىنى تەگكۈزۈپ ئالالىدى. راستىنى ئېيتقاندا قىزنىڭ مەڭزىگە ياكى لېۋىگە ئەمەس، پەقەت قۇلىقىغا...

قېچىپ چىقىپ كەتمەكچى بولۇۋىدى، يېنىدىكى ئايال‍لار ئۇنى ئولتۇرغان يېرىدە مەككەملا تۇتۇۋالدى. ئەمما زەينەپ پۈتۈنلى ئالغىلى ئۇنىمىدى. شۇ ئوتتۇرىدا رەڭگى بىر قىسىملا بولۇپ كەتكەن شاۋۇدۇن ئەپەندى — زەينەپنىڭ خىجىللىقتا قالغىنىغا ئىچى ئاغرىدىمۇ ياكى بۇ ئىشلار ئۆزىگە ھار كەلدىمۇ تۇرسۇنغا كايىدى:

— بولدى تۇرسۇن، ئېتىقسىزلىق قىلما! ئۇنىمىغاندىن كېيىن نېمە قىلسەن، خەقنى ئىزا تارتقۇزۇپ!

ئۇنىڭ سۆزىگە بىرقانچىسى قوشۇلغان بولدى، قىزىق كۆلكە بېسىقىپ قالدى، تۇرسۇن قىزىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ خىجىللىق تۈس ئالغان مۇلايىم كۆزىگە زەينەپ يەر ئاستىدىن ئەيىبكارلارچە كۆلۈمسىرەپ قاراپ قويدى.

مەشرەپتىن قايتقاندا تۇرسۇن زەينەپنى يانداپ مېڭىپ ئۇنىڭغا:

— تازا ئاچچىقىڭىز كەلدى ھە؟ — دەپ پىچىرلىدى.

يۈرىكىنىڭ دۈپۈلدىشى تېخىچە بېسىلمىغان زەينەپ ئۇنى مۇلايىملىق بىلەن جىملەپ قويدى:

— خەقنىڭ ئالدىدا داۋراڭ قىلمىسىڭىزمۇ بولار ئىدى.

بۇ گەپتە گەپ بار ئىدى.

ئەنە شۇ مەشرەپ كېچىسى بولۇپ ئۆتكەن سېغىنىشلىق خاتىرە، يول بويى ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى.

شۇ چاغدا زەينەپ ئىختىيارسىز ئېچىلىپراق سۆزلەشكە باشلىدى:

— سىز ئىكەنلىكىڭىزنى ئۇقماي سىلكىگىنىمنى بىلىپ تۇرۇپ، يەنە شۇنى كوچۇلاۋېرىسىزغۇ.

— بىلىشنىغۇ بىلىمەن، ماڭا ھار كەلدى. ئەمما ھېلىقى بېيىتنى ئېيتقىنىڭىزدىن كېيىن...

— نېمانچە ئالدىراش؟ — دەۋەتكىنىنى سەزمەي قالدى.

"مۇئەللىملەر بىلىدۇ"

ئەلچىلەرنىڭ سۆزى زەينەپنىڭ دادىسى قۇناخۇنغا پۈتۈنلەي ياقتى. ئۇ، شۇ زامانلا ماقۇل جاۋابىنى بېرىشكە تەييار تۇراتتى. بىراق خوتۇنى رابىخان گەپنىڭ ئالدىنى ئېلىپ.
— مەسلىھەت قىلايلى، — دەۋەتتى.
— مەسلىھەت قىلغۇدەك نېمىسى بار بۇنىڭ؟ تەگتۇشكەن، تازا لايىقى. ماقۇل دېسەڭلەر، ھازىر ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىمۇ بېسىقاي دەپ قالدى. مۇشۇ كۈزدىن قالدۇرمايلا تويىنى قىلىۋەتسەك دەيمىز.
بىراق، خوتۇنىدىن قورقىدىغان قۇناخۇن شۇكىلا ئولتۇرۇپ قالدى. ئارىلاپ خوتۇنىغا كۆز سالغاندا، رابىخان ئۇنىڭغا "مېنىڭ دېگىنىمنى دە" دېگەندەك شەرەتلەر بىلەن ئالىيىپ قوياتتى.
ئەلچىلەر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، رابىخان ئېرىگە ساۋاق بېرىشكە باشلىدى:
— قىز چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشاي دەپ تۇرغىنىمىز مۇشۇ. ئەتە - ئۆگۈن دەرد بالاسى بولسا يەنە بىزگە كېلىدۇ. ئۆزىنى ئوڭشاپ باقالمايۋاتقان بىر يالاڭ تۇشكە شۇنچە ئەتىۋارلاپ ئۆستۈرگەن گۆھەردەك بالىنى قوشۇشقا كىمنىڭ كۆزى قىيىدۇ.
— ئۇنداق دېمىگىن خوتۇن، — دېدى قۇناخۇن ياۋاشلىق بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — ھەركىمنىڭ بالىسى ئۆزىگە گۆھەر.
— ۋاي خۇدايىمەي، گۆھەردە گۆھەر بار. ھېلى بىر تۇرسۇنـ- كەن، ئۇنداق ئۇنىغا قىيمايمەن قىزىمنى، قىزنىڭ ھالىغا ئانا يېتىدۇ.

تۇرسۇن ئەمدى ئۇنى قويۇپ بەردى، قاتتىق يۇلقۇنۇپ يىگىتتىن ئاجرىغان قىزنىڭ لەۋلىرى تىترەپ تۇراتتى، ئۇنىڭ يەر ئاستىدىن قاراشلىرىدا تۇرسۇنغا قارىتا رەنجىشمۇ، ياكى مۇلايىم بىر جىلۋىمۇ، ئەيتاۋۇر ئىككى ئوتتۇرىدىكى بىر مەنە پىلدىرلاپ تۇراتتى، ئۇ ئۆزىدىكى ھاياجاننى باسالماي:

— ساراڭ!... — دەۋەتتى ۋە كېيىن بۇ سۆز تۇرسۇنغا ھار كەلمىسۇن دېگەن ئويغا كېلىپ، ئۇنىڭغا كۆز قىرىنى يۈگۈرۈتۈپ، ئوماققىنا كۈلۈمسىرەپ قويدى-دە، ئۆزىنى چوڭ يولغا ئالدى.

تۇرسۇن ئەتراپقا ئەنسىرەش بىلەن بىر قارىۋالدى-دە، يەنە زەينەپكە يانداپ ماڭدى. كوچىنىڭ ئاغزىدا ئويناپ يۈرگەن ئۈششاق باللارنى كۆرۈپ، ئويۇننىڭ مەشەدە تۈگەيدىغانلىقىنى سەزدى ۋە ئالدىراپ:

— خاپا بولدىڭىزما؟ — دەپ سورىدى زەينەپتىن.

زەينەپ گەپ قىلمىدى، ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ كېتىپ باراتتى. ئارىلاپ ئۇنى كۈلكە قىستايتتى. بۇ تۇرسۇنغا ئارام بېرەتتى. بىرئاز جىم مېڭىپ، مەھەللىنىڭ زەينەپلەرنىڭ كوچىسىغا ئەگىلىدىغان دوقمۇشقا يېقىن قالغاندا ئۆزىگە سەۋر بېرەلمىگەن تۇرسۇن:

— زەينەپ! — دېدى ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ.

قىز ئۇنىڭغا مۇلايىم كۆزلىرىنى "نېمە" دېگەندەك تىكىپ تۇرغان ئىدى.

— ئەلچى كىرگۈزىمەن، — دېدى ئۇ قىزغا، يۈرىكىنى دولقۇندۇلاندۇرۇپ تۇرغان نازۇك بىر تۇيغۇ بىلەن.

شۇ چاغدا زەينەپمۇ:

چۈشەندى ـ دە، ئۆز ئىچىدىن قانداقتۇر بىر خۇشاللىقنى چۆمدى.

ئۇ پېشانىسىنى سىلاپ بىرپەس ئويغا پاتتى ـ دە، كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، رابىخانغا يول كۆرسىتىشكە باشلىدى.

ــ بولىدۇ، مەن زەينەپكە ياخشى چۈشەنچە بېرەي. سىلى ئەلچىلەرگە "قىزىمىز ئارتىست. ئۇنىڭ ئىشىنى مۇئەللىملەر بىلىدۇ" دېسىلە. قالغان ئىشنى ئۆزەم ئوڭشايمەن.

رابىخان كەتكەندىن كېيىن، ئۇ تۇرغان يېرىدە بىرئاز ئەندىشىلىك خىيال بىلەن تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى ـ دە، كېيىن قولىنى سىلكىپ سىنىپقا كىرىپ كەتتى.

ئەلچىلەر مەكتەپكە بارغاندا شاۋۇدۇن ئەپەندى ئۇلارنىڭ كېلىشىنى بىلگەندەك ئۆزىنى تەييارلاپ تۇراتتى. ئۇ مۇدىرنىڭ ئۈستىلىدە ئولتۇرۇپ بىر يوغان كىتابقا تىكىلىپ ۋە ئارىلاپ ـ ئارىلاپ كىتابتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، چوڭقۇر بىر پىكىرگە چۆككەندەك بولاتتى.

تۇرسۇننىڭ ئەلچىلىرى كىرىپ، ئۇنىڭغا نېمە دېيىشىنى ئالدىنئالا بىلگەن شاۋۇدۇن ئەپەندى گەپ داۋامىدا ئۆزىنى سورلۇق قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشتى ۋە كېيىن ئورنىدىن تۇردى ـ دە، بۆلۈم ئىچىدە ئۇ ياقتىن بۇ ياققا مېڭىپ يۈرۈپ:

ــ بۇ مەسلىھەتىڭلار توغرا ئەمەس. ھازىرقى جەمئىيەتتە ياشلارنىڭ تەرەققىياتىغا توسقۇن بولىدىغان ئىشلارنى قىلىشقا بولمايدۇ. بىز خەققۇ ئۆتمۈشتە نادانلىقىمىزدىن ئىلگىرى باسالمىغان. ئەمدى يېڭى جەمئىيەتتە ياشلىرىمىز ئوقۇپ ئۆسۈپ جەمئىيەتكە خىزمەت قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشۋاتسا، ئۇلارغا توسالغۇلۇق قىلساق توغرا بولامدۇ. ئۇلار ياش، ھازىر ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ. كۆرۈپ

ئەتە ـ ئۆگۈن، ھەسرىتى كەلسە، ماڭا كېلىدۇ. ئۇ ۋاقىتتا سىلى چەتكە چىقىۋالسىلا، زادى تۇرسۇننىڭ زەينەپكە ئەر بولغۇچىلىكى يوقلۇقىنى كىچىك بالىمۇ بىلىدۇ.

قۇناخۇن بۇ تۇرقىدا خوتۇنىنى ئۆز گېپىگە كىرگۈزۈشكە كۆزى يەتمەيتتى، شۇنداق بولسىمۇ ياۋاشلىق بىلەن خېلى گەپلەرنى قىلىپ كۆردى. ئاخىرى خوتۇنى رەڭگىنى بۇزۇپ سەت تىللار بىلەن ئېرىنى كايىپ كەتتى.

ــ سەن دىۋانە، ئالدى ـ ئارقاڭنى ئويلىمايسەن "كېيىنكى پۇشمان، ئۆزىگە دۈشمەن" دەپتىكەن. ھەممە ئىشنى ئۇقۇپ تۇرۇپ ئۆز پۇتىغا ئۆزى كەكە چاپىمەن دەيدا.

قۇناخۇن ھارسىنىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئالدى ـ دە:

ــ ھە، سەن پۇشمانىنى بىلسە، ــ دەپ زەردە بىلەن غودۇڭشىدى.

رابىخان ئېرىنىڭ بۇ قانداقتۇر بىر مەنىلىك كايىشى ئالدىدا ئازراق دىققەت بولۇپ تۇردى ـ دە، كېيىن ئۆزىنىڭ تۇرقىنى بىرئاز تۈزەشتۈرۈپ، قىزىل يەكتىكىنى كىيىپ تالاغا چىقىپ كەتتى.

ئۇ، تۇپتوغرا مەكتەپكە باردى ـ دە، شاۋۇدۇن ئەپەندىنى تاپتى. شاۋۇدۇن ئەپەندى سىنىپتىكى دەرسىنىمۇ تۈگىتىپ، بىر بۇلۇڭدا رابىخان بىلەن مۇڭدىشىپ كەتتى.

ــ سىز ئوقۇغان ئادەم ھەم قىزىمنىڭ ئاغزىغا ئىلىم سالغان، ــ دېدى رابىخان ئۇنىڭغا ئەلچىلەر ۋە ئېرىنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ بولۇپ، ــ قىزىم خاراب بولۇپ كەتمىسۇن. سىز دادىسىغا كايىپ قويۇڭ، زەينەپنىڭمۇ قۇلىقىنى بۇراپ...

شاۋۇدۇن ئەپەندى رابىخاننىڭ نېمە مەقسىتى بارلىقىنى تولۇق

دىگەن ئۇي قىسمەتلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆڭلىدە سوئال بولۇپ تۇغۇلغاندۇ، توغرا، بۇنىڭ سەۋەبىنى ئوقۇپ بىلىش كېرەك.

بىرقانچە يۇشتىدىن باجىگىر بولۇپ كەلگەن ئائىلىنىڭ بالىسى شاۋۇدۇن كىچىكىدىلا ھاكاۋۇر بالا ئىدى. نامدا 7 - سىنىپنى تۈگەتكەن، شاۋۇدۇننىڭ مەلۇماتى ھەقىقەتەن كاۋاك ئىدى. ئۇ مۇئەللىم بولغاندىن كېيىن مەكتەپتىكى مۇدىر ۋە مۇئەللىملەرنى ئۆزىگە تەڭ كۆرمەيتتى. سىنىپتا دەرسنى تولاراق ھېكايە ئېيتىش بىلەن ئۆتكۈزەتتى. ئۇ، ئۆزىنى ناھايىتى بىلەرمەن ئادەم قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن بوش گەپ قىلمايتتى. ئۇ قىلغان بەزىبىر مەددىنىي گەپلەرنى مۇدىر ۋە مۇئەللىملەر چۈشەنمەي، ئويلىنىپ قالاتتى. شۇنداقلا ئادەم بىلەن پاراڭلاشقاندا ئۇلارنىڭ مىجەزىنى ئۆلچەپ سۆزلەشنىمۇ بىلەتتى. بۇ يەردىكى مۇدىر ۋە مۇئەللىملەرنىڭ بىلىممۇ ئانچە يۇقىرى ئەمەس ئىدى. كۆپى دېگۈدەك مۇشۇ يېزا - سەھرادىن باشقا چوڭ شەھەر ۋە چوڭ مەكتەپ كۆرمىگەن، ئالدى 5 - سىنىپ، كەينى 3 - سىنىپ ئوقۇغانلار ئىدى. ئۇلارغا شاۋۇدۇن ئەپەندىنىڭ مۇئامىلىسى بەك ياقاتتى. ئاز كۈن ئۆتمەيلا شاۋۇدۇن ئەپەندى ئۇلارنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى ۋە بارا - بارا خەلق ئىچىدىمۇ "ئوقۇمۇشلۇق مۇئەللىم" دېگەن-ھۆرمەتكە ئېرىشتى.

مەكتەپكە كېلىپ دەسلەپتىلا ئۇنى قىزىقتۇرغان نەرسە 4 - سىنىپتا ئوقۇۋاتقان زەينەپ ئىدى. بويى يېتىپ قالغان بۇ چىرايلىق، ئوماق قىز، بىر كۆرۈش بىلەنلا شاۋۇدۇنغا يېقىپ قالدى.

يۇرەككە چۈشكەن بۇ ئوتنى قاندۇرۇش بولمىسۇن بېسىش كېرەك ئىدى. بىراق، ئانىسىنىڭ ئۆيىدە يامانلاقلىق تۇرغان خوتۇنى بىلەن ئىككى ياشلىق ئوغلى بۇ نىيەتكە يۇتلىشىپ تۇراتتى. ئاخىرى ئۇنىمۇ

تۇرسىلە. ئۇلار ئىككىسى يېزىدا ئارتىست. ئۇلارنىڭ ئوقۇشى لازىم. ئەگەر ھازىر تۇرمۇش قۇرىدىغان بولسا، ئىش تۈگىدى. ئۆي باقىمەن، بالا باقىمەن دەپ ئۆمرى ئۆتىدۇ. جەمئىيەتكە خىزمەت قىلالمايدۇ. ئۇلار بىرئاز ۋاقىت خىزمەت قىلسۇن. ئىلاجى قىلىپ ئوقۇتلى، ئاندىن كېيىن چىرايلىق تويىنى قىلساق بولمامدۇ.

ھەر ھالدا ئۇنىڭ سۆزىنىڭ مەزمۇنىنى ئەلچىلەر چۈشەندى. لېكىن شۇنداق بولسىمۇ:

— ئەپەندىم، ئارتىستلىكنى ئۆي-ئوچاقلىق بولغاندىن كېيىنمۇ قىلغىلى بولىدۇغۇ، — دېدى بىرسى.

شاۋۇدۇن ئەمدى سىلىق گەپ قىلىشنى خالىمىدى.

— زادى بىز خەق، — دەپ گۆركىرەشكە باشلىدى ئۇ، — ئۆزىمىزنىڭ نادان بولۇپ يۈرۈشىمىزنى ئاز دەپ، ياشلارنىمۇ ئۆسۈشكە يول قويمايمىز. ئەمدى كۆزۈڭلارنى ئېچىڭلار، ياشلار كېلىچەكنىڭ ئىگىسى.

ئەلچىلەر بوشىشىپ قالدى. شاۋۇدۇن ئەپەندىنىڭ بۇ سۆزلىرىدە ئۇلار تېخى بىلىشكە ئۈلگۈرەلمىگەن قانداقتۇر بىر سىر باردەك تۇيۇلدى، ئېھتىمالىم. ئاخىر "بىزغۇ سىياسەتنى ئۇقمايمىز، مۇشۇ ئوقۇغانلار بىرنېمە بىلەر، كېيىن بىز بىر بالاغا قالمايلى" دېگەن ئەندىشە بىلەن:

— توغرا-توغرا. شۇنداق بولسۇن...، — دېدى-دە، كەينىچە چىقىپ كېتىشتى.

شاۋۇدۇن ئەپەندى شۇنىڭ بىلەن بىرئاز يېنىكلەشكەندەك بولدى.

مۇشۇ تۇرقىدا "شاۋۇدۇن ئەپەندى نېمىشقا مۇنداق قىلىدىغاندۇ"

سۆيۈپ قويۇپ، سىناپ كۆرمەيمۇ" دېگەن يەرگە كەلگەندى، سىرتتىن بىر ئالاقىچى بىر پارچە خەتنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. شۇ ۋاقىتتا زەينەپ:

— قاچىنى ئەتە ئالارمەن، — دېدى-دە، چىقىپ كەتتى. شاۋۇدۇن بىردىن بوشىشىپ كەتتى. هازىر ئويلىغان مەقسىتىگە توسقۇن بولۇپ كۆرۈنگەن ئالاقىچىغا ئۆچمەنلىك بىلەن تىكىلدى، دەردىنى ئۇنىڭدىن ئالماقچى بولغاندەك كونۋېرتىنى ئاچچىقى بىلەن ژىرتىپ ئاچتى. ئالاقىچى كەتكەندىن كېيىن تاماقنىمۇ يېمەي، چوڭقۇر خىيالغا پېتىپ كەتتى. ئۇ ئاخىرى "قانداقلا بولمىسۇن، زەينەپنى ئالىمەن، ئۇ ياق دېمەيدۇ، ئانىسىغۇ ئۇھ جان دەيدۇ" دېگەن يەرگە كەلدى-دە، بىر ھەپتىدىن كېيىن خوتۇنىنىڭ خېتىنى بېرىۋەتتى.

ئارىدىن بىرقانچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئەسكى قىلغان بىرئىش ئۆتتى. ئۇ بولسىمۇ ساۋۇتۇمنىڭ ئۆيىدىكى مەشرەپتە تۇرسۇن بىلەن زەينەپنىڭ غەرەزلىك هالدا بېيىت ئېيتىشىشلىرى ئىدى. شۇندىن بېرى شاۋۇدۇن ئەپەندى چۆۋىن يەۋالغاندەك بولدى. تۇرسۇن بىلەن زەينەپ ئىككىسىنىڭ بىر يەردە تۇرغىنىنى كۆرسە قۇيقى چىچى تىك تۇرىدىغان، تۇرسۇنغا قارىتا ئۆچمەنلىك ئوتىدا يانىدىغان بولۇپ قالدى.

بىراق، ئۇنىڭ ئۆز مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇشىغا مۇمكىنچىلىك باردەك تۇراتتى. بولۇپمۇ رابىخان بىلەن بولغان يېقىنلىقى بۇ مەقسىتىگە چوڭ ئوڭايلىق تۇغدۇرىدىغاندەك تۇيۇلاتتى. تۇرسۇنلار ئەلچى كىرگۈزۈشتىن سەل بۇرۇن مەلىدىكى مەريەمخان دېگەن زوكۇندا جاۋۋالداق خوتۇن ئارقىلىق رابىخانغا ئۆز نىيىتىنى پۇرىتىپ قويغاندا، رابىخان "ئەگەر قىزىم شاۋۇدۇن ئەپەندىگە

يولغا سېلىپ، زەينەپنى قولغا كىرگۈزۈشىنىڭ كويىغا چۈشتى. ئۇ زەينەپكە بەك يېقىنچىلىق قىلىشقا باشلىدى، لېكىن ساددا زەينەپ ئۇنىڭ تېگىگە چۈشىنىپ يەتمەيتتى.

بىركۈنى نامازشامدىن كېيىن شاۋۇدۇن ئەپەندى مەكتەپ ياتىقىدا زەينەپ توغرۇلۇق شېرىن خىيالغا چۆكۈپ تۇرغىنىدا ئىشىكنى ئېچىپ بىرسى كىرىپ كەلدى. شاۋۇدۇن شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، زەينەپ ئىكەن. ئۇنىڭ قولىدا بىر تاۋاق بار ئىدى. شاۋۇدۇننىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى. زەينەپ مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ:

— ئاپام مانتا ئېتىپتىكەن. يەپ باققاي دەپ كىرگۈزدى، — دېدى ـ دە، تاماقنى ئۈستەل ئۈستىگە قويدى.

بايىراقتا شاۋۇدۇن زەينەپلەرنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە رابىخان خېمىر يۇغۇرۇۋېتىپتۇ، بىر ياقتىن كىچىك بالىسى يىغلاپ يېتىپتىكەن. رابىخان تۇگمىدىن سۇ ئالماقچى بولغاندا سۇمۇ تۈگەپ قاپتۇ. شاۋۇدۇن شۇ يەردە بىر چاققانلىق قىلدى ـ دە، دەررۇ سوغىنى ئېلىپ، كۆلدىن سۇ ئەكىرىپ بەردى. بۇنىڭغا بۆلەكچىلا خۇشال بولۇپ كەتكەن رابىخان، كېيىن قىزىغا دەپ بەرگەندە، قىزى:

— ۋىيەي ئانا، مۇئەللىمنىمۇ ئىشقا سالامسەن؟ — دەپ ئانىسىنىمۇ جىملەپمۇ قويدى. تاماق پىشقاندا رابىخاننىڭ خىيالى يەنە شاۋۇدۇن ئەپەندىنى يوقلاپ قالدى ـ دە، دەررۇ قىزىدىن مۇشۇ تاماقنى كىرگۈزگەن.

شاۋۇدۇن ئەپەندى ئويلاپ، زەينەپنىڭ تاماق ئەكىرىشىدىن ئاللىقانداق بىر مەنە ئىزدىدى. "تايىنلىق بۇ قىزنىڭ يۈرىكى ماڭا سوقۇپ قاپتۇ" دېدي ئىچىدە. كېيىن يەنە "ھېچكىم يوق، بىر

ئويلاپ، تەييارلىنىپ تۇرغانىدى.

شاۋۇدۇن ئەپەندى ‹سىناپ› باقتى

ئانىسى ئەلچىلەرگە ياخشى جاۋاب بەرمىگىنىنى زەينەپمۇ سەزگەنىدى، ئۇ ئېغىر غەمگە پاتتى. شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ تۇرسۇن بىلەن خالىراق بىر جايدا ئۇچرىشىپ مۇڭداشقىسى كېلەتتى. نېمە ئۇچۇندۇ ئۇچرىشالمىدى.

بىركۈنى ئۇ، ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرۇپ چوڭقۇر خىيالغا چۆكۈپ كەتكىنىدە كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ئىككى تامچە ياش ئېقىپ چۈشتى. دەل شۇ ۋاقىتتا ئانىسى كىرىپ قالدى. چېچەن خوتۇن قىزىنىڭ يىغلىغىنىنى سەزدى.

— نېمە دەرد كەپتۇ ساڭا، — دەپ دوق قىلدى قىزىغا.

ئانىسىنىڭ پەيلى يامان ئىدى. قىزىنىڭ گەپ قىلىشىنى كۈتمەيلا ئۆزى كوتۇلداشقا باشلىدى:

— بىلىمەن سېنىڭ پەيلىڭنى. سېنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئاتا-ئاناڭ بىر ياقتا قېلىپ، ئۆز بىلگىنىڭنى قىلىمەن دەيدىغان بولساڭ، كۆرگۈلۈكۈڭ بار.

كۆز بولغاندىكىن كۆرىدىكەن، قۇلاق بولغاندىكىن ئاڭلايدىكەن، زەينەپنىڭ تۇرسۇن بىلەن رالىشىپ قالغىنىنى ئۇ يەر-بۇ يەردىن ئاڭلىغان رابىخان قىزىدىن قاتتىق رەنجىدى. ئۆزلىرىچە رالىشىپ تېگىدىغان سەت بىر ئىشنى بۇ يېزىدا بىرىنچى قېتىم باشلىغاندەك كۆرۈنگەن قىزى ئۇنىڭ ئالدىدا يات، پەيلى بۇزۇق بىر ئاتىكاچىدەك كۆرۈندى. بۇنى ئېرى قۇناخۇنغا ئېيتقاندا، ئۇ، ئۇلۇغ-كىچىك بىر تىنىدىدە، "هازىر زامان شۇنداق ئىكەن، مەنچە بولغاندا، مەيلىدى" دېيىشكە، ئېرىگە بىر تاغار ئاهانەت قىلدى. شۇندىن كېيىن رابىخان

يارىسا، قىز ئايلانسۇن" دېگەن مەنىدە بىر گەپ قىلىپ، شاۋۇدۇنى خاتىرجەم قىلغانىدى. ئەمەلىيەتتە تۇرسۇن ئۇنىڭغا ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. قىزمۇ ئۇنى ياخشى كۆرسە كېرەك.

شاۋۇدۇن ئەپەندى دىققەت بولۇپ قالدى. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ رابىخاندا گەپ يوق، زەينەپنىڭ قۇلىقىنى بۇراش كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆزى نەسىھەت قىلماقچى بولدى. ئۇنىڭغا زەينەپنى سۆز بىلەن ئۆزىگە كۆندۈرۈش مۇمكىندەك تۇراتتى، بىراق ھازىرلا ئۆز مۇھەببىتى توغرىسىدا ئوچۇق گەپ قىلغىلى بولمايدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئۇنى تۇرسۇندىن بەزدۈرۈش كېرەك؟ بۇ مەسىلىھەت بۇزۇلغاندىن كېيىن ئۆز ئىشىنى چىرايلىق باشلاش مۇمكىن. ئەلچىلەرگە بولسا ھەيۋەتلىك گەپلەردىن بىرقانچىسىنى تەييارلاش كېرەك.

ئەلچىلەرگە نېمە دېيىش كېرەك؟ قىزنىڭ يېشى كىچىك دەي دېسە بولمىدى. قىزمۇ 17 ياشقا كىرىپ قالغان، تۇرسۇن بولسا 21 ياشتا. ئەڭ ياخشىسى بولار ياش، ئوقۇشى كېرەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئارتىست، تۇرمۇش قۇرسا ئارتىستلىكتىنمۇ قالىدۇ، ئوقۇشمۇ توگەيدۇ دېيىش كېرەك. بىراق ئۇلارنىڭ ھازىر ئوقۇش شارائىتى يوقلۇقى مەلۇملۇق. تۇرمۇش قۇرۇپمۇ ئارتىسلىك قىلىش مۇمكىنغۇ دېسە، بۇمۇ ئاقىدىغان گەپ. بۇنى بۇ يەردىكى سەھرالىقلارغۇ ئانچە كوچەلاپ كەتمەس، ئەمما رايوندىكىلەرنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ قالسا ئىش چاتاق. باشقا مۇئەللىملەردىنمۇ ئېھتىيات قىلىش كېرەك. ئەلچىلەرنى ئەپلەپ-سەپلەپ يولغا سالاي. بىرەر چاتاق چىققىچە ئىشىمنى ئوڭشاپ بولىمەنغۇ!

شاۋۇدۇن ئەپەندى ئەلچىلەر كېلىشتىن بۇرۇن ئەنە شۇ ئويلارنى

شاۋۇدۇن گەۋدىسىنى سالماق بىلەن كۆتۈرۈپ، ئانىسى يالىغان موزايدەك پارقىراپ كەتكەن چىچىنى ھەۋەس بىلەن سىپاپ:

— ئۇلتۇرۇڭ! — دەپ ئۇستەل ئالدىدىكى ئۆزى بۇرۇن قويۇپ قويغان ئورۇندۇقنى زەينەپكە كۆرسەتتى.

ئاندىن پاپىروستىن بىرنى تۇتاشتۇرۇپ چەكتى، دېرىزىدىن كوڭگە بىر قاراپ قويدى-دە، — سائەت ئىككى بولۇپ قاپتۇ، — دەپ قويدى.

زەينەپ تارتىنىپ يەرگە قاراپ ئولتۇردى. ئۇ "شاۋۇدۇن ئەپەندىم تۇرسۇن بىلەن بولغان ئىشىمىزنى بىلگەن بولۇشى كېرەك، بەلكىم شۇ توغرۇلۇق كايىمدىكى" دېگەن ئويدا ئىدى. راست دېگەندەك نېرى-بېرى گەپلەردىن كېيىن شاۋۇدۇن ئەپەندى يۇمشاقلىق بىلەن كايىشقا باشلىدى:

— سىز بەك ئالدىراپ كېتىپسىز ئۇكام. بۇنداق ئالدىراش ھازىرقى زامانىڭ قىزلىرىغا ياراشمايدۇ. سىز ھازىر تۇرمۇش توغرۇلۇق ئەمەس، بەلكى ئۆسۈپ كادىر بولۇش، سەنئەتچى بولۇش توغرۇلۇق ئويلاڭ. سىز مېنىڭ ئوقۇغۇچىم ھەم سىڭلىمدەك. گەپنى ئوچۇقلا ئېيتسام، تۇرمۇش توغرۇلۇق ئويلىغانلىقىڭىز كىمگە مۇھەببەت باغلىشىڭىزنى ياخشى ئويلىسىڭىز بولاتتى. توغرا، تۇرسۇنمۇ مېنىڭ ئوقۇغۇچىم، لېكىن ئۇنىڭ كېلەچىكىدىن چوڭ بىرنېمە كۈتكىلى بولمايدۇ. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇ قارا كۆتەكتەك بىرنەرسە. ئۇنىڭ بىلەن بولۇپ قالسىڭىز، ئاقىۋەتتە چوڭ ھەسرەتتە قالىسىز. مەن ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا سىزنىڭ كېلەچەكتىكى ھەسرىتىڭىز توغرۇلۇق قايغۇرۇۋاتىمەن. مېنى، راست مۇئەللىمىم، ماڭا دۈشمەنلىك قىلمايدۇ دەپ ئويلىسىڭىز مېنىڭ گېپىمگە كىرىڭ.

خالىي بىر ۋاق تېپىپ قىزنى راسا بىر باشلىماقچى بولۇۋىدى، بىراق ئۆزى يېقىندىلا ئاڭلىغان "ھازىر قانۇندا قىز بىلەن يىگىت ئىختىيار قىلىسىلا بولىدىكەن" دېگەن سۆزلەرنى ئەسلەپ، بوشىشىپمۇ قالغان. ئەمما ھازىر يەنە پۇغانى ئۆرلەپ، ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ كېتىپتۇ.

زەينەپ ئانىسىدىن قورقاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە تۇرسۇن بىلەن بولغان سىرنى ئانىسىنىڭ بىلىپ قالغىنىنى سېزىپ، گەپ ياندۇرالمىدى. قانۇندا "ئەر بىلەن ئايالنىڭ ئىختىيارى" توغرىسىدىكى گەپنى زەينەپ ئانىسىدىن بۇرۇن ئۇققان، لېكىن "ئۇ قانۇن تېخى ھەممە يەردە يۈرگۈزۈلمەيدۇ، ئۆرپ ـ ئادەتكە ئېتىبار بېرىلىدۇ" دېگەن سۆزلەرنىمۇ ئاڭلىغان. ئۇنىڭ ئويى ھازىرچە بۇ ئىككى سۆزنىڭ ئىچىدىن ئۆز مۇھەببىتىگە يول ئاچقىدەك بىر پىكىرنى پەيدا قىلالمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، ئۆز دەردىنى ئىچىگە يۇتۇشقا مەجبۇر ئىدى.

رابىخان قىزنى بىرھازاغىچە تىللاپ:

— ماڭ جۇگۇ، — دېدى ھاردۇق يەتكەن كىشىدەك، — سېنى شاۋۇدۇن ئەپەندى قىچقىرىۋاتىدۇ. خاپىلىقتا ئۇنتۇپلا كېتىپتىمەنغۇ...

ئاغزىغا ئىلىم سالغان بۇ مۇئەللىمدىن بەك چۆچۈيدىغان زەينەپ مەكتەپكە دەككە ـ دۈككە ئىچىدە باردى.

دەرس ۋاقتى ئىدى. مەكتەپ ئىدارىسىدە پەقەت بىرلا شاۋۇدۇن ئەپەندى ئولتۇرۇپتۇ.

شاۋۇدۇن ئەپەندى ئۇنى بەك مۇلايىملىق بىلەن كۈتۈۋالدى، قىزنىڭ كۆزى ئۈستەلدىكى قېلىن ـ قېلىن كىتابلارغا چۈشكىنىنى كۆرۈپ، ئۇ ئۆز ئىچىدىن بىر ھوزۇرلىنىپمۇ ئالدى.

بەك ئېغىر ئىدى. ئۇ قىزنىڭ مۇلايىملىق بىلەن خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرۇشىغا دەككە-دۈككە بىلەن سەپسالاتتى. كېيىن يەنە ئۇ ياق بۇ ياققا بىر ئىككى مېڭىۋېتىپ، ئىشكنى ئېچىپ تالاغا بىر قۇر كۆز تاشلىدى-دە، يەنە قىزنىڭ قېشىدا توختىدى. قانداقتۇر بىر ئاچكۆزلۈك تۇيغۇسى ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئوينىتاتتى. بۇ تۇيغۇ ئىچىدە، ئۆزىنىڭ ئۇرۇنۇشلىرىغا بۇ سەھرالىق ئوقۇغۇچىسى بويسۇنىدىغاندەك، ئەگەر ئىش چاتاققا ئايلانغىدەك بولسا، بىر ئىلاجى قىلىپ ئۆز ئەيىبىنى ياپالايدىغاندەك، بىر مۇجمەل ئىشەنچ بىلەن ئۆزىگە ماغدۇر يىققاندەك بولدى ۋە تېخىچە بېشىنى يەردىن ئالالماي، ئىچىدە دەدلىنىپ ئارىلاپ-ئارىلاپ مۇئەللىمگە خىجالەت بىلەن كۆز قىرىنى تاشلاپ، نومۇسچان كۈلۈمسىرەش بىلەن ئولتۇرغان زەينەپنىڭ بوينىغا قولىنى تاشلىدى. زەينەپ چۆچۈگەندەك بېشىنى كۆتۈردى. شاۋۇدۇن ھودۇقۇپ قالسىمۇ، چوڭ سۈپەتلىك بىلەن قىزنىڭ بوينىنى قارىدى، قىز نېمە قىلىشنى بىلەلمەي، ھاڭ-تاڭ بولۇپ، مۇئەللىمنىڭ قولىدىن چىقىشقا تىرىشاتتى. ئاڭغۇچە مۇئەللىم ئۇنىڭ بوينىنى ئۆزىگە يېقىن تارتىپ ئۆزىنىڭ تىترەپ تۇرغان لەۋلىرىنى قىزنىڭ مەڭزىگە تەگكۈزۈۋالدى. زەينەپنىڭ كۆزلىرى خىجىللىقتىنمۇ ياكى نەپرەتتىنمۇ، لېكىن ئۆزى چۈشىنىپ يەتمىگەن بىر ئاچچىق سېزىم ئوتىدا يانغاندەك بولۇپ كەتتى، مۇئەللىمنى سىلكىۋەتتى، ھەتتا ۋارقىرىماقچى بولغانىدى، لېكىن نېمىشقىدۇ پېتىنالمىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىگە بىردىنلا ياش يۈگۈردى. بۇنى كۆرۈپ ئۆز ئىچىدىن ئېغىر كۆڭۈلسىزلىككە ئۇچرىغان شاۋۇدۇن ئەپەندى ئۆز رەڭگىنى ئۆزگەرتتى ۋە ھېچبىر غەيرىي نىيەت ئويلىمىغان كىشىدەك سالاپەتلىك كۈلۈمسىرەش بىلەن:

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاش زەينەپكە بەك ئېغىر كەلدى. ئۇ قىزارغان پېتى بېشىنى يەردىن ئالمىدى. بىر ھېسابتا شاۋۇدۇن ئەپەندىنىڭ گەپلىرى توغرىدەكمۇ سېزىلەتتى، بىراق تۇرسۇننى كەمسىتىش ئۇنىڭغا ياقمىدى، ئۇنىڭ كۆڭلىدە تۇرسۇن ئۇقۇمۇشلۇق ئادەم بولمىسىمۇ، بەك سۆيۈملۈك ۋە يېقىملىق ئىدى. ئۇ، بۇ تۇرقىدا مۇئەللىمنىڭ سۆزىنى «توغرا» ياكى «توغرا ئەمەس» دېيىشكە پېتىنالمىدى.

شاۋۇدۇن ئەپەندى بولسا ئورنىدىن تۇرۇپ، گەلەپىنىڭ يانچۇق-لىرىغا قوللىرىنى سېلىپ ئۆي ئىچىدە ئۇ ياقتىن بۇ ياققا مېڭىپ سۆزلەپ تۇراتتى.

— ...سىزنىڭ ئەقلىڭىز بار. بۇنى مەن سېزىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ سۆزلىرىمنى چۈشىنىدۇ دەپ ئىشىنىپ ئېيتىۋاتىمەن. گەپنىڭ قىسقىسى ئالدىرىماڭ، ئەڭ ياخشىسى تۇرسۇن توغرۇلۇق پىكرىڭىزنى ئۆزگەرتىڭ. سىزگە مەن ياردەم قىلىمەن. ئۇرۇمچىلەرگە، ھەتتا بېيجىڭلەرگە ئەۋەتىمەن.

زەينەپ ھامان ئۈنچىقماي تۇراتتى. شاۋۇدۇن ئەپەندى بولسا ئۇنىڭدىن تاقەتسىزلىك بىلەن جاۋاب كۈتەتتى، ئاخىرى:

— سۆزلىرىم قانداق، توغرىمۇ؟ — دەپ زەينەپكە تىكىلدى. زەينەپ قىسىلدى. ئاخىرى مۇشۇ تاپتىكى تەڭقىسلىقتىن قۇتۇلاي دېگەن ئوي بىلەنلا:

— توغرا، — دەپ قويدى.

بۇ سۆز شاۋۇدۇن ئەپەندىنى جانلاندۇرغانىدى. ئۇ كۆرەڭلىك بىلەن مەيدىسىنى كۆتۈرۈپ، زەينەپكە يېقىن كېلىپ قادالدى. مۇشۇنداق چىرايلىق، ئوماق قىزنى قولدىن چىقىرىش ئۇنىڭ ئۈچۈن

بۇ سۆزلەردىن كېيىن زەينەپنىڭ ئۇشتۇمتۇت قوزغالغان رەنجىش-لىرى بارغانسىرى يېنىكلىشىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئۆزى تېخى چۈشەنمىگەن غەلىتى يېڭىلىقلار توغرىسىدىكى ئويلار كېلىپ باستى.

— سىز بىلەن ئۆتكۈزىدىغان سۆھبىتىم شۇ! — دېدى شاۋۇدۇن ئەپەندى ئاخىردا، — مەن سىزنىڭ خاراب بولۇشىڭىزنى خالىماي-مەن. سىز ئالدىرىماڭ. بالىلىق قىلماڭ. ياخشى ئويلىنىڭ. كېيىن ئۆز چۈشەنچىڭىزنى ماڭا دەپ بېرىڭ. مەن سىزگە ھەقىقىي ئىنقىلابىي ئاكىلىق سۈپىتىم بىلەن ياردەم بېرىمەن.

ئارىغا چۈشكەن بىرئاز جىمجىتلىقتىن كېيىن زەينەپ ئۆزى ئويلاپ بىر باشقا ئېلىپ چىقالمىغان خىيالنى بۇزۇپ:

— بولىدۇ، — دېدى-دە، كەينىگە قارىمايلا چىقىپ كەتتى.

ئارىدىن ئۈچ-تۆت كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ئامما شاۋۇدۇن ئەندىش قىلغان بىرەر غۇلغۇلا چىقمىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۆز قايغۇسىغا تەسەللى تاپقان شاۋۇدۇن ”مېنىڭ سۆزۈم زەينەپكە تەسىر قىلغان بولسا كېرەك. ئاستا-ئاستا مۇشۇنداق قىلىپ ئۇنى ئۆزەمگە كۆندۈرۈۋالغۇدەكمەن“ دېگەن چۈچۈمەل بىر خىيال بىلەن ھۇزۇرلى-نىدىغان بولدى.

ئاخىرى ئۇ ھېلىقى جاۋۇلداق مەريەمخاندىن ياردەم سورىغاندا، ئۇ:

— ئەگەر زەينەپ سىزنىڭ ئالدىغان نىيىتىڭىزنى بىلسىلا ئۇ جان دەيدۇ. ئۇنىڭ ئانىسى ياخشى خوتۇن، دادىسى تولىمۇ نادان، ئالىم بىلەن زالىمنىڭ پەرقىنى ئۇقمايدىغان ئادەم ئەمەس ئۇ، مەيلى رابىخانلا غەيرەت قىلغاندىن كېيىن قۇناخۇننىڭ كارى چاغلىق. بىلسە، سىزدەك بىر كۈيئوغۇلنى تاغ-تاغ ئالتۇن خەجلەپمۇ تاپال-مايدۇ، — دەپ شاۋۇدۇننى راسا ئۇچۇردى.

— يىغلاپ يۇرمەك يەنە، چۈشەنـدىگىزمۇ مېـنىڭ نېمە قىلىۋات-
قىنىمنى. بۇنـىڭدا قىلـچـە يامان نـىيەت يوق، — دېـدى ئۇ، ئۆز
ھودۇقۇشىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن رەڭگىدىكى سالاپەتلىـك قىياپىتـىنى
بۇزماسلىققا تىرىشىپ، قىزنىڭ قىياپىتىدىن كۆزىنى ئۈزمەستىن داۋام
قىلدى، — مەن سىزنى قانـداق قىلـدىـكىن دەپ، سىـناپ كۆرگەن
ئىدىم. ياخشى نىيەتلىـك قىز ئىـكەنسىـز. نۇرغۇن قىـزلار باركـى،
ئۇلارغا مۇنـداق قىلـىـقـلارنى قىلـغان زامانـلا غىلـجىڭـلايدۇ ياكى
تەنتەكلىك قىلىپ غوۋغا كۆتۈرىدۇ. سـىز ئۆزىڭـىز كىـچىك بولغان
بىلەن ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋاپسىز. شۇنداق بولۇش كېرەك.

بۇ گەپلەر زەينەپنى چوڭقۇر ھەيرانلىققا سالدى. لېكـىن مۇئەل-
لىمنىڭ مۇشۇ سۆزلەرنى قىلىۋاتقىنىـدىـكى غەرەزسىـزدەك كۆرۈنگەن
سالاپەتلىك قىياپىتى ئۇنى "بەلكىم يامان ئويى يوقتۇر، سىنىغاندۇر"
دېگەن چۈشەنچىگە يېقىن ئەكەلدى. كېيىن ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا بىلدۈر-
مەكچى بولغان ئاچچىق نەپرىتـىنى بېسىپ قالغىنىغا خۇشالمۇ بولدى.

زەينەپنىڭ رەڭگىنىڭ ئۆزگىرىشـىگە باشلىغىنىنى سېزىـپ تۇرغان
شاۋۇدۇن ئەپەندى، ئەركىن بىر نەپەس ئالدى-دە:

— سىز بۇ يېزىدا تۇرۇپ، مۇنداق ئىشلارغا ھەيران قېلىشىڭىز
مۇمكىن. سىز بىر سىناقتىن ئۆتتىڭىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەدەنـىيەتتە
سۆيۈش دېگەن ئەيىب ئەمەس. ئۆز سىڭلىسىدەك ياكى سەپدىشىدەك
كۆرۈپمۇ سۆيۈشىدۇ. بىز خەق ئۇنى ئېغىر ئالغان بىلەن مەدەنىيەتتە
ئۇ ياخشى ئىش. يەنە بۇ گەپنى ھازىرلا خەققە دەيدىغان بولسىڭىز
تېخى مەدەنىيەتنى چۈشىنىپ يەتمىگەن بىچارە خەلق ھەيران بولىدۇ
ۋە غوۋغا كۆتۈرىدۇ. بۇنى ئۇلار بارا-بارا ئۆگىنىدۇ. بىزلەر ئۇلارغا
بۇنى ئاستا-ئاستا ئۆگىتىمىز.

قاراپ، بىر تۇرۇپ ئۆز كۆكسىدە ئۇنىڭغا كۆز ياشلىرى بىلەن مۇڭ تۆككۈۋاتقان سۆيۈملۈكىنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتەتتى.

زەينەپ ئۆپكىسىنى ئاران باستى.

تۇرسۇن ئۇنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ تەسەللى بېرەتتى:

— سىزلا چىڭ تۇرىدىغان بولسىڭىز، ئىشىمىز ئوڭۇشلىنىدۇ.

— نېمە دېسىڭىز مەن تەييار. ئانامنىڭ دوقىدىن ئۆيدە تۇرۇشقىمۇ تاقىتىم قالمىدى.

زەينەپ ئۇنىڭغا قايسى كۈنى شاۋۇدۇن ئەپەندىنىڭ دېگەن سۆزلىرىنى، مەدەنىي قىلىقلىرىنى ئېيتىپ بەرمەكچىمۇ بولغانىدى. بىراق سۆزلەشكە ئاغزى بارمىدى. ئەگەر شاۋۇدۇن ئەپەندىنىڭ راستلا يامان نىيىتى بولمىسا، تۇرسۇن بۇنى چۈشەنمەي ئوتتۇرىدا بىر كۆڭۈلسىزلىك تۇغدۇرۇپ قويمىغىدى، دەپ ئەندىش قىلدى.

تۇرسۇن زەينەپنىڭ بەك تەڭقىسلىقتا قېلىپ جەبىرلىنىۋاتقانلىقىنى سېزىپ يۈرەتتى. رابىخاننىڭ ئۇنى كۈيئوغۇل قىلىش نىيىتى يوقلۇقىنى بىلگەن تۇرسۇن بىر تەۋەككۈل قىلىپ قىزنى ئەپقېچىشنى نىيەت قىلىپ پۈككەنىدى. بولۇپمۇ مۇشۇ يېقىندا رابىخاننىڭ زەينەپكە دوق قىلىپ "شۇنچە ئالدىرىغان بولساڭ ئۆزەم بىر لايىق تېپىپ ئۈچ-تۆت كۈننىڭ ئىچىدىلا ئىشىڭنى ئوڭشايمەن. ئەگەر بۇنىڭغا كاشىلىق قىلىدىكەنسەن، كۆرگۈلۈكۈڭ بار" دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئالدىراپ قالدى. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئىتتىز-ئېرىق ئىشلىرى بېسىقمىغاچقا بۇ توغرۇلۇق ئانچە باش قاتۇرۇپ كەتمىگەنىدى، "ئەمدى تەۋەككۈل قىلىش كېرەك. ئېلىپ قاچقاندىن كېيىن قىز تەرەپمۇ ئىلاجىسىز كۆنىدۇ. ناھايىتى بۇ ئىشقا ئون نەچچە كۈن كېتىدىغۇ" دېگەن يەرگە كەلدى-دە:

قاچقان بىلەنمۇ ئەپلەشمىدى

تۇرسۇننىڭ ئۆيلىنىدىغان يېرى بار. ئانىسى ئۆلۈپ كەتكىلى بىر يىلدىن ئاشتى. كىچىك باللارغا ۋە 60 ياشتىن ئېشىپ قالغان دادىسى قاسىم ئاخۇنغا ئوگال بولدى. ئۆي ئىشلىرى 11 ياشلىق سىڭلىسى زۆرەمگە ئېغىر كېلىدۇ. ئۇنىڭمۇ ئوقۇشى كېرەك. دادىسىنى ئۆيلەپ قوياي دېسە، ئۇ كۆرگەنلا خوتۇننى ياراتمايدۇ. ئۇ ئاۋۋال باللىسىنىڭ بېشىنى ئوگشاپ قويۇپ، ئۆزىگە لايىقنى ئالدىرماي تېپىشنى ئويلايدۇ.

بىراق ئەلچىلەر كۆڭۈلسىز جاۋاب بىلەن قايتىشتى. قاسىم ئاخۇن ئەمدى ئوغلىغا باشقا يەردىن لايىق ئىزدەيلى دېسە ئوغلى ئۇنىمايدۇ. ئوغلىنىڭ زەينەپكە مۇنچىۋالا كۆيۈپ يۈرگىنىنى ئاتىسى سەزمىدى ئەمەس، بىراق بوۋاي بۇ ئىشقا يەنە كىرىشىپ بېقىشنى ئۆزىگە لايىق كۆرمىدى، "بەرمەسنىڭ ئېشى پىشماس" دېگەندەك قىز تەرەپ-نىڭ كۆرسەتكەن باھانىلىرى چاغلىق، ئەسلىدە قىزنى بېرىدىغان نىيىتى يوق. ئانداق بولغاندىن كېيىن بىچارە بوۋاي نېمە قىلسۇن؟

ئەمدى گەپ تۇرسۇندا قالدى.

بىركۈنى كەچتە، تازا سۈپسۈزۈك ئايدىڭدا قوناخۇنلارنىڭ ئارقا تېمىغا ياندىش توغراقلىقتا زەينەپ بىلەن مۇڭداشتى.

ئاي دەرەخلەر ئارىسىدىن ئۇلارنى مارىلىغاندەك نەگىدۇ سۈزۈلۈپ باراتتى. كۈزنىڭ سالقىن شامىلى غورقىراپ ئۇچۇپ، نەپەسنى لەززەت بىلەن تولدۇراتتى. زەينەپ بېشىنى تۇرسۇننىڭ كۆكسىگە قويۇپ بىر بىرھازاغىچە ئېسەدەپ يىغلىدى، تۇرسۇن بىر تۇرۇپ ئەتراپقا چۆچۈپ

ئۇلارنى كۈتۈپ تۇردى. كىچىكىمەي زەينەپ بىر يىغىنچاق بوپا كۆتۈرگىنىچە، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تۇرسۇن كۆرپە، يوتقان ۋە بىر چەكمەننى كۆتۈرگەن بويى كەلدى ۋە ئۇلار ھودۇقىقان پېتى ئالمان- تالمان يولغا راۋان بولدى.

ئۇلار توغراقلىق ئىچىدىكى يامان يول بىلەن 5-رايوننىڭ 2- يېزىسىدىكى. تۇرسۇننىڭ تاغىسى مەمتىلى جوۋازچىنىڭ ئۆيىنى كۆزلەپ ماڭدى. شامال ئەنسىزلىك بىلەن گۈرۈلدەيتتى. نەدىدۇ قارىغۇ ياپىلاقنىڭ سۇرلۇك ھوۋۇلىشى ئاڭلىناتتى. كېتىۋاتقانلارغا كېچىنىڭ ئايدىڭلىقمۇ ئەندىشە سالاتتى. زەينەپنىڭ كۆزى ئايغا چۈشكەندە، ئۇ، خۇددى بۇلارنىڭ قېچىپ كېتىۋاتقىنىنى بىرسىگە ئېيتىپ قويىدى- غان نىيەت بىلەن پارچە- پارچە بۇلۇتلار ئارىسىدىن ئۇلارنىڭ كەينى تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى ۋە بىر تۇرۇپ، ئۇ بۇ باللارچە ئويىنى زاڭلىق قىلاتتى.

ھەممىسى شۇك دېگۈدەكلا ئىدى. يول ماڭغاندا ناخشا ئېيتماي تۇرالمايدىغان سايىتمۇ جىم ماڭدى.

ئۇلار 5-رايوننىڭ يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش خىزمىتى يۈرگۈ- زۈلۈۋاتقان 3-يېزىسىغا ئايرىلىپ كېتىدىغان يەرگە كەلگەندە كىمدۇ بىرسى ئۇلارنى توختاتتى. بۇ يەردە يېزىدا ئۇيۇشتۇرۇلغان ئىتتىد- ياربي كۆزەتچىلەر تۇراتتى. ئۇلار يېزىدا يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش خىزمىتى جەريانىدا زومىگەر- پومېشچىكلارنىڭ بۇزغۇنچىلىق ئىش- لىرىنى پايلاپ يۈرەتتى. بايا ۋارقىرىغان كىشى ھارۋىدىكىلەرگە دىققەت بىلەن سەپسالدى. ياخشى، ئۇ سايىتنىڭ يېقىن تونۇشى چىقىپ قالدى. سايىت ھارۋىدىن چۈشۈپ، ئۇنى بىر چەتكە تارتىپ، ئاستا گۇدۇڭ- گۇدۇڭ پاراڭ قىلدى، كېيىن كۆزەتچى ئوچۇق كۆڭۈللۈك

— قاچساق دەيمەن، — دېدى قىزنى باغرىغا مەھكەم بېسىپ تۇرۇپ.

بۇ توغرۇلۇق نۇرغۇن ئويلاپ، باشقا ئامال تېپىشقا كۆزى يەتمىگەن قىز يۈرىكىدىكى جاۋابنى ئېيتىۋەتتى:

— مەيلى!...

قانداقلا بولمىسۇن قېچىش دېگەن ئوڭاي گەپ ئەمەس، بولۇپمۇ بۇنىڭ سۆز - چۆچەكى يامان، تۇرسۇن بىلەن زەينەپ بۇ تەرەپلەرنىمۇ ئويلىدى. ھازىرچە ئۇلار بۇنىڭدىن باشقا چارە تېپىپ ئۆز مۇھەببىتىگە ئەركىن يول ئېچىشقا ئىلاجسىز ئىدى. شۇنداق قىلىپ ئەتە كەچقۇرۇنلۇققا قېچىشقا ۋەدىلەشتى. تۇرسۇن ئۇنى ئاياغ مەلىدىكى سۆگەتلىكتە ھارۋىلىق كۈتۈپ تۇرماق بولدى ۋە نەگە قېچىپ بېرىشنىمۇ بەلگىلەپ قويدى.

تۇرسۇن ئەتىسى ئاغىنىسى سايىتنى تاپتى. ئۇنىڭغا ئىشەش بىلەنلا ئۆزىنىڭ زەينەپنى ئەپقېچىش توغرىسىدىكى نىيىتىنى ئېيتتى ۋە بۇ ئىشقا ئۇنىڭ ياردەم بېرىشىنى سورىدى.

گەدىنىدە ئازراق تاتۇقى بار سايىت تۇرسۇندىن ئىككى - ئۈچ ياش چوڭ، قورقۇمسىز يىگىت ئىدى. تۇرسۇن ئۇنىڭغا زىنەپنى ئېلىش نىيىتى بارلىقىنى ئاللىقاچانلا ئېيتقاندا، سايىت خۇشال بولغان. لېكىن ئۇلارنىڭ ئىشىنىڭ مۇنچىۋالا كېلىشمەسلىكلەرگە يولۇقۇۋاتقانلىقىدىن خەۋىرى يوق بولسا كېرەك، ئېھتىمالىم، دەسلەپتە ھەيران بولدى ۋە كىمنىدۇ ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىدى، ئاخىرى:

— بار جېنىم بىلەن ياردەم قىلىمەن. مەن ئۆزەم ھارۋامغا چۆشۈرۈپ نەگە ئاپار دېسەڭ ئاپىرىپ قويىمەن، — دېدى.

ۋەدە بويىچە كەچقۇرۇنلۇقى سايىت ھارۋىسىنى قېتىپ سۆگەتلىكتە

بىراق، مەمتىلىنىڭ ئەندىشىسى بېسىلمىدى. "ئۇلارنىڭ كېلىشى تۇرسۇننىڭ ئېيتقىنىدەك بولسىغۇ ياخشى. ئەگەر ئۇنداق بولماي بۇ ياش باللار بىرەر خەتەرلىك ئىش قىلىپ يۈرگەن بولسا، كېيىن بالاسىغا مەن قالماي، ھەر ھالدا كەنت باشلىقىغا خەۋەر قىلىپ قوياي" دېدى-دە، كېچىلەپ كەنت باشلىقىنىڭ ئۆيىگە باردى. ئۇنىڭ كۆزى كەنت باشلىقىنىڭ ھويلىسىدىكى تۇۋرۇككە باغلاغلىق ئۈچ ئاتقا چۈشتى. ئىچىدە "بۇ كەمدە نېمىشقا تۇرغان ئاتلاردۇ بۇ" دېدى-دە، ئۆيگە كىرمەك بولدى. ئۆيدە چىراغ يېنىقلىق ئىدى. مەمتىلى ئىشكنى ئېچىپ قارىسا، كەنت باشلىقى بىرقانچە كىشىلەر بىلەن گۇدۇڭلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ، ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەرىكىتى جىددىي ئىدى. مەمتىلى كەنت باشلىقىنى شەرەت قىلىپ تالاغا ئېلىپ چىقتى.

كەنت باشلىقى ھەيران بولۇپ:

— نېمە گەپ؟ — دەپ ئالدىراپ سورىدى.

مەمتىلى خاتىرجەم ھالدا ئەھۋالىنى ئېيتىپ بەرگەندى. كەنت باشلىقى ئۆيدىكىلەرگە:

— ۋاي مەيەرگە چىقىڭلار، ئۇلارمۇ تېپىلدى، — دەپ ۋارقىرىدى.

دەل شۇ ۋاقىتتا مەمتىلى ھېلىقى ئۆيدىكىلەرنىڭ قاچقانلارنى قوغلاپ كەلگەن كىشىلەر ئىكەنلىكىنى بىلدى. قاچقانلارنىڭ گۇناھىنى سۈرۈشتۈرۈشكىمۇ ئۈلگۈرمىدى. ئۇ ھەر ھالدا ئوڭايسىزلانغاندەك بولدى ۋە كەلگەنلەرگە يالۋۇرغاندەك:

— مەن ئۆيۈمگە بېرىۋالاي، سىلەر بىرئاز ھايال بولۇپ كىرىڭ-لار. بولمىسا ماڭسا سەت، — دېدى-دە، يۈگۈرگەن پېتى ئۆيگە كەتتى.

سايىت بىلەن تۇرسۇن مەمتىلىنىڭ ھەرىكەتلىرىدىن ئەندىشە

بىلەن:

— قاچمايمۇ ئىشنى پۈتتۈرگىلى بولمامدۇ، سىلەر تەرەپتە ھۆكۈمەت يوقمۇيا، — دېدى - دە، لېكىن بۇلارنى تۇتۇپ تۇرۇشنى لازىم تاپمىدى.

— بوپتۇ، نەگە بارساڭلار بېرىڭلار. بەربىر سىلەر ئۇتتۇسىلەر، — دېدى.

بۇ گەپ تۇرسۇن بىلەن زەينەپنى يېڭى ئويغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇلار ئۆز مۇھەببەتلىرىنىڭ قانۇنلۇق ئىكەنلىكى توغرىسىدا بۇرۇن ئانچە باش قاتۇرمىغانلىقىدىن پۇشايمانمۇ قىلدى، بىراق، ئەمدى ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەندەك.

ئۇلار يېرىم كېچىلەر بىلەن 2 - يېزىنىڭ كۆنچىقىش تەرىپىدىكى 1 - كەنتتە تۇرۇشلۇق مەمتىلى جوۋازچىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا توختىدى.

مەمتىلى جوۋازچى بۇلارنى ئەندىشە بىلەن كۈتۈۋالدى. ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ قوشنىسى قادىر ئاخۇن شەھەرگە ماڭغان تۇغقىنىنى ئۆيدە بىر كېچە قونبدۇرغان ئىدى. كېيىن تەكشۈرۈشتە قونغۇچى 2 - يېزىدىكى زومىگەرنىڭ بىر قىسىم جاھاز - مۈلكىنى شەھەرگە ئېلىپ كېتىۋاتقان كىشى ئىكەنلىكى بىلىنىپ قالدى، قادىر ئاخۇن بۇنىڭ ئۈچۈن ئەلەم تارتتى. مەمتىلى جوۋازچى ھازىر شۇنى ئويلاپ خاتىرجەم بولالمىدى. رەڭگىدە كەلگەنلەرگە بۇ ئەندىشىنى ئۇقتۇرماسلىققا تىرىشتى. دەككە - دۈككە بىلەن بۇلارنى ئۆيگە جايلاشتۇرۇپ قويغان بولدى. زەينەپنى ئىچكىرىكى ئۆيدە مەمتىلىنىڭ بالا - چاقىلىرىنىڭ قېشىغا ئەكىرىپ قويدى. تۇرسۇن بىلەن سايىت ئىشىك ئالدىدىكى بوغۇلۇككە جايلاشتى.

خوتۇن خەقلەر باش قوشۇپ قالغان يەردە، ھە دېسىلا زەينەپ بىلەن تۇرسۇننىڭ گېپى ئوتتۇرىغا چۈشىدىغان بولدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى: "تۇرسۇن قاملاشتۇرالماپتۇ، بوش كەپتۇ"، دېيىشسە، بەزىلىرى "ئۇلارنى مۇنچىۋالا ئاۋارە قىلغۇچە چىرايلىق چېتىپ قويۇشسا بولمامدىكىن" دېيىشسەتتى، بەزىلىرى "ئوبدان بوپتۇ. تىزگىنى يوقلارنى شۇندىاق سازايى قىلىش كېرەك"، "ئۆزلىرىگە قېپتۇ" دەيتتى. بولۇپمۇ ھېلىقى مەريەمخان دېگەن ۋىتىلداق خوتۇن تازىمۇ جىق سەت گەپلەرنى تارقىتىشقا باشلىدى.

قۇناخۇن بۇ ئىش ئۈچۈن خوتۇنىغا كايىدى. دەسلەپتە خوتۇنى ئېرىنىڭ ئاغزىنى غىرىشلاپ قويىقلى تۇرۇۋۇدى، لېكىن قۇناخۇن بوش كەلمىدى. خوتۇنىنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كېلىپ:

— ھوي سارالڭ، — دەپ تىترەپ تۇرۇپ قايناپ كەتتى، — ھازىر قانداق زامان بولۇۋاتقىنىنى بىلمەيۋاتامسەن. كەمبەغەللەرنىڭ بەختى ئېچىلىدىغان كۈنلەر كېلىۋاتسا، سەن ئاشۇ تۇرسۇننى كەمبەغەل دەپ خورلاپ، ئۆزەڭنىمۇ، مېنىمۇ بىر تاغار شەرمەندىچىلىككە سالدىڭ. ئۆزەڭ كەمبەغەل تۇرۇپ، كەمبەغەلنى ئىتتەك كۆرىدىكەنسنا! ئالدىرىما، ئاز كۈندە بۇ يەرگىمۇ كادىرلار كېلىدۇ. شۇ، كەمبەغەلنى خار كۆرگۈنۈڭ بۇرنىڭدىن بۇلاق بولىدۇ.

شۇ سۆزدىن كېيىن رابىخان بىرئاز بوشاپ قالدى. ھەتتا سەل تۇرۇپ قىزىنى راسا كېلىشتۈرۈپ دۇمباللىماقچى بولغان نىيىتىدىنمۇ كەچتى.

تۇرسۇننىڭ دىمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندى، بولۇپمۇ ئۇلارنى تۇتۇپ كېلىۋاتقاندا يولدا ئۇچرىغان بىرقانچە كىشىلەرگە شاۋۇدۇن ئەپەندىنىڭ "قانۇنسىزلىق قىلغاننىڭ سازايى" دېگەنلىرى ئۇنىڭغا بەك

قىلىپ ئۆخلىمىغانىدى. بىرچاغدا تالادىن بىرقانچە ئادەمنىڭ تىۋىشى كەلدى. ئۇلار ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇشقا تۆت كىشى ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى. ئايدىڭدا كەلگەنلەرنى تونۇشقا بولاتتى. بىرسى شاۋۇدۇن ئەپەندى، بىرسى ئۇچىغا چىققان قىمارۋاز سىيت، يەنە بىرسى ئۇنىڭ ئاغىنىسى بارات جىرتتاق ئىدى. يەنە بىرسىنى تۇرسۇنلار تونۇمايتتى، ئۇ مۇشۇ كەنتنىڭ باشلىقى ئىدى.

شاۋۇدۇن تۇرسۇنغا قاراپ دوق قىلىشقا باشلىدى:

— هوي ئۇياتسىزلار، قانۇنسىزلار! زەينەپ قېنى؟... — ئۇ، تۇرسۇننىڭ يېنىدىكى سايىتنىمۇ تونۇۋالدى، — هوي تاز، ساڭا نېمە بار بۇ ئاردا. ۋاي ئەپتىڭ قۇرۇسۇن قەقەش باش.

بۇ كۆڭۈلسىز ئوپۇر-توپۇر ۋە هاقارەتلەر تۇرسۇن بىلەن سايىتقا بەك هار كەلدى. بۇلار بىر-بىرىگە قاراشقان بولدى. غوۋا ئايدىڭ بۇ قاراشلارنىڭ مەنىسىنى يوشۇرالمايتتى، هەر ئىككىسى ئۇلۇغ-كىچىك تىنىۋالدى.

كەلگەنلەر ئۇلارنى هايداشقا باشلىدى، ئۆي ئىچىدىن زەينەپنىمۇ ئېلىپ چىقىشتى. شۇ ئاردا سايىت تۇرسۇنغا:

— مۇشۇ شاۋۇدۇن دېگەن نېمەگىنى بىر كېلىشتۈرۈپ قويااي دەيمەن، بىراق يەر تار كېلىۋاتىدۇ. هەر نېمە بولسا مەلىگە بارغاندا كۆرەرمىز، — دەپ كۇسۇرلىدى. تۇرسۇنمۇ ئۇنىڭغا جاۋابەن:

— شۇنچىۋالا گۇناھ ئىش قىلغاندىمىزمۇ ئاداش. ئۆزلىرى رالىشىپ تېگىشىدىغان ئىشنى يالغۇزلا بىز قىلىۋاتقىنىمىز يوققۇ؟ خەپ توختا! — دەپ قويدى. ئۇلارنى كېچىلەپ ئېلىپ ماڭدى.

كىمنىڭ قانۇنلۇق ئىكەن؟

ئەتىسى مەھەللە ئىچىدە، تولاراق ياشلارنىڭ ئارىسىدا، بولۇپمۇ

ك ئىرەلسىزلىك قىلدى.

ئىش ئۈنىڭغا تارتىپ شۇ كۈنى كەنتكە يېزا باشلىقى ساۋۇتئوم
لەن رايون باشلىقى ئەكرەم قاسىم ئۆزىمۇ كېلىپ قالغان ئىكەن،
لارنىڭ يولى قىسقاردى، تۇرسۇنلارنىڭ ئىشىنى مايسخان بىلەن
ايىت ئىككىسى ئەكرەم بىلەن ساۋۇتئوم دەرىقەم بولغان يەردە
يتتى. ئەكرەم ساۋۇتئومغا ئازراق كايىدى. ساۋۇتئوم "ئىش
لدىراش بولۇپ كېتىپ بۇ ئىشقا ئانچە كۆڭۈل بۆلەلمەپتىمەن"
ەپ سەۋەب كۆرسەتمەكچىمۇ بولدى. ئەمما كېيىن ئۆزىنىڭ
استىنلا ئىرەنسىزلىك قىلغىنىنى يوشۇرالمىدى. ئەكرەم شۇندىن
يىن تۇرسۇن بىلەن زەينەپنى قىچقارتىپ ئايرىم-ئايرىم سۆزلەشتى.
ەكرەمنىڭ سۆزىدىن كېيىن تۇرسۇن بىلەن زەينەپ ئىككىسى ئۆزد-
لىك قانۇنلۇق مۇھەببىتى يولىدا يۈرەكسىزلىك قىلغىنىنى سەزدى ۋە
ىچىپ يۈرگەنلىرىنى ئويلاپ باشقىدىنلا خىجىل بولدى. تازا ئەخمەق
كەنمىز، دېگەن يەرگە كەلدى.

ئەكرەم بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك شاۋۇدۇن ئەپەندى، رابىخان،
ەريەمخان جاۋۇلداقلار بىلەنمۇ سۆزلەشتى. مەكتەپ مۇدىرى ۋە
شقا مۇئەللىملەرمۇ شاۋۇدۇننىڭ كىم ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ
لغاندى.

شاۋۇدۇن ئەپەندىنىڭ بۇ ئىشتىكى مۇناسىۋىتى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ
ەلتە قىلىقلىرى ئەكرەمنىڭ ئالاھىدە ئېتىبارىنى قوزغىدى. ئۇ
رۇن شاۋۇدۇننىڭ ئادەم كولدۇرلىتىدىغان قىلىقى توغرۇلۇق
نچە-مۇنچە ئاڭلىغان. ئەمما بۇ ۋەقەدىن كېيىن ئۇ شاۋۇدۇن
ەپەندىنىڭ كىم ئىكەنلىكى توغرىسىدا باشقىدىنلا سۈرۈشتە قىلدى.
ەتتا ئۇنىڭ خوتۇنىنى قويۇپ بەرگەنلىكىنىڭ سەۋەبلىرىنى پەرەز

ئەلەم بولۇپ كەتتى، مانا ھازىر بولسا كوچىغا چىقىپ خەققە كۆرۈ-
نۈشمۇ قىيىن، ئۇنىڭغا ئىشمۇ خۇش ياقماي قالدى، بىردەم ئۆيگە
كىرىدۇ، ئۆيدە دادىسىنىڭ كايىشىنى ئاڭلاپ، ئىتتىزلىققا كېتىدۇ،
بەك ئېغىر كۈن بولدى. قاتتىق دىققەتچىلىكتىن كېيىن، ئۇ ئۆزىنى
تۇتۇپ ئالدى. قانداقلا بولمىسۇن مۇشۇ ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ
چىقىشقا بەل باغلىدى.

كەچتە ئۇنىڭ قېشىغا سايىت كەلدى.

— ئاداش، — دېدى ئۇ خۇددى خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلگەن
كىشىدەك، — بىز بۇ ئىش توغرۇلۇق رايونغا بارايلى. كەنتىمىز
تولىمۇ يىراق چۆلدە بولۇشى سېنىڭ ئىشىڭغىمۇ بىرمۇنچە كاشىلا
سالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يېزا باشلىقىمۇ يوق. ئۈچ-تۆت كۈن
بولدى. رايونغا كەتكەن، ئاڭلىسام، ئىجارە كېمەيتىش يۈرگۈزۈۋات-
قان يېزىلاردىن ئۆگىنىش ئۈچۈن كېتىپتۇدەك. ئۇنىڭ تېخى بۇ
سازايىلاردىن خەۋىرى يوق. زادى قاچمايمۇ ئىشنى قانۇنلۇق پۈتتۈ-
رۈشكە بولىدىكەن. ئەڭ ياخشىسى رايونغا بارايلى. ئىلاجى بولسا
رايون باشلىقىنى تاپايلى. ئۇ ياخشى ئادەم، پارتىيە ئەزاسىكەن،
ئۇنىڭغا ئۇقتۇرايلى.

تۇرسۇنمۇ سايىت دېگەندەك ئويلىغانىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار
ئەتە رايونغا بارماقچى بولدى. كېيىن ئىككىسى يەنە بىر ئادەمنى
قوشۇپ ئېلىشنى ماقۇل كۆردى. ئويلا-ئويلا كەنتتىكى ئاياللار
باشلىقى مايىسخاننى تاپتى. ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا بۇ مەسىلە-
ھەتنى سالا-سالمايلا، ئۇمۇ قايناپ كەتتى.

— خەلقئالەمگە مۇنچىۋالا سۆز-چۆچەك قىلىدىغان ئىش
ئەمەسقۇ بۇ. مەن يېزا باشلىقى ساۋۇتومدىن خاپا بولىمەن. ئۇ ئىشقا

ئىشنى تېپىۋالدى، مۇنداق ئىشلار خەلق ئاممىسىغا يامان تەسىر
دۇ، — دەپ تىلىنى چاينىدى.

— بۇ يەردە قانۇنسىزلىق قىلغان سىز. سىزنى خەلق كادىر دەپ
رمەت قىلاتتى. سىز شۇ ھۆرمەت بىلەن ئۆزىڭىزنىڭ قورۇق
ۋىڭىزنى ئىشقا سېلىپ، ئۆز نەپسىڭىز ئۈچۈن ئورۇندىڭىز. زادى
ئىشقا سىز قانداق غەرەز بىلەن ئارىلاشتىڭىز، شۇنى دەڭا!

شاۋۇدۇننىڭ پېشانىسىدىن تەر چىقىشقا باشلىدى. ئۇ يەنە
دۇرماستىن:

— بۇ يەردە سىر بولغۇدەك غەرەز يوققۇ، — دېدى-دە بىراق
رمىگە تىكىلىپ قارالمىدى.

— سىز ئۆزىڭىز ئېيتمىسىڭىز مەن ئېيتىپ بېرەي: سىز زەينەپكە
ۋاق مۇناسىۋەتتە بولغانلىقىڭىزنى، ئۇنى سىناپ كۆردۈم دېگەن-
ڭىزنى، مەدەنىيەتتە بار دەپ قىلغان لاۋزا ھەرىكەتلىرىڭىزنى
لىڭىزلا، بۇ غەرىزىڭىزنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىسىز... خوش
نى مەدەنىيەتتە بار ئىكەن، شۇنداق رەسۋاچىلىق؟

مۇشۇ سۆزدىن كېيىن شاۋۇدۇن تۇگۇشۇپلا كەتتى. ئۇنىڭ
رگى كۆكىرىپ كەتتى، ئۆزگە بولسا ئاغزى-بۇرنى قېڭغىر
ىپ كېتىپ بارغاندەكلا سېزىلەتتى، ئۇ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي
ى، لەۋلىرى تۇرماق قۇلاقلىرىنىڭ تۈۋىمۇ تىترەپ، لىپىلدىغاندەك
ىپ كەتتى.

— ئەمدى چۈشىنىشلىك بولسا كېرەك، — دېدى ئەكرەم ئورنىد-
تۇرۇپ. — پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى كادىرلاردىن خەلق
مىتىگە ساداقەتلىكنى تەلەپ قىلىدۇ. خەلقنىڭ پارتىيە ۋە خەلق
مۇتىگە بولغان مۇھەببىتىدىن ئۆزىنىڭ چىرىك شەخسىي مەنپە-

بىلەن ئېنىقلىغان بولدى. كېيىن ئۆزى سۈرۈشتۈرۈپ تاپقان پاكىت-لارنىڭ ھەقىقەتلىكىگە چوڭقۇر ئىشەنگەن ھالدا شاۋۇدۇن ئەپەندى بىلەن گەپلەشتى.

— بۇ ئىككىسى ئۆز ئىختىيارى بىلەن توي قىلىمىز دېسە، سىز نېمىشقا ئۇلارنى ئايرىۋەتمەكچى بولىسىز؟ — دېگەن سوئالىمىزنى تىلغا ئالدى.

شاۋۇدۇن ئەپەندى ھودۇقۇپ قالدى، ئۇنىڭ ھەيۋەتلىرىدىن بىردىن بوشاپ كەتتى، رەڭگى تاتىرىپ، لەۋلىرى تىترىدى. سۆزمەن-لىكىنىمۇ ئىشلىتەلمەي قالدى. ئۇ ئەكرەمنىڭ سوئالىغا جاۋاب تەييار-لاشقا ئۈلگۈرەلمىدىمۇ ياكى ئۆز پىكرىنىڭ توغرىلىقىنى كۆرسىتىشكە ئىلاجسىز تۇرۇندىمۇ:

— سەنئەت خىزمىتىگە توسقۇن بولمىسۇن دەپتىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇلار ياش، مۇھەببەت ۋە تۇرمۇشنى تېخى چۈشەنگىنى يوق، — دېگەن جاۋابنى بەردى.

— بۇ، سىزنىڭ ئەينى مەقسىتىڭىز ئەمەس. تۇرمۇش قۇرۇش مەسىلىسى ئالدى بىلەن ئالماقچى، تەگمەكچى بولغانلارنىڭ مەسىلە-سىغۇ. بۇنىڭغا سىزنىڭ مۇنچىۋالا ئارىلىشىشىڭىزنىڭ زادى ھاجىتى يوق ئىدى. سەنئەت خىزمىتىگە تۇرمۇش قۇرۇپمۇ قاتنىشىش مۇمكىنغۇ. كۆرسەتكەن سەۋەبلىرىڭىز سىزنىڭ بىر غەيرىي مەقسىتىڭىزنىڭ چاپىنى بولۇشى كېرەك.

— قانداق غەيرىي مەقسەت دەيسىز؟

— ئادەمنى كولدۇرلاتماڭ، ھەممىسى بەلگىلىك! توختاپ تۇرۇڭ، نېمىشقا سازايى تووۋلايسىز؟

شاۋۇدۇن تېخىمۇ ھودۇقۇپ كەتتى ۋە تىترەپ تۇرۇپ:

— ئۇلار ئىشنى قانۇنلۇق قىلىشنى ئويلىماي، ئۆزلىرىگە سەتچە-

ئەپىنەك

ئادىل ھەم دادىل ۋەزىر

پادىشاھ جەمەتىدىن بولغان بىر بەگ بار ئىدى. ئۇ پارىخورلۇققا قاتتىق بېرىلىپ، ھەر يىل ئۆزىگە تېگىشلىك مۇئاشتىن نەچچە ئون ھەسسە ئوشۇق پۇل-ۋەج يىغاتتى ۋە خاتا ھۆكۈم چىقىرىپ، گۇناھسىز پۇقراغا بەك ئازاب سالاتتى. بەزىلەر پادىشاھقا شىكايەتنامە يازغان بولسىمۇ، بەگ دائىم ئۆزىدىن قىممەتلىك سوۋغات ئېلىپ تۇرىدىغان باش ۋەزىرگە يۆلىنىپ، ئۆز ئەيىبىنى ياپاتتى ۋە شىكايەتچىلەرنىڭ ئەدىبىنى بېرەتتى.

پارىخورنىڭ نەپسى بىر ھاڭ، تەكتى يوق،
خەزىنىمۇ چۈشسە ئۇنىڭغا، چۆكتى-يوق.
پارىخوردىن كۈتمىگىل ئادىل نەزەر،
نەپسى قويمايدۇ ئادالەتتىن ئەسەر.

پادىشاھنىڭ ئەخمەت ئاتلىق ئادەتتىكى بىر ۋەزىرى بار ئىدى. بىركۈنى ئۇ بۇ يۇرتقا كېلىپ، پۇقرالارنىڭ ئاھ-زارىنى ئېنىقلىنىپ ئاڭلاپ، بەگنىڭ چېكىدىن ئاشقان قىلمىشلىرىنى ئېنىقلاپ، ئۇنى مەنسەپتىن قالدۇرۇپ، زىندانغا سالدى-دە، ئاندىن ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىش ھەققىدە پادىشاھقا تەكلىپ سۇندى.

باش ۋەزىر بۇ ئىشتىن ئالدىن خەۋەر تېپىپ تەشۋىشلەندى ۋە

ئۈستى ئۇچۇن ئۇرۇنىدىغان، خەلقنى ئالدايدىغان مۇغەمبەرلەرنىڭ تەقدىرى شەرمەندىلىك. سىز ئۆزىڭىزنى شەرمەندە قىلىش بىلەنلا ئەمەس، بەلكى خەلق كادىرىنىڭ، خەلق مۇئەللىمىنىڭ ئابرويىنى تۆكۈشكە ئۇرۇندىڭىز. خەلق مۇئەللىملىرىنىڭ ئۇلۇغ مەقسەتلىك سىپىدە مۇنداق بولمىغۇرلۇقنىڭ ئەمدى كۆپ ئۆمۈر سۈرەلمەيدىغانلىقىنى چۈشەنمەي تۇرۇپسىز، ئەپەندىم. بۇ مۇمكىن ئەمەس. نېمە تەرسەك شۇنى ئالسەن!...

«شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» 1955 ـ يىل 12 ـ سان.

يەرگە قاراپ قالسا، پادىشاھنىڭ يۈزىگە قانداق قارىيالىسۇن؟!

ئۇنىڭ بۇ سۆزى پادىشاھقا قاتتىق تەسىر قىلدى. ئېنىق دەلىل - ئىسپاتلار ئالدىدا ئەخمەت ۋەزىرنىڭ قارارىنىڭ توغرىلىقىغا قايىل بولدى - دە، ئۇنى باغلاقتىن يەشتۇرۇپ، بېشى يەرگە چۈشۈپ كەتكەن باش ۋەزىرنى باغلاتقۇزدى ۋە مۇنداق دېدى:

— ھەي ۋەزىر ئەخمەت! ھەقىقەت سېنى ئاقلىغان يەردە، مېنىڭ ساڭا جازا بېرىشكە ھەققىم يوق. بەلكى مېنى ئادىل ھەم دادىللىقىڭ بىلەن تەسىرلەندۈرۈپ، ھەقىقەت ئالدىدا گۇناھكار بولۇپ جازالىنىشتىن ساقلىغانلىقىڭ ئۈچۈن ساڭا مۇكاپات بېرىشىم كېرەك. جازا ھەقىقەت ئالدىدا يەرگە قاراشتىن ھەزەر قىلمايدىغان، ساختا ئىناۋەت ۋە نەپسى مەستانىسى بولغان شۇم نىيەتلەرگە تېگىشلىك!

گەرچە تۇغقان مېھرى ئۈستۈن بولسىمۇ،
تەڭلىشەلمەيدۇ ھەقىقەت بەستىگە.
چۈشىدۇ موللاق ئېتىپ، تۇغقاننى دەپ،
دەسسىسە كىمكى ھەقىقەت ئۈستىگە.
شاھشەرەپتىن تاج كىيگەي بەزىلەر
نەپسىدىن، شەخسىي ئىناۋەتتىن كېچىپ؛
بەزىلەر قالغۇسى نەپرەت ئاستىدا
نەپسى - ئابروي دەپ ھەقىقەتتىن كېچىپ.
زەخىملەنسەڭمۇ ھەقىقەت يولىدا،
تاتۇقى ھەرقانچە گۈلدىنمۇ ئېسىل.
شۇندا ئاققان تامچە قاننىڭ مېۋىسى،
تاغ بىلەن تەڭ مول ھوسۇلدىنمۇ ئېسىل.

ئەخمەتنى ئۆزى ئۇچۇن كۆشەندە، ئاپەت دەپ بىلىپ، يالغان دەلىل ئويدۇرۇپ چىقىپ، ئۇنى پادىشاھقا چاقتى:

— ئۇلۇغ شاھىم، — دېدى ئۇ پادىشاھنىڭ ئۆزى كۆرسەتكەن دەلىللەرگە ئىشىنىۋاتقان قىياپىتىنى كۆرۈپ، — ۋەزىر ئەخمەتنىڭ شاھ جەھەتتە ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن خاتا ھالدا بۇنداق ئېغىر جازا بېرىش قارارىدا مۇدھىش بىر خىرىس بار. مېنىڭ سادىق يۈرىكىم ۋەزىر ئەخمەتتىن شاھقا يەتكۈسى خەتەردىن ئەنسىرىمەكتە. شۇڭا ئۇنىڭ قارارىنى رەت قىلىش بىلەنلا قالماي، بەلكى ئۇنىڭ ئۆزىگە قاتتىق جازا بېرىلمىسە، شاھىمىزنىڭ ئابروي - سەلتەنىتى شىپاسىز زەخمەتكە ئۇچرايدۇ.

باش ۋەزىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ، مىرشاپلارغا:

— دەرھال ۋەزىر ئەخمەتنى باغلاپ ئالدىمغا ئېلىپ كېلىڭلار! — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

گەرچە ئادىل بولسىمۇ شاھ، ئەمما ھوشيار بولمىسا،
ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىپ ئالمىقى مۇشكۇل - قىيىن.
پايلىماي كەلگەن غەزەپ قوغلايدۇ ئادەم ئەقلىنى،
شۇندا كىم قىلسا ھۆكۈم، بارماقنى چىشلەيدۇ كېيىن.

پەرمان بويىچە ۋەزىر ئەخمەت باغلاپ كېلىندى. پادىشاھ ئۇنىڭغا جازا ھۆكۈم قىلىش ئالدىدا:

— ئۇلۇغ شاھىم، — دېدى ئەخمەت ۋەزىر ۋە بەگنىڭ قىلمىشىغا دائىر مۇھىم دەلىل - ئىسپاتنى قىسقىچە بايان قىلىپ، — مەن كىمنىڭ يۈزى چوڭ بولسا، شۇنىڭ رايىغا بېقىشقا مەجبۇرمەن، ئەلۋەتتە. بۇ ئىشتىمۇ ھەقىقەتنىڭ يۈزى چوڭ كەلدى. ۋەزىر ھەقىقەت ئالدىدا

ھالىتىنى بايقىغان خوتۇنى:

— ئېمانداق تولا ئاھ ئۇرىدىلا؟ كۆلدەك ھۆنەرلىرى بار، دۇنيادا سىلى تىكەلمەيدىغان نەرسە يوق، يەنە نېمە كەم سىلىگە؟ — دېۋىدى.

— كەم يېرىم خېلىلا بار ئىكەن، — دېدى ئۇستام، — بولۇپمۇ ئەڭ مۇھىم بىر نەرسىنى تىكەلمەيدىكەنمەن. شۇڭا بازىرىم كاسات، كۆڭلۈم غەش.

— ۋىيەي، سىلى تىكەلمەيدىغان نېمە ئۇ؟

— غەيۋەتچىنىڭ ئاغزى...

بەكمۇ رەسۋا نەس كېسەل غەيۋەت دېگەن،
ھەم ۋابا غەيۋەتچى تارقاتقان پاراڭ.
بۇ ۋابا تارقارمىدى تىل بولمىسا،
ياخشىدۇر غەيۋەتچىدىن تىلسىز ساراڭ.
تۇرسا غەيۋەتچى بىلەن بىر ئۆيدە كىم،
دەردىنى تارتماس ئىدى ئۇ بولسا پاڭ.

بىر مەدداھىنىڭ مۇنداق بىر رۇبائىيسىنى ئوقۇغانلىقى ئېسىمگە كەلدى:

خۇدا ئالدىدا تەڭ ئەمەس جىمى بەندە،
بىرى ئەلا، بىرى رەسۋايۇ شەرمەندە.
خۇدا شەرمەندە قىلماقچى ئىكەن كىمنى،
قىلۇر شۇ بەندىگە غەيۋەتنى بەخشەندە.

غەيۋەتخورلۇق ــ شەرمەندە كېسەل

بۇرۇن بىر تىككۈچى ئۇستام بار ئىدى. ماھارىتىنىڭ قالتىسلىقى ئۈچۈن "تىكەلمەيدىغان نەرسىسى يوق، تەڭداشسىز ھۈنەرۋەن" دەپ نام ئالغانىدى. بىراق ئۇنىڭ خوتۇنى بەكمۇ غەيۋەتچى ئىدى. ئۇ كىيىم تىكتۈرگىلى كەلگەن خېرىدارلار ھەققىدىمۇ ھەر خىل غەيۋەتلەرنى قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىگە، دوستلار ئارا مۇناسىۋىتىگە سوغۇقچىلىق سالاتتى، يوغان ماجىرالارغىمۇ سەۋەب بولاتتى. ئۇنىڭ كاساپىتىدىن ئۇستامنىڭ خېرىدار-چۆپقەتلىرى ئازىيىشقا باشلىدى. ئۆزىنىڭ گۈلدەك ھۈنىرىنىڭ كاسات بولۇۋاتقانلىقىدىن ئازابلانغان ئۇستام غەيۋەت قىلماسلىق ھەققىدە خوتۇنىغا قانچە نەسىھەت قىلسىمۇ، ئاقتۇرالمىدى، ئاخىرى خۇداغىمۇ نالە قىلدى:

ئەي خۇدا، نېچۈن ياراتقان بولغىيدىڭ غەيۋەتچىنى،
ياكى دۇنيادا سېنىڭ ئۆچ-ئىنتىقامىڭ بارمىدى؟
بىر غېرىبنى جۇپ قىلىپ قويدۇڭ ئەجەب غەيۋەتچىگە،
يا ئۇ ئالدىڭدا كەچۈرگۈسىز جىنايەتكارمىدى؟

بىراق، بۇنداق نالە-زار بىلەنمۇ ئەھۋال ئۆزگەرمىدى. ئۇنىڭ ھۈنەردە تاپقان ياخشى نامى خوتۇنىنىڭ غەيۋەتخورلۇقى ۋە بۇ خوتۇننىڭ يامان خۇيىنى ئۆزگەرتەلمىگەن ئاجىزلىقى بىلەن بۇلغىنىپ تۇردى. بەزىلەر ئۇستامنى زاڭلىق قىلىپ: "ئۆزلىرى ھەرقانداق نەرسىنى تىكەلەيدىلا، بىراق خوتۇنلىرىنىڭ ئاغزى ھەممىشە يىرتىق پېتى تۇرىدىكىنا" دەپ، ئىچىشقان يېرىگە تۇز سېپەتتى. شۇڭا ئۇ ئىچ-ئىچىدىن ئۆرتىنىپ ئاھ ئۇرىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ بۇ

ئاقنانچىنىڭ يۈرىكى قارا،
تەر تۆكۈشنى قىلمىغاچ قوبۇل.
قازى ئەشەددىي پارىخور ھەم بۇ ئەيىبىدىن سۆز ئاچقۇچىلارغا جازاسى تەييار ئاداۋەتخور ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ بۇ خۇيىنى بىلگەن ئاقنانچى دەۋاگەر دەسلەپتە قازىغا نۇرغۇن پارا بەردى، ئاندىن: "مېنىڭ ئىككى قېرىندىشىم ئۆزلىرىنى پارىخور دەپ ئىغۋا تارقىتىپ، شەرىئەتنى قارىلاۋاتىدۇ" دەپ، قازىنىڭ قەھرۇغەزىپىنى ئۆرلەتتى.
ئەيىبى بار ئادەم گەپتىن قورقىدۇ،
ئوغرى تاك ـ تاكتىن.

دەپتىكەن: "ئادەمنىڭ قەيەرى
ئاغرىسا، جېنىمۇ شۇ يەردە."
نېمىشقا ئۇ "ۋايجان" دېمىسۇن،
كىم باسسا شۇ يەرنى ئەگەردە.
نەتىجىدە قولى گۈل ئىككى ئىنىسى قازىنىڭ ھۆكمى بىلەن "شەرىئەتنى ھاقارەتلىگەن مۇرتەتلەر" قاتارىدا زىندانغا تاشلاندى. مىراسقا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقىدىنمۇ مەھرۇم قىلىندى.
ئاقنانچى ئوغۇل ئەيش ـ ئىشرەتتە مەست ـ مۇستەغرەق بولۇپ، بىرنەچچە يىل ئىچىدە ئىلكىدىكى بار ۋەسلىنى قۇرۇتۇپ قويدى، ئۇلپەتلىرىمۇ ئۇنىڭدىن تويدى. ئاقنانچى تەس كۈنگە قالدى. نامراتلىق ۋە خار ـ زارلىقتىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى تاپالماي: "كاشكى ئىككى ئىنىم بولغان بولسا، ھۇنەردە تاپاۋىتىدىن مېنىمۇ لەسە- ۋىسىز قويماس ئىدى. ھېلى بولسىمۇ ئۆزەمنى ھامىي قىلىپ كۆرسىتىپ، ئۇلارنى زىنداندىن چىقىرىۋېلىشنىڭ ئامالىنى قىلاي" دەپ، قازىنىڭ

كۆڭلى ئالىنىڭ قازىنى تۆشۈك

بىر ھۈنەرۋەننىڭ ئۈچ ئوغلى بار ئىدى. ئوتتۇرانجى ۋە كەنجى ئوغلى خۇددى ئۆزىدەك ئۇستا ھۈنەرۋەن بولۇپ چىقتى. بىراق، تۇنجى ئوغلى ئەركە ئۆسكەچكە، ھۈنەرمۇ ئۆگەنمەي، ئاقىنانچى، ئويۇنچى بولۇپ قالدى. ئاتىسى ۋە ئىككى ئىنىسىنىڭ مول تاپاۋىتىگە يۆلىنىپ، بەگزادە، بايۋەچچىلەر بىلەن ئۆلپەتلىشىپ، ئەيش-ئىشرەتكە بېرىلىپ كەتتى. ئاتىسى ئۇنىڭ كېيىنكى كۈنىنى ئويلاپ تېخىمۇ چوڭقۇر تەشۋىشكە پاتتى ۋە بىر دانىشمەننىڭ مۇنۇ سۆزىنى ئەسلەپ، ئۆزىنىمۇ قاتتىق ئەيىبلىدى.

ئەركە ئۆستۈرگەن بالاڭدىن كۈتمىگىن خەيرۇۋاپا،
چۈن ۋاپانىڭ يولىنى ئۈزگەن ئەمەسمۇ تەربىيەڭ.
ياخشى خۇلقىن ئەتىۋارلا، ئىللىتىن سۆك ۋاقتىدا،
كەلتۈرەر قارغىشتىن ئارتۇق دەرد ئورۇنسىز مەدھىيەڭ.

ئاتا بولغۇچى ئاقىنانچى ئوغلىنىڭ خۇلقىنى تۈزىتەلمەي، كۈنلەر-نىڭ بىرىدە ئالەمدىن ئۆتتى، شۇندىن كېيىن ئاقىنانچى بەتتۇيغا تېخىمۇ بوپ بەردى، نەپسى يەنىمۇ قۇتراپ ئائىلىنىڭ پۈتۈن تەئەللۇقاتىغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن ئىككى ئىنىسىنى مىراستىن مەھرۇم قىلىۋېتىش كويىغا چۈشتى-دە، ئۆلپەتلىرىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن قازىنىڭ ئالدىغا باردى.

پاكىز سۇسىز يۇيۇلماس بەدەن.
ھالال تەرسىز يۇيۇلماس كۆڭۈل.

كىرىپ قالدى. بۇنىڭغا ھەيران بولغان كىشىلەر: "ساۋۇتنىڭ ئالدىدىغان پۇلى شۇنچە كۆپلۈكمىدۇ، نېمە كارامىتى باردۇ ئۇنىڭ؟" دەپ پىچىرلاشقاندا، كىمدۇ بىرسى مۇنداق دېدى:

— مەن يېقىندا يېزىغا بېرىپ، سايىت دېگەن بىر ئەترەت باشلىقى توغرۇلۇق توقۇلغان مۇنداق بىر قوشاقنى ئاڭلىدىم:

ئورمىغا دائىم ۋاقىچە كېلىدۇ،
سولنى ھەممىدىن كىچىك ئالىدۇ.
باشقىلىرىمىز ياداپ كېتىكلىك،
سايىت نېمىشقا قورساق سالىدۇ؟

بۇنى ئاڭلىغانلار كۈلۈپ كېتىشتى، بۇ كۈلكىدە "ساۋۇت ساختىنىمۇ قوشاق ماس كەلگۈدەك" دېگەن مەنىمۇ بار ئىدى.

بارا ـ بارا ساۋۇتنىڭ قاقتى ـ سوقتى قىلىدىغانلىقى توغرۇلۇق گەپ ـ سۆز ئەدىگىلى تۇرۇۋىدى، بىردىنىلا شەھەرنى "جاڭ ـ جۇڭ" ساداسى باشقا كىيىپ، جەمئىيەتتە قالايمىقانچىلىق باشلىنىپ كەتتى. "بازار چاققاننىڭ" دېگەننى پۇختا ئۇقۇغان ساۋۇت بىلىكىگە قىزىل بەلگە تاقاپ، پايپاسلاپ، بىر تەشكىلاتنىڭ خېلى ئەتىۋارلىق ئادىمىگە ئايلىنىۋالدى ـ دە، ئۆزىنىڭ ئۈستىدىن "غەيۋەت قىلغانلار" نىڭ ئۆپكىسىنى ئىچىدىن قاققىلى تۇردى. بۇلۇڭ ـ پۇشقاقتا ئۇنىڭغا "ئۇششۇق" دېگەن يېڭى لەقەم قويۇلۇپ، بۇنداق بىر قوشاقمۇ ئوقۇلۇپ يۈردى:

ساختىنىڭ قولىغا سىم قامچا چۈشتى،
كەينىگە تۆت يالاقچى ـ غالچا چۈشتى.
خالايىق، نېمە ئامال، توۋا دەيلى،
ئۇششۇقلارنىڭ ئۇشۇقى ئالچۇ چۈشتى.

ئالدىغا بېرىپ، ئىككى ئىنىسىنىڭ گۇناھىنى تىلىدى. قازى ئۇنىڭغا بىر تاغارنى كۆرسىتىپ: "مۇشۇ تاغارنى قۇرۇق پېتى ئۆرە تۇرغۇزالىساڭ، ئىنىلىرىڭنى بوشىتاي" دەپ جاۋاب بەردى. ئاقنانچى ھەرقانچە قىلىپمۇ قۇرۇق تاغارنى ئۆرە قىلالمىدى-دە، قازىنىڭ جاۋابىنىڭ مەنىسىگە چۈشىنىپ، بۇرۇن بەرگەن پارىلىرىغا ئىچى ئاغرىپ، ئۆزىنى تۇتالماي: "سىلىدە ئىنساپ يوق ئىكەن، ئادالەتلىرىنى ئايىدىلا" دېگەن ئىدى، قازى كۈلۈپ كەتتى ۋە "ئىنساپنى ئاۋۋال ئۆزەڭدىن سورا، ئەگەر ئادالەت سورىساڭ، ئىككى ئىنىڭنىڭ ئورنىدا زىنداندا سەن يېتىشىڭ كېرەك" دېدى. بۇ گەپتىن دەۋاگەر ئاقنانچى چۆچۈپ كەتتى، سوغۇق تەر ئىچىدە ئىچ-ئىچىدىن قان يىغلىدى.

ئادالەت ئالدىدا لىللا ئاقىدۇ،
جاھالەت ئالدىدا تىللا ئاقىدۇ.
تاش ساناپ، ساناقچى مەن دېمە،
باردۇر قوم سانىغۇچ ساناقچى.
ھەي ئوغرى، سوقۇمەن مەن دېمە،
سېنىمۇ سوقىدۇ قاراقچى.

سوپى بولۇۋالغان ئادەم

مەلۇم يېمەك-ئىچمەك دۇكىنىدا ئىشلەيدىغان ساۋۇتنى كىشىلەر "ساۋۇت ساختا" دەپ ئاتىشاتتى. ئۇنىڭ مۇئاشىمۇ چاغلىق، ئائىلىسىدە ئالتە جان ئۇنىڭغا قاراشلىق. لېكىن بىرقانچە يىل ئىچىدە ئالايىتەنلا تۈۋلىنىپ: "ئىچى ھۇزۇر، تېشى پۇزۇر"لار قاتارىغا

— بۇنداق جازانى قوللاشقا بولمايدۇ! — دېيىشىدى، ھېچكىم رەددىيە بېرىشكە پېتىنالمىدى. ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن، ساۋۇت ئوغلىنى يەنە ئۇرۇپتۇ، بالا يىغلىغانچە كوچىغا قېچىپ چىققان ئىكەن، بىرقانچىمىزغا يولۇقۇپ قالدى. ئارىمىزدىكى قاسىم ئەپەندى بالىنى توختىتىپ:

— نېمە بولدۇڭ، نېمىشقا يىغلايسەن؟ — دەپ باش-كۆزىنى سىلاپ، ئەھۋالنى سورىغان ئىدى، بالا ئىچ-ئىچىدىن ئۆرتىنىپ، ئاخىرى تەسلىكتە زۇۋانغا كەلدى:

— دادام جامائەتنى بۇگۈن كەچكە ئىپتاغا چىللىغانىدى ...بايا مېنى ماگىزىنغا باشلاپ بېرىپ، مال ساتقۇچىدىن بىرقانچە بولاق شاكالاتنى پۇكەي ئۈستىگە ئالدۇرۇپ...قالايمىقانچىلىقتا...ئۈچ بولاقنى تىقىشتۇرۇپ...ماڭا تەگلەپ: "قوينۇڭغا تىقىپ، ئۆدۈل ئۆيگە ئاپارغىن" دېگەنىدى...مەن ئۇنداق قىلىشقا پېتىنالماي، ئۆزەمنى سۆر بېسىپ...ئاخىرى قېچىپ چىقىپ كەتتىم. شۇ گۇناھىم ئۈچۈن دادام مېنى: "كارغا يارىماس ئۆلۈمتۈك" دەپ ئۇرۇپ كەتتى، — دەپ يەنە ئىسەدەپ يىغلىۋەتتى.

ئاڭلىغانلارنىڭ ھەممىسى ساۋۇتقا غەزەپ ئىزھار قىلىشتى. قاسىم ئەپەندى:

— ئەمدى ساۋۇتنىڭ چاۋىسى چىتقا يېيىلماي قالمايدۇ، — دېگەنىدى، ئۇنىڭ بۇ سۆزى شۇ كۈنىلا ھەقىقەتنى كۆرسەتتى، ئىپتاغا چاقىرىلغانلارنىڭ تەگدىن تولىسى بارماپتۇ. ساۋۇتنىڭ شۇندىن كېيىن قانچىلىك رەسۋا بولغانلىقىنى سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

دىياكار پەرىشتە تۇسىگە كىرىپ،
يوشۇرماق بولىدۇ شەيتانلىقىنى.

خەيرىيەت، خەلقنى بىزار قىلغان قالايمىقانچىلىق بېسىقىپ، ۋەزىيەت ئوڭشىلىشقا باشلىۋىدى، ساۋۇتقا ئوخشاشلارغا تايا ـ تەنە نەشتىرى سانجىلغىلى تۇردى، ئالدىغا بىر پېشكەللىكنىڭ ھومىيىپ كېلىۋاتقانلىقىنى سەزگەن ساۋۇت بىردىنلا ئاجايىپ مۇلايىم قىياپەتكە كىرىۋالدى، يېڭى رەھبەرلىكنىڭ ئالدىدا يىغلاپ ئۆزىنىڭ "قايمۇققان لىقىنى لەنەتلەپ، خىزمەتداشلىرىدىن ئەپۇ سورايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش بىلەن بىللە، ناماز ئوقۇيدىغان، ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىر ـ چىراغتىن قالمايدىغان، ئۆزىمۇ نەزىر بېرىش، مۆلۈت ئوقۇتۇش، مەسچىت ياساش ئۈچۈن پۇل ئىئانە قىلىشقا ئوخشاش "ساۋاپلىق" ئىشلارنى قولدىن بەرمەيدىغان بولدى. بۇنى كۆرگەن بەزىلەر: "ساۋۇت ھىدايەت يولىنى تېپىپتۇ، خۇدا ئىنساپ بەرسىلا، ھەرقانداق ئازغۇن بەندىمۇ ئوڭشىلىدۇ" دېيىشتى. لېكىن بەزىلەر بولسا: "ئوغرى قېرىسا سوپى بولىدۇ، دېگەن مۇشۇ. ئەمدى ساۋۇت دىيانەت پەردىسىنىڭ كەينىدە نېمە ئويۇن ئوينايدىكىن" دەپ مەنىلىك كۈلۈشتى.

ساۋۇت سوپى بولۇپ، بىرىنچى قېتىم كەلگەن رامزان ئېيىدا، 12 ياشلىق ئوغلى مەكتەپتىن قايتىشىدا گازىر چېقىپ ماڭغان ئىكەن، كۆتمىگەن يەردىن ساۋۇت پەيدا بولۇپ، ئېتىلىپ بارغان پېتى ئوغلىنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىنى قان قىلىۋەتتى ـ دە، "ھاي ـ ھاي" دېگۈچىلەرگە جاۋابەن:

ـــ قارىمامدىغان، بۇ ھاراملىقىنىڭ روزا تۇتمىغىنىنى! ـــ دەپ قايناپ كەتتى. شۇ يەردە جەم بولۇپ قالغانلاردىن بىرسى:

ـــ بۇغۇ جايىدا جازا بوپتۇ، ـــ دېدى، بىراق مۇئەللىم قاسىم كەسكىن تەلەپپۇزدا:

ئەيىب بىلەن خېلىلا ئەدىبىنى يېدى. ئۇ كۆپچىلىك ئالدىدا "مەن ئەيىبلىك" دەپ ئاران قۇتۇلغان بولسىمۇ، لېكىن شۇ كۈنى كېچىسى ئوغرىلىقچە مۇنداق بىر شېئىرنى يازدى:

"باشلىق دەپ ئات قويۇلسا تىك مومىغا،
ئۇنى سەن "ئېلىپ"تەك تۈز رەھبەر دېگىن.
ئەگەر ئۇ بولۇپ قالسا ئەگرى ياغاچ،
ئېگىلىپ تۇرىدىغان كەمتەر دېگىن.

خۇش قىلغىن يالغان سۆزلەپ ماختاپ ئۇنى،
ھەزەر قىل، راست گەپ قىلىپ رەنجىتىشتىن.
ئېتىشسۇن باشلىق بىلەن بېشى يوقلار،
تۇرمىسا ياكى قورقۇپ باش كېتىشتىن.

1976 ـ يىلى..."

ئەمما كۆپ ئۆتمەي ئۆمەكتىكىلەر يانتاقوۋنىڭ ئىنغۋاگەرلىكىدىن گۇمانلىنىشقا باشلىدى. بۇنىڭغا ھوشيارووۋنىڭ ئۆزى سەۋەبچى بولۇپ قالدى.

ھوشيارووۋ ئۆمەككە كېلىپ بىر ھەپتىدىن كېيىن، مەجلىس ئېچىپ "زەھەرلىك چۆپلەرنى سەھنىدىن قوغلاپ چىقىرايلى" دېگەن تېمىدا سۆز قىلدى. ئۇنىڭ بۇ چاغدا "زەھەرلىك چۆپ" دەپ ئالاھىدە كۆرسەتكەن مىسالى:

"مەن ئۆزەم يوقسۇل يېتىم،
بالىلىرىمنىڭ ئەقلى يوق.
ئاندا ـ ساندا ئۇن تېپىپ،
ئەگلەكنى تاپسام، تەقلى يوق".

تۇلكىنىڭ قۇيرۇق شىپاڭلىتىشى،
كۆرسىتەر پەقەتلا تادانلىقنى.

* * *

مەيلى بولاپ ئالسۇن ۋە ياكى ئالداپ،
ئىش قىلىپ يۇلۇشتۇر ئاچكۆزنىڭ كەسپى.
بەزىدە تىغ تۇتۇپ بولار قاراقچى،
بەزىدە دەرۋىشتەك سىرىيدۇ تەسۋى.

* * *

ئاخىرى ھاڭدا چۈشەر كۆڭلى ئەگرىلەر،
چۈنكى يولى مەنزىلگە توغرا باقمىغان.
"ئىلىندۇ تادان تۈلكە تۇمشۇقتىن"
دېگەن تەمسىل ـ ماقال بىكار چىقمىغان.

"ھوشيارۋۇ"

"ھوشىيارۋۇ" دېگەن ئادەم بىر سەنئەت ئۆمىكىگە باشلىق بولۇپ كەلگەندە، ئۆمەكتىكى بەزىلەر بۇ يېڭى باشلىقنىڭ ئىسمىنىڭ غەلىتىلىكىگە ھەيران بولۇپ، بىر ـ بىرىگە سوئاللىق قاراشقاندى، ئىجادىيەت گۇرۇپپىسىدىكى يانتاقوۋ جاۋاب بەردى.

ـــ ئۇنىڭ ئۆزىمۇ غەلىتە بىرنېمە.

ـــ قانداق غەلىتە؟

ـــ سايىسىدىن ئۈركۈيدىغان ئەنسىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مەسىلەن، "د" ھەرپىنى "لىڭگىلچاق" دەيدىغانلارنىڭ بىرسى.

ئەتىسىلا يانتاقوۋ "رەھبەرلىككە قارشى ئىغۋا تاراتقان" دېگەن

يەنە گەپ قوشتى:

— سەن ماۋۇ كۈلكىنىڭ مەنىسىنى چۈشەن - ھە. بۇمۇ ساڭا بىر خىل تەنقىد، ھوشۇڭنى تاپ!

شۇنىڭدىن كېيىن ئۆمەكتە ھوشيارۋۇتىن كۈلدىغانلار كۆپەيدى. ھوشيارۋۇ بۇنى سەزگەندىن كېيىن رەھبەرلىك يىغىنىدا:

— بىزدە ئىنقىلابىي ھوشيارلىق كەم ئىكەن. جۈملىدىن، مەندىمۇ كەم ئىكەن... — دەپتۇ ۋە بۇ ئىشتا يانتاقوۋنىڭ "قارا قولى بار" دەپ سۈرۈشتۈرۈشنى تەكىتلەپتۇ.

يانتاقوۋنىڭ قارا قولى بارمۇ - يوق، ئەگەر شۇ چاغدا ئۇنىڭ يازغان بىر شېئىرى قولغا چۈشۈپ قالغان بولسا، راستتىنلا چاتاق بولاتتى. چۈنكى ئۇنىڭدا مۇنداق گەپلەر بار ئىدى:

قانداق سەگەك جانابلاردۇر بۇ،
سايىسىدىن ئۈركۈيدۇ ئۆزى.
خۇش بولىدۇ قىلغان سۆزىدىن،
باشقىلارنىڭ چەكچەيسە كۆزى.

قاقاقلىسا توخۇ كاكىلاپ،
پالاقلايدۇ كەپتۇ تۈلكە دەپ.
مياۋلىسا ئۆگزىدە مۈشۈك.
ۋارقىرايدۇ يولۋاس كەلدى، دەپ.

پىلدەك كۆرۈپ قىلدەك خەتەرنى،
دۈشمەن ياساپ، ۋەھىمە ياساپ،

دېگەن قوشاق بىلەن ئېيتىلىدىغان ناخشا ئىدى.

شۇ چاغدا يانتاقوۋ ئۆزىنى تۇتالماي:

— يولداش ھوشياروۋ، بۇ ئۆتمۈشتىكى يوقسۇللارنىڭ دەردى كۆيلەنگەن تارىخىي ناخشىغۇ. بۇنى زەھەرلىك چۆپ دېسەك، قانداق بولار؟ — دېۋىدى، ھوشياروۋ:

— بىلىجىرلىماڭ، بۇ كونا گەپ ئارقىلىق بۈگۈنكى ۋەزىيەتكە ھۇجۇم قىلىش...، — دەپ يانتاقوۋقا ھومايدى.

ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھوشياروۋ ئۆمەكتىكى بىر ناخشىچىنىڭ قەيەردىدۇ بىر يەردە: "ئاخشىمى كېلىك يارىم، ئاي بولمىسا يۇلتۇز بار" دېگەن قوشاق سېلىنىغان ناخشىنى ئېيتقانلىقى ھەققىدە قايىناپ:

— بۇ ئادەتتىكى سېرىق ناخشا ئەمەس، رەزىل سىياسىي غەرەز يوشۇرۇنغان ئىنتايىن ئۇچۇق پانتۇركىسىزىم ۋە پانئىسلامىزىم مۇقامىنى تووۋلاش! — دەپ ئۇستەلنى مۇشتلاپ، ھەممىگە بىر قاتار ھومىيىپ چىقتى ۋە بۇ ناخشىنى ئېيتقۇچىنىمۇ جازالىدى.

بۇ ئىشقا بەزىلەر (جۈملىدىن يانتاقوۋمۇ) ئىچىدە كۈلدى.

يەنە بىركۈنى ھوشياروۋ مۇزىكانتلارنىڭ مەشقىنى كۆزدىن كەچۈرۈۋېتىپ، بىردىنلا رەڭگى ئۆچتى-دە، دەرھال مەشقنى توختاتتى ۋە باش ئىسكىرىپكا چالغۇچى مۇزىكانتنى ئەيىبلەپ:

— ھەي، سەن قانداق نېمە؟ باشقىلار سازنى ئىزچىل چېلىۋاتسا، سەن سازىڭنى خۇش ياقمىغاندەك ئاندا-ساندا غىرداپ قويۇسەنا، تازا ھۇرۇن، ھارامزادە ئىكەنسەن. چېلىش خۇش ياقمىسا، باشقا ئىش قىل! — دەپ قايىناپ كەتكەنىدى، زال ئىچىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى. ھوشياروۋ بۇنىڭدىن ئىلھاملىنىپ كەتكەن بولسا كېرەك،

سىزلانغان تاشپولات، ـــ پاكىتلارنى خاتا ئىزاھلاپ، ئادەمنى ئازابلىماڭ. مېنىڭ ئۇ چاغدا ئۇ يەرگە بارمىغانلىقىم راست. بارغىم كەلمىگەنلىكىمۇ راست. چۈنكى ئۇ يەردە زىيالىيلار كۆپ، ئۇلارغا تەڭ كېلەلىشىمگە كۆزۈم يەتمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، يۇرتۇمدا! ئانام قاتتىق كېسەل بولۇپ قالغاچقا، بېرىپ ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمىسام بولمايتتى ـ دە، شۇڭا بۇ يەردىن كېتىپ قالدىم. بۇنى قانداقمۇ ئالدىن كۆرەلىدىك، خاتا لۇشيەننى ئىجرا قىلىشنى رەت قىلغانلىق دېگىلى بولسۇن؟ مەن بۇنداق بوختىنى كۆتۈرەلمەيمەن.

شۇنىڭ بىلەن رەخمەتبەگنىڭ "يەنە مەسىلەن..."نى داۋاملاشتۇرۇشىغا ئورۇن قالمىدى ھەمدە ئۇ ئۆزىنىڭ يېڭى رەھبەرگە "ئەقىدە"سىگە لايىق مۇكاپات ئالالمىغانلىقىدىن بەك بىئارام بولدى. لېكىن تاشپولاتنىڭ سۆزى سورۇندىكى باشقا ئاغىنىلەرنى چوڭقۇر تەسىرلەندۇردى. مەنمۇ شۇنداق تەسىرات ئىچىدە "تاشپولات راستىنلا سەممىي ئادەم ئىكەن، شۇڭا ئۆزى ھەققىدىكى يالغان ماختاشنى تۆھمەتتەك ئېغىر ئالىدىكەن" دېدىم ئىچىمدە.

مەرد كىشى ئەجرىنى پەش قىلغان قاچان
يوق قىلچە ساۋادى ئۇنىڭ ئۇ بابتا.
خۇشامەت ئالدىدا سېزەر ئۆزىنى
قارىلانغاندىنمۇ ئېغىر ئازابتا.

كۆرەڭنىڭ پۇتىغا بىر خىشنى قويساڭ
ئۆزى تۇغقۇزىنى قويۇپ ئالىدۇ.
سەن ئۇنى ئاسمانغا تاقاشتىڭ دېسەڭ،
دەيدۇ: "ئاكاڭ ئاينى يۇلۇپ ئالىدۇ."

دۇمبالايدۇ ئۆزىنى ئۆرى،
بۇ ـــ ئىنقىلاب قىلغانغا ھېساب.

پۈتۈن يېتىپ، پۈتۈن قوپىمىز،
ئۇخلىغىلى بولماس يۈرەكلىك.
يامان ئىكەن دەيدىغان بولدۇق،
بىخۇدلۇقتىن كۆرە سەگەكلىك.

يالغان ماختاشمۇ ــ بىر خىل تۆھمەت

تاشپولات ئاتلىق بىر كادىر خېلى يۇقىرى رەھبەرلىك ۋەزىپىسىگە تەيىنلەنگەندى، بىر سورۇندا رەخمەتبەك دېگەن كادىر ئۇنى يۈزمۇيۈز ماختىغىلى تۇردى:
ـــ ...تا شۇجىغا كۆپتىن بېرى ھەممە ئادەم قايىل. بىز بۇنداق قابىل رەھبەرلىرىمىز بىلەن قانچە پەخىرلەنسەك ئەرزىيدۇ. كولۇۋاتە-سىزغۇ تا شۇجى، مېنىڭ بۇنداق دېيىشىمنىڭ ئاساسلىرى جىق. مەسىلەن، "مەدەنىيەت ئىنقىلابى" باشلانغاندا يۇقىرى رەھبەرلىك سىزنى ھېلىقى ئىنستىتۇتقا بارىدىغان گۇرۇپپىغا مەسئۇل قىلىپ بەلگىلىگەندە، سىزنىڭ بارمىغانلىقىڭىز ھەممىگە مەلۇم. مۇشۇ بارماسلىقىنىڭ ئۆزى سىزنىڭ ئالدىن كۆرەرلىكىڭىزنىڭ، ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدىغان خاتا لۇشيەننى ئىجرا قىلىشنى رەت قىلغان جاسارىتىڭىزنىڭ پولاتتەك پاكىتى. ئىسمىڭىزمۇ مۇشۇنداق جاسارە-تىڭىزگە لايىق، يەنە مەسىلەن....
ـــ بولدى، بولدى، رەھمەت بېگىم، ـــ دېدى قاتتىق ئوڭاي-

تۈركىيىدە 20 كۈن

موستلۇق يولىدىن كەلگەن تەكلىپ بويىچە

ئۆتكەن يىل ئەتىياز يولداش ئابدۇشۈكۈر تۇردى ئىككىمىز تۈركىيىدىن يوللانغان بىر مەكتۇپ تاپشۇرۇۋالدۇق. بۇ، بىزنى 1983 ـ يىل 6 ـ مايدىن 9 ـ مايغىچە تۈركىيىنىڭ ئەسكىشەھىر دەپ ئاتىلىدىغان قەدىمىي شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلىدىغان 1 ـ نۆۋەتلىك خەلقئارا تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر ئېغىز ئەدەبىياتى سىمپوزىيىسىغە چىللاپ ئەۋەتىلگەن تەكلىپنامە ئىكەن. بىزدە "چىللىغان يەردىن قالما" دېگەن گەپ بار. شۇڭا بۇ تەكلىپنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، يولغا جابدۇندۇق.

1971 ـ يىلدىن ئېتىبارەن، جۇڭگو ـ تۈركىيە ئوتتۇرىسىدا دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورنىتىلغاندىن كېيىن، ئىككى دۆلەت ئارىسىدا بېرىش ـ كېلىش يولى رەسمىي ئېچىلدى. بۇ ـــ دوستلۇق يولى، ئۆزئارا ئۆگىنىش يولى. يېڭى جۇڭگو ئادەملىرى بۇنداق يولنى ئىنتايىن قەدىرلەيدۇ ۋە ئۇنىڭدا مېڭىپ هارمايدۇ. مەنمۇ مۇشۇ يولدا مەلۇم بىر ئىز قالدۇرۇشنى بەك ئارزۇلايدىغانلارنىڭ بىرسى.

1982 ـ يىل يازدا يۇگوسلاۋىيە ماكېدونىيە جۇمهۇرىيىتىنىڭ گورەل ستروگا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن 21 ـ نۆۋەتلىك خەلقئارالىق شېئىر فېستىۋالى جەريانىدا 40 نەچچە دۆلەتتىن كەلگەن شائىرلار

خۇشامەت، ماختاشقا مەپتۇن بولغىنىڭ
ئەقلىڭنى ئاتقىنىڭ تاۋكا ـ قىمارغا.
نومۇسنى خورىتار ئۇنىڭ خۇمارى
ئۆگەنمىگۈلۈك بۇنداق خۇمارغا.

ئىككى سائەتچە يۈرۈپ، ئابۇزەبى ئايرودرومىغا چۈشۈپ، بىرپەس دەم ئالغاندىن كېيىن، يەنە ماڭدۇق. بىرچاغدا — ئەنقەرە ۋاقتى بىلەن سائەت 3 تە ئايروپىلاندىن پەسكە قارىۋىدۇق، كۆزىمىزگە سۈزۈك مەرمەر دېڭىزى كۆرۈندى، ئۇزاق ئۆتمەي پوسپور بوغۇزى ئۈستىدىن ئايلىنىپ يەسلەپ، ئىستانبۇل ئايرودرومىغا چۈشتۇق. ئۇ يەردىن باشقا ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ، 45 مىنۇت ئۇچقاندىن كېيىن، ئەنقەرەگە يېتىپ كەلدۇق. ئايروپىلاندىن چۈشۈشىمىزگە "مەرھابا!" دېگەن ئىللىق، ياڭراق سادا ئاڭلاندى. بىز ئالدىمىزغا قاراپ، بىزنى قارشى ئېلىشقا چىققان تۈركىيىلىك دوستلارنى كۆردۇق. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مەشھۇر تۈرك شائىرى، تۈركىيە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنىڭ مەسلىھەتچىسى ياۋۇز ئەپەندى بار ئىكەن («ياۋۇز» دېگەن نام تۈركلەردە "قەھرىمان" دېگەن مەنىگە ئىگە). مەن بۇ ئادەمنىڭ نامى ۋە تەرىپىنى بۇرۇن ئاڭلىغان ئىدىم. ئالدىنقى يىلى يولداش ئابدۇشۈكۈر تۇردى تۈركىيىگە فولكلور ئىلمي مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن بارغاندا، بۇ ئادەم ئالاھىدە قىزغىن دوستانىلىق كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ بىلەن بىللە چىققان شۈكۈر توران (تۈركىيە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى قارىمىقىدىكى فولكلور تەتقىقاتى ئورگىنىنىڭ ئىلمي خادىمى، مۇتەخەسسىس)مۇ شۇنداق قىزغىن كۆرۈشتى. بىزنىڭ ئەنقەرەدىكى باش ئەلچىخانىمىزنىڭ بىرنەچچە مەسئۇل خادىمى ۋە شىنخۇاشې مۇخبىرىمۇ بىزنىڭ ئالدىمىزغا چىققان ئىكەن. ئۇلارنىڭ قىياپىتىدە ۋەتەنداشلارچە سېغىنىشلىق ھېسسىيات ئۇرغۇپ تۇراتتى.

تىنچلىق - ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن، خۇش چاقچاق ياۋۇز ئەپەندى ئەلچىخانىمىزنىڭ خادىملىرىغا "بىز ساھىبخان، قائىدە

قاتارىدا تۈركىيىلىك شائىر ۋە ژۇرنالىستلاردىن نىجدەت ئەۋلىياگىل، ئىرقان نەسراتتىن ئوغلۇ، كەرەم ئەردەم ئايدىنلار بىلەن تونۇشقان ئىدىم. شۇ چاغدا ئۇلار ماڭا: "تۈركىيىدىمۇ بىللە شېئىر ئوقۇيلى" دېگەنىدى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، بېيجىڭدا ئىلىمىزگە زىيارەتكە كەلگەن ئىرقان نەسراتتىن ئوغلۇ بىلەن ئىككىنچى قېتىم ئۇچراشتىم. جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى نامىدىن بېرىلگەن زىياپەتتە زىخ كاۋاپ يېيىشىپ تۇرغان چېغىمىزدا ئىرقان: "بېيجىڭدا ھەمدەمستىخان بولۇپ زىخ كاۋاپ يېگەندەك، ئەنقەرەدىمۇ بىللە ئولتۇرۇپ دۆندۈرمە كاۋاپ يېيىشنى، شېئىر توغرىسىدىكى قىزغىن پاراڭلىرىمىزنى داۋاملاشتۇرۇشنى ئۈمىد قىلىمەن" دەپ قەدەھ كۆتۈرگەنىدى. بەش ئايدىن كېيىن تۈركىيىدىن ئەۋەتىلگەن تەكلىپنامىنى كۆرگىنىمدە، قۇلىقىمنىڭ تۈۋىدە بايىقى قەدەھنىڭ ساداسى يەنە جىرىڭلىغاندەك بولدى. دېمەك، دوستلۇق يولىدىن كەلگەن تەكلىپنامىدىن ماڭا يول چىقىپ قالدى.

بىز سېمىنارىيىگە قۇرۇق بارمايلى دەپ بىردىن ماقالە تەييارلىدۇق. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبىرىي يولداشلار ۋە پايتەختتىكى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى ھەمدە كەسپداشلار بىزگە ئاق يول تىلىدى. 4 ـ ماي كۈنى خۇشاللىق ئىچىدە بېيجىڭدىن تۈركىيىگە قاراپ يولغا چىقتۇق.

"مەرھابا!"

يولدا پاكىستاننىڭ كاراچى شەھرىدە بىر كۈن قونۇپ، ئەتىسى تۈركىيە ئايروپىلانىغا چىقىپ، يولنى داۋاملاشتۇردۇق.

تەسۋىرلىگەندەك "قىرىق يىلدىن بېرى كۆرۈشمىگەن قەدىناسلاردەك" قۇچاقلىشىپ كەتتۇق.

ئېرفان نەسراتتىن ئوغلۇ

ئۇنىڭ تولۇق ئىسىم-فامىلىسى: ئېرفان تۈنئۆر نەسراتتىن ئوغلۇ. بۇ يىل 46 ياش. ئۇ، تۈركىيىدە خېلى چوڭ تەسىرگە ئىگە ژۇرنالىست ھەم فولكلور تەتقىقاتى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدىغان بىلىم ئەھلى. ھازىر تۈركىيە فولكلور جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى.

مەن ئېرفان بىلەن ئۆتكەن يىلى يۇگوسلاۋىيىنىڭ ستروگا شەھرىدە تونۇشتۇم. ئۇ ماڭا تۈركىيىدىن ئۆزى بىلەن بىللە كەلگەن شائىر نىجدەت ئەۋلىياگىل، ئۇنىڭ رەپىقىسى سېۋگى خانىم، شائىر كەرىم ئەردەم ئايدىنلاردىن باشقا، ماكېدونىيىدىكى تۈرك دوستلىرىدىن سوۋاد، نۇسرەت، ئېرفان بىللۇر قاتارلىق شائىرلارنىمۇ تونۇشتۇردى. مەنمۇ ئۆز ھەمراھلىرىم يولداش گې ياڭ، لى شۈيەن، ۋاڭ گېلارنى بىر-بىرلەپ تونۇشتۇردۇم. ئېرفان شۇ چاغدا يولداش گې ياڭنىڭ ئۆز ۋاقتىدا گېنېرال چېن يىنىڭ قوماندانلىقى ئاستىدىكى قىسىمدا (يېڭى 4-ئارمىيە تەركىبىدە) خىزمەت قىلغان پېشقەدەم پارتىزان، مۇخبىر ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئىنتايىن سۆيۈنۈپ، ئۇنىڭ قوللىرىغا سۆيۈپ كەتكەنىدى. بىز شۇ چاغدا بىر ھەپتە داۋامىدا ھەر كۈنى ئۇچرىشىپ، بىللە سەيلە قىلىپ، پاراڭلىشىپ، مۇڭدىشىپ دوست بولۇپ قالغانىدۇق. ئۇ ھەتتا بىر كۈنى مېنى كەچتە ئوخرىد شەھىرىدىكى تۈركلەرنىڭ بىر توي مۇراسىمىغىمۇ باشلاپ بېرىپ، تاماشا قىلدۇرغانىدى. بەزىدە تەرجىماند-

بويىچە، مېھمانلار ئالدى بىلەن ساھىبخانىنىڭ ئۆيىگە بارىدىغۇ، رۇخسەت قىلىڭلار" دەپ چىرايلىق خوشلىشىپ، بىزنى ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇپ شەھەر ئىچىگە ئېلىپ ماڭدى.

بىز قاتنىشىدىغان سېمىنارىيە ئورنى ئەنقەرەدىن 200 كىلومېتىرچە يىراقلىقتا ئىكەن. شۇڭا ساھىبخانىلار "مەنزىل خېلى بار، غىزالىنايلى" دەپ شەھەر ئىچىدىكى بىر دۆنەرمە كاۋاپ رېستورانىغا باشلىدى. بىز بۇ يەردە، مەن بۇرۇن ئىرفان نەسراتتىن ئوغلۇدىن نامىنى ئاڭلىغان، توك دوخۇپكىسىدا قوي گۆشى چوڭ كاللەك پېتى پىرقىرىتىپ پىشۇرۇلىدىغان دۆندۇرمە كاۋاپنى مەززە قىلىپ يېدۇق، بۇ چاغدا ساھىبخان جۇڭگودىكى ھەر خىل كاۋاپلار توغرىسىدا ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرىنى ناھايىتى قىزىقىشلىق بىلەن سۆزلىدى. مەن ئۇنىڭ كاۋاپنى چۆرىدىگەن ھالدا جۇڭگو ھەققىدىكى قىزغىن ھېسسىياتلىق سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن: "ئەگەر سىز بىز تەرەپكە بېرىپ قالسىڭىز مەن چوقۇم زىخ كاۋاپ بىلەن مېھمان قىلىمەن" دېۋىدىم، ئۇ ناھايىتى خۇشاللىق بىلەن "ئىنشائاللا"نى بىرقانچە تەكرارلىغاندىن كېيىن، جۇڭگو بىلەن تۈركىيىنىڭ ھازىرقى ئۆزئارا دوستلۇق مۇناسىۋىتىدىن ئىنتايىن مەمنۇن ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ كەتتى.

تاماقتىن كېيىن ياۋۇز ئەپەندى بىلەن خوشلىشىپ، شۈكۈر تۇراننىڭ ھەمراھلىقىدا، كېچىلەپ يول يۈرۈپ، سائەت 12 گە يېقىنلاشقاندا، سېمىنارىيە ئورنى بولغان ئەسكىشەھىرگە يېتىپ كەلدۇق. بىزنى "بۈيۈك ئۆتەل" (چوڭ مېھمانخانا) ئالدىدا سېمىنارىيە مەسئۇللىرى قىزغىن قارشى ئالدى. ئالدىمىزغا ھەممىدىن بۇرۇن قۇچىقىنى كەڭ يېيىپ، ئىرفان نەسراتتىن ئوغلۇ كەلدى. مەن ئۇنى "مەرھەبا!" دېگەن بوم ئاۋازىدىنلا تونۇدۇم. بىز خۇددى تۇركلەر

ئىشىنى ئاكتىپ ئۈيۈشتۈرىمەن، دەپ ئۆزىنىڭ بۇ ئىشقا مېنىڭ ھەمكارلىشىشىمنى سورىدى. مەن بۇنى ئەلۋەتتە خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم.

ئېرفان جۇڭگو تېمىسىغا ئىنتايىن زوقمەن. ئۇ بىزگە: "ئىنچىكە كۆزەتكەن ئادەم ئۈچۈن بۈگۈنكى جۇڭگونىڭ ھەربىر قەدىمى بۈيۈك بىر كىتاب. جۇڭگودا ئىككى ھەپتە تۇرۇپ، قىلچە قانمىدىم. مېنىڭ جۇڭگونى تېخىمۇ ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر چۈشىنىپ، بۇ ھەقتە، جۈملىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ھەققىدە يېرىك ئەسەر يازغۇم بار. مېنىڭ بۇ ئارزۇيۇمنى جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىگە، ھۆرمەتلىك لىن لىنغا①، جۈملىدىن ھۆرمەتلىك ئىسمائىل ئەھمەتكە يەتكۈزۈپ قويىسىز" دېگەن سۆزنى بىرقانچە قېتىم تەكىتلىدى.

سېمىنارىيە جەريانىدا ئېرفان ئەتە - ئاخشىمى دائىم دېگۈدەك بىز بىلەن بىللە بولدى. بىزنىڭ سېمىنارىيىدىن ۋە ئېكسكۇرسىيىلەردىن بىرقەدەر ئۈنۈملۈك بەھرىمەن بولۇشىمىز ئۈچۈن ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بەردى ۋە بەك كۆڭۈللۈك مېھمان قىلدى. بىز ئەنقەرەدىن ئىستانبۇلغا مېڭىش ئالدىدا باش ئەلچىمىز يولداش جۇ جۆ ئۆزىنىڭ زىياپىتى ئۆتكۈزۈپ، ئېرفانىمۇ تەكلىپ قىلغانىدى، بىز ھەممىمىز ماۋتەي شارابىنى كۆتۈرۈپ، شېرىن دوستلۇق كەيپى ئىچىدە قۇچاقلىشىپ خوشلاشتۇق.

---

① لىن لىن — ئېلىمىزنىڭ چەت ئەللەر بىلەن مەدەنىي ئالاقە باغلاش جەمئىيىتىنىڭ مەسئۇلى، شائىر.

لىق قىلىپمۇ بەرگەن، شۇ چاغدا ئىرفان بىزگە: "پات-يېقىندا جۇڭگوغا زىيارەتكە بارىمەن" دېگەنىدى. شۇ يىلى 9-ئاينىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئۇ ئىلىمىزدە ئىككى ھەپتە زىيارەتتە بولدى. دەسلەپتىلا جۇڭگو شائىرلىرى بىلەن ئۇچراشتى. مەن ئىرفانغا شائىر شاۋيەنشاڭنى تونۇشتۇردۇم. يولداش شاۋيەنشاڭ ئۇنىڭغا جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان شېئىرىيىتى توغرۇلۇق ئەھۋال تونۇشتۇردى. ئىرفان ئۇنىڭدىن بەك مەمنۇن. ئۇ بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇلاردا بولدى. جۇملىدىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىمۇ 4 كۈن تۇرۇپ، كۆرگەن، ئاڭلىغان، ھېس قىلغانلىرىنى زوقمەنلىك بىلەن دەپتىرىگە يېزىۋالغانىدى.

ئىرفان تۈركىيىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، جۇڭگوغا قىلغان زىيارىتى ھەققىدە نۇرغۇن ماقالە يېزىپ، گېزىت-ژۇرناللاردا ئېلان قىلىپتۇ. يېقىندا ئۇنىڭ «ئۈرۈمچىدىن-بېيجىڭگە-جۇڭگو» دېگەن كىتابى ئەنقەرەدە نەشىردىن چىقتى. ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ بۇ يازغانلىرى تۈركىيىدە يېڭى جۇڭگو ھەققىدە ئېلان قىلىنغان تۇنجى قېتىملىق، بىرقەدەر سىستېمىلىق، ئوبيېكتىپ تونۇشتۇرۇش، ئۇ، پاكىتلارغا جىق ئېتىبار بەرگەن. كىتابنىڭ ئومۇمىي روھىدىن ئېلىمىزگە نىسبەتەن قىزغىن زوق، كۈچلۈك مۇھەببەت ئۇرغۇپ تۇرىدۇ.

ئىرفان تۈركىيىنىڭ بىرقانچە گېزىت-ژۇرناللىرىغا مېنىڭ بىرنەچچە شېئىرىمنى («تۆگۈمەس ناخشا»، «ئارچا»، «ئوخرىد بويى» لارنى) تۈركچىگە تەرجىمە قىلدۇرۇپ، ئېلان قىلىپتۇ ۋە مېنىڭ ھەققىمدىمۇ نۇرغۇن قىزغىن دوستانە سۆزلەرنى يېزىپتۇ. ئۇ بۇندىن كېيىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى تۈركىيە جامائەتچىلىكىگە تونۇشتۇرۇش

بىلەن، ئوبرازلىق، راۋان تىل ماھارىتى بىلەن ئىپادىلىگەن. ئۇنىڭ نۇرغۇن شېئىرلىرى خەلق ئىچىگە (خۇددى خەلق قوشاقلىرىدەك) كەڭ تارالغان، تۈركلەر ئۇنى ئوسمانلى دەۋرىدىكى تۈرك شېئىرىيىتىنىڭ پېشۋاسى، دەپ ئىززەتلەيدىكەن ۋە پات-پات ئۇنىڭ خاتىرىسىگە بېغىشلانغان ئەدەبىيات-سەنئەت پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزۈپ تۇرىدىكەن.

بىز ئەسكىشەھىردە بولغان كۈنلەر يۇنۇس ئەمرەنى خاتىرىلەش ھەپتىسى بولۇپ، بىز تەكلىپ قىلىنغان بۇ قېتىمقى سېمىنارىيمۇ ئەنە شۇ خاتىرىلەش ھەپتىسىنىڭ مۇھىم بىر پائالىيىتى ئىكەن. بۇ سېمىنارىينىڭ ئەسكىشەھىردە ئۆتكۈزۈلۈشىنىڭ ۋە ئەسكىشەھىر ۋالىيسىنىڭ بۇ سېمىنارىيگە باش ساھىبخان بولغانلىقىنىڭ مۇھىم سەۋەبىمۇ شۇ!

سېمىنارىيە

1- نۆۋەتلىك خەلقئارا تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر ئېغىز ئەدەبىياتى سېمىنارىيسى (ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى) 7-ماي كۈنى ئەسكىشەھىر بەلەدىيە سالونى (شەھەرلىك مەھكىمە زالى) دا تەنتەنە بىلەن ئېچىلدى. يىغىننى ئېرفان نەسراتتىن ئوغلۇ باشقۇردى. ئەسكىشەھىر ۋالىيسى ئۆمەر خالىل ئوغلۇ ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، تۈركىيە مەدەنىيەت مىنىستىرىنىڭ مۇئاۋىنى كامال گۆكچە تەبرىك سۆزى سۆزلىدى. ئاندىن سۆزگە چىقىش رەسمىي باشلىنىپ كەتتى.

بۇ سېمىنارىيگە، ئاساسەن، تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى

ئەسكىشەھىر ۋە يۇنۇس ئەمرە

ئەسكىشەھىر ۋىلايەتىنىڭ ھەم ۋىلايەت مەركىزىنىڭ نامى. ۋىلايەت قارىمىقىدا مىڭ يىلدىن بۇرۇنقى ۋىزانتىيە ۋە 6 ـ 5 مىڭ يىلدىن بۇرۇنقى فىرىگلار، ھىتىتلار مەدەنىيىتىنىڭ خاتىرىسى بولغان نۇرغۇنلىغان قىممەتلىك ئاسارئەتىقە ئورۇنلىرى بار. ھازىر ۋىلايەت مەركىزىدە 500 مىڭغا يېقىن ئاھالە ياشايدىكەن. بىرقانچە ئالىي مەكتەپ ۋە مۇزېيلىرى بار ئىكەن.

كىشىلەر بۇ شەھەرنى خوجا نەسىرىدىن (نەسىرىدىن ئەپەندى) بىرمەزگىل ياشىغان يۇرت، دەپمۇ ئۇلۇغلايدىكەن. ئۇلۇغلاشنىڭ يەنە بىر مۇھىم سەۋەبى شۇكى، بۇ جاي — يۇنۇس ئەمرەنىڭ يۇرتى.

يۇنۇس ئەمرە — 13 ـ ئەسىردە ئۆتكەن مەشھۇر تۈرك شائىرى، تۈرك تەسەۋۋۇپ ئەدەبىياتىنىڭ ئاتىسى. ئەدەبىياتشۇناسلار ئۇنى خوجا ئەخمەت يەسەۋى مەكتىپىگە مەنسۇپ شائىر دېيىشىدۇ. شۇنداقلا ئۇ جالالىدىن رۇمىينىڭ پەلسەپە ۋە ئېستېتىك قاراشلىرىنى ئۆزىگە سىڭدۈرگەن. ئۇنىڭ «سەۋەلىم، سەۋەلەلىم» (سۆيەيلى ـ سۆيۈلەيلى) دېگەن مەشھۇر سۆزى تۈركلەردە ھېكمەتلىك ماقالىدەك كەڭ تارالغان. بۇ سۆز ئۇنىڭ تۈپ ئىدىيىسىنى بىرقەدەر تولۇق ئىپادىلەيدۇ (ئۇ — ياخشىلىق قىلساڭ، ياخشىلىق تاپىسەن، دېگەن مەنىگىمۇ ئىگە).

يۇنۇس ئەمرە — تۈرك ئەدەبىياتى تارىخىغا چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن شائىر، ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىيلىكى ھەققەتەنمۇ ئۈستۈن. ئۇ، ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇپچىلىق ئىدىيىسىنى چوڭقۇر لىرىك ھېسسىياتلار

ئوقۇلدى.

سېمىنارىيىدە مەن بىرىنچى بولۇپ سۆزگە تەكلىپ قىلىندىم ۋە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ توي قوشاقلىرى توغرىسىدا سۆزلىدىم. 9 ـ ماي كۈنى يولداش ئابدۇشۈكۈر تۇردى مەمەت قەشقىرىنىڭ «دىۋانى» دىكى ماقال ـ تەمسىللەر بىلەن ھازىرقى ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىل-لىرىنىڭ سېلىشتۇرمىسى توغرىلۇق سۆزلىدى. ھەر ئىككى سۆز سېمىنا-رىيە قاتناشقۇچىلىرىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئىگە بولدى ۋە بۇ ھەقتىكى خەۋەرلەرمۇ ئۆز ۋاقتىدا گېزىت، رادىئو، تېلېۋىزورلاردا ئېلان قىلىنىپ تۇردى.

تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر ئېغىز ئەدەبىياتى ھەققىدە ئۆزئارا بىلىم ئالماشتۇرۇشنى مۇھىم مەقسەت قىلغان بۇ سېمىنارىيە بىز ئۈچۈنمۇ بىر ئۆگىنىش ھەم بۇ ساھەدىكى خېلى كۆپ بىلىم ئەھلى بىلەن تونۇشۇش پۇرستى بولدى.

سېمىنارىيە جەريانىدا ئاناتولىدىكى قەدىمىي مىراس شەھىرىنىڭ خارابىلىرىنى، ھېتىت يېزىقى ئويۇپ يېزىلغان قىيا تاشلارنى كۆرۈپ، مىلادىدىن بەش مىڭ يىل بۇرۇنقى تارىخنى، مەدەنىيەت مەنزىر-سىنى ھاياجان ئىچىدە كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈردۇق؛ ئۆز ۋاقتىدىكى مەشھۇر ئەرەب قوماندانى سېيىت بەتتالغازىنىڭ مازارىغىمۇ باردۇق. شائىر يۇنۇس ئەمرە خاتىرىسىگە بېغىشلانغان قىممەتلىك مول ئېكس-پوناتلار بىلەن تولغان فولكلور كۆرگەزمىسىنى، باللار رەسىم كۆرگەزمىسىنى كۆرۈپ ھەمدە ياشلارنىڭ چوڭقۇر ھېسسىياتلىق دىكلاماتسىيىلىرىنى ئاڭلاپ، تۈركلەرنىڭ ئۆز مىللىي ئەنئەنىلىرىگە بولغان يۈكسەك ھۆرمىتى، شېئىرىيەتكە بولغان قايناق ئىشتىياقى ۋە باللارنىڭمۇ نازۇك ئېستېتىك زوقىدىن چوڭقۇر تەسىرلەندۇق.

مىللەتلەر ئېغىز ئەدەبىياتى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلاردىن 52 ئادەم رەسمىي ۋەكىل سۈپىتىدە قاتناشتى ۋە تەييارلاپ كەلگەن ماقالىلىرىنى ئوقۇشتى. ئۇلارنىڭ 35 ى تۈركىيىلىك، قالغانلىرى جۇڭگو، يۇگوسلاۋىيە، رۇمىنىيە، ۋېنگرىيە، سىپرۇس، بولغارىيە، چېخوسلاۋاكىيە، ئىتالىيە، غەربىي گېرمانىيە، ئىراق قاتارلىق مەملىكەتلەردىن كەلگەن ۋەكىللەر.

سېمىنارىيىدە ئوقۇلغان ماقالىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك دىققەت بىلەن ئاڭلاندى ۋە ئالقىشلاندى. ماقالە تېمىلىرى، ئاساسەن فولكلور ۋە ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ خاراكتېر-بەلگىلىرى توغرىسىدا مۇلاھىزىلەر، تۈركىي تىل-سىستېمىسىدىكى مىللەتلەرنىڭ داستان، قوشاق، چۆچەك، لەتىپە، ماقال-تەمسىللىرى، ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ يازما ئەدەبىياتقا كۆرسەتكەن تەسىرى، مەھمۇت قەشقەرى، يۇنۇس ئەمرە قاتارلىق ئۇلۇغ ئالىم ۋە شائىرلارنىڭ تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر ئېغىز ئەدەبىياتى تەرەققىياتى ۋە تەتقىقاتىدا ئوينىغان رولى، تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ گىرېك، ماكېدون، ئالبان قاتارلىق خەلقلەرنىڭ ئېغىز ئەدەبىياتىغا بولغان تەسىرى، تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر ئېغىز ئەدەبىياتى توغرىسىدىكى ئىلمىي تەتقىقات ئەھۋالى قاتارلىق مەسىلىلەردىن ئىبارەت. بۇنىڭدا ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر بەزىبىر نەزەرىيە مەسىلىرىمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلدى، بەزى ئەسەرلەر ئۈستىدە نۇقتىلىق مۇلاھىزىلەر ئېلىپ بېرىلدى. جۈملىدىن نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى ۋە بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى يۇمۇر ياكى قارا يۇمۇر ئۈستىدە خېلى كەڭ مۇلاھىزىلەر يۈرگۈزۈلدى. «چىن تۆمۈر باتۇر» داستانى توغرۇلۇقمۇ مەخسۇس تېمىدا بىر ماقالە

قىلىشتۇق.

سېمىنارىيە جەريانىدا يولداش ئابدۇشۈكۈر تۇردى سۆزگە چىققاندا، ئۆز تېمىسىغا مۇناسىپ ھالدا سېمىنارىيە ھەيئىتىگە مەھمۇت قەشقەرىنىڭ بۈيۈك ئەسىرى «تۈركىي تىللار دىۋانى»نىڭ ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنغان 1 ـ تومىنى تەقدىم قىلغانىدى، زالدا قىزغىن چاۋاك ياڭراپ كەتتى. بىرقانچە ئالىملار بۇنى، قەشقەرلىق مەھمۇتنىڭ ئۆز يۇرتىدا نەشىر قىلىنغان تەۋەررۇك نۇسخا، دەپ قولىدىن قولغا ئېلىپ كۆرۈشۈپ، بەزىلىرى ھەتتا كۆزلىرىگە سۈرتۈپ كېتىشتى. مۇخبىرلار سۈرەتكە تارتىشتى (شۇنىڭدەك يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك»نى نەشرگە تەييارلاۋاتقانلىقىمىزنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقىنى ئىزھار قىلىشتى. ئاندىن ئابدۇشۈكۈر تۇردى قەشقەرگە قاراشلىق ئوپال رايونىنىڭ ئازىق كەنتىدە مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازارى تېپىلغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى يەتكۈزگەندە، چاۋاك تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى (بۇنىڭدىن بۇرۇن بۇ توغرۇلۇق شىنخۇاشې تارقاتقان خەۋەر تۈركىيىنىڭ نۇرغۇنلىغان گېزىت ـ ژۇرناللىرى ھەمدە رادىئو ـ تېلېۋىزىيە، ئىستانسىلىرى ئارقىلىق داغدۇغا بىلەن تەكرار ـ تەكرار ئېلان قىلىنغان ئىكەن). مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن سېمىنارىيە قاتناشقۇچىلىرى بىزنى يەنە قىزغىن تەبرىكلىدى. مازار توغرۇلۇق ئىزدەنگەن ئىبراھىم مۇتىئى ۋە مىرسۇلتان ئەپەندىلەرگە سالام دېگىلار، ئۇلارنىڭ ئۆز ئىلمىي ئىشىدا تېخىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىشىنى تىلەيمىز، دېيىشتى ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ مەھمۇت قەشقەرى مازارىغا بېرىپ زىيارەت قىلىش ئارزۇلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

ھەقىقەتەنمۇ تۈركىيىدىكى ئاز بولمىغان ئالىم، يازغۇچىلارنىڭ ئېلىمىزنى زىيارەت قىلىش ۋە ئۇنىڭ يېڭى قىياپىتىنى ئۆز كۆزى

"قەشقەرلىق مەھمۇت"

ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنى تۈركلەر "قەشقەرلىق مەھمۇت" دەپ ئاتايدۇ. بۇ توغرۇلۇق گەپ قوزغالغان ئايرىم سورۇنلاردا بىزنىڭ "مەھمۇت قەشقەرى" تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر ئۈچۈن ئورتاق بولغان بۈيۈك بىر ئىلمىي سىما. ئۇنىڭ ئىلمىي دۇردانىلىرى تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر مۇھىتىدىكى مول مەنىۋى كانلاردىن قېزىپ ئېلىنغان. لېكىن بۇ دۇردانىلار خەزىنە-سىدە قەشقەر-ئۇيغۇر مۇھىتىغا مەنسۇپ بولغان جاۋاھىرلارنىڭ سالمىقى چوڭ. «تۈركىي تىللار دىۋانى»نىڭ ئۆزىلا بۇنى ئوچۇق كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ. شۇڭا مەھمۇت قەشقەرى ئالدى بىلەن ئۇيغۇرلارغا مەنسۇپ، ئېلىمىزنىڭ ئىلمىي تارىخىدىكى شادلىق نامايەندە" دېگەن پىكىرلىرىمىزنى ئاڭلىغان ئالىملار "ئەۋەت-ئەۋەت" دېيىشتى. نۇرغۇن سورۇنلاردا ئۇلار مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئىلمىي تۆھپىسى، شان-شۆھرىتىدىن گەپ ئاچقاندا ئۇيغۇرلارنى تەبرىكلەيدۇ. نۇرغۇن تۈرك ئالىملىرى ۋە ھۆكۈمەت ئەربابلىرىمۇ بىز بىلەن كۆرۈشكەندە "سىلەر بەك ئەزىز مېھمان. چۈنكى، دۇنيادىكى بىر مىليارتتىن ئوشۇق نوپۇسقا ئىگە چوڭ ئەلدىن. شۇنىڭدەك قەشقەرلىق مەھمۇتنىڭ يۇرتىدىن كەلدىڭلار" دەپ ئالاھىدە ئېھتىرام بىلدۈرۈشتى. بىز بۇ ھۆرمەت ئالدىدا چوڭقۇر ئىپتىخارلىق ھېسسىياتىغا چۆمۈلدۇق. شۇنداقلا مەھمۇت قەشقەرىنى ۋە ئۇنىڭ بۈيۈك «دىۋانى»نى تەتقىق قىلىش ساھەسىدە تۈرك ئالىملىرىنىڭمۇ ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن ئىجابىي مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە بولغان ھۆرمىتىمىزنى ئىزھار

شېئىر مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈش كەڭ ئادەتكە ئايلانغان. مۇشۇنداق ئۈزلۈكسىز، بايرام تۈسىنى ئالغان داغدۇغىلىق پائالىيەتتىمۇ شېئىرىيەت يىلتىزىنىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقىنى ھېس قىلغىلى بولىدۇ.

مەلۇمكى، شېئىر ئوقۇشنىڭ ئۆزىمۇ بىر شېئىرىي سەنئەت. بۇ جەھەتتە ماڭا چوڭقۇر تەسىر قىلغان ئەھۋال ئەسكىشەھىردە ئېچىل-غان فولكلور كۆرگەزمىسى زالىدا يۈز بەردى. بۇ سورۇندا ئۈچ نەپەر قىز ئارقا-ئارقىدىن شېئىر ئوقۇدى، بىر-بىرىدىن تەسىرلىك. بولۇپمۇ 3-قېتىم شېئىر ئوقۇغان 15 ياشلىق گۈزەل بىر قىز يۇنۇس ئەمرەنىڭ «باناسەنى گەرەك، سەنى» (ماڭا سەنلا كېرەك) دېگەن مۇناجات شېئىرىنى ئوقۇغاندا، تىڭشىغۇچىلارنىڭ ھەممىسى داڭقېتىپ قالدى. مەنمۇ شېئىر بۇ قىزنىڭ ئىچىدىن چىقىۋاتامدۇ ياكى قىز شېئىرنىڭ ئىچىدىن چىقىۋاتامدۇ، دېگەن بىر خىل تېڭىرقاش ھې-سسياتىغا چۆكۈپ كەتتىم. ئۇ، شېئىرنىڭ ئاخىرقى مىسراسىنى ئوقۇشى بىلەن تەڭ ئاجايىپ بىر نەپىس ھېسسىياتلىق ھەرىكەتتە، ھاياجان ئىلكىدە ئۆزىنى يەرگە ئېتىپ تىزلانغانىدى، ھەممە ئادەمنىڭ دېگۈدەك بېشى ئېگىلىپ كەتتى. ئۇ قىزنىڭ ھەربىر مىسرا، ھەربىر جۈملىنى ئوقۇغان چاغدىكى قىياپىتى ۋە ئاۋازىدىن شېئىرىي ھېسسىياتنىڭ سۈرىتى گەۋدىلىنىدۇ. ھەتتا ئارىلىقتىكى سۈكۈت ۋە تىنىقلارمۇ ئاشۇ شېئىرىي ھېسسىياتنىڭ ئايرىلماس بىر تەركىبىي كۈيى بولۇپ، ئادەمنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىدۇ. بۇ ھالەت ئالدىدا، ئىختىيارسىز ھالدا "ياخشى ئوقۇش شېئىرگە شېئىر قوندۇ-رىدۇ" دېگەن سۆزنى تەكرارلايدۇ كىشى.

بۇ يەردە شۇنداق بىر ھېسسىياتىمنى قىستۇرۇپ ئۆتمەكچىمەن:

بىلەن كۆرۈش، جۈملىدىن، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئانا يۇرتىنى كېزىش، ئۇنىڭ ئەۋلاد ۋارىسلىرىنىڭ مەھمۇت قەشقەرى ھەققىدىكى ئىلمىي تەتقىقات پائالىيەتلىرى بىلەن تونۇشۇش ئارزۇسى بەك كۈچلۈك. ئۇلار ئۇيغۇرلارنى تارىختا تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر مەدەنىيىتىنىڭ باشلامچىسى بولغان دەپ قارايدۇ. شۇڭلا دەك، نۇرغۇن تۈرك ئالىملىرى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى چوڭ ئائىلىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئېسىل مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، جۈملىدىن مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئىلمىي روھىنى جانلاندۇرۇپ، بۈگۈنكى دەۋرنىڭ مەدەنىيەتلىك مىللەتلىرىدىن بولۇشقا، ئىلىم دۇنياسىغا شانلىق تۆھپىلەر قوشۇشقا چىن قەلبىدىن تىلەكداشلىقىنى بىلدۈرۈشتى. ھەشقاللا!

شېئىر سورۇنلىرىدا

”تۈرك خەلقى شائىر خەلقتۇر. يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ھەممىسى شېئىر ئاڭلايدۇ، شېئىر ئوقۇيدۇ، شېئىر يازىدۇ“ — ئىرفان نەسراتتىن ئوغلۇنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ھەرگىزمۇ مۇبالىغە دېگىلى بولمايدۇ. تۈركلەرنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق قوشاقچىلىق، داستانچىلىق ئەنئەنىسى ھېلىمۇ كەڭ داۋام قىلماقتا. تۈرك كلاسسىك شېئىرىيىتى تارىخىدا نۇرغۇن مەشھۇر شائىرلار مەيدانغا چىققاندەك، مۇشۇ ئەسىردىمۇ دۇنياۋى تەسىرگە ئىگە شائىرلار ئۈزلۈكسىز مەيدانغا چىقماقتا. كەڭ جامائەتچىلىك ئىچىدە شېئىرىيەتكە بولغان زوق-ئىشتىياق ئادەم دىتىنىڭ مۇھىم بىر ئۆلچىمى بولماقتا.

تۈركلەردە شېئىرىيەت پائالىيىتى، يەنى شېئىر ئوقۇش كېچىلىكى،

تۇرۇشنى ئۇمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇشتى. بۇ ئالقىش، بۇ ئۇمىد ئالدىدا كۆڭلۈمدە مۇنداق بىر ھېسسىيات تۇرغۇدى:

ياغسا ئالدىمغا ھامان ئالقىش ـ شەرەپ،
دېمىگەيمەن: بۇ، پەقەت ئەجرىمگە خاس.
قەترەمەن دەريادىكى،
ئالقىش ـ شەرەپ
ئەڭ بۇرۇن دەريا ــ ئېلىم، دەۋرىمگە خاس.
شېئىرىيەت گۈلزارىدۇر يۇرتۇم ـ ئېلىم،
ھۆسنىگە تولغۇسى باغ، دەۋرىم باھار.
ھەممىنى زوقلاندۇرار گۈلدەستىسى،
خۇش پۇراق، بىر ـ بىرىسىدىن ئۇز، جىلۋىدار.

"ئىككى ئەزىز مسافر"

بىز تۈركىيەدىكى كۈنلىرىمىزنى قىزغىن ھۆرمەت ۋە دوستلۇق قۇچىقىدا ئۆتكۈزدۇق، بىز بىلەن كۆرۈشكەن ئادەملەرنىڭ چىرايىدىن ئىللىق تەبەسسۇم يېغىپ تۇردى. ھەممىلا سورۇندا دېگۈدەك، بىز تۈرگە تەكلىپ قىلىنىپ تۇردۇق.

تۈركلەر مېھماننى "مسافر" دەيدىكەن. يولداش ئابدۇشۈكۈر تۇردى بىلەن مېنىڭ ئورتاق ئىسمىم "جۇڭگولۇق ئىككى ئەزىز مسافر" بولدى. بېشىمىزدىكى چىمەن دوپپىمۇ جۇڭگولۇق ئۇيغۇر ئىكەنلىكىمىزنىڭ خىلىلا ئېنىق بىر بەلگىسى ئىدى. كوچىلاردا كېتىۋاتقىنىمىزدا، بۇ بەلگىگە سەپسالغان نۇرغۇن تۈركلەر بىز

شېئىرنىڭ ئىچكى ھەم تاشقى مۇزىكىلىقى بار. شېئىرنىڭ تاشقى مۇزىكىلىقى شېئىرنىڭ ۋەزىن ئۆلچەملىرىگە رىئايە قىلىش، راۋان تەلەپپۇز قىلىش، ئاھاڭدارلىقىنى، نۇقتىلىق ئۇرغۇلارنى گەۋدىلەندۈرۈش. تېخىمۇ مۇھىمى، ئىچكى مۇزىكا، يەنى شېئىرىي ھېسسىياتنى گەۋدىلەندۈرۈش، بولۇپمۇ شېئىردىكى ھەربىر مىسرادىكى ئاساسىي پىكىرنى ئىپادىلىگۈچى سۆزنىڭ قانداق ھېسسىياتتا ئوقۇلۇشىنى مەھكەم ئىگىلەش. ماجازلىق قىلىپ ئېيتقاندا، شېئىردىكى ھېسسىيات كۆيىگە شېئىرنى ئوقۇغۇچى ئادەم ئۆز يۈرەك سازىنى تەڭكەش قىلىش.

مەن ئەسكىشەھەردە ئىككى قېتىم شائىرلارنىڭ شېئىر ئوقۇش سورۇنىغا قاتناشتىم. بىرىنچى سورۇندا مەن «مەيلىمۇ» دېگەن غەزىلىمنى ئوقۇپ بەردىم. سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك شېئىرنى ئاساسەن چۈشىنىپتۇ. قىزغىن ئالقىشلىدى، بولۇپمۇ بىر نەچچە شائىر بۇ شېئىردىكى:

"ئىشقىڭ ئورۇق، كۆڭلۈم زېمىن، ئاھىم شامال، ياشىم يېغىن.

ئەيلەپ ئېكىننى پەرۋەرىش، ئاچ قالسا دېھقان، مەيلىمۇ» دېگەن مىسرالارغا زوقلانغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

سېمىنارىيە تاماملانغان كۈنى ئۆتكۈزۈلگەن زىياپەتنىڭ ئاخىرى شېئىر ئوقۇش كېچىلىكىگە ئايلىنىپ كەتتى. بۇ يەردە بىرقانچە تۈرك شائىرى مېنىڭ «تۇكۇمەس ناخشا» دېگەن شېئىرىمنى ئوقۇپ بېرىشىمنى تەلەپ قىلىشتى. مەن بۇ شېئىرنى ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ تۈركچە تەرجىمىسىمۇ ئوقۇلدى. سورۇندىكىلەر يەنە چوڭ ئالقىش بىغىشلىدى ۋە ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ كۈندىن-كۈنگە جۇش ئۇرۇپ خەلقئارا شېئىرىيەت مۇنبەرلىرىدىمۇ داۋاملىق ياڭراپ

كەستىم. ھاياجان ئىچىدە كۆڭلۈمدىن شۇنداق ئويلار كەچتى:
قارىماققا، مەن بۇ يەردە بىر لىنتىنى كەستىم، ماھىيەتتە، دوستلۇقنىڭ يەنە بىر رىشتىسىنى باغلىدىم. شۇ چاغدىكى ھۆرمەت، تەشەككۈر، ئالقىشلارنىڭ ھەقىقىي مەنىسىمۇ مەشەدە! شۇڭا بۇ ھەقتە مۇنداق مىسرالارنى تۈزدۈم:

. . . .

لىنتا كېسىلدى ئالقىش ئىچىدە،
چۈنكى بۇ ئۈزۈش — باغلاش ۋاسىتىسى.
ئۈزۈلگىنى — راۋانلىق دېمەك،
باغلانغىنى كۆڭۈل رىشتىسى.

كۆڭۈل رىشتىسى — دوستلۇق رىشتىسى.
ئىككى ئۇچى ئىككى يۈرەكتە.
بىر يۈرەك بېيجىڭ،
بىرسى ئەنقەرە.
ھەر ئىككىسىگە دوستلۇق كېرەكتە.

. . . .

شۇ كۈنى بىز يەنە يۇنۇس ئەمرە خاتىرىسىگە بېغىشلانغان، ئاساسەن يۇنۇس ئەمرە شېئىرلىرىنى تېما قىلغان بالىلار رەسىم كۆرگەزمىسىنى كۆردۇق ۋە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن بالىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى تەبرىكلىدۇق. بۇ يەردە يولداش ئابدۇشۈكۈر تۇردى ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن مۇكاپات تەقدىم قىلىشقا تەكلىپ قىلىندى. بۇ چاغدىكى چاۋاكلارنى ھەم مۇكاپات ئالغۇچى ئۈچۈن، ھەم مۇكاپات تەقدىم قىلغۇچى ئۈچۈن چېلىندى دېيىش مۇمكىن.

بىلەن ئالاھىدە قىزغىن كۆرۈشۈپ سالاملاشتى. بىركۈنى ئەنقەرە-دىكى ئاناتولىي مۇزېيىنىڭ ئالدىدا تۇرغىنىمىزدا، بىزنى بۇرۇن تېلېۋىزوردا كۆرگەن بىر تۈرك بوۋاي ئالدىمىزغا يۈگۈرۈپ كېلىپ: "مەن سىلەرنى تونۇدۇم. سىلەرنىڭ سۈرەتلىرىنى ئۆز ئۆيۈمدە كۆرگەن ئىدىم. سىلەر ئەزىز ئەلدىن كەلگەن ئەزىز مىسافىرلار" دەپ ئۆيىگە بېرىپ مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىلدى، بىزگە ئالاقىدار ھۆكۈمەت ئەربابلىرى ۋە مەدەنىيەت خادىملىرىنىڭ ھۆرمىتى تېخىمۇ گەۋدىلىك بولدى.

مەن 9 - ماي كۈنى ئەسكىشەھىر ئارخېئولوگىيە مۇزېيىدا راسلانـ-غان فولكلور كۆرگەزمىسىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىنى ئېپتىخار بىلەن ئەسلەيمەن (بۇ كۆرگەزمىگە، ئاساسەن، تۈركلەرنىڭ قەدىمىي كىيىم-كېچەك، نەقىش، كەشتە، ئۆي جاھازلىرىنىڭ نۇسخىلىرى ۋە بۇنىڭغا ئائىت رەسىملەر قويۇلغان بولۇپ، ھەقىقەتەنمۇ مەدەنىيەت تارىخى، ئېتنوگرافىيىگە دائىر قىممەتلىك بۇيۇملار ئىكەن). كۆرگەزمە ئېچىلىش ئالدىدا يۈزلەپ ئادەم (تولىسى ئالىم، يازغۇچى، مۇتەخەسسىسلەر ۋە چەت ئەلدىن كەلگەن مېھمانلار) كۆرگەزمە ئىشىكى ئالدىغا جەم بولۇپ تۇرغاندا، ئەسكىشەھىر ۋالىيسى ئۆمەر خالىل ئوغلۇ يېتىپ كەلدى. ئۇ ئەسلىدە بۇ كۆرگەزمىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا رىياسەتچىلىك قىلغۇچى باش ساھىبخان ۋە لېنتا كەسكۈچى پەخرىي ئادەم ئىدى. بىراق ئۇ ساھىبخانلىق سۈپىتىدە مۇراسىمغا بېغىشلاپ ئىككى لېنتا كېسىشكە "جۇڭگودىن كەلگەن ئەزىز مىسافىرىمىز، ئەزىز دوستىمىز تېيىپجان ئېلىيوۋنى تەكلىپ قىلىمەن" دەپ ئېھتىرام بىلەن ماڭا قايچا سۇندى. مەن بۇ ئالاھىدە ھۆرمەتكە تەشەككۈر بىلدۈرۈپ، قىزغىن ئالقىشلار ئىچىدە لېنتا

ئۆزئارا بىلىم ئالماشتۇرۇش، دوستانە بېرىش-كېلىشلەرنىڭ كەڭ قانات يېيىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. ئاخىرىدا جۇڭگو ئەدەبىياتىنى، جۈملىدىن جۇڭگو ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى تۈركىيە جامائەتچىلىكىگە، تۈركىيە ئەدەبىياتىنى جۇڭگو جامائەتچىلىكىگە تونۇشتۇرۇش زۆرۈرلۈكىنى ۋە بۇ جەھەتتە ئۆزئارا ۋەزىپە ئېلىش لازىملىقىنى تەكلىپ قىلىشتى. بىز بۇ پىكىرنى قىزغىن قارشى ئالىدىغانلىقىمىزنى بىلدۈردۇق. خوشلىشىش ئالدىدا كامال گۆكچەگە ئۆزىمىزدە نەشر قىلىنغان «تۈركىي تىللار دىۋانى»نىڭ 1-تومىنى ۋە قازاق خەلقىنىڭ مىللىي نەقىشلىرى توپلىمىنى يادىكار-سوۋغا سۈپىتىدە تەقدىم قىلىۋىدۇق، قىزغىن تەشەككۈر بىلدۈرۈپ، بىزگە تۈركىيە خەلق ناخشىلىرىدىن تاللانمىلار ئېلىنغان پىلاستىنكىلارنى تەقدىم قىلدى.

رەسمىي تەكلىپ قىلىنغان سىمىنارىيە تاماملانغاندىن كېيىنمۇ تۈركىيە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى بىزنىڭ تۈركىيىدىكى زىيارەت ۋە ئېكسكۇرسىيە پائالىيەتلىرىمىزنىڭ ئوڭۇشلۇق، كۆڭۈللۈك بولۇشىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى. مۇئاۋىن مىنىستىر كامال گۆكچە بىرقانچە مۇزېي ۋە كۈتۈپخانىلارغا ئېكسكۇرسىيىنى ياخشى ئۇيۇشتۇرۇش توغرۇلۇق رەسمىي ھۆججەت چۈشۈردى. بىرقانچە مەسئۇل خادىملار (تۈركىيە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى مىللىي فولكلور تەتقىقات ئورگىنىنىڭ ياردەمچىسى كامىل توپغار، ئەنقەرە شەھەرلىك مەدەنىيەت مۇدىرى يەھيا ئاكوي قاتارلىق كىشىلەر) ھەمراھ بولۇپ، بىزنى كۆڭۈللۈك ئېكسكۇرسىيە قىلدۇردى. مۇئاۋىن مىنىستىر يەنە ئىستامبۇل شەھەرلىك مەدەنىيەت مۇدىرلىكىگە تېلېفون ئارقىلىق بىزنىڭ ئۇ يەردە ئېلىپ بارىدىغان پائالىيەتلىرىمىزگە يېقىندىن

ئەنقەرەدىكى ۋاقتىمىزدا ياۋۇز ئەپەندى بىزنى ئىزدەپ كېلىپ، "بۇ يەردە سىلەر بىلەن دىدار كۆرۈشۈشنى ئارزۇ قىلغۇچىلار ئاز ئەمەس. مەن بۇ ئارزۇ يولىدا بىر ۋاسىتىلىق رولنى ئويناي، يۇرۇڭلار!" دەپ، بىزنى ئۆزىنىڭ ماشىنىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئەنقەرە رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىغا ئېلىپ باردى. بۇ يەردە بىزنى بۇلتۇر مەن يۇگوسلاۋىيىدە تونۇشقان دوستۇم شائىر كەرەم ئايدىن قۇچاقلاپ قارشى ئالدى (ئۇ بۇ يەرنىڭ مەسئۇل بىر خادىمى ئىكەن). ئاندىن ئۇنىڭ بۆلۈمىگە ئىشداش ـ دوستلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن كىرىپ، بىز بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى. بىز ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ پاراڭلاشتۇق. بىزنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىندىن بۇيانقى ئېلىمىزنىڭ تەرەققىياتى توغرىسىدا ئېيتىپ بەرگەنلىرىمىزنى ئۇلار زوق بىلەن ئاڭلاشتى، ئۇزۇن يىللىق ئاپەتتىن قۇتۇلۇپ، ۋەزىيەتنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوڭشىۋالـ غىنىمىزغا خۇشاللىقىنى بىلدۈرۈشتى ۋە "جۇڭگو ھەقىقەتەنمۇ ئۇلۇغ ئەل. جۇڭگو بىلەن بىزنىڭ دوستلۇقىمىزمۇ ئۇلۇغ ئىش" دېيىشتى. ئارىلىقتا كەرەم ئايدىن "بۇ قېتىمقى سېمىنارىيىگە جۇڭگولۇق دوستلارنىڭ كېلىشى بىزنى تېخىمۇ خۇش قىلدى، بىز بۇ ئەھۋالنى خۇش خەۋەر تەرىقىسىدە رادىئو ئارقىلىق 16 خىل تىلدا داغدۇغا بىلەن تەكرار خەۋەر قىلىمىز" دېدى. ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق قىلدى.

ئەتىسى بىزنى تۈركىيە مەدەنىيەت مىنىستىرىنىڭ مۇئاۋىنى كامال گۆكچە ئايرىم قوبۇل قىلدى. بۇ سورۇندا بىز دوستلۇق كەيپىياتى ئىچىدە كەڭ ـ كۇشادە پاراڭلاشتۇق. مۇئاۋىن مىنىستىر ۋە باشقا ئەربابلار: جۇڭگولۇق سىز ئىككى مېھمىنىمىزنىڭ قاتنىشىشى سېمىنا ـ رىيىمىزنىڭ ئەھمىيىتىنى تېخىمۇ ئاشۇردى، دېيىشتى ھەم مۇشۇنداق

بىزنىڭ ئەلچىخانىمىز

بىز ئەنقەرەگە يېتىپ كەلگەن كۈنى بۇ يەردىكى باش ئەلچىخا-نىمىزنىڭ بىرقانچە مەسئۇل خادىمى بىزنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ئايرودرومغا چىققانلىقى ۋە ئۇلار بىلەن قانداق كۆرۈشكەنلىكىمىزنى يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن ئىدىم. ئەسكىشەھىردىكى سىمپوزىيە تاماملانغاندىن كېيىن، بىز يەنە ئەنقەرەگە قايتتۇق-دە، توپتوغرا باش ئەلچىخانىمىزغا كېلىپ چۈشتۇق. مۇناسىۋەتلىك خادىملار بىزنى تۇغقانلارچە قارشى ئېلىپ، مەخسۇس ئازادە ئۆيلەرگە ئورۇنلاشتۇردى. تاماق ۋە باشقا نەرسىلەرنىمۇ بىزنىڭ مىللىي ئۆرپ-ئادىتىمىزگە، خاھىشىمىزغا لايىق قىلىپ تەييارلاپ بېرىشتى. تۈركىيە ھەققىدىكى تەسىراتلىرىنى سۆزلەپ، ئۇ يەر، بۇ يەرلەرنى تونۇشتۇرۇپ، كوچا ئارىلىتىپ، سەيلە قىلدۇردى. مۇستاپا كامال — ئاتاتۈرك مازارىغا زىيارەتكە ئېلىپ باردى. بىز ئەلچىخانىمىزدا خۇددى ئۆز ئۆيىمىزدەك ئەركىن، قوۋناق ياشىدۇق. ئەلچىخانىنىڭ ئەھمىيىتىنى، ۋەتەنداشلارنىڭ قەدىر-قىممىتىنى چەت ئەلگە چىققاندا تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلىدىكەن كىشى.

شۇ كۈنلەردە باش ئەلچىمىز يولداش جۇ جۇ بەك ئالدىراش بولسىمۇ، لېكىن بىرقانچە قېتىم بىرقانچە سائەتلەپ ۋاقىت چىقىرىپ، بىز بىلەن تۇغقانلارچە پاراڭلاشتى. بىزنىڭ سىمپوزىيىدە ئوقۇغان ماقالىلىرىمىزنىڭ قىزغىن ئالقىشلىنىپ ۋە ئۆزىمىزنىڭ ئالاھىدە ھۆرمەتكە ئېرىشكەنلىكىمىزدىن خۇش بولغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇ، ئۆزىنىڭ تۈركىيە ھەققىدىكى تەسىراتلىرىنى، بولۇپمۇ ئىككى دۆلەت

ياردەمدە بولۇشنى تاپىلىدى.

تۈركىيىدە بىزگە كۆرسىتىلگەن ھۆرمەت ۋە دوستانىلىق، شۈبھە-سىزكى، جۇڭگو-تۈركىيە دوستلۇقىنىڭ يارقىن بىر ئىپادىسى. بىز شۇنى ئېنىق ھېس قىلدۇقكى، بۈگۈنكى تۈركىيىدە ئېلىمىزنى توغرا چۈشىنىش كەيپىياتى كۈنساناپ ئۆسۈۋېتىپتۇ. تۈركىيە ھۆكۈمىتى جۇڭگو بىلەن بولغان دوستلۇقنى قەدىرلەيدىكەن. تۈركىيە زېمىنىدا جۇڭگوغا قارشى ھەرىكەتلەرگە يول قويمايدىكەن. زىيارەتكە بارغان جۇڭگولۇقلارغا دوستلۇق قۇچىقى كەڭ ئېچىلغان. بۇ — ئېلىمىزنىڭ خەلقئارادىكى ئىناۋىتىنىڭ، بولۇپمۇ كېيىنكى يىللاردا ئىچكى-تاشقى سىياسەتتە چوڭ ئۇتۇقلارنى ئېلىپ بارغانلىقىمىزنىڭ نەتىجىسى. بىز بۇنىڭدىن ئىنتايىن تەسىرلەندۇق ۋە چوڭقۇر ئىپتىخارلىققا چۆمدۇق. مەن كېيىنكى ۋاقىتلاردا چەت ئەللىك يازغۇچى، شائىر ۋە ئالىملار بىلەن خېلى كۆپ ئۇچراشتىم. بۇ جەرياندا شۇنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدىمكى، سوتسىيالىستىك ئېلىمىزنىڭ خەلقئارا ئەھمىيىتى بارغانسېرى زورايماقتا، ئۇنىڭ شانلىق ئوبرازىنى خۇنۇكلەشتۈرۈشنى مەقسەت قىلغان پىتنە-ئىغۋالارنىڭ بازىرى كۈندىن-كۈنگە كاساتلاشماقتا.

جۇڭگو بىلەن دوست بولۇشقا ئىنتىلىش — تەڭداشسىز كۈچلۈك ئېقىم. بۇنىڭ سەۋەبى ئېلىمىزنىڭ باراۋەرلىك ئاساسىدىكى دوستلۇقنى ئىنتايىن قەدىرلەيدىغانلىقىدا، بۇنداق دوستلۇقنى قەدىرلەش بىزنىڭ ئېھتىياجىمىز بولۇپلا قالماي، بەلكى بۇرچىمىز.

ياۋروپانىڭ جېگرىسى بويىغا، يەنى قارا دېڭىز بىلەن مەرمەر دېڭىزى ئارىلىقىدىكى پوسپور بوغۇزىنىڭ، ياكى ئىستانبۇل بوغۇزىنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقان، ئىككى قىتئەگە — بىر تەرىپى ئاسىياغا، بىر تەرىپى ياۋروپاغا مەنسۇپ شەھەر. بوغاز ئۈستىگە سېلىنغان 1560 مېتر ئۇزۇنلۇقتىكى ھەيۋەتلىك كۆۋرۈك ئىككى قىتئەنىڭ قۇرۇقلۇق يولىنى بىر-بىرىگە باغلاپ تۇرىدۇ.

پوسپور بوغۇزى — ئىستانبۇلنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك كۆرۈكى. ئاسماندىن قارىسىڭىز، ئۇ خۇددى ئۇزۇن ئەگىم-ئەگىم ئەينەكلىك ۋادىغا ئوخشايدۇ. بۇ ئەينەكتەك شەھەرنىڭ ئىككى تەرىپىنىڭ — ئىككى قىتئە بويىنىڭ ئەكسى جىلۋىلىنىدۇ.

بىز بىركۈنى بوغۇز بويلاپ بۇ ئەزىمەت شەھەرنى ئايلىنىپ كېزىپ، تا قارا دېڭىزغىچە باردۇق. ئۇ يەردىن يېنىپ شەھەرنىڭ ئەڭ ئېگىز مەنزىرىلىك جايى — شامچىغا چىقىپ سەيلە قىلغاچ، شەھەر مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇق، ئوتتۇرىسى سۇ، ئىككى تەرىپى قىزغۇچ تۇپراق باغرىدا كۆكىرىپ تۇرغان باراقسانلىق ۋە ئۇنىڭ ئارا-ئارىسىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان غەرب شەكلىدىكى ھەم تۈركىيىنىڭ ئەنئەنىلىك مىللىي شەكلىدىكى ھەر خىل يۇكسەك بىنالار ۋە مۇنارلار بىلەن تولغان بۇ شەھەرنىڭ مەنزىرىسى ھەقىقەتەنمۇ جىلۋىدار.

ئاخشىمى يانغان سان-ساناقسىز ھەر خىل رەڭدىكى ئېلېكتر چىراغلىرى خۇددى يەر باغرىدىكى تۇرغۇن يۇلتۇزدەك، ئۇ ياقتىن بۇ ياققا ئۇزۇلۇكسىز قاتناۋاتقان ماشىنىلارنىڭ چىراغلىرى بولسا ئۇچار يۇلتۇزدەك، بۇ شەھەرگە بۆلەكچىلا يارقىن، جىلۋىلىك تۈس بېرىپ تۇرىدۇ. شىنخۇاشېنىڭ بىر مۇخبىرى "ئىستانبۇل — كېچە

مۇناسىۋىتىنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ياخشىلىنىپ بېرىۋاتقانلىقىدىن خۇشال ئىكەنلىكىنى، ئىككى دۆلەت خەلقلىرىنىڭ دوستلۇقىنى كۈچەيتىش جەھەتتە ئېلىمىزدىكى تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس رول ئويناۋاتقانلىقىنى، جۇملىدىن شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرىنىڭ تۈرتكىسى مەدەنىيەت ساھەسىدە زور رول ئوينىغانلىقىنى زوقلىنىپ سۆزلىدى.

شۇنى ئالاھىدە ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، بىزنىڭ تۈركىيەدىكى يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرىمىز، بارلىق پائالىيىتىمىز بەك ئەركىن بولدى. بۇ، تۈركىيەگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان ھەمشەھەرلەر ئىچىدىمۇ ياخشى تەسىر قالدۇردى. ئۇلار: بەزى دۆلەت ئەلچىخانىلىرى ئۆز مەملىكىتىدىن چەت ئەلگە چىققان ئاز سانلىق مىللەت ئادەملىرىنىڭ پائالىيىتىنى بەك چەكلەيدۇ. سىلەرنىڭ ھەرىكىتىڭلار بەك ئەركىن. بۇنىڭدىن جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەركىنلىكتىن كەڭ بەھرىمەن بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. ئەلچىخانىڭلارمۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرنى بەك قەدىرلەيدىكەن، دېيىشتى. ھەقىقەتەنمۇ بىزنىڭ ئەركىن ھەرىكەت قىلىشىمىز خەلقئارادىكى ئېلىمىزگە قارشى كۈچلەرنىڭ "جۇڭگودا ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاسارەتتە ياشايدۇ" دېگەن ئىغۋالىرىغا نىسبەتەن ئەھمىيەتلىك بىر رەددىيە بولدى.

ئىستانبۇل مەنزىرىسى

بىز 17 ـ مايدىن 24 ـ مايغىچە ئىستانبۇلدا بولدۇق.

ئالتە مىليونغا يېقىن ئادەم ياشايدىغان ئىستانبۇل — تۈركىيەنىڭ ئەڭ چوڭ، ئەڭ گۈزەل، ئەڭ مەدەنىي شەھىرى. ئۇ، ئاسىيا بىلەن

بىز يەنە بىرقانچە جامەلەرنى زىيارەت قىلدۇق. "سۇلايمانىيە جامەسى"، "ئايا سوفىيا جامەسى"، "سۇلتان ئەخمەت جامەسى" ئىستانبۇلدىكى ئەڭ چوڭ مەشھۇر جامەلەر بولۇپ، بۇ زور پۇختا، يۈكسەك، ھەيۋەتلىك، سەنئەتلىك قۇرۇلۇشلار بىرقانچە يۈز يىل بۇرۇنقى تۈرك مىمارچىلىقىنىڭ ئەڭ نادىر ئۈلگىلىرى، شۇنداقلا ئۇ تۈركىيىدىكى ئىسلام مەدەنىيىتىگە ئائىت چوڭ مۇزېيلاردۇر. بۇ شەھەردىكى ئەڭ ئېسىل جامە ۋە سارايلار "مىمارسىنا" دەپ ئاتالغان مەشھۇر قۇرۇلۇش ئىنژېنېرىنىڭ قولىدىن چىققان، ئۇنىڭ قولى راستىنلا گۈل ئىكەن.

جامەلەرنىڭ مۇنارلىرى تېخىمۇ ھەيۋەتلىك. ئېگىزلىكى يۈز مېترگە يېقىن مۇنارلارمۇ خېلى كۆپ، ئۇنىڭ نەقىشلىرى ئادەمنىڭ كۆزىنى چاقنىتىدۇ. "سۇلتان ئەخمەت جامەسى"نىڭ ئەتراپىدا ئالتۇندەك ئالتە يۈكسەك مۇنار بار. بۇ مۇنارلار توغرۇلۇق مۇنداق بىر ھېكايە ئاڭلىدۇق: "توققۇز يېشىدا سۇلتانلىق تەختىگە ئولتۇرغان ئەخمەت بۇرۇن ئۆتكەن سۇلتانلارنىڭ ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىش نىيىتىدە بىر چوڭ جامە سالدۇرماقچى بوپتۇ ـ دە، 'ئالتۇن مۇنارلىق زور جامە ياسالسۇن، دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. مىمارلارنىڭ سۇلتان پەرمانىنى رەت قىلىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇنداقلا مۇنارنى ئالتۇندىن ياساشمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئۇنچىلىك كۆپ ئالتۇننى نەدىنمۇ تاپقىلى بولسۇن. ئاخىر باش مىمار ئەقىل ئىشلىتىپ، ئامال تېپىپتۇ، ئىشقا كىرىشىپ، ۋاقتى ـ قارارىدا جامەنى ھەم ئالتە مۇنارنى پۈتتۈرۈپتۇ. ئۇنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەلگەن سۇلتان مۇنارنىڭ ئالتۇن ئەمەسلىكىنى بايقاپ، غەزەپ بىلەن: 'مەن سىلەرگە ئالتۇن مۇنار ياساڭلار دېمىگەنمىدىم' دەپ مىمارلارنى سوراققا تارتىپتۇ. سۇلتاننىڭ پەر-

بولماس شەھەر" دەپ يازغانىدى، راستتىنلا شۇنداق.

ئىستانبۇل مەشھۇر قەدىمىي شەھەر. بۇرۇن كونىستانتىنوپول دەپ ئاتالغان. ئۆز ۋاقتىدا ۋىزانتىيىنىڭ مەركىزى بولغان. 1453 ـ يىلى ئۇنى ئوسمان ئىمپېرىيىسى ئىشغال قىلىپ پايتەخت قىلغان. بۇ يەردە مۇستاپا كامال ـــ ئاتاتۇركنىڭمۇ نۇرغۇن ئەھمىيەتلىك پائالىيەت ئىزلىرى بار. ھازىر ئۇ تۈركىيىنىڭ چوڭ پورتى، مۇھىم سودا ۋە مەدەنىيەت مەركىزى.

ئىستانبۇلدا تارىخىي يادىكارلىقلار ناھايىتى كۆپ. ئۇ، ئۆز ۋاقتىدا دۇنيانىڭ مۇشۇ ئەتراپتىكى ـــ ئۈچ قىتئەگە مەنسۇپ نۇرغۇن جايلىرىغا زىلزىلە سالغان زور تارىخىي ۋەقەلەرنىڭ شاھىدى. "توپ قاپى" مۇزېيىنى كۆزدىن كەچۈرگەن ئادەم بۇ تۇپراقنىڭ ئۆتمۈشكە، بولۇپمۇ ئوسمان ئىمپېرىيىسىنىڭ ئۆز دەۋرىدىكى ھەر خىل تەسىرىگە دائىر كەڭ تارىخىي مەلۇماتقا ئىگە بولىدۇ. ھەربىي مۇزېينى كۆرگەنلەر تۈركلەرنىڭ تارىختىكى ھەربىي يۈرۈشلىرى، ھەربىي ئالاھىدىلىكى، تۈزۈملىرى، ئىستراتېگىيە، تاكتىكىلىرى ۋە ھەربىي قورال تەرەققىياتىغا ئائىت ئەھۋاللارنى ناھايىتى ئېنىق ھالدا كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلەيدۇ. سۇلتان ئوردىسى بولغان "دولما باغچە سارىيى"نى زىيارەت قىلغۇچىلار سۇلتان ئەۋلادىنىڭ ھەشەمەتلىك ھاياتى بىلەن تونۇشىدۇ. بۇ يەردە ساقلانغان ئالتۇن بۆشۈك، ئالتۇن تەخت، ئالتۇن شامدان ۋە دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئالماس قاتارلىقلار مۇستەبىت ئوردا ھەشەمەتىنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك پاكىتى. شۇنداقلا بۇ يەردە ئىسلام تارىخى ۋە مەدەنىيىتىگە دائىر ئەڭ قەدىمى، ئەڭ قىممەتلىك "تەۋەررۈك" خاتىرە ـ يادىكارلىقلارنى كۆرۈش مۇمكىن.

گەن؛ بەزىلىرى ئازادلىق ھارپىسىدا قىزىل بايراقتىن قورقۇپ ئەيمە-
نىپ قېچىپ كەتكەن؛ بەزىلىرى ئازادلىقتىن كېيىن، كۆپىنچە تۇغقاند-
لىرىغا تارتىشىپ چىققان شىنجاڭلىق ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، تاتار،
ئۆزبېك يۇرتداش — ھەمشەھەرلەر بولۇپ، ھازىر ھەممىسى دېگۈدەك
(بىرقانچە ئون مىڭ) تۈركىيە تەۋەلىكىگە ئۆتكەن تۈركىيە
پۇقرالىرى.

بىزنىڭ تۈركىيىگە كەلگەنلىكىمىزنى ئاڭلىغان نۇرغۇنلىغان ھەمە-
شەھەرلەر بىز بىلەن كۆرۈشۈشكە ناھايىتى تەقەززا ئىكەنلىكىنى بىل-
دۈرۈشتى. بىزمۇ ئۇلار بىلەن ئۇچرىششىنى ئۆزىمىزنىڭ بىر بۇرچى
دەپ چۈشىنىمىز، ئەلۋەتتە. شۇڭا سېمىنارىيە تاماملانغاندىن كېيىن،
ئەنقەرە ۋە ئىستانبۇلدىكى زىيارىتىمىز ئارىلىقىدا، ئايرىم ۋاقىت
ئاجرىتىپ بىرەر يۈزگە يېقىن ھەمشەھەرلەر بىلەن ئۇچراشتۇق.
ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بىز بىلەن قۇچاقلىشىپ، سۆيۈشۈپ
كۆرۈشتى. بەزىلىرى كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئالدى. ئۆيلىرىگە —
مېھماندارچىلىققا تەكلىپ قىلىشتى. ئىمكان قەدەر ۋاقىت چىقىرىپ
بىرقانچىسىنىڭ ئۆيلىرىگە باردۇق. ئۇلار بىزنى كۆپىنچە ئانا يۇرت-
نىڭ مەشھۇر مەززىلىك يېمەكلىرى (پولۇ، لەغمەن، گاڭپەن،
چۆچۈرە، ئۆگرە قاتارلىق تاماقلار) بىلەن مېھمان قىلىشتى.

ھەر خىل سورۇندا ئۇچراشقان ھەمشەھەرلەر مىنۇت - سېكۇنتنىمۇ
بوشقا ئۆتكۈزمەي بىز بىلەن پاراڭلاشتى. گەرچە ئۇلارنىڭ مىللىتى،
جىنسى، ياش - قۇرامى، كەسپى، ئاڭ - سەۋىيىسى، ئىدىيە ۋە
سىياسىي چۈشەنچىسى ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ مۇتلەق
كۆپچىلىكى بىر ئورتاق ھېسسىياتقا ئىگە، يەنى ئانا يۇرتىنى سېغىنىپ
ئەسلەيدۇ، ئانا يۇرتنىڭ ئەھۋالى توغرۇلۇق ھەر خىل سوئاللارنى —

مانىغا خىلاپلىق قىلىشىنىڭ جازاسى ئۆلۈم بولىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم. شۇ چاغدا باش مىمار: «ئەپسۇس، بىز "ئالتۇن مۇنار" دېگەن سۆزنى "ئالتە مۇنار" دەپ خاتا ئاڭلاپ قاپتىمىز" دەپ جاۋاب بەرگەن ئىكەن، سۇلتان ئامالسىز غەزىپىدىن يېنىپتۇ ۋە مىمارلار سۇلتاننىڭ پەرمانىغا قەستەن خىلاپلىق قىلغان ئەمەس، دەپ قارىلىپ، جازادىن قۇتۇلۇپ قاپتۇ.»

ئىستانبۇل ئۇنىۋېرستېتى — تۈركىيىنىڭ ئەڭ چوڭ، ئەڭ مەشھۇر بىلىم يۇرتى. بىز ئۇنىڭ مەركىزىي بىنالىرى ئەتراپىدىن بىرقانچە قېتىم ئۆتكەن ئىدۇق. كېيىن مىمارچىلىق فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى، ئالدىنقى يىلى ئېلىمىزگە زىيارەتكە كەلگەن نىجات دىيار بەكرىلىنىڭ تەكلىپى بىلەن بۇ ئۇنىۋېرستېتنىڭ ئىچىگە كىردۇق: ئۇ يەردە بىر تۈركۈم ياشلارنىڭ باراقسانلىق ئىچىدە بېرىلىپ كىتاب ئوقۇۋاتقان ھالىتىنى كۆرۈپ، ئىلىم-پەنگە بولغان شەيدالىقىغا زوقلاندۇق. چۈشتە پروفېسسورلار ئۈچۈن مەخسۇس ئاجرىتىلغان ئازادە، چىرايلىق ۋە مول داستىخانلىق تاماقخانىدا غىزالاندۇق ۋە مەكتەپنىڭ بۇ يەردىكى بىلىم ئەھلىگە بولغان ئالاھىدە ئېتىبارىدىن خۇش بولدۇق.

ھەمشەھەرلەر بىزنى قۇچاقلاپ سۆيدى

تۈركلەر يۇرتداشنى "ھەمشەھىر" (ھەمشەھەر) دەيدىكەن. بۇ مەملىكەتتە تەكتى جۇڭگولۇق ھەمشەھەرلىرىمىز خېلى بار، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئازادلىقتىن بۇرۇن ئوقەت ئىزدەپ چىققان؛ بەزىلىرى رەسمىيەت بويىچە ئافغانىستانغا كۆچۈپ، كېيىن تۈركىيىگە يۆتكەل-

ئالغان. بۇ، كۆپىنچە، خەلقئارادىكى سوتسىيالىزمغا ۋە جۇڭگوغا قارشى ئېقىمنىڭ تارقاتقان زەھىرى تۈپەيلىدىن، شۇنىڭدەك، لىن بياۋ ۋە جياڭ چىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھلىرىنىڭ قىلمىشلىرى، يەنى "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" ناملىق ئاپەتلىك ھەرىكەتنىڭ تەسىرىدىن پەيدا بولغان. كېيىنكى يىللاردا ئېلىمىز ئىچكى-تاشقى سىياسەتتە چوڭ ئوڭشاش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، شۇنىڭدەك، تۈركىيدىكىلەرنىڭ جۇڭگو بىلەن بىۋاستە ئالاقىسى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، بۇ يەردىمۇ سوتسىيالىستىك جۇڭگو ھەققىدىكى ئىغۋالارنىڭ بازىرى بارغانسېرى كاساتلىشىشقا باشلىغان. بەزى ھەمشەھەرلەر شۇنداق دېدى: "بىرمەزگىل بۇ يەردە، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر تۈگىشىپ كەتتى، ئۇلار ئۆزىنىڭ مىللىي تىل-يېزىقىدىن مەھرۇم بولدى، بالىلىرى ئۈچۈن مىللىي مەكتەپ يوق، دېگەن گەپلەر خېلى بازار تاپقانىدى. ئەمدى ئۇقساق، بۇنداق ئەھۋال ھەتتا 'مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى' مەزگىلىدىمۇ بولماپتۇ. شىنجاڭدا نەشر قىلىنغان ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى ھەر خىل ئەدەبىي، ئىلمىي ژۇرناللارنى، كىتابلارنى كۆرۈپ، بۇ مىللەتلەرنىڭ ئۆز مىللىي مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلىشتىمۇ ئەركىن ئىمكانىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇق. بۇ جەھەتتە خېلى چوڭ ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرىپسىلەر، ئاپىرىن دېدۇق".

3 - ئومۇمىي يىغىنغا بارىكاللا! ئۇ، ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىزم ئىشلىرىغا داغدام يول ئېچىپ بەردى. جۇڭگولۇق يەنە بىر قېتىم "ئۇھ" دېدى. مەملىكەت ئىچىدىكى جۇشقۇنلۇق، شاد-خۇراملىق مەملىكەت سىرتىدىكى تۇغقانلىرىمىزنىمۇ خۇشال قىلدى. ئۇلار ئانا يۇرتىنى تېخىمۇ سېغىنماقتا، ئۇنىڭ يېڭى ھاياتىغا زوقلانماقتا.

سودىگەرلىرى بازار ئەھۋالىنى، بۇرۇن دېھقانچىلىق قىلغانلىرى يېزىنىڭ ئەھۋالىنى، زىيالىيلىرى مەدەنىي-مائارىپ ئەھۋالىنى سورايدۇ. بىز ئۇلارغا ئېلىمىزنىڭ 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى تەرەققىيات ئەھۋالىنى، جۈملىدىن بازارلارنىڭ ئاۋاتلاشقانلىقىنى، باھانىڭ، پۇل قىممىتىنىڭ مۇقىملىقىنى، يېزا بازارلىرىغا مۇۋاپىق يول بېرىلگەنلىكىنى، يېزىلاردا مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، دېھقانلار چوڭ غەيرەت ۋە كۆتۈرەڭگۈ روھ بىلەن ئىشلەپ بىر باشتىن بېيىۋاتقانلىقىنى، ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپىمۇ جانلىنىپ، ئالىم-مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تۈركۈملەپ مەيدانغا چىقىۋاتقانلىقىنى، ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرىنىڭ يېڭى بىر تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويغانلىقىنى، ئىلمىي تەتقىقات، نەشرىيات ساھەسىدىكى جانلىنىشلارنى، قىسقىسى، ئېلىمىزنىڭ قاينام-تاشقىنلىق جاسارەت بىلەن زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا كىرىشكەنلىكىنى بىرقانچە تىپىك، تەسىرلىك مىساللار بىلەن سۆزلەپ بەرگىنىمىزدە، نۇرغۇنلىغان ھەمشەھەرلەر چوڭقۇر ھاياجانغا چۆكتى ۋە بەزىلىرى يىغلىۋەتتى. ئۇلار: "ئانا يۇرتنىڭ ئوتى باشقىچە بولىدىكەن. سىلەر كېلىپ بۇ ئوتنى تېخىمۇ ئۇلغايتىۋەتتىڭلار" دەپ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىشتى، يېڭى ۋەزىيىتىمىزدىن خۇش بولغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. بەزىلەر: "سىلەرنىڭ ئەركىن، ئازادە كەيپىياتىڭلاردىن ئانا يۇرتنىڭ خاتىرجەملىكىنى، خۇشال كۈلكىسىنى ھېس قىلدۇق" دېيىشتى ۋە بىزنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىزنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشكە تەقەززا ئىكەنلىكىنى قايتا-قايتا ئىزھار قىلىشتى.

شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، بۇ يەردىكى ھەمشەھەرلىرىمىز ئىچىدىمۇ ئانا يۇرت ھەققىدە بىرمەزگىل غەشلىك تەسىراتلار ئەۋج

شائىرنىڭ ئۆيىدە

بۇ يىل 2 - ئىيۇن كۈنى بېيجىڭدا مەن (يولداش خاۋ گۇەنجۇڭ بىلەن بىللە) شائىر ئەي چىڭنى يوقلاپ باردىم. بىز قەدىناسلارچە قىزغىن كۆرۈشتۇق. لېكىن شۇ قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە ئەي چىڭ:
— ۋەدە قىلغان ۋاقتىڭلاردىن بىر سائەتچە كېچىكتىڭلارغۇ، — دېگەن گەپنىمۇ نېسى قويمىدى. مەن ئەيىبىمنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن، ئۆزرەمنى چاقچاققا بۇرىدىم:
— شىنجاڭ يىراق ئەمەسمۇ.
— ھە، — دېدى ئۇ كۈلۈپ كېتىپ، — بۇ باھەنەڭمۇ قاملاشتى.
ئاندىن مېنىڭ:
— ھازىر سالامەتلىكىڭىز قانداقراق؟ — دېگەن سوئالىمغا يۇمۇرلۇق تەلەپپۇز بىلەن:
— ئىشقىلىپ، ئەپلەپ - سەپلەپ كېتىۋاتىمەنغۇ، — دەپ جاۋاب بەردى ۋە گويا بۇ جاۋابىنى تەستىقلاتماقچى بولغاندەك رەپىقىسى يولداش گاۋ يىڭغا قاراپ قويدى. يولداش گاۋ يىڭ ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئاجىزلىشىپ قالغانلىقىنى ئېيتىۋىدى، ئەي چىڭ:
— ھە، ئۇمۇ بار، — دېدى بىزنى چايغا تەكلىپ قىلغاچ.
مەن ئۇنىڭغا قايتا سەپسالدىم، گەرچە بىھۇدە جاپا ئۇنىڭ چىراي - بەستىگە قېرىلىق ئىزلىرىنى ۋاقىتسىز قوندۇرغان بولسىمۇ، لېكىن كەيپىياتىدىن يەنىلا جۇشقۇنلۇق شائىرانە روھ ئۇرغۇپ

بۇنىڭدىن جۇڭگوغا قارشى ئېقىم نارازى. چۈنكى بىزنىڭ يېڭى ۋەزىيىتىمىز ئۇلارنى بارغانسېرى شەرمەندە قىلماقتا. بىز بۇنىڭدىن پەخىرلىنىمىز.

خاتىمە

بىزنىڭ تۈركىيىدىكى 20 كۈنىمىز — بىرىنچى نۆۋەتلىك خەلقئارالىق تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر ئېغىز ئەدەبىياتى سېمىنارىيىسىگە قاتنىشىش ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى زىيارەتلىرىمىز تۈركىيىلىك دوستلارنىڭ قىزغىن دوستانە ھۆرمىتى ئىچىدە كۆڭۈللۈك ئۆتتى. بىز بۇ جەرياندا جۇڭگو - تۈركىيە دوستلۇقىنىڭ شېرىن مېۋىسىدىن بەھرىمەن بولدۇق، بۇنىڭدىن بەك مەمنۇنمىز.

جۇڭگو بىلەن تۈركىيىنىڭ ئارىلىقى يىراق. بىراق دوستلۇق يولى ئۈچۈن يىراقلىق يوق. بۇ يول ھەر ئىككى مەملىكەت خەلقى ئۈچۈن ئەزىز ۋە قىممەتلىك، چۈنكى بۇ، ئەھمىيەتلىك ئاساس ئۈستىگە قۇرۇلغان.

دوستلۇق — دۇنيانىڭ ئەڭ چوڭ لەززىتى. بۇ لەززەت ئۈچۈن ئەجىر سىڭدۈرۈش ئەڭ چوڭ خۇشاللىق. بىزمۇ بۇ قېتىم دوستلۇق يولىدىن بېرىپ، كۆڭۈل خۇش بولىدىغان ئىز قالدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە — جۇڭگو ۋە تۈركىيە خەلقلىرىنىڭ دوستلۇقىنى كۈچەيتىش جەھەتتە ئەجىر سىڭدۈرۈش پۇرسىتىگە ئىگە بولغانلىقىمىز ئۈچۈن بەك خۇشالمىز

1983 - يىل ئاۋغۇست - سېنتەبىر.

بۈگۈنكى دۇنيادا شېئىرگە زوقمەن ئادەملەرنىڭ ئىچىدە ئەي چىڭنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇپ ھاياجانلانمىغان، لەززەتلەنمىگەن ئادەم بارمىدۇ؟ ھەتتا ئۇنىڭ بىلەن مەسلەكداش بولمىغان ئادەملەرنىڭمۇ ئۇنىڭ شېئىرىي سەنئىتى ئالدىدا ئىختىيارسىز باش ئېگىدىغانلىقىنى مەنمۇ بىۋاسىتە ھېس قىلغان.

مەن شۇنى ئىپتىخارلىق بىلەن ئەسلەيمەنكى، 1982-يىلى يازدا يۇگوسلاۋىيىنىڭ ستروگا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن 21-نۆۋەتلىك خەلقئارالىق شېئىرىيەت فېستىۋالى جەريانىدا مەن بىلەن سۆزلەشكەن چەت ئەل شائىرلىرىنىڭ ئىچىدە ئەي چىڭنىڭ ئەھۋالىنى سورىمىغان ۋە ئۇنىڭغا سالام ئېيتمىغان ئادەم يوق دېيەرلىك. بەزىلىرى ئەي چىڭنىڭ ئايرىم شېئىرلىرى ھەققىدىكى تەسىراتلىرىنى بايان قىلىشتى، ھەتتا بەزىلەر ئۇنىڭ نامىنى پابلونېرودا، نازىم ھېكمەتلەر قاتارىدا تىلغا ئالدى، شۇنىڭدەك ئەي چىڭنى ستروگا شېئىرىيەت فېستىۋالى مۇكاپاتى لائۇرىياتىغىمۇ چوقۇم كۆرسىتىش كېرەك، دېگۈچىلەرمۇ ئاز بولمىدى.

مەن يۇگوسلاۋىيىنىڭ قاراتاغ رېسپۇبلىكىسىدا بولغان مەزگىلىمدە سوۋېت شائىرەسى ۋاسلىيېۋا بىلەن بىرنەچچە كۈن زىيارەتداش بولۇپ، تونۇشۇپ قالدىم. شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭدىن ئاتاقلىق سوۋېت شائىرى ئا. سۇركوۋنىڭ ئەھۋالىنى سورىغان ئىدىم، ئۇ مەندىن ئەي چىڭنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى ھەمدە يېقىندا سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئەي چىڭ تاللانما شېئىرلىرىنىڭ رۇسچە يېڭى نۇسخىسى نەشر قىلىنغانلىقىنى، ئۆزىنىڭمۇ بۇ شېئىرلارنى بەك سۆيۈنۈپ ئوقۇغانلىقىنى ئېيتىپ كېلىپ: "سوۋېت خەلقى ئەي چىڭنى ياخشى تونۇيدۇ، سۆيۈپ ئوقۇيدۇ" دېدى.

تۇرۇپتۇ. بۇ روھ مېنى سۆيۈندۈردى.

سالام ـ سائەتتىن كېيىن، مەن شائىرغا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى يولداش ئىسمائىل ئەمەتنىڭ يوللىغان سالىمىنى ھەم ئۇنى يولداش گاۋ يىڭ بىلەن بىللە، بۇ يىل كۈزدە ئۆتكۈزۈلىدىغان ئاپتونوم رايونىنىڭ 30 يىللىق توي ـ مەرىكىسىگە تەكلىپ قىلغانلىقىنى يەتكۈزگەن ئىدىم، ئۇ:

ـــ يولداش ئىسمائىلغا رەھمەت! شىنجاڭدىكى يولداشلارغا رەھمەت! بىر ئامال قىلىپ، بېرىشقا تىرىشىمەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

مەن خۇش بولۇپ:

ـــ سىزنىڭ بۇ جاۋابىڭىزنى شىنجاڭدىكى يولداشلارغا، بولۇپمۇ شائىرلارغا خۇش خەۋەر تەرىقىسىدە يەتكۈزىمەن، ـــ دېۋىدىم، بۇ سۆزۈم ئۇنىڭغا ئانچە ياقمىدى بولغاي، شۇڭا:

ـــ بۇنىڭ نېمىسى خۇش خەۋەر، ـــ دەپ پېشىمنى تارتىپ قويدى.

مەيلى، ئۇ پېشىمنى تارتىپ قويغان بولسىمۇ، لېكىن مەن بۇ "خۇش خەۋەر" دېگەن سۆزۈمدىن يېنىۋالمايمەن. چۈنكى ماڭىمۇ ناھايىتى ئېنىقكى، بۈگۈنكى كۈندە شائىر ئەي چىڭنىڭ شىنجاڭغا بارماقچى بولغانلىقىنى ئاڭلىغان يۇرتداشلىرىم ئاجايىپ قىزغىن خۇشاللىق ئالقىشى بىلەن مېنىڭ بۇ سۆزۈمنىڭ توغرىلىقىنى تەستىقلايدۇ.

* * *

مەن ئەي چىڭ بىلەن پاراڭلىشىۋاتقان مۇشۇ مىنۇتلاردا ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭ ھەققىدىكى تەسراتلىرىمنىمۇ ئەسلەپ ئولتۇردۇم.

ئاز بولمىسا كېرەك.

شۈبھىسىزكى، ئەي چىڭ بۈگۈنكى جۇڭگو شېئىرىيىتىنىڭ پېشىۋاسى. بىز ئۇنىڭ 50 نەچچە يىللىق شائىرلىق ساداسىدىن (بولۇپمۇ، «دايەنخې ــ مېنىڭ ئانام»، «قۇياشقا قاراپ»، «يېزىغا بېغىشلاپ»، «بىر نېگىر قىزى ناخشا ئېيتماقتا»، «ئاتلانتىك ئوكيان»، «قۇياش مەدھىيىسى»، «گىلادىئاتور» قاتارلىق نادىر ئەسەرلىرىدىن) دەۋرنىڭ ئەڭ مۇھىم سوئاللىرىغا بېرىلگەن ئاجايىپ دەل ۋە ئوبرازلىق جاۋابىنى، ھەقىقىي جۇڭگولۇقنىڭ قەلب كۈيىنى ئاڭلايمىز. ئۇ، خەلق بىلەن قەلبداش، ئىنقىلاب بىلەن نەپەسداش، دەۋر بىلەن قەدەمداش شائىر بولغانلىقى ئۈچۈن جۇڭگو شېئىرىيەت تارىخىدا شانلىق ئىز قالدۇردى.

بىز ئەي چىڭ ئەسەرلىرىدىن شېئىرىيەتنىڭ مىللىي ئەنئەنىسىگە ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىشىنىڭ، باشقا ئەللەر شېئىرىيىتىنىڭ نەمۇنىلىرىنى ئىجادىي قوبۇل قىلىشىنىڭ ئاجايىپ يارقىن ئۈلگىسىنى كۆرىمىز. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ ئىزدىنىشى كۈچلۈك، ناۋاتور① سەنئەتكار. ئۇنىڭ شېئىرىلىرى قۇرۇلمىسىنىڭ ساددىلىقى، ھېسسىياتىنىڭ نازۇكلۇقى، پىكرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، تەسۋىرىنىڭ قۇرۇق دەبدەبىلىك سۆزلەردىن خالىيلىقى، تەبىئىي جىلۋىدارلىقى بىلەن ئوقۇغۇچى قەلبىنى ئالاھىدە مەپتۇن قىلىدۇ. ئۇنىڭ قەلىمى ئاستىدا مەۋھۇم ئۇقۇملار كۆز بىلەن كۆرگىلى، قول بىلەن تۇتقىلى بولىدىغان، سادا ھەتتا پۇراق ھېس قىلدۇرىدىغان كونكرېت نەرسىگە ئايلىنىدۇ. قىسقىسى، ئۇ تىل بويىقى بىلەن ھېسسىياتنىڭ ئاجايىپ جانلىق

---

① ناۋاتور ــ يېڭىلىق ياراتقۇچى.

بۇندىن ئۈچ يىل بۇرۇن مەن بىر ئەرەب شائىرى بىلەن مەلۇم بىر سورۇندا بىللە بولۇپ قالدىم. ئۇ، "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" جەريانىدا ئوتتۇرىغا چىققان ئاتالمىش "جوڭگو شېئىرلىرى"نى كۆرگەن ئىكەن. شۇڭا بۈگۈنكى جوڭگودا ھەقىقىي شېئىرنىڭ بارلىقىدىن گۇمانلىنىدىكەن. ئۇ، گەپ ئارىسىدا: "سىلەر رېئالىزمنى تەكىتلەيدىكەنسىلەر. مەن بۇنى چۈشىنەلمىدىم. مەسىلەن، مانا بۈگۈن ئاپتاپ، ئالدىمىزدا دەل ـ دەرەخلەر تۇرۇپتۇ... بۇ رېئال نەرسىلەر. رېئالىزم مانا مۇشۇ رېئاللىقنى كۆچۈرۈپ قويىدۇ. ئۇنىڭ نېمىسى شېئىر بولىدۇ؟" دەپ سوراپ قالدى. ئۇنىڭ بۇ سوئالىغا مەنمۇ جاۋاب تەرىقىسىدە: "مەن سىزگە بىر شېئىر ئوقۇپ بېرەي، بۇنىڭدا سىز ھازىر ئاتاپ ئۆتكەن رېئال ھادىسىلەرمۇ يېزىلغان. سىز بۇنىڭدا شېئىرىيەت بار، دەپ ھېس قىلامسىزكىن" دەپ، شائىر ئەي چىڭنىڭ شۇ يىلى ئېلان قىلىنغان:

"سەن پارلاق قۇياشقا قاراپ
كېتىۋاتقاندا،
ئۇنتۇما
كەينىڭدىن قارا سايىنىڭ كېلىۋاتقىنىنى..."

دېگەن شېئىرىنى ئوقۇپ بەرگەن ئىدىم، ئۇ بۇ شېئىرنىڭ ئەرەبچە ئاددىي تەرجىمىسىنى ئاڭلاپلا، ھاياجاندىن ئۆزىنى باسالماي، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ دە: "پاھ، ئاجايىپ شېئىر، ئۇلۇغ شېئىر! ياخشى جاۋاب!" دەپ تەشەككۈر بىلدۈردى. شۇ چاغدا مەن ئەي چىڭنى زوق بىلەن بىر ئەسلىۋالدىم، شۇنىڭدەك ئۆزەمنىڭمۇ ئەي چىڭ ئارقىلىق بىر چەت ئەللىككە بۈگۈنكى جوڭگو شېئىرىيىتىنىڭ ئەۋزەللىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلىگەنلىكىم ئۈچۈن پەخىرلەندىم. بۇنداق مىساللار

هامان "دوستلۇق شارابى" كەلتۇردى، مېھمان قىلدى. بۇ سورۇندا ئەي چىڭگىنىڭ ماڭا سىزىلگەن سەممىمىي، خۇش چاقچاق، رومانتىك مىجەزى ھەمدە يۇمۇرلۇق، لىرىك ئوبرازغا باي تاگسىق گەپ-سۆزلىرى ئۇنىڭغا بولغان زوق-ئىشتىياقىمنى تېخىمۇ ئاشۇردى. 1957-يىلىنىڭ باھارىغىچە ئۇنىڭ بىلەن بىرقانچە قېتىم كۆرۈشۈپ، ئەھۋاللىشىپ، خېلىلا ئىچەكىشىپ كەتتىم. ئۇنىڭ شېئىرىيەت توغرىسىدىكى سۆزلىرىنى لەززەتلىنىپ ئاڭلىدىم. جۈملىدىن ئۇنىڭ: "شائىرنىڭ تىلى باشقىچە بولىدۇ، ئۇ مەلۇم بىرنەرسىنى ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتىماي تۇرۇپ ئىپادىلەيدۇ، مەسىلەن، ئاينى ئاي دەپ ئاتىماي تۇرۇپ، كىشىلەرگە ئۇنىڭ ئاي ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان باشقىچە سۆزنى قىلىدۇ" دېگەنگە ئوخشاش سۆزلىرى مېنىڭ ئوبرازلىق تەپەككۇر ئۈستىدە ئىزدىنىشىمگە چوڭ تۈرتكە بولدى.

شائىر ئەي چىڭ شېئىرىيەت ساھەسىدە ئاجايىپ جۇشقۇن روھ بىلەن بۆسۈپ كېتىۋاتقاندا، 1957-يىلى يازدا "سول" قۇيۇنىنىڭ دەھشەتلىك زەربىسىگە ئۇچرىدى: تەلۋە "سول"چىللىق ئۇنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى بۇرمىلىدى، سوتسىيالىستىك ۋەتەنگە، كوممۇنىزمغا، كوممۇنىستىك پارتىيىگە بولغان ساداقىتىنى قارىلىدى، سەپتىن ھەيدىدى. بۇ، جۇڭگو شېئىرىيىتى ئۈچۈن بەكمۇ ئېچىنىشلىق بىر پاجىئە ئىدى.

شائىرنىڭ 1959-يىلدىن 1976-يىلغىچە 17 يىللىق ئۆمرى شىنجاڭدا ئۆتتى.

* * *

مەن بۇ قېتىم ئەي چىڭدىن شىنجاڭ توغرۇلۇق تەسىراتلىرىنى سۆزلەپ بېرىشىنى ئۆتۈنگەن ئىدىم، ئۇ گەپنى باشلاي دەپ تۇرۇ-

سۇرىتىنى سىزالايدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن بۈگۈنكى جۇڭگو شېئىرىيىتىنىڭ ئەڭ جىلۋىدار يۇلتۇزىغا ئايلاندى. ئۇنىڭ شېئىرىيەت ھەققىدىكى مۇلاھىزىلىرى سانسىز مۇخلىسلىرىنىڭ تەربىيىلىنىش دەستۇرى بولۇپ قالدى، شۇنداقلا ئېستېتىكا خەزىنىسىنىڭ ئېسىل دۇردانىلىرى قاتارىغىمۇ كىردى. بۈگۈنكى جۇڭگو ئەي چىڭدەك بۈيۈك سەنئەتكارى بىلەن ئالاھىدە پەخىرلىنىدۇ.

ئەي چىڭ ــ ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر شېئىرىيىتىگىمۇ چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن شائىر. ئۇيغۇر شائىرلىرى ۋە كىتابخانلىرى 50 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ (دەسلەپتە ئا. خوجايوۋنىڭ تەرجىمىسى ئارقىلىق) ئەي چىڭ ئىجادىيىتى بىلەن تونۇشۇشقا باشلىدى. بۈگۈنكى كۈندە ئۇنىڭ نۇرغۇنلىغان ئاساسلىق ئەسەرلىرى ئۇيغۇر كىتابخانلىرىغا تونۇش. ھازىر ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە تاللانغان شېئىرلىرى ئايرىم كىتاب بولۇپ، نەشىر قىلىنىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ، مەن شۇنى ھېس قىلىمەنكى، ئەي چىڭ ئۇيغۇر كىتابخانلىرىنى خەنزۇ شېئىرىيەت گۈلزارىغا ئەڭ دەسلەپ، ئەڭ كۈچلۈك جەلپ قىلغان شائىر. شۇنداقلا بۈگۈنكى جۇڭگو ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئەي چىڭنىڭ تەسىرىدىنمۇ ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ.

مەنمۇ شائىر ئەي چىڭنى ئۆزەمنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك مەنىۋى-بەدىئىي ئۇستازلىرىمنىڭ بىرسى دەپ ھېسابلايمەن. مەن ئەي چىڭنىڭ نامىنى ئازادلىق ھارپىسىدا ئاڭلاپ، بىر قىسىم شېئىرلىرىنى 50 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ئوقۇپ، ئۇنىڭغا زور ئىشتىياق باغلاپ كەلگەن. 1955 ـ يىلى شائىر لى جى بېيجىڭدا ئا. خوجايوۋ ئىككىمىزنى ئۇنىڭ ئۆيىگە باشلاپ بېرىپ تونۇشتۇردى. ئۇ شۇ

— ھە، راستىلا، — دەپ سۆز قىستۇردى ئەي چىك، — مەن ئۈرۈمچىگە بارغان كۈنى يولدا تېپىلىپ يىقىلىپ چۈشتۇم. سۆڭگەكلىرىم بەكلا ئاغرىغانغا قارىغاندا، ئوبدانلا چۈشكەن ئوخشايمەن...

ئۇنىڭ بۇ سۆزىدىن ھەممىمىز كۈلۈپ كەتتۇق.

— ئەمدى بارسىڭىز يىقىلمايسىز — دېدىم مەن، — يۆلەپ ماڭىدىغانلار كۆپ.

— مۇھىمى، ئەمدى بارسام، ياخشى پەسىلدە بارىمەن-دە، — دېدى ئەي چىك.

مەن ئۇنىڭ ۋە يولداش گاۋ يىڭنىڭ شىنجاڭ توغرىسىدىكى بەزى ئەسلىمىلىرىنى قىسقىچە خاتىرىلەپ ئالدىم.

ئەي چىك دەسلەپتە شىخەنزىدە تۇرمۇش جەھەتتىن خېلى ئېتىبارغا ئېرىشكەن، نۇرغۇنلىغان يولداشلار ئۇنىڭغا ئىللىق مۇئامىلىدە بولغان. بەزى رەھبەرلەر ئۇنى پات-پات يوقلاپ، زىياپەتلەرگىمۇ چاقىرىپ تۇرغان، ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئۇ ياق بۇ ياققا ئېلىپ بارغان. رەھبەرلىك ئىلاجى بار، ئۇنى ئاق ئاشلىق بىلەن تەمىنلەپ تۇرغان. لېكىن "سىنىپىي كۈرەشنى چىڭ تۇتۇش" تەكىتلەنگەنسېرى ئۇنىڭغا بولغان كۆيۈنۈش، ئىللىق مۇئامىلە توسقۇنلۇققا ئۇچرىغان. بۇ ئەھۋال ئۇنىڭ روھىنى قاتتىق ئازابلاشقا باشلىغان.

"مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" باشلانغاندىن كېيىن، ئەي چىك تۇرۇۋاتقان جايدىكى رەھبەرلەر ئارقا-ئارقىدىن تارتىپ چىقىرىلغان. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ دېگۈدەك مۇھىم بىر جىنايىتى "ئەي چىڭغا پاناھ بولغانلىقى" ئىدى. ئۇنى "لاۋئەي" دەپ ئاتاشمۇ بىر گۇناھ. مەلۇم بىر رەھبەرنى بەزى بىرنېمىلەر: "نېمە ئۈچۈن سەن ئوكچى ئەي چىڭنى 'لاۋئەي' دەپ ئاتىدىڭ" دەپ چىڭدىي سوراققا تارت-

شىغا سىرتتىن بىرقانچە مېھمان ــ ئىنژېنېر كاڭ (رەپىقىسى بىلەن) ھەم سىنگاپوردىن كەلگەن سورەتچى جاڭ جىڭسەي كىرىپ كەلدى. شائىر ئۆزىنى يوقلاپ كەلگەن مېھمانلارغا بىرنىمۇ تونۇشتۇردى. ۋە بىرئاز ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن، ماڭا بۇرۇلۇپ:

ــ شىنجاڭ توغرۇلۇق تەسىراتىمنى ساڭا سۆزلەش، بەلكى ئوشۇقچە بولار. بۇنى شىنجاڭنى كۆرمىگەن ماۋۇ يولداشلارغا سۆزلىگىنىم تۈزۈك، ــ دەپ مېھمانلارغا قاراپ سۆزلىگىلى تۇردى، ــ شىنجاڭ بەك كەڭ، ھەرخىل كېلىماتلىق ئۇلۇغ زېمىن. مەن ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي مەدەنىيەت مەركەزلىرى بولغان قەشقەر، خوتەنلەردىمۇ بولدۇم. ئۇ يەردىكى خەلقلەرنىڭ تۇرمۇشى ئۆزىگە خاس قويۇق مىللىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە. ئادەم بۇ يەردە ۋەتىنىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى تېخىمۇ بەك ھېس قىلىدۇ. ئەدەبىيات ــ سەنئەت ئىجادىيىتى ئۈچۈن مەنبەمۇ چەكسىز. ئەپسۇسكى، مەن شىنجاڭدا تۇرغان 17 يىل جەريانىدا ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدە كۆپ بولالمىدىم. بۇنىڭغا مېنىڭ شۇ چاغدىكى شارائىتىم يار بەرمىدى. شۇڭا كۆپرەك ۋاقتىم شىخەنزە، موسوۋەن تەرەپلەردە ئۆتتى. مەن شىنجاڭنى سېغىنىش بىلەن ئەسلەيمەن. جۇ ئېنلەي زۇڭلى مېنىڭ غېمىمنى يەپ، بىرمەزگىل شىنجاڭدا تۇرۇشۇمنى ئۆزى ئورۇنلاشتۇرغانىدى. ۋاڭ جېن، جاڭ جۇڭخەن قاتارلىق يولداشلار مېنى جىق ئاسرىدى، شىنجاڭ خەلقى جىق ئاسرىدى. بۇ جەرياندىكى كەچۈرمىشلىرىم گاۋ يىڭنىڭ ئېسىدە تېخىمۇ ئېنىق.

شۇندىن كېيىن ئۇنىڭ سۆزىنى يولداش گاۋ يىڭ داۋاملاشتۇردى:

ــ بىز 1959 ــ يىلى قىشتا شىنجاڭغا باردۇق. ئۇرۇمچىگە كىرسەك، تازا قار يېغىۋېتىپتۇ...

دەپ دوق بىلەن "چۈشەندۈرۈپ" قويغان بولسىمۇ، ئەي چىلىڭ ئۇلارغا: "ئۆز ۋاقتىدا مېنى ئوكچى دەپ بېكىتكەن رەسمىي ئەنزىندە "چولڭ" دېگەن خەت (سۆز) يوق ئىدى" دەپ "ئىنزاھات" بەرگەن.

قۇلاق كەستى تەلۋىلەر يولۇققان يەردىلا ئۇنى ھاقارەتلەشنى ئۆزلىرىنىڭ ۋىجدانى بۇرچىدەك ئادا قىلىپ تۇرغان. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە، بۇ ھاقارەتلەر ئەي چىلىڭ ئۈچۈن "روھىي ئوزۇق" ئىمىش.

ئۇ يەنە يىللاپ ئاتالمىش "ئىنقىلابىي نازارەت" ئاستىدا ئېغىر ئەمگەكلەرگە سېلىنغان، جىسمانىي ھارغىنلىق، روھىي ئازاب دەستىدىن شائىرنىڭ سالامەتلىكى بارغانسېرى ئېغىرلاشقان. ئۇنىڭ ئۇستىگە، داۋالىنىش ئەركىنلىكىمۇ چەكلىنىپ. باشقىلاردىن ئاڭلىشىمچە، بەزىدە كېسەلدىن كۆرە ئەي چىلىڭ ئۈچۈن دوختۇرغا كۆرۈنۈشنىڭ ئۆزى تېخىمۇ چوڭ ئازاب بولغان. چۈنكى بەزى دوختۇرلار "ئوكچى"لاردىن قەتئىي چېگرا ئاجراتقانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ كېسىلىنى كۆرۈشنى رەت قىلغان، ھەتتا رېتسېپ ئورنىغا ئاھانەت بەرگەن. بەزىلىرى بولسا داۋالاشقا جۆرئەت قىلالمىغان.

ئۇنىڭغا كۆيۈنىدىغان دوختۇرلارمۇ يوق ئەمەس ئىدى، ئەلۋەتتە. لېكىن ئەي چىلىڭ ئۇلارنىڭ كۆيۈنۈپ داۋالىشىدىن ئۇلارغا گەپ كېلىپ قالمىغىدى دەپ ئەنسىرىگەن. ئۇ بىرمەزگىل ھاجەتخانا تازىلاپ يۈرگەندە ئاغرىپ قېلىپ، دوختۇردىن دورا تەلەپ قىلغان. دوختۇر: "ئەڭ ياخشىسى، سىز بىرقانچە كۈن دەم ئېلىڭ" دېگەندە ئەي چىلىڭ: "شۇنداق قىلسامغۇ بولاتتى، بىراق مەن دەم ئالغان بىلەن خەقنىڭ قورسىقى دەم ئالمايدۇ-دە" دەپ دوختۇرنىمۇ كۈلدۈرۈۋەتكەن.

قان. لېكىن ئۇمۇ: "ئۇنى 'لاۋ ئەي' دېگىنىم ئوشۇق كەتكەن بولسا، 'شاۋئەي' دەيمۇ؟" دەپ قىزىق جاۋاب بەرگەن.

مېنىڭ ئېسىمدە قېلىشىچە، "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" باشلىنىش بىلەن شىنجاڭدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىن ئەڭ دەسلەپ تارتىپ چىقىرىلغان يولداش ۋاڭ گولىن 1962 ـ يىلى ئۆزى مەسئۇل بولۇپ تۈرغان خەنزۇچە «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىغا ئەي چىڭنىڭ بىر نەچچە شېئىرىنى (يەنى ئەي چىڭ يازغانلىقى ئۈچۈنلا "زەھەرلىك چۆپ" دەپ ئاتالغان شېئىرنى) ئېلان قىلىشقا تەشەببۇسكار بولغان "جىنايىتى" ئۈچۈنمۇ جىددىي سوراققا تارتىلىپ، جىق ئازاب چەككەنىدى.

بۇنداق ئەھۋالدا ئەي چىڭنىڭ ئۆزى نېمە بولماقچى!

ئەي چىڭ مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئالدىدا بەزى رەھبىرىي يولداشلارنىڭ مەسلىھىتى بىلەن شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى 7 ـ دىۋىزىيىسىنىڭ تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى يىغىپ رەتلىگەن ھەمدە خېلى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان. بىراق خۇڭۋېيبىڭلار ئۇنىڭ ئۆيىنى ئىككى قېتىم ئاختۇرۇپ، بۇ قول يازمىلارنىڭ ھەممىسىنى، شۇنىڭدەك يولداش ماۋ زېدۇڭ، يولداش جۇ ئېنلەينىڭ ئەي چىڭغا يازغان خەتلىرى، بىللە چۈشكەن رەسىملىرىنىمۇ ئېلىپ چىقىپ كەتكەن. ئۇنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭ ھازىرغىچە ئىز ـ دېرىكى يوق.

بەزىلەر ئۇنى "چوڭ ئوڭچى" دەپ ئاتىغان. لېكىن ئەي چىڭ يۇمۇرلۇق قىلىپ: "چوڭ دېگىنىڭلار نېمىسى؟ يېشىمنىڭ چوڭلۇقى ئۈچۈنمۇ؟ ياكى داڭقىمنىڭ چوڭلۇقى ئۈچۈنمۇ؟" دېگەندە ئۇلار: "ئوڭچىنىڭ چوڭى بولغانلىقىڭ ئۈچۈن سېنى چوڭ ئوڭچى دەيمىز"

— شىنجاڭنىڭ شېئىرلىرى ياخشى ئىكەن، — دېدى ئۇ، — بىراق مېنىڭ كۆرگەنلىرىم ئاز. ئاز سانلىق مىللەت شائىرلىرىنىڭ خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلىرىمۇ ئاز، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەرقانداق ياخشى تەرجىمىمۇ ئەسلى تېكىستنى تولۇق ئىپادىلەپ كېتەلمەيدۇ. شۇنداقتىمۇ كۆرگەنلىرىمنىڭ خېلى كۆپى مەندە ياخشى تەسىر قالدۇردى.

ئاندىن ئۇ شىنجاڭدا ئۆزىنىڭ باي ئەدەبىي تىلى بار مىللەتلەر-نىڭ كۆپلۈكى توغرىسىدا پىكىر بايان قىلىپ:

— سىلەرنىڭ مۇشۇنداق بىر ئەدەبىي تىلنى ساقلاپ كەلگىنىڭلار، ھەقىقەتەنمۇ چوڭ ئەۋزەللىك، — دېدى، — مىللىي تىل شۇ مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىلى ئەمەسمۇ. مەرھۇم لاۋشې خەنزۇ تىلىدا يازاتتى. ئۇ ماڭا بىرقانچە قېتىم: "گەرچە مەن مانجۇ بولساممۇ، لېكىن مەن مانجۇ يازغۇچىسى دەپ باققىنىم يوق" دېگە-نىدى...مەن ئاز سانلىق مىللەت شېئىرلىرىنى كۆرۈشكە بەك قىزىقىمەن. سىلەرنىڭ ئۆز ئەسىرىڭلارنى خەنزۇچىغا كۆپرەك تەرجىمە قىلىپ، تونۇشتۇرۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن. بۇ ئىنتايىن مۇھىم خىزمەت، — دېدى. ئۇ يەنە يولداش خاۋ گۇەنجۇڭنىڭ ئۇيغۇرچە تىلنى ياخشى بىلىدىغان ئەدەبىي تەرجىمان ئىكەنلىكىدىن زوقلىنىپ:

— سەنمۇ قالتىس ئادەم ئىكەنسەن! — دېدى ۋە بۇنداق قالتىس ئادەملەرنىڭ تېخىمۇ كۆپىيىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئاخىرىدا مەن:

— ئەگەر ۋاقتىڭىز، سالامەتلىكىڭىز يار بەرسە، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 30 يىللىق تويى ئالدىدا، شىنجاڭ ھەققىدە بىرەر پارچە شېئىر يېزىپ بەرگەن بولسىڭىز، بەك ياخشى بولاتتى، —

يولداش ئەي چىڭ ئىچىنىشلىق سەرگۈزەشتىسىنى شىكايەت تەلەپپۇزى بىلەن ئەمەس، قانداقتۇر يۇمۇرلۇق ھېكايە ئېيتىۋاتقاندەك سۆزلەيدۇ. ئۇ ئۆزىگە ناھەق ئازار بەرگەن ئادەملەرنىڭ نامىنى ئاتاشنى خالىمايدۇ، سۆزىدە ئۇلارغا نىسبەتەن شەخسىي ئاداۋەتتىن زادى ئەسەر يوق. ئۇنىڭ بۇ ھەقتىكى سۆزلىرىدىن ئاتالمىش "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى"غا، سول لۇشيەنىگە نىسبەتەن ئاچچىق كۆلكە ـ ھەجۋى ئۆرلەپ تۇرىدۇ.

مەن گەپ ئارىسىدا:

سىز شىنجاڭدا تۇرغان ۋاقتىدا مەن سىزدىن ئەھۋال سورىيالىمىدىم، ـــ دېۋىدىم، ئۇ كۈلۈپ كەتتى ۋە:

سىنىڭ ئۇ چاغلاردىكى ئەھۋالىڭمۇ مېنىڭكىدىن ياخشى بولمىسا كېرەك. بۇنداق ۋاقىتتا بىزدەكلەرنىڭ ئۆزئارا ھال سوراپ بېرىشى تېخىمۇ بىئەپ بولىدىغۇ، ـــ دەپ، گويا ماڭا تەسەللى بەرگەندەك قوللىرىمنى سىلاپ كەتتى.

شۇ مەزگىللەرنى ئويلىسام. مېنىڭمۇ كۆڭلۈم بەك غەش بولىدۇ، گەرچە ئۇ چاغدا مەن ئەي چىڭنى يوقلاپ بارالمىسامۇ، بەزىدە (ئەھۋالىم بىرئاز ياخشىلىنىپ قالغان ئارىلىقلاردا) ئاپتونوم رايونىنىڭ بەزى رەھبەرلىرىگە ئۇنى ئاياش، ئازاد قىلىش توغرىسىدىكى پىكىر ـ تەكلىپلىرىمنى بەردىم. بۇنىڭ قانچىلىك ئۈنۈمى بولغانلىقى ماڭا نامەلۇم.

* * *

باشقا مېھمانلار قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، مەن يولداش ئەي چىڭدىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرى ھەققىدىكى كۆز قاراش ۋە ئۈمىدلىرىنى ئاڭلىغىم كەلدى.

(京)新登字154号

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەت پولات
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئوسمان موللەك
مەسئۇل كوررېكتورى: ھەمرا ھاسىل

تېيىپجان ئېلىيېۋ

ئەسەرلەر

(ماقالىلەر، خەت ـ چەكلەر، ئەسلىمىلەر ۋە ھېكايىلەر)

نەشر قىلغۇچى ۋە تارقاتقۇچى: مىللەتلەر نەشرىياتى
ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى: مىللەتلەر باسما زاۋۇتى
1992 ـ يىل 8 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
1992 ـ يىل 8 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 4.70 يۈەن

دېۋىدىم، ئۇ:
— شىنجاڭ توغرۇلۇق تۈزۈكرەك بىر شېئىر يازالىسام، ئۆزەممۇ خۇش بولاتتىم، بىر ئامال قىلىپ، يېزىپ باقاي، — دەپ جاۋاب بەردى. مەن بۇ جاۋابنى بۇ قېتىمقى زىيارىتىمنىڭ مۇھىم بىر ئۇتۇقى دەپ، ئىنتايىن خۇش بولدۇم.
بىز خوشلىشىش ئالدىدا ئۇنىڭ ئىشخانا، ياتاقلىرىنى، جۈملىدىن، كىتابلىرىنىمۇ كۆرۈپ چىقتۇق. ئەي چىڭ بىزگە ئۆزىنىڭ يېڭى نەشر قىلىنغان «داستانلار توپلىمى» بىلەن «بوستان خاتىرىلىرى» دېگەن كىتابىدىن خاتىرە ئۈچۈن بىر نۇسخىدىن تەقدىم قىلدى. بىر كىتابقا «يولداش تېيىپجانغا تەقدىم» دېگەن سۆزنى يازغاندا مېنىڭ ئىسمىمنىڭ 3 - ھەرپى « 甫 » دېگەن خەتنى « 浦 » دەپ يېزىپ قويۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن يولداش گاۋ يىڭ:
— بۇ نېمە قىلغىنىڭ، — دېدى ئەي چىڭغا، — « 甫 »نىڭ يېنىغا سۇ تۆكۈپ قويۇپسەنغۇ؟
ئەي چىڭمۇ كۈلۈپ كەتتى - دە:
— بوپتۇ، ئازراق سۇ قوشۇپ بەرسەم نېمە بوپتۇ؟ — دەپ ماڭا سوئاللىق قارىدى. ھەممىمىز كۈلۈپ كەتتۇق. مەن ئۇنىڭغا جاۋابەن:
— بۇ سۇ ئوشۇقلۇق قىلمايدۇ. ئىچىۋېتىمەن، — دېۋىدىم، ھەممىسى كۈلۈپ كەتتى.
بىز خۇشال - خۇرام خوشلىشىپ ياندۇق.
1985 - يىل 28 - ئىيۇن.

(京)新登字154号

铁依甫江文稿书信
(维吾尔文)
买实提普拉提整理
民族出版社出版发行　各地新华书店经销
民族印刷厂印刷
开本：850×1168 毫米 1/32 印张：13 1/4
1992年 8月第1版
1992年 8月北京第1次印刷
印数：0001—3,000册
ISBN 7—105—01580—2/I·341
民 文 （维 58） 定价：4.70元

ISBN 7—105—01580—2/I·341
民 文 (维 58) 定价：4.70元